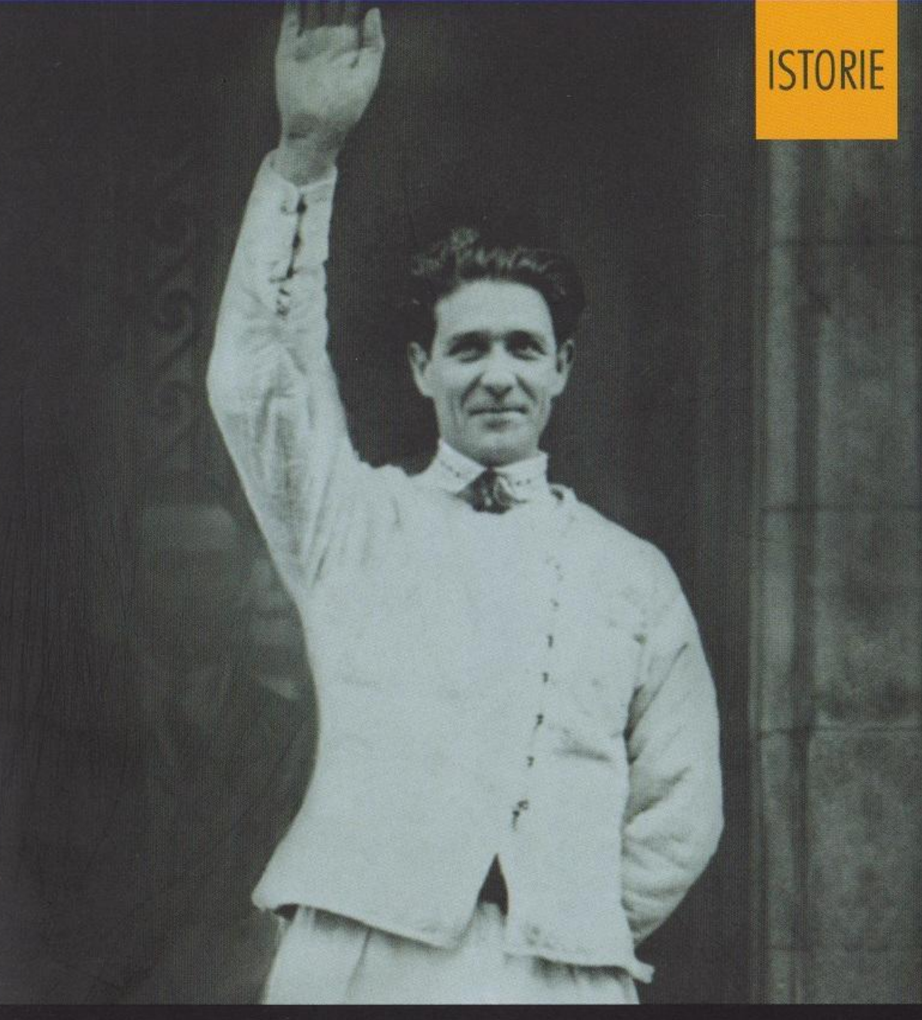

OLIVER JENS SCHMITT

Corneliu Zelea Codreanu
ASCENSIUNEA ȘI CĂDEREA „CĂPITANULUI“

HUMANITAS

ISTORIE

Oliver Jens Schmitt este profesor de istorie sud-est-europeană la Universitatea din Viena. Născut în Elveţia, la Basel, în 1973, a studiat bizantinistică, neoelenistică şi istorie est-europeană în oraşul natal, precum şi la Viena, Berlin şi München. Domeniile sale de interes şi cercetare cuprind fascismul în Europa de Est, cu accent pe România, societăţile urbane din estul Mediteranei în secolul al XIX-lea, societatea şi politica în Imperiul Otoman târziu, evoluţiile socio-culturale în spaţiul balcanic albanez, istoria imperiului maritim al Veneţiei şi istoria Balcanilor în Evul Mediu târziu. Din 2017, este preşedintele Secţiei filozofic-istorice a Academiei Austriece de Ştiinţe.
Printre titlurile sale, traduse în mai multe limbi, se numără: *Levantiner: Lebenswelten und Identitäten einer ethnokonfessionellen Gruppe im osmanischen Reich im langen 19. Jahrhundert* (2005 ..*Levantinii: Universuri de viaţă şi identităţi ale unui grup etno-confesional în Imperiul Otoman în lungul secol al XIX-lea*); *Kosovo: Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft* (2008 ..*Kosovo: Scurtă istorie a unui ţinut central-balcanic*); *Skanderbeg: Der neue Alexander auf dem Balkan* (2009 ..trad. rom. *Skanderbeg: Noul Alexandru din Balcani*, 2014); *Korčula sous la domination de Venise au XVe siècle* (2011 ..*Korčula sub dominaţia veneţiană în secolul al XV-lea*); *Die Albaner: Eine Geschichte zwischen Orient und Okzident* (2012 ..*Albanezii: O istorie între Orient şi Occident*).
Recenta sa biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu (*Căpitan Codreanu: Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers*, 2016) apare în volumul de faţă într-o versiune mult lărgită şi îmbogăţită cu noi ilustraţii, pe care autorul o consideră ediţia definitivă a lucrării.

OLIVER JENS SCHMITT

Corneliu Zelea Codreanu
ASCENSIUNEA ȘI CĂDEREA „CĂPITANULUI“

Traducere din germană
de Wilhelm Tauwinkl

HUMANITAS
BUCUREȘTI

În această carte au fost folosite imagini provenind din Arhiva C.N.S.A.S. (pp. 84, 90, 150, 159, 188, 190, 194, 195, 214, 215, 216, 217, 272, 277, 278, 303, 325), de la Arhivele Naționale ale României (pp. 15, 93, 120, 186, 223, 271), precum și de la Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice ..Pitești (p. 41). Editura mulțumește celor trei instituții pentru permisiunea de a reproduce materialele respective.

Redactor: Dan Flonta
Coperta: Ioana Nedelcu
Corector: Marieva Ionescu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Art Group

Oliver Jens Schmitt
Căpitan Codreanu: Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Schmitt, Oliver Jens
Corneliu Zelea Codreanu: ascensiunea și căderea „Căpitanului“ /
Oliver Jens Schmitt; trad.: Wilhelm Tauwinkl. ...
București: Humanitas, 2017
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-973-50-5919-4
I. Tauwinkl, Wilhelm (trad.)
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

CUPRINS

Introducere ... 7

1. Invocarea morților ... 13
2. Triumful în război și teama de revoluție ... 17
3. „Apostol“ într-o zonă de criză socială: tatăl ... 22
4. Teoria și practica antisemitismului de provincie ... 32
5. O familie naționalistă românească ... 36
6. Experiența războiului ... 43
7. Întâlnirea cu orașul: Iași ... 46
8. Activist printre muncitori ... 50
9. Conducător al studenților din „Generația 1922“ ... 54
10. Activist studențesc al violenței ... 59
11. Misionar antisemit în Germania ... 62
12. Liga Apărării Naționale Creștine ... 66
13. Pucist ... 71
14. Comunitatea deținuților în extaz religios: văcăreștenii ... 74
15. Asasin ... 77
16. Achitarea, nunta, triumful ... 81
17. Idol ... 86
18. În Franța ... 95
19. Conducător al Legiunii Arhanghelul Mihail ... 98
20. Sectant ... 105
21. Marșul ... 114
22. Garda de Fier ... 119
23. Criza și camarila ... 126
24. În Parlament ... 130
25. Seducția Bucureștiului ... 135
26. „Ieșiți la lupta cea sfântă!“ ... 139
27. „Școala de fanatism“ ... 144
28. Generalul ... 154
29. Asasinarea premierului ... 161

30. Schismatic 171
31. Tatonarea unui nou început: Totul pentru Țară 179
32. Un „Lourdes românesc“ 185
33. „Coloana a cincea“ 192
34. Comuna legionară 198
35. Apropiații 203
36. Munții și marea ..axe spațiale biografice 207
37. Fracționism 210
38. Iconizarea 214
39. Misticul 227
40. Scriitorul politico-religios 236
41. Conducător al Legiunii și al Partidului 246
42. Violențe și amenințări 254
43. Escaladarea conflictului: Căpitanul și regele 260
44. „Spre marea biruință legionară“ 276
45. Lovitura de stat a regelui 289
46. În pădurea de la Tâncăbești 307
Un cult efemer și o tăcere îndelungată 320
Încercare de interpretare 330

Din atelierul istoricului ..O postfață 363
Mulțumiri 375
Note 377
Bibliografie 431
Dramatis personae 445
Tabel cronologic 447
Indice de nume 451

INTRODUCERE

PE PERETELE DIN SPATELE TRIBUNEI TRONA, ENORM, PORTRETUL conducătorului mort: chipul marcant al unui tânăr în semiprofil, cu părul puternic ondulat. La megafoanele din piaţă răsuna formula de jurământ. Jurnalul cinematografic arăta, printre blocuri moderne și palate *belle époque*, zeci de mii de oameni în port popular și cămăși verzi, dame elegante și ţărănci sfioase, reculegându-se în centrul Bucureștiului.[1] Era 6 octombrie 1940. Cu o lună înainte, generalul Ion Antonescu îl răsturnase de la putere pe regele Carol II. România Mare, după 1918 al optulea stat ca mărime în Europa, își pierduse o treime din teritoriu în urma dictatelor lui Hitler și Stalin. Societatea românească era profund răvășită, iar monarhul neiubit, de mulţi chiar urât, fugise cu mare greutate din ţară. Alături de Ion Antonescu, la tribună stătea Horia Sima, conducătorul Legiunii Arhanghelul Mihail și succesorul bărbatului pe al cărui duh jura acum naţiunea. Ion Antonescu, îmbrăcat în cămașa verde legionară, rostea legământul pentru a fi repetat de toţi, cerând mulţimii să jure „în duhul Căpitanului și al Neamului" că va face o ţară asemenea soarelui sfânt de pe cer.[2]

Căpitanul era Corneliu Zelea Codreanu, charismaticul întemeietor și conducător al Legiunii, care, în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938, fusese „împușcat" în timp ce „fugea de sub escortă" și ai cărui adepţi mai importanţi, în jur de 250 de bărbaţi și o femeie ..printre care intelectuali de seamă .., fuseseră uciși fără proces, aproape un an mai târziu, la ordinul lui Carol II. Prăbușirea dictaturii regale a lui Carol II, care în deceniul precedent destabilizase sistematic partidele democratice, a adus la putere Legiunea, sub o conducere cu totul nouă. Horia Sima stătea la tribună lângă Ion Antonescu, noul conducător al Statului, elogiindu-l. Poporul român era pus să jure pe duhul unui mort. Formula de jurământ cuprindea făgăduinţa mântuirii legionare: o ţară mândră ca soarele sfânt de pe cer.

Apoteoza lui Corneliu Zelea Codreanu.
Ion Antonescu și Horia Sima, capii Statului Național-Legionar, la marea manifestație de la București din 6 octombrie 1940.

După jurământ au urmat săptămâni întregi de cult al mortului, sub o formă aproape unică în istoria europeană recentă. Codreanu era așezat alături de Dumnezeu, ba chiar îndumnezeit el însuși, iar aceasta într-o țară cu o religiozitate tradițională, credincioasă Bisericii. Propaganda suna astfel: „Căpitanul ...Credința nemărginită în Dumnezeu Atotputernicul, în zidirea mâinilor lui ..Neamul românesc .., în învierea, în destinul măreț și misiunea sfântă a Neamului Românesc Legionar. ... Căpitanul ..Dragoste nesfârșită față de întregul neam, iubindu-l ca nimeni altul. ...Căpitanul ...uriașe puteri de jertfă dovedită neîntrerupt în tot cursul vieții Sale încununate prin suprema-i jertfă. ..Căpitanul ... Mucenicul Neamului; viața Sa de neîntrerupte suferințe, îndurate senin, dulce, împăcat, fără lacrimi, fără scrâșnet, fără geamăt, fără cârtire. ... Căpitanul ..marele martir al Neamului [□]. Căpitanul ..marele erou al Neamului: vitejie, curaj, avânt. [□] Căpitanul ..făt frumos al Neamului Românesc ..frumusețe neasemuită [□]. Căpitanul ..gura de aur a Neamului[3]; Marele Profet și Evanghelist al căilor lui Dumnezeu, al aleselor virtuți [□]. Căpitanul ..suprema înțelepciune a acestui Neam [□]. Căpitanul ..întruchiparea atotputerniciei voinței Neamului Românesc. Căpitanul ..icoana sufletului românesc. Căpitanul ..Hristos al Neamului Românesc [□]. Căpitanul a înviat Neamul Românesc. Căpitanul ... Mântuitorul Neamului Românesc“[4].

Între septembrie 1940 și ianuarie 1941, România s-a aflat, în mare parte, într-o stare de urgență spirituală. În noul guvern, o coabitare dificilă între armată și Legiune, legionarii foloseau mijloacele de comunicare în masă, la care multă vreme nu avuseseră acces. Predicau în eter miniștri și „vechi luptători“ ai mișcării legionare, dar și tineri intelectuali dornici de afirmare, cum ar fi Emil Cioran, după 1945 filozof de talie europeană la Paris. Cioran proclama extatic: „Cu excepția lui Iisus, nici un mort n-a fost mai prezent între vii“[5]. La 14 noiembrie 1940 a vorbit la radio Vasile Iașinschi, un farmacist din târgul bucovinean Rădăuți, un tovarăș de drum al lui Codreanu, acum ministru al ocrotirilor sociale: România, spunea el, se afla pe calea unei revoluții spirituale și morale totale, care se sprijinea pe conștiința că totul pornește de la Căpitan. Pronia cerească făcuse ca un drum de veacuri să se încheie, iar acum să înceapă o nouă eră, ce avea să marcheze întregul viitor al românilor. Codreanu era o piatră de hotar, o spadă strălucitoare scoasă din teacă, separând două lumi: pe cea dintâi, barbară, o nimicise, iar pe cealaltă o crea. Iașinschi zugrăvea criza de după 1918 în culori întunecate, acuzând lipsa unității, infiltrarea unor elemente străine (un cuvânt de cod pentru evrei) în economie, decăderea elitelor, materialismul. Acum însă,

Legiunea va face ca Duhul să biruie asupra puterilor satanice. Credința îl învinsese pe Mamona, triumfaseră iubirea, spiritul de sacrificiu și duhul sărăciei.[6] Trei zile mai târziu, la 17 noiembrie 1940, românii au auzit glasul lui Ilie Gârneață, cofondator al Legiunii în anul 1927, care-l elogia pe Codreanu drept alesul neamului: cu lacrimi de bucurie, declara el, duhul curat al poporului văzuse în Căpitan bărbatul ce răspundea la speranțele de eliberare și mântuire. O întreagă generație se strânsese în jurul celui ai cărui ochi au privit, peste zorii dimineții, în adâncul timpului. „Căpitanul s-a arătat de la început ca un trimis providențial. Pentru cei chinuiți și îndurerați de durerile Neamului și cari în mod sincer căutau mijlocul de izbăvire, era ușor să recunoască în spiritul, în făptura și în fanatismul credinței Căpitanului pe cel predestinat să poarte steagul mântuirei Neamului Românesc. În chipul cioplit parcă din durităţi de cremene, cu încruntări și asprimi de viscole, era o concentrare supremă de o energie strivitoare. Toată tinerețea generației noastre își adunase în figura lui tot ce avea mai blând, mai bărbătesc, mai autoritar, mai mândru, mai demn și mai frumos. Ochii lui, aprinși de neliniști istorice, priveau întotdeauna peste zări în străfundurile vremii. Privirile Căpitanului te făceau să crezi că este absent din realitatea prezentă, că spiritul lui ascultă cine știe pe unde poruncile de temelie ale voevozilor descălicători.“ Codreanu, spunea mai departe Gârneață, fusese hărăzit ca, prin figura sa, să devină o icoană a desăvârșirii: „Statura aceea însă, care crescuse parcă din foșnetul brazilor și din vârfuri de munți, înfiptă ca o săgeată între noi, mărturisea cea mai covârșitoare prezență peste clipele și vuietul ce ne stăpânea. Căpitanul avea făptura unică a celui menit să întruchipeze în el icoana desavârșirei. Niciodată un om nu a putut să arate, ca el, mai multă milă, mai multă bunătate și blândețe pentru semenii săi, pentru cei mici și neputincioși, precum niciodată un suflet nu a putut împărți atâta dragoste cât a risipit Căpitanul pentru toate inimile care îl înțelegeau. Era o fântână din care împărțea bucuros comorile sale oricui se apropia de el cu cuget curat. Dar alături de aceste evanghelice însușiri, vibrau tărit[7] de necuprins și se zbuciumau ca valurile mari adâncurile sufletului său, în care Neamul își trăia durerile și drama nefericirei sale.“ Gârneață schița viața unui om care, în toamna anului 1919, își părăsise orășelul natal Huși și plecase la studii în centrul universitar Iași, unde a găsit însă doar bolșevici și „galițieni“ (alt cuvânt de cod pentru evrei) care voiau să arunce țara în revoluție. Atunci, împreună cu camarazii săi, a depus un jurământ în pădurea Dobrina, sub lumina cerească, ce l-ar fi destinat mântuirii neamului românesc. Asemenea unui arhanghel, a înfruntat dușmanul și, iată, fiara a dat înapoi din fața celui plin de darul lui Dumnezeu. Ca lider al studenților, a tri-

umfat la congrese și în lupte de stradă. A făcut să se ridice o întreagă generație de studenți, care l-a urmat cu credință pe acest bărbat al Providenței. „Era un mare inspirat, dar și un cunoscător perfect al realităților. Viziunile lui deveneau certitudine. Niciodată nu a început ceva fără să aibă siguranța biruinței. Credea în misiunea lui“, după cum și ai săi credeau în el. „Venea parcă din legendă, din mituri și din istoria marilor căpitani. Nu l-au înfricoșat chinurile; nici moartea nu l-a înspăimântat. Le-a primit pe toate senin și dârz, dar convins că prin el s-a rostit cuvântul de izbăvire al Neamului“.[8] Vechiul tovarăș de drum al lui Codreanu, profesorul de sociologie cernăuțean Traian Brăileanu, scria despre Codreanu folosind pronumele personal „El“ scris cu majusculă … o grafie altminteri rezervată doar lui Dumnezeu.

Acești vorbitori se considerau tovarăși de arme ai fasciștilor italieni și ai național-socialiștilor germani, iar noțiunile pe care le foloseau, cum ar fi pronie și misiune, ne par familiare. Și totuși, în contextul românesc, ele vădesc o altă dimensiune, căci nu era vorba de simple piese de recuzită religioasă, pentru a atinge nervul ideologic al unei societăți puternic marcate de creștinism. Era vorba de o ideologie care nu avea în centru rasa, ci religia, și care făgăduia nu doar o viață mai bună pe Pământ, ci însăși transcendența, și anume mai puțin pentru individ, cât pentru întregul popor român. Limbajul creștin este utilizat cu toată seriozitatea, chiar și atunci când ar putea părea blasfemic, de pildă când Iașinschi socoate că „totul“ pornește de la Codreanu. Nici icoana nu este o metaforă pentru o mișcare ce a început cu venerarea mistică a unei imagini pictate a Arhanghelului Mihail.

Corneliu Zelea Codreanu, ridicat la rangul apostolilor, ba chiar în apropierea lui Hristos, se înscrie în rândul marilor conducători charismatici cu ideologii extremiste din Europa interbelică. Astăzi, în afara României, este aproape uitat cu totul; în România este venerat de câțiva nostalgici neofasciști, însă cea mai mare parte a societății îl privește reprobator și fără a ști multe despre el. Rareori căderea de la o glorificare cvasidivină, de la apoteoză, de la invocarea domniei unui mort asupra unei societăți europene de secol XX și, apoi, căderea în uitare și interdicția de a fi amintit au fost atât de impresionante ca în cazul conducătorului Legiunii Arhanghelul Mihail.

În 20.21 ianuarie 1941 s-a ajuns la un război civil între legionarii lui Horia Sima și armată. Antonescu, sprijinit de Hitler, a învins. Legiunea a fost silită să se retragă în clandestinitate sau în străinătate; până la mijlocul verii lui 1944, Sima și adepții săi au rămas internați la Buchenwald. După beția mistică a victoriei din toamna lui 1940, a urmat căderea într-un abis fără fund.

În câteva luni, legionarii s-au discreditat complet în ochii acelor oameni care le juraseră credință la 6 octombrie. Îmbogățirea prin „românizarea“ averilor evreiești, asasinarea adversarilor politici, corupția, tirania, abuzul în serviciu și violența, dar și creșterea tendințelor sociale revoluționare împotriva vechilor elite burgheze au destabilizat România. În timpul luptelor din 20..21 ianuarie 1941 s-a ajuns la un pogrom împotriva populației evreiești.[9] În câteva luni, n-a mai rămas nimic din făgăduința unei țări „mândre ca soarele de pe cer“. De la sfârșitul lunii august 1944, România a fost invadată de Armata Roșie. Până la sfârșitul lui 1947, comuniștii au preluat puterea în întregime și au instaurat o dictatură. Mișcarea legionară, antisemită și antibolșevică, era, pentru PCR, măcar din punct de vedere retoric, principalul dușman ideologic. Codreanu a devenit o figură ignorată. Dacă deja Carol II pusese să fie distruse în masă înregistrările cu vocea lui Codreanu și scrierile legionare, acum devenise și mai periculos să deții obiecte legionare. Represiunea explică însă doar în parte uitarea.

O biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu trebuie să explice cum se face că fiul unui profesor de germană din partea răsăriteană a României, crescut la granița cu Imperiul □arist, a reușit, ca nici un alt conducător politic de dinainte sau de după el, să mobilizeze societatea românească de la țărani până la boieri și de la studenți până la muncitori, dar și să polarizeze societatea prin misionarismul lui charismatic, prin „credința legionară“, prin făgăduința nu doar a unei bunăstări pământești, ci a unui Om Nou care trebuia să dobândească, dincolo de o „pâine mai albă“ și un „pat mai moale“, „mântuirea“ și „învierea“, și asta nu în chip metaforic, ci ca promisiune concretă în sensul tradiției creștine, care îmbrățișa nu numai individul, ci comunitatea credincioșilor ca întreg. Codreanu și societatea care i-a primit cu pioșenie misionarismul charismatic ori l-a respins hotărât sau chiar l-a disprețuit se află astfel în centrul unei biografii care își propune să lege laolaltă oameni, locuri și idei.

1. INVOCAREA MORȚILOR

MĂNĂSTIREA PUTNA DIN BUCOVINA ESTE UN LOC PUTERNIC ÎNCĂRcat de simbolism pentru istoria României. Aici este înmormântat Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504), învingător vremelnic asupra otomanilor și polonezilor, care avea o faimă de sfânt. La sfârșitul secolului al XIX-lea, intelectualii români au adoptat evlavia populară față de voievod și au creat un cult în jurul lui.[1] În 1775, Bucovina, cu tot cu mănăstirea Putna, fusese anexată de Austria. La prăbușirea monarhiei austro-ungare, în toamna anului 1918, activiștii naționaliști români au alipit acest ținut României. Faptul că Bucovina a revenit la trupul țării și, odată cu ea, și osemintele voievodului Ștefan a fost sărbătorit printr-un act festiv. La mănăstirea aflată între pitorești dealuri împădurite au venit reprezentanții elitei politice și culturale. Lor le-a vorbit un profesor de liceu din Huși – o localitate de provincie –, ofițer decorat pe front, de mai multe ori ales deputat în Parlament și propagandist antisemit cunoscut în toată țara: Ion Zelea Codreanu, tatăl întemeietorului de mai târziu al Legiunii Arhanghelul Mihail.

Faptul că biografiile încep cu clarificarea trecutului familiei nu este neobișnuit. În cazul nostru însă, este vorba de mai mult decât atât, și anume de teza că nici un alt lider charismatic din Europa interbelică (cu excepția întemeietorului mișcării fasciste spaniole a Falangei, José Antonio Primo de Rivera, fiul unui dictator) n-a fost atât de puternic marcat de tatăl său, atât de mult ajutat și însoțit de familie cum a fost Corneliu Zelea Codreanu. Ce spunea și făcea fiul venea de la tată și era susținut de mamă și, mai ales, de frați și surori. În timp ce Hitler și Stalin se prezentau în public ca fiind desprinși de legăturile familiale tradiționale, Codreanu tatăl și fiul plecau în campanie electorală, o soră făcea propagandă în satele din nordul României, iar frații luau parte, ca propagandiști, la răspândirea învățăturii mântuitoare a întâiului născut al familiei.

Fascismul românesc este o poveste de familie ..povestea unor familii propriu-zise, ca aceea a lui Codreanu, care se extindeau potrivit modelelor tradiționale de căsătorie și nășie, a familiei imaginare născute în „Frățiile de Cruce“ ale școlarilor, precum și a „familiei legionare“, ca idee și ca practică socială trăită de nucleul dur. Ceea ce au trăit copiii lui Ion Zelea Codreanu și zeci de mii dintre adepții lor în perioada interbelică, în avânt entuziast spre o nouă epocă și spre „Omul Nou“, și ceea ce au promovat ei ca proiect al generației lor a fost pregătit de generația dinaintea lor și, ca și alte fenomene comparabile din Europa interbelică, mișcarea legionară din România a apărut ca protest al „generației pierdute de la 1914“, al acelor tineri care nu trăiseră războiul în calitate de combatanți și de aceea se simțeau privați de experiențele unificatoare de pe front. Dar Corneliu Codreanu nu celebra un exclusivism al unei generații, ci, dimpotrivă, cinstea bărbații cu „părul alb“ ca „tablou [□] înălțător“, cot la cot cu tinerii.[2] În spectrul extremei drepte, efectele mișcării depășeau generațiile, și unul dintre lucrurile care caracterizează fascismul românesc este tocmai implicarea a numeroși oameni în vârstă, adesea din pături înalte ale societății. În cazul familiei Codreanu, tatăl și mama i-au supraviețuit fiului charismatic, iar tatăl s-a considerat, până la moartea sa în 1941, ca „locțiitor al Căpitanului pe pământ“[3].

Să ascultăm acum ce a spus Ion Zelea Codreanu la Putna.[4] Cuvântarea lui este o invocare a morților unică în felul ei. A început cu rememorarea unei bătălii din războiul mondial abia încheiat: pe 7 octombrie 1916, trupele Puterilor Centrale amenințau să străpungă defensiva românească în trecătoarea Oituz din Carpați. Ploua cu șrapnele, obuze și ghiulele ce măturau copacii, dar ostașii români au prins deodată curaj, intonând cântecul de luptă al lui Ștefan cel Mare: „Hai, frați, hai, frați, la năvală dați, la năvală dați, crucea s-apărați!“ Când Codreanu a preamărit izbânda asupra suferinței lungi de veacuri, au izbucnit ovații. Codreanu i-a amintit apoi pe Horea, conducătorul ardelean al țăranilor, tras pe roată în 1785, și pe Avram Iancu, „crăișorul munților“ originar din Munții Apuseni, erou al Revoluției din 1848 și luptător împotriva Ungariei naționaliste a perioadei habsburgice târzii. „Am biruit, pentru că sufletul nostru a fost înviorat de duhul marelui Arhanghel a căruia țărână se odihnește în acest mormânt! [□] Am biruit noi, dar mai mult au biruit strămoșii prin noi, și înaintea tuturora a biruit Ștefan cel Mare și Sfânt!“ Acum sosise ceasul eliberării, iar steagurile românești fluturau deasupra vechilor cetăți ale lui Ștefan. □i apoi Codreanu a conjurat întregul panteon al eroilor români din mormintele lor: pe Decebal, regele dacilor, pe apărătorii capitalei Sarmizegetusa, care căzuse sub asediul

Tatăl: Ion Zelea Codreanu în uniformă de ofițer.

romanilor, pe ostașii lui Ștefan din numeroasele lui bătălii, pe soldații români care, la 1877, s-au grăbit să le sară în ajutor rușilor aflați la ananghie în Munții Balcani, unde luptau împotriva otomanilor, pe cei căzuți în luptele de apărare din Primul Război Mondial, la Oituz, Mărăști și Mărășești. Apoi, inspirându-se din versurile poetului național Mihai Eminescu, i-a făcut pe morți să învie în clipa izbânzii: „Sculați, voi toți cari ați fost schingiuiți și omorâți de osebiți călăi ai neamului nostru, sculați, căci e ceas de mare bucurie! Sculați să îngenuncheați împreună cu cei de astăzi la mormântul Sfântului Ștefan și scoală și Tu din mormânt, Ștefane, Măria-Ta!“ Oamenii din public, adânc emoționați, au izbucnit în lacrimi, iar Codreanu s-a adresat voievodului mort și înviat: „Privește-l pe norodul Tău viu și norodul de umbre al Neamului Tău!“

Discursul lui Ion Zelea Codreanu nu ilustra nimic altceva decât crezul naționalismului românesc. Neamul era obștea celor morți, a celor vii și a celor ce vor veni. Glia strămoșească era veriga de legătură, din țărână și sânge, între toate aceste generații. Fiul lui avea să propovăduiască exact această mistică. Codreanu era adânc convins că aparținea unui popor căruia invadatorii și ocupanții străini îi făcuseră cele mai grele nedreptăți de-a lungul veacurilor. Fiul său Corneliu împărtășea acest simțământ de a fi desconsiderat, de a trebui să lupte împotriva nedreptății,

de a fi constrâns la apărare – ideea obsesivă de a fi victimă și de a fi supus amenințării. Ca reacție, trebuia să se ridice un nou tip de român în locul țăranului răbdător – românul războinic. Sabia de foc a Arhanghelului Mihail, în care credeau legionarii, sclipea deja în cuvântarea lui Ion Zelea Codreanu de la Putna. România intrase în război în 1916 și în scurtă vreme fusese copleșită de Austro-Ungaria, Germania și Bulgaria, așa încât armata se retrăsese în Moldova. La începutul lui 1918, țara încheiase o pace umilitoare, însă doar câteva luni mai târziu dobândise de la Austro-Ungaria Ardealul, Banatul și Bucovina, iar de la Imperiul Țarist Basarabia, astfel împlinindu-se cele mai îndrăznețe visuri ale naționaliștilor români. Acesta era fundalul cuvântării lui Codreanu, străbătută de la un cap la altul de mistică istorică, și acesta era și motivul pentru care ascultătorii săi se arătaseră atât de emoționați.

2. TRIUMFUL ÎN RĂZBOI ȘI TEAMA DE REVOLUȚIE

ROMÂNIA NU ERA SINGURUL STAT ÎNVINGĂTOR ÎN CARE, DUPĂ 1918, sentimentul triumfului era amestecat cu temeri și frustrări. În Italia, ideea de „victorie știrbită“ și gravele tulburări sociale au dus la rapida venire la putere a fascismului.[1] În România, situația nu era foarte diferită: câștigurile teritoriale erau atât de ample, încât țara adineaori prăbușită la pământ ieșise din războiul mondial ca unul dintre cei mai mari învingători. Însă „România Mare“ rezultată din alipirea provinciilor austro-ungare și rusești se afla într-o zonă extrem de instabilă. Noul răsărit abia încorporat, Basarabia, fusese cuprins de revoluțiile rusești încă din februarie 1917. În Ungaria ajunseseră la putere revoluționarii bolșevici, iar în Bulgaria, agrarienii socialiști radicali. În tânăra Uniune Sovietică, la porțile noului regat al „României Mari“, făcea ravagii războiul civil între „roșii“ și „albi“. Înainte de toate însă, prăbușirea imperiilor venise atât de neașteptat, încât elitele politice și administrative ale României erau suprasolicitate: trebuiau să asigure noile provincii prin forță militară, să obțină recunoașterea internațională a granițelor la Conferința de Pace de la Paris și, în același timp, să prevină tulburările revoluționare ce amenințau să izbucnească chiar înăuntrul granițelor.

În interior, înfrângerea zdrobitoare din 1916 silise regele și elitele la mari concesii față de țăranii fără drepturi politice și fără putere economică: dacă nu li s-ar fi oferit perspectiva unei reforme agrare care să limiteze radical marea proprietate funciară și dreptul de vot universal, ostașii români, în majoritate covârșitoare țărani, ar fi depus armele sau, urmând chemarea bolșevismului din Basarabia, s-ar fi ridicat împotriva regelui și elitelor. Odată cu dreptul de vot universal, s-a prăbușit sistemul oligarhic din două partide – conservatorii și liberalii –, existent de la unirea Țării Românești cu Moldova, din care rezultaseră Principatele Unite (1859): partidul marilor moșieri, conservatorii, își exercita influența doar datorită votului cenzitar, iar odată cu introducerea votului

universal a fost măturat din cale. Din perioada de dinaintea războiului a supraviețuit o singură formațiune mare, reprezentată în Parlament: Partidul Liberal. Acest partid prezenta trăsături dinastice, dat fiind că familia Brătianu era aproape atotputernică, iar după 1918 a construit, într-un mod autoritar, România Mare. Restul sistemului de partide abia se forma. Pe de o parte erau susținătorii generalului Averescu, care, la începutul anilor 1920, cunoscuse o ascensiune și o cădere la fel de vertiginoase; pe de altă parte, țărăniștii sub conducerea învățătorului Ion Mihalache, cu centrul de greutate în sudul României; în al treilea rând, exista Partidul Național Român din Transilvania, care, până în 1918, reprezentase toate păturile sociale românești împotriva politicii naționaliste a guvernului de la Budapesta; în al patrulea rând, o tabără naționalist-antisemită de dreapta, mereu instabilă; în al cincilea rând, un spectru de stânga, politic de mică importanță, alcătuit din social-democrați și comuniști, aceștia din urmă fiind curând interziși din cauza activității subversive. În 1926, Partidul Țărănesc și Partidul Național Român au fuzionat, rezultând Partidul Național-Țărănesc, a doua mare formațiune democratică după Partidul Liberal. Dat fiind că diferitele partide și fracțiuni erau întru totul orientate spre conducătorii lor, iar monarhul, mai ales în anii 1930, a intervenit puternic în activitatea internă a partidelor, în perioada interbelică nu s-a format nici o constelație stabilă, de durată.[2]

După 1918, noua Românie Mare era străbătută de multiple falii tectonice[3]: dacă mai înainte țara era relativ omogenă din punct de vedere etnic, acum, pe o suprafață dublată, existau aproape 30 % minorități etnice – maghiari, germani, bulgari, ucraineni, ruși, turci, precum și evrei (care vorbeau idiș, maghiară, germană, rusă sau română) –, dintre care multe avuseseră, datorită tradițiilor imperiale seculare, un statut politic și social mai înalt decât românii, iar acum se împăcau greu sau deloc cu rolul lor de minoritate, în timp ce complexele de inferioritate și nesiguranța în privința întrebării dacă România va rezista într-adevăr ca stat urmaș al unor mari imperii aprindea naționalismul românesc. Falii existau însă și între românii din Vechiul Regat (Țara Românească și Moldova) și cei din regiunile influențate de habsburgi (Ardealul, Banatul, Bucovina) și de ruși (Basarabia). Apartenența la un grup lingvistic nu poate face să dispară peste noapte amprente culturale și apartenențe politice vechi de secole. Și astfel, pe lângă problema minorităților, regionalismul printre români era un fenomen pe care oameni ca Ion Zelea Codreanu îl vedeau drept o amenințare gravă la adresa neamului românesc. Dar și valutele și transporturile trebuiau sincronizate în noul

stat, ca și învățământul și, în general, modul de a concepe statul, administrația și viața parlamentară. Aceste falii prezente în marele stat, pe care în 1914 nici un politician român serios nu le-ar fi crezut posibile, erau atât de adânci și vizibile, încât elitele României Mari trebuiau să facă tot ce se putea pentru a le combate și a le înlătura în cele din urmă.

Momentul triumfului ideii naționale românești a coincis cu mari temeri de revoluție și cu o pronunțată instabilitate politică pe plan intern și extern. Existau destule bătăi de cap: vecini revizioniști precum Ungaria, care în 1920, la Tratatul de la Trianon, acceptase noile granițe doar de nevoie și cu rezerve; Uniunea Sovietică, ai cărei conducători n-au acceptat niciodată în mod oficial pierderea Basarabiei și nici n-au recunoscut granița răsăriteană a României; Bulgaria, care a trimis luptători de gherilă în Dobrogea; agitatori comuniști și socialiști, care până în 1920 au pus la cale valuri de greve și, în colaborare cu bolșevicii sovietici, au întreprins chiar un atac asupra parlamentarilor români; o gravă criză economică în anii imediat următori războiului; reforma agrară realizată tărăgănat. Cei ajunși în fruntea României Mari aveau motive serioase de îngrijorare. Apariția unei extreme drepte naționaliste trebuie văzută pe fundalul acestui contrast puternic între diferite stări de spirit, al unei atmosfere sociale neobișnuit de încărcate emoțional, în care ascensiunea socio-politică și națională către o societate modernă a maselor se ciocnea cu o pronunțată frică de pierdere.[4]

Elitele politice au reacționat preponderent prin represiune și prin formarea și dezvoltarea unui aparat de securitate care deseori a acționat violent și împotriva unor cetățeni nevinovați. Cea mai impresionantă era însă eficiența serviciului secret al Siguranței, care pătrundea mereu mai adânc în vasele capilare ale societății și care, combătând pericole reale sau închipuite, întărea și mai mult teama de dezintegrare din interior și de dușmanii din exterior. Serviciile de informații alcătuiau liste tot mai lungi cu dușmani ai statului: extremiștii de stânga și cei (mai puțin temuți) de dreapta, minorități etnice, dar și religioase, fiindcă România Mare devenise nu doar multietnică, ci și multireligioasă. Deja înainte de 1914 trăiau în țară numeroși evrei, iar în Dobrogea și musulmani. După 1918 însă, au apărut dintr-odată două mari biserici românești în țară, anume, pe lângă Biserica Ortodoxă bine înrădăcinată, și cea Unită, adică acea parte a ortodoxiei care, în 1698–1701, în Ardeal și, mai târziu, în Banat, s-a supus Papei prin unirea cu Roma. Uniții, cum li se spunea, contribuiseră în mare măsură la formarea sentimentului național românesc la vest de Carpați, începând cu secolul al XVIII-lea. Pentru ortodocși, erau schismatici deviaționiști, însă ei înșiși se vedeau drept stegari

intelectuali ai neamului. Constituția din 1923 le recunoștea pe ambele ca biserici naționale, dar dădea întâietate Bisericii Ortodoxe.[5] La acestea se mai adăugau, după 1918, puternicele comunități protestante (luterane și reformate), precum și Biserica Romano-Catolică. Biserica ortodoxă rusificată din Basarabia, în schimb, trebuia mai întâi românizată. Cât privește bisericile neoprotestante, cum ar fi adventiștii și baptiștii, care proliferau mai ales în est, acestea erau considerate subversive.

Rupturile declanșate de anul 1918 sunt relevate de un fenomen ce dezvăluie structurile de profunzime ale României Mari. Pentru a-și sublinia apartenența la Occident, România a trecut de la calendarul iulian la cel gregorian. Această trecere, plănuită de elite ca un act administrativ simbolic, a fost receptată de țăranii din răsărit, din Basarabia și Moldova, drept un atac satanic împotriva mântuirii sufletelor lor. Datele sărbătorilor s-au schimbat, iar acea țărănime slab alfabetizată, care trăia într-un univers temporal tradițional și căreia autoritățile nu îi explicaseră înțelesul noului calendar, s-a împotrivit așa cum o făceau țăranii din perioada premodernă: neorganizat, spontan, fără șanse împotriva organelor statului; armata, jandarmeria și poliția secretă i-au persecutat pe „stiliști" (adepții vechiului stil calendaristic), care la jumătatea anilor 1930 numărau un milion de oameni, adică a treisprezecea parte din populația de etnie română.

Elitele României Mari erau marcate de fobii, se vedeau amenințate din toate părțile și cunoșteau un singur limbaj, cel al forței statului, și un singur model de organizare statală, cel al centralismului francez, care trebuia să aducă și să țină laolaltă o țară eterogenă, cu sau fără voia ei. De aceea, în perioada interbelică, aproape fiecare guvern a făcut apel la legea marțială: la granița cu Uniunea Sovietică, în Basarabia, ea era aproape permanentă, dar și în alte părți ale țării era instituită pentru manipularea alegerilor. Între 1918 și 1938, presa liberă și alegerile libere s-au dezvoltat în România doar incipient.[6] Din perioada de dinainte de 1914 s-a preluat sistemul prin care regele numea înainte de alegeri guvernul care organiza alegerile și care, folosind aparatul de stat, le și câștiga. Regele, care provenea din dinastia Hohenzollernilor catolici din sudul Germaniei, întronată încă din 1866, era, ce-i drept, un monarh constituțional, însă poziția lui era puternică, iar un monarh conștient de puterea sa, după cum avea să arate Carol II, putea scoate constituția din țâțâni. La alegerile din România se aplica sistemul „primei majoritare" – un adaos de jumătate din mandate pentru partidul cel mai puternic.[7] În spatele acestui sistem se ascundea și intenția ca, sub ochii îngăduitori ai prefecților, jandarmilor și serviciilor secrete, guvernul să

poată falsifica alegerile, să-i intimideze pe alegători, să-i țină pe candidații opoziției departe de viața parlamentară, de pildă prin decretarea unor zone de carantină în regiunile rurale. În provincie, alegerile însemnau întotdeauna o manifestare a forței: jandarmi cu bastoane, bătăuși plătiți de marile partide, țuică împărțită gratuit maselor de alegători țărani, fără experiență democratică.

În această atmosferă de violență structurală din partea statului și a sistemului social și de violență fizică fățișă provocată de bande de bătăuși și de răzmerițe țărănești s-au afirmat în societate Ion Zelea Codreanu și familia sa, în anii premergători războiului.

3. „APOSTOL“ ÎNTR-O ZONĂ DE CRIZĂ SOCIALĂ: TATĂL

LA JUMĂTATEA ANILOR 1930, CÂND FIUL SĂU DEVENISE ICOANA naționalismului românesc, simbol venerat cu entuziasm de două generații de studenți, țărani, boieri și muncitori radicalizați, Ion Zelea Codreanu a publicat o scurtă autobiografie: *Crâmpeie de amintiri. Cum am ajuns la credința fanatică în puterea de propagandă a cărții* (1936).[1] Codreanu creiona viața unui luptător romantic pentru libertatea neamului românesc. Crescut în Bucovina austriacă, visase deja de copil la o Românie mare și neatârnată. Citise despre conducătorii mișcărilor din Ardeal – Horea și Avram Iancu. În casa părintească răsunau cântece despre Ștefan cel Mare și despre biruința românilor în Balcani (1877), iar Ion îi cinstea pe haiduci, acești Robin Hood ai României. Ajungând la liceul din Suceava, i-a perceput pe profesori ca fiind slabi și lipsiți de aspirații naționale. Prin urmare, a făcut propagandă printre colegii de școală, iar noaptea s-au adunat la ruinele vechii cetăți a lui Ștefan cel Mare și au făgăduit că vor clădi, cu arma în mână, un viitor mai bun.

Considerând că n-are nici un viitor sub stăpânire austriacă, Ion Zelea Codreanu a trecut, în întunericul nopții, granița în România. Privind luminile Sucevei, a jurat să nu mai treacă „granița blestemată“ decât cu sabia în mână. La Iași, vechea capitală a Moldovei, de care Bucovina aparținuse până în 1775, a fost primit prietenos de profesorii de vază ai universității. Numele pe care le amintește sunt importante pentru istoria economică și politică a României: Alexandru D. Xenopol (1847–1920), pe atunci rector al universității, istoric (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, 1888–1893) și susținător al tezei potrivit căreia românii se trăgeau din romanii care, sub împăratul Traian, cuceriseră Dacia între 101 și 106 d.Hr.; Ion Găvănescu (1859–1949), unul dintre întemeietorii științei pedagogice în România, și Alexandru Constantin Cuza (1857–1947), deținătorul catedrei de economie politică – ambii reprezentanți de frunte ai antisemitismului universitar radical. Ei aveau să-i însoțească vreme de câteva decenii pe Ion Zelea Codreanu și pe fiul său Corneliu.

Ion Zelea Codreanu a devenit îndată activ politic în universitate, ca președinte al Comitetului Național Studențesc, vicepreședinte al societății „Solidaritatea“ și delegat al studenților în Comitetul Ligii Culturale. Curând însă, activitatea în aceste asociații naționalist-iredentiste nu i-a mai fost de ajuns: a pus la cale contrabanda cu scrieri de propagandă naționalistă românească în Bucovina austriacă. Căci – scrie el – a simțit instinctiv că soarta neamului românesc se va împlini curând. Ca și fiul său Corneliu după 1918, Ion Zelea Codreanu și-a început drumul politic la universitate, iar unii dintre profesorii săi i-au fost dascăli și fiului său.[2]

Când a ieșit de pe băncile universității, a fost numit profesor suplinitor la liceul (pe atunci „gimnaziul“) din Huși. Localitatea, ce-și datorează numele refugiaților husiți din Boemia Evului Mediu târziu[3], se afla la doar câțiva kilometri de Prut, râul de la granița cu Imperiul Țarist, fiind o mică reședință de județ cu o importantă populație evreiască, lucru obișnuit pe atunci în Moldova. Ca și Bucovina, teritoriul de la est de Prut și până la Nistru ținuse odinioară de principatul Moldovei. În 1812 însă, Rusia anexase ținutul dintre Prut și Nistru, încorporând această regiune, denumită de acum înainte Basarabia, noii Rusii (laolaltă cu sudul Ucrainei) și colonizând-o cu bulgari, germani, elvețieni și multe alte naționalități. Ion Zelea Codreanu privea peste granița închisă și simțea o ură neîmpăcată – după cum scrie el – față de ruși și față de slavi în general. El exprima astfel viziunea românească asupra regiunilor răpite în 1775 și 1812 din vechiul principat al Moldovei. În Bucovina habsburgică imigraseră tot mai mulți polonezi, evrei și mai ales ucraineni. Însă monarhia habsburgică nu aplica vreo politică de asimilare, spre deosebire de Rusia: în decurs de un secol, aceasta din urmă rusificase pe scară largă boierimea moldovenească și Biserica Ortodoxă din Basarabia.[4] Când a ajuns Codreanu la Huși, dincolo de Prut nu exista, spre deosebire de Bucovina, vreo mișcare naționalistă românească. De altfel, făcând o comparație între cele două imperii, Codreanu recunoștea că Austria, spre deosebire de Rusia, îngăduia limba română în școala primară și gimnazială, precum și în bisericile ortodoxe. Basarabia, dimpotrivă, era „ca un mormânt care închide o taină“, mai departe ca Africa sau ca America. La fel ca atunci când privea spre Bucovina, el a început să reflecteze cum s-ar putea infiltra în această țară pierdută.

Și într-adevăr, sub un pretext oarecare, a izbutit să treacă granița în Rusia și a călătorit cu sania până în orășelul de provincie Bălți, unde a luat legătura cu activiștii naționaliști români. Întorcându-se în România, Codreanu își făcuse multe planuri: căsătorii peste graniță, burse

pentru formarea în România, înlesnirea călătoriilor peste hotare, exportarea clandestină de propagandă și beletristică românească interzisă în Rusia. S-a dus la Iași, la profesorii cu care era prieten, Cuza și Găvănescu, precum și la medicul Corneliu Șumuleanu (1869–1937, mai târziu legionar de frunte) și la episcopul Hușilor, Nicodim Munteanu (1864–1948, mai târziu stareț al mănăstirii Neamț, de orientare legionară, iar între 1939 și 1948 patriarh al Bisericii Ortodoxe Române). A organizat conferințe și baluri în scopul strângerii de fonduri pentru „frații gemeni" de dincolo de Prut. Astfel, a stabilit legături cu acei politicieni basarabeni care aveau să realizeze în 1918 unirea teritoriului cu România și să ocupe apoi o poziție de frunte în România Mare: Pan Halippa (1883–1979) și Ion Pelivan (1876–1954).

Amintirile lui Ion Zelea Codreanu sunt pline de lacune, urmând doar un fir al vieții sale politice – iredentismul său pătimaș, visul unirii tuturor românilor. Numai unele aluzii îi arată obsesia propriu-zisă: „infiltrarea cu elemente străine" a României ca urmare a imigrării evreilor așkenazi din Rusia în secolul al XIX-lea, cu predilecție în Moldova. De asemenea, Codreanu trece peste socializarea sa politică, fiindcă în 1936, când a scris această broșură, el și fiul său rupseseră de mult relațiile cu adevărații mentori ai antisemitismului politic din România antebelică, anume A.C. Cuza și Nicolae Iorga (1871–1940). În timp ce A.C. Cuza a fost tabuizat în România comunistă, fiind redescoperit de cercetători abia în ultima vreme, istoricul Iorga era privit deja în timpul vieții ca un fel de patriarh științific-cultural al națiunii; în perioada comunistă, Iorga a devenit obiectul unei venerații care se perpetuează până azi în rândurile publicului larg, de cele mai multe ori complet necritic.[5]

Iorga și Cuza au înființat în 1910 Partidul Naționalist-Democrat, în care a intrat și Ion Zelea Codreanu, care a căpătat în scurtă vreme un rol de frunte. O importantă portavoce a partidului era revista *Neamul Românesc*, publicată de Iorga începând din 1906. Iorga înțelegea „neamul" ca obște a celor cu aceeași origine etnică, iar câmpul semantic al termenului se întindea de la polul „popor" (în sensul de național-popular) până la cel de „rasă".[6] Grație acestei reviste, Codreanu-tatăl a obținut o platformă mediatică, dar și susținere, câștigând în acest fel respectul profesorilor de la Universitatea din Iași. Cine îl urmărește în paginile revistei, a cărei copertă era adesea împodobită cu imagini istorice ale eroicilor voievozi români din Evul Mediu sau ale țăranilor români în costume populare, va înțelege mai bine acel univers vital și ideatic al antisemitismului de provincie, al ultranaționalismului iredentist și al militarismului în care a crescut conducătorul de mai târziu al Legiunii, Corneliu Zelea Codreanu.

În momentul înființării partidului, Ion Zelea Codreanu era profesor de limba germană la gimnaziul din Huși, devenind, pentru un timp, și directorul școlii. El își înțelegea munca drept un „apostolat“, având din plin conștiința misiunii sale. În această privință se afla cu totul sub influența reformelor ministrului educației, Spiru Haret. Condițiile de muncă într-o școală aflată nu departe de granița rusească, în colțul cel mai îndepărtat al României, erau însă mizerabile: săli neîncălzite, în care trăgea curentul, igrasie, elevi dârdâind de frig, dintre care nu puțini terminau liceul bolnavi.[7] Codreanu se interesa foarte mult de elevi și de nevoile lor, în măsura în care erau creștini, și nu evrei. Considera despre sine că urcase pe scara socială și, la adunările de partid, pe lângă înaltul aristocrat Cuza și pe lângă Iorga, originar din mica boierime, se recomanda ca „țăran“. Și în alte împrejurări își afișa deschis originea țărănească: povestea cu multă mândrie că la liceul austriac din Suceava se dusese mereu în port popular românesc și că, pentru un timp, colegii de clasă i s-au alăturat în această demonstrație politică, dar că până la urmă a fost pedepsit cu carcera pentru insistența cu care purta acest *bäuerischer Anzug* („costum țărănesc“, expresie lăsată de Codreanu în germană într-un articol al său).[8] Ca dascăl, voia să introducă, pentru toți liceenii, portul popular abandonat chiar și de țăranii din împrejurimi, dar n-a găsit prea multă înțelegere la minister. Și totuși, ca multe alte elemente din gândirea politică a lui Ion Codreanu, revitalizarea portului popular nu era doar o fantasmă a unui dascăl de provincie: în Ardealul unguresc de dinainte de 1918, elevii români purtau costumul popular ca semn al autoafirmării naționale împotriva politicii de maghiarizare a autorităților, iar în România Codreanu voia să activeze meșteșugurile românești decăzute împotriva a ceea ce el considera a fi o infiltrare a elementelor evreiești în comerț și meșteșuguri.

Ideile despre rolul școlii și le-a prezentat într-o broșură, *Spre altă școală* (1909): școala trebuia să transmită mai puțin cunoștințe neutre valoric și să pună accentul pe educația națională. Ea trebuia eliberată de influența partidelor politice și a evreilor (Codreanu vorbește neîncetat despre cahal[9] – comunitatea evreiască). Școala nu era pentru el altceva decât o Biserică seculară, catedra profesorului era un altar al neamului, unde răsplata avea să vină și de la bunul Dumnezeu. De trezirea națională a elevilor ținea și zidirea unor punți peste prăpastiile adânci dintre oraș și sat, dintre burghezi și țărani. De aceea, își ducea elevii în excursii prin sate.[10]

Cuvântarea sa de la congresul de înființare a Partidului Naționalist-Democrat a fost primită cu ovații: „Noi credem că am venit în ceasul al

unsprezecelea [...]. Suntem amenințați cu o prăbușire în propria noastră țară. Am ajuns într-o situație cum nu există în istoria altui neam". Codreanu a vorbit despre creșterea mortalității infantile și scăderea ratei natalității în rândul românilor creștini, despre degenerarea biologică din mediul rural, care nu mai dădea țării buni recruți, a amintit de zecile de mii de bolnavi de pelagră – urmare a consumului de porumb stricat, din lipsă de alimente –, a deplâns declinul clasei de mijloc românești, punând toate acestea în contrast cu creșterea populației evreiești și cu succesul economic al acesteia: „Băgați bine de seamă, orașul d-voastră, Bucureștii, a început și el a fi cucerit de omida jidovească". Românii cădeau în mizerie, iar istoria cunoștea un singur caz în care populația autohtonă fusese dată la o parte de așa manieră, anume cel al pieilor-roșii din America de Nord. Așa nu se mai putea! Românii trăiau în această țară din vremea dacilor, iar el era gata să lupte până la „martiriu" pentru „scăparea țării și a poporului". Munca de partid era comparată cu lucrarea celor doisprezece apostoli: cu puterea voinței, cu neștirbită credință și cu organizare, învinseseră. „Trebuie să ne adunăm în adevărate sinoade ecumenice naționale!" În ceea ce privea raportarea la imperiile vecine, mai ales la Austro-Ungaria, pleda pentru o atitudine tăioasă, sprijinită pe armată.[11]

Viziunile apocaliptice și revendicările politice trâmbițate de Codreanu nu încolțiseră în mintea lui. El repeta doar ceea ce propovăduiau de multă vreme, de la catedrele lor, profesorii universitari pe care îi admira și ceea ce propagau de veacuri politicienii și poeții români, în scris și prin viu grai. A.C. Cuza, în special, înțelegea prin „economie politică" o știință care trebuia să demonstreze că evreii distrugeau neamul românesc: temerile demografice ale lui Codreanu se hrăneau din cartea lui Cuza *Despre poporație. Statistica, teoria, politica ei. Studiu economic-politic* (1899), amenințarea la adresa clasei de mijloc, dintr-o altă scriere a lui Cuza din 1890, iar interesul față de țărani, printre altele, din volumul lui Cuza *Țăranii și clasele dirigente* (1895). Nimeni nu era mai cuprins de teama de evrei decât Cuza: „Existența evreilor în sânul națiunii noastre a ajuns să fie o adevărată problemă și pentru evrei, și pentru celelalte națiuni. Ea este o problemă socială și națională cu caracter economic, de a cărei rezolvare depinde civilizația modernă. Dacă pentru celelalte popoare chestiunea evreilor este o chestiune gravă, pentru noi, românii, ea este o adevărată problemă de existență".[12]

Codreanu a imprimat antisemitismului și iredentismului deja tradiționale o notă personală: noțiuni ca „mântuire", „răscumpărare", „apostol" erau înțelese de el în întreaga lor dimensiune religioasă, în timp ce

alți politicieni le dădeau un sens mai curând metaforic și secularizat. Ion Zelea Codreanu era un om profund credincios, „credință" însemnând la el dăruirea față de neamul sacralizat, care prezenta însă și o dimensiune transcendentă pe lângă cea pământească.[13] Tatăl conducătorului de mai târziu al Legiunii era ferm convins că neamul românesc se afla la marginea prăpastiei, amenințat de partidele corupte și de evrei, care măcinau economia și cultura românilor. Nu era singurul cu astfel de idei în societatea românească, însă fanatismul său de coloratură religioasă și antisemitismul său pronunțat îl făceau să iasă în evidență până și în anturajul partidului lui Iorga.

Ceea ce Cuza, Iorga sau Codreanu numeau „problema evreiască" era, în jurul anului 1900, un fenomen mai degrabă recent în istoria românească. Între 1800 și 1900, populația evreiască crescuse de la circa 12 000 la 200 000 de locuitori, o puternică imigrație având loc între 1830 și 1840 (de la 37 000 la circa 80 000 de locuitori). Imigranții veneau preponderent din Imperiul Țarist, în special din așa-numita „Zonă Evreiască de Reședință Permanentă", unde condițiile de viață se înrăutățiseră drastic. Ei s-au concentrat asupra Moldovei, unde, la 1900, reprezentau 10,62 procente din populația totală, respectiv 20,27 procente din populația orașelor. Iașiul, capitala Moldovei, devenise pe jumătate oraș evreiesc, iar multe târguri de țară ajunseseră să aibă populații majoritar evreiești. Într-adevăr, populația evreiască prezenta o creștere demografică mai puternică decât cea creștină. Evreii se deosebeau de românii din Moldova prin limbă (idiș) și, multă vreme, și prin îmbrăcăminte. În 1859, conducerea comunității evreiești și administrația orașului Iași au hotărât să introducă îmbrăcămintea europeană pentru evrei, pentru a diminua sentimentul diferenței culturale.[14] Imigrația masivă a fost multă vreme tolerată în virtutea unei politici de *laissez-faire* a principatului Moldovei. Imigranții au dobândit poziții de frunte în domeniul meșteșugurilor, în breasla hangiilor și în cămătărie, fiind, de asemenea, luați din ce în ce mai mult ca arendași de boierii latifundiari.

A apărut astfel o clasă de mijloc evreiască în societatea românească puternic polarizată. Aceasta din urmă era alcătuită dintr-o masă de țărani – unii robi țigani, care au fost eliberați abia în urma impresiei create de războiul civil american – și dintr-o pătură restrânsă de boieri, la rândul ei împărțită după avere și demnitățile de stat deținute. Înainte de 1859, treizeci de familii ale înaltei nobilimi aveau în mână puterea și bogăția Moldovei. Chiar și o societate mai stabilă ar fi resimțit efectele unei imigrații atât de ample. În statul român existent din 1859, evreii au ajuns la mijloc între frontul marilor boieri și cel al țăranilor

dependenți, devenind țapi ispășitori pentru acele forțe care sperau într-o modernizare cuprinzătoare în cadrul noului stat. De aceea, în 1866 s-a interzis naturalizarea evreilor, ceea ce a făcut ca, în anul 1899, doar 4 272 de evrei să dețină cetățenia română. Elitele moldovenești și apoi românești nu erau de aceeași părere în privința atitudinii care se impunea față de imigranți: între 1848 și 1864, emanciparea nu părea exclusă. În noul stat național însă, lucrurile s-au schimbat după ce scriitori precum poetul național Mihai Eminescu i-au calificat pe evrei drept o „pătură superpusă". Influentul Bogdan Petriceicu Hasdeu considera că evreii trăiau din munca altora, nu aveau sentimentul onoarei și nutreau dușmănie față de toate celelalte popoare. Puncte focale ale antisemitismului intelectual au devenit cele două universități de la București și Iași, unde în 1895 Iorga și Cuza au înființat *Alliance antisémite universelle*, ca replică la asociații evreiești supranaționale precum *Alliance israélite universelle*, înființată în 1860 în Franța. A.D. Xenopol, Cuza și Iorga îi acuzau pe cârciumarii evrei că-i otrăvesc pe țăranii români, periclitând astfel națiunea română. De altfel, spuneau ei, alcoolismul țăranilor era, la origine, legat de imigrația evreiască. Și astfel, lupta dusă de profesorii universitari prin liga lor antialcoolică a căpătat deodată o notă antisemită. Propaganda antisemită în învățământul superior era atât de puternică, încât, din perspectiva evreilor, „student" și „antisemit" erau noțiuni sinonime.[15]

Imaginea negativă a evreilor a fost însă transferată și asupra imigranților de alte etnii, înțelegerea de sine a românilor modificându-se din ce în ce mai mult în sensul termenului de „neam", răspândit de Iorga. Țara Românească și Moldova au atras imigranți încă din Evul Mediu: maghiari, germani și, din secolul al XVI-lea, numeroși ortodocși din Balcani – greci, albanezi și slavi din sud –, care deja în secolul al XVII-lea au fost numiți domnitori și au căpătat înalte demnități în stat. Între 1711 și 1821, pe tronurile de la București și Iași s-au aflat neîntrerupt membrii unor bogate familii grecești ortodoxe, originare din cartierul Fanar din Constantinopol (unde își avea reședința Patriarhia Ecumenică) – așa-numiții fanarioți. Din punctul de vedere al dreptului internațional, ambele principate au ținut până în 1878 de Imperiul Otoman, fiind în permanență deschise imigrației dinspre sud. Imigranții îi dădeau uneori la o parte pe vechii boieri pământeni, motiv pentru care rivalitățile dintre greci și autohtoni erau puternice începând din secolul al XVII-lea. Tot atât de pronunțată era și amestecarea, astfel încât, printre boierii români, numele grecești și balcanice (cum ar fi Cantacuzino, Ghica, Rosetti, Cuza) erau curente. Harta etnică era împestrițată și mai

mult de prezența armenilor și evreilor sefarzi, care se stabiliseră din vechime în orașe. De fapt, marile orașe fuseseră dintotdeauna multietnice și multiconfesionale. Doar musulmanilor li se interzicea să se așeze, pentru a împiedica islamizarea celor două principate, așa cum se întâmplase în Balcani.

Societatea românească era deci obișnuită de multă vreme să interacționeze cu cei diferiți din punct de vedere cultural și poseda și o uimitoare putere de asimilare, căci în secolul al XIX-lea imigranții din rândul elitelor au renunțat la limba greacă, mai întâi în favoarea francezei – care era cultivată cam la fel ca în nobilimea rusească –, apoi, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în favoarea limbii țării, care începea să se dezvolte din punct de vedere literar. Totuși, vâzând distribuția etnică din orașe ca Iașiul, cu o populație pe jumătate evreiască, adesea vorbitoare de idiș, sau Bucureștiul (care și-a păstrat până în 1914 o numeroasă populație germană, maghiară și de alte naționalități europene), activiștii naționaliști români manifestau o puternică nemulțumire: ei combăteau ceea ce considerau a fi un cosmopolitism periculos, temându-se că imigranții necreștini nu vor mai fi asimilați, ba chiar vor prelua acele poziții economice și sociale de care depindea modernizarea țării.

Se adăuga teama de schimbările prin care trecea societatea, de pătrunderea modernității în această țară europeană multă vreme periferică, ce trebuia încă să-și caute un loc pe harta mentală a Europei. În această căutare a autenticului românesc, mulți intelectuali își îndreptau privirile, în spiritul romantic al epocii, asupra satului și țăranilor.[16] Nicolae Iorga a dezvoltat o ideologie bazată pe un fel de populism agrar, sămănătorismul, care-i idealiza pe țărani ca purtători ai specificului național. Dar, cel târziu odată cu această reorientare către țărănime – care nu era lipsită de influența intelectualilor ruși narodnici –, activiștii naționaliști au fost nevoiți să se confrunte cu problema socială. Primul domnitor al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza, introdusese în 1864, adică la trei ani de la eliberarea iobagilor ruși de către țarul Alexandru II, o reformă agrară. Cuza a fost însă înlăturat în 1866 de marii moșieri, iar în curând reforma a fost diluată atât de mult prin noi legi, încât teoreticienii agrar-socialiști vorbeau de o „neoiobăgie". În politica economică, România se sprijinea pe exportul de cereale, în vreme ce masele de țărani trăiau în primul rând cu mămăligă și, din cauza desființării terenurilor obștești, nu mai consumau aproape deloc grăsime animală. Liberul schimb, introdus la presiunile exportatorilor de cereale, inunda țara cu produse finite ieftine, în special de origine britanică, ce ruinau slaba industrie meșteșugărească românească. Posibilitățile de

câştig prin exporturi îi făceau pe marii proprietari de pământ să adopte un model mai raţional de exploatare. Fiind obişnuiţi de multă vreme, la fel ca în Rusia, cu un stil de viaţă scump şi adesea extravagant, mulţi boieri îşi dădeau terenurile în arendă. În Moldova, un număr important de arendaşi evrei s-au afirmat ca întreprinzători agricoli, iar alături, în Bucovina austriacă, s-au înfiinţat mari întreprinderi evreieşti, care administrau întinse porţiuni de pământ în România. Presiunea economică asupra ţăranilor a crescut odată cu noul sistem puternic orientat către profit, care nu mai era îmblânzit prin obiceiurile patriarhale. Ţăranii erau copleşiţi de aceste schimbări. Optzeci la sută din populaţia României trăia la ţară, unde condiţiile de viaţă erau apăsătoare. Analfabetismul (84,5% în mediul rural, în anul 1899), malnutriţia şi bolile cauzate de aceasta, cum ar fi pelagra, precum şi alcoolismul erau larg răspândite. Fiindcă evreii reprezentau noul sistem economic la sate, ei au fost cei care au devenit o ameninţare în percepţia ţăranilor români, şi nu boierii, care s-au retras în umbră. Idealizarea satului românesc şi ideea periclitării acestuia de către evrei erau propagate de părţi ale unei elite care adesea refuza să-şi administreze singură pământurile.[17]

Pentru cei care, asemenea lui Ion Zelea Codreanu, trăiau în jurul anului 1900 în estul României, problema agrară nu era ceva abstract. La 1905, în Imperiul Rus s-au ridicat, împreună cu muncitorii şi populaţia de la oraşe, şi ţăranii, inclusiv cei din Basarabia. Intelectualii români vedeau în revoluţia din Basarabia şi o ridicare naţională împotriva clasei conducătoare ruse sau rusificate şi împotriva statului.[18] Români ca Ion Zelea Codreanu sperau într-o trezire naţională a populaţiei româneşti de dincolo de Prut. Şi iată că revolta ţărănească a cuprins şi România.

Din cauza împovărărilor în creştere prin contractele de arendă, în Moldova s-a ajuns, la 7 martie 1907, la ciocniri între ţărani şi arendaşii evrei.[19] În scurt timp, un pârjol devastator a cuprins întreaga regiune; între 19 martie şi 13 aprilie 1907, ura acumulată faţă de arendaşii evrei s-a revărsat din plin: mulţi au fost maltrataţi, moşiile au fost luate cu asalt şi arse din temelii, principalele localităţi de provincie au fost atacate, pretutindeni răspândindu-se lozinca „Noi vrem pământ!". Scânteia a trecut curând şi în sud, în Ţara Românească, unde ţăranii s-au manifestat deosebit de violent, au ucis administratori de moşii (dintre care, în Ţara Românească, mult mai puţini erau evrei) şi moşieri şi au pustiit mari suprafeţe de pământ. Răscoala a fost spontană şi fără conducere centrală. În multe locuri însă, în fruntea răsculaţilor s-au aşezat învăţători, mai rar şi preoţi, dând glas revendicărilor lor. Ţăranii se bucurau

de multă simpatie în universități și i-au salutat pe studenții care s-au grăbit la sate, de cele mai multe ori ca prieteni și eliberatori. Iorga a publicat articolul „Dumnezeu să-i ierte“ (cu referire la țăranii violenți), în urma căruia el și simpatizanții săi (cum ar fi Ion Zelea Codreanu) și-au atras ura proprietarilor de pământ. Statul a reacționat cu multă duritate, a luat cu asalt sate întregi, iar pe cele deosebit de recalcitrante chiar le-a bombardat. Zeci de mii de țărani au ajuns în închisoare, mai multe mii au fost uciși de armata comandată de Alexandru Averescu (și el, ca și toți ceilalți menționați, o figură importantă în viața lui Corneliu Codreanu). România, care, cu puțin timp înainte, se prezentase într-o expoziție universală drept un stat modern, cu o misiune civilizatoare în Orient, era acum zguduită din temelii.[20]

Hușiul a fost mai puțin cuprins de tulburări, iar locuitorii săi s-au ales doar cu spaima. Pentru activiștii antisemiți din universități și adepții lor din provincie, răscoala a însemnat însă un strigăt de trezire.[21] Întemeierea partidului lui Iorga și Cuza a avut loc pe acest fundal, și astfel a început, într-un mediu marcat de violență, și cariera de partid a lui Ion Zelea Codreanu.

4. TEORIA ȘI PRACTICA ANTISEMITISMULUI DE PROVINCIE

ÎNTRE 1903 ȘI 1918, ESTUL ROMÂNIEI ȘI BASARABIA AU FOST O ZONĂ marcată de violențe, revoluția din 1905 și răscoala din 1907 reprezentând doar punctele culminante, care au avut cea mai mare vizibilitate.[1] În ambele revolte țărănești a fost descătușată violența, înlăturându-se barierele sociale. În cazul României, se adăuga faptul că violența țăranilor era încă și mai nestăpânită și mai puțin dirijată decât în Rusia; dat fiind că altminteri precumpănea omogenitatea etnică, nu se auzeau sloganuri naționaliste, dar se auzeau lozinci antisemite. De ambele părți ale Prutului, antisemitismul s-a răspândit puternic. Capitala Basarabiei, Chișinău, a fost în 1903 scena unuia dintre cele mai grave pogromuri din Imperiul Țarist. În sud-vestul Rusiei, evreii, presupuși a fi deosebit de apropiați revoluției, au devenit ținta „Sutelor Negre", bande de bătăuși avându-l ca reprezentant de frunte pe Pavel A. Crușeveanu, care era în relație cu A.C. Cuza și la al cărui mormânt tatăl lui Codreanu a participat, în 1922, la o slujbă de pomenire. Sub numele de „Legiunea Arhanghelul Mihail", Vladimir M. Purișkevici (care în 1916 luase parte la uciderea lui Rasputin) a organizat, în 1908, bande antisemite. Violențele împotriva populației evreiești au caracterizat și răscoala țărănească din Moldova anului 1907. Înăbușirea revoltelor de către armata rusă, respectiv română, s-a soldat cu numeroase victime și a făcut ca statul să devină un actor care exercita masiv violența fizică.

Însă violența se manifesta și sub alte forme: țăranii moldoveni se confruntau cu presiunea boierilor orientați spre rentabilitate, care, prin intermediul arendașilor evrei, bulversau agricultura și relațiile tradiționale dintre moșieri și țărani. Știm prea puține lucruri despre situația de la sate, mai ales despre creditele practicate atât de românii creștini, cât și de evrei, cu dobânzi exagerate, în ținuturi în care țăranii abia dacă aveau acces la credite bancare. Violent se manifesta și statul, care colecta impozitele cu forța și ai cărui funcționari din regiunile rurale – prefecți

și subprefecți – nu erau adesea decât brațul prelungit al moșierilor cu putere în zonă.

Și viața politică era violentă, așa cum a simțit-o pe propria-i piele și Ion Zelea Codreanu când a candidat din partea Partidului Naționalist-Democrat și a fost grav maltratat în campania electorală de bătăușii unui rival (februarie 1911).[2] Cine candida în România în numele unui partid de opoziție trebuia să ia în calcul tot felul de lucruri: confiscarea materialelor electorale, șicane din partea jandarmeriei, atacuri fizice din partea bătăușilor plătiți și falsificarea rezultatelor alegerilor.

Desigur, nici colegii de partid ai lui Codreanu nu se sfiau să comită brutalități. Îndeosebi A.C. Cuza recurgea la astfel de mijloace politice: în decembrie 1911, de pildă, el a pus să fie atacată cu bătăuși o adunare de partid social-democrată de la Iași. În sfârșit, violent și instigator la violență era și limbajul politic practicat de partidul lui Iorga și Cuza, în care Codreanu și-a făcut ucenicia politică. Programul partidului se dedica, ce-i drept, în primul rând problemei țărănești și unei politici economice protecționiste, însă A.C. Cuza a impus să fie statuată „eliminarea evreilor“ din societatea și economia românească. În ianuarie 1910, Cuza își făcea cunoscută poziția în revista lui Iorga: „Jidanii îneacă Moldova: ei sunt stăpâni nu numai ai comerțului mare și mic și ai industriei, dar unii dintr-înșii aveau și moșii în arendă. Această imigrație jidănească din Rusia și din Polonia readuce pe țăranul moldovean în ruină și mizerie: căci Jidanul, care este fără milă și chiar feroce pentru creștini, nu se îmblânzește cu bieții români decât pentru a-i exploata și adesea a-i lovi. Jidanii trebuie să fie alungați din Moldova sau, cel puțin, se cere ca legislația să se opună sporirii zilnice a imigrației care se revarsă asupra țării“. Între anii 1880 și 1940, Cuza nu și-a schimbat limbajul: pentru el, evreii erau năpasta României. Și Iorga se folosea de un limbaj pătruns de violență, ca atunci când, la o adunare de partid, le făcea campanie „apostolilor unor vremuri noi“ și, spre deosebire de socialiști, cerea echiparea armatei și rostea îndemnul „afară cu evreii“.[3]

Ion Zelea Codreanu era profund impresionat de Cuza și Iorga și se simțea legat personal de ei. Cuza a fost și nașul primului fiu al lui Codreanu, Corneliu. Dar, pus în fața perspectivei unei catastrofe sociale și naționale, Codreanu a tras alte concluzii decât profesorii săi: el voia să acționeze, să organizeze, să opună rezistență. Nu era un teoretician al antisemitismului, ci se vedea ca om de acțiune. Tot astfel cum voia să înnoiască organizarea școlii, a venit cu propuneri și în partid: apărând importanța formei, s-a legat de o deviză a conservatorilor români, cea a „formelor fără fond“, prin care se respingea importul mecanic al unor

modele culturale vest-europene. Codreanu a spus că, pentru el, forma era importantă și a subliniat că nu întâmplător acea adunare avea loc în ziua Sfântului Gheorghe; de aceea, a cerut ca partidul să confecționeze un afiș cu chipul sfântului și data congresului, 23 aprilie 1910. El recunoștea două forțe vitale – adevărul și organizarea. Adevărul consta în lupta în favoarea „unei rase nedreptățite", în trezirea „instinctului de viață al neamului nostru". Din aceste lozinci social-darwiniste a desprins un program practic, pe care, spre deosebire de Iorga și Cuza, l-a transpus în faptă. La mijlocul verii lui 1912, a trecut, îmbrăcat în costum național, prin satele Moldovei, ajungând la liderii lor de opinie – preoți, învățători, primari și consilieri locali, țărani înstăriți –, care l-au primit cu bucurie. Le-a vorbit țăranilor cu sumanul pe umeri și pistolul la cingătoare. Codreanu nu doar vorbea, ci și acționa, înființând săli de lectură și cluburi ale partidului. Autoritățile, aflate încă sub impresia răscoalei din 1907, vedeau în el un agitator și un anarhist periculos.

Cum se desfășura propaganda lui o arată exemplul unei manifestații organizate la Fălticeni: în ciuda inundațiilor, sute de țărani veniseră în costume populare la teatru, un cor din Baia intona cântece patriotice, regelui i s-a trimis o telegramă de exprimare a devotamentului, Cuza a luat cuvântul, urmat de Codreanu. Iar cuvântarea lui a avut efect, fiindcă nu teoretiza asemenea lui Cuza: toată viața, Ion Zelea Codreanu a fost un remarcabil orator popular, care nu doar înțelegea limbajul țăranilor, ci-l și vorbea, care oferea în cuvântările sale exemple și comparații intuitive, ajungând astfel lesne la ascultătorii săi.[4]

Modelul de organizare venerat de Codreanu era cel al armatei, în care, spre deosebire de partide, vedea înfăptuite idealurile pe care le preamărea: „forța neînvinsă", „adevărul", apostolatul dezinteresat în favoarea neamului. Când, în 1916, România a atacat Austro-Ungaria pentru a cuceri acele teritorii ale monarhiei dunărene care erau locuite de români, Ion Zelea Codreanu a luat parte la ostilități ca ofițer. În vreme ce profesorii evitau tranșeele, el a luptat pe front, fiind de mai multe ori decorat.[5] Pe front a fost urmat de fiul său minor Corneliu, care asimilase ideile politice ale tatălui său: antisemitismul, ultranaționalismul, iredentismul, militarismul, teama de declin.

Ceea ce-i transmitea tatăl corespundea spiritului epocii de la Universitatea din Iași. Ion Zelea Codreanu nu a fost un rătăcit de la periferia României; el și-a câștigat capitalul simbolic aflându-se lângă profesori ca Iorga și Cuza, care l-au primit în partid și i-au conferit legitimitate. Politica antisemit-naționalistă radicală îi oferea posibilități de ascensiune socială, dar nu era un carierist: nu s-a îmbogățit, ca majoritatea

politicienilor. Era un fanatic, convins că are o misiune a vremurilor de pe urmă, pe care o putea concepe doar în categorii ca „adevăr" și „minciună", „mântuire" sau „declin": „Ideile salvatoare de Neam și Țară le-am nutrit din copilărie", declara el, mândru, în 1933, când poliția l-a supus unui interogatoriu. Nu încape îndoială că îl caracterizau înclinația spre mistică, spre cinstirea sfinților, râvna față de Biserică și față de cler – lucruri de care Iorga și Cuza erau străini. Pe lângă asta, era un propagandist talentat și un bun organizator, care a produs o impresie puternică și în Ardeal. Pe de altă parte, era atât de meschin în fanatismul său exaltat, încât înainte de 1914 a avut procese cu părinții elevilor evrei și chiar și în perioada interbelică a combătut alegerea unui purtător de cuvânt evreu la clasa lui de la școală. Deja în 1914, adversarii lui îl acuzau în campanii de presă că, printre altele, ia credite de la bancheri evrei și nu-și ține familia în frâu. Ion Zelea Codreanu avea o problemă cu alcoolul și chiar și profesori care, peste doar câțiva ani, îl simpatizau pe fiul său îl considerau pe tată „un inconștient primejdios".[6]

Conducătorul de mai târziu al Legiunii Arhanghelul Mihail a preluat multe de la tatăl care i-a fost dascăl politic – ideologia, militarismul, romantismul și misticismul, universitatea ca loc al socializării politice –, nu însă și caracterul debordant-excesiv, talentul oratoric, camaraderia agitatorului politic. Fiul vorbitorului exaltat din târgurile țărănești ale Moldovei a evoluat – chiar în propria lui înțelegere de sine – dintr-un propagandist al studenților radicalizați într-un cavaler tăcut, însuflețit de un etos monahal-ascetic, și un maestru al ultranaționalismului antisemit. Și, spre deosebire de tatăl său, nu doar a predicat violența, ci și-a cotonogit adversarii și a pus mâna pe revolver, nesfiindu-se să ucidă.

5. O FAMILIE NAȚIONALISTĂ ROMÂNEASCĂ

ION ZELEA CODREANU ȘI-A APLICAT CONVINGERILE POLITICE ȘI ÎN viața de familie. A vrut ca familia lui să întruchipeze modelul național, forma fiind și în acest caz hotărâtoare: el însuși și-a românizat numele de familie și și-a botezat copiii după un program național-religios.

Ion Zelea Codreanu s-a născut la 10 august 1878 în Igești, un sat din Bucovina austriacă. În registrul de botez a fost trecut sub numele de Ion Zilinschi (apar de asemenea, în funcție de sursă, grafiile Zelinschi sau Zelinski). Tatăl său, Nicolaie, fiul lui Simion Zilinschi, era țăran; mama lui se numea Agafia, fiica țăranului Lorențu Antec și a soției acestuia, Maria Condac. În 1898 s-a căsătorit cu Eliza Brauner, fiica lui Carol și a Mariei Brauner din Roșiești.[1] Aceste elemente biografice au devenit, în România anilor '30, subiectul unor dezvăluiri politice.

Oare Corneliu Zelea Codreanu, crainicul românismului radical, nici nu era român? Când ministrul de interne român a pregătit procesul de fațadă împotriva lui Codreanu, în primăvara anului 1938, a cerut serviciului de informații să adune toate datele despre familia Codreanu, pentru a-i dovedi originea neromânească.[2] Presa aliniată nu mai scria decât despre „Corneliu Zelinski-Brauner". Oamenii serviciului secret al Siguranței au pornit într-o căutare care i-a dus la marginea lumii românești, în hățișul uneori greu de descurcat al administrației locale. Pe plaiurile bucovinene, urmele se pierdeau; agenții trebuiau să constate că până și eficiența statului habsburgic lăsa uneori de dorit: părinții Elizei Brauner, de pildă, nu putuseră prezenta nici un certificat de botez la nașterea fiicei. Potrivit serviciului Siguranței din Iași, familiile Condac și Antec nu puteau fi identificate. Nici oficiul comunal din Huși, orașul de reședință al lui Codreanu, nu izbutea să ajungă prea departe în trecut: Carol și Maria Brauner veniseră în 1890 din Bucovina la o moșie din satul Gura Idrici, județul Vaslui, iar de acolo se mutaseră în 1903 în județul Tutova, puțin mai la sud. Dintre cei trei copii, autoritățile cunoșteau

doar doi pe nume; fiul se înrolase în 1897 în armata grecească, Eliza făcuse studii (fără să se explice ce se înțelegea prin acest lucru), iar părinții părăsiseră comuna după căsătoria fiicei lor. Toate urmele de dinainte de 1890 dispăruseră, fiindcă administrația pur și simplu vânduse arhiva.[3]

Adversarii lui Codreanu socoteau drept dovedit faptul că familia lui era un amestec germano-polono-ucrainean și că prin vinele acesteia nu curgea nici o picătură de sânge românesc. Adepții conducătorului Legiunii aminteau că însăși mama de origine germană fusese de credință ortodoxă, or, spuneau ei, confesiunea dovedea caracterul românesc al familiei. De fapt, toate aceste nume arată amestecul etnic dintr-o regiune de graniță, așa cum era Bucovina și mai ales partea de nord a acesteia, unde se intersectau populația românească, ucraineană, polonă, maghiară și germană. De aceea, numele nu spun multe despre originea etnică. Mulți oameni din Moldova și Basarabia care se consideră etnici români au avut și mai au și azi nume de sonoritate slavă, cu terminații poloneze sau ucrainene (în *-schi* sau *-iuc*, după ortografia românească). Dacă am aplica criteriile propagandei guvernului român împotriva lui Codreanu la populația românească din estul României, ar trebui ca părți importante ale acesteia să fie catalogate drept neromânești.

Familia lui Ion Zelinschi este și un exemplu pentru o vreme în care apartenența etnică și lipsa de echivoc în acest sens au devenit din ce în ce mai importante în regiunile de tranziție culturală. În casa părintească a lui Ion Zelinschi se cultivau, după cum istorisește el însuși, datinile românești. Ce tradiții predominau în familia Brauner nu se știe. Adeziunea lui Ion Zelinschi la românism a fost un act cultural care a început în liceul austriac și a ajuns în punctul final odată cu schimbarea numelui în 1902: primăria Iașilor a publicat, în monitorul oficial, noul nume – Ion Zelea Codreanu. Numele era programatic: Zelinschi („Verdele") a devenit, dezpolonizat, Zelea, care suna românește. Codreanu, în schimb, se lega de imaginarul național românesc, codrul fiind, în înțelegerea de sine a românului, prieten și ocrotitor la nevoie, loc de refugiu în lupta pentru libertate împotriva asupritorilor străini. Familia Codreanu a integrat acest mit național în propriul ei mit familial, așa încât membrii ei să apară ca urmași ai celor care luptaseră în munți pentru libertatea națională. Corneliu Codreanu scria în 1935: „Bunicul meu a fost pădurar, străbunicul tot pădurar. Neamul a fost din începuturi, în vremuri de restriște, neamul codrilor și al munților".[4]

Numele servea ca manifest politic: așa a procedat Ion Zelea Codreanu și la botezul copiilor săi, care s-au născut din căsătoria cu Eliza Brauner în 1898. Primul copil a venit pe lume la 13 septembrie 1899, orele 22,

pe strada Golia din Iași, unde părinții trăiau în condiții modeste. Martori la naștere au fost doi servitori și un bărbat fără ocupație. Copilul a fost botezat cu numele de Corneliu, în amintirea Sfântului Corneliu, care, după martiriul său, fusese înmormântat la 14 septembrie 253. În 1901 s-a născut fiica Rea-Silvia, în 1903 Iridenta-Cornelia, în 1905 fiul Horia-Septimin, în 1909 Ion, în 1911 Cătălin, iar în 1913 Decebal.[5] Potrivit mitologiei romane, Rhea-Silvia se unise cu Marte și îi zămislise pe Romulus și Remus; cea de-a doua fiică amintea, prin numele ei, de teritoriile românești nerăscumpărate („iredente"); Septimin era un mucenic creștin, iar Decebal, desigur, marele rege dac. Era un manifest onomastic, compus din martiri creștini și din miturile dacilor și romanilor și, în același timp, un angajament pentru România Mare. Codreanu-tatăl proiecta elemente centrale ale naționalismului românesc asupra familiei sale: ideea că românii se trăgeau din daci și romani, dar și sublinierea tradiției creștine, chiar dacă dădea prioritate unor sfinți mai puțin cunoscuți în ortodoxie.

Ion Zelea Codreanu și-a organizat familia după principiile lui politice; a făcut din ea celula de bază a programului său de izbăvire, având succes în această privință. De-a lungul întregii vieți, frații și surorile trebuiau să fie împreună, iar pe alesul din mijlocul lor, Corneliu, trebuiau să-l sprijine și să-l respecte. În ce privește viața intelectuală din casa profesorului de limba germană, aceasta era curat naționalist-românească. În podul casei părintești, Corneliu Codreanu citea revistele lui Iorga (*Sămănătorul* și *Neamul Românesc*), mai precis pamfletele antisemite publicate acolo de A.C. Cuza, din care a preluat următoarele puncte: „Unirea tuturor românilor, îmbunătățirea situației țăranilor prin acordarea de pământ și drepturi politice, rezolvarea problemei evreiești". Altminteri, îi va fi cunoscut pe clasicii literaturii române; dar singura carte care i-a făcut o impresie durabilă a fost *Cei trei muschetari* a lui Alexandre Dumas. Mai târziu a afirmat: „Nu mă inspiră dreptul și filozofia, ci arta și știința războiului".[6] Cu literatura germană n-a intrat în contact. Universul spiritual al tânărului era pe cât de îngust, pe atât de închis: propagandă naționalist-antisemită din cercurile lui Cuza și Iorga și romantism cavaleresc. Școala avea să-i întărească și mai mult această imagine despre lume.

Altminteri se cunosc puține din viața privată a familiei. Într-un jurnal nepublicat din anul 1934, Corneliu Codreanu menționează câteva episoade, dintre care unul din 1909, când un învățător i-a ghicit în palmă și i-a prezis că la vârsta de 34 de ani va suferi necazuri mari; dacă trece de acestea, va ajunge foarte bătrân. Tot în anul 1909 a vizitat, împreună cu tatăl său, un loc de care a rămas legat toată viața și care i-a devenit

Formarea la liceul militar: Corneliu Zelea Codreanu (dreapta) cu doi camarazi.

Izvor de putere: sihăstria de pe muntele Rarău, aflată în mijlocul unuia dintre cele mai impresionante peisaje montane din Carpații Orientali.[7] Codrul era venerat în familia Codreanu nu doar ca parte simbolică a numelui, și nu întâmplător a devenit mai târziu verdele culoarea Legiunii: Codreanu se simțea mult mai legat de natură (mai ales de munți și păduri) decât de orașe, care i-au rămas străine și care, din pricina alterității lor etnic-culturale, trebuiau mai întâi cucerite. Biograful său oficial, Ion Banea, scria despre Codreanu la jumătatea anilor '30 că petrecuse o tinerețe fericită și că cel mai mult îi plăcea să se joace de-a hoții și vardiștii. Banea se întreba dacă micul Corneliu bănuise vreodată că mai târziu, în viața politică, acest joc va lua o turnură serioasă. Însă

deja de pe atunci, Codreanu se remarca prin îndrăzneală: niciodată nu se lăsa învins.[8]

Pe primul său fiu, tatăl l-a supus unei educații severe. L-a trimis la liceul militar tocmai înființat la Mănăstirea Dealu din Muntenia, unde militantismul naționalist era cultivat în mod deosebit. Întemeietorul școlii, ministrul de război Nicolae Filipescu, voia să formeze o elită națională pe care o supunea unei instrucții riguroase și căreia îi amintea mereu importanța misiunii ei. El voia să dea României „generații de voinici, de lei paralei, ca cei din povești, crescuți [...] în frica lui Dumnezeu, dar numai a lui Dumnezeu"[9]. Programul zilnic era strict, împărțit după succesiunea celor unsprezece rugăciuni. O importanță deosebită se acorda rugăciunii de dimineață, rostită lângă capul lui Mihai Viteazu (1558–1601), păstrat în mănăstire. În jurul anului 1600, Mihai domnise pentru scurtă vreme peste Țara Românească, Moldova și Transilvania, fiind considerat cel dintâi unificator al țărilor române. Asemenea lui Ștefan cel Mare, opusese rezistență otomanilor; a fost ucis prin trădare, din ordinul unui general habsburgic. În gândirea naționalistă românească, Mihai ocupa o poziție-cheie, nu doar prin succesele lui, ci și din cauza sfârșitului său. Trădarea și trădătorii aveau să devină o adevărată obsesie în viața lui Corneliu Codreanu. Lângă capul lui Mihai, cadeții meditau la măreția trecută și viitoare a României. Ei aveau parte de o pregătire excepțională: zilnic se făceau patru ore de sport și de instrucție. Profesori motivați, printre care și un ofițer german, le transmiteau cunoștințe de specialitate. Nucleul pregătirii consta însă într-o mistică națională, care punea accentul pe ortodoxie și pe cultul istoriei naționale. O cinstire deosebită era arătată Arhanghelilor Mihail și Gavril, declarați patronii școlii. Pe lângă cele unsprezece rugăciuni zilnice, cadeții trebuiau să efectueze, tot zilnic, o cercetare a cugetului în scris. În schimb, erau și răsfățați de stat: duminica, una dintre cele mai bune cofetării din București le livra dulciuri.[10]

După spusele lui Petre Pandrea, un coleg de școală al lui Corneliu Codreanu care avea să joace un rol dubios în timpul comunismului, acesta se remarca mai ales la sport și jocuri de teren: Codreanu ar fi fost un elev slab, dar un as la sport și conducător înnăscut în jocurile de-a hoții și vardiștii. Foile matricole relativizează însă această imagine: rezultatele lui Codreanu erau, în medie, peste nota 7. În anul școlar 1912/1913 a avut la religie 9,50, la sport 9,25, la muzică vocală 8,50, la istorie 8,25 și la geografie 8, fiind mai slab la științele naturii (6,50) și la matematică

Foaie matricolă a lui Corneliu din anul școlar 1912–1913.

4

MINISTERUL INSTRUCŢIUNII ŞI AL CULTELOR

MATRICULA ŞCOLARĂ

Anul şcolar 1912 – 1913 **Liceul** militar de la M-rea Dealului"

Volumul 1

Clasa 7

Şcolarul Codreanu-Zelea I. Corneliu născut la anul 1899 luna Septembre ziua 12 în comuna Iaşi judeţul Iaşi

Fiu al D-lui Ion Zelea-Codreanu şi al D-nei Eliza I. Zelea-Codreanu

naţionalitatea tatălui Român, profesiunea tatălui Profesor

religiunea tatălui Ortodoxă, a mamei Ortodoxă, a şcolarului Ortodoxă, Vaccinat da, anul, luna, ziua.

Locuinţa părinţilor sau a tutorelui este în comuna Huşi judeţul Fălciu

A fost înscris în clasa I a acestei şcoale pe baza certificatului eliberat de Gimnaziul „Anastasie Panu" din Huşi sub No. 400 din 2 Iulie 1912.

A fost admis în clasa I a acestei şcoale în baza concursului depus în anul 1912 la şcoala militară de Infanterie. –

Model 3.

OBIECTELE	Notele bimestriale Bim. I	Bim. II	Bim. III	Bim. IV	Media anuală	Absenţele bimestriale Bim. I M.	Bim. I N.	Bim. II M.	Bim. II N.	Bim. III M.	Bim. III N.	Bim. IV M.	Bim. IV N.	OBSERVAŢII
Religia	9	9	10	10	9,50									
Limba română	7	9	7	8	7,75									
» latină														
» elină														
» franceză	8	7	6	9	7,50									
» germană														
» italiană sau engleză														
Istoria	8	8	8	9	8,25									
Filosofia														
Drept uzual şi econ. politică														
Geografia	8	8	8	8	8,00									
Matematica	6	7	7	7	6,75									
Ştiinţe fizico-chimice														
Ştiinţele naturale	6	6	7	7	6,50									
Igiena														
Caligrafia	6	7	8	8	7,25									
Desemnul	7	7	8	8	7,50									
Desemnul liniar														
Muzica vocală	8	9	8	9	8,50									
Gimnastica Exerciţii fizice	9	9	9	10	9,25									
Ştiinţele agricole sau de chimie technol. sau comerc.														
Instrucţia militară														

	Bim. I	Bim. II	Bim. III	Bim. IV
Purtarea	Bună	f. bună	f. bună	f. bună
Frecuentarea				
Forma exterioară	îngrijită	îngrij.	îngr.	îngr.

Media generală 7.89.

Situaţia promovat.

Partida din matricola închisă prin liberarea certificatului No. din 19

DIRECTOR, [signature]

SECRETAR, [signature]

L. S.

No.

Luna Iunie 9.

Semnătura elevului.

Arte Grafice Göbl-Rasidescu. – 22.535.

(6,75); la purtare, calificativul a fost în primul bisemestru „bine", iar în următoarele trei, „foarte bine". În anul școlar 1913/1914, și-a îmbunătățit rezultatele la religie (10), la muzică și sport (9,33), la științele naturii (7,66) și la matematică (7,33), dar a regresat la istorie (7). În 1914/15 a făcut progrese mai ales la limba română (9,33) și a avut rezultate foarte bune la religie, geografie, sport și muzică; la matematică însă, a scăzut la 5,33. În ultimul an de școală s-au adăugat materii ca latina și germana; pentru un fiu de profesor de germană, s-a prezentat slab la această materie (6). Dar Codreanu n-a fost nicidecum un elev slab: în anul școlar 1913/1914, s-a clasat pe locul 9 dintre 31 de cadeți. Notele, cu toată ariditatea lor, ne dau o primă idee despre felul de a fi al lui Codreanu: se remarca la religie, sport și muzică vocală; la română avea rezultate bune, ca și la istorie și geografie; la limbi străine și mai ales la științele naturii se clasa însă sub medie. Tânărul cadet se caracteriza printr-un amestec de credință profundă și entuziasm pentru viața militară.[11] În 1935, Codreanu va rememora această perioadă: „Educația militară de la Mănăstire[a Dealu] mă va urmări toată viața. Ordinea, disciplina și ierarhia turnate la o vârstă fragedă în sângele meu, alături de sentimentul demnității ostășești, vor forma un fir roșu de-a lungul întregii mele activități viitoare. Tot aici am fost învățat să vorbesc puțin, fapt care mai târziu mă va duce la ura contra vorbăriei și a spiritului retoric. Aici am învățat să-mi placă tranșeea și să disprețuiesc salonul. Noțiunile de știință militară căpătate acum mă vor face să judec mai târziu totul prin prisma acestei științe. Iar cultul sentimentului demnității de om și de ostaș, în care m-au crescut ofițerii, îmi va crea greutăți și mă va expune la suferințe, într-o lume lipsită adesea și de onoare, și de simțul demnității"[12].

Colegul de școală menționat scria, în retrospectivă, că viața la liceul militar i-ar fi inspirat lui Codreanu elemente centrale ale mișcării legionare: denumirea de „cuib" pentru o mică unitate de camarazi legați prin jurământ, rugăciunea zilnică și exercițiul amintirii, instrucția militară și uniformele, marșurile și cântecele ca metode pedagogice, taberele de muncă voluntară la țară, dar mai ales organizarea.[13] Trebuie însă spus că cercetătorii au supraapreciat influența Mănăstirii Dealu asupra lui Codreanu. De fapt, educația primită la liceul militar doar a desăvârșit programul pedagogic al tatălui său: visul renașterii naționale în spiritul militarismului și cinstirea mistică a neamului, armatei, Bisericii și monarhiei ca stâlpi ai poporului și ai statului, laolaltă cu delimitarea față de mașinațiile partidelor. Într-o fotografie îl vedem pe dascălul lui Corneliu: tatăl și fiul stau în curtea casei din Huși, amândoi în uniformă – ofițerul și cadetul.

6. EXPERIENȚA RĂZBOIULUI

TATĂL ȘI FIUL ȘI-AU FĂCUT PRIMA APARIȚIE COMUNĂ ÎN VIAȚA politică în timpul Primului Război Mondial. În volumul său programatic *Pentru legionari* – pandantul, apărut în 1936, la *Mein Kampf* al lui Hitler –, Corneliu Zelea Codreanu își descria experiența de război: „Vara lui 1916 am petrecut-o acasă la Huși. Tatăl meu era concentrat de doi ani și plecat cu regimentul în Carpați. Într-o noapte m-a trezit din somn mama mea, care, plângând și închinându-se, mi-a spus: «Scoală, că trag clopotele la toate bisericile». Era 15 august 1916, Adormirea Maicii Domnului. Am înțeles că s-a decretat mobilizarea și că în acel moment armata română a trecut munții. Cuprins de emoție, îmi tremura trupul. Peste trei zile am plecat de acasă după tatăl meu, împins de dorul de a fi și eu printre luptătorii de pe front".[1] Codreanu, în vârstă de doar 17 ani, n-a fost primit în armată, care înainta în Transilvania austro-ungară. I s-a dat însă o armă și l-a însoțit pe tatăl său, chiar și atunci când Puterile Centrale au împins trupele românești înapoi peste Carpați, ajungându-se la lupte grele în munți, în care tatăl său a fost rănit. Comandantul regimentului, dar și tatăl lui l-au îndemnat insistent pe voluntarul minor să se întoarcă la familia sa. În biografia hagiografică a lui Banea se spune că tânărul a pășit entuziasmat pe pământul Ardealului și că, în bătăliile pentru asigurarea retragerii, adormit de foame și oboseală, aproape a căzut în mâinile trupelor cezaro-crăiești.[2] Corneliu Codreanu s-a conformat, dar frustrarea că ostășia lui nu fusese văzută la întreaga ei valoare a lăsat urme psihologice adânci: după război, el și o întreagă generație de tineri împiedicați să lupte au vrut să dovedească că erau în stare să se lupte și fizic pentru a servi idealul național.

Dar Corneliu Codreanu n-a renunțat la viața militară: între 1 septembrie 1917 și 17 iulie 1918 a urmat Școala Militară de Infanterie de la Botoșani.[3] În certificatul său de calificare i se făcea următoarea caracterizare: temperament sangvin, constituție robustă, atitudine ostășească, purtare

Tânărul Codreanu, marcat de o boală grea.

exemplară, caracter prietenos, inteligență deosebită, mare talent militar, plin de avânt pe câmp, energic și sârguincios pe front. În această perioadă s-a îmbolnăvit grav de tuberculoză și a oscilat între viață și moarte. Încă după mulți ani era ferm convins că starețul mănăstirii Bistrița fusese cel care îi salvase viața.[4]

Prăbușirea fizică a lui Codreanu a coincis cu cea militară a țării sale. În toamna anului 1916, sudul țării, inclusiv capitala București, a fost lăsat în mâinile inamicului, iar guvernul și numeroase autorități au fost mutate la Iași, războiul fiind dus mai departe de acolo. Ion Zelea Codreanu a părăsit armata și a intrat din nou în viața politică. În partidul său se ajunsese la un conflict vădit între Nicolae Iorga, care suspendase activitatea partidului în timpul războiului, și A.C. Cuza, care se apropiase de Alexandru Averescu, adversarul politic al lui Iorga. Averescu, cel care-i măcelărise pe țărani în 1907, a devenit erou de război în luptele defensive ale armatei române și a intrat și în politică: Liga Poporului,

înființată de el, s-a alăturat aripii antisemite radicale a Partidului Naționalist-Democrat, din care făcea parte, pe lângă A.C. Cuza, și Ion Zelea Codreanu. Când România, rămasă fără sprijinul marelui său aliat de la răsărit după izbucnirea revoluției bolșevice în Rusia, a vrut să încheie pace cu Puterile Centrale în prima jumătate a anului 1918, Averescu a susținut în principiu un acord, dar a respins în cele din urmă tratatul gata formulat. Ion Zelea Codreanu, ajuns între timp, alături de Cuza, deputat în Parlament, s-a abținut de la vot la luarea deciziei, lucru remarcat și de ziarele vieneze.[5]

Câteva săptămâni mai târziu, odată cu prăbușirea monarhiei austro-ungare, situația s-a schimbat radical și Ion Zelea Codreanu și-a împlinit făgăduința, întorcându-se cu arma în mână în Bucovina, pe care o părăsise în 1898 din motive politice. Între timp, el își crease o faimă națională ca ofițer decorat pe front, deputat și iredentist neînduplecat, iar astfel se explică și faptul că acest profesor de germană din Huși a ajuns să țină, în numele românilor bucovineni triumfători, acea cuvântare cu o mare încărcătură simbolică de la mănăstirea Putna.[6]

Fiul său însă era mai degrabă cuprins de teamă decât îmbătat de sentimentul triumfului. Casa părintească de la Huși nu se mai afla la graniță, fiindcă Basarabia se unise cu România, după ce trupele românești făcuseră prin intervenția lor ca hotărârea Sfatului Țării din Basarabia să devină realitate. Și totuși, dincolo de Nistru războiul civil rus făcea ravagii și situația era foarte imprevizibilă. Basarabia, ai cărei locuitori, potrivit recensământului din 1897, erau în proporție de peste cincizeci la sută vorbitori de alte limbi decât româna – ruși, ucraineni, evrei vorbitori de rusă și idiș –, nu părea o posesiune sigură.[7] Corneliu Codreanu lua în calcul un atac bolșevic. A adunat într-o pădure douăzeci de liceeni din orașul său natal și i-a pus să jure că se vor pregăti pentru lupta de partizani. Flăcăii au făcut rost de arme, au desfășurat exerciții de luptă și au început să viseze la un „centru de acțiune și de rezistență românească"[8]. Încă de pe atunci, Codreanu își vădea mentalitatea de cercetaș, aplecarea pentru viața militară pe teren, lipsa de interes pentru o existență burgheză stabilă. De la începutul activității lui politice a trăit în starea de urgență permanentă a unei neîntrerupte lupte. Aceasta nu i-a îngăduit să aibă o locuință stabilă și un centru de greutate în viață și nici să-și întemeieze o familie în adevăratul sens al cuvântului.

7. ÎNTÂLNIREA CU ORAŞUL: IAŞI

ÎN SCRIEREA SA PROGRAMATICĂ, CORNELIU CODREANU SCHIŢA, aproximativ un deceniu şi jumătate mai târziu, imaginea neliniştitoare a unei revoluţii iminente. În toamna anului 1919 se înscrisese la Universitatea din Iaşi, avându-l ca profesor pe naşul său, A.C. Cuza, şi de-ndată i se confirmaseră cele mai rele temeri. Privind înapoi peste ani, în 1935, el nota următoarele: „Iaşiul... Mare prin durerile de la 1917, când aici şi-a găsit refugiul în ceasurile grele mult chinuitul suflet al regelui Ferdinand, mare prin destinul de a fi la 1918 oraşul unirii tuturor românilor; mare prin trecutul său şi mare prin tragedia lui prezentă – căci oraşul celor patruzeci de biserici moare uitat în fiecare zi sub nemiloasa cotropire jidănească. Iaşiul zidit pe şapte dealuri, ca Roma, este şi rămâne cetatea eternă a românismului [...]. De acest oraş mă apropiam, cu adâncă evlavie, în toamna lui 1919, atras de marea lui aureolă [...]. Şi ca orice copil veneam emoţionat să revăd şi să sărut pământul natal“.[1] Acest pasaj-cheie ne îngăduie să pătrundem adânc în simţirea politică a lui Codreanu: văzându-şi existenţa ameninţată, a avut o reacţie de apărare şi, implicit, s-a considerat îndreptăţit să iasă la atac. De aici reiese, de asemenea, viziunea romantică pe care o avea despre istorie şi despre sine însuşi. În această optică romantică, originea romană a neamului românesc se împletea cu istoria vechiului principat al Moldovei şi cu trecutul recent.

Codreanu a preluat ideea declinului Iaşilor, la fel ca şi ideile sale politice, de la profesorii pe care-i cinstea tatăl său, mai ales de la A.C. Cuza. Însă acesta nu făcea decât să redea ceea ce gândeau mulţi membri ai elitei ieşene. Până în 1859, Iaşiul a fost capitala principatului Moldovei. Oraşul era răsfirat pe mai multe dealuri şi nu avea fortificaţii, potrivit dorinţei stăpânilor otomani ai ţării. De aceea, domnitorii fortificaseră puternic mănăstirile oraşului: Golia în centru, Galata şi Cetăţuia pe dealurile din apropiere. Începând cu secolul al XVII-lea, Iaşiul a devenit un

important centru al ortodoxiei. Dispunea de o tipografie și de o „academie“ (școală superioară), prin intermediul căreia domnitorii fanarioți au promovat în secolul al XVIII-lea traduceri grecești ale scrierilor iluministe europene. Curtea domnească cultiva un fast deosebit, la fel și cele mai bogate familii boierești. Când Moldova s-a unit cu Țara Românească în 1859, Iașiul și-a pierdut rangul de capitală. Frustrarea resimțită de ieșeni în urma acestei pierderi a ieșit la suprafață în 1866, când, cu mitropolitul în frunte, boieri influenți au încercat să rupă unirea cu Țara Românească; însă regimentele aduse degrabă din sudul tinerei țări au tras în manifestanți, rănindu-l și pe înaltul ierarh. Moldovenii se simțeau desconsiderați, dați la o parte în noul stat centralizat, amenințați cu declinul. Într-adevăr, a început un exod al elitelor spre București, care a traumatizat Iașiul.[2] Orașul își punea speranțe în crearea unor noi instituții – Curtea de Casație și universitatea –, însă nimic nu compensa pierderea poziției de capitală. Primul domnitor din rândul Hohenzollernilor, Carol I, a reușit, printr-o iscusită politică bazată pe gesturi simbolice, să risipească o parte din temerile ieșenilor.[3] Din punct de vedere intelectual, orașul a rămas viu și a apărut influenta mișcare literară Junimea, în care a activat și A.C. Cuza în tinerețe. Dar chiar și Junimea, cel mai important cerc al scriitorilor și gânditorilor politici conservatori din România, și-a pierdut din membri în favoarea Bucureștiului.

Doar universitatea, înființată în 1860, mai aducea faimă orașului. Astfel, Iașiul se definea din ce în ce mai mult prin învățământul său superior. Clădirea universitară inaugurată în 1897 se înălța pe dealul Copou, pe care deja boierii știuseră să-l prețuiască și pe care acum profesorii și-au construit vile elegante, sub copaci umbroși și printre grădini și parcuri frumoase, de unde, în zile senine, se puteau zări Carpații spre apus. În jurul anului 1900, numărul studenților varia, ca și în alte universități de mărime medie din Europa, între cinci și șapte sute; domeniul de studiu preferat era dreptul, în timp ce științele naturii erau relativ modest reprezentate.[4] Studenții și profesorii își atribuiau un rol de avangardă națională și aveau o conștiință politică accentuată, după cum s-a putut vedea la răscoala țărănească din 1907. Raportat la populația totală, studenții constituiau o grupare minusculă. Cu atât mai înalt era prestigiul social al tuturor celor legați de universitate, cu atât mai pronunțată conștiința misiunii lor. De la „studenți“ așteptau țăranii ajutor în lipsurile lor, în timp ce populația evreiască se temea de ei. Însă majoritatea profesorilor se poziționau mai aproape de stânga spectrului politic – un fapt pe care gălăgia celor câțiva antisemiți și naționaliști de teapa lui Cuza, Iorga, Găvănescu și Șumuleanu nu ar trebui să-l facă uitat.

Între 1859 și 1914, Iașiul nu numai că a pierdut din faimă și locuitori; și configurația populației s-a schimbat în mod esențial. Dacă în 1848 ortodocșii reprezentau 72 de procente din cei 92 500 de locuitori ai acestui oraș însemnat ca populație – chiar în comparație cu altele din Europa –, iar evreii constituiau 20 de procente, în anul 1899, la doar 78 000 de locuitori, raportul a ajuns să fie de 45 de procente ortodocși la 50 de procente evrei.[5] Pe acest fundal își proclama de la catedră A.C. Cuza tezele privind declinul românilor și inundarea cu străini din cauza natalității ridicate a evreilor.

Temerile vechii elite au fost accentuate de schimbările sociale și politice: o clasă muncitoare numărând circa 7 500 de persoane se dezvolta în orașul care, comparativ cu împrejurimile rurale sărace, reprezenta o mică insulă industrială, iar aceasta pe fondul unei industrializări extrem de slabe a Moldovei ca întreg. Întreprinderi de stat precum Atelierele CFR sau fabrica Regiei Tutunului erau printre cei mai importanți angajatori. Tendințele socialiste printre profesorii universitari, impresia puternică produsă de revoluția din Rusia vecină, zdruncinarea vechiului regim în urma unui război în care înfrângerea a fost evitată în ultimul moment, incertitudinile legate de felul în care aveau să fie aplicate reformele fundamentale promise în 1917 de rege și de Parlament în ceea ce privește dreptul de vot universal pentru bărbați și împărțirea pământurilor – toate acestea împingeau orașul și toată țara într-o stare de mare agitație. Se adăugau, la Iași, rănile războiului, amintirea trecerii în marș a trupelor rusești aliate, de care românii se temeau în sinea lor, distrugerea infrastructurii orașului și a zonelor învecinate. Odată cu dreptul de vot universal au pătruns pe scena politică partide care până atunci nu fuseseră reprezentate în Parlament: Partidul Țărănesc, care, în tradiția socialismului agrar, susținea o reîmpărțire radicală a pământurilor, precum și socialiștii de orientare marxistă.

Iașiul, capitala României pe vreme de război, în care elita trăia în strâmte adăposturi provizorii, a devenit un adevărat laborator al ideilor politice extremiste de stânga și de dreapta. Starea de tensiune maximă n-a scăzut nici atunci când, în toamna anului 1918, guvernul, Parlamentul și autoritățile s-au întors la București. Mai devreme în acel an, profesorii de stânga înființaseră Partidul Muncitor, care în decembrie 1918 s-a unit cu Partidul Țărănesc al charismaticului învățător muntean Ion Mihalache. La sfârșitul lui 1919, cei circa 800 de membri ai socialiștilor trebuie să fi avut în jur de 5 000 de simpatizanți. Conducătorii lor, Ilie Moscovici, Litman (Leo) Ghelerter și Leon Gheller, precum și Gheorghe Tănase cel încercat în lupte de stradă, au devenit întruchiparea dușmanului pentru forțele naționalist-antisemite, chiar dacă puterea de

mobilizare a socialiştilor a rămas limitată la alegerile din 1919 (4,9%) şi 1920 (11%).[6]

Teama de revoluţia bolşevică s-a înteţit la Iaşi atunci când studenţii din Basarabia vecină au dat năvală la universitatea redeschisă: mulţi dintre ei (exact 44,2 % în perioada 1918–1920) erau evrei, şi chiar şi românii din Basarabia erau rusificaţi cultural. Pe stradă vorbeau ruseşte cu voce tare şi purtau şepci tipic ruseşti, de care românii conservatori se temeau ca de simboluri ale revoluţiei.[7]

Pentru România, războiul nu s-a încheiat odată cu capitularea Austro-Ungariei şi Bulgariei. La Budapesta a izbucnit revoluţia bolşevică sub conducerea lui Béla Kun. Trupele româneşti au intrat în capitala ungară ca forţe de menţinere a ordinii – un eveniment care, în 1914, ar fi fost inimaginabil – şi s-au retras abia în noiembrie 1919. În est, războiul civil rus s-a încheiat abia în 1921. Mai apoi, bolşevicii, care nu acceptau pierderea Basarabiei, au încercat să provoace răscoale în acest ţinut: încă în 1924, autorităţile româneşti au pierdut parţial controlul asupra unor părţi ale provinciei, în urma răscoalei de la Tatarbunar.

La Bucureşti, se ajunsese deja în decembrie 1918 la manifestaţii muncitoreşti înăbuşite în sânge. În iunie 1919, gruparea comunistă din cadrul partidului socialist din România a hotărât să se alăture Internaţionalei a III-a. Petroliştii din Bucureşti şi muncitorii feroviari, din solidaritate faţă de tovarăşii lor din Ungaria şi Uniunea Sovietică, au intrat în grevă şi au paralizat parţial ţara. În octombrie 1920, iarăşi au intrat în grevă zeci de mii de muncitori.[8]

Temerile faţă de infiltrarea din răsărit au fost alimentate în continuare de faptul că, până la sfârşitul anului 1921, mulţi evrei au fugit din Rusia în România. Numărul lor este greu de stabilit; cercetările recente estimează că ar fi fost vorba de până la 60 000 de oameni, în timp ce politicienii naţionalişti din epocă vehiculau cifre mult mai mari.[9]

Paralel cu radicalizarea de stânga s-a desfăşurat şi cea de dreapta; aceasta din urmă a fost promovată expres de guvern şi în special de Ministerul de Interne, care în ianuarie 1919 a dispus măsuri de amploare pentru combaterea mişcărilor revoluţionare. La 2 iunie 1919 a fost întemeiată la Cluj „Frăţia de Cruce pentru Desăvârşirea Idealului Naţional", aceasta fiind punctul de plecare pentru asociaţiile şcolăreşti cu acelaşi nume, care, sub influenţa lui Codreanu, au mobilizat în interbelic numeroşi minori în favoarea mişcării legionare.[10] Dialectica dintre grevele comunist-socialiste şi mobilizarea radical-naţionalistă a dus la escaladarea situaţiei.

În acest mediu contrarevoluţionar a păşit prima oară Corneliu Zelea Codreanu pe scena marii politici.

8. ACTIVIST PRINTRE MUNCITORI

ÎN DESCRIERILE CURENTE ALE FASCISMULUI EUROPEAN, LEGIUnea Arhanghelul Mihail este înfățișată de cele mai multe ori ca o mișcare a țăranilor și studenților. Însă liderul ei, Corneliu Zelea Codreanu, și-a început cariera în calitate de conducător contrarevoluționar al muncitorilor și spărgător de grevă, murind două decenii mai târziu ca idol necontestat al muncitorimii române. Garda Conștiinței Naționale, una dintre grupările antibolșevice sprijinite de guvern, a devenit școala lui politică. Aici a învățat organizarea practică, a dobândit experiență în luptele de stradă, și-a publicat primele texte jurnalistice, dar mai ales și-a lărgit orizontul ideologic prin ceea ce Garda propaga deja din 1919–1920 ca „socialism național".

Conducător oficial al Gărzii era Constantin Pancu, un mecanic pe care Codreanu îl admira datorită forței fizice și verticalității lui. Nu este însă de presupus că Pancu purta de unul singur virulentele polemici în presă împotriva profesorilor și ziariștilor de stânga. În spatele Gărzii se aflau Ministerul de Interne, armata, Biserica, elita conservatoare a orașului, asociațiile meșteșugărești și negustorești, și numai așa era ea în stare să creeze un contracurent național pentru a reteza avântul manifestațiilor socialiste. Bunăoară, la 27 octombrie 1919, susținătorii Gărzii s-au deplasat de la Mitropolie la universitate, făcând astfel legătura între două puncte nevralgice de înaltă forță simbolică pentru percepția de sine a naționaliștilor. Câteva zile mai târziu au trecut la îndoctrinarea ostașilor întorși acasă la finele campaniei din Ungaria, care, după abolirea comunismului maghiar, trebuiau ocrotiți în patrie de influența bolșevică. O altă datorie a contraculturii naționaliste era de a combate, cu sprijinul mărinimos al Căilor Ferate Române, marșul roșu de 1 Mai prin sărbătoarea Armindenului – ziua sfântului proroc Ieremia, celebrat, conform datinei, cu ramuri verzi.[1]

Codreanu a făcut însă cunoștință și cu manifestațiile organizate în săli, cum ar fi cea desfășurată la 11 decembrie 1919 în sala Bejan, aparținând unui antisemit cunoscut în tot orașul, al cărui hotel a devenit un punct de întâlnire pentru Codreanu și tovarășii lui de idei.[2] Ținta Gărzii a devenit limpede când s-au înființat sindicatele anticomuniste („galbene") și când acestea au întemeiat, în primăvara anului 1920, o „universitate populară", la care aveau să predea profesori universitari de orientare naționalistă; numele l-a indus în eroare chiar și pe un profesor de medicină cunoscut ca socialist – Constantin Parhon, care, după 1944, a avut o carieră strălucită sub regimul comunist. Garda susținea că adunase la manifestațiile ei, în săli și pe stradă, între două și zece mii de oameni. În martie 1920, Frăția de Cruce a fuzionat cu Garda, Codreanu apărând în public alături de A.C. Cuza.[3]

Tânărul Codreanu s-a familiarizat și cu lumea mult mai puțin spectaculoasă a ședințelor de partid. La prima lui vizită în localul modest al Gărzii, a întâlnit un zețar, un student, patru mecanici de la Regia Tutunului, doi mecanici de la CFR, câțiva meseriași și muncitori, un avocat și un preot – în total, vreo douăzeci de oameni.[4] Cuvântările patetice despre teroarea Comunei din Paris și despre patrie țineau în aceeași măsură de viața lăuntrică a Gărzii ca și balurile și tombolele, cântecele și marșurile. În ziarul Gărzii, *Conștiința*, nu erau răspândite doar ideile de dinainte de război ale unui Cuza sau Iorga. Se intervenea în favoarea regelui, a Bisericii, a patriei și armatei, se polemiza împotriva „steagului roșu al urii", a „glasurilor urii de la răsărit", a „străinilor și înstrăinaților" (cuvinte de cod pentru evrei și pentru cei „jidăniți", din punctul de vedere al naționaliștilor), nu lipseau apelurile la curajul eroic al soldaților demobilizați și avertismentele referitoare la „Béla Kun, Ghelerter, Troțki, Moscovici și Lenin".[5] Garda formula însă și un program orientat pozitiv, cu cerințe proprii, arătând că deviza „socialismului național" nu trebuia să rămână o vorbă goală. Ideea socialismului național fusese preluată de Gardă de la curentele din străinătate: erau invocați drept modele primarul social-creștin și antisemit al Vienei, Karl Lueger – a cărui ideologie inspirase în 1910 crearea Partidului Creștin-Social Român din Bucovina austriacă –, teoreticianul social-democrat austriac Otto Bauer și „socialiștii creștini din Franța". Nu apar însă numele acelor teoreticieni rasiști – Houston Stewart sau Édouard Drumont – a căror influență asupra lui A.C. Cuza și a cercurilor naționaliste din Moldova a fost dovedită ulterior. „Nu auzisem pe acea vreme de Adolf Hitler și de național-socialismul german", scria Codreanu în 1935, și nu era nimic neadevărat în ce spunea.[6]

Garda își propaga ideile sub umbrela unui „socialism național-creștin“.[7] Acesta avea revendicări mult mai ample decât Partidul Naționalist-Democrat de dinainte de 1914. Nu se mai aveau în vedere doar țăranii când era vorba de problema socială, nu se mai evoca doar, în termeni vagi și slăvind uniunea dintre coroană, altar și națiune, o comunitate populară armonioasă drept contramodel la lupta de clasă marxistă. Garda cerea naționalizarea industriei, cooptarea muncitorilor la profit, impozit progresiv pe venit, un stat social ocrotitor, o ofensivă educațională, încetățenirea ideii unui stat al muncitorilor și țăranilor. Ea susținea un feminism „național“ împotriva unui presupus feminism „internaționalist“, promovat mai ales de evreice, cultiva o cultură alternativă a muncitorilor și redefinea lozinca bolșevică sub forma „Muncitori de același sânge, uniți-vă în sindicate naționale“. Toate acestea erau însoțite de promisiunea unei „învieri“.[8]

Mult timp cercetarea a subapreciat importanța acestui program muncitoresc național-socialist pentru fascismul românesc și pentru „căpitanul“ acestuia, Corneliu Codreanu. Desigur, în primele sale trei texte, publicate în ziarul partidului între 29 decembrie 1919 și 6 martie 1920, Codreanu, pe atunci în vârstă de douăzeci de ani, n-a purtat dezbateri teoretice cu marxismul. Însă în 1936 a transpus în practica politică ceea ce învățase în timpul tulburărilor revoluționare de la Iași din iarna 1919–1920. Primele texte politice ale lui Codreanu dau la iveală acele trăsături de caracter care, în doar câțiva ani, aveau să-l transforme în eroul tineretului naționalist român: impulsivitate enormă, violență, conștiința misiunii și fanatism. Titlul primului său text, *Steagul roșu*, anticipează orientarea vieții sale politice: Codreanu s-a văzut pe sine toată viața drept antibolșevic și, de vreme ce în ochii lui bolșevismul era controlat de evrei, antisemitismul decurgea mai ales (dar nu exclusiv) din respingerea revoluției ruse și din echivalarea bolșevismului cu comunitatea evreiască. Sub steagul roșu, spune Codreanu, „merg jidanii, merge pleava neamurilor apusului pripășită pe pământul acesta, merg bieții români zăpăciți [...], merg istericii și criminalii născuți, care cred să distrugă întreaga ordine socială și întreaga viață națională cu gloanțe de revolver“; totuși, se lovesc doar de ură și de strigătul „jos sdreanța roșie“.[9]

În textele sale ulterioare, Codreanu a dat expresie celor preluate de la tatăl său și de la anturajul acestuia: teama de dușmanii dinăuntrul și din afara hotarelor, de greve, sabotaj, răscoliri revoluționare în țară, de Lenin, Troțki, stânga maghiară și cea bulgară în străinătate. Pentru Codreanu, toate acestea se aflau în interdependență și erau produsul a ceea ce el combătea drept conspirație iudeo-bolșevică. Acestor calamități

le opunea noțiuni cum ar fi ordinea socială, statul, măreția națională, oștirea, credința, tradiția, disciplina, buna-cuviință, glia, civilizația – România ca bastion antibolșevic, dar o Românie care nu mai era țara străbătută de clivaje de clase de dinaintea războiului. Antisemitismul lui Codreanu răzbate puternic atunci când îi compară pe evrei cu niște năpârci la pieptul românilor. La fel ca tatăl său mai înainte în partidul lui Iorga și Cuza, tânărul Codreanu a adus un ton foarte personal în limbajul ultranaționalismului antisemit. Pe muncitorii care nu intrau în Gardă îi amenința cu blestemul strămoșilor lor răposați și cu blestemul copiilor lor. Neamul ca legământ veșnic între cei vii, cei morți și cei ce vor veni, credința în sfințenia gliei și în puterea riturilor atavice – acestea erau contribuțiile autentic personale ale lui Corneliu Codreanu la propaganda antibolșevică.[10]

Codreanu a fost însă mai mult activist decât publicist: așa s-a prezentat el însuși în *Pentru legionari* și așa s-a comportat deja în iarna 1919–1920. În primăvara anului 1920 a venit momentul să se afirme: conflictele de muncă de la Iași au escaladat, nu în ultimul rând fiindcă ministrul muncii, Nicolae Lupu, de orientare stângistă, îi sprijinea pe greviști. La 11 februarie 1920 s-au ridicat muncitorii din domeniul tutunului, la 10 martie 1920 le-au urmat muncitorii de la căile ferate din cartierul Nicolina. Când Codreanu a auzit de ciocnirile cu muncitorii naționaliști și a aflat că portretul regelui fusese dat jos, punându-se în loc chipurile lui Marx, Troțki și ale conducătorului comunist român de origine bulgară Cristian Racovschi, i-a îndemnat pe oamenii Gărzii să pornească în marș, intonând cântece patriotice, spre fabrica de tutun. Acolo, Codreanu s-a cățărat pe acoperișul fabricii și a ridicat tricolorul românesc. La scurt timp, armata a ocupat locul. La 27 aprilie 1920, Codreanu a preluat din nou rolul de stegar național, când Garda a preluat depoul CFR Nicolina, cu sprijinul masiv al autorităților. Tânărul Codreanu a ajuns celebru în oraș mai puțin prin lupta sa discursivă, cât prin cea efectivă împotriva steagului roșu. Încă în 1938, când era trimis în judecată ca dușman al statului, fostul prefect de Iași nu i-a refuzat admirația pentru faptul că, în vremuri de grave tulburări, a dat jos simbolul comunist de pe fabrici, înlocuindu-l cu drapelul național.[11]

Codreanu sus, pe coșul fabricii, vorbind mulțimii: această imagine părea menită să se întipărească în mințile contemporanilor, dar curând a fost acoperită de alta și mai puternică – aceea a conducătorului exaltat al studențimii naționaliste.

9. CONDUCĂTOR AL STUDENȚILOR DIN „GENERAȚIA 1922“

ÎN DECEMBRIE 1922, ROMÂNIA A TRĂIT ECHIVALENTUL TULBURĂrilor studențești de la 1968 din Europa occidentală. „Generația 1922“ a devenit proiectul politic radical al acelor studenți care trăiseră războiul doar ca observatori. Mișcarea studenților, care se năpustea de pe pozițiile dreptei antisemit-naționaliste asupra statului constituțional, era întâmpinată cu multă simpatie de elitele conservatoare, ofițeri superiori, proprietari de pământuri, Biserică și numeroase mănăstiri, ca să nu mai vorbim de profesorii radicalizați. Desigur, toți aceștia se vedeau nu ca opozanți ai statului, ci dimpotrivă, împreună cu studenții, ca apărători ai României Mari împotriva dușmanilor din țară și din afară, după propria lor exprimare.[1] Universitățile au devenit platforma pe care se clarificau marile întrebări ale statului național român din epoca postimperială, de aceea procesele verbale ale senatelor universitare sunt tot atât de semnificative ca și stenogramele dezbaterilor parlamentare, asta dacă lăsăm deoparte suprapunerile personale, căci mulți profesori dețineau și mandate de deputați.

În decembrie 1922 și în săptămânile următoare, la Iași și în alte universități s-au desfășurat scene asemănătoare cu cele ale unui război civil: în săptămânile premergătoare, se ajunsese în mai multe locuri la violențe antisemite. La Cluj, studenții români protestau împotriva faptului că studenții evrei la medicină disecau cadavre creștine, nu însă și cadavre de evrei, din motive religioase. Ca și în alte țări din Europa răsăriteană, se cerea cu voce tare introducerea unui *numerus clausus*[2] pentru studenții evrei. Studenții naționaliști năvăleau în săli de curs și laboratoare, îi dădeau afară pe studenții evrei, îi băteau și le interziceau accesul în universitate. În Sala Pașilor Pierduți, lungul și somptuosul hol de intrare al Universității din Iași, profesorii stângiști erau împresurați de sute de studenți, amenințați, fluierați și huiduiți. Jandarmi și militari patrulau pe aleea de pe dealul Copou, împreună cu procuratura

și poliția. Studenții ieșeni radicali se vedeau drept apărători ai statului împotriva „atacului evreilor". La Cluj, activistul Ion Moța, mai apoi prieten apropiat și cumnat al lui Codreanu, precum și traducător al *Protocoalelor înțelepților Sionului*, propovăduia că Hristos a fost răbdător, dar totuși i-a izgonit pe negustori din Templu. „Cauza noastră e așadar dreaptă și sfântă. Sfinte ne vor fi și sacrificiile... Știu că nu este nimic mai nobil decât a te uita pe tine și a te jertfi pentru aproapele năpăstuit. Așa a făcut Cristos!" În ianuarie 1923, universitățile românești au fost provizoriu închise. Rectorii au anunțat măsuri pentru a atenua lipsurile sociale ale multor studenți. Parlamentul discuta aprins despre revolte.[3]

Un an mai târziu, Corneliu Codreanu și nucleul dur al adepților săi au fost arestați sub acuzația de a fi plănuit uciderea unor miniștri și a unor bancheri evrei. Cum s-a ajuns la această radicalizare?

Românii considerau că, odată cu crearea României Mari, statul trebuia să-i ajute să dobândească supremația în toate domeniile în care, până atunci, dominaseră membri ai grupurilor etnice devenite acum minorități. Așadar, trebuia creată o nouă elită națională. După 1918 a început o perioadă de avânt social. Mii de copii de țărani se îndreptau spre universități, unde se înscriau totuși și un număr mare de studenți evrei. Universitățile erau cu totul copleșite de acest iureș și plesneau din toate cusăturile. Universitatea din Iași, de pildă, proiectată pentru 700 sau 800 de studenți, avea în 1927 nu mai puțin de 4 700 de studenți, iar aceasta deși statul controla acum, pe lângă București și Iași, Cernăuțiul și Clujul, dispunând astfel de două universități dintre care una fusese până de curând austriacă, iar cealaltă maghiară, și care au fost rapid românizate. Și mai complicată era problema socială: studenții veniți din mediul rural primeau prea puține burse; cantinele nu puteau să-i hrănească pe toți, iar locurile de cazare erau cu totul insuficiente. Chiar și cei care găseau cazare în cămine înghețau iarna din lipsă de lemne de foc. În schimb, studenții evrei, care proveneau în marea lor majoritate din orașe și dintre care o parte puteau locui la părinți, se descurcau mai bine, ca să nu mai vorbim de alienarea socio-culturală cu care se confruntau studenții de la țară într-un univers urban nefamiliar. Statul a recunoscut mult prea târziu problema, din cauza căreia s-a ajuns rapid la o situație socio-politică explozivă: căci studenții nu concurau doar pentru locuri de cazare și de studiu, ci și pentru râvnitele posturi în slujba statului. Mulți studenți români nu voiau să se orienteze spre economia liberă, ci visau la posturi sigure în administrație, nu în ultimul rând în regiuni în care, înainte de 1918, asemenea poziții fuseseră refuzate românilor. Dar și prestigioasele profesii liberale, precum cele de medic și de jurist,

erau râvnite. În special aici intrau în concurență studenții români cu colegii lor evrei bine calificați, deoarece aceștia din urmă n-aveau acces, în mod tradițional, la posturi în serviciul de stat și în armată. Activiștii români au citit statisticile privind studenții și încet-încet i-a cuprins indignarea: în anul universitar 1922/1923, la Iași, 75,5% dintre studenții la farmacie erau evrei, iar dintre cei la medicină, 60,34% erau de credință mozaică.[4]

La Universitatea din Iași, copiii țăranilor români, cărora nu le lipsea conștiința națională, întâlneau basarabeni vorbitori de limba rusă, adesea evrei, care visau la exportarea Revoluției din Octombrie și care vedeau în neliniștile sociale din rândul muncitorilor un sol fertil pentru planurile lor revoluționare. Deodată, la Iași a început să se vorbească mult limba rusă; de asemenea, s-au descoperit iar și iar cazuri de diplome falsificate la studenții evrei din Basarabia. Deseori aceștia simpatizau într-adevăr cu bolșevismul, creând celule care, în martie 1920, au fost desființate de Siguranța Statului, exact în momentul în care escalada mișcarea muncitorească.[5]

Lui Corneliu Codreanu atât mișcarea grevistă, cât și celulele comuniste i-au confirmat cele mai adânci temeri. El vedea în puternica studențime evreiască din multe domenii o amenințare elementară pentru viitorul României, care, astfel, nu va putea să-și creeze elite naționale. Ca și în cazul mișcării muncitorești contrarevoluționare, și la universitate a ajuns rapid într-o poziție de frunte, sprijinit de nașul său de botez, A.C. Cuza, și de profesorii antisemiți ai universității. Aceștia purtau la rândul lor o dispută îndârjită cu mai numeroșii lor colegi de stânga în privința modului în care trebuia organizat statul României Mari. Profesorii și studenții, de stânga și de dreapta, erau profund convinși că viitorul întregii societăți depindea de acțiunile lor. În sălile de curs se construia o nouă idee de națiune.

Țelul era înalt, iar angajamentul, corespunzător. Corneliu Codreanu se afla în linia întâi și, peste puțin timp, avea să introducă în dezbaterea aprinsă și violența fizică. Tânărul descoperea un nou mediu social: sălile supraaglomerate ale asociațiilor studențești și ale căminelor universitare și acțiunile iscusit puse în scenă în locuri cu încărcătură simbolică ale universității. Din nou s-a dovedit un organizator talentat, desfășurându-și lupta politică în spațiul social al universității mai degrabă prin instrucție cazonă și adunarea de trupe decât prin formarea de grupuri. Pe lângă asta, îl susținea pe tatăl său, care își reluase activitatea de partid: Ion Zelea Codreanu și A.C. Cuza rupseseră definitiv relațiile cu Nicolae Iorga și se asociaseră cu popularul general Averescu. Pentru cei

doi Codreanu, mişcarea muncitorească naţională, propaganda la universitate şi campania electorală prin sate şi târguri decurgeau în paralel.[6]

La relatările critice din presă, activiştii din rândul studenţilor reacţionau cu o violenţă care escalada rapid. Pe 16 iunie 1920 au adunat ziarele incomode din diferite locuri din oraş, de pildă din eleganta cafenea Tuffli şi de la universitate, şi le-au dat foc în public în Piaţa Unirii din centrul Iaşiului, în faţa statuii domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Redacţiilor acestor ziare le-au spart geamurile. Cioburile de geam şi mirosul de hârtie arsă au însoţit drumul antisemitismului studenţesc şi în anii următori.[7]

Codreanu însă a mers şi mai departe pe drumul violenţei. La începutul verii lui 1922, a distrus împreună cu câţiva susţinători un chioşc de ziare, al cărui proprietar ridicase piatra ca să se apere de loviturile lui Codreanu[8], şi a pălmuit un student care îl atacase într-un ziar. În acest fel, a încălcat regulamentul universităţii. Apărarea lui Codreanu ne dă o idee despre felul în care înţelegea el dreptul şi onoarea: ar fi cerut satisfacţie unui bărbat care l-a jignit, iar acest lucru n-ar reprezenta o insubordonare faţă de universitate. Nesupunere ar fi, dimpotrivă, răspândirea de neadevăruri despre armată. Libertatea presei şi a cuvântului n-ar fi drepturi absolute, fiindcă ideea de drept include şi ideea de limitare a acestuia. De aici Codreanu trăgea concluzia că se poate scrie orice atâta vreme cât nu-i sunt lezate drepturile personale. Cum însă în asemenea cazuri legea nu prea impune pedepse, în locul ei ar interveni cutuma, codul tradiţional al onoarei înlocuind codul penal. Şi dat fiind că cel care îl jignise refuza să se bată în duel, ca un om de onoare, acesta n-ar merita atenţia conducerii universităţii. Acesta este un text-cheie pentru tânărul Codreanu: îşi punea propriul cod cavaleresc al onoarei deasupra dreptului civil, se considera jignit şi atacat şi-şi considera întreaga purtare ca autoapărare legitimă.

Tocmai această atitudine îl îndemnase, cu un an şi jumătate în urmă, să recurgă la un gest care i-a adus şi mai multă faimă decât ridicarea tricolorului românesc pe fabricile aflate în grevă. Corpul profesoral, majoritar de stânga, hotărâse să se renunţe la tradiţionala slujbă religioasă de la începutul anului universitar. Codreanu şi un mic grup de tovarăşi de idei au pledat în zadar împotriva acestei măsuri. Pe 22 noiembrie 1920, studenţii au sosit la ora opt dimineaţa la clădirea principală de pe Copou, însă au găsit poarta principală şi poarta vecină, de la Chimie anorganică, încuiate: Codreanu şi un prieten de-al lui se postaseră acolo cu ciomagul în mână, spunând că vor permite accesul doar după ce se va ţine slujba religioasă. La ora nouă, studenţii, îngheţaţi de frig, l-au împins

pe Codreanu la o parte. S-a ajuns la încăierare, Codreanu fiind bătut. Problema slujbei religioase a devenit un test de turnesol ideologic. Seculariştii şi conservatorii s-au contrat în Senatul universitar. Un profesor a intervenit în favoarea separării dintre stat şi Biserică, a unui laicism radical, deoarece ştiinţa şi religia s-ar exclude: vederi revoluţionare într-o ţară cu o religiozitate profundă. Rectoratul însă a cedat. Corneliu Codreanu a repurtat prima sa victorie politică în universitate. „Era un mare triumf pe care l-am primit cu o bucurie nespusă“, a scris el mai târziu.[9]

10. ACTIVIST STUDENŢESC AL VIOLENŢEI

TEAMA DE A FI DAŢI LA O PARTE DE COLEGII EVREI I-A CUPRINS după 1918 pe studenţii din multe ţări europene, din Ungaria şi Polonia până în Germania. Ceea ce s-a întâmplat în România era parte a unui curent care a făcut din universităţi focare ale naţionalismului antisemit. În acelaşi timp cu revoltele studenţeşti antisemite din România, în decembrie 1922 s-a ajuns la violenţe grave la Varşovia şi la cererea de a impune un *numerus clausus* pentru studenţii evrei la Viena.[1]

Asociaţiile studenţeşti româneşti înfiinţate înainte de război şi congresele naţionale ale studenţilor au devenit platforme ale activiştilor. Aici a învăţat Codreanu meşteşugul responsabilului studenţesc şi a încheiat primele contacte la nivel naţional. La congresul studenţilor de la Cluj (4–6 septembrie 1920), a cărui universitate tocmai fusese românizată, devenind un simbol pentru schimbarea etnico-naţională a vremurilor în Ardeal, grupul lui Codreanu, reprezentând estul României – Moldova şi Bucovina –, a încercat să împiedice primirea studenţilor evrei în organizaţiile de studenţi. „Primejdia era mare: cu bolşevismul bătând la uşă şi cu perspectiva de a fi copleşiţi ca număr de elemente iudeo-comuniste în propriile noastre centre“[2]. Din nou, Codreanu acţiona pornind de la sentimentul ameninţării elementare, văzându-se un apărător în ceasul din urmă. Vorbea de o „luptă“, de „lupta noastră“, despre student ca „santinelă în slujba neamului“. Însă majoritatea delegaţilor a respins angajarea prin jurământ a studenţimii în antisemitism.[3]

Totuşi, activismul a mobilizat noi adepţi. Mulţi studenţi – deşi nu majoritatea – se simţeau din ce în ce mai atraşi de această diferenţiere netă între prieten şi duşman, de acest naţionalism agresiv-activist alimentat de sentimente de inferioritate. Aceşti tineri îşi derivau respectul de sine din rolul de ocrotitori ai neamului. La congresele şi manifestaţiile lor, dar mai ales prin acţiuni împotriva adversarilor politici, s-a format un nucleu dur, un grup de forţă conspirativ, care şi-a creat un univers social

și ideologic alternativ. Naționalismul antisemit a devenit proiectul unei generații, fiind totodată sprijinit de oameni în vârstă, profesori și membri ai elitelor. Studenții se considerau, așa cum observa un istoric, drept „creatori liber-profesioniști ai neamului“[4].

Numai retorica nu era însă suficientă. Activiștii naționaliști pătrundeau în centrele studențești și întemeiau asociații proprii; desigur, mai înregistrau și reculuri provizorii, așa cum a suferit Codreanu, de pildă, la alegerile reprezentanților studenților de la Drept. Codreanu își ducea „luptele“ împotriva acelei categorii în care vedea dușmanul principal – basarabenii, sau ceea ce înțelegea el prin basarabeni: vorbitori de limba rusă, evrei și stânga românească „fără conștiință națională“. Percepția lui Codreanu nu se deosebea prea tare de cea a autorităților. Potrivit unui raport al rectoratului de la Iași, studenții din est se împărțeau în naționali români și rusofili, dintre care cei din urmă predominau în imaginea străzii și sprijineau stânga revoluționară.[5]

Codreanu i-a adunat pe adepții săi într-o asociație studențească (numită după Ștefan cel Mare), însărcinând această trupă de șoc să perturbe spectacolele de teatru supărătoare, să împiedice accesul basarabenilor în cantine, să maltrateze studenți neagreați, dar și un ziarist incomod, adesea aplicând el însuși primele lovituri – metode care au marcat Iașiul în anii ce au urmat.[6]

Conflictul s-a ascuțit în februarie 1920, când studenții basarabeni de stânga au chemat la grevă. Ei vedeau în Codreanu zurbagiul universității. Și Centrul Studențesc din Iași se plângea de „firea [...] impulsivă“ a lui Codreanu, „care n-a fost niciodată reprimată“, și de „instinctele [lui] atavistice“; dincolo de asta, îi incita pe românii din Vechiul Regat împotriva basarabenilor. Basarabenii de stânga relatau că fuseseră atacați, huiduiți, fluierați. Codreanu, pe de altă parte, a devenit conducătorul spărgătorilor de grevă de la universitate. În aplauzele furtunoase ale asistenței, a citit pe 13 aprilie 1921 o rezoluție care nu reda altceva decât evaluarea serviciilor secrete: „Studențimea conștientă din Iași condamnă greva basarabenilor anarhiști și își exprimă admirația față de justiție și autoritățile țării“.[7]

Dar nu de aceea, ci din cauza actelor lui de violență a întrecut măsura în ochii conducerii universității. Senatul a intentat o procedură care s-a încheiat cu excluderea lui Codreanu din universitate și care, în iunie 1921, a devenit un eveniment politic. Asociația ziariștilor orașului și asociațiile studențești ceruseră sancționarea lui Codreanu. A.C. Cuza însă, care de decenii îndoctrina studenții în sălile de curs, a anunțat că „universitatea nu poate lua apărarea unei prese anarhice, scrisă de străini și înstrăinați, și care lucrează sistematic la zdruncinarea temeliilor statu-

lui". Cuza a făcut ca Facultatea de Drept să fie *de facto* independentă de conducerea universității, delimitând astfel, în mod instituțional, un fel de teritoriu antisemit în cadrul universității. De sprijinul studenților radicali putea fi sigur. Aceștia comparau exmatricularea lui Codreanu cu samavolnicia unui Troțki.[8]

Astfel, mișcarea studențească naționalistă își avea martirul ei și se radicaliza tot mai mult. Codreanu însuși, care, fără validarea Senatului, conducea o societate a studenților în Drept, își îndoctrina susținătorii în ședințe regulate: „Toate aceste lucrări și referate [prezentate la ședințe] nu se puteau face decât având ca obiect problema jidănească în lumina științei". Pamfletele lui Cuza erau studiate intensiv. Se urmărea convertirea celor care gândeau altfel. Codreanu vedea succesele în recrutare ca pe un „miracol", iar pe noii adepți, drept „soldați credincioși". Convertirea însemna și găsirea unui rost: „acela de a lupta pentru neamul nostru primejduit în existența sa".[9]

În aceste medii – ședințe, conferințe naționale, vizite la universități, de pildă la Cernăuți –, Codreanu i-a cunoscut pe acei studenți care aveau să alcătuiască nucleul dispus la acte de violență al mișcării sale, printre ei aflându-se și viitoarea lui soție, Elena Ilinoiu, care era prietenă cu surorile lui Codreanu. Elena, fiica unui angajat la Căile Ferate, terminase liceul la Iași, apoi studiase la Cluj între 1921 și 1923. Ea și Corneliu s-au întâlnit în casa familiei Ilinoiu de pe Strada Florilor din Iași (între gară și universitate), au frecventat împreună Hotelul Bejan din apropiere – un focar de antisemitism –, au mers împreună la manifestații și la munte. Nu numai studenții, ci și studentele, care începuseră să fie primite în universități, își căutau un rost și un nou rol în societate în ceea ce sprijineau cu entuziasm ca pe o mișcare națională a unei generații, având pentru prima dată ocazia să participe activ la viața politică.[10]

La 22 mai 1922, Codreanu i-a adunat pe adepții săi în „Asociația Studenților Creștini". Își încheiase studiile și acum se îngrijea de moștenirea lui la universitate, de o mișcare studențească proprie; în acest scop, a conceput un jurământ al cărui text a fost pus într-o sticlă și îngropat (încă o mostră a romantismului de capă și spadă ce-l caracteriza) și a ținut o adunare în orășelul său natal, Huși. Acolo, Codreanu tatăl și fiul au pus 46 de activiști să jure „împrejurul unui nou și sfânt ideal, acela al apărării patriei noastre în contra cotropirii jidovești" și să-și ia angajamentul „să aprindem în sufletele necăjite făclia adevărului, a dreptului de viață liberă a neamului nostru pe aceste meleaguri"[11]. „Generația 1922" își creasе o organizație de luptă durabilă. În retrospectivă, Codreanu susținea cu mândrie că își atinsese scopurile politice în lumea universitară: bolșevizarea elitelor de mâine, de care se temea el, fusese stăvilită.

11. MISIONAR ANTISEMIT ÎN GERMANIA

CE SE ÎNTÂMPLA LA IAȘI NU ERA PERCEPUT DE ACTORII IMPLICAȚI drept politică românească locală sau națională. Nimic nu e mai greșit decât a considera România acelor vremuri o țară izolată, la marginea Europei. Reprezentanții extremei stângi și ai extremei drepte românești, dar și conducătorii marilor partide din centrul spectrului politic, la care se adăugau intelectualii, se vedeau cu toții drept oameni care marcau soarta unei noi mari națiuni în Europa. Toți priveau dincolo de granițele țării, toți voiau să ia parte la dezvoltările întregii Europe, dar nu în maniera de dinainte de 1918, ca elită a unei țărișoare balcanice periferice, ci ca țară europeană puternică. Dacă extrema stângă voia să aducă revoluția mondială în România, dreapta se vedea într-o comunitate de idei cu curentele populare de pe întregul continent.

Radicalizarea studenților se petrecea și pe fundalul unei instabilități politice interne considerabile. Guvernele se schimbau rapid, iar peisajul partidelor se reconfigura doar anevoie. Enormele așteptări ale țăranilor de a primi, în sfârșit, pământ creau neliniști în plus. În primăvara anului 1920, aceste speranțe se îndreptau spre generalul Alexandru Averescu, care, cu nou întemeiatul său Partid al Poporului, era venerat de mulți țărani într-un mod aproape mesianic, ca „tată" al țăranilor. Țăranii se aruncau la pământ înaintea lui, îi atingeau uniforma, se rugau ca Dumnezeu să-l ocrotească. Femeile izbucneau în plâns și-și aduceau copiii în fața generalului, pentru ca acesta să-i binecuvânteze. Dar odată ce generalul a ajuns la putere (martie 1920–decembrie 1921), „mitul Averescu" a pălit rapid. Averescu, a cărui Ligă îi asigurase lui Ion Zelea Codreanu un loc de deputat, nu avea, în ochii contemporanilor, trăsăturile unui conducător: charisma era doar proiectată asupra lui, el nu știa ce să facă cu ea – spre deosebire de felul în care a înțeles să se manifeste mai târziu Corneliu Codreanu, care, asemenea lui Averescu, intra în sate călare.[1]

Însă acest general Boulanger al românilor a scos la iveală la o mare parte din populația românească straturi mentale pe care Corneliu Codreanu le-a exploatat abil când i-a venit timpul: speranța într-un eliberator charismatic și într-o izbăvire a poporului și statului care ar fi trebuit să rezolve instantaneu toate greutățile României postbelice. Terenul era, astfel, pregătit pentru un conducător cu adevărat charismatic.

Un al doilea impuls important venea din afară: extrema dreaptă românească urmărea cu atenție ascensiunea lui Mussolini în Italia. Activiștii care-l cunoșteau personal pe Mussolini, dar și comunitatea italiană din Iași, care, după marșul asupra Romei și preluarea puterii de către fasciști, îl idolatriza pe Mussolini, transferau noua ideologie asupra României. Fascia Națională Română, întemeiată în decembrie 1922, anunța într-un manifest: „Vrem ordine, vrem ierarhie, vrem domnia românilor în această țară românească"[2]. Tineretul României, se spunea mai departe, și-ar fi luat ca model Italia, dar și extrema dreaptă din Franța și Belgia, care combătea comunismul. Fasciștii români, care se vedeau într-o alianță a popoarelor latine, au găsit rapid câteva mii de adepți printre membrii elitelor – învățători, ofițeri, avocați, polițiști, magistrați: numai la Iași erau cca 4 600. Ei cereau instaurarea unei dictaturi, un „apostolat" spre „mântuirea" neamului, sub un conducător puternic. Invocau, drept „ideal" al lor, pe „Dumnezeu, Patria și Coroana". Fascia cerea de la membrii ei supunere totală, propaga o ierarhie strictă și împărțea lumea în adepți și „trădători". Ea cerea credință oarbă în țelul mișcării. În statutul ei se spunea (art. 22): „Fascistul trebuie să servească România și fascia cu sfințenie, și cu spiritul convins că servește o cauză înaltă. Credința sa trebuie să fie nezdruncinată și plină de tărie voința sa. Nepăsător în fața ademenirilor, disprețuitor al șovăielilor și lașității, decis la jertfă și pătruns de greutatea unui apostolat, pe care-l îndeplinește pentru mântuirea țării sale, iată cum trebuie să fie fascistul". Textul conține noțiuni-cheie ale limbajului legionar: voință neclintită, mântuire, apostolat, precum și lista primejdiilor și a însușirilor negative ce trebuie combătute (lașitatea, șovăiala). Legiunea de mai târziu a fost puternic marcată de un amestec de naționalism românesc antebelic și de fascism latin din perioada imediat următoare războiului. Sub aspect organizatoric însă, fasciile românești s-au destrămat după doar câteva luni în grupări rivale.[3]

Tot după un model european, de această dată după organizația naționalistă radicală Action française a lui Charles Maurras, s-a creat în 1924 la Cluj Acțiunea Românească, în care, pe lângă profesori universitari, activa studentul Ion Moța, omul de încredere al lui Codreanu.[4]

Activiștii radicali au cunoscut extrema dreaptă europeană și prin intermediul călătoriilor: în noiembrie 1922, finanțat printr-o colectă a

studenților, Corneliu Codreanu a plecat la Berlin, nu numai ca să studieze economia politică și să observe situația politică de acolo, ci și, după cum scrie el în retrospectivă, pentru „a duce ideile și credințele noastre peste hotare". Dreapta radicală românească nu se simțea nicidecum într-un raport de dependență față de țările din Occident. Dimpotrivă, de-a lungul întregii sale vieți, Codreanu a susținut o Internațională fascistă, în cadrul căreia ar fi vrut să discute cu ceilalți lideri de la egal la egal. De altfel, toți adversarii evreilor erau priviți ca aliați. De aceea studenții radicali s-au solidarizat în 1929 cu arabii din Palestina aflată sub mandat britanic, socotind că evreii nu trebuiau lăsați să se întoarcă decât după ce adoptau creștinismul.[5]

Că tânărul Codreanu era conștient de misiunea sa peste hotare, asta s-a văzut și atunci când s-a prezentat în costum național românesc în ziua înscrierii la Universitatea din Berlin. Mai târziu, afirma cu mândrie că le fusese „profesor de antisemitism" studenților germani. În Germania, a văzut mai ales ce voia să vadă: mizerie socială, neliniști politice, o mișcare național-populară dezbinată, „primejdia jidănească", dar și „un popor sănătos", puternic – așadar, o oglindire a diagnosticului său asupra României. Cu ce grupări naționaliste și antisemite a intrat efectiv în contact rămâne neclar chiar și în rapoartele agenților secreți români care-l filau. Codreanu s-a abonat la ziare naționaliste și a întreținut contacte și cu Viena. Potrivit rapoartelor informatorilor, Bavaria i se părea centrul antisemiților germani. Și-a procurat material de propagandă și svastici, pe care, după doar câteva luni, studenții de la Chișinău le purtau la cravată. De la un muncitor care producea aceste însemne ar fi auzit pentru prima dată de Adolf Hitler, al cărui nume însemna însă pe atunci mult mai puțin pentru el decât cel al lui Mussolini, pe care-l admira.[6] Din octombrie 1922 până în februarie 1923 a locuit pe Uhlandstrasse 15, apoi s-a mutat la Jena, unde viața era mai ieftină. Nu se poate stabili dacă a frecventat efectiv cursurile de științe politice la care era înscris, întrucât a părăsit Universitatea din Berlin fără să anunțe. La Jena nu apare în arhiva universității.[7]

Vestea despre tulburările din decembrie 1922 a primit-o în Germania. Codreanu, până atunci protagonist, dar nu conducător necontestat al studențimii radicale, n-a jucat deci nici un rol în acest eveniment inițiator al „Generației 1922". S-a grăbit înapoi la Iași și s-a prezentat acolo ca reprezentant al studenților români din Imperiul German. La jumătatea lunii februarie 1923, a luat parte la o manifestație a Partidului Naționalist-Creștin, în care se organizaseră A.C. Cuza și Ion Zelea Codreanu după desprinderea definitivă de Iorga. Tânărul Codreanu și-a afirmat

pretențiile la un rol conducător, punând din nou să fie arse ziare în Piața Unirii și anunțând pentru luna martie o mare manifestație antisemită cu delegați din Polonia, Cehoslovacia și Imperiul German.[8]

În afară de svastici și de câteva cunoștințe de limbă, Codreanu nu s-a ales cu mare lucru de pe urma scurtei sale șederi în Germania. Înainte de toate, a găsit acolo o confirmare a ideilor lui preconcepute și a simțit chemarea de a fi un organizator al studențimii antisemite din Europa Centrală și Răsăriteană. Această alianță nu s-a înfăptuit, însă țelurile lui Codreanu îi vădesc conștiința misiunii și înțelegerea de sine pe plan european.

12. LIGA APĂRĂRII NAȚIONALE CREȘTINE

RADICALIZAREA MIȘCĂRII STUDENȚEȘTI, LAOLALTĂ CU LIMBAJUL politic violent și încăierările de stradă pe care le-a provocat, nu constituia singura problemă a societății românești. În noul sistem al partidelor se luptau între ei, cu toate mijloacele, liberalii, Partidul Poporului al lui Averescu, Partidul Țărănesc al lui Ion Mihalache și Partidul Național, cel mai important reprezentant al intereselor românilor din Transilvania, sub Iuliu Maniu. Românii din noile teritorii încorporate, din Banat până în Basarabia, erau atât de nemulțumiți de supremația vechilor elite de la București, încât în 1922 ardelenii au boicotat ceremonia încoronării regelui Ferdinand – simbolul unirii aproape tuturor românilor în România Mare – de la Alba Iulia. Indignare stârnea și violența exercitată de autorități în timpul alegerilor. Maniu s-a plâns la rege că „guvernul nu s-a sfiit a se folosi de toate mijloacele imaginabile pentru a teroriza și corupe alegători". În martie 1922, Partidul Țărănesc a contestat chiar legitimitatea Parlamentului, denunțând un „despotism asiatic" al liberalilor și „torturi de temniță prin ajutorul jandarmilor briganzi și asasini". Neliniștile studențești erau parte a unei boli care se infiltra adânc în societatea românească. În fața guvernării autoritare a liberalilor sub Ion I. Brătianu (redevenit prim-ministru în ianuarie 1922), partidele de opoziție – Partidul Țărănesc și cel Național – au chemat la rezistență. Acestora antisemitismul ca ideologie politică le era tot atât de străin cum le erau elitele din îndepărtatul București. Deținătorilor puterii, în schimb, antisemitismul le slujea și ca instrument politic împotriva opoziției democratice. În Parlament, tatăl lui Codreanu ținuse deja în 1920 discursuri însuflețite de credința față de rege, în care sublinia că la temelia statului se află doar Dumnezeu, regele și armata.[1]

Un partid antisemit, regalist și devotat sistemului avea să umple parțial spațiul politic lăsat liber prin decăderea Partidului Conservator, reprezentant al marilor moșieri. Corneliu Codreanu și tatăl său, alături

de A.C. Cuza, au jucat un rol de frunte în acest sens, folosind enormul potențial mobilizator creat în urma dezbaterii constituționale privind naturalizarea populației evreiești. Corneliu Codreanu, până atunci cunoscut drept căpetenie a unor bande de bătăuși, a devenit organizator al partidului. Inițial se avea în vedere o ligă culturală fascistă care să devină moștenitoarea unei organizații omonime de dinainte de război. Dar acest lucru s-a schimbat rapid: la 9 martie 1923, Codreanu, însoțit de un număr mare de susținători, a intrat în clădirea universității și i-a înmânat rectorului o coroană de flori întru pomenirea celor căzuți în război. În Sala Pașilor Pierduți, a făcut apel la sprijinirea „Ligii Apărării Naționale Creștine": „Fraților, banul și presa jidovească a otrăvit sufletele. Românii de pretutindeni sunt alături de voi. Eu vin din Germania și știu ce spun românii de acolo. [...] Apelez la toți bunii români să intre în mijlocul rândurilor noastre și îmi iau angajamentul de a aduce la biruință populația românească"[2]. Liga Apărării Naționale Creștine (LANC) fusese înființată la 4 martie 1923, printr-o ceremonie solemnă cu sfințirea drapelelor la Mitropolia din Iași, și anume ca organizație continuatoare a Uniunii Naționale Creștine, existentă din 1922. Adepții au jurat „credință Sfintei Biserici a lui Iisus Christos", regelui („întruchiparea dreptului la viață al nației românești și simțământului strămoșesc") și „drapelului [...] cu semnul svasticii, care este simbolul străvechii noastre dăinuiri". LANC era marcată programatic de A.C. Cuza și organizatoric de Codreanu tatăl și fiul. O poziție importantă ca vicepreședinte și teoretician al antisemitismului radical a ocupat medicul Nicolae C. Paulescu, care revendica descoperirea insulinei. La redactarea celei mai importante scrieri de propagandă, *Călăuza bunilor Români*, Cuza și cei doi Codreanu au lucrat împreună. LANC își prezenta „doctrina" sub lozinca „Hristos, Rege, Națiune – România Românilor". Cuzismul, acea ideologie a „antisemitismului faptei" denumită după președintele formațiunii, era pur și simplu echivalat cu antisemitismul în general.[1]

Antisemitismul monoman al lui Cuza și-a găsit în LANC forma politică permanentă. Până la „eliminarea completă a elementului jidănesc din țară", LANC cerea: retragerea drepturilor politice ale evreilor, a dreptului de proprietate asupra pământului și de schimbare a numelor, retragerea naturalizărilor, expulzarea tuturor evreilor imigrați după 1 august 1914, îndepărtarea evreilor din mediul rural, exproprierea proprietăților funciare evreiești, încetarea contractelor de arendă ale evreilor în domeniul forestier, exproprierea întreprinderilor petroliere evreiești, concedierea evreilor din posturile în slujba statului, exproprierea treptată a proprietăților evreilor din orașe, reducerea relațiilor de afaceri ale băncilor

evreiești cu Banca Națională, impunerea unui *numerus clausus* corespunzător proporției populației evreiești în viața economică și culturală, înăsprirea legislației împotriva criminalității economice și a pornografiei. Problemele politice erau reduse întotdeauna la „problema jidănească". Soluția pe care o vedeau Cuza și adepții săi era un stat puternic, care să intervină masiv în societate și economie.[4]

Cuza își dezvolta, într-o măsură chiar mai mare decât înainte, o reprezentare proprie despre creștinism, combătând furibund Vechiul Testament: „Teologia creștină nu a înțeles creștinismul. Creștinismul [...] nu a continuat acțiunea lui Iisus împotriva iudaismului. Eroarea teologiei creștine a făcut ca iudaismul, desființat de Iisus, să-și întindă astăzi stăpânirea pe întregul Pământ. [...] Viitorul întreg al civilizației umane depinde de schimbarea acestei concepții a teologiei creștine". Așa sunau dogmele lui Cuza, cu care liber-cugetătorul din tinerețe ataca temeliile ortodoxiei românești. Conducătorul Ligii Apărării Naționale Creștine se dovedea a fi un eretic care vedea în „lupta" împotriva evreilor ca „neamul Satanei", ca „stăpânirea întunericului", chintesența învățăturii lui Isus.[5] Sub influența lui Paulescu, antisemitismul LANC a mai dobândit și o notă hotărât biologică, în care teama de revoluție și ideea contaminării și distrugerii națiunii, înțeleasă ca un organism, se contopeau. „România mare e ca un fruct splendid de o frumusețe uimitoare. Dar ea poartă în sânul ei un parazit de curând pripășit care îi suge toată vlaga. Acest vierme neadormit e Jidanul – care îi otrăvește fiii prin cârciumi nenumerate – care îi răpește fecioarele și le face să devină sterpe – care prin tot felul de speculații fură pâinea de la gura bieților români și care în sfârșit prin francmasonerie, prin socialism, prin bolșevism încearcă să aducă pe acești jefuiți în starea urgisită de robi ai lui Iuda"[6].

Ceea ce propovăduiau profesorii, Codreanu transpunea în acțiuni violente: când Parlamentul a adoptat noua Constituție la 26–27 martie 1923, a organizat revolte la Iași. De altfel, el se putea considera drept reprezentant al unor pături largi, chiar al unei părți a elitelor, căci, în chip de protest față de cerințele marilor puteri învingătoare, potrivit cărora România trebuia să asigure, în cadrul tratatelor de pace de la Paris, integrarea populației evreiești ca cetățeni ai statului, în septembrie 1919 marele bărbat de stat al României, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, se retrăsese temporar. Și în continuare România opusese o rezistență îndârjită împotriva acestei exigențe, așa cum o făcuse deja în secolul al XIX-lea. Pe 31 martie 1923, adepții lui Codreanu s-au adunat la universitate și s-au răspândit în diferite locuri ale orașului, spărgând geamurile unor prăvălii și locuințe. Autoritățile au blocat centrul și au

închis universitatea, și doar prin intervenția cavaleriei au reușit, cu mari eforturi, să înfrâneze violențele, care au durat până în noapte. În consonanță cu limbajul lui Paulescu, Codreanu vedea în evreii din oraș „un cuib plin de viermi dezgustători", iar pe sine însuși se vedea în rolul celui atacat. Codreanu a fost arestat. Un ziar liberal de stânga relata că mai întâi a strigat că preferă să moară decât să meargă la închisoare, dar apoi s-a lăsat dus în arest, fiind însoțit de studenți care-l aclamau entuziasmați.[7]

Studenții radicali nu erau izolați în societate, ci erau sprijiniți, pe ascuns sau pe față, de politicieni conservatori naționaliști. Cel mai clar a luat poziție Octavian Goga. Înainte de 1918, ardeleanul Goga combătuse, ca poet, politica represivă a Ungariei împotriva românilor din Transilvania, și de aceea se bucura de cea mai înaltă prețuire. După 1918 a devenit unul dintre purtătorii de cuvânt ai unui naționalism centralist. În ziarul său *Țara noastră*, a publicat în primăvara lui 1923 articole în care aducea elogii „redeșteptării legitime a unui egoism național la un popor, de care veacuri de-a rândul și-au bătut joc exploatatorii de diverse categorii", înnobilând activismul studențesc drept „o concepție nouă a principiilor de autoconservare". Pe imigranții evrei de după 1918 i-a comparat cu „muștele columbace" și i-a calificat drept „secrețiuni impure".[8]

După redeschiderea universităților la 16 aprilie 1923, Codreanu a continuat să facă agitație printre studenți. La București, cursurile aveau loc sub paza soldaților. În concepția maniheistă despre lume a lui Codreanu, studenții care voiau să-și dea examenele nu puteau fi decât „evrei și trădători". De aceea, la 23 aprilie 1923 a ocupat Universitatea din Iași, arborând deasupra intrării principale drapelul cu svastică. La Cluj, studenții evrei au fost brutalizați și s-au spart geamuri. Tulburările s-au extins și în licee, de pildă la Suceava. În dezbaterile aprinse de la Universitatea din Iași, A.C. Cuza s-a poziționat, împotriva majorității profesorilor, ca protector al adepților săi și ca apărător al autonomiei universitare. Cursurile, a spus el, nu puteau să se desfășoare sub ochii armatei și ai poliției. Activitatea didactică a fost întreruptă până în toamna lui 1923; anul de studii era astfel pierdut.[9]

Acest lucru nu l-a descumpănit pe Codreanu. După interzicerea unui congres studențesc la Cluj la sfârșitul lunii august 1923, el i-a invitat pe activiști la Iași. Totuși, de data aceasta autoritățile își luaseră măsuri de precauție. Mitropolia era încuiată cu lanțuri. Clădirea principală a universității era păzită de soldați, însă a fost luată cu asalt de studenți și ocupată. Între timp, în oraș se adunau demonstranți sub conducerea lui Constantin Pancu, mai înainte șef al Gărzii Conștiinței Naționale.

Codreanu a fugit deghizat. Congresul a fost continuat în mănăstirea fortificată Cetățuia, aflată pe un deal din apropierea orașului. Codreanu a purtat discuții secrete și în pădurea de lângă o altă mănăstire fortificată, Galata, unde conducătorii studenților s-au adunat într-un comitet. Vreme de ani, acesta a fost nucleul mișcării lui Codreanu: în primul rând, ardeleanul Ion Moța, Tudose Popescu din Cernăuți și Ilie Gârneață din Iași.[10] Ei au hotărât să combată hotărât partidele politice care, după părerea lor, erau ostile studenților.

13. PUCIST

ÎN TOAMNA ANULUI 1923, MIŞCAREA LUI CODREANU A PRIMIT UN nou impuls în direcţia radicalizării. În primăvară şi peste vară, Codreanu tatăl şi fiul umblaseră prin oraşele şi satele Moldovei, înfiinţând filiale LANC. În martie, Corneliu Codreanu ajunsese la Brăila şi Bârlad. La 24 iunie tatăl şi fiul au fost aşteptaţi la Focşani, la 5 august la Vaslui, iar la 9 august la Dorohoi, în nordul Moldovei. La Bogdăneşti, tânărul Codreanu a făcut propagandă în curtea unui localnic, în faţa a circa şaptezeci de ţărani, înălţând drapelul LANC la statutul de „icoană". Călătoria de propagandă a continuat spre Câmpulung Moldovenesc.[1] Presa liberală de stânga se arăta din ce în ce mai neliniştită. Se înmulţeau zvonurile despre punerea la cale a unui puci fascist, şi erau suspectaţi chiar şi generali din armată.[2]

La 17 septembrie 1923, Codreanu, împreună cu tatăl său şi cu conducătorii LANC, şi-a făcut apariţia la o mare manifestaţie în Câmpulung Moldovenesc. Participanţii, în mare parte ţărani, au venit în sute de căruţe spre oraşul blocat de autorităţi. „Ţăranii aceia mândri din munte, cu plete mari, îmbrăcaţi în cămăşi albe şi sumane, s-au adunat la sunetele buciumului din munţi". Odată ajunşi, au rupt cordoanele. „Credeau că a sosit ceasul [...] să calce în picioare hidra care-i suge", scria Codreanu mai târziu.[3] Manifestaţiile LANC, puse în scenă cam după acelaşi tipic, au marcat România răsăriteană: ciocniri cu autorităţile, sunet de bucium, drapele, costume populare – aceasta a fost lumea politică a lui Codreanu în anii 1920. În mobilizarea ţăranilor, cuziştii se puteau baza pe o experienţă de zece ani, de care a profitat şi tânărul Codreanu.

Ţăranii s-au plâns că întreprinderile evreieşti defrişau pădurile. De aceea, participanţii la manifestaţie au hotărât să trimită o delegaţie de treizeci de ţărani, sub conducerea lui Codreanu, la Bucureşti, pentru a vorbi cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu. La Bucureşti au fost primiţi de o mulţime de simpatizanţi, a căror demonstraţie a fost împrăştiată

de autorități cu multă asprime. Experiența trăită în biroul prim-ministrului a fost umilitoare. Refuzat mai întâi, Codreanu a intrat cu forța la Brătianu, care i-a tratat pe țăranii intimidați ca un moșier, iar apoi a pus să fie arestați doi dintre conducătorii lor.[4]

Codreanu își pierduse încrederea în elita politică și și-a luat în propriile mâini ceea ce considera că e dreptul său. Din nou s-a considerat agresat, trăgând concluzia că trebuie să se apere împotriva violenței. Modul său de a proceda dezvăluie trăsături de caracter tipice: împreună cu omul său cel mai de încredere, Ion Moța, s-a retras pe muntele său preferat, Rarăul. A abandonat lupta dusă în universități, dat fiind că studenții, după pierderea unui an de studii, doar cu greu mai puteau fi mobilizați. Moța spunea mai târziu: „Constatând un fapt dureros: că studențimea era obosită, epuizată, gata chiar de a reintra în normal (adică de a părăsi mișcarea ei sfântă) fără condiții, înainte de izbândă ori de o înfrângere măreață, am ajuns (eu personal cel puțin) la concluzia că ceea ce nu mai pot face studenții trebuie să putem face noi. Onoarea pe care ar neglija să și-o apere ei, să i-o salvăm noi, șefii ei". În izolarea și liniștea muntelui, în preajma mănăstirii venerate, „după îndelungă meditație", Codreanu și Moța au hotărât să-i pedepsească pe cei pe care-i socoteau vinovați: „doborârea acelor dușmani interni care de decenii întregi sapă, netulburați, viitorul românismului". Aceștia erau, pe de o parte, reprezentanți de seamă ai oamenilor de afaceri evrei, dar mai ales – iar acest lucru era nou în gândirea lui – acei români care colaborează cu „jidanii". Pentru Codreanu, „trădătorii" reprezentau, de acum înainte, un pericol mai mare decât evreii înșiși – o concepție pe care o împărtășeau părți importante ale *establishment*-ului conservator. Acesta din urmă îl sprijinea moral chiar și atunci când recurgea la violență. O atare toleranță poate fi explicată, desigur, prin teama de revoluție în interior și prin impresia produsă de gravele tulburări politice din Italia, Germania și Europa Centrală și de Est, care radicalizaseră elitele conservatoare într-un mod nemaivăzut până atunci.[5]

Din retragerea mistică, Codreanu își trăgea puteri pentru acțiunile sale violente. El și Moța au coborât de pe Rarău și au organizat atentatul. Amândoi au recrutat oameni, la Iași și la Cluj, din cercul restrâns de prieteni. Se simțeau „muschetari", în stilul romanului lui Dumas. Codreanu voia să i se spună „Căpitanul Furtună", iar lui Tudose Popescu i se adresa în scrisori cu „muschetarul Tudose". Conspiratorii au depus un jurământ și și-au împărțit victimele. Codreanu voia să omoare un ministru, iar recruții săi plănuiau să asasineze politicieni români de frunte, pe bancherii evrei Mauriciu și Aristide Blank și Ely Bercovici,

pe reprezentantul comunității evreiești, Wilhelm Fildermann, precum și cunoscuți ziariști evrei. Conspiratorii au călătorit în grupuri mici la București, cu Moța înaintea lor. Întâlnirile s-au desfășurat în parcul Cișmigiu. Atentatorii au înnoptat la rude sau în mici hoteluri. La 8 octombrie 1923, poliția a ridicat grupul din ascunzătoare. Unul dintre conspiratori, Vernichescu, alarmase autoritățile. A fost săvârșit un singur atentat: directorul evreu al unui ziar de stânga de mare tiraj fusese rănit cu ciomagul de un avocat fascist.[6]

Autoritățile au întreprins razii și la Iași și au interogat-o pe Elena Ilinoiu, logodnica lui Codreanu. Afirmațiile ei deschise arată cât de siguri se simțeau radicalii, întăriți de presupunerea că aveau încuviințarea majorității societății, dar și cât de încrezătoare în sine se prezentau studentele. Îl cunoștea pe Codreanu de un an și jumătate, a admis Elena Ilinoiu la interogatoriul din 12 octombrie 1923. Participase intens la viața politică a mișcării și își făcuse mulți prieteni la congresele studenților. Despre planurile de asasinat nu știa nimic, fiindcă nu fusese la Iași. Dacă ar fi fost prezentă, a subliniat ea provocator, ar fi avut un cuvânt de spus. Și ea depusese jurământul să ducă lupta până la sfârșit. Iar aceasta însemna „să nu lăsăm pe jidani să intre în universitate și la nevoie să îi și batem dacă îndrăzneau să intre“. Procurorul și judecătorul care au interogat-o pe Elena Ilinoiu au încercat să facă o glumă cu svastica pe care o purta la gât. Pe aceasta, a zis ea, n-o va da jos până la moarte. Iar când cei doi magistrați au glumit în continuare, a spus: „Eu sunt o naționalistă înfocată până la jertfa mea personală. Eu nu aprob planul lor de a omorî pe miniștri și nici pe jidani, ci numai să le dea câte o mică lecțiune [...]. Dacă aș fi fost eu în locul lui [al lui Codreanu], înainte de a mă lua agentul aș fi împlântat cuțitul în pieptul primului ministru și apoi mă predam singură“. De altfel, nu credea, așa cum sugerau cei doi magistrați, că logodnicul ei Corneliu ar fi dat înapoi în fața sacrificiului – așa „moale“ nu-l știa.[7] Aceasta era lumea fanatică din anturajul nemijlocit al lui Corneliu Codreanu.

14. COMUNITATEA DEȚINUȚILOR ÎN EXTAZ RELIGIOS: VĂCĂREȘTENII

MARILE ZIARE AU DENUNȚAT „COMPLOTUL FASCIST" ÎN TITLURI DE-O șchioapă. Codreanu a fost trimis la închisoarea Văcărești, o veche mănăstire, unde, într-o celulă subterană, a trebuit să stea în condiții grele. Frigul umed, întunericul și hrana mizerabilă periclitau sănătatea conspiratorilor care erau împreună cu el.[1] Codreanu, care trecuse cu mare greutate de o tuberculoză periculoasă cu șase ani mai înainte, părea zdravăn la înfățișare, dar sănătatea lui era de fapt foarte labilă. Interogatoriile și Bucureștiul, de care era străin și a cărui populație nu l-a aclamat îndată, au avut un efect demoralizator asupra lui. Abia când a fost scos de la izolare și a putut intra în contact cu cei închiși împreună cu el, printre care și tatăl său, i s-a îmbunătățit dispoziția. Deținuții au discutat, la 8 noiembrie 1923, sărbătoarea Arhanghelilor Mihail și Gavril, despre o organizație de tineret a LANC. O icoană a celor doi arhangheli, aflată la altarul bisericii închisorii, a devenit elementul declanșator al unei revelații, pe care Codreanu avea s-o descrie astfel: „Ne uităm și în adevăr rămânem uimiți. Icoana ni s-a arătat de o frumusețe neasemuită. Eu niciodată nu fusesem atras de frumusețea vreunei icoane. Acum însă mă simțeam legat de aceasta cu tot sufletul și îmi făcea impresia că Sfântul Arhanghel e viu [...]. Ni se umplea sufletul de liniște și de bucurie"[2].

Grupul activiștilor violenți fusese acum unit printr-o nouă experiență, aceea a izolării și apoi a perioadei de încarcerare separată. Codreanu a mai fost întemnițat de câteva ori în viața lui, și de fiecare dată asta i-a declanșat trăiri mistice. Cu fiecare nouă perioadă de detenție, aura charismatică de luptător și martir i s-a dezvoltat și mai mult. Ca patron ocrotitor și l-a ales pe Arhanghelul Mihail, cu a cărui cinstire se familiarizase din vremea în care era cadet.

La interogatorii au apărut diferențe între depozițiile lui Codreanu și ale lui Moța. Cel din urmă susținea că întocmise planul de asasinat încă

înainte să-l cunoască pe Codreanu. Codreanu însuși susținea că urmase planul de asasinat doar ca posibilă reacție la neîndeplinirea cererilor lui, respectiv pentru cazul în care statul însuși ar fi încălcat legea. Căci exemplul Rusiei arăta că violența nu le folosește celor care o exercită, și însuși tatăl său fusese, în cadrul mișcării antisemite, întotdeauna împotriva violenței. Nu e limpede dacă aici era vorba de diferențe de opinii sau de afirmații protectoare în favoarea lui Codreanu. Însă Moța a mers și mai departe: când studentul Vernichescu a fost exceptat de la acuzația împotriva conspiratorilor, Moța și-a dat seama cine denunțase grupul. La 28 martie 1924, l-a rănit pe „trădător", în sala de judecată, cu o armă introdusă pe ascuns.[3]

Complotul și împușcăturile lui Moța au mobilizat, în iarna 1923–1924, spectrul național-popular din România. Codreanu și Moța au contribuit la acest lucru prin scrieri proprii. Înțeleseseră că ar putea deveni personaje simbolice, dar voiau să controleze din punct de vedere discursiv linia de atac a mișcării. La 10 decembrie 1923, la un an de la tulburările din 1922, Moța a publicat articolul programatic *După un an de luptă*: activiștii nu învinseseră, dar nici nu fuseseră înfrânți. Grevele studenților nu puteau îngenunchea guvernele. Activiștii trebuiau acum să-și ducă mișcarea în afara universității, în popor, nu ca partid, ci ca „ostașii revoluției care se pornește". „Sau murim în luptă, sau ieșim biruitori!"[4]

Codreanu a redactat o scrisoare deschisă *Către studenți*, pe care a trimis-o la 31 ianuarie 1924 din închisoarea Văcărești. Aceasta zugrăvea imaginea unei ierni grele pentru adepții săi, care contrasta cu faptul că „în tabăra dușmană sărbătoresc demonic". Trupul poporului român era supt de „vipere cu cap de jidov cu fețele însângerate", cu „dinți de fiară" și „ochi râzători purtând o diavolească perfidie". Dar, adăuga el, va veni o nouă oștire, o oștire de eroi mândri care, cu mână de fier și în veșminte albe, vor năvăli ca o furtună din munți și din codru. Această oștire cu ochi de vultur va recâștiga orașele furate, iar „copiii noștri vor avea de acuma și pâne și onoare și dreptate în țara lor".[5] Codreanu folosea un limbaj preluat din Apocalipsa biblică. Era adânc convins că se luptă cu „fiara", cu Satana însuși, în calitate de conducător de oști asemuite oștirilor îngerești. În afara închisorii băteau toba LANC și conducătorul acesteia, Cuza: „Români! Suntem într-un război mare cum nu l-a mai avut altul neamul nostru. Este războiul pe viață și pe moarte între poporul românesc băștinaș al acestor locuri de la începutul lor, cu alt popor străin, venetic, invadator, laș, mizerabil, nemernic și netrebnic, cu un popor de tâlhari, asasini [...] și falsificatori, cum este poporul jidovesc". Trăgând asupra lui Vernichescu, Moța ar fi dat „o pildă pentru viitor". Un afiș

LANC, *Către toți românii*, avertiza, dând cifre peste cifre, asupra înstrăinării României: „Spania are 6 200 de locuitori la 1 jidan", „iar biata țară românească, scumpa noastră țară, are 1 jidan la 7 locuitori". Vechi clișee antisemite – evreii ar face azime cu sânge de creștini – erau îmbinate cu lozincile lui Paulescu și Cuza: otrăvirea intenționată a românilor cu rachiu ieftin și eliminarea românilor din economie. Judecătorii erau avertizați: „Judecați drept, așa cum vă dictează curata voastră conștiință, ca nu cumva blestemul nostru și al copiilor noștri să vă ajungă pe voi și copiii copiilor voștri". Apelul se încheia cu chemarea: „Purtați cu mândrie svastica, semnul biruinței asupra jidanilor și a jidoviților". Prin țară circulau cărți poștale cu fotografia „bărbaților de la Văcărești" și cu mențiunea „A cui este această Românie? A românilor sau a jidanilor?".[6] Fotografia, care îi înfățișa pe cei șase conspiratori în port popular, a devenit o icoană a studențimii radicale. Tabăra național-populară a dobândit prevalența în opinia publică. Codreanu, Moța și adepții lor erau pentru prima oară obiectul unui cult.

Însuși procesul s-a desfășurat în acest spirit – ca un tribunal național care a însemnat pentru LANC cea mai largă publicitate. Nicolae Paulescu, care, ca om de știință, se bucura de mult prestigiu în societate, a declarat în fața curții cu juri din județul Ilfov: „Procesul acesta nu e al acestor 6 studenți [...], nici al întregii studențimi românești, ci e procesul neamului nostru întreg". La Cernăuți, studenții au demonstrat în favoarea deținuților de la Văcărești, găsind încuviințare printre profesori. Prin manifeste, studenții se solidarizau cu fapta în toată țara: „Căci dacă pe mulți îi înspăimântă moartea sau numai primejdia ei, pe noi mai mult ne înspăimântă trădarea!"[7] În această atmosferă neobișnuit de încinsă, acuzații au fost achitați, cu excepția lui Moța. Pentru Codreanu și grupul său era un triumf. Se reușise reinterpretarea unui proces penal ca lozincă a unui destin politic. Justiția și părți importante ale opiniei publice se alăturaseră acestui mod de a vedea lucrurile. Asemănarea cu procesul lui Hitler din anul 1923 este evidentă.

Codreanu ajunsese pentru prima dată la o largă vizibilitate națională, întipărindu-se, cu ajutorul imaginii deținuților văcăreșteni, în conștiința întregii societăți românești. Știa acum că are în spate părți însemnate ale elitelor și își vedea confirmată pe deplin convingerea că poartă o luptă dreaptă.[8]

15. ASASIN

„AM VENIT ÎN FRUNTEA PREFECTURII POLIŢIEI IAŞI ÎN ZIUA DE 5 septembrie 1923. Cuvintele de ordine publică, de respect al legilor, de respect de autoritate publică, nu mai aveau acelaşi înţeles. Sub inspiraţia şi directa conducere a profesorului universitar A.C. Cuza o parte din studenţime, la care se afiliaseră elevi şi elemente dubioase, transformase Iaşul în câmp de haiducie, expresia tânărului Zelea Codreanu. Devastări, bătăi, ultragii, se repetau aproape zilnic. Păreau [...] că se bucură de impunitate." Constantin Manciu, care scria aceste lucruri la 1 iunie 1924, era însărcinat de guvern să pună capăt răscoalelor antisemite. A luat măsuri drastice, cu o mână de fier. La 23 septembrie 1923 l-a împiedicat pe A.C. Cuza să deturneze, prin lozinci antisemite, Congresul Profesorilor Universitari. La 1 noiembrie 1923 a ajuns el însuşi în linia întâi, când, la începutul anului universitar, radicalii au demonstrat în centru, pe strada Lăpuşneanu. Poliţiştii săi au fost împroşcaţi cu ouă şi nici el n-a fost cruţat. Rectorul a permis accesul poliţiei în universitate, ca să menţină ordinea. Manciu a devenit obiectul urii studenţilor radicali, primind numeroase scrisori de ameninţare. Unii studenţi au fost arestaţi sub acuzaţia că plănuiseră un asasinat. Un adept al lui Codreanu i-a spus în faţă că are misiunea de a-l omorî.[1]

Când Codreanu s-a întors la Iaşi, autorităţile îi stăviliseră pe radicali şi a trebuit să devină mai prudent. Astfel, în mai 1924, s-a retras la Ungheni, unde cărămidăria radicalilor a devenit centrul vieţii lor studenţeşti, la care se alăturau şi ţăranii şi muncitorii. În retrospectivă, Codreanu vedea acest moment ca pe o deschidere spre o comuniune populară ce depăşea clasele sociale.[2]

Piatra de temelie a fost pusă la 13 septembrie 1925. Cărămizile trebuiau să servească următorului scop măreţ: zidirea unui „Cămin Cultural Creştin" aproape de universitate, la Râpa Galbenă, un platou la capătul străzii Lăpuşneanu, vizavi de clădirea Fundaţiei Culturale

Regale, la poalele Dealului Copou, nu departe nici de Strada Florilor, aflată mai jos în vale, unde Codreanu frecventa casa viitorilor săi socri. Cărămidăria și terenul pentru construcție erau donații din partea unor adepți, a unui om de afaceri din Ungheni și a inginerului Grigore Bejan, proprietarul hotelului cu același nume și antisemit de seamă la Iași. Donații în bani și bunuri au venit de la persoane influente, cum ar fi familia Moruzi de la Dorohoi sau eroul din războiul mondial Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul, a cărui familie se trăgea dintr-o dinastie a împăraților bizantini. O doamnă dintr-o familie princiară, Constanța Ghica, a pus la dispoziția activiștilor un teren cu grădină la Iași. Prin cultivarea legumelor, Codreanu voia să adune bani pentru construcție. În această grădină, Codreanu i-a pus pe adepții săi să se antreneze, organizându-i pe centurii, după tradiția antică romană.[3] La Ungheni și la Iași, și-a educat oamenii în spirit militar, aplicând cele discutate la închisoarea Văcărești.

Manciu n-a tolerat aceste lucruri. Avea un informator printre oamenii lui Codreanu, iar la 30 mai 1924 a dat lovitura: Codreanu, îmbrăcat în port popular, își înșirase oamenii pe două rânduri, când poliția a intrat în grădina de zarzavat. La Codreanu s-a găsit un plan al casei lui Manciu, dovadă a atacului plănuit, și o listă cu 22 de studenți din cercul restrâns al mișcării. Studenții au fost duși la prefectură. Ce s-a întâmplat apoi diferă în relatările lui Codreanu și Manciu. Codreanu vorbește despre torturi grele aplicate studenților, el însuși fiind amenințat și bătut de Manciu și făcut trântor, iar alții fiind bătuți la tălpi de prefectul însuși. Manciu neagă acest lucru. La scurt timp au apărut la prefectură profesorii din LANC, Cuza și Șumuleanu, precum și părinții arestaților, printre care și doi foști ofițeri, cerând, sub formă de ultimatum, să-i vadă pe studenți.[4]

De fapt, era cuvântul unuia împotriva celuilalt, însă Manciu însuși a trebuit să admită că doi studenți fuseseră răniți. În cadrul poliției și jandarmeriei românești, violența împotriva cetățenilor era mai degrabă o regulă decât o excepție. Brutalitatea lui Manciu era cunoscută, și chiar și adversari ai lui Codreanu considerau torturile drept dovedite. Pentru prima dată a apărut o dimensiune care urma să-l însoțească pe Codreanu, dimpreună cu mișcarea sa, până la sfârșit: violența din partea autorităților. Codreanu era un om violent, organizator și conducător de revolte și al unui complot, ajuns notoriu pentru tulburarea ordinii publice. Statul care-l combătea se purta autoritar și adesea destul de brutal, nu doar restabilind ordinea, ci escaladând, prin violență ilegală, o spirală ce n-a mai putut fi întreruptă până în 1941. Violența din partea autorităților doar confirma sentimentul radicalilor că își exercită autoapărarea, că nu sunt agresori, ci victime, martiri pentru o cauză „sfântă".

Faptul că mulți dintre cei brutalizați proveneau din familiile elitelor a devenit o amenințare pentru Manciu. Părinții au protestat vehement. Profesorul Șumuleanu, care ținea examenele cu studenții evrei cu svastica la rever, l-a amenințat pe prefect cu violența fizică. Certificatele medicale au fost citite cu voce tare la o manifestație, iar mulțimea însuflețită i-a purtat pe umeri pe A.C. Cuza și Codreanu. Starea de spirit avea o încărcătură violentă.[5] S-a ajuns la reclamație și la proces.

Codreanu însuși a reacționat ca și cu un an înainte: s-a retras pe muntele Rarău, unde a trăit șase săptămâni ca un pustnic. În retrospectivă, scria: „Se înserează! Nici o țipenie de om. Numai copaci și vulturi [...]. Cu mine nu am decât sumanul și o pâine". Nu avea contact decât cu ciobanii. Din nou se afla într-o criză existențială, șovăia între abandon și acțiune. Și din nou a coborât de pe munte hotărât să treacă la fapte. Autoritățile erau la curent. Serviciul secret intern știa din 28 iunie 1924 de condamnarea la moarte pronunțată de radicali la București împotriva lui Manciu. Un student arestat a denunțat un complot. În târgurile din Moldova, asasinatul plănuit era un secret public. La creșterea tensiunii a mai contribuit și procesul împotriva lui Moța, din cauza împușcării lui Vernichescu. Poetul național Goga și-a ridicat glasul din nou în favoarea radicalilor, asemuind fapta lui Moța cu drumul spre Golgota și preamărindu-l pe tatăl lui Moța, un cunoscut preot ultranaționalist din Ardeal. La 30 septembrie 1924, o curte cu juri din București, ale cărei lucrări fuseseră afectate de grave tulburări printre studenți, l-a achitat pe Moța, apărat de profesorul Paulescu. Achitarea a avut loc pe fundalul unui val antibolșevic, care, ce-i drept, n-avea la origine vreo psihoză: la 12 septembrie 1924, partizani conduși de serviciile secrete sovietice au pătruns peste Nistru în teritoriul românesc, au cucerit localitatea Tatarbunar și au adus provizoriu ordinea publică la colaps.[6] Primejdia comunistă evocată de Codreanu și Moța era reală, și iarăși instanța nu a deliberat, de fapt, despre violența studenților, ci despre problema națională.

Cea de-a doua achitare a unui radical violent a avut efectul ruperii unui stăvilar. Următoarele împușcături au pornit din revolverul lui Codreanu. Acestea l-au ucis, la 24 octombrie 1924, pe prefectul Manciu pe treptele Palatului de Justiție din Iași și au rănit doi polițiști. În memoriile sale, Codreanu încerca să-și prezinte fapta ca un act săvârșit sub un impuls de moment. Dimpotrivă, investigațiile poliției au dus la concluzia că fusese vorba de crimă cu premeditare. Tatăl său și A.C. Cuza ar fi încercat să-l oprească de la acest gest, dar Codreanu i-a adunat, la jumătatea lunii octombrie, pe văcăreșteni în Strada Florilor; doar

logodnica lui, Elena Ilinoiu, a fost exclusă. Ca și înainte de alte atacuri, au depus împreună un jurământ la Mitropolie. În ziua procesului în care era acuzat de brutalizarea unui student, Codreanu s-a comportat calm în sala de judecată, însă apoi l-a pândit pe Manciu la ieșire. După ce a tras, ar fi fugit, deschizând focul asupra polițiștilor care-l urmăreau, pentru ca apoi să se predea la îndemnul unui avocat. Toți studenții audiați au lăudat și justificat această faptă.[7]

Împușcarea lui Manciu a reprezentat o cotitură profundă în viața lui Codreanu: imitându-și profesorii de la universitate, vorbise mult despre violență, bătuse studenți, ziariști și tutungii evrei, ordonase să se arunce femei din tren – acum a tras și, spre deosebire de Moța, a și ucis.

16. ACHITAREA, NUNTA, TRIUMFUL

CRIMA AR FI PUTUT ÎNSEMNA UN MOMENT DE RĂSCRUCE. LA început așa și părea. Nu numai Codreanu, ci și adepții săi apropiați și tatăl său au fost arestați. Condițiile de încarcerare erau foarte aspre: celule umede și reci ca gheața, alimentație proastă. Unul dintre văcăreșteni, Tudose Popescu, ar fi murit de pe urma privațiunilor. Odată eliberat, tatăl lui Codreanu se temea pentru viața fiului său. Într-o adresă către autorități, a descris exact acel scenariu prin care guvernul, paisprezece ani mai târziu, urma să-l înlăture pe Corneliu Codreanu: „împușcat când încerca să fugă".[1]

Crima nu i-a făcut pe radicali să-și reconsidere pozițiile, ci dimpotrivă: adepții studenți adunau semnături pentru cei „fără nici o vină", se rugau pentru cei arestați, iar la a doua aniversare a lui 10 decembrie au declanșat tulburări grave la universitate. În ședința din 23 noiembrie 1924, Asociația Studenților Creștini l-a sărbătorit pe Codreanu, care, „apărându-și viața și onoarea, a apărat onoarea întregei studențimi", după ce ar fi fost chinuit de Manciu timp de un an. Un profesor de matematică socialist și soția lui, Alexandru și Vera Myler, au fost încolțiți în Sala Pașilor Pierduți, în holul de intrare al clădirii universității. Sala de curs a medicului socialist Parhon a fost luată cu asalt. Cu greu a evacuat armata universitatea și a împiedicat manifestații de stradă. Doamnele din înalta societate ultranaționalistă – soțiile profesorilor Cuza, Șumuleanu, Găvănescu ș.a. – s-au simțit datoare să intervină. Arestații înșiși s-au adresat, la 29 noiembrie 1924, direct regelui, s-au plâns de „Golgota studențimei" și de „politica irațională și funestă de luptă cu nația" și au intrat în greva foamei. LANC a organizat rugăciuni la Mitropolie și a desfășurat manifestații. Totuși, conducerea universității imediat închise a intervenit aspru: la 6 ianuarie 1925 A.C. Cuza, ca instigator, a fost stigmatizat și suspendat, iar numeroși membri ai Asociației Studenților Creștini au fost exmatriculați pentru abateri disciplinare. Cei din urmă au reacționat cu amenințări vehemente.[2]

Codreanu împărțea celula cu un arestat evreu, față de care a devenit violent. Într-o scrisoare către A.C. Cuza s-a arătat, în continuare, profund convins de misiunea sa: „Fiți însă încredințat că gândul meu nu v-a părăsit, că mintea mea trăiește în lumina adevărului așa de luminos pe care l-ați propovăduit o viață, și din care am putut gusta și eu ceva. Adevărul Naționalității. Și dacă soarta m-a scos din rândurile celor cari luptă pentru dânsul, încerc totuși să aduc contribuția mea prin rugăciunile mele. La lumina sarbădă a candelei mă rog lui Dumnezeu în fiecare seară, pentru sănătatea și biruința Dumneavoastră, a tuturor luptătorilor, pentru biruința neamului meu. Adevărul acesta va birui. Și fi-va biruința lui mai strălucitoare decât lumina soarelui. Atunci se va cutremura din temelie împărăția întunericului, a Satanei. Și se vor înfricoșa toți cei stăpâniți de Satana. Se vor bucura toți cei ce sufăr pentru adevăr, iar cei cari se bucură întru neadevăr vor suferi".[3]

Larga susținere primită din partea unor segmente ale elitelor și ale justiției nu numai că l-au întărit pe Codreanu în maniheismul său fanatic, dar i-au și hrănit înclinația spre violență fundamentată religios, pe care o explica într-un limbaj asemănător celui de predică. Ceea ce a urmat a fost un triumf. Tabăra național-populară s-a mobilizat chiar mai puternic decât la primul proces. Se răspândeau cântece și poezii:

Măi Codrene, fiu al țării,
vine ziua înălțării,
Măi Codrene, fiu al țării,
vine ziua răzbunării [...].
Măi Codrene, n-avea teamă,
spună la toți cum te cheamă,
și le spune pe cuvânt:
ești oștean de la pământ,
că ești pui de Moldovean,
ce n-ai teamă de dușmani,
de dușmanii jidoviți,
Țara să ne-o curățiți!

Guvernul a mutat procesul departe de mulțimile ce provocau neliniști în universitate, la Focșani. Acest orășel de provincie era puternic populat de evrei, iar armata l-a ocupat și l-a închis. Însă la 17–18 martie 1925 studenții radicali au străpuns blocajul și au început să vandalizeze străzile. Sprijiniți de locuitori, au încercat să năvălească în sala de judecată, dar, nereușind, au intrat în sinagogă și au rupt sulurile Torei. Când locuitorii evrei au luat măsuri de autoapărare, agitatorii au chemat în

ajutor țărani din satele dimprejur. Trupele au împiedicat înaintarea acestora și au asigurat locurile importante strategic, după care făptuitorii pogromului, influențați de tatăl lui Codreanu, A.C. Cuza și Șumuleanu, au părăsit, în sfârșit, orașul, la 19–20 martie. Focșaniul fusese aproape de izbucnirea unui război civil.[4]

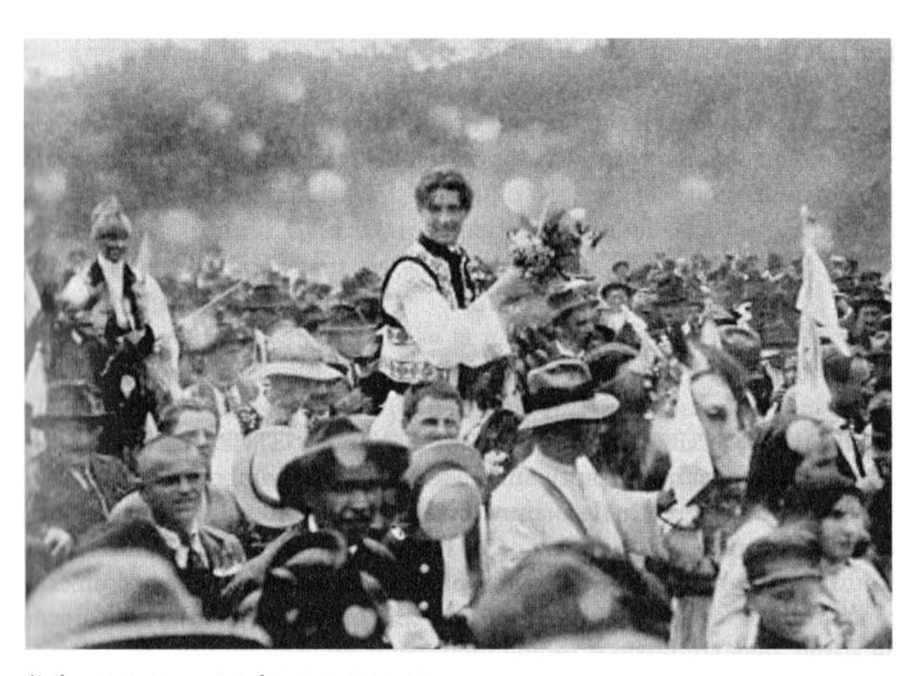
Procesul a fost mutat apoi la Turnu Severin, în vestul extrem al României (20–26 mai 1925). Acolo, guvernul s-a făcut definitiv de râs. Văduva lui Manciu a fost jignită, în timp ce numeroși avocați se înscriau ca apărători ai lui Codreanu. Cu o biată broșură plătită de guvern, soția lui Manciu lupta pentru prestigiul soțului ei într-un oraș inundat de propagandă antisemită și în care imaginea străzii era dominată de studenții veniți în costume populare. Chiar în sala de judecată, presei i-a sărit în ochi numărul mare de femei care-l venerau cu entuziasm pe Codreanu. Acuzatul principal a folosit procesul pentru a ține un important discurs politic. Au venit și mentorii săi: profesorul Șumuleanu l-a comparat pe Manciu cu Gessler, iar pe Codreanu cu Wilhelm Tell. A.C. Cuza a vorbit de legitimă apărare. Fostul său comandant de companie la școala de ofițeri l-a descris pe Codreanu drept „un caracter distins, integru, înarmat cu un curaj extraordinar și o iubire de țară care a stârnit admirația superiorilor săi".[5] Președintele completului de judecată s-a arătat părtinitor, iar în public s-a făcut rumoare. În ultima zi a procesului, jurații, toți cu svastica la rever, i-au achitat în unanimitate pe acuzații din grupul văcăreștenilor, după doar cinci minute de deliberare. Sala a izbucnit în ovații, au curs lacrimi. Procurorul s-a adresat sălii: „În clipe ca asta, în care inimile dv. vibrează de emoție; în clipa aceasta, în care jurații au rostit verdictul de achitare, mă adresez vouă, acum când sunteți liberați de vină: să uitați necazurile; coborâți-vă în sufletele voastre și gândiți-vă că ați fost judecați pe pământul Olteniei, de unde au pornit simțămintele înalte și calde de patriotism. Gândiți-vă că pe piept purtați o cruce: simbolul credinței și al biruinții. Ridicați-vă în sferele înalte, acolo unde e dreptate și patriotism; dați impulsiune gândurilor voastre și călăuziți-vă de principiile de ordine, dreptate și iubire de Patrie. Fiți iubitori de lege, neam și credință!" Codreanu și-a înnoit jurământul de a sluji țării și națiunii. Primarul a dispus arborarea drapelelor pe clădirea primăriei. În fața clădirii tribunalului, acuzații s-au fotografiat împreună cu jurații: cei achitați s-au grupat, în costume populare, în jurul lui Codreanu, la picioarele lor, patru femei, tot în port popular, iar pe fundal drapelul cu svastică. La întoarcere, Codreanu a fost sărbătorit de studenții din București în cadrul unor manifestații, ca și la Iași, unde o mare desfășurare de trupe păstra ordinea. Din nou și-a ridicat glasul Octavian Goga,

Acuzații și jurații fotografiați împreună după achitarea asasinului și camarazilor săi.

dându-le radicalilor binecuvântarea sa: „Un formidabil vifor subteran cu descărcări vulcanice“ – „străinii“ erau avertizați. Au urmat manifestații antisemite. Codreanu și soția sa au dovedit că emoțiile se prefac în violență: la o oprire în gara Buzău, Codreanu a ținut un discurs în fața liceenilor și studenților care îl ovaționau; aceștia au pornit apoi prin oraș, au rupt panourile publicitare ale ziarelor de stânga și au spart geamurile prăvăliilor evreiești. Apoi, la 3 iunie 1925, Codreanu și Moța au călătorit la Ungheni; la întoarcerea la Iași, două muncitoare evreice au fost aruncate din tren, trebuind să fie spitalizate, iar doi militari evrei s-au ales cu epoleții rupți. La violențe similare s-a ajuns la Focșani, Tecuci și Bârlad, de fiecare dată după călătoriile cu trenul ale lui Codreanu tatăl și fiul, precum și ale lui A.C. Cuza. Ion Moța a dus vestea în acea parte a lumii pe care o considera ca având idei similare. La 9 iunie 1925 i-a scris conducătorului Action française, Charles Maurras, o scrisoare entuziastă: „În toate gările, mulțimea, în lacrimi, săruta mâinile eroilor noștri, îi acoperea cu flori“.[6]

Puțin timp după aceea, Codreanu a atins punctul culminant al popularității lui naționale: la nunta sa de la Focșani – loc simbolic al unirii principatelor Moldovei și Țării Românești în 1859 –, care a fost organi-

Codreanu ca un prinț din povești: nunta de la Focșani

zată de un simpatizant, generalul Macridescu, s-au adunat zeci de mii de oameni, veniți cu circa 2 300 de căruțe. Mireasa a fost adusă cu un car tras de șase boi împodobiți cu flori. După slujba religioasă a urmat hora, iar apoi oaspeții au mâncat pe iarbă. Nunta a fost filmată, dar filmul a fost confiscat de guvern.[7]

La jumătatea lunii august 1925, Codreanu a venit din nou la Focșani, de data aceasta pentru a lua parte, ca naș, la botezul a numeroși copii. Nu era neobișnuit ca politicienii să fie nași. Codreanu însă nu putea oferi daruri sau favoruri. Părinții l-au ales văzând în el un erou național. Deoarece, cu puțin timp înainte, se ajunsese la ciocniri între studenți și tineri evrei, guvernul a intervenit, instituind starea de asediu în oraș. În săptămânile următoare, Codreanu a călătorit prin târgurile Moldovei, făcând propagandă pentru LANC.[8] Nimic nu părea să poată opri continua ascensiune a acestui erou popular.

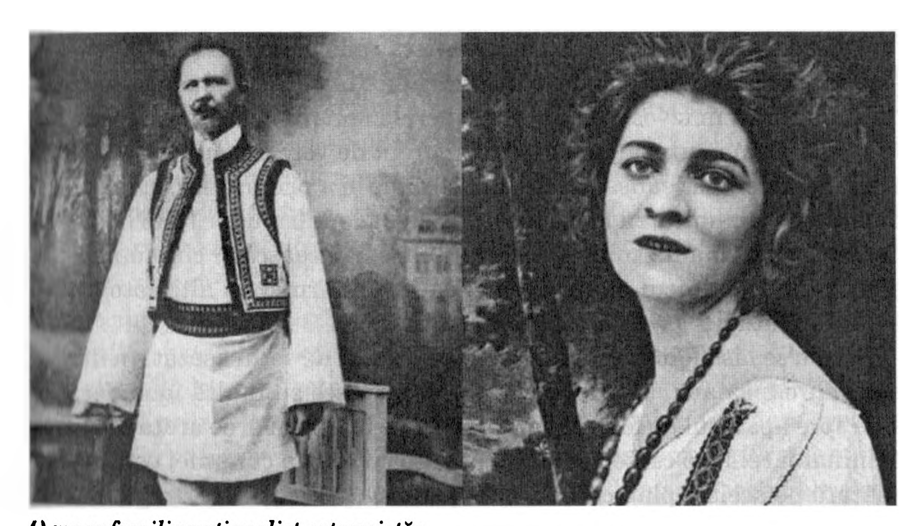
17. IDOL

ACHITAREA ȘI CUNUNIA AU REPREZENTAT O COTITURĂ ÎN VIAȚA LUI Codreanu. În decurs de șapte ani ajunsese o figură simbolică, cunoscută în toată țara. Cercetările asupra fascismului i-au aplicat deseori lui Codreanu conceptul de charismă al lui Max Weber, decelând diferitele stadii ale ascensiunii lui Codreanu până la cel de semizeu, așa cum era considerat de adepții săi în ultima parte a anilor 1930.[1] Dar, din lipsă de surse, faza timpurie a rămas insuficient pusă în lumină. Charisma decurge din autoatribuire, din pretenția conducerii charismatice și din recunoașterea acestei pretenții de către adepți. Pretenția de a-i conduce pe alții se formase deja clar la Codreanu la liceul militar. Conducerea însemna pentru el organizare militară și convertirea la misiunea sa „sfântă". Charisma cere credință în conducător. Codreanu era un conducător ce adera el însuși la o credință puternică, pe care o considera a fi cea a Bisericii Ortodoxe. Într-adevăr, el credea în neam, iar Biserica Ortodoxă avea pretenția că reprezintă neamul din punct de vedere duhovnicesc. Nu doar că avea pretenția conducerii, o și trăia: ca protagonist al actelor de violență, implicându-se fizic, fiind gata să suporte el însuși violența. Actele sale de violență și reacțiile adversarilor săi politici sunt părți ale unei dialectici charismatice care a contribuit la ascensiunea sa. Adepții săi cei mai apropiați trebuie considerați o comunitate violentă: bărbați și femei care, împreună cu el, erau în fruntea bandelor de bătăuși, demonstrau, băteau, ardeau ziare, spărgeau geamurile caselor evreiești, pregăteau comploturi, procurau arme și executau lovituri. Aceștia l-au cunoscut pe Codreanu și în alte roluri de conducere: responsabil cu studenții, vorbitor, activist de partid, instructor militar și organizator al taberei de muncă de la Ungheni. L-au cunoscut și în acea simbolistică topografică a mișcării studențești marcată de clădirea universității de pe Copou, de punctul de întâlnire antisemit de la Hotel Bejan, de căminul cultural în construcție, de Piața Unirii și, pentru cercul cel

mai apropiat, de Strada Florilor și muntele Rarău, locul energetic al lui Codreanu.

L-au cunoscut pe Codreanu și într-o simbolistică a timpului pe cale de dezvoltare. În acest calendar imaginar erau trecute ziua de 8 noiembrie, sărbătoarea Arhanghelului Mihail, și 10 decembrie, ziua tulburărilor studențești din anul 1922. Dacă topografia simbolică a fost marcată preponderent de Codreanu însuși, cea temporală a purtat doar parțial amprenta lui.

Prin comparație, contribuția sa la ideile politice pe care le propaga era mai puțin importantă. Aici se afla în întregime sub influența profesorilor antisemiți. Ceea ce a adus în viața politică a României a fost un nou mod de a înțelege unele noțiuni des folosite, împrumutate din vocabularul religios: „mântuirea“, „învierea“ și „Satana“ erau înțelese de el cu tot impactul lor religios, și nu doar ca metafore, ca în abordarea lăuntric ateistă a lui A.C. Cuza sau în limbajul politic exaltat al celorlalte partide. Analiza textelor timpurii ale lui Codreanu dezvăluie forțele motrice ale acțiunilor lui politice: ura față de bolșevici și față de evrei, pe care-i echivala tot cu comuniștii; teama de declinul națiunii; mânia și teama față de „trădători“; o imagine maniheistă a lumii, în care Satana intervine efectiv. Codreanu nu era prea citit: în afară de niște tratate naționalist-șovine românești și germane și de o cunoaștere cel mult superficială a câtorva clasici români, își prelua universul de idei din tezaurul lexical și imagistic al Bisericii și din datinile religioase

O mare familie naționalist-extremistă:
Ion Zelea Codreanu și fiica sa Rea-Silvia.

populare. Limbajul apocaliptic exacerbat l-a preluat însă de la tatăl său, care avea tendința unei religiozități accentuate. Codreanu nu era un teoretician: îi ataca pe Lenin și pe Troțki fără să fi citit vreodată un rând scris de aceștia. Nici nu considera că e necesar așa ceva. Raportarea sa la vorbă și faptă, atât de caracteristică vieții lui politice – dând clar prioritate faptei –, nu fusese, până în 1925, cumpănită și gândită, ci mai degrabă trăită.

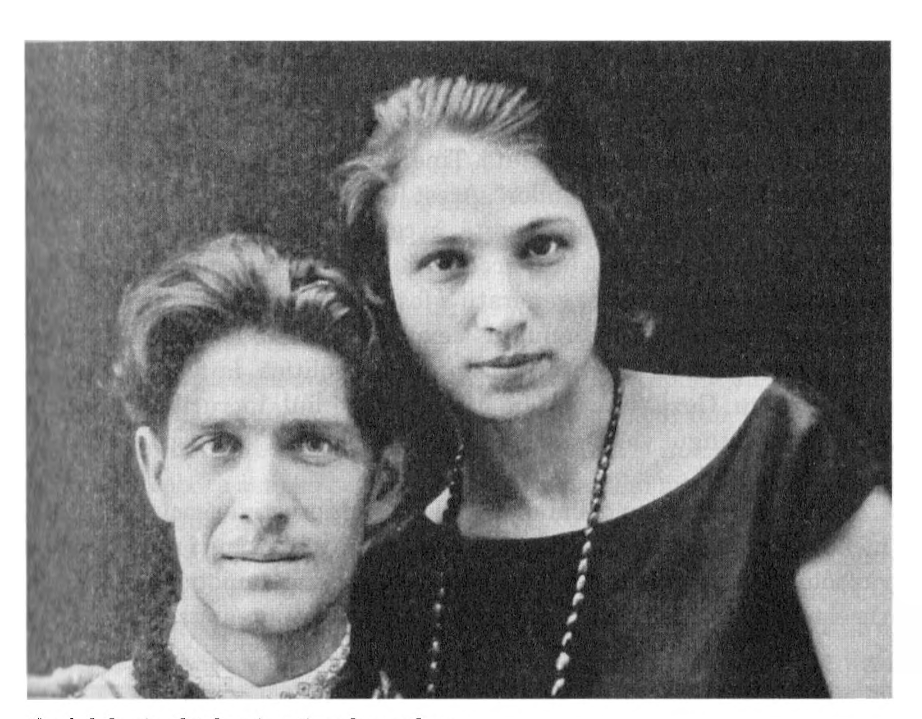
Faptul că n-a rămas, cu ideile lui, un student fanatic izolat sau, din 1922, un mic avocat de provincie poate fi explicat prin răsunetul pe care l-au aflat ideile lui – în primul rând în familie. Tatăl lui l-a format. Mama sa, pe care, după propria mărturie, o iubea foarte mult, nu apare aproape deloc în surse. Sprijin necondiționat a găsit însă la alte femei din anturajul său. Familia Codreanu și-a trimis fiicele la universitate: surorile Iridenta și Rea-Silvia s-au angajat, ca activiste fanatice, în politica studențească, dar și în campania electorală; amândouă au fost exmatriculate disciplinar în 1925. Silvia, care studia literatura și dreptul, a ținut în 1923 discursuri în campania electorală, fiind caracterizată de poliție drept „o naționalistă înfocată și antisemită", care lua parte la toate manifestațiile și făcea propagandă împreună cu Elena Ilinoiu. În fața poliției, Iridenta a justificat complotul din 1923 cu următoarele cuvinte: „La disperare, oamenii care-și iubesc țara pot recurge și la asemenea acte, ca să scape țara de nevoi". În august 1927 s-a măritat cu Ion Moța, care se sfătuia cu ea întotdeauna.[2] Astfel, s-ar putea spune că partea moldovenească și cea ardeleană a mișcării studențești s-au contopit, iar vechea și noua Românie s-au unit.

Odată cu Elena Ilinoiu, încă o activistă radicală a intrat în cercul restrâns. Casa familiei ei a devenit un fel de centrală ascunsă a mișcării.

Chiar dacă în izvoare apar vag, tinerele femei au jucat un rol enorm în mișcare. În noul stat, ele nu aveau drept de vot, dar au văzut în activismul studențesc șansa ascensiunii sociale și a primirii lor cu drepturi depline în comunitatea națională, dar și a adoptării unor roluri noi: Iridenta poza în manta militară, cu tunsoare băiețească și chipiu militar, alături de logodnicul ei, de asemenea în uniformă. În altă fotografie, saluta în fața lui.

Elena se lăsa fotografiată în picioare alături de soțul așezat. În imaginea reprodusă aici, tânăra atrăgătoare privește cu multă încredere în sine spre aparatul de fotografiat. Alături de bărbatul ei se arată aproape dominatoare. Pe o carte poștală realizată cu ocazia cununiei este reprezentată pe același plan cu Codreanu, sub svastica atât de dragă lor.[3]

Din acest nucleu familial făcea parte și nașul lui Codreanu și, în sens nereligios, cel de-al doilea părinte spiritual al său, A.C. Cuza, al cărui

Cuplul de vis al taberei național-populare:
Lilica (Elena) Ilinoiu și Corneliu Zelea Codreanu.

Fiul Gheorghe frecventa de asemenea cercul Codrenilor, ca și tatăl lui Moța, preotul radical Ioan Moța, care se simțea strâns legat de tatăl lui Codreanu.

Charisma a fost acceptată mai întâi de un cerc familial fanatizat, la care s-au adăugat mai târziu și frații mai mici ai lui Codreanu. Nucleul a fost lărgit prin intermediul camarazilor din armată, al noilor prieteni de la ședințele tumultuoase ale studenților și de la congresele și adunările acestora de la Cluj și Cernăuți. Bucureștiul, în schimb, a rămas în mare parte în afara razei de acțiune a acestui cerc care, în 1925, era încă departe de centru.

Recunoașterea charismei a depășit totuși granițele familiei și ale generațiilor: *establishment*-ul conservator ieșean, alarmat de tulburările socialiste și de manifestațiile studenților comuniști din Basarabia, pus în pericol prin colapsul vechiului sistem al partidelor, urmărea crearea unei punți către generația tânără, pentru a-și asigura puterea proprie. Garda Conștiinței Naționale servea drept braț lung al acestei elite conservatoare. Naționalismul tradițional și antisemitismul din acest mediu explică și simpatia boierilor, ofițerilor și profesorilor față de studenții

radicali, care, în ochii lor, erau „băieți buni și fete bune". Aceștia din urmă erau, la rândul lor, gata să-i primească pe cei mai în vârstă în grupul lor. Importanța acestei punți între generații, pe care au construit-o tinerii, nu poate fi supraapreciată. Tinerii intelectuali purtau, pe atunci, un război împotriva „bătrânilor". Acest lucru nu era însă valabil pentru comunitatea naționalist-antisemită, în care cei mai în vârstă se bucurau de respect și se puteau simți acceptați. Această comuniune de idei ca element de legătură între generații a fost adesea pierdută din vedere în analiza mișcării lui Codreanu. Însă explicația e la îndemână: Codreanu forma împreună cu tatăl său o comunitate politică, la fel și împreună cu nașul său, Cuza. În cazul lui Moța tatăl și fiul, lucrurile nu stăteau altfel. De-a lungul vieții sale, Codreanu avea să-și găsească și alți tați politici adoptivi.

Astfel, activiștii au dobândit rapid un înalt prestigiu social și, de asemenea, sprijin material. Nu era de neglijat, în sfârșit, nici rolul clerului: războiul de exterminare dus de bolșevicii sovietici împotriva ortodoxiei rusești a arătat Bisericii Ortodoxe Române ce ar putea însemna pentru

„Văcăreștenii", fondatorii Legiunii Arhanghelul Mihail (în costume populare). În picioare, de la stânga la dreapta: Corneliu Georgescu, Corneliu Zelea Codreanu, Ion Moța, Radu Mironovici; așezați: Tudose Popescu, Ilie Gârneață.

ea o revoluție. După 1917, cu războiul bolșevicilor împotriva religiei, România era cel mai mare stat ortodox din Europa. Dacă studenții radicali loiali Bisericii combăteau bolșevismul, acest lucru a găsit încuviințarea înaltelor fețe bisericești. Astfel s-au deschis porțile bisericii Mitropoliei și ale mănăstirilor de la Iași. Însă elita conservatoare a orașului s-a dezbinat odată cu înmulțirea acțiunilor violente ale studenților: politicieni liberali ca Ion Gheorghe Duca sau Vasile Iamandi, mai târziu adversari crunți ai lui Codreanu și, în cele din urmă, ambii victime ale asasinatelor legionarilor, aveau contacte cu partidul lui Iorga și Cuza, respectiv cu Garda Conștiinței Naționale. Dar cel târziu începând cu decembrie 1922 în spatele studenților se mai afla doar nucleul dur antisemit al elitei – o minoritate din Iași cu putere financiară și nume mari, a căror strălucire cobora asupra activiștilor, cu toții oameni aflați în ascensiune pe scara socială.

Escaladarea violenței a creat un cult colectiv în jurul studenților martiri, la care aceste elite au contribuit. Răspândirea cultului a avut loc și pornind de jos, prin cântece și poezii. Într-o societate în care, la țară, mulți oameni nu știau să citească, partidele lucrau de preferință prin cântece, inspirându-se din bogata tradiție a cântecelor populare. Aceste cântece preamăreau eroi, domnitori, dar și haiduci care luptau pentru dreptate și se ascundeau în codru. Asemenea mituri a preluat și familia Codreanu: prin numele ei, prin portul ostentativ al costumului popular, prin cinstirea lui Ștefan cel Mare. Acest mesaj a fost înțeles de o elită care cultiva ea însăși romantismul țărănesc și cultul eroilor naționali. A găsit ecou la numeroși studenți care proveneau din familii de țărani. Acest limbaj imagistic a creat punți peste prăpăstiile sociale dintre vechile și noile elite.

Codreanu își cultiva imaginea de „prinț din povești“, de „Făt-Frumos“ din baladele populare. Cununia lui a fost „o nuntă ca-n povești“. Faptul că pretențiile lui charismatice au fost acceptate o arată mulțimea de cântece apărute spontan printre susținători. O culegere de cântece care îl au ca subiect mai ales pe Codreanu a fost publicată sub titlul *Micul dor și marele dor*:

Ș-am zis verde foi de păr.
Cine-i cu suflet de fer,
de 'nalță Crucea la cer,
României spre folos,
mândru ca un steag frumos?
Este tânărul Codreanu,

ce-l urmăreşte duşmanu',
ca să-i sfarme oasele,
să-i mănânce zilele.
Cine-i din neam de vultani,
încunjurat de duşmani,
pentru-că neamu-şi iubeşte
şi pe duşmani îi trăsneşte?
E studentul credincios,
e Cornel, voinic, spătos,
ce-şi pune duşmanul jos,
pentru-a Crucii biruinţă,
pentru dreapta lui credinţă! [...]
Ţine-l, Doamne, sănătos,
pe-acest tiner inimos
şi la chip aşa frumos,
ca să scoată la lumină
la biruinţă deplină
Naţiunea lui română
din robia cea păgână.
Şi-i dă, Doamne, sănătate
să scoată la libertate
pe tot fratele român
apăsat de jug păgân!
Ajută-mi, Doamne, şi mie
să văd astă 'mpărăţie
de la Nistru pân' la Tisa
fără de jidani într-însa.

Într-un alt cântec se spune:

Mă 'nchin, fecior al Romei şi-al Sarmiseghetuzei,
la glasu-ţi de apostol, la braţul tău de fier,
simt [cum] *inima-mi te cheamă, şi dus de valul muzei,*
te-asamăn cu lumina Luceafărului din cer.
Tu eşti întruchiparea simţirilor străbune,
vlăstarul cel mai verde din Neamul românesc.
Şi porţi în pieptu-ţi tânăr, ca-n vremurile bune,
tot idealul ţării... de asta te iubesc.[4]

Autorii, probabil mai ales studenţi, contopeau în versurile lor motive din baladele populare cu antisemitismul cu încărcătură religioasă.

Cumnaţii Corneliu Zelea Codreanu şi Ion Moţa, cei doi aştri ai studenţimii extremiste şi ai activiştilor antisemiţi.

Aceste cântece au extins cultul pentru Codreanu dincolo de lumea universitară, răspândindu-l, pentru început, în păturile urbane.

Hotărâtoare s-a dovedit şi mediatizarea ţintită prin intermediul imaginilor: cărţile poştale cu deţinuţii văcăreşteni, sau o fotografie în care apar Codreanu tatăl şi fiul împreună cu Ion Moţa, cu toţii în port popular, în faţa unei svastici. Codreanu a devenit astfel un idol. Trebuie însă subliniat că, deocamdată, apărea rareori singur în imagine. Era încă prezentat împreună cu nucleul dur al mişcării studenţeşti. În 1925 nu era încă conducătorul necontestat, desprins din mediul său şi retras în sfere inaccesibile. Creşterea centralităţii vizuale a venit odată cu folosirea violenţei, cu experienţa închisorii şi cu achitarea. O împărţea însă cu Ion Moţa, bărbatul care apăsase şi el pe trăgaci pentru cauză. Abia nunta de la Focşani l-a ridicat deasupra lui Moţa, care, la rândul său, a dus-o în 1927 la altar pe Iridenta Codreanu, la mănăstirea Neamţ cea încărcată de tradiţie.

Codreanu şi adepţii săi şi-au dobândit publicitatea mediatică graţie unui limbaj şi unei imagistici proprii, cu care rezonau mulţi simpatizanţi. Dar charisma şi-o datora şi adversarilor săi politici şi, mai ales,

ziarelor ostile: tânărul conducător al studenților și activist al violenței capta atenția presei care răspândea știri de senzație. Acoperirea mediatică negativă din partea acelor ziare care erau arse ritual la ordinul lui Codreanu face parte dintr-o dinamică a violenței și contraviolenței discursive (cea din urmă și în practică), dar mai ales dintr-o dialectică a atenției: presa de stânga îl combătea pe Codreanu, iar acesta creștea vizibilitatea ziarelor prin atacuri asupra redacțiilor și ziariștilor. Internaționalizarea mediatică a tulburărilor, printre altele prin intermediul Agenției Telegrafice Evreiești, întărea sentimentul activiștilor că trebuie să se apere.[5]

Astfel, „prințul din povești“ era produsul punerii în scenă a propriei persoane și al tot atât de conștientei receptări și reacții din partea publicului românesc. Codreanu era un fenomen genuin românesc într-o vreme a schimbărilor radicale.

18. ÎN FRANȚA

ÎN SEPTEMBRIE 1925, LA CÂTEVA SĂPTĂMÂNI DUPĂ NUNTĂ, „FĂT-Frumos", împreună cu soția sa și cu Ion Moța, pleacă din țară. Va fi plecat doi ani, cu o scurtă întrerupere. Micul grup s-a dus la Grenoble, unde Codreanu și Moța s-au înscris la doctorat în Drept. Cum se explică acest pas? În *Pentru legionari*, scrierea sa militantă din 1936, Codreanu indică probleme de sănătate, dar și dificultăți în sânul LANC. Aceasta fuzionase cu Fascia Națională Română și cu Acțiunea Românească, primind noi notabilități, cum ar fi Traian Brăileanu de la Cernăuți, profesor de sociologie și traducător al lui Kant, sau generalul Macridescu. Între Cuza și Codreanu apăreau primele fisuri: ca și tatăl său odinioară, Codreanu-fiul avea alte idei despre organizare și mai ales despre violență ca mijloc politic decât Cuza. Totuși, este posibil ca și un alt motiv să fi jucat un rol: Codreanu era mai adânc șocat de asasinatul săvârșit decât se admite în general. Se spune că, din căință, n-ar fi primit împărtășania ani de zile. Desigur, sănătatea îi era afectată nu numai din cauza perioadei de detenție, ci și din cauza mustrărilor de conștiință.[1] Avea nevoie să ia distanță, voia să uite. Contrastul dintre viața lui în Alpii francezi și viața politică tumultuoasă din România nici că putea fi mai mare.

Înainte de plecare, cei doi prieteni s-au retras pe Rarău și s-au rugat acolo, la mănăstire. Și în Franța au dus o viață retrasă, cu multe lipsuri materiale. Cu toate acestea, s-au bucurat de viața liniștită de student și mergeau împreună la cursuri. Cu oroare însă, Codreanu observă că la Grenoble studiau șaizeci de evrei români și redactează broșura, tipărită la Grenoble, *Autour de la question des bourses accordées par l'État français aux étudiants roumains*.[2] În primul rând însă a pornit în căutarea acelei Franțe pe care o cinstea: cea a „castelelor și turnurilor vechi", Franța „creștină" și „naționalistă". În castele și mănăstiri visa la cavaleri și la măreția creștină a Evului Mediu. A fost deosebit de încântat

de un monument al cavalerului de Bayard (cca 1476–1524), al „cavalerului făr' de teamă și făr' de prihană". „Mă afundam în trecut." Exaltarea romantică pentru Evul Mediu, care-l marcase și mai înainte, idealul cavaleresc, pe care-l cultiva din vremea când era la liceul militar, trebuie să fi restabilit echilibrul sufletesc al bărbatului care voia să fie cavaler și ajunsese ucigaș.

Un efect liniștitor îl avea și natura Alpilor. Dragostea lui pentru munți și-a croit din nou drum prin amintiri. În Franța Evului Mediu a aflat însă și confirmarea imaginii lui despre lume. În decembrie 1925, îi scria entuziasmat lui A.C. Cuza că găsise svastici în muzeul din Grenoble, pe materiale din secolul II d.Hr. În biserica Sfântul Laurențiu a numărat toate svasticile în parte: nu mai puțin de cincizeci de astfel de simboluri erau legate acolo de crucea creștină. Codreanu găsise din nou ceea ce căuta.[3]

Pe de altă parte, mai era și viața modestă de zi cu zi. Împreună cu Elena confecționa costume populare românești, ca să iasă la socoteală cu banii. Când Moța, venit cu bani de acasă, a plecat să-și îndeplinească serviciul militar, situația materială a cuplului s-a înrăutățit. Locuiau într-un sat de lângă Uriages les Bains, unde Codreanu lucra ca zilier, fiind adesea plătit doar în natură. Despre această perioadă se știu doar puține lucruri. În jurul anului 1970, aproape jumătate de secol mai târziu, un admirator al lui Codreanu a vizitat satul și a adunat mărturii de la locuitori.[4] Oamenii își aminteau de un cuplu destul de tăcut, săritor, prietenos, dar sărac, care se bucura să poată povesti despre România. Fotografii de la gazda lui îl arată pe Codreanu în ipostaze necunoscute: la schi, împreună cu soția și cu cunoscuți francezi la o plimbare prin zăpadă, dar și stând pe pat împreună cu Elena, cu pipa în gură, slab, gânditor. A recunoscut că era subnutrit din cauza sărăciei. Schiul, din acel moment sportul său preferat, l-a învățat de la localnici, care l-au luat cu ei și la vânătoare de mistreți. Ei au observat cum cuplul împărțea puținele pachete primite cadou din țară săracilor de prin sat, sau cum își citea Codreanu cursurile pe câmp. Elena le mai povestea localnicilor despre trecutul lor politic, Codreanu, în schimb, tăcea. Cu gazdele lui a rămas în legătură încă mulți ani.

La universitate a suferit mai întâi un eșec. În octombrie 1926 a picat examenul, ceea ce l-a afectat puternic. Dar, cum părinții lui și ai lui Moța îi trimiteau bani și, pe de altă parte, cultiva și vindea legume, ca la Iași, a luat-o de la început. În februarie 1927 a trecut examenul. La rugămintea lui Moța, care i-a povestit despre criza din LANC, în mai 1927 s-a întors în grabă în țară.

În retrospectivă, Codreanu și-a prelucrat experiența din Franța la fel cum făcuse cu impresiile de la Berlin: îi admira pe fermierii conservatori înstăriți, care se hrăneau mult mai bine decât țăranii români și se interesau de politica economică. Francezii ar fi „un popor de o moralitate severă", amenințat însă de „străini", de „bogații tuturor neamurilor" și condus de o elită „iremediabil compromisă", fiind „sub influența iudeo-masoneriei și a bancherilor ei". A rămas cu resentimente puternice față de Paris și Londra, dar făcea mare deosebire „între poporul francez și statul masonic francez". Din nou vedea acționând o „hidră" ce trebuia călcată în picioare, din nou credea însă în „învierea" poporului. În gândirea lui Codreanu, toate acestea trimiteau mai mult la România decât la Franța. El nu putea fi cu adevărat deschis față de ceva străin și nou. Despre impulsuri intelectuale nu vorbește. Convins că văzuse încă o societate creștină tradițională care era amenințată în existența ei, s-a întors în țară, cu forțe proaspete pentru un nou început politico-spiritual și pentru noi violențe.

19. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ARHANGHELUL MIHAIL

LA ÎNTOARCEREA SA, CODREANU A GĂSIT O ȚARĂ FUNDAMENTAL schimbată. În 1925, prințul moștenitor Carol renunțase la succesiunea la tron. Acest Hohenzollern slab de caracter preferase o căsătorie morganatică, la care a renunțat curând în favoarea unei vieți la Paris împreună cu amanta sa, Elena Lupescu, fiica unor evrei convertiți. În 1926, cele două mari partide de opoziție, Partidul Țărănesc, puternic în Vechiul Regat, și Partidul Național din Ardeal, s-au unit în Partidul Național-Țărănesc. În același an au avut loc alegeri parlamentare. Din campania electorală, purtată cu o rară violență, a ieșit victorios Partidul Poporului, condus de generalul Averescu. În același timp, LANC, prezidat de Cuza, a obținut cel mai mare succes al său, trimițând zece deputați din bastionul său din nord-estul României la București. În absența fiului, Ion Zelea Codreanu, membru al comitetului central al LANC, a vizitat împreună cu Cuza târgurile Moldovei, răspândind acolo, de regulă cu sprijinul preoților rurali, aceeași veche lozincă despre vina evreilor. Pentru campania electorală venise și Corneliu Codreanu din Franța (din martie până în mai 1926). Cuza însă nu-i ceruse acest lucru și l-a făcut să o simtă. În ziua alegerilor, Codreanu a văzut cum jandarmii și bătăușii au blocat satele, iar oamenii LANC au fost bătuți până la sânge. Jandarmii trăseseră și în el atunci când străpunsese o blocadă pe o stradă din județul Putna[1]. Ciocniri cu poliția a avut și la Focșani.[2]

Guvernul Averescu s-a prăbușit curând, fiind înlocuit de unul nou sub conducerea lui Ion I.C. Brătianu. În 1927 au murit, odată cu Brătianu și regele Ferdinand, cele două figuri-cheie ale politicii românești din primul sfert al secolului XX. Noul premier, Vintilă Brătianu, nu avea personalitatea fratelui său mort.[3] Nici regența cu trei membri pentru prințul Mihai, născut în 1921, condusă de patriarhul Miron Cristea, nu avea suficientă autoritate. Violența în viața politică și guvernarea autoritară a Partidului Liberal și a Partidului Poporului încălziseră atmo-

sfera până la punctul de fierbere. Partidul Național-Țărănesc a adunat la Alba Iulia, în inima Transilvaniei, până la 100 000 de demonstranți, care au jurat, într-un limbaj mesianic, să lupte pentru o „Românie nouă, liberă" și împotriva Bucureștiului, „blestemata capitală a regățenilor" (mai 1928). În decembrie 1928 au avut loc noi alegeri. Cu 77,76 procente din voturi, Partidul Național-Țărănesc a obținut o victorie copleșitoare în alegeri. Noul prim-ministru Iuliu Maniu susținea democratizarea, statul de drept, descentralizarea, sistarea politicii economice protecționiste în detrimentul țăranilor. LANC a fost pur și simplu pulverizată. România părea să se fi reorientat spre centrul democratic. După un deceniu de guvernare autoritară sub conducerea potentaților din Vechiul Regat se preconiza „democratizarea României prin Transilvania".[4]

Eșecul provizoriu al LANC avea mai multe cauze: societatea românească pornea spre noi țărmuri și nu mai voia să știe nimic despre antisemitismul monoman al notabilităților Moldovei. Acestea din urmă însă au stricat prietenia și cu adepții lor din rândul studenților – o ruptură ce a cuprins o parte a vechilor cadre. Ion și Corneliu Zelea Codreanu s-au îndepărtat de mentorul lor A.C. Cuza. Acest lucru este sugerat de o scrisoare scrisă de tânărul Codreanu nașului său la 25 noiembrie 1925, de la Grenoble, prin care refuza să fie primit în comitetul central al LANC. „Tinerii" aveau altă părere în privința „mijloacelor de acțiune" și preferau „libertatea de acțiune" față de comitetul central. El însuși, adăuga Codreanu, fusese eliberat din funcția avută în comitetul regional Iași în septembrie 1924. Moța fusese dat afară din Acțiunea Românească de la Cluj, din cauza actelor lui de violență. Codreanu promitea să apere întotdeauna, orice tensiuni ar apărea, onoarea lui Cuza și „adevărul veșnic" pe care-l întruchipa acesta. În absența lui Codreanu au crescut resentimentele tinerilor care se vedeau nedreptățiți pe listele electorale ale LANC. Nici Codreanu n-a fost trecut pe liste. La 8 august 1926, mănăstirea Putna își deschidea porțile pentru o adunare a studenților LANC din gruparea „Generația nouă", înființată de Tudose Popescu. Aceștia s-au ridicat împotriva notabilităților partidului, cum ar fi inginerul Bejan, colonelul Niculcea sau avocatul fascist Alexandru Bacaloglu. Demne de amintit sunt motivele: ce-i drept, Cuza predica violența, dar partidul său era totuși loial sistemului, lucru de care se loveau și studenții care erau gata de violență propriu-zisă. Aceștia au respins pretenția lui Cuza de conducător absolut. În lucrările istoricilor se pierde deseori din vedere faptul că activiștilor loiali Bisericii le repugna teologia blasfematoare a lui Cuza, în special combaterea Vechiului Testament. De altfel, vederile lui Cuza se loveau de împotrivire și la alți conducători

LANC. Acest lucru a fost subliniat la o ședință a conducătorilor LANC (printre aceștia numărându-se Grigore Bejan și Vasile Trifu) care a avut loc în casa lui Cuza de la Iași pe 3 februarie 1927. Participanții au conchis că teoriile lui Cuza despre Vechiul Testament se aflau în afara liniei partidului și priveau doar „adevărul științific".[5]

Înstrăinarea dintre Codreanu și Cuza devine limpede în scrisorile trimise, între decembrie 1925 și februarie 1926, de la Grenoble și Uriages la Iași. Codreanu se adresa mentorului său plin de respect în formă, dar fără compromisuri în conținut. La 20 decembrie 1925 scria că se spovedește în fața lui Cuza: „Aceasta este *spovedania* mea. Să fie ceva prost într-însa, se poate. Dar *sincer* și curat ca zăpada este totul". Codreanu avea în vedere un sens aproape religios, de vreme ce folosea noțiunea de „învățătură" pentru ideologia lui Cuza și înțelegea disputa drept una dogmatică. El se apăra împotriva acuzației de erezie. „Nu cred că Dvs. veți putea să acționați cu aceeași tărie în lumea acțiunii, a practicii, așa cum ați acționat în lumea gândirii". Dumnezeu nu îl făcuse pe Cuza pentru acțiune. El, Codreanu, își dezvoltase reflecțiile privind „disciplina iubirii" și „disciplina fricii", pe care le punea în relație cu refuzul lui Cuza de a da Ligii un regulament clar și ordine organizatorică. Codreanu spunea că nu dorește să înlocuiască iubirea cu teama, dar totuși dădea exemple din viața militară – teama soldaților în timpul atacului la baionetă, nevoia de un ofițer strict – și menționa pedepsirea „trădătorului" Vernichescu, pentru a justifica necesitatea unei discipline bazate pe frică. Chiar renașterea Franței avea loc, considera el, prin disciplină „prusacă". Codreanu îi dădea ca exemplu pe Camelots du Roi – organizația de tineret a Action française –, dar și pe Mussolini, pe care-l descria drept un organizator genial și din ale cărui lucrări cita.

A doua temă principală a scrisorilor este trădarea, mai precis purtarea lui Cuza cu cei „credincioși" lui. Cuza îl înlăturase pe profesorul Șumuleanu din LANC. Codreanu critica vehement motivul: Șumuleanu criticase relația lui Cuza cu o domnișoară din Iași. De o asemenea purtare, îndreptată împotriva lui Hristos și a Scripturii, spunea Codreanu, s-ar fi putut bucura doar evreii, „fiii Satanei". Cuza eșuase moral în calitate de conducător, aducându-i pe studenți într-o situație imposibilă. În al doilea rând, Codreanu îl apăra pe tatăl său: acesta avea multe defecte, „îi place să se laude, să exagereze importanța persoanei sale", dar poseda și multe calități și era unul dintre cei mai vechi adepți ai lui Cuza. Foarte mâhnit se arăta Codreanu de afirmația lui Cuza că „mișcarea națională" nu datora nimic celor dispăruți în străinătate. El, Codreanu, stătuse paisprezece luni și două săptămâni în închisoare, și abia în urma epuizării

fizice totale – cu un puls de doar 54 de bătăi pe minut – luase hotărârea de a pleca în Franța ca să prindă din nou putere. Îi amintea lui Cuza că LANC nu era opera lui, nici ca idee, nici din punct de vedere organizatoric. Națiunea română, arăta Codreanu, era amenințată de evrei în existența ei. O tratare teoretică a acestui pericol nu era suficientă.

Nefiind destinate publicității, aceste scrisori sunt o mărturie prețioasă pentru gândirea lui Codreanu în această fază a vieții sale. Cuza i-a rămas mentor spiritual, dar altminteri relațiile s-au rupt. Codreanu vedea modelul mișcării în fascismul italian și francez. Gândirea lui de inspirație militară, care se învârtea în jurul unor categorii precum „credință", „loialitate", „onoare" și „trădare", reiese foarte limpede. În ochii lui, Cuza era slab – politic, organizatoric, moral. A.C. Cuza, scria el în aprilie 1929, este „omul de la Turtucaia al mișcării naționale". La Turtucaia, pe Dunăre, armata română fusese lovită decisiv de trupele bulgărești și germane la începutul lunii septembrie 1916, din cauza unei erori a conducerii. Un om cu vederile militariste ale lui Codreanu nu și-ar fi putut încheia mai aspru socotelile cu persoana care îi fusese *spiritus rector*.[6]

La 18 august 1926, Cuza a convocat „Marele Consiliu" al LANC, unde conflictul cu cei doi Codreanu a atins un prim punct culminant. Adepții acestora au cerut instituirea unui comitet director în locul domniei de monopol a lui Cuza și numirea tânărului Codreanu ca secretar general, precum și respectarea statutului partidului. Ion Zelea Codreanu boicotase această întrunire, iar majoritatea studenților i-au urmat exemplul. Moța și Gârneață se gândeau la o nouă ligă, sub conducerea lui Codreanu-tatăl. Tudose Popescu și-a întins tentaculele spre Pamfil Șeicaru și Nae Ionescu, doi ziariști bucureșteni celebri, care, mai târziu, au devenit eminențele cenușii ale legionarilor. În lupta din interiorul partidului, Moța s-a declarat de partea prietenului său Corneliu, „singurul om energic". La 11 septembrie 1926, Codreanu-tatăl a fost exclus din LANC. Împreună cu el, și alți oameni de vază au fost înlăturați de Cuza. Ei au constituit „LANC-Statutar", făcându-se referire la încălcarea statutului partidului de către Cuza. Acesta însă a găsit din nou sprijin printre studenți când, în februarie 1927, l-a apărat pe Nicolae Totu, ucigașul studentului evreu David Falik, la Cernăuți. La 9 septembrie 1926, Corneliu Codreanu a comunicat, de la Pinet d'Uriage, retragerea sa din comitetul central al LANC; nu mai voia să „lupte" decât ca publicist și cerea – evident, necunoscând întreaga ruptură – o coloană în ziarul lui Cuza, *Apărarea Națională*. Camarazilor săi le-a scris că, dacă ar fi în România, s-ar implica în favoarea adevărului cu aceleași sentimente cu care a trecut

la faptă împotriva lui Manciu (aceasta este o recunoaștere clară a vinovăției de omor cu premeditare în cazul prefectului poliției). Cuza rămânea pentru el o „icoană“, dar, totuși, *„chacun à son plaisir“*.[7]

Pe fondul acestor conflicte îl îndemnase Moța pe prietenul său Codreanu să se întoarcă de la Grenoble. La 24 mai 1927 cuplul s-a întors în România, ajungând în locul natal al lui Moța, Orăștie, unde acesta din urmă se retrăsese după serviciul militar, rupând legăturile cu activiștii aflați în dispută. Călătoria a continuat până la București, unde Codreanu și Moța s-au întâlnit cu Tudose Popescu și Ion Sârbu într-o berărie, fiind informați despre conflicte. Văcăreștenii s-au adunat și au dus la sfințit într-o biserică icoana din perioada detenției. Cu această ocazie, Codreanu a ținut un discurs programatic: dorea să devină dictator absolut al unei LANC reunificate, pornind la luptă hotărâtă împotriva evreilor. „Cine va șovăi în această clipă, va trebui să cadă.“ Întorcându-se la Iași, a anunțat în fața delegaților Centrului Studențesc lupta cu toate mijloacele, „de la condei până la revolver“. Încercarea sa de a-i lega pe toți cei prezenți prin jurământ a eșuat. Activiștii s-au despărțit în rugăciune. La 26 mai, disidenții LANC au ținut o întrunire la hotelul Europa din București. Din nou au criticat polemica lui Cuza împotriva Vechiului Testament și autoritarismul său. O încercare de mediere a lui Codreanu a dat greș. Lipsit de mijloace cum era, a trebuit să împrumute bani tocmai de la acolitul lui Cuza, Bejan.[8]

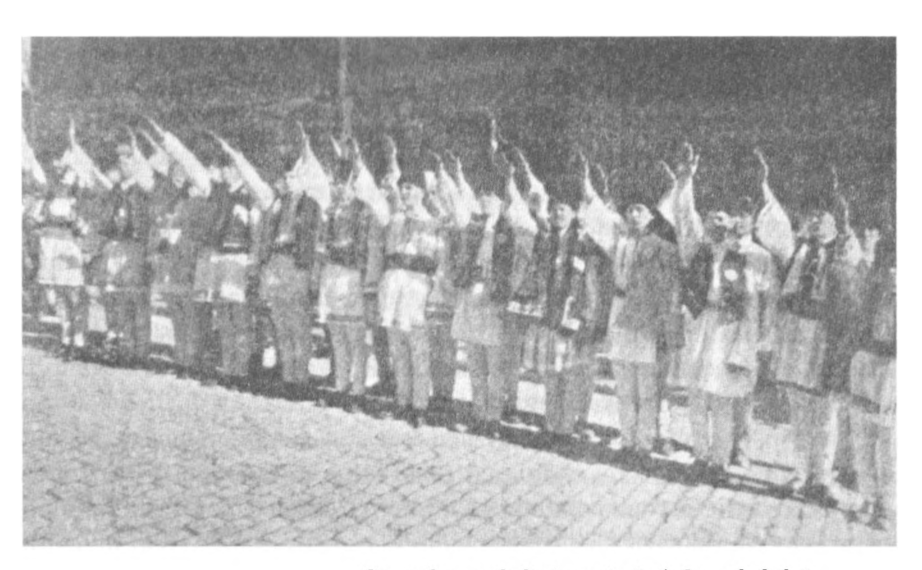
Primele zile în România ne arată un Codreanu întors din Franța sărac, dar refăcut și trecând la fapte cu fanatismul și disponibilitatea pentru violență dintotdeauna. Nu se observa la el moderație, ci, dimpotrivă, voința de a acționa după un plan precis. La 15 iulie, le-a promis la București conducătorilor studenților că în șase luni va aduce un nou avânt în cadrul mișcării. Zece zile mai târziu, la ora 10 dimineața, văcăreștenii și-au luat rămas-bun de la A.C. Cuza și, în ciuda avertizărilor acestuia, s-au dezlegat de jurământul lor. Acest lucru a încheiat un drum pe care Codreanu, cu o lună în urmă, îl exprimase într-o formulă concisă în „Ordinul de zi nr. 1“: „Astăzi, vineri, 24 iunie 1927 (Sf. Ioan Botezătorul), ora zece seara, se înființează: «Legiunea Arhanghelul Mihail», sub conducerea mea. Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli. Fixez ca șef al Gărzii de la Icoană pe Radu Mironovici“.[9]

După o lună de concentrare a rezerviștilor la Regimentul de infanterie 25 de la Vaslui, a urmat lovitură după lovitură. La 6 august, Codreanu și Moța au publicat la tipografia tatălui lui Moța primul număr al noului lor ziar, cu nume programatic: *Pământul strămoșesc*. La 9

august, activiştii grupărilor antisemite au participat la un congres studenţesc la Neamţ, în regiunea deluroasă de la poalele Carpaţilor Orientali. Starea de spirit era încordată, iar participanţii presupuneau, pe bună dreptate, că în rândurile lor se află colaboratori ai serviciului secret al Siguranţei. Codreanu i-a cerut public lui Cuza să se retragă. Ruptura se arăta completă. Cuza: „Nu am nevoie de nici unul dintre voi, cu toate că v-am hrănit sufleteşte". Codreanu: „Vom curăţa pe toţi ca pe nişte câini răpânoşi". La 10 august, Codreanu anunţa planul de a publica o revistă în franceză, *L'Archange Michel*, pentru a combate „calomniile" internaţionale. Între 15 şi 17 august, legătura dintre cele două familii ale conducătorilor tinerei Legiuni s-a făcut mai strânsă prin căsătoria lui Moţa cu Iridenta Codreanu, pentru care venerabila mănăstire Neamţ şi-a deschis biserica. La 28 august, Codreanu a organizat în staţiunea montană Vatra Dornei, populată de numeroşi evrei, o manifestaţie împotriva „viperei jidoveşti".[10]

La congresul de la Neamţ, care fusese sprijinit financiar de stareţul Nicodim Munteanu, un vechi cunoscut al tatălui lui Codreanu, văcăreştenii şi Codreanu au pus bazele ideologice şi organizatorice ale Legiunii Arhanghelul Mihail. În rezoluţia de la Neamţ au hotărât ca, pe baza doctrinei lui Cuza, să creeze o „organizaţie [...] independentă [...] tinerească" în vederea „rezolvării problemei jidoveşti", organizaţie ai cărei membri puteau fi în continuare, individual, activi în LANC. Sub deviza „Faţa la duşmani", „tinereţea sufletului, adică curăţenia în viaţă, avântul şi dezinteresarea în luptă" va trăi în „credinţă, muncă, ordine, ierarhie şi disciplină". Acest tineret „va lovi în hoţ, în corupător, în trădător, în intrigant şi în laş", va trece la fapte în locul vorbelor şi va crea, prin educarea strictă a societăţii, o „Românie nouă". Organizaţia va fi condusă de un comitet, completat de un consiliu format din foştii lideri ai studenţilor. În fiecare judeţ vor fi aleşi într-un senat membri în vârstă de peste 50 de ani. Mişcarea se împărţea în patru secţiuni: mai întâi, „Frăţiile de Cruce", existente încă din 1924, ale elevilor în vârstă de până la 19 ani; în al doilea rând, „Protecţia Legiunii", pentru bărbaţii adulţi; în al treilea rând, „Ajutorul" legionar şi, în al patrulea rând, „Secţiunea internaţională", pentru românii din străinătate. La 1 septembrie 1927, Codreanu a publicat un apel în *Pământul strămoşesc*: „Victoria va fi a noastră! Fă-te părtaş al acestei victorii şi «Ţara te va binecuvânta»."[11]

Astfel, Codreanu îşi crease o organizaţie proprie. Poliţia stătea cu ochii pe el şi urmărea şi sciziunea antisemiţilor în cei care se conformau sistemului şi cei care erau adepţii violenţei făţişe. Dar altminteri nu prea acorda nimeni atenţie grupului sectar care se aduna în jurul unei

„Grupul nr. 1 de legionari ai «Arhanghelului Mihail»" la Iași. Portul popular și salutul roman leagă tradiția românească de fascismul modern (Pământul strămoșesc, *9/1927).*

icoane sfințite. Legiunea lui Codreanu mergea cu totul împotriva spiritului timpului. Ideile și devizele ei erau cunoscute de dinainte de război. Fanatismul agitat al văcăreștenilor părea depășit. Umblând prin sate în toamna anului 1926, Ion Zelea Codreanu se plângea la manifestațiile ținute în Bosanci, Suceava și Uidești că e greu de luptat dacă într-un sat ca Bosanci apar abia vreo 30-40 ascultători. Nici la Casa Germană din Rădăuți nu s-au găsit mai mult de 30 de oameni dornici să asculte tiradele antisemite ale lui Codreanu bătrânul: evreii trebuiau să lucreze pe câmp, creștinii să nu cumpere de la evrei, era necesar ca evreilor să li se retragă dreptul de a vinde băuturi alcoolice și să li se ia 90% din capitalul obținut prin înșelăciune, evreii urmau să fie trimiși cu vapoarele în Anglia. Se înțelege că în anul 1927, când România s-a reorientat spre centru, iar LANC a dispărut din Parlament, un observator nu prea putea lua în serios mistica văcăreștenilor.[12]

20. SECTANT

ÎNTRE 1927 ȘI 1929, „OAMENII ARHANGHELULUI“, AȘA CUM ERAU numiți în rapoartele poliției, s-au ocupat cu organizarea internă și consolidarea ideologică a micului lor grup. La început au continuat să activeze mai ales în lumea universitară, iar raza lor de acțiune s-a extins doar lent spre alte zone: căminul cultural de la Iași, pentru a cărui administrare s-au judecat îndârjit în 1928–1929 cu Cuza și Bejan și, în cele din urmă, cu succes – ocazie cu care Codreanu, la 10 aprilie 1928, l-a agresat pe Bejan în casa acestuia, lovindu-l brutal; cărămidăria de la Prut; târgurile populate cu mulți evrei; câteva mănăstiri și sate din estul României.

Cercetările asupra fascismului au insistat cu oarecare delectare asupra ritualurilor mișcării. La 8 noiembrie 1927, sărbătoarea Arhanghelului Mihail, la Iași s-a ținut într-adevăr o ceremonie al cărei caracter neobișnuit are darul să-l uimească pe un observator din afară. Totuși, nici ideile sau punerea în scenă (port popular, slujbă religioasă, rugăciune, pomenirea marilor domnitori și eroi) nu erau noi, nici numărul participanților – numai patruzeci – nu era însemnat. Nici cultul în jurul „pământului strămoșesc“ nu surprinde, poate cel mult faptul că oamenii lui Codreanu purtau la gât săculețe cu țărână din toate locurile bătăliilor simbolice din istoria românească. Bine-cunoscută era și retorica despre neamul românesc de azi care se întoarce cu strigătele-i tânguitoare către falnicii strămoși. Așa vorbise tatăl lui Codreanu deja cu opt ani înainte, la Putna.[1]

Ideologic, micul grup propaga lozinci vechi: infiltrarea României cu elemente străine, sprijinită cu multe cifre. Prin comparație, retorica militantă ardelenească a lui Moța împotriva revizionismului maghiar și a „economismului“ lui Cuza era de-a dreptul originală. Între timp, bătrânii domni din LANC-Statutar continuau să-și debiteze tiradele urii. La 26 mai 1928, de pildă, în fața a 1 000 de oameni strânși în *Dom polski* (Casa

Polonă) din Suceava, pe lângă tatăl lui Codreanu s-a manifestat și sociologul cernăuțean Traian Brăileanu împotriva „păgânilor jidani", a „liftei evreiești", a politicienilor cumpărați de băncile evreiești, a liberalilor „jidăniți" și a Partidului Național-Țărănesc. Chipurile, nici măcar sovieticii nu îi mai suportau pe evrei, astfel încât îl neutralizaseră pe Troțki. Codreanu-tatăl a punctat emfatic că pe acest pământ sfânt n-aveau dreptul să trăiască decât creștini, căci evreii nu își vărsaseră niciodată sângele pentru el.[2]

Noi însă erau formele de organizare: Codreanu i-a încredințat lui Radu Mironovici conducerea Frățiilor de Cruce legionare. Liceenii care sprijiniseră până atunci dreapta radicală erau acum incluși într-un cadru organizat. Codreanu își trăia bucuria reglementărilor militare și prin stabilirea unui regulament de ordine interioară pentru căminul cultural din Iași. Nou și tipic era și militantismul propagat în ziarul *Pământul strămoșesc*: „Legionar, să nu faci niciodată nedreptate în viața ta. Nu te uita la vorbele lumii, la răutatea ei. Când conștiința ta îți spune că adevărul și dreptatea e cu tine, tu nu te vei retrage și nu te vei pleca. Vei rezista pe poziție ca o stâncă. Nu ataca. Rezistă. Dar de va veni vremea atacului, te vei transforma în fulger. Vei lovi! Vei rupe! Vei arde! În urma ta să nu cimâie[3] decât cenușa dușmanului".[4]

Studenții se comportau la fel ca în anii de dinainte: la congresul studenților de la Oradea (4–6 decembrie 1927), un oraș cu majoritate maghiară, respectiv iudeo-maghiară, au săvârșit un pogrom sălbatic care a făcut vâlvă pe plan internațional, fiind însă celebrat de legionari ca „autoapărare instinctivă". Totuși, devenea limpede că studenții cuziști și cei legionari mergeau pe căi diferite. Codreanu sperase în van să joace un rol de frunte la congres și să preia controlul asupra studenților cuziști din Asociația Studenților Creștini. Acest lucru a dat greș; cei zece legionari constituiau printre cele 250 de persoane care făceau parte din delegația de la Iași doar o mică minoritate. Se pare că Codreanu nu s-a numărat printre conducători în timpul violențelor.[5]

Netulburat de eșecuri, Codreanu lucra la „educația" celor care-l urmau. Îi ducea „încărcați de poveri [...] prin ploaie, vânt, căldură tropicală sau noroaie [...], escaladând stânci", pentru a face din ei „oameni de voință, care să privească drept și să se comporte cu bărbăție față de orice greutate".[6]

Ion Moța a preluat rolul mentorului. Cea mai importantă scriere programatică a sa a fost redactată în iulie 1927, ca meditație în fața icoanei Arhanghelului. „În aceste clipe de zămislire nouă, să fie spus clar și hotărât, spre a imprima caracterele noului sistem născând: lumină din

lumină“. Opt ani mai târziu, Codreanu a preluat această idee: Legiunea ar fi „un ordin și un regiment“. Codreanu și Moța, cei doi cumnați, se completau reciproc la conducerea Legiunii: organizatorul și ideologul. Un psihoistoric a privit perechea ca o uniune între un „autoritar primitiv-impulsiv și sentimental-mistic“ și un „agresiv reprimat“.[7]

Începuturile Legiunii au fost finanțate – așa cum se va întâmpla și mai târziu – prin donații de la membri și simpatizanți din Moldova, Basarabia, București și Cluj, sumele cele mai mari (6 000 lei) fiind plătite de Frățiile de Cruce. Poliția observase că moșierul Hristache Solomon din Focșani și generalul Macridescu erau principalii donatori de bani. Pentru a putea cumpăra o camionetă, Codreanu a înființat în primăvara anului 1928 „Comitetul de 100“, ai cărui membri plăteau lunar câte 100 de lei. Erau ofițeri, ingineri, avocați, negustori, precum și nu puține femei care creau astfel baza materială a Legiunii.[8]

Poliția urmărea călătoriile lui Codreanu prin țară. S-a creat, în tăcere, o nouă rețea. Nu numai instrucția avea caracter militar; anii petrecuți la liceul militar i-au inspirat lui Codreanu și forma organizatorică de bază a „cuibului“, care avea între trei și treisprezece membri. Călătoriile la sate serveau înființării unor astfel de celule. În acest sens, Codreanu se sprijinea pe o rețea de mănăstiri, fiindcă fără ajutorul monahilor și al maicilor înaintarea dorită de el în zonele de la țară ar fi fost dificilă. Un nucleu de mănăstiri simpatizante era constituit de mănăstirile Văratec, Agapia și Neamț, Codreanu spunând în 1934 că maicile de la Văratec îi sunt cele mai bune prietene.[9] Stareța Zenaida Racliș de la Văratec a publicat chiar texte antisemite în *Pământul strămoșesc*. Cât de departe ajungeau ramificațiile în județul Neamț ca bastion legionar o arată un raport al poliției din anul 1938 despre comandantul Gărzii Regale, generalul Coroamă, bănuit de simpatii legionare: starețul mănăstirii Bistrița, o maică de la Văratec, mai mulți ofițeri și angajați ai prefecturii erau suspectați.[10]

Când nu era plecat în marșuri sau pe la mănăstiri, Codreanu ducea o viață modestă. Trăia într-o cameră împodobită cu fotografii și obiecte de cult din „luptele“ lui, în casa socrilor săi de pe Strada Florilor din Iași. Zilele treceau cu întruniri care aveau un efect demoralizant, din cauza numărului mic de participanți. La 16 aprilie 1928, Codreanu i-a adunat pe cei loiali lui la Iași și a propus întemeierea unui partid ca ramură a Legiunii, în care să fie cooptați activiști mai în vârstă și cu experiență. După experiențele cu stilul de conducere autoritar al lui A.C. Cuza, a propus un comitet cu trei membri în fruntea partidului, care ar fi trebuit să se numească „Partidul Național Social“ sau „Partidul Național Creștin“.

Ideea socialismului național apăruse deja în timpul tulburărilor de la Iași, iar un „Partid Național Creștin" va întemeia A.C. Cuza împreună cu Octavian Goga în 1935. Propunerile de denumiri sunt indicații clare în privința orientării ideologice a gândirii lui Codreanu. Practica socială a partidului trebuia să fie caracterizată de manifestații pașnice (conferințe, baluri, serbări) – în mod vădit, violența dezlănțuită adusese mai puține roade decât se așteptase activistul violent și asasinul Codreanu. Raza de acțiune cuprindea Moldova centrală și de nord (Fălciu, Roman, Neamț, Fălticeni, Botoșani, Dorohoi), așadar zona de acțiune a vechiului partid al lui Cuza și Iorga. La 6 septembrie 1928, mobilizarea a fost și mai redusă. În grădina de zarzavat a nobilei ieșence Constanța Ghica n-au venit nici măcar zece bărbați ca să asculte tirada lui Codreanu despre delapidarea posesiunilor statului și considerațiile sale asupra „terorii" exercitate de Partidul Liberal. Și la o ședință din 9 septembrie au apărut doar câțiva membri loiali (Nicolae Totu, Ion Moța, Ilie Gârneață, Mihail Silaghi, Ion Butnaru, Radu Mironovici și câțiva studenți). Potrivit unui raport al poliției, Codreanu nu încerca să respecte o ordine de zi, ci sporovăia cu camarazii săi, întrebându-i apoi pe fiecare personal dacă au arme. După spusele poliției, Codreanu era profund dezamăgit și nu avea încredere nici în cei din anturajul cel mai apropiat. Cu toate acestea, își urmărea planurile cu încăpățânare: pregătea trimiterea circularelor care, până la moartea sa, urmau să facă parte dintre cele mai importante instrumente ale conducerii Legiunii (prima a fost trimisă la jumătatea lunii noiembrie 1928); se îngrijea de extinderea grădinii de zarzavat de la Iași, de publicitate pentru noi abonamente la ziarul *Pământul strămoșesc*, precum și de continuarea activității la cărămidăria din Ungheni. În toamna anului 1928 a deschis acolo, împreună cu camaradul său de înalt rang nobiliar de la Dealu, Grigore Ghyka, un birou de avocatură și notariat, unde voia să angajeze și juriști stagiari cu convingeri legionare. Nu putea însă trăi din această activitate, iar statutul de mic avocat de provincie nu prea se potrivea cu imaginea de luptător.[11]

În a doua jumătate a anului 1928, Codreanu a făcut două bilanțuri distincte. La 15 noiembrie 1928 a publicat o analiză cu privire la sfârșitul guvernării liberale în România. „Colosul politic" s-ar fi prăbușit. În ciuda acestei metafore, Codreanu constata că deceniul dintre 1918 și 1928 nu produsese un echilibru politic. El analiza noul sistem al partidelor în felul următor: „O extremă stângă sortită la o veșnică opoziție: partidul țărănesc și muncitorii. O extremă dreaptă: mișcarea națională. Datorită însă în cea mai mare măsură căderii neașteptate a mișcării naționale, pe care a distrus-o însuși președintele ei, echilibrul politic care

tindea să se înfiripeze s-a zdruncinat. Slăbirea mişcării naţionale a adus înaintarea partidului ţărănesc şi ocuparea de către acesta a direcţiei statului. Acest eveniment va schimba echilibrul politic şi îl va fixa, după cât se pare, astfel: liberalii şi naţional-ţărăniştii, partide de guvernământ. Socialiştii, mişcarea muncitorească şi fracţiunea Dr. Lupu, extrema stângă. Mişcarea naţională: extrema dreaptă. Deci, după câte se pare, cel dintâi efect al venirii în putere a naţional-ţărăniştilor va fi: dispariţia totală a partidului Averescu. O părere pe care desigur în primul rând averescanii vor primi-o cu o bună doză de ironie. În orice caz, aceasta este părerea mea. Ce să faci! Vorba românului: unde dai şi unde creapă". De la Partidul Naţional-Ţărănesc nu aştepta prea multe: şi acesta va face, în cele din urmă, abuz de putere, sprijinindu-se pe jandarmerie pentru a-şi urmări interesele în mediul rural. Nici în privinţa politicii economice nu credea noul guvern în stare de prea multe: „Azi democraţia înseamnă: vorbă multă şi treabă puţină. Iar când lumii îi place să muncească puţin şi să vorbească mult, libertatea nu dă roade prea bune. Un regim de constrângere a mulţimilor către bine este mai eficace, dar e în contradicţie cu principiile partidului. O excitare a energiilor morale a naţiunii este şi mai bine, dar ei au luat totdeauna în deridere musolinismul". La deschiderea economiei româneşti şi perspectiva obţinerii de credit în străinătate se raporta cu lozinci antisemite: „România devine o sclavă modernă, la dispoziţia jidănaşilor din lume!" Acest text ni-l arată pe politicianul Codreanu: admirator al lui Mussolini, duşman al democraţiei şi al partidelor şi antisemit. Însă el nu era mai mult decât un spectator nepoftit al vieţii politice. În clipa ridicării democratice a României, el şi adepţii săi stăteau pe margine şi criticau. Textul lui nu oferă propuneri constructive sau soluţii politice.

Cu totul altfel se prezenta cel de-al doilea bilanţ, care se referea la mica lui mişcare, şi nu la întreaga ţară. În august 1928, Codreanu scria că, în timp ce *Pământul strămoşesc* sărbătorea abia un an de la apariţie, oraşul Carcassone îşi sărbătorea două mii de ani de existenţă. Şi ei ar avea încă două mii de ani în faţă, dar primul an ar fi cel mai greu, când plugul trebuie să tragă brazdele pentru prima dată; de aceea, se roagă în genunchi Domnului şi sfântului ocrotitor al Legiunii. Toate acestea nu sunau triumfal; mişcarea mai puţin vieţuise, cât supravieţuise. Codreanu o prezenta pe aceasta ca pe „o mică trupă de oameni tineri, izolaţi de toată lumea, neavând nici o legătură cu nici un fel de organizaţie, şi nici o rădăcine în lumea veche [...]. Ea tinde să fie izvorul de viaţă nouă a neamului băştinaş dintre Nistru şi Tisa, peste care s-au înstăpânit puzderia de venetici, de hoţi şi de mişei. Mica trupă poartă numele Arhanghelului

Mihail, biruitorul puterilor Răului, răzbunătorul nedreptăților".[12] Romantismul medieval și mitul gliei strămoșești păleau în fața a ceea ce-i mișca pe legionari: convingerea unei lupte eshatologice. Sabia de foc a arhanghelului nu era o metaforă pentru ei. Codreanu și ai săi credeau că se luptă efectiv cu puterile iadului.

Și 1929 a fost un an al pașilor mărunți. În martie a călătorit la București ca să plătească o datorie la Banca Franco-Română și să aplaneze unele conflicte studențești. La 13 aprilie s-a întors la Iași. În mai 1929 l-a apărat pe un adept și l-a vizitat pe un activist care fusese rănit cu o armă de foc de un evreu. La 13 iulie a ajuns, la ora 23.40, la Rădăuți, unde a fost primit de 40 de legionari. A înnoptat la internatul de băieți al liceului Eudoxiu Hurmuzachi, iar la 4 dimineața a pornit în marș spre Putna, unde se sărbătoreau 425 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. Mănăstirea a păstrat însă distanța, refuzându-i lui Codreanu și celor cincizeci de adepți care erau împreună cu el sfințirea drapelelor. La miezul nopții s-a întors la Iași, de unde s-a dus pe Rarău („Eu aș putea spune, sunt copilul acestui schit"). Poliția l-a observat apoi la Huși, la Văratec și la mănăstirea Neamț. Se simțea primit „ca în familie".[13] Monahii și maicile deveniseră, după studenți și notabilități, cele mai importante ajutoare ale tinerei Legiuni. În Codreanu, fire mistică, vedeau o rudă spirituală. La începutul lunii septembrie a continuat disputa cu cuziștii în privința căminului cultural de la Iași și a plecat apoi la București pentru a pregăti un congres al LANC. În Moldova, a ținut conferințe despre eroul lui preferat, Ștefan cel Mare, și anume la căminul cultural din Iași și la Berești. La 10 decembrie 1929 i-a chemat pe șefii de cuiburi la o primă întrunire. Acesta era cursul obișnuit al propagandei antisemite în Moldova.[14]

La 8 noiembrie 1929, Codreanu a asistat la Iași la defilarea adepților săi sub conducerea lui Ion Blănaru, prilej cu care s-a putut vedea cât de mică era oștirea oamenilor Arhanghelului (330 de bărbați), dar și faptul că Codreanu nu se lăsa deloc descumpănit de acest lucru. Pentru el era important să aibă „ostași" care să-i accepte pretenția de a conduce. După sunetul trompetelor și salutul roman al fasciștilor, a strigat: „Trăiască poporul român la el acasă! Trăiască M.S. Regele Mihai I!" La predarea drapelelor, a îndemnat la apărarea acestora și a mormintelor strămoșilor. Apoi, oamenii Arhanghelului au mărșăluit prin oraș până la Mitropolie.

Codreanu anunța când planul de a crea asociații militante de studenți, după model german și austriac, când ideea de a forma „batalioane de muschetari" pentru o „lovitură în stil mare". Activitatea politică în

satele Moldovei îi lua o mare parte din timp. Căuta să-i câştige pe cuzişti de partea sa, adâncind astfel schisma în extrema dreaptă. Cu oamenii cei mai de încredere, precum Radu Mironovici, inginerul Blănaru şi moşierul Hristache Solomon, umbla cu maşina prin regiunile rurale. La un moment dat, Codreanu s-a gândit să arendeze moşia organizatorului nunţii lui, generalul Macridescu, din satul Dălhăuţi (judeţul Râmnicu Sărat), pentru ca apoi să viziteze la Brăila un avocat şi un pensionar care aveau acolo influenţă în rândul radicalilor de dreapta.[15]

În ceea ce priveşte perioada de la jumătatea anilor 1920, dispunem de o sursă unică până acum: corespondenţa lui Codreanu cu un lider regional, activistul LANC Marcel Adam de la Dorohoi, care avea să ia parte la pogromul din vara lui 1940. La 1 august 1925, Codreanu l-a însărcinat să organizeze o serbare la Dorohoi, ca să strângă bani pentru construcţia căminului cultural de la Iaşi. Cu Adam el a făcut un schimb de idei pe tema scindării antisemiţilor în cuzişti şi legionari. Astfel, la 10 martie 1928, scria: „Eu respect părerile şi convingerile fiecăruia. Urăsc însă pe cei perverşi şi pe cei care mă atacă necinstit. Pe ceilalţi, chiar dacă nu merg pe calea mea, îi stimez [...]. În ce mă priveşte, şi eu sunt fiul lui Cuza, totuşi nu-l mai pot urma pentru că conştiinţa mea îmi spune că drumul pe care a apucat el de la 1925, luna august, este contrar intereselor neamului meu şi ţării mele. Între dragostea de părinte şi datoria noastră de soldaţi către ţară, noi toţi cari am avut norocul să cunoaştem toate chestiunile [...], toţi din grupul nostru de sacrificiu şi luptători cu arma, am ales în genunchi şi cu crucea în mână pe cea de a doua. Organizaţia noastră de tineri nu impune lumii! Ce pot face nişte tineri? Perspective şi posibilităţi nu sunt". În mod limpede, Codreanu suferea din cauza scindării antisemiţilor. Ideologic, se declara în continuare de partea lui A.C. Cuza, însă ridica pretenţii autoritare la putere, vorbind, ca un monarh, de „neamul meu" şi „ţara mea". Acest lucru contrastează cu viziunea pesimistă asupra propriilor posibilităţi. Oricum, totul este pătruns de o concepţie maniheistă despre prieteni şi duşmani, de ideea sacrificiului şi a ostăşiei eroice. El aşază „datoria" deasupra „dragostei" (aici, înţeleasă ca loialitate faţă de figura părintească a lui Cuza). Pe adversari îi împarte în cei vrednici de „stima" lui şi „perverşi". Acesta era modul său aparte de a înţelege onoarea, pe care îl dăduse la iveală deja ca student şi pe care îl preluase din casa părintească şi de la liceul militar. Sesizăm aici violenţa ostăşească, violenţa în acord cu propriul cod al onoarei, ura faţă de adversari şi mai ales credinţa în propria misiune, dar şi – lucru important pentru înţelegerea lui Codreanu – îndoiala pe care caută să o mascheze prin activism.

Putem pătrunde mai departe în universul de idei al lui Codreanu examinând o scrisoare din 8 iunie 1930, menită să-i aducă mângâiere lui Adam, care se îmbolnăvise: „Dragă Adam, cu surprindere și tristețe aflu că ai căzut bolnav. În privința aceasta cred următoarele: 1) curaj: tu nu poți fi unul dintre aceia pe care să-l învingă microbul, ci din potrivă vei trebui să te înalți asupra lui și să-l strivești. 2) Pentru aceasta, ca într-un adevărat războiu pe care trebuie să-l duci în contra boalei, trebuie să iei cu precauție toate măsurile". Îi recomanda, pe puncte, a) și b), să plece la Bârnova și să se îngrijească acolo, iar pe soție și copil să-i trimită la părinți. Așa va fi din nou „voinic și sănătos". Apoi trecea la chestiuni politice: „Chestiunea mișcării. Da! Voiu intra în județul Dorohoiu și voiu începe organizarea. Nu știu de voiu găsi oameni și nu știu de voiu găsi *un om*. Oricum voiu da drumul luptei. Aștept să vină mașina de la Turda și voiu veni spre Dorohoiu. Acolo nu știu unde voiu găsi un cal, căci am de gând să străbat călare Valea Siretului și apoi Valea Prutului". Tipice pentru Codreanu sunt împărțirile în secțiuni numerotate sau dispuse alfabetic; tipice sunt și tonul de comandă în propoziții scurte, grija față de camarazi, considerați subalterni, legătura dintre personal și politic, laitmotivul luptei, pe care-l aplică chiar și în cazul unei simple îmbolnăviri. „Voinic și sănătos", aceasta era cerința de bază pentru oamenii săi, de care se îngrijea și de la care aștepta ascultare. În sfârșit, elitismul: nu căuta oameni, ci un singur om, un conducător. Călătoria călare ține de faza mobilizării timpurii a Legiunii în Moldova.[16]

Din această perioadă datează și singurul contact al lui Codreanu cu național-socialiștii germani, și totodată singurul text scris în limba germană de fiul profesorului de germană de la Huși. Este adresat redactorului-șef al ziarului *Völkischer Beobachter*[17], Hermann Esser, căruia îi mulțumea pentru trimiterea lucrării *Die jüdische Weltpest* (*Ciuma evreiască mondială*), scriindu-i în continuare: „vă rugăm să-i socotiți camarazi și pe români în acest război împotriva paraziților, în care și noi ocupăm o poziție și pe care ne-o vom păstra cu dârzenie. În primul rând trebuie creat un acord preliminar între toate popoarele pământului care sunt în război cu Satana [...]. Vă rugăm să luați cunoștință că, de câteva luni, avem o activitate din ce în ce mai importantă. În primul rând, noua organizație militară *Legiunea Arhanghelul Mihail*, care are ca principii: credința, munca, disciplina severă și ierarhia".[18]

Ca formațiune militară în luptă cu Satana, într-o solidaritate șovin-antisemită internațională – așa voia Codreanu să-i fie înțeleasă mișcarea în străinătate. Din Germania n-a venit nici o reacție; Codreanu se afla într-o poziție de inferioritate, un misionarism printre camarazii ger-

mani, ca în 1922–1923, nemaifiind de conceput. Textul este important fiindcă demonstrează maniheismul lui Codreanu: el și ordinul său aveau un plan împotriva Satanei. Într-o declarație de principii la sărbătoarea, deja tradițională, de 10 decembrie 1929 anunța că sămânța aruncată va aduce roade în curând, că eliberarea de sub jugul străinilor era aproape, chiar dacă va cere jertfe dureroase. Pe trădători însă, striga el, îi va ucide ca pe câini. Situația era prielnică. Din cauza crizei financiare domnea nemulțumirea. Țara îi va saluta, ca în 1923, pe cei care acționează în forță, care, prin faptele lor, aduc izbăvirea. „Anul 1929 a fost pentru noi un an greu, dar nu rău; anul 1930 este un an predestinat, el va vedea lucruri mari [...]. Înainte, și «trăiască Legiunea!»“[19]

21. MARŞUL

ANUL 1930 A ADUS O IMPORTANTĂ COTITURĂ POLITICĂ ÎN ROMÂNIA. Ca întreaga Europă, ţara fusese greu atinsă de criza economică mondială. Prăbuşirea preţurilor produselor agricole pe piaţa internaţională şi politica protecţionistă a statelor importatoare occidentale au însemnat o catastrofă pentru ţărani: după reforma agrară, mulţi se îndatoraseră ca să-şi dezvolte întreprinderile. Băncile româneşti au pierdut între 1929 şi 1933 aproape două treimi din capitalurile aducătoare de dobânzi. Din cauza industrializării reduse, şomajul abia dacă a crescut oficial, dar, cu toate acestea, la sate subocuparea era vizibilă şi adesea domnea sărăcia lucie. Angajaţii statului şi pensionarii sufereau din cauza reducerilor de salarii şi pensii şi se puteau socoti mulţumiţi că măcar primeau nişte bani. Criza i-a lovit dur şi pe studenţi, cărora politica de austeritate a guvernului le-a blocat accesul la posturi în slujba statului. „Lipsurile materiale, aşteptările de avansare frustrate şi educaţia formală înaltă conlucrau pentru a produce o nemulţumire potenţial periculoasă din punct de vedere social şi politic“, afirmă istoricul Armin Heinen.[1] Purtarea aspră a băncilor şi a statului faţă de datornici şi faţă de cei întârziaţi la plata impozitelor, deseori cu intervenţia jandarmeriei, ameninţa să provoace tulburări la ţară.

Al doilea element al crizei era eşecul previzibil al cabinetului naţional-ţărănesc, ale cărui planuri erau zădărnicite de criză, dar care mai trebuia să se confrunte şi cu luptele interne pentru putere şi cu corupţia în creştere. Prim-ministrul Maniu însuşi şi-a păstrat integritatea, însă folosirea abuzivă a fondurilor statului era o practică întâlnită chiar şi în cele mai înalte cercuri ale partidului. Cât de slabe erau guvernul şi instituţiile statului s-a văzut atunci când prinţul Carol, care renunţase la tron şi trăia în exil, a aterizat pe neaşteptate pe aeroportul din Bucureşti la 8 iunie 1930, iar la scurtă vreme a fost proclamat rege. Astfel, regenţa instituită pentru Mihai I s-a încheiat. Demersurile pentru

întoarcerea prințului fuseseră sprijinite de multă vreme de politicieni conservatori naționaliști cum ar fi Averescu, Cuza, Iorga sau Goga, ale căror mici partide erau condamnate la dispariție în sistemul de două partide al liberalilor și național-țărăniștilor. La lovitura de stat au fost părtași și militari, oameni de afaceri și câțiva intelectuali. Se vede însă că nici Maniu, nici ministrul de interne, Alexandru Vaida-Voevod, n-au știut de acest plan. Faptul că a reușit se datorează și aripii de stânga a Partidului Național-Țărănesc, al cărei lider, Ion Mihalache, spera să obțină mai multă influență prin intermediul lui Carol. Foarte hotărât împotriva întoarcerii regelui fusese Partidul Liberal, din care s-a desprins o ramură „carlistă" (adică în favoarea lui Carol), sub conducerea istoricului Gheorghe Brătianu. Codreanu și adepții săi l-au aclamat pe Carol. Deși mașinăria de propagandă a lui Carol a prezentat întoarcerea acestuia ca pe venirea unui mesia politic, masele n-au fost cuprinse de euforie colectivă.[2] După eșecul lui Averescu și al lui Maniu, predomina dezamăgirea în privința politicii și disperarea în privința situației economice.

Această dublă insatisfacție le dădea apă la moară extremiștilor, care, în România, erau aproape exclusiv de dreapta. Comuniștii aserviți Moscovei, care susțineau, printre altele, trecerea Basarabiei la Uniunea Sovietică, constituiau o grupare minusculă și nu aveau nici o influență. Codreanu, dimpotrivă, avea acum o șansă: la 25 noiembrie 1929 a publicat un apel către „purtătorii Duhului nou al Vremii", în care a pus noi accente politice: combaterea robiei dobânzilor la care erau supuși țăranii români înglodați în datorii, lupta împotriva corupției și a politicianismului, sprijinirea în special a populației românești defavorizate din regiuni marginale precum Maramureșul și a moților din Munții Apuseni. Pentru a rezolva problemele țării, spunea Codreanu, i-ar fi trebuit o „baghetă magică"; totuși, România va „învia". Însă era mare nevoie de luptători pentru cauza dreaptă.

Apelul era legat de o nouă strategie: Legiunea voia să ajungă la popor, în primul rând la țăranii din zone marginale economic și social, unde urmărea să câștige populația românească. Dacă până atunci ideologia și practica activiștilor fuseseră orientate către un public studențesc și urban, iar apoi către unul mănăstiresc, acum ele aveau să fie adaptate la așteptările și universul de idei al țăranilor din cele mai sărace regiuni ale României Mari. „Propaganda Legiunei Arhanghelul Mihail se adaptează la oameni și împrejurări. Ea este când naționalistă cu nuanță de antisemitism pentru lumea cultă de la orașe [...], când curat antisemită, iar naționalismul este aruncat pe planul al doilea, pentru lumea de la sate", se constată într-o analiză a poliției politice.[3] S-au stabilit ca prime

obiective județele Covurlui și Putna din Moldova sudică, Câmpulung și Dorohoi din Moldova nordică, județul ardelean Turda, populat de moți, precum și Basarabia. Acțiunile au început în împrejurimile Iașilor. Între decembrie 1929 și primăvara anului 1930, în ciuda rezistenței autorităților, legionarii au făcut din satul Berești, aflat la cca 75 de kilometri nord de Galați, o bază de sprijin. La Galați – destinația marșurilor din vara precedentă –, Codreanu îi avea ca adepți activi pe avocații Mille Lefter și Mihai Stelescu.

Codreanu se pregătise bine din punct de vedere ideologic pentru propaganda în satele Moldovei. La 13 decembrie 1929 a ținut la Iași o cuvântare despre Ștefan cel Mare, invocând spiritul acestuia asemeni tatălui său la Putna cu zece ani mai înainte. O primă acțiune în Basarabia a fost totuși împiedicată de autorități la 27 ianuarie 1930. Puțin timp după aceea însă, călare pe un armăsar și însoțit de cinci sute de călăreți cu pene la pălărie, Codreanu a străbătut județul Cahul, peste care se autonumise șef. Acolo a ascultat „plângerile și suferințele creștinilor". Țăranii pauperizați îl vedeau ca pe un „apostol al lui Isus Hristos". Un fost prefect l-a susținut, în timp ce colonelul responsabil cu ordinea l-a amenințat cu revolverul, lucru pentru care a fost destituit.[4]

Au luat ființă primele cuiburi în Cahul, unul dintre ele condus de un preot. Învățătorii și preoții, intelectualii spațiului rural, erau curelele de transmisie ale statului în lumea izolată a satelor: cine-i câștiga pe aceștia îi câștiga și pe țărani.[5]

Aura mistică a conducătorului mișcării s-a propagat printr-o grijulie punere în scenă. Țăranii basarabeni erau deosebit de sensibili la asta: misticismul ortodox era larg răspândit sub forma unei religiozități populare pronunțate, iar stiliștii, creștini de rit vechi, aveau mare succes. Țăranii, în cea mai mare parte analfabeți, gândeau în semne și imagini. În situația lor jalnică, răscoliți de propaganda religioasă, mulți au văzut în Codreanu izbăvitorul mult așteptat. La începutul lui februarie 1930, Codreanu adunase deja 13 000 de adepți. Escorta lui de călăreți număra 180 de oameni.[6]

Ca punct culminant, Codreanu plănuia începând cu luna mai 1930 un mare marș spre Basarabia: urma ca la 20 iulie 1930 circa 1 500 de oameni să treacă Prutul prin mai multe locuri, să se îndrepte spre anumite destinații basarabene și, în cele din urmă, să se întoarcă la Iași în triumf. Populația evreiască din regiune a fost cuprinsă de o mare neliniște.

Codreanu ceruse deja din timp asigurări de la prim-ministrul Maniu pentru noile lui acțiuni. Acesta l-a sunat pe 3 februarie 1930 la Cahul și l-a rugat prin telefon să amâne o manifestație programată pentru

5 februarie, când aveau loc alegeri. Codreanu i-a răspuns: „Vă e teamă că jidanii n-au să vină la vot? Nu aveţi teamă, căci le vom comunica că noi după întrunire plecăm şi vă vom da şi concursul în alegeri cu elementele şi agenţii noştri".[7]

Multă vreme, cercetătorii au interpretat greşit acest marş, considerând că se plănuia un pogrom de mare amploare. Colegul de partid al lui Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, a fost privit de istorici ca un promotor ascuns al marşului. Vaida studiase înainte de război la Viena, unde devenise un admirator al lui Karl Lueger. Înainte de 1918, în parlamentul de la Budapesta, apărase vehement drepturile românilor împotriva maghiarizării învăţământului. În noiembrie 1929, Codreanu intervenise pe lângă Vaida-Voevod, care îl sfătuise să combată bolşevismul.[8]

În realitate, planul marşului ocolea zonele basarabene locuite de evrei, concentrându-se asupra localităţilor româneşti. Codreanu nu voia să-i atace pe evrei, ci să câştige populaţia vorbitoare de română din Basarabia pentru naţiune, fiindcă, după zece ani de brutalităţi şi eşecuri ale autorităţilor, statul român cu greu se mai bucura de simpatie în rândul ţăranilor, care, totuşi, ar fi trebuit să constituie naţiunea română. Guvernul naţional-ţărănesc ştia acest lucru, după cum ştia şi de propaganda sovietică şi de graniţa periclitată, astfel că orice întărire a identităţii naţionale româneşti era bine-venită. Aici interveneau legionarii. Planul marşului simboliza un element central al legionarismului: crearea unei comunităţi populare româneşti omogene, prin depăşirea identităţilor regionale. De la aceasta, evreii erau, în ochii legionarilor, de la bun început excluşi. Însă faptul că vorbitorii de română nu se considerau români ameninţa proiectul naţional. De aceea, Codreanu voia să răspândească o imagine pozitivă despre România, împotriva impresiei (nu lipsite de temei) că jandarmii bătăuşi şi funcţionarii corupţi ar fi reprezentativi pentru naţiune.[9] În al doilea rând, legionarii voiau să înainteze spre est, pentru a combate comunismul.[10]

Guvernul avea motive să sprijine marşul noului Ştefan cel Mare, cum se autoproclamase Codreanu. Ţăranii, pentru care contrastul social-economic cu evreii era o experienţă de zi cu zi, receptau deja la scară largă propaganda antisemită făcută de LANC. Nu Legiunea, ci LANC era responsabilă cu violenţele antisemite în Basarabia; Legiunea n-o putea întrece în această privinţă şi, de aceea, a aplicat în această regiune o strategie nouă, naţională, şi nu antisemită. În cele din urmă, guvernul a interzis totuşi marşul, fiind intimidat de presiunea din străinătate, dar şi îngrijorat că Codreanu ar putea să-i facă pe ţărani să se îndepărteze de Partidul Naţional-Ţărănesc. Şi opoziţia liberală s-a ridicat masiv

împotriva marşului. Codreanu a încercat în zadar să obţină o audienţă la regele abia întronat. Astfel, marşul a rămas un simplu plan. Cum însă Legiunea îl promovase şi presa îi dedicase spaţii largi, iar politicieni de frunte se ocupaseră de chestiune, a ajuns un important succes de propagandă care a făcut ca Legiunea să devină cunoscută mult dincolo de fieful ei în formare din sudul Moldovei. În acest proiect fuseseră implicaţi oameni care au ajuns curând legionari de frunte: moldovenii Lefter şi Stelescu, ardelenii Ion Banea şi Victor Silaghi. Planul contribuise şi la mobilizarea pe plan intern şi la cristalizarea cadrelor. Însă Basarabia n-a devenit un bastion legionar. Până în 1938 au dominat aici extrem de violenţii cuzişti. Un alt câştig erau relaţiile stabilite cu Iuliu Maniu şi cu Alexandru Vaida-Voevod, conducătorii aripii ardelene a Partidului Naţional-Ţărănesc. Codreanu se considera din nou o victimă: „Inamicii unei Românii sănătoase şi puternice au triumfat. Jidănaşii din Sărindar [...]. Astăzi ne îndreptăm spre Nistru pentru ca să întoarcem Basarabia cu faţa spre Bucureşti [...]. Basarabia trebuie să rămână prada bolşevismului şi să privească către Moscova, pentru ca ei să continue a teroriza cu provincia dintre Prut şi Nistru întreaga politică a României“.[11]

12. GARDA DE FIER

NOTORIETATEA LEGIUNII A SPORIT ȘI DATORITĂ UNUI AL DOILEA eveniment-cheie din vara anului 1930. Pentru data de 29 iunie 1930, Codreanu a convocat o manifestație în localitatea Vama din nordul Moldovei: „Frați, jugul cămătarilor, al birului și al tuturor relelor și fărădelegilor apasă tot mai greu asupra noastră. Pământul și toată bogăția țării este jefuită de jidani și toți nemernicii și vânduții jidanilor [...]. Mergem spre pieirea ca neam [...]. Români, sculați! E ceasul al doisprezecelea [...]. La această adunare vor lua parte mulți fruntași ai luptei noastre în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu – eroul Neamului." Manifestația a dus la un incendiu de proporții. A doua zi au bătut clopotele, geamurile caselor evreiești au fost sparte. Mii de oameni au înaintat, în sunet de bucium, spre orașul Câmpulung din apropiere, punctul focal tradițional al manifestațiilor. Țăranii l-au atacat pe prefect, au luat cu asalt băncile și casele cămătarilor, precum și o casă parohială. Violențele au cuprins rapid și alte sate din județul Suceava. Jandarmii au fost chemați din concediu, regimentele garnizoanelor din împrejurimi s-au mobilizat. La 4 iulie 1930, în marele sat Borșa din Maramureș au ars din temelii 128 de case, majoritatea evreiești. Doi preoți din acest sat așezat într-una din cele mai sărace regiuni ale țării, pe numele lor Andrei Berindei și Ion Dumitrescu, au fost arestați pentru incitare la revoltă.[1]

Codreanu, Ion Moța, Ilie Gârneață și alți legionari de frunte au apărut, în septembrie 1930, ca avocați la procesul acestora, desfășurând totodată o propagandă antisemită intensă la sate.[2] Scrierea lui Ion Banea, *Cauzele Mișcării din Maramureș*[3], cea a lui Ion Sava, *Pericolul satanei*[4], și alte broșuri au fost publicate la Iași și București ca parte din colecția „Biblioteca Generația Nouă" a Legiunii.[5]

Exasperarea țăranilor era îndreptățită, așa cum constata un raport al guvernului.[6] Cămătarii creștini, ca și cei evrei, exploatau neștiința locuitorilor de la sate și cereau dobânzi enorme; colectarea brutală a

Jos Camăta!

Jos servitori cămătarilor candidaţi pe listele „partidelor"
Jos „partidele" cari sprijinesc pe cămătari şi trăesc din mila lor.

Alegători! Astăzi voi sunteţi la putere!

Nu daţi puterea voastră pe mâna celor cari v'au înşelat şi vândut speculanţilor. Votaţi lista cuzistă (L. A. N. C.) cu semnul ▬ o linie orizontală care va desfiinţa cuiburile parasiţilor şi speculanţilor.

„Jos camăta!": afiş al LANC.

impozitelor de către stat, deseori nu după recoltă, ci înaintea acesteia, stabilindu-se arbitrar suma datorată, precum și administrarea abuzivă a sistemului băncilor populare de către elitele locale îi duceau pe oameni la disperare. Regiunea se afla în pragul unei răscoale fățișe.

Și la un alt capăt al țării ardea: aromânii, latini balcanici din regiunile macedonene, fuseseră curtați înainte de 1918 de România, care îi socotea parte a națiunii române. După război, mulți au optat pentru România sau au trebuit să părăsească, din motive politice, Grecia și Iugoslavia. Statul român i-a așezat în Dobrogea, în sudul căreia trăiau pe atunci, alături de majoritatea bulgaro-turco-tătară, foarte puțini români, constituind abia două procente din populație. Bandele bulgărești de gherilă făceau regiunea nesigură. Bucureștiul i-a neglijat pe coloniști și i-a lăsat în voia sorții. Aromânii asistaseră înainte de 1918 în Macedonia la luptele brutale între bandele de activiști naționaliști greci, bulgari și sârbi, învățând violența ca mijloc de autoapărare. Un aromân, Gheorghe Beza, l-a atacat la 22 iulie 1930 pe subsecretarul de stat Constantin Angelescu, pe care-l socotea răspunzător de situația jalnică a strămutaților aromâni. Fusese influențat de un pamflet publicat cu două zile mai înainte la București, care îi ataca pe politicaștri. Codreanu a fost arestat, a negat vreo complicitate, dar s-a solidarizat public cu Beza printr-un manifest cu titlul *Al II-lea avertisment*. Acesta lua în vizor marile ziare de stânga din capitală, deținute de evrei. La 30 august 1930, curtea din județul Ilfov l-a achitat.[7]

Basarabia, Maramureșul, moții, acum aromânii – prin acțiunile sale, Codreanu și-a creat o nouă clientelă: grupuri marginale neglijate de stat și lovite de criză. În timp ce țăranii erau greu de mobilizat pentru acțiuni mai mari, în cazul aromânilor lucrurile stăteau altfel: dezrădăcinați și obișnuiți cu violența din patria lor macedoneană, aceștia vedeau în Codreanu primul lider român care le acorda atenție. Ei îi înțelegeau pe legionari și cultul lor pentru sacrificiu și pentru haiduci, recunoscându-se și în cântecele legionare despre eroi.[8] I-au mulțumit lui Codreanu printr-o cinstire și loialitate tot mai mare, dar și prin disponibilitatea pentru lupta politică violentă.

Pentru a-i organiza mai bine, Codreanu a înființat, în duminica Floriilor din anul 1930, o organizație specială în cadrul Legiunii, Garda de Fier. Ca unitate de elită, trebuia să constituie „armata Legiunei"; totuși, curând a devenit un termen generic pentru Legiune.[9] Publicul larg și serviciul de informații abia dacă mai făceau deosebire între legionari și gardiști.

O a doua reorganizare a mișcării privea Legiunea în ansamblu. Aceasta a căpătat un regulament care o definea drept „armata nouă",

cu „caracter de atac“, alcătuirea și viața interioară a cuiburilor fiind reglementate precis. „Cuibul adunat este o biserică.“ „Ceasul de ședință al cuibului este ceasul Patriei.“ Ședințele trebuiau să cuprindă cântece, rugăciuni și pomenirea morților. Trebuia invocat duhul celor răposați. Trebuiau analizate ordinele conducerii și situația politică. Codreanu a stabilit cele *Cinci legi fundamentale ale cuibului*: legea tăcerii, legea educației, legea muncii, legea disciplinei, legea ajutorului reciproc; toate acestea corespundeau spiritului militar. Ca organizație de femei, au fost create „cetățuile“, pentru „surorile Legiunii“. Cuiburile au fost împărțite în două categorii – una pentru acei legionari care, „cu oarbă încredere și nemăsurată iubire“, erau gata întotdeauna pentru orice jertfă, iar alta pentru cei care nu puteau face parte din aceste trupe de luptă, din cauza vârstei sau din alte motive. Apoi erau date instrucțiuni de luptă, care ilustrau modul mistic de gândire al lui Codreanu: victoria s-ar obține prin „forțele misterioase ale lumii nevăzute“, care ar fi „sufletele morților, ale celor care au fost și ei odată legați de glie“. Dacă se conjurau aceste forțe cerești, dușmanii aveau să intre în panică; aceasta o arăta istoria.[10]

Legiunea era trupa de luptă riguros organizată a lui Codreanu într-o bătălie pe care voia s-o ducă împreună cu sufletele strămoșilor pentru pământul acestora – o luptă a forțelor binelui împotriva celor ale întunericului.

Pe lângă aceasta, Codreanu nu neglija nici alte domenii centrale ale politicii sale: mobilizarea studenților și combaterea cuziștilor. Schisma antisemiților a căpătat treptat forme violente, cele două facțiuni opunându-se pline de ură. La 13 martie 1930, aceste conflicte au escaladat la o întrunire a Asociației Studenților Creștini, ținută în căminul cultural de la Iași. Codreanu s-a prezentat în vechiul său rol de responsabil al studenților. Într-un discurs de două ore în fața a circa 150 de studenți, s-a plâns că ar fi fost insultat de Cuza ca „mason jidănit“. Codreanu și-a rememorat pe larg viața politică. Avea să mai țină de multe ori astfel de cuvântări în fața oamenilor săi de încredere, acestea servindu-i drept autojustificare. A deplâns conflictele din Asociația Studenților. Președintelui acesteia i-a întins mâna în semn de pace, amenințându-l însă totodată cu războiul în cazul unui refuz.[11]

În cadrul politicii studențești, Codreanu a mai modificat o linie de acțiune. Treptat a inclus în acțiunile sale și capitala; Centrul Studențesc din București manifesta tot mai multă simpatie pentru legionari. Legiunea a obținut un prim sediu în centru, pe Calea Victoriei nr. 40, unde legionarii din provincie puteau înnopta în schimbul unei contribuții modeste. La 8 noiembrie 1930, ziua Arhanghelului a fost sărbătorită, împreună

cu 150-200 de adepți, printr-o slujbă religioasă la biserica Sfântului Antonie, ținută de preotul Georgescu-Edineț, viitorul paroh al studențimii legionare din București. Acesta a predicat că astăzi, pe pământul strămoșesc al națiunii, s-ar deschide haosul și s-ar aștepta un nou arhanghel care să nimicească răul. Legionarii au pornit în marș spre noul sediu din Calea Victoriei (pasajul Regina Maria), unde Codreanu a spus că, în credință în Domnul, Garda de Fier, ca organizație a ordinii, ar urmări numai idei naționale mărețe. Aceasta n-ar fi subversivă, căci eroii își privesc dușmanii direct în față. Cămășile verzi pe care le purtau simbolizau natura și viața. În mod deosebit i-a menționat pe aromâni, care finanțau jumătate din costurile sediului partidului.[12]

În anul 1930, Codreanu s-a prezentat în public în mai multe ipostaze: ca responsabil al studenților, ca un nou Ștefan cel Mare ce conduce oștirile de cavaleri cu pană la pălărie, ca apostol al țăranilor ajunși în mizerie în zonele marginale, ca bărbat care ascultă și înțelege suferința celor lipsiți de drepturi, ca avocat și propagandist antisemit, mereu adaptat la situația locului, ca organizator al unei mișcări paramilitare, ca mistic ce invocă sufletele strămoșilor ca izvor de putere pentru lupte pământești.

Astfel, se profila din ce în ce mai puternic ca unic conducător al mișcării. Vechii camarazi din perioada detenției trecuseră în planul al doilea. Cu toții acționau ca avocați. Însă în fruntea cavalcadei călărea Codreanu. La el făceau aluzie cei care vorbeau de Arhanghel și de ucenicul lui Hristos și el era cel care negocia cu politicienii de la vârf.

În 1930, charisma lui Codreanu a primit un imbold important. Încă nu se retrăsese din fața adepților săi; dimpotrivă, se afla în cea mai strânsă legătură cu cei care-l urmau, se împotrivea vitregiilor timpului și piedicilor puse de autorități, împărtășea viața simplă din timpul marșurilor, dar și actele comune de violență. Juca rolul unui comandant pe câmpul de luptă – un rol în care era clar că se simte bine. Legătura nemijlocită, prezența fizică au fost hotărâtoare în această fază, sudând strâns grupul central și deschizând noilor adepți posibilitatea de a trăi comuniunea în loialitate față de interior și delimitare față de exterior.[13]

Codreanu a câștigat treptat teren în capitală, creându-și primele centre de greutate regionale în afara căminelor studențești și mânăstirilor. Întrunirile publice i-au fost însă refuzate în București; o mare manifestație a legionarilor în cămăși verzi și port popular, planificată pentru iulie 1930, n-a avut loc.[14] În acest scop recruta Codreanu: grupul conducător se extindea și se regionaliza. Odată cu Lefter, Stelescu, Banea și intelectualul bucureștean Ion Belgea, au venit cadre noi. Iar Codreanu se folosea de presă încă și mai abil decât înainte: aveau loc puneri în scenă

spectaculoase, iar simplul anunț al unor acțiuni capta atenția ziarelor și stârnea multă publicitate. În sfârșit, în calitate de comandant paramilitar al noii Gărzi de Fier, ținea ferm în mână hățurile organizației.

Raportarea lui la violență a rămas ambivalentă: o predica și totodată căuta să-i liniștească pe politicienii în care vedea potențiali simpatizanți. Pe lângă izbucniri retorice violente, nu în ultimul rând împotriva concurenței antisemite a cuziștilor, dădea asigurări guvernului și autorităților că va acționa cu cumpătare. La 19 iulie 1930 i-a explicat chestorului de la Focșani următoarele: Garda de Fier număra 20 000 de legionari, însă atât ea, cât și numeroșii școlari și liceeni mențineau liniștea, în mod disciplinat, ca o „gardă națională". Violența, arăta el, era exercitată de oamenii lui Cuza. Dimpotrivă, oamenii săi aplanau și canalizau violența. Deja ca student visase să alcătuiască „o armată de 100 000 de soldați credincioși", cu care să dezarmeze garnizoanele din provincie și să dea o lovitură de stat la București, pentru a institui o dictatură.[15] Executivul a înțeles că Garda era greu de controlat și nu putea fi deviată ca diversiune împotriva comunismului. Garda crea un climat de violență. Faptul că însuși Codreanu se compara cu Mussolini a trezit atenția serviciilor secrete, conducătorul Gărzii devenind un pericol pentru siguranța națională.

În acest timp, adepții îl slăveau în cântecele lor:

Foaie verde toporași,
zboară vulturul din Iași,
chiar din Iași de la cămin,
pentru jidovul hain.
Hotărât în gândul lui,
a sosit în Covurlui,
aicea când a venit,
mii de frați l-au însoțit [...].
Vom pleca ca și la nuntă,
vom zbura în luptă cruntă,
și vom pune-n libertate,
Țara noastră scumpă, frate,
curățând-o de venetici,
care s-au oprit pe aici.
Curățând-o de nevoi,
de trântorii jidănoi,
vom scăpa de jugul greu,
cu mila lui Dumnezeu.
Țara curată să fie,

de acum până-n vecie,
şi văzându-ne liberaţi,
de spurcaţii perciunaţi,
vom încinge-o horă mare,
vom striga cu toţii tare:
Să trăiască Căpitan
Corneliu Zelea Codrean'![16]

23. CRIZA ȘI CAMARILA

RAPOARTELE LUNARE ALE INSPECTORATELOR JANDARMERIEI prezintă în culori sumbre iarna 1930–1931. Iar punctul culminant al crizei economice încă nici nu fusese atins. Acesta va lovi țara abia în 1932. Inspectoratul Jandarmeriei Cernăuți, responsabil pentru nord-est, raporta că întreprinderile, mai ales cele din industria lemnului, își diminuaseră personalul. Oamenii trăiau din economii. Guvernul nu își respectase angajamentele luate după tulburările din anul precedent. Cetățenii se opuneau fiscului, iar într-un sat datornicii își chemaseră prietenii în ajutor împotriva funcționarilor fiscali. Țăranii fuseseră greu afectați în timpul Marelui Război, iar după aceea se îndatoraseră puternic. „Având în vedere că criza, pe zi ce merge, se accentuează, nemulțumirile iau o intensiune mai mare, populația nevăzând nici o măsură luată pentru scoaterea ei din situația grea în care se zbate, precum și zvonul care circulă între populație că nu se poate scăpa din situația actuală decât prin război, sau revoluție, care trebuie să izbucnească în primăvară". La Câmpulung domnea deja foametea. Se împărțiseră cinci vagoane de mălai. Comuniștii și antisemiții, printre care „Liga contra cametei" a colonelului Niculcea – un agitator care se desprinsese de LANC –, întărâtau populația. În județul Caliacra din sudul Dobrogei, altă regiune clientelară a lui Codreanu, funcționarii erau revoltați că nu li se plătiseră salariile. Și acolo aveau loc revolte împotriva funcționarilor fiscali. În județul Cluj, țăranii plăteau dobânzi între 28 și 40 de procente, fiind tratați de bănci fără pic de milă. În Banat, țăranii se organizaseră singuri și-i amenințau cu moartea pe avocați și pe funcționarii băncilor. În județul Bihor nu se plătiseră deloc impozitele pe anul 1930. În industrializata Vale a Jiului, o mie de oameni ajunseseră șomeri.[1]

Acest instantaneu surprinde o țară adânc tulburată. Deja în 1929, la Lupeni, guvernul pusese să se tragă asupra muncitorilor greviști, o hotărâre fatală pentru renumele Partidului Național-Țărănesc. Situația

s-a înrăutățit ca urmare a instabilității politice. În intervalul 1930–1933, denumit, pe bună dreptate, „perioada confuziei – vremea experimentelor“, sistemul politic ajunsese în pragul colapsului. Regele își urmărea hotărât scopul principal, acela de a concentra puterea în propriile mâini și de a destabiliza treptat partidele politice. În schimb, nu avea vreun program politic dincolo de acest scop.[2] Conflictele interne și corupția din partidele aflate la guvernare lucrau în favoarea lui, ca și veleitățile multor actori din cele două mari partide sau supraestimarea de sine și ambiția șefilor de partide mici, cum ar fi Iorga, Cuza, Goga sau Averescu.

Hotărâtoare însă era slăbiciunea instituțiilor statului, care nu puteau rezista presiunilor regelui. Între 7 iunie 1930 și 17 aprilie 1931 s-au succedat nu mai puțin de patru cabinete (de două ori Maniu, de două ori George Mironescu). Din aprilie 1931 până în iunie 1932, prim-ministru a fost istoricul Iorga, ajuns la împlinirea visurilor sale politice; el a condus un guvern de tehnocrați instalat de rege – prima încercare a monarhului de a domni peste capul partidelor. Vanitosul cărturar a eșuat, chiar dacă și el s-a folosit, pentru asigurarea puterii, de acea violență pe care odinioară o criticase atât de vehement. Au urmat patru cabinete ale Partidului Național-Țărănesc sub Alexandru Vaida-Voevod (iunie–octombrie 1932; ianuarie–noiembrie 1933) și Iuliu Maniu (octombrie 1932–ianuarie 1933). Cu Maniu, regele a ajuns la o îndârjită măsurare de forțe. Câtă vreme trăia Vintilă Brătianu (decedat la 22 decembrie 1930), și liberalii erau în opoziție față de monarh.[3]

Schimbările permanente, însoțite de certuri în interiorul partidelor, au epuizat reformarea de odinioară a formațiunilor politice. Liberalii din opoziție combăteau guvernul printr-un limbaj violent, îi insultau pe membrii acestuia, făcându-i hoți și escroci, cereau „izbăvirea“ țării și închisoare pentru guvernanți. Limbajul politic al marilor partide cu greu se deosebea, în înveninarea lui, de cel al lui Codreanu sau al lui Cuza. Ceea ce trâmbița extrema dreaptă nici nu era atât de extrem raportat la declarațiile celorlalte formațiuni politice. Doar insistența fanatică a lui Codreanu asupra pedepsirii vinovaților chiar cu execuția îi punea pe legionari într-o lumină aparte.[4]

Chiar mai îngrijorătoare era înființarea unui guvern paralel de către rege: camarila. Carol se întorsese în România cu amanta sa, Elena Lupescu, și a refuzat să renunțe la ea, deși se angajase la acest lucru în fața unor politicieni de frunte. Cu ajutorul regelui, care în mod clar era dependent sexual de ea, Elena Lupescu a format o grupare compusă din bancheri și oameni de afaceri, polițiști, ofițeri, curteni și intelectuali, care controlau părți importante ale economiei și ale vieții politice și culturale.

Prin intermediul directorului Administrației Poștelor și Telegrafelor, Elena Lupescu deținea și un serviciu de informații propriu, prin care supraveghea elitele.[5]

Din cercul restrâns, care adusese cuplul la putere în 1930, făceau parte Barbu Ionescu, alias Leibovici, escrocul Hugo Backer din Cracovia, generalii Condeescu, Racoviță și Tăutu, maiorul Victor Precup, colonelul Zăvoianu, precum și profesorii Nae Ionescu, Mihail Manoilescu și Nichifor Crainic (pe numele lui adevărat Ion Dobre). Ultimii trei erau cu toții adversari ai democrației și susținători ai modelelor statale autoritarist-naționaliste, iar în cazul lui Manoilescu, al corporatismului de tip fascist italian. De asemenea, făceau parte din camarilă secretarii privați și adjutanții regali Puiu Dumitrescu și mai târziu atotputernicul Ernest Urdăreanu, industriașii Max Auschnitt și Nicolae Malaxa, Gavrilă Marinescu, șef al poliției capitalei, care înlesnea și escapadele sexuale ale regelui, francmasonul Constantin Argetoianu, Armand Călinescu, axat pe politica internă, Nicolae Titulescu, omul cel mai important în politica externă a României, precum și unii profesori de la universitate.[6] Astfel, o parte importantă a elitelor a trădat statul constituțional pentru lupta personală pentru putere.

Mama regelui, Maria, îl descria pe Puiu Dumitrescu, secretarul lui Carol, ca pe un „om groaznic, tânăr și teribil de vulgar și josnic [...], agentul central al distrugerii“. Elena Lupescu i-a mijlocit vărului ei Emil afaceri profitabile și s-a îngrijit de alianțe matrimoniale cu industriașul Malaxa. Emil Lupescu s-a îmbogățit din reconstruirea Palatului Regal și din afaceri cu devize. Un unchi al Elenei Lupescu conducea Casa Asigurărilor Sociale, iar fiul său a devenit director în Ministerul Propagandei. Alte rude au primit contracte profitabile cu armata sau lucrau pentru serviciul secret privat al Lupeascăi. În cerc restrâns, regele viziona filme și-i șantaja pe oamenii de afaceri dependenți de contractele cu statul la jocul de poker, la care-și umplea vistieria proprie. Elita bucureșteană știa că monarhul umbla seara pe străzi și lua cu el tinere țigănci, de a căror tăcere trebuia să se îngrijească șeful poliției.[7]

Camarila nu poate fi obiect de bârfă pentru cercetare, ci, ca fenomen politic, trebuie privită împreună cu efectul ei destabilizator asupra statului și societății. Excelent informatul Constantin Argetoianu, autor al unui important jurnal, un tip cinic și un bun cunoscător de oameni, el însuși parte a sistemului, nota: „Singurul lucru organizat în România Mare e jaful și șperțul“.[8] El uita de serviciile secrete care pătrundeau până în vasele capilare ale elitelor și cărora istoricii le datorează cele mai multe informații, atât corecte, cât și intenționat deformate, despre viața politică a României în perioada dintre războaie.

Aceştia erau femeia şi bărbaţii care, ani de zile, au subminat instituţiile şi statul constituţional, au deturnat finanţele statului, mai ales bugetul militar, au dezbinat partidele, sprijinindu-i la un moment dat, pe sub mână, pe radicalii de dreapta. Prin faptele lor, au lăsat România pradă extremismului legionarilor şi au lăsat ţara fără apărare, atunci când, la sfârşitul anului 1940, Hitler şi Stalin au cerut descompunerea României Mari.[9]

Au lăsat ţara fără apărare şi prin faptul că n-au susţinut nici un fel de valori politice, au ignorat starea jalnică a maselor largi ale populaţiei şi au creat, prin oportunism, cinism şi corupţie, o atmosferă care nu putea decât să-i îndârjească pe cei care credeau în reguli. Aceştia erau, în primul rând, tânăra generaţie de intelectuali. Nimic n-a polarizat România atât de mult ca amanta de origine evreiască a regelui, mai puţin din cauza originii ei, cât din cauza sistemului paralel pe care l-a format şi a abilităţii cu care a reuşit să compromită politicienii. Elena Lupescu a dezbinat şi familia regală. Regina Maria, văduva lui Ferdinand, se bucura de cea mai înaltă preţuire în sânul populaţiei şi a fost spionată de agenţii Lupeascăi. Maria a spus despre amanta regelui: „Astăzi, viciul stă lângă rege şi conduce [ţara]".[10] Respectată în cercuri largi era şi regina Elena, neglijată de Carol II şi, în cele din urmă, în 1932, silită să părăsească ţara. Prinţul Nicolae, mai înainte membru cu puţine puteri al regenţei, s-a distanţat şi el treptat de fratele său lipsit de scrupule şi ahtiat de putere.

De la ţăranii din Dobrogea şi lucrătorii forestieri din Bucovina şi până la înălţimea dinastiei se întindea boala economică, politică şi morală a României Mari. Criza economică mondială a coincis cu agravarea crizei politico-morale a elitelor. În percepţia multor contemporani, acestea se împărţeau într-o categorie care profita de sistemul camarilei şi o alta care se angaja în favoarea corectitudinii şi moralităţii politice. Aceste valori erau propagate de Codreanu şi de adepţii săi, a căror sărăcie personală făcea impresie asupra multor oameni, chiar şi asupra politicienilor care, precum Iuliu Maniu, respingeau violenta comunitate a radicalilor antisemiţi. Nu trebuie să uităm că Legiunea nu era o mişcare compusă exclusiv din tineri, ci era deschisă tuturor generaţiilor. Acest lucru, precum şi oferta credibilă a unui rigorism moral au stat la temelia ascensiunii rapide a lui Codreanu. Mulţi oameni disperaţi îi atribuiau calităţile care le lipseau celor mai mulţi politicieni: credibilitatea şi verticalitatea. De aceea, i-au acceptat fanatismul.

24. ÎN PARLAMENT

TOTUȘI, LA ÎNCEPUTUL LUI 1931, ZBORUL LUI CODREANU DIN ANUL precedent părea să fi fost frânt brusc. La 30 decembrie 1930, liceanul Dumitrescu-Zăpadă a tras asupra unui jurnalist de la ziarul de mare tiraj *Dimineața*, de orientare stângistă. Guvernul a intervenit, a dispus arestarea lui Codreanu și a interzis Legiunea. Codreanu a fost acuzat că urmărește să instituie o dictatură. La sfârșitul lui februarie, Codreanu împreună cu câțiva camarazi importanți, cum ar fi Mihai Stelescu, Mille Lefter sau Ion Banea, au compărut în fața instanței. Din nou au fost achitați, pe motiv că recunoașterea de către ei a monarhiei ar exclude intenția de a schimba sistemul. Dar Garda de Fier a rămas interzisă.[1]

Acest lucru nu l-a împiedicat însă pe Codreanu să facă următorul pas strategic: participarea la alegeri. Ambițiile lui în acest sens mergeau în două direcții: Parlamentul trebuia anihilat din interior; în primul rând însă, alegătorii trebuiau să-și poată exprima adeziunea față de Legiune. Pentru alegerile de la 1 iunie 1931, a intrat într-o alianță cu niște facțiuni de extremă dreaptă, dat fiind că, în sistemul electoral românesc, numai astfel de alianțe promiteau succes. O înțelegere cu LANC a eșuat. Nedispunând de fonduri mari și de o organizare adecvată la nivel național, „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" a candidat doar în 17 din cele 71 de județe. Pe plan național a obținut 1,05 procente din voturi, depășind în douăsprezece județe pragul de 2 procente. În județele în care făcuse propagandă în 1930, „Gruparea" a obținut rezultate remarcabile: în Cahul 24,03 procente, în Câmpulung 19,13 procente, în Covurlui (Galați) 10,61 procente, la moții din Ardeal (județul Turda) 8,21 procente. Totuși, formațiunea n-a obținut locuri în parlament. Apoi au avut loc alegeri suplimentare în județul Neamț. Codreanu s-a hotărât să joace totul pe o carte și să candideze chiar el. Legionarii săi s-au răspândit, au mers în popor, i-au ajutat pe țărani la muncile câmpului. Cu 39,5 procente, a devansat celelalte partide. Triumful senzațional al acestui *outsider* nu

poate fi explicat doar prin problemele economice, disputele dintre marile partide și slăbiciunea prefecților. El s-a datorat și rețelei de mănăstiri în care Codreanu, de multă vreme, avea susținători tăcuți, dar puternici. Puțin probabil ca vreun alt județ să fi fost atât de pătruns de legionari ca Neamțul. În același timp, legionarii formaseră împreună cu țăranii o „comuniune“ de luptă solidară. Se născuse un nou model de practică politică legionară.[2]

Ca deputat, Codreanu intra deodată într-o lume de care era străin, în care se simțea în inferioritate și care nu-i recunoștea pretențiile de conducător: Parlamentul de la București. Și Camera, și capitala îi induceau un sentiment neplăcut. În București aproape că nu erau legionari; doar câțiva studenți se declarau de partea lui. Până atunci, Codreanu le vorbise studenților și muncitorilor ieșeni sau țăranilor din zone sărace, iar ca avocat apăruse în fața tribunalelor de provincie, fără a se face vreodată remarcat prin pledoarii strălucite. Eșecul său în Parlament l-a marcat într-o asemenea măsură, încât, în retrospectivă, își apăra printr-o abundență de cuvinte laconicitatea de atunci. Atotputernicul nu i-ar fi dat talent oratoric ca să nu se trufească. Îi lipsea obrăznicia. „N-am batjocorit [...] și n-am ofensat pe cineva. Așa că nu m-am putut integra vieții de acolo“.[3] În luările sale de cuvânt oarecum rigide a citit lozinci de campanie electorală.

Și totuși: „Pe Codreanu îl caracterizau un stil nou și o agresivitate nedomolită prin nimic“[4]. Codreanu sublinia tăcerea ca virtute a legionarilor, în opoziție cu limbuția mașinăriei politice. Acest lucru nu era doar o reacție la propriul eșec, ci și o tactică abilă, fiindcă mulți țărani erau sătui de partide și de campaniile electorale gălăgioase.

N-a renunțat însă la calea parlamentară, propriul succes în alegeri fiind mult prea impresionant. La următoarele alegeri suplimentare din județul Tutova, în sudul Moldovei, s-a implicat Ion Zelea Codreanu. Asta se întâmpla în primăvara anului 1932, când succesele național-socialiștilor germani aveau deja efect asupra României. Deja în 1931 tineretul LANC îl ovaționase pe Hitler la ședințele sale, alegându-l ca model politic.[5] Într-o stare de spirit încinsă, cu violențe grave și lupte de stradă, chiar și la Iași, mișcarea a câștigat. Guvernul Iorga îi revocase prea târziu pe prefecții care-i sprijineau pe legionari, interzicând din nou Garda de Fier la 26 martie 1932; la scurt timp, guvernul Iorga a căzut. La alegerile în mare parte libere de la 17 iulie 1932, Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu a obținut cinci locuri. Ea candidase în 36 de județe, iar în 25 obținuse peste două procente. „Efectul de răspândire mai mare [...] a dus [însă] la o diminuare a procentului de voturi în fiefuri.“ În campania

electorală, Codreanu a vorbit și în târgurile de vite unde se adunau țăranii. A putut vedea de aproape cum legionarii și cuziștii se încăierau cu înverșunare în satele din Bucovina. Această violență în interiorul extremei drepte a continuat și în 1933.[6]

„Gruparea“ lui Codreanu a rămas o facțiune, în vreme ce extrema dreaptă în ansamblul ei a rămas fărâmițată, deși, la presiunea susținătorilor partidelor, au avut loc iar și iar convorbiri între Codreanu și cuziști. La începutul lui octombrie 1930, conducătorul LANC din Muntenia de est, Donca-Manea, i-a reproșat lui Codreanu că, incitat de francmasonul Vaida-Voevod, nu respectă înțelegerile și atacă LANC, în timp ce populația ar cere o fuziune între Gardă și LANC. Apoi, în septembrie 1931, Manea a încercat să intervină în acest sens pe lângă cei doi lideri de partid, A.C. Cuza și Codreanu. O altă încercare de împăcare a fost mediată la sfârșitul lui octombrie 1931 de preotul studenților bucureșteni, Georgescu-Edineț. În iunie 1931, profesorul Petre Stati s-a întâlnit întâmplător în tren cu Codreanu și a mijlocit o întrunire. Conducătorul delegației LANC era cunoscutul ziarist ieșean Rudolf Suțu. La discuțiile de la Iași, desfășurate, printre altele, în casa socrilor săi, Codreanu a pus însă condiții care ar fi însemnat subordonarea lui Cuza: spirit legionar și organizare militară pentru mișcarea fuzionată. O nouă încercare de conciliere a dat greș la sfârșitul lui iulie 1933. Pe Strada Florilor din Iași s-au întâlnit Codreanu, Ilie Gârneață, Gheorghe Cuza și Dr. Trifu, un tânăr politician din LANC. Tânărul Cuza l-a propus pe tatăl său ca șef al unui partid fuzionat, al cărui secretar general voia să devină el însuși. Pentru Codreanu era prevăzută comanda unui batalion de asalt de genul celor naziste (*Sturmabteilungen*). Conducătorul Legiunii a ripostat furios: „Pe când acesta (Gheorghe Cuza) se distra în lojile masonilor, el stătea în pușcărie și viața îi era în pericol“.[7] Schisma s-a perpetuat, la fel ca și ura politică dintre gardiști și cuziști, care se combăteau violent.

Legiunea își datora succesul și sprijinului abia ascuns din partea anumitor părți ale Partidului Național-Țărănesc, deși această asociere eterogenă nu avea o atitudine unitară față de Codreanu. Pe de o parte, era vorba de tânărul în ascensiune Armand Călinescu, care, purtând un petic pe un ochi, era supranumit „Monoclul Negru“.[8] Călinescu era un om al legii și ordinii care, la începutul lui 1931, cu sprijinul lui Ion Mihalache, a ordonat arestarea lui Codreanu. Acesta a fost începutul unei dispute personale la sfârșitul căreia ambele părți au plătit cu viața. Pe de altă parte, era Alexandru Vaida-Voevod. În memoriile sale, scrise în arest la domiciliu după instalarea regimului comunist, el afirmă că încă

din 1929 ceruse serviciilor secrete documentele asupra Legiunii, căpătând impresia că avea de-a face cu o „farsă de copii". Din 1930 și până în 1932, mărturisește el, le-a ordonat prefecților să-i sprijine în secret pe legionari. Cu excepția lui Stelescu, legionarii ar fi eșuat în Parlament, iar Codreanu ar fi provocat doar ilaritate atunci când a declarat: „Noi, studenții, suntem factor conducător". El, Vaida, l-ar fi sfătuit pe Codreanu să renunțe la antisemitism. Codreanu însuși i-ar fi declarat că nu crede în antisemitism, dar că se folosește de acesta ca să-i trezească la luptă pe moldoveni. Vaida mai relatează că el însuși, împreună cu ministrul educației, ar fi citit pe banca ministerială din Senat programul Gărzii de Fier și ar fi aprobat tipărirea lui. Regele n-ar fi fost deranjat de asta, mai ales că era vorba doar de monarhism și națiune. Achitarea în cazul Beza s-ar fi produs fiindcă apărătorul i-ar fi prezentat procurorului, ardeleanul Ștefan Cicio Pop, un discurs loial habsburgilor ținut de acesta în parlamentul de la Budapesta în 1916, cu ocazia intrării României în război. Vaida era considerat „nașul" Legiunii. Lui, dar mai ales regelui, Legiunea i se părea un tampon util între coroană și Parlament, un fel de trupă de șoc regalistă împotriva numeroșilor critici ai regelui.

În LANC se spunea că francmasonul Vaida instrumentaliza Garda de Fier împotriva lui Cuza și a opoziției. Această afirmație nu era lipsită de temei. Codreanu a profitat de sprijinul lui Vaida și al omului său de încredere, Viorel Tilea. Dar el pășise pentru prima dată pe parchetul alunecos al politicii bucureștene, pe care nici el, nici adepții săi originari din Moldova n-o puteau descifra. Codreanu era un adevărat *outsider*, nu doar prin apariție; înainte de toate, el nu era inițiat în intrigile politice, în știința felului în care funcționează politica.[9] Acest lucru îl făcea vulnerabil la influențe și instrumentalizare.

Odată cu Codreanu, în 1932 a intrat în Parlament și Mihai Stelescu. Acest propagandist inteligent și înzestrat l-a pus îndată în umbră, în privința retoricii, pe Căpitan.[10] În calitate de conducător al Frăților de Cruce și șef al organizației de tineret, și-a creat rapid o bază de putere. Astfel, intrarea în Parlament s-a dovedit pentru Codreanu o sabie cu două tăișuri.

La București, Codreanu n-a intrat în contact doar cu Parlamentul. Capitala era în rapidă schimbare. În perioada dintre războaie, numărul de locuitori s-a dublat, ajungând la circa 800 000. Peste tot se construia, arhitectura modernă dând orașului înfățișarea unei metropole europene. Mijloace de comunicare în masă, modă occidentală, cinema american, tineri intelectuali de excepție – în perioada interbelică, Bucureștiul se număra printre cele mai palpitante locuri de pe continent. Capitala era

un laborator al ideilor filozofice, sociologice, literare și politice, în mijlocul unui uriaș spațiu rural, care trăia într-un ritm complet diferit și avea cu totul alte valori. Cei din elitele bucureștene erau francofili sofisticați, zeflemiști cultivați care inevitabil priveau de sus la deputatul din Neamț, cu portul său popular și lozincile sale de haiduc antisemit de provincie. Aici nu prindeau defilările călare și romantismul prințului de poveste de la începutul anilor '20. Generația 1922 înaintase deja în vârstă. Și totuși, *outsider*-ul Codreanu a izbutit să se impună în București.

15. SEDUCȚIA BUCUREȘTIULUI

LA BUCUREȘTI, CODREANU A FOST ABORDAT DE MAI MULȚI OAMENI cu prestigiu și influență. Aceștia i-au deschis ușile înaltei societăți, i-au mijlocit legături și i-au furnizat informații de culise indispensabile pentru supraviețuirea politică. În același timp însă, acești oameni amenințau nu rareori poziția lui Codreanu, din cauza propriilor lor pretenții de putere și a unui sentiment de superioritate intelectuală și socială. Cu toate acestea, aveau nevoie de el, fiindcă ei nu dispuneau de acea charismă care putea acționa asupra maselor largi. Își dădeau seama că în răscolita societate românească, ai cărei țărani nădăjduiau în minuni și izbăvire, un politician clasic nu putea promova cu succes ideile lor naționalist-autoritariste, inspirate din fascism și național-socialism, de reformare a societății, că asta o putea face doar un conducător cu o aură charismatică și cu o largă susținere. Așa a început hora celor care voiau să se servească de Codreanu și de Legiune pentru a-și urmări propriile ambiții, care însă îi erau necesari și lui Codreanu însuși pentru a progresa din punct de vedere politic.

Omul care l-a introdus pe Codreanu în societate nu nutrea astfel de ambiții. Dar exemplul său explică multe în privința succesului neobișnuit al lui Codreanu într-un mediu care-i era străin. În 1932, Virgil Ionescu avea patruzeci de ani. Acest influent om de afaceri îl însoțise pe Carol în exil, contribuind semnificativ la întoarcerea acestuia și la preluarea puterii, curând însă a fost marginalizat în cadrul camarilei, prezumându-se chiar că regele Carol i-ar fi sedus soția. La jumătatea vieții sale, a ajuns într-o criză existențială adâncă. Ionescu era prieten cu teologul Nichifor Crainic, care susținea un „stat etnocratic" pe baze ortodoxe și promova curentul „gândirist" în ziarul său *Calendarul*. Crainic – care își luase un pseudonim cu rezonanță – a avut de timpuriu legături cu studenții legionari din Basarabia, ca profesor universitar la Facultatea de Teologie din Chișinău. Această facultate fusese înființată ca

avanpost al culturii și ortodoxiei românești la granița cu Uniunea Sovietică. Crainic i-a recomandat lui Ionescu să ia legătura cu Codreanu. Cei doi s-au întâlnit în Parlament, iar curând după aceea Ionescu l-a vizitat pe Codreanu la sediul partidului de pe strada Aurel Vlaicu din București. Codreanu l-a primit în costum național. Biroul era modest – câteva broșuri, o icoană a Arhanghelului, câteva fotografii de la întruniri. S-a servit o masă țărănească simplă: mămăligă, brânză de oaie, ceapă, apă. Ionescu a trăit o convertire. Printre acei tineri cu ochi strălucitori a aflat un sens și a descoperit o comuniune. A găsit un conducător și noi prieteni, tineri intelectuali care i se alăturaseră lui Codreanu: Vasile Marin, Vasile Cristescu, Mihail Polihroniade, Ioan-Victor Vojen, Alexandru Constant. Acești bărbați au înființat un cuib al intelectualilor, „Axa", în care a fost activ și Ion Moța. Revista cu același nume a devenit curând organul ideologilor legionari.[1] Ionescu și-a deschis casa pentru ședințe, punându-și la lucru relațiile cu editorii celor mai importante ziare de orientare naționalistă – Pamfil Șeicaru de la *Curentul* și Nae Ionescu de la *Cuvântul*. I-a recomandat pe aceștia lui Codreanu, care l-a rugat să-l pună în legătură cu Nae Ionescu. Nae Ionescu era o celebritate în viața intelectuală bucureșteană: ca profesor de filozofie umplea sălile, ca publicist era o voce foarte ascultată, ca membru al camarilei avea multă putere.

Nae Ionescu, ca și tizul său Virgil Ionescu (nu erau înrudiți), fusese marginalizat de camarilă și s-a apropiat încetul cu încetul de Codreanu. Avea o apariție deosebită, o aură care era percepută ca diabolică și-și impresiona studenții printr-o retorică ce se apropia din ce în ce mai mult de ideologia legionară. Nae Ionescu acționa prin cuvântul rostit: el n-a lăsat cărți importante în urma sa. După 1989, acest filozof charismatic, pentru care tânărul Mircea Eliade – ajuns după 1945 unul dintre cei mai importanți cercetători ai religiilor din secolul XX – lucrase ca asistent, a suscitat multă atenție. În România postcomunistă s-a discutat în mod special despre ruptura sa cu un foarte talentat colaborator, evreul Mihail Sebastian, autor al unui jurnal devenit celebru. În 1933, Nae Ionescu, care era de mai mult timp un susținător al modelelor politice autoritariste și antidemocratice, a vizitat Germania nazistă și s-a întors la București impresionat. În cercurile politice de la București era considerat lucru sigur că e plătit de cel de-al Treilea Reich. În noiembrie 1933 s-a declarat public de partea Legiunii, în slujba căreia a pus și ziarul său *Cuvântul*.[2]

Nichifor Crainic, omul care mijlocea legătura cu Codreanu, se arăta influențat de fascismul italian când propaga un „naționalism constructiv"

și cerea, în locul „democrației plutocratice“, o nouă spiritualitate care ar fi trebuit să formeze laolaltă cu monarhia și națiunea stâlpii „statului etnocratic“. Crainic sprijinea un rol activ al regelui și a pregătit, din punct de vedere ideologic, calea pentru dictatura regală. La începutul lunii februarie 1933, a adunat în redacția lui naționaliști de toate culorile politice, aceștia discutând conceptul de inspirație mussoliniană al „statului corporatist“, care era susținut și de Mihai Manoilescu.[3]

Cei care au trecut de partea lui Codreanu în anii 1932–1933 erau oameni dezamăgiți de camarilă, membri ai elitei autoritarist-naționaliste și foști susținători ai întoarcerii lui Carol; modul lor de acțiune a fost determinat de lipsa unui sens, dar mai ales de ambiția politică. Ei i-au asigurat lui Codreanu un nou public și și-au ambalat nemulțumirea față de instabilitatea statului constituțional într-un program politic de mare impact, al cărui simbol tăcut trebuia să devină „Căpitanul“. Tăcerea lui Codreanu trebuia să-l înalțe în sfere hieratice. El își găsise adepți care se pricepeau să vorbească mai bine decât fiii de țărani și de preoți din Moldova și Ardeal.

Acum, elita intelectuală a Legiunii nu mai era alcătuită din vechea echipă de profesori antisemiți a unor Găvănescu, Paulescu și Șumuleanu, ci din marii intelectuali care conduceau dezbaterile culturale bucureștene și ridicau în picioare amfiteatrele frecventate de noua generație. Această seducție a legionarismului a fost înfierată de Eugen Ionescu în piesa de teatru *Rinocerii*. Charisma lui Codreanu i-a adus noi adepți, iar

D. Corneliu Z. Codreanu ieșind din Biserica Mihai Vodă. Alături, d. prof. Nae Ionescu.

Codreanu și Nae Ionescu (Buna Vestire, *14 octombrie 1937*).

aceştia nu s-au mulţumit s-o absoarbă, ci au lucrat ei înşişi în mod activ la o nouă imagine a lui Codreanu. Următoarea metamorfoză a lui Codreanu a fost plăsmuită de intelectuali. Din acel Făt-Frumos, apostol al ţăranilor şi monah-cavaler trebuia să fie plămădită icoana unor vremuri noi, care să nu mai amintească de întinderile din răsăritul României şi de profunzimile medievale ale istoriei româneşti, ci să întruchipeze promisiunea unei modernităţi româneşti naţionaliste.

26. „IEȘIȚI LA LUPTA CEA SFÂNTĂ!"

PERSPECTIVA CERCETĂRII DE PÂNĂ ACUM ASUPRA INTELECTUAlilor bucureșteni oculteazǎ structuri importante ale mișcării lui Codreanu. Adepții săi cei mai apropiați nu proveneau nicidecum din elita intelectuală bucureșteană, al cărei trecut legionar a făcut atâta vâlvă în România după 1989, ca în cazul lui Mircea Eliade, al lui Emil Cioran sau al filozofului Constantin Noica.[1] În cercul restrâns din jurul lui Codreanu, probabil ei n-au fost primiți niciodată.

Anii 1931 și 1932 reprezintă în viața lui Codreanu o fază de tranziție, pe care a petrecut-o în activitate neîncetată, spunând el însuși că n-a stat acasă nici două luni. Mărturisea, de asemenea, că în iunie 1932, după acțiuni și campanii electorale pe care le înțelegea mereu drept „lupte" și „bătălii", el și oamenii săi erau „sleiți de puteri fizicește și materialicește". „Fizicește" trebuie înțeles aici în sens propriu, fiindcă în primăvara anului 1932 activiștii lui Codreanu mărșăluiseră prin câmpiile înzăpezite ale Moldovei.[2] Codreanu era neobosit pe drum. Poliția a raportat despre el că pe 23 mai 1931 a fost la Galați, pe 25 mai la Cahul, pe 26 mai din nou la Galați, de unde s-a grăbit să ajungă la Berești și Cahul. La 1 iunie a plecat din județul său natal, Fălciu, pentru a se deplasa din nou la Cahul. La 22 iunie a mers, cu un camion pe care-l cumpărase, la Văratec, iar la 26 iunie la Constanța. În septembrie a fost din nou văzut în Moldova – la Buhuși, Piatra Neamț și în orașul natal, Huși. La 27 septembrie a primit la hotelul Bulevard din Piatra Neamț treizeci de țărani, cărora le-a promis ajutor. La Târgu Neamț a vizitat târgul de vite pentru a intra în vorbă cu țăranii. Apoi s-a dus din nou la mănăstirea Văratec, la Huși și, trecând prin Focșani, la București. Aceasta era ruta unui an electoral în județul Neamț, fieful în care, în anul 1933, Codreanu dispunea de peste patru mii de adepți. Ruta jalona raza de acțiune a lui Codreanu: fiefurile sale în sudul Basarabiei, în Moldova sudică și centrală, cu Văratecul ca centru spiritual.

Nu personalitățile de la București, ci moșierul Hristache Solomon din Focșani și omul de afaceri Nuțu Eșanu, precum și anumite grupuri de aromâni, umpleau găurile din buget. Aceștia, și nu intelectualii bucureșteni, făceau campanie electorală la sate, prilej cu care Solomon și finanțatorul ieșean al Legiunii au fost aproape omorâți în bătaie de susținătorii Partidului Național-Țărănesc. Solomon și Eșanu nu doar plăteau, ci erau respectați în comunitatea legionară în calitate de conducători, iar Eșanu exercita chiar influență asupra programului partidului. La ședințele comitetului Gărzii din aprilie 1932 au luat parte, pe lângă Codreanu, Mihai Stelescu, bănățeanul Horia Sima, aromânul Doru Belimace, responsabilul studenților Traian Cotigă și alți șase gardiști, dar (încă) nici un intelectual de seamă. Sima, pe atunci un activist puțin cunoscut, publicase în 1931 un articol în publicația *Garda noastră* care îl arăta ca adept al unui activism deosebit de radical. Pe atunci, asta n-a atras atenția; șase ani mai târziu însă, Sima s-a impus cu direcția lui de atac social-revoluționară, exprimată încă de timpuriu prin fantezii violente și sângeroase: „suntem niște izolați, însetați după dreptate și după o rânduială mai bună în țară [...]; răbdarea noastră se tocește greu. În noi sunt zăcăminte nebănuite de rezistență: ne vom bate, cum spune în povești, până când sângele va trece peste creștet, căci numai niște nebuni ca noi mai pot întocmi o țară risipată și ruinată".

În județul Muscel răsărea steaua acelui om pe care Codreanu avea să-l desemneze mai târziu drept succesor: inginerul Gheorghe Clime, un bărbat îndesat, hotărât, loial, conducător înnăscut al maselor proletare, cu un trecut naționalist-antisemit. Până în 1921 i-a susținut pe Iorga și Cuza, după aceea a intrat în LANC, l-a urmat pe tatăl lui Codreanu în LANC-Statutar, iar apoi, în 1927, pe Corneliu Zelea Codreanu în Legiune. Era prototipul „vechiului luptător".[3] Sub aspectul originii și al universului în care trăiau, acești provinciali erau foarte departe de „Axa" intelectuală în formare.

La București, Garda de Fier a câștigat teren prin acțiuni de factură militară: Codreanu își instruia oamenii ducându-i în marșuri prin oraș și prin împrejurimi. În mai era planificată o manifestație a Cămășilor Verzi în fața Palatului Regal. La 11 septembrie 1932, gardiștii făceau exerciții în nordul capitalei, pe un teren abandonat al Căilor Ferate. Gardiștii patrulau în secret pe străzi centrale, cum ar fi strada Lipscani și strada Carol[4]. Un punct de întâlnire predilect era și Arcul de Triumf din București. Dar ei nu se limitau doar la exerciții. Mihai Stelescu a provocat tulburări grave în zona Dudești-Crucea de Piatră, locuită de evrei, apărând acolo cu două sute de oameni – o acțiune ce amintea de desfășurările

naziste din cartierele muncitorești ale marilor orașe germane, care aveau loc în aceeași perioadă. Așa s-a ajuns ca violența din Moldova să fie transferată în capitală.[5]

Într-o fază de tranziție se aflau și programul partidului și limbajul vizual. În 1931 și 1932, oamenii lui Codreanu răspândeau afișe foarte încărcate de text, cu portretul conducătorului lor. Aceste pamflete trebuiau citite în fața țăranilor, adesea analfabeți.[6] Un afiș prezintă desenul naiv al unui țăran căruia Legiunea i-a promis să-l sprijine. În paralel, cuziștii făceau propagandă cu caricaturi antisemite. O emancipare a acestui limbaj vizual, ajungându-se la celebrarea iconică a Omului Nou, la afișe cu un limbaj vizual clar, conceput după modelul celor totalitare, cu puțin text și un mesaj limpede, a avut loc abia la jumătatea anilor '30.

Și chemările la vot din anii 1931–1932 trimit mai degrabă înapoi la anii '20 decât la reinterpretarea modernist-revoluționară, în cheie fascist-nazistă, a Legiunii de către intelectualii bucureșteni. În apelul către alegătorii din județul Sibiu, Codreanu amintea de „două milenii de suferință, de jertfe și de lupte necurmate", de „trupul" poporului „chinuit", care, după oprimarea de către unguri, acum era împilat de politicaștri. Promitea izbăvire și pedepsirea politicienilor corupți și a agenților electorali („la plug") și se prezenta ca ocrotitor al orfanilor, văduvelor și invalizilor ajunși cerșetori: „Veniți să legăm rănile țării care moare. Veniți să punem, în numele românismului despuiat, mâna în pieptul tâlharilor moderni, a defraudatorilor banului public, a îmbogățiților de pe urma războiului: «La pușcărie și banii înapoi» [...]. Veniți să refacem din temelie țara ruinată, țara suptă, țara flămândă de dreptate și de pâine, țara goală". Alegătorilor din județul Alba Codreanu le era prezentat ca un „nou crai al munților", adică un nou Avram Iancu. Un alt afiș încerca să-i seducă pe alegătorii de la țară în versuri – un mijloc stilistic de care se foloseau și alte partide:

Dă-ne-l Doamne pe CODREANU,
să ne mântuiască neamul,
să trăiască și EȘANUL,
ca s-ajute pe Codreanu,
să-i adune oaste mare
din panduri și din plăieși,
ca să-njuge jidănimea,
cum a-njugat pe vremuri
Ștefan Vodă la Dumbrava
pe nemulțumiții leși.

Alegătorilor din Oltenia li se spunea că victoriile la alegerile din Neamț și Tutova erau „prohodul de înmormântare al politicianilor îmbătrâniți în rele", pentru ca apoi texul să continue astfel: „Încrederea voastră dezinteresată și statornică ne va ajuta să făurim viitorul de aur pe care îl merită poporul românesc. Lupta va fi tot mai grea, jertfe necontenite, dar VOINȚA ȘI TĂRIA DE CARACTER A CĂPITANULUI NOSTRU SUNT CEA MAI BUNĂ GARANȚIE CĂ VOM ÎNVINGE. [...] ziua socotelilor se apropie. Dreptatea și adevărul trebuie să triumfe. Românul trebuie să fie stăpân în țara lui. AVEȚI ÎNCREDERE! FIȚI TREZI! SUS INIMILE!"[7]

„Străinul are de toate, iar tu, român, nici pâine", scria pe un alt afiș. Împotriva „planurilor masonice", Codreanu va ridica „Legea cea Dumnezească a lui Hristos". „Idealul nostru e modest, foarte modest: vrem pâine onorabilă pentru român în țara lui... Voim să-l facem pe român stăpân în țara lui". Dramatic este limbajul apelului către „Cetate[a] sfântă a Iașului": „Ieșiți la lupta cea sfântă! Nu avem de dat rachiu la nimeni. Nu promitem nici bani, nici lapte, nici miere. [...] Ce vom avea în schimb? Acel ce va răspunde chemării, va câștiga: dreptul de a face jertfa pentru țară alături de noi. Binecuvântarea Cerului și a tuturor strămoșilor. Recunoștința nepieritoare a Moldovei reînviate".[8] Resentimentele naționaliste erau îmbinate tot mai mult, printr-o demagogie abilă, cu problema socială. Tulburările printre muncitori de la începutul anului 1933 au făcut ca Garda să se deplaseze spre stânga, dar și cuziștii și-au întețit propaganda în orașele industriale.

Pentru prima dată, Legiunea se adresa și copiilor – o categorie neglijată în mod constant de cercetători. „Cuvânt către tineret. COPII, regretul dureros apleacă umerii voștri tot mai jos. Părinții voștri privesc neputincioși cu inima sfâșiată de jale. Viitorul va sta înainte întunecat ca o noapte fără lună. [...]. Frați de sânge și frați de cruce. Mobilizarea voastră a tuturora și asaltul vostru vitejesc pot întoarce roata sorții neamului românesc. Pumnul vostru va strânge mâne cu hotărâre arma scumpă, pentru țară și pentru tron. [...] Copii săraci cu brațe de oțel și inimă de aur... Țara își întinde binecuvântarea ei peste capetele voastre". Pe o foaie volantă scria: „Plânsul și ruga copiilor [...]. Cine poate să ne pregătească calea cea bună? Îl știți, îl vedeți, este neînfricatul și de toți temutul Corneliu Zelea-Codreanu. Durerea noastră este și durerea lui [...]. Uniți-vă și îndreptați-vă privirile spre el". De altfel, copiii erau mobilizați în număr mare pentru strângerea de fier vechi – o importantă sursă de venit pentru Legiune.[9]

Pe lângă făgăduința mântuirii și anunțata combatere a corupției, toate aceste texte mai au ceva în comun: se adresează abil grupurilor-țintă

regionale, sociale și generaționale. Elevii și copiii din păturile defavorizate erau deodată apreciați și valorizați. Comunitatea populară legionară nu îi viza doar pe adulții tineri și mai vârstnici – și cei mici trebuiau să-și aibă locul lor. Codreanu nu era doar izbăvitorul, ci și conducătorul cavaleresc care-i asculta pe cei a căror voce nu fusese niciodată băgată în seamă. Acesta nu era un aspect nesemnificativ într-o țară cu granițe evidente între clase și cu prăpăstii adânci între populația urbană și cea rurală. Codreanu era prezentat ca un om care înțelege poporul și vorbește puțin. Mihai Stelescu declara, în acest sens, la o manifestație din Rădăuți: Garda de Fier nu caută să câștige voturi, ci ascultă cu smerenie; Legiunea, fiind o mișcare a tăcerii, vrea să se delimiteze de zarva partidelor printr-un alt fel de a vorbi. Tatăl lui Codreanu se implica puternic în campania electorală, însă mai puțin ca orator politic și mai mult ca predicator religios. Pe fiul său îl celebra mai degrabă ca „trimis al Domnului" decât în calitatea lui de candidat.[10]

Anii 1931–1932 au adus pentru Legiune o schimbare și în raporturile cu autoritățile. În campania electorală și așa violentă, legionarii apăreau nu rareori înarmați – lucru prin care nu se deosebeau de alți agenți electorali. Autoritățile, mai ales jandarmeria, reacționau la rândul lor din ce în ce mai dur. În 1932–1933, Legiunea a consemnat primii morți din rândurile sale: Tudose Popescu a decedat din cauza sechelelor rămase din perioada de detenție, Virgil Teodorescu a fost împușcat de polițiști când lipea un afiș, iar în timpul unor grele lupte de stradă la Iași, care au culminat cu asedierea căminului cultural de către forțele de ordine, a fost ucis un muncitor care încercase să le ducă pâine celor baricadați. La Iași și la Târgoviște, mai mulți legionari au fost răniți. În sfârșit, Hristache Solomon a murit de pe urma rănilor căpătate într-o încăierare din campania electorală.[11] Codreanu a folosit prilejul pentru a dezvolta un cult al morților practicat și în fascismul italian și în național-socialismul german.

27. „ŞCOALA DE FANATISM“

ÎN 1933, LEGIUNEA A REUŞIT SĂ RĂZBEASCĂ, DEVENIND O MIŞCARE de importanţă naţională şi atrăgând totodată asupra sa atenţia internaţională. Ea a prins avânt datorită venirii la putere a lui Hitler, salutată în special de A.C. Cuza ca o confirmare a ideilor sale. Cuza a trimis o telegramă: „Deputaţii LANC din Camera românească salută izbânda voastră germană, ca triumf al mişcării generale arice a tuturor naţiilor împotriva anarhiei jidăneşti şi a comunismului, pe care şi noi le combatem ca cea mai mare primejdie pentru cultura mondială şi existenţa României. Heil Hitler.“[1] LANC a înfiinţat, după modelul *Sturmabteilungen*-urilor naziste, batalioane de asalt, aşa-numitele „Cămăşi Albastre“, care s-au făcut răspunzătoare de grave violenţe antisemite. Adesea, autorităţile îi luau pe membrii Cămăşilor Albastre drept legionari, fapt pentru care violenţa cuzistă şi cea legionară erau confundate. În aprilie 1933, la căminul cultural din Iaşi, Codreanu s-a pronunţat vehement împotriva boicotării de către evrei a mărfurilor germane şi a planificat contramanifestaţii în mai multe oraşe din Moldova – primul semn al unei solidarităţi fasciste internaţionale, pornită unilateral de la Codreanu, care nu a renunţat niciodată la ideea unei axe româno-germano-italiene.[2]

În anii 1932–1933, Garda a profitat simţitor de simpatia guvernului Vaida-Voevod şi de bunăvoinţa, mai puţin perceptibilă pentru public, a regelui, ai cărui intriganţi Puiu Dumitrescu şi Nae Ionescu vedeau în mişcarea lui Codreanu un instrument folositor pentru consolidarea puterii regale. În decursul anului 1933, Codreanu a fost primit de mai multe ori de Dumitrescu.[3] În primul rând însă, Garda a căpătat o importanţă sporită din cauza urmărilor crizei economice şi a gravelor tulburări din ţară. La 31 ianuarie 1933, forţele de securitate au pierdut temporar controlul asupra Ploieştiului – un oraş petrolier extrem de important. Revolta condusă de comunişti s-a extins asupra Atelierelor CFR din Bucureşti, unde muncitorii au tras asupra poliţiei, fiind înăbuşită abia după două

săptămâni, prin arestări în masă. Încă o dată a devenit limpede că, în România, stat vecin cu Uniunea Sovietică stalinistă, acțiunile comuniste semănau frica în mari părți ale elitei politice. În primăvara anului 1933 a izbucnit un scandal cunoscut sub numele de „Afacerea Škoda", în care era vorba de mită într-un contract de înzestrare a armatei. Implicarea politicienilor din guvern a stârnit indignare în populația sărăcită, ceea ce întărea poziția forțelor opuse sistemului, cum era Garda de Fier.[4] Extrema dreaptă a speculat iminenta explozie socială și și-a început propria luptă de clasă în favoarea muncitorilor români și împotriva angajatorilor „străini". Atât LANC, cât și Garda făceau propagandă în mediul muncitoresc și înregistrau primele succese.

Într-o scriere programatică, *Principii călăuzitoare*, Codreanu nu doar enumeră arhicunoscutele lui lozinci – angajamentul în favoarea aromânilor, a moților, a Maramureșului, lupta împotriva deturnării fondurilor statului, a cămătarilor și a politicaștrilor –, ci se dedică pe larg problemei muncitorești. Muncitorilor le promite asigurarea existenței, prioritatea românilor în fața membrilor minorităților, participare la profit, asigurare de sănătate și de accidente, asigurări sociale pentru femei și copii, un program pentru timpul liber inspirat din Opera Nazionale del Dopolavoro[5] din Italia și reguli speciale pentru mineri. Specificul gândirii legionare devine limpede mai ales la sfârșitul documentului: „Economiștii s-au oprit la formula rece: *Producție = Pământ + Muncă + Capital + Direcția tehnică*", însă au uitat de „elanul sufletesc [...] al omului liber [...]. Tineretea singură va putea aduce sufletul înnoirii, ritmul nou al vieții [...], România serioasă, gravă, tăcută".[6] „Legiunea este organizația războinică a neamului românesc."[7]

Dacă vrem să înțelegem ce s-a întâmplat în România în acest an, trebuie să ne îndreptăm privirea nu numai spre București, ci și, sau mai ales, spre provincie. O serie de rapoarte lunare ale poliției din județul Tecuci ilustrează și, în același timp, explică ascensiunea rapidă a Gărzii de Fier. Tecuci era un județ agrar, cu 156 000 de locuitori, dintre care doar 17 000 trăiau în așezări cu statut de orașe (1930), un județ populat aproape exclusiv de români, dacă facem abstracție de două sate de ceangăi și de populația evreiască întâlnită mai ales în spațiul urban. Doar 58% dintre locuitori știau să citească. Slăbiciunea și dezorganizarea Legiunii de aici erau notorii, de aceea e cu atât mai remarcabilă ascensiunea ei în acest colț uitat de Dumnezeu din sudul Moldovei. În ianuarie 1933, poliția identificase 259 de membri, ceea ce însemna că numărul lor efectiv era mai mare. Cifrele date în continuare se bazau, de asemenea, doar pe cazuri confirmate: în februarie erau 344 de gardiști,

în martie 467, în aprilie 553, în mai 590, în iulie 696, în septembrie 707; pentru celelalte luni ale anului nu existau date. Lună de lună, autoritățile jandarmeriei înregistrau cauzele radicalizării. Având probleme cu bugetul, guvernul micșorase salariile funcționarilor. Învățătorii și preoții amenințau că vor asigura serviciul doar în raport cu plata primită. Mulți funcționari și pensionari își primeau banii în mod neregulat. Țăranii erau îngrijorați de scăderea prețului cerealelor. Criza bancară îngrădea acordarea de credite. Comerțul și meșteșugurile își restrânseseră activitățile. Mulți părinți nu mai aveau bani pentru taxele școlare. Copiii lor stăteau pe stradă și începeau, din proprie inițiativă, să facă propagandă legionară. La început, autoritățile au socotit aceste din urmă comportamente ca pe niște acțiuni ale unor cercuri neimportante social, însă agitația se amplifica. Membri ai marilor partide discreditate din cauza crizei intrau în Gardă. Inginerul Blănaru, șef de sector legionar pentru județele Putna, Tecuci și Tutova, umbla prin sate și înființa cuiburi. Tăcuți, gardiștii mergeau în marș la biserică, unde preoții le binecuvântau drapelele. În mai, autoritățile îndemnau învățătorii și preoții la contrapropagandă. În iulie, jandarmeria se plângea că deputații din Parlament își neglijau circumscripțiile electorale. Mulți preoți făceau politică de partid și nu erau bine priviți, fiindcă își neglijau îndatoririle clericale. Pe lângă legionari, câștigau teren și stiliștii. După patru ani de criză gravă, statul și elitele pierdeau controlul asupra zonelor rurale. Faptul că țăranii se alăturau unei opoziții radicale care nu putea promite cadouri electorale și se mai și mândrea cu asta era un fenomen nou în spațiul politic românesc. În toamna anului 1933 a devenit limpede că acea contrapropagandă recomandată de organele de securitate eșuase, ca și propunerea de a-i demite pe loc pe învățătorii și preoții legionari sau de a nu-i mai trata în mod inegal pe contribuabilii aparținând diferitelor partide. Din Târgu Frumos, un orășel din nordul Moldovei populat în mare parte de evrei, jandarmeria raporta: întreprinderile evreiești prosperau, comunitatea evreiască era înstărită, dar asociația ei caritabilă nu avea membri creștini; dintre cei 150 până la 200 de negustori, doar trei erau creștini; scumpirea extremă a alimentelor de bază, precum uleiul, făina și pâinea, lovea greu populația în mare parte sărăcită; băncile cooperatiste aveau să treacă în curând la executări silite; țăranii produceau fără ajutorul mașinilor agricole moderne; moșierii dădeau bani cu împrumut, dar practicau dobânzi cămătărești; populația creștină privea cu pizmă înflorirea comunității evreiești.[8]

În cursul acestei mobilizări, Codreanu a apărut mai puțin în public decât înainte, spre deosebire de tatăl său și de fratele Decebal, care efec-

tuau la Huși exerciții paramilitare.[9] Prin creșterea rapidă a mișcării, caracterul conducerii sale se schimbase. Până în 1931, Codreanu îi cunoștea personal pe mulți dintre adepții săi, și o mare parte a lor se simțeau într-o comuniune fizică de luptă cu el. Charisma lui lucra prin întâlnirea personală, căreia îi datora recunoașterea căpătată. Acum intrau în mișcare mulți oameni cu care el nu împărtășise experiențe comune, ceea ce atrăgea după sine o pierdere din ce în ce mai accentuată a controlului asupra mișcării. Codreanu a reacționat sporind cultul din jurul persoanei sale și preluând controlul asupra organizării.

Tonul a fost dat de ardeleanul Ion Banea, care avea să publice trei ani mai târziu lucrarea *Căpitanul*. Banea contribuise încă din 1928 la cultul conducătorului, aflat atunci la începuturi: „Îl vedem pe Șeful nostru, cu zâmbetul omului mulțumit de munca primului an de zile, primind defilarea legionarilor săi, cari, plini de avânt și cântec, trec voioși la a doua pagină zicând: «Căpitane, mergi înainte! Noi, încreditori în tine și-n puterile noastre de legionari, te vom urma».“[10] Titlul de „Căpitan“ a fost propagat cu un enorm succes. Termenul, explica Banea, era preluat din limbajul luptătorilor. Tinerii îl rosteau cu multă afecțiune, dușmanii îl luau în râs, în timp ce multor altora „persoana și faptele ei legendare“ le dădeau „nădejde, încredere, elan și vitejie“. Banea a strâns laolaltă firele cultului lui Codreanu din ultimii zece ani și le-a împletit în imaginea martirului ales, un martir care însă nu se mulțumea să îndure, ci era un om al acțiunii: „Căpitanul! Este o piatră de hotar; o graniță. Sabie întinsă între două lumi. Una veche, pe care o înfruntă cu bărbăție, distrugându-o; alta nouă, pe care o creează, îi dă viață, o cheamă la lumină. Figura lui, în cuprinsul mișcării naționale, de la războiu încoace, apare ca o linie de foc, în jurul căreia se rotesc toate evenimentele mari. El a fost conducătorul și animatorul. [...] Viața lui se îmbină cu lupta și cu mișcarea naționalistă, până întru atât, încât nu rămâne nimic vieții, confundându-se totul într-o continuă și mare acțiune în slujba intereselor nației. Predestinat la jertfe, a trăit intens și zbuciumat. A atins culmi cum rar i-a fost dat cuiva să dorească și a coborât adâncuri din cari numai puterea lui Dumnezeu, în care crede așa de tare, l-a scăpat“. Zeflemeaua și lauda le-a primit surâzând. „S-a dat tot mișcării, dar el n-a cerut nimic.“ „Cinci sute patru zile le-a trăit sub lanțuri.“ „A sfințit prin suferința lui închisorile țării.“ Răpindu-i-se libertatea, se gândea la „libertatea cea mare“. „Căpitanul! Gând. Hotărâre. Vitejie. Acțiune. Viață. Pe el îl iubim. Pe el îl ascultăm. Lui îi stăm la ordine. El este nădejdea noastră de azi și a României de mâine. Prin el suntem tari – prin el suntem temuți: PRIN EL VOM BIRUI.“ Acest staccato aprins era nou. Tonul

religios al propagandei deja cunoscute căpăta un ritm nou, care se desprindea de tradițiile țărănești. Nu mai erau versuri ca în cântecele populare, ci tonul ascuțit al propagandei fasciste. Lui Codreanu i se făcea propagandă ca unui conducător de rang european, în rând cu Mussolini, Atatürk și Hitler (în această ordine!). Cercetarea a pierdut din vedere faptul că adepții unui sistem autoritar priveau cu admirație nu numai spre vest, ci și spre sud. Vreme de secole, Țara Românească și Moldova fuseseră supuse Istanbulului, de aceea locuitorii lor nu puteau rămâne indiferenți la modul în care Mustafa Kemal Atatürk își rupea țara de trecutul otoman. Asta voiau să facă și legionarii. Mai mult, din punctul de vedere al mentalității, modernizatorii Turciei le erau mai apropiați elitelor din Regat decât național-socialiștii germani. Chiar Codreanu a analizat, la o mică întrunire de la Sulina, situația Germaniei și a Turciei. Ideologic însă, legionarii se declarau de partea lui Hitler și a lui Mussolini. În aprilie 1933, la o manifestație de la schitul Golești, Ion Zelea Codreanu a declarat, în uralele prelungite ale mulțimii, următoarele: „Italia și Germania, două țări creștine, au învins francmasoneria și comunismul. E acuma rândul nostru în Europa, și în mod sigur vom învinge“.[11]

Aceasta este o frază-cheie. Cei doi Codreanu se vedeau purtați de o providență istorică și se simțeau la aceeași înălțime cu acei afini europeni care ajunseseră deja la putere. Acest lucru reiese limpede dintr-un apel către legionarii din județul Vlașca, de lângă Dunăre: „Din Europa, de pretutindeni răsună glasul învierii, al libertății și al înălțării popoarelor. Priviți Italia lui Mussolini, săpată de nevoi, cum stă ca un stejar și înfruntă de 10 ani furtuna greutăților. Când noi, neamurile rămase în urmă, ne îndoiam strivite sub greutatea zilelor de azi, Italia nu și-a plecat niciodată fruntea la pământ. Priviți Germania lui Hitler, cum își cântă marșul triumfal al învierii. [...] Mergeți alăturea de dânșii, înrolați-vă sub steagul cel nou și cântați împreună cu ei, vestind tututor ceasul cel mare, ceasul cel sfânt, care vine și pe care nimeni nu-l mai poate opri“.[12]

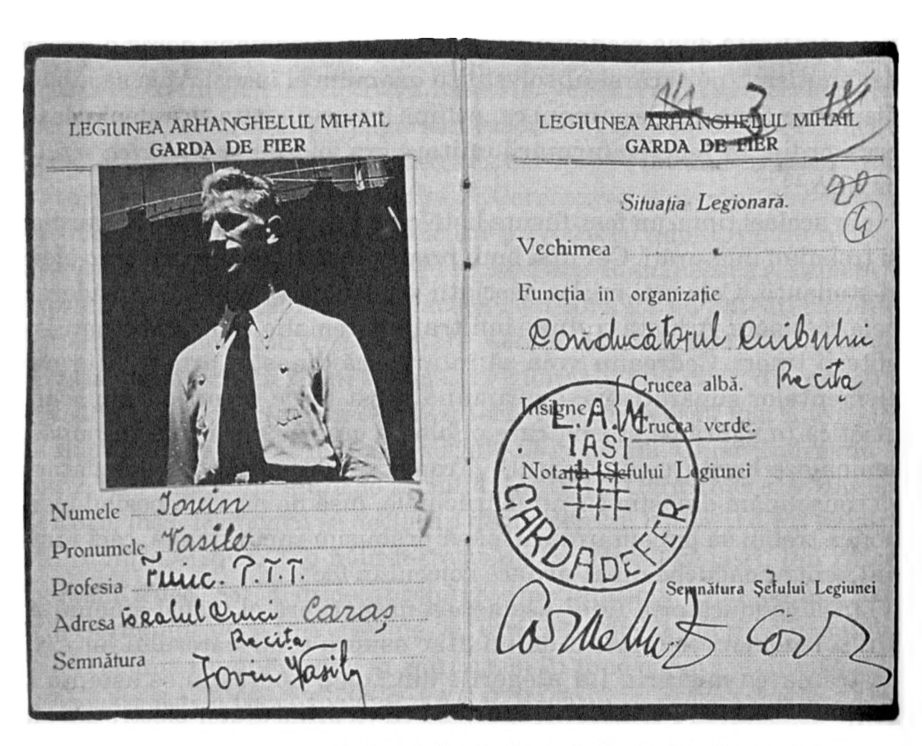
Pentru a putea face față în noua „luptă“, Codreanu a reorganizat mișcarea, fiind create grade noi: „comandant legionar“, „comandant ajutor“, „instructor legionar“, precum și ordine legionare – întocmai în stilul unei armate. Codreanu și-a asigurat poziția de conducător suprem și de garant al legitimității legionare (ianuarie 1933). În octombrie 1933, a elaborat împreună cu Mihai Stelescu și Nuțu Eșanu un nou program și o nouă organigramă, la care intelectualii bucureșteni n-au avut nici o contribuție. Modelul era reprezentat de național-socialismul german și de fascismul italian. Cadrele trebuiau „mecanizate“. Organizarea a fost înăsprită

și centralizată după modelul conducătorului. Codreanu dorea o „școală de fanatism", pe ai cărei absolvenți îi examina el însuși. Voia să aibă la dispoziție două mii de oameni ca „echipă a morții", gata să îndeplinească orice ordin. În vederea formării unitare era folosită și *Cărticica șefului de cuib*.[13]

În același timp, au fost făcute liste cu cei care-i atacaseră pe gardiști și trebuiau înlăturați. Cei mai buni propagandiști, se aprecia, erau elevii și studenții. Cele mai multe asociații studențești puteau fi considerate deja câștigate. Armata trebuie infiltrată sistematic, punând accentul pe ofițerii tineri. Codreanu voia să întărească dinastia prin înlăturarea elementelor supărătoare, exprimând acest lucru printr-o comparație plastică (o figură de stil pe care o folosea cu plăcere și care trebuia să semnaleze legătura cu poporul): „Tronul se clatină și noi avem datoria să consolidăm dinastia tăind mărăcinele, însă de nu va fi posibil chiar noi va trebui să punem umărul și să prăbușim șandramaua, căci românul pentru păduche nu-și aruncă cojocul în foc".

Însă conducătorul unei asemenea mișcări era el însuși amenințat. Mulți legionari se temeau de un atac asupra conducătorului lor și de destrămarea mișcării. La alegerile din 1933, Codreanu se aștepta la 40-50 de locuri în Parlament, spunând că va primi ajutor efectiv din afară – o aluzie la Hitler. În octombrie 1933 a pus să fie epurată organizația județeană Craiova, unde se ajunsese la furturi. În aceeași lună a fost introdusă obligativitatea raportării: șefii de cuib raportau la fiecare 24 de ore șefului de județ, iar acesta din urmă dădea săptămânal raport la Centru. O importanță deosebită a căpătat „Comitetul de 1 000": numai șefii de cuib înscriși în acesta primeau în mod curent indicații secrete de la Centru, ceilalți, doar la nevoie. Centrul însuși era alcătuit din cercul restrâns din jurul lui Codreanu – un nucleu dur supus unor fluctuații puternice. Se remarca faptul că văcăreștenii trecuseră în rândul al doilea, iar oameni ca Stelescu și Clime ajunseseră în prim-plan. În campania electorală propriu-zisă, Codreanu-tatăl își reluase rolul de orator popular cu discursul său standard *Legea jertfei în concepția creștină*.[14]

Mișcarea crescuse rapid și trebuia controlată cu strictețe. Într-un discurs ținut la căminul cultural din Iași la sfârșitul lui septembrie 1933, Codreanu declara că, asemenea lui Hitler, dorește să introducă pedeapsa cu bătaia pentru legionarii nedisciplinați, de pildă pentru cei care aveau probleme cu alcoolul. El credea într-o revoluție grabnică și cerea abnegație și lepădare de sine. În octombrie 1933, Codreanu a creat un „Birou de educație", care, sub comanda lui Stelescu, a lui Traian Cotigă, a aromânului Doru Belimace și a altora doi, trebuia să-i disciplineze pe

LEGIUNEA ARHANGHELUL MIHAIL
GARDA DE FIER

Numele Iovin
Pronumele Vasile
Profesia func. P.T.T.
Adresa Caraș
Semnătura Iovin Vasile

LEGIUNEA ARHANGHELUL MIHAIL
GARDA DE FIER

Situația Legionară.
Vechimea
Funcția in organizație
Conducătorul cuibului
Insigne Crucea albă. Crucea verde.
Notația Șefului Legiunei
L.A.M. IASI GARDA DE FIER
Semnătura Șefului Legiunei

Carnet de membru al Comitetului de 1 000, cu semnătura lui Codreanu.

ucenici și pe studenți. Din județul Storojineț din nordul Moldovei, poliția raporta crearea unui serviciu secret legionar pentru supravegherea comuniștilor.[15] La sfârșitul lunii octombrie 1933, Codreanu plănuia, împreună cu Nichifor Crainic, un cerc de studiu pentru recrutarea intelectualilor. Toate acestea arată că organizarea abia ținea pasul cu dinamica năvalnică. Codreanu crea *ad hoc* noi instituții, care aveau un singur numitor comun: controlul din partea conducătorului. Multe din lucrurile hotărâte existau doar pe hârtie, erau nefinisate și apoi rapid depășite de noile dezvoltări. Conducerea însăși a rămas informală, fiind alcătuită dintr-un cerc de apropiați ai lui Codreanu care se aruncau împreună cu el în violenta campanie electorală – din cadre încercate în luptă, altfel spus.

Retorica belicoasă însoțea un an încărcat de violențe. A fost anul marilor manifestații și al luptelor de stradă, al terorii fățișe. Deschiderea a făcut-o Mihai Stelescu la București, care a condus o manifestație la Mormântul Ostașului Necunoscut în urma căreia, la 24 ianuarie 1933, centrul capitalei a fost prefăcut într-un câmp de luptă. Codreanu tatăl și fiul făceau propagandă puternică și în vestul țării. În orașul industrial

Reșița și la Teiuș, aceasta a declanșat dezordini. Codreanu bătrânul a fost arestat provizoriu. Violența creștea rapid chiar și fără implicarea Căpitanului. Marile manifestații anunțate la Suceava și la Zalău, unde Codreanu voia pasămite să adune zeci de mii de adepți, au fost interzise de guvern, iar Codreanu-tatăl și Stelescu au reacționat amenințând înalți reprezentanți ai autorităților. La Iași, studenții l-au întrebat pe Codreanu dacă să-l asasineze pe rector. În Ardeal s-au tras focuri de armă: căpitanul Emil Șiancu, rănit în război, l-a împușcat în timpul unui proces pe întreprinzătorul forestier și tâmplarul evreu Mohr, de care se plânseseră moții din Munții Apuseni. Procesul împotriva lui Șiancu a provocat agitație, ca și, odinioară, cel împotriva lui Codreanu. Acesta s-a solidarizat cu Șiancu, un adept care dispunea de o mare rețea de relații în Transilvania.[16]

Serviciul secret intern raporta că populația românească era nemulțumită de poziția dominantă a minorităților etnice și a evreilor în comerț și industrie. Pe lângă aceasta, evreii ar răspândi idei socialiste și comuniste. În continuare, raportul reținea următoarele: legionarii și cuziștii promiteau eliminarea străinilor și românizarea economiei; populația era agitată și provoca autoritățile; în orașe și la țară, gardiștii erau întâmpinați cu ospitalitate și primeau bani și alte ajutoare materiale; peste tot se vedeau cămăși verzi, pretutindeni răsunau cântecele legionarilor; acțiunile lor îndrăznețe furnizau teme de discuție pentru presă și pentru oameni; prin marșuri extinse, legionarii pătrundeau în sate îndepărtate, uneori camuflați ca excursioniști, și înființau noi cuiburi; oriunde își făcea apariția Codreanu, era întâmpinat cu simpatie și curiozitate; de multă atenție se bucurau cuvântările lui Codreanu-tatăl – „a cărui activitate este chiar din cele mai de seamă dintre conducătorii organizației". Raportul despre legionari constata aproape cu admirație: „Mersul organizației Garda de Fier în ultimul timp, pe lângă că întreține un mare optimism în rândurile conducătorilor săi, a sporit chiar încrederea altora în acțiunea lor, mărind astfel și simpatiile în rândul altor organizații. Mulți își exprimă astăzi admirația pentru disciplina ce domnește între membrii Gărzii de Fier, lăudând activitatea lor. Cei cari nu-i cunosc doresc să-i cunoască, iar cei cari îi cunosc se duc să-i vadă la lucru".[17]

La acest succes a contribuit hotărâtor o schimbare de strategie: pe de o parte, marșurile prin țară, o ajungere-în-popor, acum în toate regiunile țării. În monotonia cotidiană a satelor, marșurile aduceau o variație, ba chiar făceau senzație. Pe de altă parte, Codreanu a orchestrat două mari proiecte, care trebuiau să aducă vizibilitate Legiunii și să demonstreze superioritatea acesteia față de administrația statului.

În localitatea moldoveană Vișani, Codreanu a plănuit construirea unui dig. Acolo unde statul eșua, Legiunea trebuia să devină activă și să le arate țăranilor că, spre deosebire de partidele care vânturau promisiuni deșarte, Legiunea ajuta efectiv. Pe 28 iunie 1933, Codreanu a luat trenul de dimineață și a făcut o vizită de două ore la Râmnicu Sărat, pentru a-l instrui pe șeful de județ Aristotel Gheorghiu și a da ordine pentru construcție. Mai importantă decât planurile de construcție era însă ofensiva propagandistică: „România cea nouă nu poate ieși: nici de la jocul cărților din cluburi, nici din cafenele, nici din cabareturi și nici din călcâiele roase pe străzile orașelor în plimbări și desfătări ale diferiților don juani. Ea va ieși din eroismul muncii voastre. [...] Sunteți în ajun de a înscrie o nouă pagină în istoria bătăliilor legionare [...], un nou pas către victoria noastră, către România legionară". Premierul Alexandru Vaida-Voevod mai întâi a aprobat proiectul, apoi însă l-a interzis, ceea ce ilustrează atitudinea lui șovăielnică față de Gardă.[18] Războiul de uzură dintre jandarmerie și gardiști a atins un nou punct culminant. Autoritățile urmăreau cu îngrijorare propaganda înfrigurată a gardiștilor prin târguri și sate. Codreanu s-a prezentat ca victimă a statului abuziv, care împiedica Legiunea să lucreze pentru populație. În *Calendarul* din 13 iulie 1933, Nichifor Crainic a ovaționat „digul tinerei generații", chiar dacă acesta nici nu fusese construit.

Un impact public încă și mai puternic l-a avut construirea „Căminului legionarilor răniți" în Bucureștii Noi, un cartier cu multe construcții noi din nordul capitalei. Ca și în cazul căminului cultural de la Iași, munca fizică laolaltă trebuia să etaleze și să consolideze comuniunea. Curând, clădirea a fost redenumită Casa Verde, după modelul Casei Brune a lui Hitler de la München. Terenul fusese donat de un medic legionar din Slobozia, Dr. Pantelimon, care a devenit medicul de încredere al lui Codreanu, invitându-l chiar pe acesta la el pentru o cură. Proprietatea a fost înregistrată pe numele uneia dintre surorile lui Codreanu.[19]

Noua comunitate populară dintre intelectuali, muncitori și țărani atrăgea mulți curioși. Bucureștenilor cu conștiință națională li se părea chiar șic să-i viziteze pe legionari. Lista întocmită de serviciile secrete se citește ca un *Who's Who* al elitelor.[20] Intelectuali, oameni de afaceri, politicieni veneau să aducă laude și bani. Simpatizanții livrau vagoane întregi de ciment și materiale de construcție. Aplauze veneau și din partea unor oameni precum celebrul medic Dimitrie Gerota, un adversar înverșunat al regelui, sau Petre Papacostea, politician de origine aromână înscris în Partidul Poporului al lui Averescu. Chiar și Averescu a apărut pe șantier, unde Codreanu i-a explicat programul Legiunii. El s-a exprimat

aprobator, însă a îndemnat să se păstreze distanța față de programul Partidului Național-Socialist German. Printre vizitatorii de vază care s-au arătat adânc impresionați s-au aflat și Nae Ionescu și Nichifor Crainic, cei mai importanți admiratori ai lui Hitler, respectiv Mussolini. Acestora șantierul le apărea ca o materializare a comunității naționale visate, ca un semn că preluarea puterii era iminentă.

Pentru asta însă dreapta fărâmițată trebuia unită. În acest context a vorbit Averescu cu Codreanu, iar acesta cu Grigore Forțu, liderul Blocului Cetățenesc pentru Salvarea Patriei, o facțiune critică față de rege. Codreanu dorea încetarea atacurilor asupra lui Carol II. Euforia din tabăra naționalistă a determinat LANC să-și întindă tentaculele în vederea unei unificări cu Legiunea, de care s-a ocupat fiul lui A.C. Cuza, Gheorghe, comandantul Cămășilor Albastre. La 1 octombrie 1933, Ion Moța scria în *Axa* că fuziunea extremei drepte ar fi singura cale de salvare. Planul a eșuat din cauza adversităților personale. Codreanu îi îndemna pe legionari să lupte până la moarte, căci izbânda va fi a lor; sânge aveau destul, nu însă și bani.[21]

Când, la 8 noiembrie 1933 (sărbătoarea Arhanghelului), Codreanu i-a convocat pe cei credincioși lui, a făcut-o ca lider al unei mișcări ce răscolise întreaga țară. Prim-ministrul Vaida-Voevod tocmai demisionase. Acesta fusese criticat de rege din cauza atitudinii prea blânde față de Gardă, după cum afirma Codreanu, care specula și în legătură cu noul guvern, socotind probabilă o guvernare țărănistă sub Mihalache, Titulescu sau Mironescu. Periculoasă însă i se părea o numire a liberalului Ion Gheorghe Duca, care ar fi acționat dur împotriva extremei drepte. Codreanu amenința: „În lupta pe care o va începe – zice-se din înalt ordin – eu voi ieși victorios, pentru că acum nu sunt înconjurat numai de cei 100 de fanatici legionari deciși să moară pentru mine, ci țara este cu mine“.[22]

Codreanu avea dreptate. O lună și jumătate mai târziu, prim-ministrul Duca zăcea răpus de gloanțe pe peronul gării Sinaia, nu departe de reședința regală.

28. GENERALUL

ÎN VIAȚA LUI CODREANU, ANUL 1933 A FOST CEL AL GĂRZII DE FIER, dar și anul în care a intrat în strânsă legătură cu elita din București. Acești oameni i-au mijlocit noi relații și i-au oferit sprijin, dar l-au și afundat în lumea politică plină de intrigi a capitalei, ale cărei ramificații nu erau înțelese în totalitate de Codreanu și de cercul său intim. În cazul lui Codreanu, pretenția de a conduce și posibilitatea de a fi manipulat cântăreau la fel de greu în balanță. Ambițiile personale ale foștilor susținători ai regelui, care mai și rivalizau între ei, cum ar fi Nichifor Crainic și Nae Ionescu, precum și influența programatică exercitată de acesta din urmă sub auspiciile național-socialismului german îi copleșeau nu de puține ori pe provincialii din care era alcătuit nucleul dur al lui Codreanu. Doar puțini dintre noii oameni de frunte din capitală s-au dovedit cu adevărat devotați lui.

De cea mai deplină loialitate a dat dovadă un bărbat care avea să rămână până în 1937 unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai Căpitanului: generalul Gheorghe „Zizi“ Cantacuzino-Grănicerul. Născut în 1869 într-o familie aristocratică, el dispunea de o întinsă rețea de relații în cadrul elitei, se afla în raporturi excelente cu regina-mamă, Maria, și-l cunoștea pe Carol II din copilăria acestuia, când se jucase cu prințul moștenitor. Și mai târziu a avut cu monarhul o relație apropiată. În mai 1936, povestea despre o întâlnire cu Carol II la exclusivistul Jockey Club. Regele ar fi spus: „Ce vrei, dragă Zizi, eu sunt rege constituțional și voi vreți să omorâți toți jidanii, cum vrei, eu, rege constituțional, să vă autorizez?“ Cantacuzino ar fi răspuns: „Majestate, lasă, că-i omorâm și fără autorizare“.[1] În Marele Război se remarcase printr-un curaj deosebit. Acest Ludendorff[2] român era un bărbat violent, un teoretician și practicant al duelului care, ca naș politic al lui Codreanu, provoca la duel și politicieni de vârf ai României. Cantacuzino-Grănicerul gândea în categorii militare, folosea un limbaj cazon grosolan, uneori indecent, și susținea

8 pagini 3 lei

BUNA VESTIRE

Bătrânul nostru Tată, GENERALUL CANTACUZINO-GRĂNICERUL, eroul dela Coţi şi dela Caşin, s'a coborît printre noi şi ne îndeamnă:
Legionari din toată ţara, la luptă!

*Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul (*Buna Vestire*, 18 decembrie 1937).*

un cod militar al onoarei pe care şi Codreanu şi-l însuşise. Despre el însuşi le-a spus legionarilor: „Eu sunt nebun şi voi ai dracului“. Cu Codreanu a dezvoltat o relaţie părintească, numindu-se în scrisorile către Căpitan tatăl acestuia, în timp ce Codreanu i se adresa, plin de respect, cu „Domnule General“. Cantacuzino-Grănicerul era membru al Partidului Conservator şi se arăta dezamăgit de jocul partidelor. Era un antisemit hotărât şi un adversar al francmasonilor, privindu-i şi pe evrei, şi pe francmasoni drept principali instigatori ai comunismului. Francmasoneria, spunea el într-un discurs, a fost la început „cinstită şi profesională“, până când au pus mâna pe ea evreii. Această diferenţiere se explica prin faptul că mulţi membri ai elitelor româneşti erau francmasoni, în special în perioada când se clădea statul naţional. De aceştia, generalul nu voia să se distanţeze cu totul. Cantacuzino-Grănicerul i-a oferit conducătorului Legiunii prestigiul şi protecţia sa: spre deosebire de Codreanu şi de cercul restrâns al acestuia, el avea posibilitatea să le scrie direct regelui şi patriarhului, chiar într-o notă personală, iar pe premieri şi pe

miniştri îi putea trata de la egal la egal, sau chiar de sus. Cu ministrul de interne Inculeţ şi prim-ministrul Tătărescu a vrut chiar să tranşeze chestiuni de onoare, dar cei doi politicieni au avut grijă să evite aşa ceva. În corpul ofiţerilor avea mulţi buni prieteni.[3]

Mai mult decât Nae Ionescu şi Crainic, acest om însemna pentru Codreanu şi Legiunea sa o asigurare de viaţă politică. El ştia acest lucru şi a explicat, în martie 1936, într-o scrisoare către Ion Moţa: „Odată ce sunteţi sub aripa mea protectoare, la mine în casă, totul se schimbă şi dl procuror trebuie întâi să treacă politicos pe la mine". Raporturile dintre Codreanu şi Cantacuzino-Grănicerul nu se limitau la o unilaterală relaţie tată–fiu. Cantacuzino se vedea comandant în slujba unui om pe care-l respecta şi voia să-l apere. În legătură cu rolul său de preşedinte al partidului legionar Totul pentru Ţară, înfiinţat în 1935, nu-şi făcea iluzii. Faţă de Ion Moţa explica: „Toată lumea ştie că Corneliu este şef şi eu un om de paie". Fratelui său Costache generalul îi scria, în februarie 1935: „Corneliu este de o corectitudine, de o cinste şi de o consecvenţă care îi face onoare, plus că este cert că este un cap, un mistic şi un «ce», care, cu o plăcere să-i zicem sadică (sic!), se sacrifică pe altarul patriei naţionaliste. De 12 ani, om tânăr, nu se duce nicăieri, la nici o petrecere, se târâie în mizerie şi boală pe toate cimenturile tuturor închisorilor, şi nu are altă ţintă decât binele ţărei şi mândria personală. Este singurul nostru om politic care nu s-a tocmit nici în ţară, nici în străinătate şi care nu s-a plecat nimănuia, nici regelui". Faţă de Alexandru Averescu, generalul explica, la un an după asasinarea lui Ion Gheorghe Duca: „Profit de această ocazie ca să vă arăt că n-aş fi alături de şeful meu politic Corneliu Zelea Codreanu dacă ar avea mâinile pătate de sânge şi ar lua bani de la Lupeasca. [...] Generalul Cantacuzino este incapabil, ca şi Corneliu, să facă o porcărie".[4]

În martie 1937, Cantacuzino-Grănicerul îi scria fiului său adoptiv pe linie politică: „Dragă Corneliu, nu există nimenea pe lume care să te iubească cum te iubesc eu, care să-ţi aprecieze suferinţele de 12 ani şi răscolirea unei ţări, răscolire pe care ai dovedit-o salutară prin formidabila ordine a înmormântărei sfinţilor. Te îmbrăţişez cu toată dragostea de părinte şi de legionar". Privea Legiunea ca pe familia sa, apreciind că îi datora acesteia o nouă tinereţe şi un nou sens în viaţă: „M-aţi prins în mijlocul vostru într-un moment în care aveam mai mult ca oricine nevoie de un sprijin moral şi nu am găsit unul mai temeinic şi mai sănătos decât la voi. Mă bucur, căci eu şi Corneliu, fiul meu, întotdeauna suntem de aceeaşi părere, ne găsim mereu pe aceeaşi poziţie. Prin cinste, muncă şi disciplină nu se poate să nu învingem, căci cu noi este adevărul şi

dreptatea, iar nu cu duşmanii noştri", spunea el într-o cuvântare ţinută, cu ocazia onomasticii sale, în 1936.[5]

Generalul şi „Căpitanul" au întreţinut un intens schimb de scrisori, care s-a păstrat în parte, în timp ce, în rest, corespondenţa privată a lui Codreanu trebuie considerată pierdută. Cantacuzino-Grănicerul îi explica lui Codreanu dedesubturile şi legăturile personale ale elitei româneşti, care altminteri i-ar fi rămas necunoscute acestui *homo novus* venit din provincie. Totuşi, caracterele celor doi bărbaţi nu erau chiar asemănătoare. În cercul restrâns al Legiunii, generalul ieşea atât de neplăcut în evidenţă prin tonul lui de cazarmă, manierele lui vulgare şi limbajul cu tentă sexuală, încât unii legionari, cum ar fi Gheorghe Clime, se retrăgeau. Astfel, la 25 august 1936, după asasinarea lui Mihai Stelescu – când Codreanu se temea de acte de răzbunare –, el scria: „La mii şi mii de oameni le arăt revolverul meu şi le spun că: cu ăsta ne răzbunăm în contra celor ce încearcă să ne calce pe coadă [...]. [Luăm] măsuri ce au înfricoşat pe căcăcioşii noştri de adversari şi nu înfricoşează pe comunişti şi terorişti decişi [...]. Pentru ăştia trebuie să te păzim, nu pentru cei de la Cruciada pizdei mă-sei". Pentru a ilustra concepţia radical antisemită despre lume a generalului, care credea într-o conspiraţie evreiască mondială, vom cita o cuvântare a sa despre comunism, ţinută în primăvara anului 1936 în faţa legionarilor:

„Comunismul a fost inventat de jidani pentru stăpânirea lumii şi iarăşi trebuie să explic sinistra păcăleală. Jidanii, din nenorocire, au fost daţi afară din Egipt şi Palestina, unde toţi la un loc împreună nu ar fi fost aşa periculoşi pentru că s-ar fi certat între ei cum se ceartă toate neamurile celelalte între ele [...]. Pribegi s-au aşezat unde au putut şi unde au fost toleraţi cu scârbă, în toate ţările. Această risipire în toate ţările a făcut puterea lor [...]. Uniţi între ei pe tot globul pământesc, prin rabinii lor, au pus mâna pe francmasoneria care la început era o cinstită şi profesională (un fel de sindicat) asociaţie de zidari ce devenise o forţă universală [...]. «Eu, jidan, sunt întâi un om, am drepturi şi voi ceilalţi nu puteţi avea cutezanţa să ne trataţi ca pe nişte leproşi, aşadar eşim din mahalalele noastre (ghetouri) şi, uniţi cum suntem faţă de voi dezuniţi, cu timpul o să vă învingem». În acest răstimp au pus mâna pe finanţe prin bancherii lor şi pe presă [...], prin jidăniţi plătiţi de ei. Pe urmă, după marele război, au născocit comunismul pe baza codului jidănesc al jidanului Marx, cu care s-au introdus prin lojile lor masonice la Geneva, care din sublima Ligă a Naţiunilor a devenit Liga jidanilor şi a jidoviţilor plătiţi, pentru ca în fine să pună mâna pe Rusia, Spania, Franţa şi România şi cu ajutorul unui alt mare război pe care îl pregăteşte,

oricari ar fi învinșii ori învingătorii, toate statele slăbite să cadă definitiv sub dominația jidanilor."

Generalul administra sediul central al Legiunii, instalat în casa sa, ca pe o cazarmă și se îngrijea chiar de rânduiala de la toaletă.[6]

Relația strânsă dintre general și Căpitan a ajuns într-o criză profundă la răscrucea anilor 1936–1937. Primele semne apăruseră deja în ianuarie 1936, când generalul a cerut bani înapoi de la Legiune („eu nu prea stau pe roze") și a spus că evreii și masonii voiau să semene discordie între el și Codreanu. În august 1936, Cantacuzino i-a reproșat indirect lui Codreanu că ar fi laș și s-ar teme de oamenii lui Stelescu. Apoi însă situația s-a acutizat. Cantacuzino conducea delegația legionară în războiul civil din Spania. În timpul misiunii, Ion Moța și Vasile Marin și-au pierdut viața. Generalul s-a întors în grabă. S-a ajuns la o profundă criză de încredere între aristocratul frustrat și Codreanu, zguduit de moartea camarazilor săi. Cantacuzino voia să se retragă din funcția de lider de partid. Codreanu, bolnav de gripă, voia să evite acest lucru și i-a propus generalului să ceară un concediu. Scrisoarea lui Codreanu continua astfel: „Dar unde mă adresez atunci, poate întreba cineva? Răspundeți: la Corneliu Codreanu. Dar unde e? E și el în concediu că e bolnav. Vine peste două zile. Părerea lui e că nu e nimic, nici grav, nici urgent, și ca răspuns la toate [...] amenințările a plecat la plimbare. Aceasta este părerea mea. Cred că e bine. Cred că e rău să iau astăzi comanda efectiv și mâni să ne dizolve. E caraghios. De aceea vă rog. Adoptați formula mea. Numai în caz extrem pot să vă fac scrisoarea pe care o cereți, adică dacă această situație vă aduce neajunsuri morale". Codreanu se temea că partidul va fi interzis odată ce ar apărea chiar el din culise și ar face public ceea ce, oricum, știa întreaga țară: că el era conducătorul Legiunii și al partidului. Cantacuzino a reacționat la această scrisoare cu critici aspre la adresa lui Codreanu. Nu se mai simțea dorit; nu înțelegea de ce victoria finală era amânată *ad calendas graecas*. Apoi a trecut la chestiuni principiale: „eu confund legiunea cu țara, și nu cu D-ta, și văd în D-ta Șeful minus devotați și lingușitori ce sunt de 15 ori mai bătrâni ca mine, inferiori de subt toate raporturile". Cei doi n-au ajuns la ruptură, dar schimbul de scrisori arată cum izbucneau rivalități chiar în cercul restrâns al legionarilor și cum reacționa Codreanu în asemenea situații: se retrăgea la Predeal, pretextând că e bolnav, dar înainte de toate căuta să apară cât mai puțin în public – nu doar pentru a fi luat cât mai puțin la țintă: mai curând, retragerea și inaccesibilitatea făceau parte din instrumentele lui de putere. Codreanu știa că obține mai mult efect ca simbol ce captează proiecțiile oamenilor decât în practica politică.[7]

Codreanu și Cantacuzino-Grănicerul
la înmormântarea lui Ion Moța și Vasile Marin
(februarie 1937).

Pe lângă bătrânul general, de Legiune s-a apropiat și un alt Cantacuzino: Alexandru (Alecu). Cantacuzino bătrânul a preluat în 1935 conducerea noului partid al Legiunii, iar tânărul a devenit personajul responsabil cu fundamentarea ideologică și, în cele din urmă, succesorul lui Codreanu la vârful Legiunii. Familia Cantacuzino, cu multele ei ramuri, făcea parte din înalta aristocrație europeană și a jucat un rol important în promovarea fascismului european. Elsa Bruckmann, în al cărei salon de la München a devenit mare Adolf Hitler, era născută Cantacuzène.[8]

Generalul a ajutat Legiunea și cu bani din averea personală, nefiind singur în această privință în elita românească. Ascensiunea Legiunii în anii 1933–1934 s-a produs nu doar prin tolerarea ei de către părți din guvern, ci și prin donații concrete de terenuri, bani și materiale de construcții din partea membrilor elitelor. Un memoriu întocmit probabil în anul 1934 evită, desigur, numele donatorilor importanți din viața politică, despre care se specula mult, de pildă cele ale industriașilor Nicolae Malaxa, Dumitru Mociorniță sau Ion Gigurtu de la Societatea Mica, care îl angajase pe Ion Moța ca administrator imobiliar.[9] Nu era menționat nici prințul Nicolae, fratele regelui. Memoriul nu relata nici despre finanțări din străinătate, mai ales din Germania, despre care se făceau curent presupuneri în opinia publică. Până la sfârșitul anului 1933, Legiunea ar fi fost sprijinită, spunea memoriul, prin contribuțiile membrilor înscriși și ale simpatizanților convinși, incluși în „Comitetul de 1 000“. Așa ajunseseră în posesia Legiunii terenul Casei Verzi, tabăra de muncă Giulești și cabana de pe Rarău.

Chiar și atunci când, după asasinarea lui Duca, Legiunea părea decredibilizată, donațiile n-au contenit: Mihail Manoilescu, soții de generali, tinere doamne din burghezie donau bani și bunuri. Deoarece, de teama autorităților, Codreanu a distrus de mai multe ori arhiva mișcării sale, nu se cunoaște nimic precis despre finanțele acesteia. Chiar el trimitea înapoi donațiile cu origine necunoscută. Totuși, nu trebuie subestimată capacitatea Legiunii de a se finanța în parte și singură. Contribuțiile membrilor, vânzarea de fotografii, brelocuri și broșuri, precum și acțiunile de colectare a fierului vechi, de exemplu, jucau un rol important. Întreprinderile legionare – comerț, croitorii și restaurante –, parte a unei economii paralele legionare, nu produceau însă profit, iar în primăvara anului 1938 se aflau într-o profundă criză financiară, din care s-a ieșit cu ajutorul industriașului Ion Gigurtu.[10]

29. ASASINAREA PREMIERULUI

ÎNCURCAT ÎN ACEST FEL CU PĂRȚI ALE ELITELOR, LA SFÂRȘITUL anului 1933 Codreanu a intrat în primul său conflict important cu statul, reprezentat de Partidul Liberal, care a devenit în ochii legionarilor principalul adversar al mișcării. O privire unilaterală asupra Gărzii maschează însă dezvoltările principale din țară. Mobilizarea politică, violența retorică și reală au caracterizat anul 1933 la modul general, nefiind specifice doar gardiștilor. Jandarmeria și poliția acționau din ce în ce mai dur împotriva Legiunii, iar spirala violenței era accelerată de ambele părți. Guvernul național-țărănesc sub Alexandru Vaida-Voevod dădea semne de epuizare, iar asta nu s-a schimbat nici după organizarea la 21 mai 1933 a unei mari manifestații la București, cu 100 000 de participanți. Pentru Vaida-Voevod devenise periculoasă noua conducere a Partidului Liberal, prezidat de capabilul Ion Gheorghe Duca. La 14 noiembrie 1933, regele i-a încredințat lui Duca formarea guvernului și l-a însărcinat cu organizarea alegerilor. Încă de pe atunci, căderea lui Vaida-Voevod și ascensiunea lui Duca au fost comentate în moduri diametral opuse.

Duca își pregătise bine calea spre putere, plănuind, asemenea lui Maniu odinioară, să forțeze schimbarea guvernului printr-o demonstrație de masă. În iunie 1933, și-a asigurat sprijinul unor cercuri influente din Franța. Când regele Carol II a sărbătorit, în septembrie 1933, cincizeci de ani de existență a Castelului Peleș (o reședință regală construită în stil german în stațiunea montană Sinaia), Duca i-a întâlnit acolo atât pe regele Alexandru al Iugoslaviei, cât și pe ministrul de externe cehoslovac Edvard Beneš, inițiatorul Micii Antante – acea alianță care trebuia să apere țările din Europa central-răsăriteană și de sud-est ieșite învingătoare din război împotriva revizuirii tratatelor de pace.

Numirea lui Duca în funcția de prim-ministru a fost interpretată de politicieni ca Nae Ionescu și Nichifor Crainic drept rezultatul unui

complot al camarilei. Curând s-a răspândit zvonul că ar fi vorba de o conspirație și că Duca ar fi promis la Paris desființarea Gărzii de Fier. Și presa de stânga vedea în înlăturarea lui Vaida-Voevod o urmare a presiunii franceze împotriva extremei drepte din România, aflată în plină expansiune. Vaida-Voevod însuși vedea în ministrul de externe Nicolae Titulescu, în bancherii francezi și în ministrul francez de externe Paul-Boncour pe cei care trăseseră sforile pentru schimbarea puterii. Mari părți ale opiniei publice îl considerau pe Duca omul „domnișoarei", adică al Elenei Lupescu. Printre cercetători, problema rămâne disputată. Ce-i drept, Carol II nu prea avea o alternativă politică la liberali: Partidul Poporului al lui Averescu se dezbinase din cauza atitudinii față de camarilă, după ce Octavian Goga, de orientare procarlistă, înființase Partidul Național Agrar. Pe lângă acestea, mai existau doar partidele care se reduceau la un singur om, precum cel al lui Iorga. Grupurile carliste ale lui Goga și Gheorghe Brătianu erau prea mici și prea slabe pentru a prelua puterea de la Partidul Național-Țărănesc. În același timp, în spectrul de extremă dreaptă, între cuziști și legionari se înăsprea nu numai tonul. Cuza îl făcuse pe Codreanu „dobitoc polonez", iar pe legionari, „donquijotiști". În 1927, lansase și alte injurii: „Vânduți jidanilor! Speculanți! Jnapani! Pehlivani!" Cele două grupări se angajau în dispute violente. Ideologi legionari precum Ioan-Victor Vojen credeau deja din mai 1933, sub impresia evenimentelor din Germania, că se află într-un „moment prerevoluționar" și sărbătoreau accelerarea extremă a timpului. Vasile Marin anunța „sfârșitul democrației" prin autodizolvarea statului de drept. Nu voia să se dezică de antisemitism, spunea Marin, însă atacul viza democrația; „chestiunea evreiască" era importantă fiindcă era strâns legată de „lichidarea democrației".[1]

Extrema surescitare a opiniei publice nu promitea nimic bun pentru campania electorală. Nu numai gardiștii contribuiau la un climat violent. Istoricul și liderul de partid Gheorghe Brătianu le-a ordonat oamenilor săi ca, dacă sunt atacați, să răspundă cu arme de foc și l-a amenințat fățiș cu moartea pe Duca. Adversarii camarilei din Partidul Poporului al lui Averescu se lansau în atacuri violente. Grigore Trancu-Iași, fostul ministru al muncii, și Averescu cereau chiar înlăturarea regelui. Trancu-Iași spunea că țara este condusă de un manechin manevrat de familiile Wolf și Wieder (rudele Elenei Lupescu). Aripa de stânga a Partidului Național-Țărănesc, sub Ion Mihalache, ataca și ea camarila.

Garda însăși se mândrea că este „o organizație de luptă, compusă din ce are mai ales tinerimea entuziastă a României de după războiu", care își pune „mâinele sale energice pe frâiele acestei țări" și va zdruncina

domnia guvernanților. Statul legionar, pe care legionarii îl promiteau ca pe un model alternativ, va fi alcătuit astfel: „Nu vor mai exista decât muncitori în viitorul stat legionar. Trântorii vor fi puși la muncă. Statul legionar va căuta să aplice nu numai măsuri, dar să creeze o școală a «spiritului nou al vremii», o școală de educație pentru a transforma fundamental spiritul societății de azi, materialist, distrugător, francmason. Statul legionar va curăți prin pedeapsa cu moartea toți germenii răului. Pe toți cei «mari» ce au furat banul public, pe toți trădătorii din timpul războiului rămași nepedepsiți, pe toți cei ce au uneltit din umbra hrubelor massonice contra statului și națiunii noastre". Codreanu promitea un parlament în care deputații să nu se îmbogățească din diurnă, precum și salarii plătite în funcție de utilitatea muncii pentru societate: un muncitor manual ar trebui să câștige mai mult decât un om de stat. Promitea modernizarea agriculturii, verificarea averilor dobândite pe căi necinstite, eliminarea identităților regionale specifice. „Distrugând, prin dragoste frățească, hotarele dintre provincii, nu vor mai exista: ardeleni, regățeni, basarabeni, ci: legionari cari vor conlucra cu râvnă și iubire la mărirea și prosperitatea patriei lor dintre Nistru și Tisa".[2]

Ceea ce făcea ca acest limbaj să fie atât de periculos pentru elite era noul amestec de chiliasm și revoluție socială, care stătea sub zodia tulburărilor muncitorești de la începutul anului 1933. Societatea zguduită de greve, lupte de stradă, agitație comunistă subterană, criză economică și scandaluri de corupție era un sol extrem de fertil pentru propagandă. La sfârșitul lui noiembrie, situația a escaladat: la Iași, gardiștii au spart geamurile casei politicianului liberal Victor Iamandi, rănind-o pe fiica acestuia, au distrus Clubul Liberal, iar procurorul general a fost rănit în lupte de stradă. Garda a fost apărată de politicieni conservatori naționaliști cum ar fi Goga și Gheorghe Brătianu, liderul tinerilor liberali, precum și de Partidul Poporului. La întrebarea unui redactor de la *Cuvântul* lui Nae Ionescu, Codreanu s-a referit la violența scăpată de sub control: victimele ei erau gardiștii, care cădeau într-o luptă dreaptă și nobilă, uciși de gloanțe și de lovituri; țara își omora cei mai buni fii, dar noua generație neînfricată era gata să meargă pe drumul ei până la sfârșit; această generație pretindea demnitate.[3]

În aceste împrejurări, prim-ministrul Duca a interzis la 9 decembrie 1933 Garda de Fier, motivând că aceasta încerca să instaleze prin teroare un regim anticonstituțional și reprezenta un pericol pentru societate. Interzicerea Gărzii fusese pusă la cale mai ales de ministrul de externe Nicolae Titulescu, care a primit sprijin de la Paris și Praga, negând însă mai târziu vehement că ar fi jucat un rol. Titulescu se temea de ascensiunea Germaniei național-socialiste și vedea în Gardă o ramură a ceea ce,

în România, era numit hitlerism. Duca se împotrivise multă vreme acestei măsuri, dar Titulescu exercitase o mare presiune asupra lui. Din culise acționa Franța, al cărei ministru plenipotențiar în România, André d'Ormesson, trimisese la Paris, pe 4 decembrie 1933, un lung raport despre Garda de Fier. Politicienii români îl asiguraseră că Garda va fi interzisă îndată ce va expira termenul de înscriere pe listele electorale. Ministrul Franței nu făcea un secret din faptul că Garda ar obține la alegeri un număr considerabil de voturi: „...este sigur că, dacă s-ar lăsa mână liberă propagandiștilor Gărzii de Fier, viitoarele alegeri le-ar aduce numeroase voturi. Probabil ar ajunge unul dintre partidele cel mai puternic reprezentate, ceea ce, atât din cauza lipsei lor totale de experiență politică, cât și din cauza teoriilor și programului lor, ar fi un dezastru pentru România". Ministrul de externe Titulescu, care, din precauție, părăsise țara, ajungând în Cehoslovacia, se afla în strânsă legătură cu d'Ormesson, care, la 9 decembrie 1933, a telegrafiat la Paris: „Dl TITULESCU, care a ținut să-mi împărtășească el însuși această decizie, tocmai m-a informat că, pentru a avea câștig de cauză, a trebuit să învingă ezitările dlui Duca. Chiar a amenințat că-și va da demisia, sub falsul pretext al stării de sănătate, dacă dizolvarea Gărzii de Fier nu se va realiza imediat. În aceste condiții, acest partid nu-și va mai putea prezenta la alegeri candidații pe o listă proprie. Dl TITULESCU considera această măsură indispensabilă, dar nu ascunde faptul că ar putea urma o anume agitație în țară". Fără îndoială, Titulescu a fost cel care a orchestrat interzicerea Gărzii. El avea să nege hotărât acest lucru patru ani mai târziu, când, într-una din numeroasele turnuri ale politicii interne, ministrul de externe critic față de rege s-a regăsit împreună cu Codreanu și Maniu în tabăra celor care voiau să împiedice o dictatură regală. Nu doar presiuni externe, ci și teama de tulburări asemănătoare unui război civil și de afluența masivă de tineri în Gardă l-au determinat pe Gheorghe Tătărescu, ministru influent și, în curând, succesor al lui Duca în funcția de prim-ministru, să ia cuvântul printr-un discurs radiofonic la 13 decembrie 1933. După interzicere a urmat un val de arestări: mii de gardiști au fost închiși, iar unii au intrat în greva foamei. Pe 10 decembrie 1933, Codreanu le-a transmis adepților lui să accepte măsurile represive; gardiștii din Ardeal erau îndemnați să-și dea votul lui Iuliu Maniu, iar cei din celelalte provincii, tânărului liberal Gheorghe Brătianu sau lui Alexandru Averescu.[4]

Interzicerea Gărzii de Fier a fost criticată de presa naționalistă de dreapta a lui Crainic și Ionescu. Presa de stânga a salutat măsura, dar s-a arătat îngrijorată de starea de spirit înfierbântată. Generalul Cantacuzino-Grănicerul, un prieten al lui Duca, i-a scris la 11 decembrie „scum-

pului Iancu“, promițând să evite vărsarea de sânge, dar avertizându-l indirect: „Cu tot răul ce ni-l faci, creștinește te îmbrățișez“. Ministrul Franței la București relata pe 12 decembrie 1933: „Dizolvarea Gărzii de Fier, deși în general așteptată, a provocat o emoție fără îndoială sinceră într-o parte a opiniei publice, dar destul de artificial exagerată în alte medii care, în perioada electorală, sunt bucuroase să folosească orice mijloace pentru a clătina guvernul. De fapt, nu este prima dată în România când o organizație politică are o asemenea soartă, și mulți dintre cei care aruncă azi piatra asupra dlui Duca au uitat probabil că susținuseră guvernul național-țărănesc care, în 1930, dizolva aceeași Gardă de Fier. Este sigur, totuși, că multă lume, chiar în Partidul Liberal, uitând caracterul demagogic și chiar terorist al mișcării conduse de dl Zelea Codreanu, regretă că a fost lovită o organizație naționalistă care, mai ales printre studenți, recruta aderenți ale căror patriotism și sinceritate nu pot fi puse la îndoială. Chiar în sânul guvernului, știu că această opinie a fost susținută de câțiva miniștri și probabil de dl Duca însuși. Dar, în sfârșit, punctul de vedere al dizolvării este cel care a prevalat, iar președintele Consiliului a fost, după dl Titulescu, primul care mi-a declarat că erau imposibil de tolerat acțiunile unui partid organizat militar, care-și proclamă sus și tare intenția de a recurge la violență pentru a-și atinge obiectivele“. La București circulau zvonuri că va urma un act de răzbunare din partea legionarilor. Apoi, la 29 decembrie 1933, trei legionari de origine aromână – Nicolae Constantinescu, Ion Caranica și Doru Belimace – l-au ucis pe prim-ministrul care aștepta pe peronul gării din Sinaia. Țara a reacționat șocată, cu toate acestea nu puțini, mai ales țărani și intelectuali, și-au exprimat satisfacția.[5]

Până azi, culisele și adevărații responsabili ai atentatului nu sunt cu totul clarificate. Interpretarea legionară vede în Duca mai degrabă victima unei lupte de putere între Gardă și camarilă, încercând astfel să-i dezvinovățească pe Codreanu și pe cei din jurul lui. Contemporanii și istoricii au constatat numeroase nepotriviri. De neînțeles este, de pildă, eșecul serviciilor secrete, altminteri atât de eficiente, iar aceasta în ciuda numeroaselor avertismente și a amenințărilor scrise și telefonice. Chiar șeful serviciului secret a admis, la 4 ianuarie 1934, într-o convorbire cu Armand Călinescu, tânărul politician în plină ascensiune din Partidul Național-Țărănesc și viitorul adversar principal al lui Codreanu, că se știa dinainte despre atentatori, dar că organele subordonate ar fi eșuat, iar Duca n-ar fi respectat măsurile preventive de protecție. Curioasă este și atitudinea regelui, acesta refuzându-i ultimele onoruri celui care, în 1930, se exprimase împotriva întoarcerii lui. Astfel, curând au apărut

zvonuri că regele s-ar afla în spatele atacului. Aceste speculații au fost alimentate și mai mult când s-a aflat unde se ascunsese Codreanu după atentat: la o anume doamnă Cernăianu, care nu era, nici mai mult, nici mai puțin, decât o rudă a Elenei Lupescu. Alegerea acestei ascunzători, în care se afla o instalație de interceptare a convorbirilor telefonice de către serviciile secrete, avea să-i dăuneze pe viitor și mai grav din punct de vedere politic lui Codreanu și să contribuie semnificativ la dezbinarea Legiunii în 1934. Cantacuzino-Grănicerul i-a explicat fratelui său, într-o scrisoare iritată, că Codreanu ar fi fost doar vecin cu doamna Cernăianu și n-ar fi știut nimic de rudele ei, iar când Cernăianu ar fi informat-o telefonic pe Lupească, Codreanu ar fi părăsit casa imediat.

Codreanu s-a ascuns apoi la un adept al său, Ștefan Zăvoianu, colonel rănit în război, iar în cele din urmă, la 15 martie 1934, s-a pus de bunăvoie la dispoziția autorităților. Ministrul d'Ormesson presupunea că poliția știuse de ascunzătoare, dar că, sub influența unei puteri necunoscute – aluzie la Carol II – renunțase să-l aresteze. În mod confidențial, el a raportat la Paris că Nicolae Titulescu suspecta camarila; Titulescu mai spunea că, după părerea sa, monarhul sprijinea Garda și că, în politica externă, tindea spre Roma și Berlin. Între timp, în închisoare, experiența comună a arestului alimenta din nou un puternic sentiment de comuniune. Totuși, existau opinii divergente asupra practicilor de urmat. Tatăl lui Codreanu dorea să impună un regim de rugăciune și de post atât de strict, încât până și preotul pogromist Dumitrescu-Borșa a considerat că se întrece măsura.[6]

Guvernul a instituit starea de urgență. Prim-ministru a devenit Gheorghe Tătărescu, care, spre deosebire de subsecretarul său de stat de la Interne, Victor Iamandi, căuta concilierea cu Legiunea, probabil și la indicația regelui. După asasinat au fost arestați în jur de două mii de legionari de frunte și simpatizanți, printre aceștia și Crainic și Nae Ionescu, autoritățile procedând brutal. Generalul Cantacuzino-Grănicerul a fost lovit personal de prefectul poliției. Ziarele favorabile Gărzii, *Calendarul* și *Cuvântul*, au fost interzise. Șeful serviciului secret, Eugen Cristescu, bănuia că atacul fusese plănuit în casa generalului Cantacuzino-Grănicerul, cu participarea lui Codreanu. De altfel, spunea el, îi propusese lui Duca să procedeze la percheziție și arestare, ceea ce prim-ministrul a refuzat, de teama unui scandal. Potrivit lui Cristescu, după lovitură Codreanu ar fi primit o indicație de la adjutantul regal Puiu Dumitrescu, ascunzându-se apoi. Adjutantul, pe de altă parte, ar fi dus o luptă îndârjită cu Lupeasca. În acest sens, continua Cristescu, adjutantul s-ar fi folosit de Gardă ca mijloc de presiune, recomandându-i regelui chiar

să-l primească în audiență pe Codreanu. Potrivit lui Cristescu, teama de Gardă era atât de mare în anturajul regelui, încât chiar comandantul Jandarmeriei și șeful poliției, colonelul Marinescu, s-ar fi reasigurat la Codreanu. Totuși, adjutantul a pierdut în lupta pentru putere cu Lupeasca și a fost îndepărtat de la curte. Armand Călinescu a comentat acest lucru cu cuvintele: „Camarila creștină a fost înfrântă de cealaltă, semită". Ziaristul Pamfil Șeicaru i-a spus mai târziu lui Călinescu că Lupeasca ar fi fost implicată în atacul asupra lui Duca și ar lucra împreună cu Garda. Isteria a mers atât de departe, încât se zice că ministrul de interne Inculeț și Eugen Cristescu se temeau să nu fie otrăviți de Lupească.[7]

Mai serios trebuie luată o declarație dată de Virgil Ionescu – odinioară om de încredere al lui Carol II, iar acum, al lui Codreanu – în calitate de martor la procesul împotriva asasinilor. Ionescu a declarat că el stabilise contactul între Codreanu și Palat, spionând în acest timp pentru Codreanu. Potrivit lui Ionescu, regele era binevoitor față de Gardă; însă el, Ionescu, ar fi încercat să împiedice ca adjutantul regal Puiu Dumitrescu să pună stăpânire pe Gardă. Ca să se răzbune pe îndepărtarea sa de la Palat, Dumitrescu le-ar relata acum gardiștilor că Lupescu, Wieder și Titulescu ceruseră interzicerea Gărzii, ceea ce ar fi neadevărat. Un actor important în aceste intrigi era, în sfârșit, Nicolae Titulescu, care se punea mereu de acord cu ministrul Franței. Față de acesta, el se prezenta ca pionier în lupta împotriva camarilei, declarând că i-ar fi cerut regelui să-i destituie pe Puiu Dumitrescu, pe tatăl acestuia, care comanda Jandarmeria, precum și pe ministrul de război Uică. Franța, dar și Cehoslovacia și Iugoslavia, adică cei mai importanți aliați ai României, au pledat ca Titulescu să preia Externele și în noul cabinet, pentru a împiedica o eventuală reorientare a politicii externe românești către Berlin și Roma. Titulescu, la rândul său, le-a dat clar de înțeles aliaților că poziționarea României față de Vest depindea în foarte mare măsură de el, întrucât camarila, apropiată de Gardă, ducea țara pe căi greșite. Așa se prezentau luptele de culise din politica românească, duse într-o atmosferă înveninată, după cum scria ministrul d'Ormesson: „în această țară, în care intriga domnește pretutindeni, circulă zvonurile cele mai contradictorii, dar se simte cum plutește în aer o neliniște reală".[8]

La 19 martie 1934 a început procesul împotriva celor trei atentatori și a conducerii Legiunii – cu totul, 52 de persoane. Atmosfera din sală era, din nou, favorabilă acuzaților. Au fost chemați nu mai puțin de 703 martori, dintre care 670 din partea apărării. Cei trei asasini erau cinstiți în cercurile legionare, cu încuviințarea lui Codreanu, drept „nicadori" (un

cuvânt format din primele silabe ale numelor lor). Ei au fost condamnați la muncă silnică pe viață.

Codreanu, Cantacuzino-Grănicerul și politicienii de frunte au fost însă achitați, după ce crema elitei politice – pornind de la Averescu și Vaida-Voevod, care se declara mândru naș al Legiunii, trecând prin Argetoianu, Goga, Iorga, Maniu și Mihalache și până la Gheorghe Brătianu – a depus mărturie în favoarea lor. Deja la începutul lunii februarie, regele hotărâse achitarea lui Nae Ionescu. Rezultatul acestui proces, clar dirijat, nu reflecta hotărârea unei justiții independente, ci voința regelui, care în timpul procesului a explicat, în particular, că „Codreanu are un admirabil spirit organizator". Este limpede că monarhul voia să se folosească de Gardă ca instrument în lupta pentru putere. Ministrul d'Ormesson și cea mai importantă sursă de informații a acestuia, Nicolae Titulescu, au urmărit desfășurarea procesului cu neliniște crescândă. Potrivit lui Titulescu, Curtea ar fi fost gata să-i condamne și pe conducătorii Gărzii, dar un semn venit de sus – de la rege – a împiedicat acest lucru. Acest semn a avut un efect mai puternic decât încercarea guvernului lui Gheorghe Tătărescu de a obține o condamnare. Diplomația franceză a înțeles în scurt timp că procesul avea ca scop disculparea naționalismului românesc. Mărturiile unor politicieni de prim rang în favoarea lui Codreanu au zdruncinat încrederea – și așa limitată – a francezilor în elita politică românească. Potrivit francezilor, Constantin Argetoianu, „cu cinismul său obișnuit", a admis că ar fi format bucuros un cartel electoral cu Codreanu – iar acest lucru, după cum aveau s-o arate în curând planurile colaboratorului lui Argetoianu, Jean Pangal, nu era o vorbă goală. În urma procesului, diplomații francezi au tras concluzia că acțiunile Gărzii trebuiau canalizate – pe lângă aceasta, guvernul trebuia să rezolve „problema evreiască", pentru a priva extrema dreaptă de argumentul ei principal. Aceste remarci arată cât de mult se lăsa influențată principala putere protectoare a României din Occident de puternica atmosferă antisemită.[9]

Moartea lui Duca și zdruncinarea liberalilor au creat spațiu pentru intrigi politice ale regelui și ale adversarilor săi numeroși, dar prost coordonați. Legiunea slăbită și conducătorul ei lovit păreau o masă de manevră potrivită pentru acțiuni împotriva camarilei sau obținerea puterii politice cu ajutorul regelui. În urma achitării, guvernul și-a prezentat demisia, dar regele n-a acceptat-o.[10]

Despre răspunderea personală a lui Codreanu în privința asasinatului s-a discutat mult printre contemporani și în cercetare. Mihai Stelescu, fostul coleg de partid al lui Codreanu, afirma în 1936 față de Armand Călinescu, pe atunci principalul opozant politic al lui Codreanu, că ar

avea dovezi că însuşi Codreanu plănuise fapta. Printre aromâni, din rândurile cărora proveneau asasinii, domnea uimirea şi nemulţumirea, căci Sterie Ciumetti, om de încredere aromân al lui Codreanu, cunoscut ca adversar al Lupeascăi, fusese ucis de poliţie în împrejurări neclare. Legionarii aromâni nu înţelegeau de ce Codreanu manifesta un interes redus pentru clarificarea cazului, şi chiar „nicadorii“ se simţeau neglijaţi de el, motiv pentru care i s-au plâns lui Cantacuzino-Grănicerul. Această purtare şovăielnică a lui Codreanu a iritat masa aderenţilor, şi aşa puternic influenţată de zvonuri şi timorată de măsurile poliţiei.[11]

Indiferent dacă Codreanu a ordonat atentatul – ceea ce, în structura de conducere a mişcării, pare mai plauzibil – sau nu, el şi cercul său intim au contribuit la crearea unui climat violent: au contribuit, fiindcă şi alţi politicieni, dar şi presa au instigat împotriva lui Duca. Legionarii însă au fost cei care au tras, acest lucru putând fi şi efectul unei ranchiune a aromânilor faţă de Duca, considerat de refugiaţii din Elada mult prea favorabil grecilor. Fapta a fost posibilă fiindcă organele de securitate le-au permis acest lucru atentatorilor. Ani de zile, Garda fusese sprijinită de premierul Vaida-Voevod şi de colaboratorul acestuia, Viorel Tilea. Dă de gândit şi faptul că oameni care au sprijinit, respectiv au tolerat Legiunea au primit înalte funcţii în stat. Pe lângă premier, acest lucru este valabil în primul rând pentru ministrul de interne Ion Inculeţ, cu care Ion Zelea Codreanu luase odinioară legătura, şi, începând din octombrie 1934, pentru subsecretarul de stat de la Interne, Eugen Titeanu, unul dintre cei mai importanţi protectori ai lui Codreanu.[12]

Fără îndoială, câştigătorul politic al acestor evenimente era regele: premierul incomod fusese înlăturat, iar Garda de Fier, devenită periculos de puternică, fusese slăbită prin arestări şi, astfel, îmblânzită politic. Conducătorilor ei li se arătase, prin proces, că se poate acţiona împotriva lor, dar că pot fi şi toleraţi dacă se arată ascultători. Achitarea lui Codreanu a avut loc la indicaţia regelui şi mai puţin prin lucrarea Sfântului Anton din Padova, căruia Căpitanul îi atribuia salvarea sa. În ce fel intenţiona regele să folosească Garda s-a observat la câteva zile după achitarea lui Codreanu. La 29 aprilie 1934, gardiştii au trecut prin faţa Palatului Regal, regele stătea la balcon şi, la ovaţiile lor – „Trăiască Garda“, „Trăiască Codreanu“ – a ridicat mâna în salutul roman. Fanfara poliţiei din Prefectura Bucureştiului i-a însoţit apoi pe demonstranţi la locuinţa lui Nae Ionescu şi la cea a lui Cantacuzino-Grănicerul, unde Codreanu îşi stabilise sediul. Răspunsul monarhului cu privire la uciderea premierului său nu putea fi mai lipsit de echivoc. Ministrul d'Ormesson a telegrafiat la Paris că manifestaţia ar fi trebuit să deturneze

opinia publică de la lovitura eşuată a ofiţerilor sub Victor Precup. Nimic nu s-ar petrece fără voinţa monarhului: „Bunul plac şi bunăvoinţa lui Carol sunt singurele care vor decide“.[13]

Partidele politice au condamnat atentatul. Biserica Ortodoxă a publicat, la 6 februarie 1934, o luare de poziţie, în care problema a fost deplasată în spaţiu: făptuitorii ar fi fanatici balcanici, care s-ar deosebi de „sufletul [...] nobil, bun şi blând“ al românilor. Astfel, Biserica a evitat o condamnare a lui Codreanu şi a ideologiei legionare, dar şi clarificarea rolului jucat de clerici de frunte în mediul dreptei naţionaliste.[14] Regele şi Biserica voiau să se folosească mai departe de Gardă.

30. SCHISMATIC

DACĂ DEJA ÎMPREJURĂRILE ASASINĂRII LUI ION GHEORGHE DUCA sunt îndeajuns de derutante, elita politică a României s-a implicat, în lunile și anii care au urmat, într-un ghem de intrigi și mai greu de descurcat. Pe termen lung, acestea au contribuit la implozia sistemului partidelor, care, în ochii unei mari părți a populației, și-au pierdut orice credibilitate. Acest lucru le-a oferit regelui și camarilei mai mult spațiu de manevră politică, dându-i însă din nou elan și lui Codreanu. În ciuda achitării, el primise o lovitură grea. Garda era, cel puțin *de iure*, ilegală, iar ca organizație se afla în pericol: mai întâi fiindcă nu mai putea lucra pe față, apoi și pentru că apărea o opoziție internă. Totuși, conflictele interne trebuie văzute pe fundalul crizei politice generale. Într-un stat și o societate destabilizate, armata s-a văzut chemată să intervină. Ofițerii opozanți voiau chiar să preia Garda. Generalul Averescu le-a făcut gardiștilor dezorientați propuneri în sensul unei lovituri de stat, pe care ar fi trebuit să o conducă bătrânul Cantacuzino-Grănicerul. Potrivit unor zvonuri, Averescu s-ar fi propus chiar ca lider al Gărzii, în timp ce justiția spera că influența armatei îi va mai domoli pe gardiști; potrivit altor zvonuri, Cantacuzino-Grănicerul i-ar fi predat lui Averescu, în lupta împotriva lui Carol II, lista membrilor Gărzii.

Din toate astea n-a ieșit nimic; pe de altă parte însă, maiorul Victor Precup, un carlist dezamăgit cu simpatii pentru Garda de Fier, a încercat la începutul lui aprilie 1934 să dea o lovitură de stat. Nu era primul. Deja în ianuarie umblaseră zvonuri despre planul de asasinare a regelui ticluit de doi generali, probabil cu știința lui Averescu. Acesta din urmă lucra între timp la o a treia tabără, pe lângă cele ale vrăjmașilor liberali și național-țărăniști. I-a adunat în jurul său pe Goga, Argetoianu și Gheorghe Brătianu, și-a întins tentaculele spre Maniu, de sprijinul armatei era sigur. Astfel a apărut, ca o opoziție unită față de rege, „blocul constituțional“, care însă era mai curând impresionant pe hârtie decât eficient în realitate.

În retrospectivă, probabil că nimic nu apare mai bizar decât încercarea influentului mare maestru al Marii Loji Naționale Române, Jean Pangal, de a se folosi de Gardă pentru planurile sale ambițioase. Pangal era considerat o eminență cenușie a politicii românești și un prieten intim al lui Constantin Argetoianu. El și-a condus loja pe un făgaș antisemit-naționalist, ceea ce a provocat dezbinarea influenților francmasoni români. În timp ce o parte a acestora a rămas liberală și orientată internațional, Pangal urmărea, potrivit rapoartelor serviciilor secrete, o dictatură naționalist-autoritaristă, pentru care, aidoma altor politicieni, avea nevoie de gardiștii dezorientați ca pedestrași. Pe la jumătatea lunii iunie 1934, marele maestru se gândea chiar să i se adreseze direct lui Codreanu. El și-a întins tentaculele spre Ionel Moța, căruia voia să-i ofere un post într-un guvern militar sub Averescu. A presupune că Moța sau Codreanu, care combăteau amândoi cu înverșunare francmasoneria, ar fi intrat într-un asemenea joc pare cel puțin ciudat. Mai concrete erau însă perspectivele tratativelor lui Pangal cu A.C. Cuza și cu fiul acestuia, Gheorghe, francmason, cu scopul fuziunii dintre Marea Lojă Națională și LANC. Uneltirile lui Pangal, care s-au prelungit până în primăvara anului 1935, au provocat neliniște în rândul populației evreiești. Pangal însuși credea – din nou potrivit aprecierii serviciului secret – că i-ar putea câștiga pe evreii români pentru proiectul său de instaurare a unui regim naționalist controlat de francmasoni. Înainte de toate, afacerea Pangal aruncă o lumină revelatoare asupra intrigilor țesute de politicienii de la București, cărora nici o opțiune nu li se părea nerealizabilă.[1]

Presiunea franceză și, de asemenea, asocierea surprinzătoare a celor două mari partide au împiedicat în 1934 o guvernare de dreapta. Ministrul d'Ormesson relata la Paris, pe 8 iunie 1934, pe un ton neobișnuit de critic, că rolul regelui ar fi deosebit de problematic, ba chiar că ar trebui să vorbim, în acest context, de „psihopatie". Constantin Argetoianu ar fi fost, în ultimele luni, „geniul rău" al politicii românești, remarcându-se prin „cinismul cel mai violent". Situația politică era descrisă de d'Ormesson în culori și mai sumbre: Averescu era senil, iar țara evitase în ultimul moment o dictatură regală. „Ideea dictaturii, născută din capriciul veleitar al unui rege aliat cu machiavelismul șiret al unui curtean, a fost la un pas de a fi realizată."

Guvernul a rămas instabil și a alunecat spre dreapta: începând din octombrie, susținătorii lui Codreanu determinau politica Ministerului de Interne. Atât liberalii, cât și național-țărăniștii erau slăbiți de luptele intestine pentru putere – dintre vechea și noua generație de politicieni în cazul liberalilor, dintre ardelenii burghezi (Vaida-Voevod, Maniu) și

agrar-socialiştii din Vechiul Regat (Mihalache) în cazul Partidului Naţional-Ţărănesc; pe lângă aceasta, Maniu şi Vaida-Voevod se combăteau şi personal. Vaida-Voevod era cunoscut drept „naşul" politic al lui Codreanu. Mihalache însă, lider al aripii de stânga, se arăta mai nou entuziasmat de „geniul" politic al lui Mussolini. Căuta favorurile micilor grupări de la stânga partidului său, pentru a slăbi astfel aripa de dreapta din jurul lui Vaida-Voevod.[2] Astfel, în 1934 existau trei tabere politice – liberalii, Partidul Naţional-Ţărănesc şi gruparea eterogenă din jurul lui Averescu –, însă ele erau din ce în ce mai mult nişte conglomerate politice care se desfăceau în grupuri clientelare.

După proces, Codreanu trebuia să-şi schimbe strategia. În 1933 apăruse ca lider al unei Gărzi de Fier gata de acţiune violentă, dar şi ca politician clasic. Luase parte la manifestaţiile din campania electorală şi, ca şi în anii precedenţi, umblase prin ţară ca un mare preot al ritului legionar, asistând, de pildă, la sfinţirea unui camion legionar de propagandă la Craiova.[3] Garda răspândea zarvă şi violenţă, ca şi celelalte partide, de altfel. Trupele de asalt ale acesteia, numite „echipele morţii", produceau teamă chiar şi numai prin denumire. În 1934 însă, Codreanu trebuia să admită că prin aceste metode Garda nu prea se putea diferenţia în ochii populaţiei de celelalte partide şi că pretenţia de a fi „şcoala duhului nou" avea de suferit. Codreanu a ordonat o schimbare de direcţie, pe care nu toţi au urmat-o de bunăvoie. Orice s-ar zice, asasinarea lui Duca şi procesul puseseră Garda într-o situaţie dificilă. Ea nu mai putea acţiona pe faţă. Zvonurile potrivit cărora Codreanu lucra pentru Lupească se menţineau cu încăpăţânare. De aceea, Garda şi conducătorii ei s-au retras din atenţia publică, iar Codreanu s-a refugiat pe Rarău, în timp ce oamenii săi, în ciuda interzicerii organizaţiei, făceau propagandă pe tăcute, „de la om la om", cum se spunea. Iar această propagandă a avut mare succes, beneficiind de sprijinul mărinimos al prinţului moştenitor Nicolae, care se afla într-o opoziţie tot mai accentuată faţă de fratele său Carol. Acesta din urmă însă îl lăsa în pace şi se folosea la rândul lui de Gardă.

Totuşi, unii legionari de frunte nu i-au iertat lui Codreanu purtarea de după asasinarea lui Duca. În vara anului 1934, nemulţumirea s-a prefăcut în revoltă. Mihai Stelescu, orator charismatic şi erou al luptelor de stradă de la începutul lui 1933, îl considera pe Codreanu din ce în ce mai mult un politician mediocru şi un intelectual ratat, dar mai ales un trădător. Stelescu ştia că Virgil Ionescu şi Codreanu negociaseră cu prefectul Poliţiei Capitalei, Gavrilă Marinescu, deci, implicit, cu camarila. Ambiţia îi era alimentată de forţe care combăteau camarila, dar şi de

persoane apropiate camarilei. Într-o tabără de vară din Basarabia, a adunat disidenți în jurul lui. Portretul lui Codreanu a fost dat jos. Stelescu a luat hotărârea să-l înlăture pe Codreanu. Un prim atentat pe Rarău a eșuat. În următorul, un adept al lui Stelescu a încercat să pună cianură de potasiu într-o sticlă de țuică. Probabil pentru a-și crea un alibi, Stelescu a orchestrat o demonstrație zgomotoasă la Râmnicu Vâlcea, care s-a terminat cu o grevă a brațelor încrucișate și cu arestări în masă, pasămite provocate în mod deliberat. Legionarii bănuiau că Stelescu așteptase în închisoare știrea despre executarea atentatului; pentru a-l pune la încercare, i s-ar fi pasat un mesaj fals anunțând reușita atentatului, fiind astfel demascat. Unchiul soției lui Stelescu, director general în Ministerul Comunicațiilor, ar fi pregătit otrava acasă la el. Prin el, Richard Franasovici, un membru al camarilei, și liberalul Victor Iamandi ar fi aflat de tensiunile din cadrul Legiunii; în acest joc periculos era implicat și ziaristul Pamfil Șeicaru. Atentatorul prin otrăvire a fost trădat, probabil de fostul atentator Gheorghe Beza și de adjutantul lui Codreanu, Dumitrescu-Zăpadă, fiind prins în Gara de Nord din București. Codreanu, Cantacuzino-Grănicerul și Nichifor Crainic au năvălit apoi în locuința goală a conspiratorilor și au percheziționat-o. Stelescu, eliberat din închisoare, a fost adus în fața unui „tribunal de onoare“ legionar, prezidat de Cantacuzino-Grănicerul, cel priceput la duel. Stelescu a clacat și și-a cerut iertare. A fost degradat și exclus din Legiune. În public însă, Codreanu le-a comunicat legionarilor, la 25 septembrie 1934, că rămâne la aprecierea sa dacă și când va fi Stelescu primit înapoi.[4]

Ruptura în cadrul Gărzii și atentatul au făcut vâlvă pe plan internațional. Presa românească de stânga făcea propagandă în favoarea „steliștilor“, cum erau numiți adepții lui Stelescu. Cine s-a afla, mai exact, în spatele atentatului rămâne totuși nesigur. Legionarii îi bănuiau pe liberali, gândindu-se la o răzbunare pentru asasinarea lui Duca; totuși, multe întrebări au rămas fără răspuns. În 1934, ziariștii din București colportau informația că în spatele lui Stelescu s-ar afla Alexandru Averescu și generalul Nicolae Rădescu, amândoi adversari ai camarilei (Rădescu fiind cunoscut ca un adversar înverșunat al regelui), dar și Constantin Caragea, un membru al înaltei nobilimi, a cărui soție, sub numele conspirativ Haiduc, lucra ca spioană pentru Carol II. Acești oameni au finanțat întemeierea Cruciadei Românismului, o mișcare care, sub conducerea lui Stelescu, a preluat din obiectivele și metodele Legiunii, dar a renunțat la antisemitism și la violențe de stradă. Cruciada n-a ajuns niciodată mai mult decât o facțiune, însă mai ales la Iași și în mediile aromâne au existat legionari care au trecut la Stelescu.[5]

Stelescu era un duşman declarat al camarilei, fiind finanţat de adversarii acesteia. Codreanu însă, din cauza loialităţii sale faţă de rege, se apropia, în ochii multor legionari, periculos de mult de camarilă. Stelescu cunoştea exact viaţa internă a Gărzii, iar Codreanu se temea de el. O misiune de mediere întreprinsă de fratele lui Codreanu, Horia, a eşuat (15 februarie 1935).

Mişcarea lui Stelescu a câştigat în renume atunci când Panait Istrati (1884–1935), celebrat ca un Gorki sau Romain Rolland român, s-a alăturat „Cruciadei", după ce se delimitase, dezamăgit, de Uniunea Sovietică.[6]

Campania lui Stelescu îl atingea personal pe Codreanu, derutându-i şi pe legionari. Ea îl lovea pe Codreanu în punctul cel mai sensibil: în renumele său, în venerarea-i idolatră ca lider al mişcării tinereşti naţionaliste, aşa cum se vedea Legiunea pe sine, precum şi în independenţa sa faţă de elita politică de la Bucureşti.[7] La 4 aprilie 1935, Stelescu a publicat o scrisoare deschisă către Codreanu, în care-i reproşa acestuia şi tatălui său că duseseră la pieire „multe suflete curate". L-a făcut pe Codreanu mincinos, avid de circumscripţii electorale avantajoase (în judeţul Putna), plagiator – *Cărticica şefului de cuib* nefiind scrisă de el –, produs al lui Vaida-Voevod, laş care evita luptele cu jandarmeria. „Tu veneai în urmă să te ovaţioneze lumea la procese sau să-i îngropi", rezuma Stelescu succesele cu efect la public ale lui Codreanu la tribunal. Deosebit de afectat a fost Codreanu de aluziile, nedezvoltate mai mult, la relaţiile sale cu maicile mănăstirii Agapia din Moldova, de care se simţea legat încă din anii 1920. Stelescu nu făcea un secret din faptul că voia să-l scoată din viaţa politică pe „Zelinschi", aşa cum începuse să-l numească pe Codreanu.[8]

Stelescu i-a tăiat lui Codreanu pretenţiile charismatice din rădăcină, descriindu-i originea etnică drept neromânească: Codreanu ar fi pe jumătate polonez, pe jumătate german, dar sigur nu român; ar fi un „venetic" care, prin actele sale de violenţă „neromâneşti" şi banda lui de criminali, pângăreşte România: „Nu-ţi permitem să dai îndrumări acestui neam. Tu eşti venetic, eşti străin, eşti leh, eşti neamţ. De aceea, ceri alianţa cu nemţii. Sângele din tine vorbeşte. Du-te în Germania de te închină lui Hitler. Afară, până ce nu vei fi linşat. Afară, străinule, din ţara aceasta sfântă, de al cărei tineret îţi baţi joc". În 1936, Stelescu a publicat facsimile după actele din registrul stării civile referitoare la părinţii lui Codreanu.[9] Împreună cu Cultul Patriei, o asociaţie a notabilităţilor bucureştene, s-a plănuit chiar publicarea unui articol cu titlul „Conducătorul Gărzii – homosexual", la care s-a renunţat însă, din motive necunoscute. În schimb, Stelescu a afirmat că Codreanu ar fi susţinut de o

grupare de politicieni francmasoni alcătuită din fostul premier Vaida-Voevod, antisemiții Cuza și Goga, precum și Eugen Titeanu. Codreanu ar fi primit bani direct de la marele maestru al Lojii Marelui Orient.[10]

În numărul din 7 martie 1936 al ziarului său *Cruciada Românismului*, Stelescu a căutat să-și regleze toate socotelile cu Codreanu. El îi lua în râs începuturile de la Iași. „Te-ai putut evidenția prin asasinarea unui român; ai reușit să încălzești mințile unor adolescenți în jurul unei icoane, în fața căreia îți făceai cruce cu mâinile pătate de sânge omenesc [...], să joci în fața naivilor pe misticul bun ca pâinea caldă, înțelegător, care-i induce pe oameni în eroare, din tăcere ai făcut o dogmă, dar o organizație nu poți să conduci". Codreanu ar fi un „șmecher" care intră mereu în combinații politice, umple cafenelele cu zvonuri, se dă drept vizionar, dar nu îi poate păcăli decât pe naivi. Spre deosebire de Mussolini sau Lenin, n-ar avea nici o doctrină. „D-ta n-ai cules de la ei decât cămașa colorată și metoda violenței, care la ei a fost calea finală a unei revoluții ce dospise mai întâi".[11] Atacurile au atins punctul culminant în articolul *Galeria șarlatanilor naționali: Corneliu-Zilinschi-Lorenț-Antec-Condac-Brauner. Gangsterul naționalismului integral românesc. Studiu antropo-socio-lombrozian* al colonelului Niculcea, care îl descria pe Codreanu drept ungur și dușman al neamului românesc, excluzându-l din națiune și recomandându-i sinuciderea: „Conducătorul politic al unui neam trebuie să posede cu prisosință subconștientul acelui neam. Toți marii conducători politici naționali de azi îl au cu prisosință. Hitler este german, Mussolini latino-roman, Atatürk este turc sadea. Întreb, ce ai tu românesc în sângele tău, corcitură străină [...], decât sânge leșesc, hunic, unguresc și nemțesc [...]. Vii tu, Lorențule, îndrăznești tu, Antecule, să comanzi pe moți, pe care neamul tău unguresc i-a ținut 100 de ani sub jug și sânge? Lașule și leșule. Te-au simțit și ei. Păzește-ți capul sau pune-l degrabă în ștreang". În repetate rânduri, Stelescu îl provocase și amenințase pe Codreanu, vorbind și de propriul său sfârșit violent, ca și cum ar fi voit să și-l grăbească. Raporturile dintre Stelescu și Codreanu ajunseseră de o violență ucigașă, dar până la jumătatea lunii iulie 1936 agresiunea a pornit de la cel dintâi.[12] Aceasta era atmosfera dintre cruciști și Legiune cu două săptămâni înainte de asasinarea lui Stelescu la 16 iulie 1936.

Ion Moța l-a descris pe Stelescu unui corespondent german drept „un fel de Strasser sau Röhm"; Stelescu a sfârșit și el ca acești doi adversari ai lui Hitler din Partidul Național-Socialist (unul dintre ei, Strasser, fiind un stângist notoriu). Ca și în cazul asasinării lui Duca, nu se poate stabili dacă a existat sau nu un ordin direct de asasinare din partea lui Codreanu.

Este clar că Codreanu a fost foarte afectat de atacuri, acuzând și probleme de sănătate. Obsesia lui paranoidă că ar fi înconjurat de trădare și trădători părea să fi fost confirmată. În anturajul său a început să răsune cu voce tare chemarea la răzbunare. Și astfel, în iulie 1936, aflându-se pe un pat de spital, Stelescu a fost ucis cu o ploaie de gloanțe de un comando legionar format din zece oameni – celebrați apoi sub numele de „decemviri" –, printre ei aflându-se mai mulți teologi. Asasinii s-au predat autorităților, așa cum cerea codul onoarei și al jertfei legionare promovat de Codreanu. Opinia publică era din nou îngrozită. După 1945, istoriografia comunistă a înfierat crima zugrăvind-o în toate detaliile ei bestiale. S-a ignorat faptul că Stelescu însuși anunțase că va elibera țara de „parazitul Zilinschi" și că el însuși era o parte marcantă a universului violenței fasciste.[13] În biroul său erau atârnate portretele lui Mussolini, Troțki și Atatürk. Micul său grup era infiltrat în parte de agenți secreți, în parte de comuniști, dar, în orice caz, era antidemocratic și antiliberal. Stelescu a fost orice altceva decât o figură luminoasă. Mai curând a devenit victima propriei aplecări spre violență, dar mai ales victima opoziției sale față de camarilă. Susținătorii lui din anul 1935 se retrăseseră în mare parte, iar Stelescu, expus, și-a pierdut orice protecție. Din nou, asasinii legionari au trecut la atac nestingheriți. Din nou, ministrul de interne se numea Ion Inculeț și din nou victima deranjase camarila, nu în ultimul rând prin solicitarea de a redeschide procesul asasinării lui I.G. Duca. Acest lucru ar fi compromis, probabil, persoane din anturajul regelui.[14]

Legionarii au interpretat cele întâmplate drept pedepsire dreaptă a unui trădător.[15] În tabăra de muncă de la Focșani, preotul legionar Vasile Boldeanu i-a lăudat pe asasini: „Am venit acum, noaptea, la voi, ca să vă aduc o mare veste, o veste care trebuie să vă bucure pe toți deopotrivă. Trădătorul Mihail Stelescu și-a dat sufletul, nemaiputând rezista în fața celor 45 de gloanțe ale legionarilor bucureșteni cari au intrat în corpul lui. Aceasta este pedeapsa dată de legionari trădătorilor [...]. Gândiți-vă bine ce faceți, să aveți credință în Dumnezeu, și atunci când veți primi o poruncă a Căpitanului, trebuie ascultată și executată cu sfințenie și fără nici o șovăire".[16] Reacția lui Boldeanu arată sectarismul legionarilor; chiar și un preot apăra o crimă, dacă aceasta era de folos mișcării, ba chiar le cerea ascultătorilor săi ca, dacă vin ordine în acest sens, să săvârșească și alte acte de violență.

Codreanu însuși și-a asumat public răspunderea faptei. Totuși, după asasinat, o analiză a Siguranței a constatat o schimbare de strategie a mișcării legionare: în ochii unor cercuri largi, asasinatul zdruncinase și

pretenția Legiunii că urmează morala creștină. Potrivit raportului, Codreanu ar fi înțeles că mișcarea sa încă nu era în situația de a prelua puterea și că, prin violență, nu-și va atinge scopul.[17]

În cercurile guvernării se manifestau disensiuni cu privire la reacția autorităților la asasinat: șeful poliției, Gavrilă Marinescu, i-a explicat lui Armand Călinescu, la întrebarea indignată a acestuia privind purtarea plină de menajamente față de asasini, că politicianul liberal de frunte Richard Franasovici și ministrul de interne Ion Inculeț se temeau de tulburări. Șeful Siguranței împărtășea această apreciere și a ordonat protejarea personală discretă a ministrului de interne; în același timp, a cerut întocmirea unor liste cu cruciști și legionari periculoși, pentru a împiedica alte acte de violență. Marinescu însuși ar fi vrut ca asasinii să fie uciși în timpul transportării la închisoare; el l-a avertizat pe rege că o curte cu juri îi va achita pe făptașii legionari, cum se mai întâmplase în trecut. Ziarele erau supuse cenzurii, iar organul Partidului Național-Țărănesc, *Dreptatea*, n-a primit încuviințarea de a publica următorul text: „Guvernul patronează organizațiuni mistice de suprimare a oamenilor politici incomozi. Guvernul, sub inspirația nefastă a dlui Inculeț, a balcanizat complect biata țară românească. Nimeni nu mai are siguranța zilei de mâine". Ziarului *Facla* nu i s-a permis să scrie că, în ciuda avertizărilor, poliția n-a împiedicat asasinatul. Cine voia încheierea violențelor, se spunea, ar trebui să-i dea puterea lui Codreanu.[18]

Stelescu a reușit să clatine ca nimeni altul charisma lui Codreanu. Exemplul său a arătat că liderul Legiunii era cel mai vulnerabil la atacurile din propriul anturaj politic. Cuziștii ba luau în derâdere pasiunea lui Codreanu pentru cultivarea legumelor, ba îl taxau pentru legăturile unor apropiați de-ai săi cu cei de la putere. În aprilie 1933, ziarul partidului, *Apărarea Națională*, îl descria drept un „imbecil trufaș și țăcnit, întrebuințat de guverne pentru a crea diversiuni și a risipi voturile cuziste", unde cel puțin caracterul diversionist al Gărzii de Fier nu era departe de realitatea politică; dincolo de asta, remarca arată cât de jignit era Cuza din cauza „apostaziei" foștilor săi ucenici și la ce nivel verbal se purta polemica cuzistă, care aici nici măcar nu era îndreptată împotriva evreilor.[19] Mult mai periculos s-a dovedit însă atacul lui Stelescu la adresa originii etnice a lui Codreanu, a precarității lui intelectuale și a lipsei lui de curaj personal. De primele două puncte s-a legat dictatura regală în primăvara anului 1938, când a hotărât să-l anihileze, politic și fizic, pe Codreanu. Deocamdată însă, odată cu asasinarea lui Stelescu, Codreanu avea din nou cale liberă pentru a-și impune pretențiile de conducere charismatică în sânul comunității de credință a adepților săi.

31. TATONAREA UNUI NOU ÎNCEPUT: TOTUL PENTRU ŢARĂ

ÎN 1934, CODREANU S-A PURTAT CU PRECAUŢIE ŞI ABIA DACĂ S-A arătat în public. Voia să-şi redobândească încrederea pe Rarău. În acest loc important pentru el, în mai 1934 Codreanu a ţinut o slujbă de pomenire pentru Ciumetti, care fusese omorât, şi tot aici şi-a adunat oamenii în jurul său, din nou pentru muncă în comun, în vederea construirii unei cabane. Ca un stareţ, a stabilit pentru adepţii săi un program strict al fiecărei zile, cu rugăciune şi muncă, într-o disciplină militar-monastică. La şase dimineaţa era deşteptarea, urmată de toaletă, ceai, două ore de sport, trei ore de muncă, două sau trei ore de îndoctrinare. În fiecare sâmbătă avea loc un marş obligatoriu, în timpul căruia mulţi dintre cei neantrenaţi făceau bătături. În zilele de sărbătoare, la mănăstirea din apropiere cânta un cor legionar. În mijlocul taberei flutura drapelul cu simbolul mişcării, crucea inspirată de gratiile închisorii. Aceste manifestări au fost sprijinite de prinţul Nicolae, care avea o moşie în pitorescul Broşteni. Legionarii se puteau simţi din nou încurajaţi la nivel înalt.[1]

Un al doilea refugiu, în Giuleşti (pe atunci în apropiere de Bucureşti), a fost pus la dispoziţie de simpatizantul Didi Micescu. Acolo, Codreanu şi rudele lui, ca odinioară la Iaşi, cultivau legume, purtau discuţii confidenţiale, iar Codreanu redacta scrieri politice. Didi Micescu era fratele mai mic al lui Istrate Micescu, mai târziu ministru de externe şi autor al Constituţiei din 1938, unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai lui Codreanu, dar şi un antisemit declarat, care, în 1937, i-a exclus pe evrei din Baroul Bucureşti.[2]

Pe lângă prinţul Nicolae şi părţi ale elitei naţionaliste conservatoare din Bucureşti, generalul Cantacuzino-Grănicerul s-a numărat printre susţinători. Relaţiile sale, care ajungeau până la Palat, îi protejau pe gardişti, dat fiind că aceştia trezeau simpatii tăcute şi în Ministerul de Interne. După câteva luni, presa britanică, ca de pildă *Manchester Guardian*, născocea articole potrivit cărora Codreanu călărea noaptea pe un

cal bălan prin satele Moldovei, întărâtându-i, precum Hitler, pe țărani prin cuvântările sale. Pentru zona rurală, sunt mai precise datele autorităților române: în iunie 1934, gardiștii se pregăteau pentru marșuri de propagandă, care trebuiau conduse de studenții activiști Gheorghe Furdui, Traian Cotigă și Mihail Stelescu. Garda își întindea din nou tentaculele, încetul cu încetul, ca să-și continue acțiunile acolo unde începuse cu atâta succes în anul precedent. Potrivit informațiilor poliției, la sfârșitul anului 1934 Garda număra 1 724 de cuiburi, fiecare având între trei și treisprezece membri. Tabere de muncă și marșuri – ceea ce se prefigura în prima jumătate a anului 1934 trebuia să conducă, în 1935, la revenirea mișcării legionare. Taberele au creat o nouă topografie legionară a României. Pe lângă acestea, legionarii au ridicat numeroase troițe și au săpat fântâni. Simbolurile legionare, precum mătăniile, se vindeau în multe locuri. Pretutindeni, culoarea verde era semnalul ușor de recunoscut, iar crucea de gratii, simbolul Legiunii.[3]

Anul 1934 a fost însă și anul schismei lui Stelescu și, în general, al tatonării unei reorganizări. În această privință, Codreanu trebuia să pună stăpânire pe situație, ca să nu-și lase mișcarea pradă atacului lacom al conservatorilor naționaliști bine așezați, de teapa lui Averescu. În aprilie 1934, se gândea la înființarea, ca partid politic, a unei aripi noi a Legiunii, sub numele de „Partidul Național". Nae Ionescu spera să obțină funcția de secretar general, iar ambițiosul teoretician al corporatismului, Manoilescu, chiar conducerea partidului, în timp ce Codreanu ar fi rămas șef al Legiunii. Totuși, Codreanu nu avea încredere în Manoilescu. La o întrunire a cuibului intelectualilor bucureșteni, Axa – centrul ideologic al mișcării –, a explicat cum voia să procedeze: informațiile urmau să fie comunicate doar verbal; mișcarea avea nevoie de o perioadă de liniște, ca să-i separe pe cei credincioși de trădători; în orice caz, violența trebuia lăsată deoparte. A creat grupe de lucru în cadrul Gărzii, existentă *de facto* în continuare. Scopul acestora era să întreprindă schimbările programatice de macaz. În toate grupele de lucru, Codreanu și-a rezervat conducerea. Devine evidentă și strădania sa – chiar față de intelectualii care, în 1933, organizaseră o campanie gardistă atât de susținută – de a-și afirma, fără echivoc, poziția de conducere. Nu degeaba a ținut, în acest sens, și primele două conferințe dintr-o serie cu care, în iarna 1934–1935, Centrul Legionar Studențesc a început ofensiva politică la Universitatea din București. La 23 decembrie 1934, a ales ca teme *Chemarea tineretului de azi* și *Problema Macedo-Românilor*, arătând ce subiecte voia să dezvolte în fața studenților: rolul său conducător în mișcarea studențească și aducerea unui omagiu acelei grupări susținătoare care, probabil, se dovedise cea mai loială și mai angajată –

aromânii. Această abordare se deosebea de modul de alegere a temelor în grupul intelectual central al legionarilor din București, care discutau probleme ideologice, cum ar fi *Comunismul și Garda de Fier* (Ion Belgea), *Național-socialismul german și Garda de Fier* (Vasile Cristescu), *Curente noi în economia politică* (Alexandru Constant) sau teme tipic legionare, precum *Sufletul legionar* (Gheorghe Clime), *Credința în nemurirea sufletului* (Ion Veverca) și *De ce va învinge Garda de Fier?* (Vasile Marin, Alecu Cantacuzino).[4]

Partenerul lui Codreanu în vederea reorganizării era generalul Cantacuzino-Grănicerul – așadar un militar, și nu neastâmpăratul Manoilescu sau Nae Ionescu cel mereu dornic de atenție, de vreme ce aceștia nu s-ar fi mulțumit niciodată cu rolul de oameni de paie. Ionescu, care în 1934 întreținea relații strânse cu cel de-al Treilea Reich, și-a impus totuși poziția de *spiritus rector*, căci Nichifor Crainic, marcat de experiența arestării, se desprinsese de Codreanu, iar în februarie 1935 s-a alăturat LANC-ului lui Cuza.[5] În februarie 1935, Legiunea a intrat din nou în viața politică, înregistrându-se oficial ca partidul Totul pentru Țară (TPȚ), forma prescurtată a lozincii „Totul pentru țară, nimic pentru noi". Conducerea partidului a fost preluată de generalul Cantacuzino-Grănicerul. Codreanu a rămas în culise, dând chiar, pentru prima dată, semne de retragere din viața politică de zi cu zi. Generalul și Gheorghe Clime conduceau mișcarea. Comunicarea cu Codreanu se desfășura anevoios, deoarece acesta era deseori absent și, în plus, îi folosea pe oamenii din cercul său restrâns unii împotriva altora. În fața lui Clime, generalul cita din indicațiile lui Codreanu: „Vă rog să primiți comanda întregii mișcări legionare [...]. Veți proceda absolut în toate chestiunile cum veți crede Dv. de cuviință, eu dorind ca să nu fiu vizitat prea des de legionari, șefi etc.". Totuși, Codreanu îi ordonase generalului să nu lucreze cu Clime, ci doar cu secretarul general Dumitrescu-Borșa. Codreanu se interesa pe atunci mai mult de înființarea unei școli de schi la Predeal, prin intermediul favoritului său de acolo, Ion Dobre.[6]

În fața străinătății însă, Codreanu își afirma statutul de lider ideologic. În interviurile pentru presa germană și italiană, se prezenta drept un mare admirator al lui Hitler și al lui Mussolini, adaptându-și declarațiile de loialitate în funcție de destinatari. „Prețuiesc mai mult mișcarea național-socialistă decât pe cea fascistă", declara el pentru *Berliner Illustrierte Nachrichten* (3 mai 1934), „fiindcă a introdus în istoria lumii o nouă cotitură, punând problema rasei în prim-plan. Adolf Hitler este marele geniu al rasei germane". Totuși, Codreanu își sublinia independența: „Cu național-socialismul din Germània, Garda de Fier se află cel mult în relații de idei". În fața presei italiene declara, în iunie 1934, că

România s-ar afla acolo unde era Italia între 1919 şi 1922, adică înainte de preluarea puterii de către fascişti. Mussolini ar fi, în calitate de creator, omul genial al epocii, iar Roma, capitala întregii lumi. În timp ce ziariştilor germani le-a promis bune tratamente ale minorităţii germane din România, faţă de cei italieni a vorbit, pentru prima dată, despre cea mai delicată problemă de politică externă a României, şi anume revizuirea tratatelor de pace. Codreanu a rămas în această privinţă evaziv, spunând că-şi doreşte un sistem mai corect de tratate. Acest lucru venea în întâmpinarea revizionismului italian în spaţiul dunărean într-o măsură mai mare decât le-ar fi plăcut naţionaliştilor români, care se temeau de Italia ca putere protectoare a Ungariei şi Austriei şi ca principal adversar al sistemelor de securitate regională ale unor puteri învingătoare ca Iugoslavia şi Cehoslovacia (Mica Antantă). Codreanu îşi vedea afirmaţiile într-un alt context, vorbind de viitorul război al Europei fasciste împotriva bolşevismului, iar acesta a rămas, până la moarte, firul conducător în politica sa externă. Civilizaţia creştină ar fi fost ameninţată de împărăţia satanică a bolşevicilor, iar Occidentul ar fi fost prea slab ca să poată opune rezistenţă, fapt pentru care doar o Europă a revoluţiilor naţionale îi putea oferi României protecţie adevărată.

Pe plan intern, aceste declaraţii de fidelitate n-au rămas fără ecou. Generalul Cantacuzino-Grănicerul, francofil declarat, se opunea direcţiei lui Codreanu, favorabilă Germaniei. El a încercat să rezolve dilema printr-o formulare alambicată: „Jos Germania revizionistă, dar trăiască Germania antisemită cu care putem şi trebuie să avem raporturi economice". Critici au venit şi din partea lui Moţa, care, ardelean fiind, reacţiona cu multă sensibilitate la orice tentativă de revizuire a graniţelor. Codreanu argumenta, din contră, că „rasa ariană este umilită într-o pace dictată de finanţele evreieşti".[7]

De contactele cu străinătatea nu s-a ocupat însă Codreanu, ci cumnatul său, Moţa, care a participat la întrunirea fascistă europeană de la Montreux, organizată de Italia, mai precis de *Comitati autonomi per l'Universalità di Roma* (CAUR) a lui Eugenio Coselschi (16–17 decembrie 1934). Faptul că Moţa a fost arestat provizoriu de autorităţile elveţiene a fost pus de gardişti în seama ministrului de externe Nicolae Titulescu, pe care-l considerau un duşman înverşunat. Moţa întreţinea relaţii şi cu centre de propagandă naţional-socialiste, dar nu s-a realizat o colaborare organizatorică mai strânsă.[8] Germania nazistă nu miza pe legionari, ci pe Octavian Goga.

Alături de Moţa s-a ridicat, ca intelectual de marcă, boierul Alecu Cantacuzino. Tânărul Cantacuzino se arăta a fi tot atât de cult pe cât era de talentat în domeniul oratoriei. Mama lui, Alexandrina, fusese în

1910 cofondatoare a Societăţii Ortodoxe Naţionale a Femeilor Române. Spre deosebire de Stelescu, Moţa şi Cantacuzino admiteau pretenţiile charismatice ale lui Codreanu.

Ca şi în anii precedenţi, pentru sărbătoarea Arhanghelului Mihail Codreanu a dispus să se facă rugăciuni şi pomenirea morţilor – „suntem cu încredere neclintită în sabia neiertătoare a Sf. Arhanghel Mihail" –, indicând într-o circulară direcţia de urmat în noul an: „Camarazi, a trecut cel mai greu an; cel mai greu pe care l-am întâlnit noi în lupta noastră; cel mai greu pe care poate, de sute de ani, l-a întâlnit tineretul românesc. Bilanţul: 18 000 arestări, cu 18 000 de case călcate de barbari şi umplute de sânge nevinovat; 300 de bolnavi în închisori, 16 morţi şi 3 înmormântaţi de vii sub pământ [...]. Anul care vine este un an de noroc pentru noi: Mişcarea legionară va lua aspect de avalanşă şi va repurta victorii triumfale [...]. Închinaţi-vă pentru cei morţi care veghează asupra noastră şi vegheaţi asupra celor trei care mor sub pământ. Înainte, dragi legionari! Fiţi mândri de tot ce a fost în anul acesta greu şi păşiţi cu o nesfârşită încredere în anul care vine".[9]

Această previziune a lui Codreanu s-a adeverit doar în parte. Pentru el, 1935 a devenit anul autorităţii zdruncinate. Criza Stelescu a ajuns la punctul culminant, iar poliţia nota cu interes că Zelea Codreanu a rămas singur pe Rarău, răspândindu-se chiar zvonul că era finanţat de tatăl Lupeascăi. Ameninţător era mai ales faptul că un reproş al lui Stelescu părea să se adeverească: Căpitanul risca să piardă conducerea ideologică. Direcţia era definită mai degrabă de Ion Moţa, dar mai ales de Alecu Cantacuzino, care a prezentat două scrieri programatice. La congresul studenţilor de la Craiova (aprilie 1935), care, *de facto*, era o manifestare legionară, a vorbit despre *Românul de mâine*. Discursul era vitalist, futurist, intelectual şi se inspira puternic din retorica fascistă italiană despre transformarea societăţii într-una eroică, dând însă expresie şi frustrării membrilor unei naţiuni periferice de a fi consideraţi de categoria a doua, precum şi voinţei de a învinge această condiţie printr-o ruptură totală cu trecutul, prin violenţă radicală. „Porunca generaţiei noastre este să trăim o tensiune extremă, o tensiune excepţională de viaţă, o hipersforţare de voinţă şi de energie spre a crea o nouă tradiţie de existenţă românească şi a înălţa acest Neam la rangul de mare putere în Europa. Cu violenţă şi extremism să ne înfăptuim menirea de a ridica Naţiunea românească în rândul raselor stăpânitoare". Radical antiburghez, Cantacuzino făcea propagandă în favoarea unui român care se distinge prin intransigenţă, mândrie, vitejie, sentiment al onoarei în exces şi dorinţa de forţă şi autoafirmare, intoleranţă, creştinism şi antiiudaism şi care ar trebui să-şi extirpe „firea sa blândă şi iertătoare".[10]

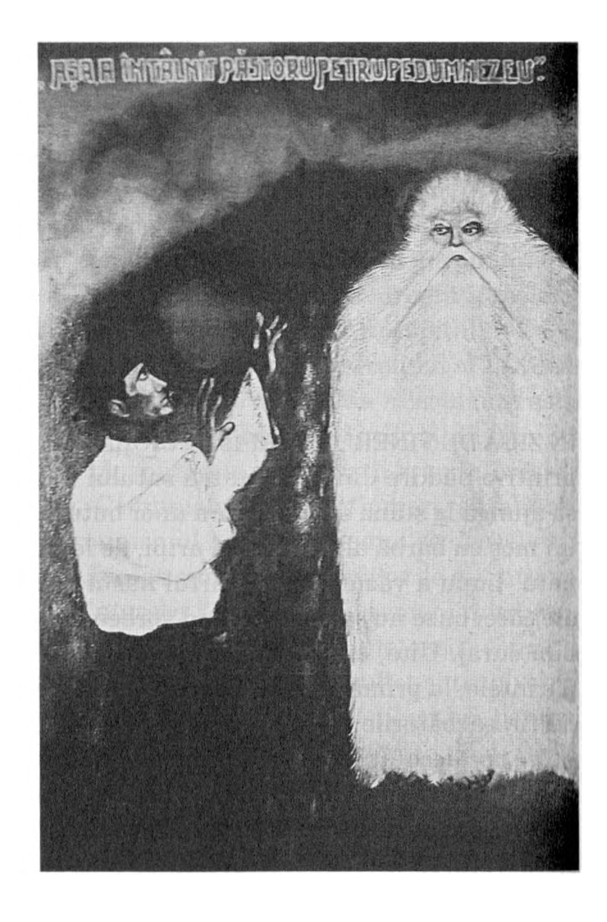
Tot Cantacuzino a fost cel care a purtat disputa cu principalul adversar ideologic, și anume în scrierea *Între lumea legionară și lumea comunistă.*[11] Aici, punea în comparație ceea ce el desemna drept stalinism, mussolinism, hitlerism și kemalism și, de asemenea, îi discuta pe Dostoievski, Berdiaev, Barrès și Jaurès – nume de care, cu excepția lui Barrès, probabil Codreanu nu auzise niciodată. Cantacuzino a găsit lucruri pe care legionarismul le avea în comun cu comunismul: ca și comuniștii, legionarii urmăreau ceea ce el descria drept abolirea nedreptății sociale, a feudalismului bancar, a privilegiilor, a speculațiilor cu capitalul. Ca și comuniștii, Cantacuzino respingea tradiția liberală a secolului al XIX-lea. Se delimita însă de comuniști pe temeiurile că aceștia înlocuiau creștinismul cu ateismul, zideau un nou Turn Babel și se închinau în fața lui Marx și Lenin. În ultimă instanță, spunea el, comuniștii erau interesați doar de îmbogățirea colectivă. Comunismul era antiuman, anihilând personalitatea individului. Comunismul și legionarismul se deosebeau prin scopul ultim. Comunismul folosea omul doar ca mijloc de a-și atinge scopul, în timp ce Legiunea se interesa de iubirea de semeni, înfrumusețarea spiritului, vindecarea trupului, selecțiunea sufletească și fizică, de o „nație de români sănătoși, de statură înaltă, cu suflet și trup voinicesc, gata să moară strajă neînvinsă la granițele românismului, pentru apărarea și înălțarea creațiilor geniului românesc“ împotriva unei „societăți mecanice“. El celebra aceste lucruri ca pe o „revoluție interioară“. Teoria lui Cantacuzino poate fi lesne descrisă drept fascistă – avem cultul eroilor morți și Omul Nou, în timp ce elementul creștin-transcendent se retrage mult în comparație cu mistica văcăreștenilor. Raportul de apropiere cu comunismul va marca societatea românească timp de mai multe decenii și explică de ce, în jurul anului 1970, mulți foști legionari salutau comunismul național și crearea unui stat industrializat, conștient de misiunea sa în politica externă.[12]

Legiunea avea acum un autentic mentor fascist, iar cei mai mulți intelectuali bucureșteni argumentau asemănător, făcând acest lucru spre nemulțumirea ieșenilor, care, provinciali și nu atât de cultivați, se simțeau puși în umbră de străluciții ideologi fasciști din capitală. Codreanu, ca lider spiritual, era provocat. Totuși, ce i-ar fi putut opune unui Cantacuzino?

32. UN „LOURDES ROMÂNESC“

ÎN ZIUA DE VINERI, 31 MAI 1935, CIOBANUL PETRACHE LUPU MERGEA printr-o pădure din vecinătatea satului Maglavit de la Dunăre, vrând să ajungă la stâna sa. Deasupra unor buturugi de plopi tăiați i s-a arătat un moș cu barbă albă, plete și aripi, de la care venea o mireasmă minunată. Lupu a văzut numai vârful nasului, ochii mari, albaștri, și gura ale cărei buze nu se mișcau când vorbea moșul: „Nu-ți fie frică, că-ți dau bun curaj. Uite, am să-ți spun o vorbă. Să te duci să spui la lume, la părintele, la primărie și la biserică, că dacă nu se potolește lumea, dacă nu țin sărbătorile, dacă nu se lasă de rele, dacă nu vin la biserică, dacă nu se pocăiesc, atuncea va fi prăpăd“.[1] Bătrânul îmbrăcat în alb a îndemnat și ca femeile să nu-și mai arunce copiii nou-născuți în gropi sau să-i părăsească în lanuri de porumb. Oamenii, a rostit el, trebuie să se unească ca frații, să se roage și să postească împreună, altfel Domnul va arunca foc asupra lor. Apoi, moșul a dispărut într-un nor pătrat. Lupu n-a făcut nimic, ci s-a dus mai departe la oile lui. Totuși, moșul i s-a arătat din nou și în vinerea următoare, și, fiindcă Lupu din nou nu i-a dat ascultare, și în vinerea de după aceea. Lupu a mărturisit că-i este teamă de oameni. Atunci moșul a spus: „Acum trebuie să te duci să dai de veste semenilor tăi, să îmbrățișe sfânta dreptate, să se pocăiască și să se lepede de ispitele Satanei până ce mânia mea nu s-o stârni“.[2] Apoi i-a spus lui Lupu o „vorbă mare“, pe care n-avea voie s-o comunice nimănui până ce nu va veni vremea. În duminica următoare, cu încuviințarea preotului satului, Nicolae Bobin, Lupu s-a adresat țăranilor, care se rugau pentru ploaie, fiindcă o secetă făcea ravagii în Oltenia. Au plecat în pădure, iar Lupu a prezis vânt și ploaie. Țăranii stăteau cu lumânări printre pomi, când un vânt a stins toate lumânările, în afară de cea a lui Lupu.

Această legendă pioasă, răspândită imediat în toată țara, stă la începuturile Lourdes-ului românesc. Ceea ce a căpătat amploare în acel loc din Pirineii francezi pe parcursul anilor, în România anului 1935 s-a

Minunea de la Maglavit: „Moşul".

petrecut în mod accelerat. Mijloacele de comunicare moderne, reportajul, fotografia şi filmul, au dus vestea minunii ciobanului sărac, dar cinstit în toate colţurile României şi, curând, şi în străinătate.

Începând de la jumătatea lunii iulie 1935, România a fost cuprinsă de o isterie religioasă, aţâţată de ziarele de mare tiraj din Bucureşti. Zeci de mii, apoi sute de mii de oameni s-au îndreptat spre Maglavit – cu trenuri speciale, camioane, iar mulţi ţărani din nordul sărac, chiar pe jos. Mergeau în pelerinaj la buturuga la care se arătase „Moşul", se băteau pe aşchii din buşteanul sfânt, pe petice din haina lui Lupu. Aristocraţi din Bucureşti porneau pe drumul prăfuit spre jalnicul sat de la Dunăre, iar odată ajunşi acolo dormeau pe ţărână în curtea lui Lupu, împreună cu cei mai săraci dintre săraci. Ciobanul predica îmbrăcat în veşminte albe, strălucitoare, care-l distingeau de marea masă de oameni în tonuri întunecate; aşa îl prezentau imaginile răspândite de mass-media. „Faceţi pocăinţă, întoarceţi-vă", suna mesajul. Curând, au avut loc

alte minuni în toată țara. Dumnezeu și Maica Domnului s-au arătat mai ales unor oameni simpli, în special în estul și sudul României. Ca și la Maglavit, preoții satelor erau la fața locului și țineau slujbe religioase, vestea răspândindu-se pretutindeni extrem de repede și mobilizând mii de oameni.

Numeroșii adepți și puținii adversari ai minunii de la Maglavit erau de acord că impasul economic și moral al întregii societăți sporise atât de tare nevoia unei intervenții supranaturale, încât oamenii cu greu se puteau sustrage forței de atracție a acestei explozii de misticism și chemării la pocăință. Cu cea mai mare seriozitate se invoca „reînvierea României în duhul buturugii". Maglavitul a fost asemuit cu Lourdes atât de cinstitorii, cât și de adversarii lui Lupu, iar fanaticii ortodocși aclamau „Lourdes-ul românesc", care punea țara pe aceeași treaptă cu Franța. Ca și Lourdes, Maglavitul ajunsese un fenomen economic și politic. După scurte ezitări, ierarhia bisericească s-a implicat pentru a menține controlul și a canaliza isteria maselor. Episcopul responsabil, Vartolomeu Stănescu de la Râmnicu Vâlcea, unul dintre cei mai hotărâți adepți ai lui Codreanu din rândurile clericilor ortodocși, în același timp însă și susținătorul unui „socialism creștin" de inspirație catolică franceză, l-a dat curând la o parte pe preotul din sat, întreprinzătorul Bobin. Acesta înființase rapid un comitet al pelerinilor, în care era membru și Horia, unul dintre frații lui Codreanu. Bobin l-a invitat pe Căpitan printr-o telegramă: „Zecile de mii de credincioși creștini și români, adunați pe câmpul revelațiilor divine de la Maglavit, salută cu entuziasm hotărârea legionarilor creștini de a ridica prin munca lor idealistă zidurile mânăstirei Neamului". Generalul Cantacuzino-Grănicerul s-a oferit să călătorească la Maglavit și l-a rugat pe Codreanu la 7 august 1935, deci la doar trei săptămâni după cea de-a treia apariție, să-i dea instrucțiuni. Răspunsul este semnificativ pentru modul lui Codreanu de a înțelege politica și credința: „Domnule General, 1) Cred că oriunde se aprinde credința poporului românesc în Dumnezeu, noi trebuie să încurajăm. 2) Cred că e bine ca Dv. să mergeți acolo (dacă doriți cu preotul Dumitrescu) spre a vedea ce este. 3) În caz când e vorba să se facă o mănăstire și *oamenii cer* concursul brațelor noastre (și numai în cazul în cazul [*sic*!] că ei și preotul din sat cer), D-voastră permiteți. 3) [*sic*!] Dar noi putem apărea aici ca niște demagogi șarlatani cari voim să profităm de mulțimea acestor oameni, sau ca niște oameni mânați de o credință sinceră *că facem* un bine și *că nu cerem* în schimb decât binecuvântarea lui Dumnezeu peste lupta noastră. Rog înlăturați deci *calculul electoral* și atrageți oamenilor atenția asupra acestui lucru. 4) În cazul că oamenii vor, alcătuiți

Domnule General,

1) Cred că oriunde se aprinde credința poporului românesc în Dumnezeu, noi trebue să încurajăm.

2) Cred că e bine ca D-v să mergeți acolo (dacă doriți cu preotul Dumitrescu) spre a vedea ce este.

3) In caz când e vorba să se facă o mănăstire și oamenii cer concursul brațelor noastre (și numai în cazul în cazul că ei și preotul din sat cer) [illegible] frăţietăţi.

3) Dar, noi putem apărea aici ca niște demagogi șarlatani cari voim să profităm de mulțimea acestor oameni, sau ca niște oameni mânați de o credință sinceră că facem un bine și că nu cerem nimic decât binecuvântarea lui Dumnezeu peste lupta noastră.

Rog înlăturați [illegible] calculul electoral și atrageți oamenilor atenția asupra acestui lucru.

4) In cazul că oamenii vor, alcătuiți o echipă de 40 legionari care se vor prezenta la fața locului fără nimic, fără surle, în modul cel mai umil și mai plini de credință și vor începe facerea cărămizilor.

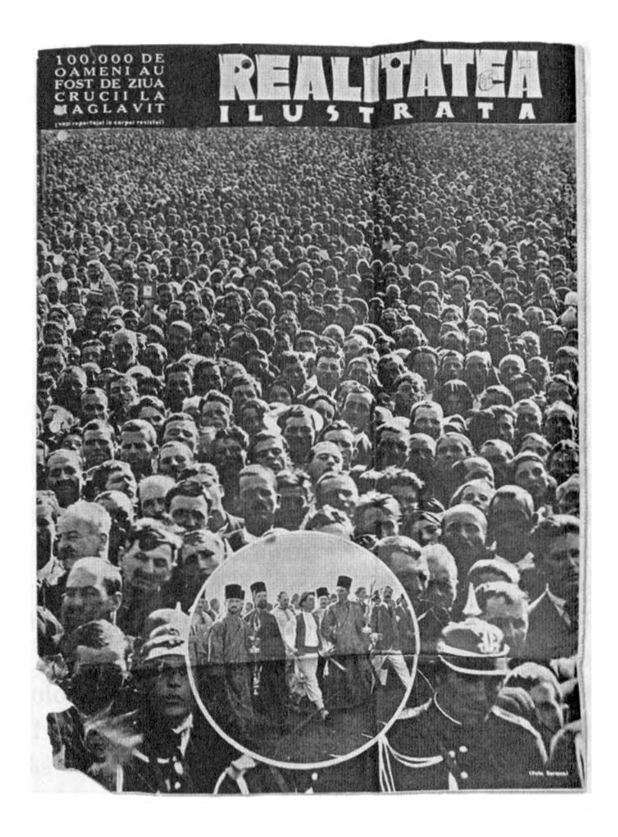
Ideea unei [illegible] coborâri la o gară anterioară și a unei intrări triumfale a legionarilor nu se poate concepe și nici aproba. In asemenea ocazii pare contra blasfemie.

o *echipă de 40 legionari*, care se vor prezenta la fața locului fără muzici, fără surle, în modul cel *mai umil* și mai plin de credință, și vor începe facerea cărămizilor. Ideia unei coborâri la o gară anterioară și a unei intrări triumfale a legionarilor nu se poate concepe și nici aproba. În asemenea ocazii poate constitui o blasfemie". Denumirea de „mănăstirea Neamului" a respins-o, propunând un nume după Maica Domnului.[3]

Legionarii n-au avut prilejul să se manifeste vizibil la Maglavit. Dacă la început fenomenul a fost creat, din dorința de senzație, de ziarele bucureștene de mare tiraj orientate spre stânga – *Adevărul* și *Dimineața* –, la scurt timp controlul asupra pelerinajului de masă a ajuns în spectrul național-conservator. Proprietari de ziare precum Pamfil Șeicaru și deputați locali concurau pentru atenție, la fel ca și episcopul. Patronajul a fost însă curând preluat de rege și de patriarh. Numeroasele trenuri speciale erau comandate de stat, devenind tot mai limpede că monarhul și anturajul său, ca și vârfurile Bisericii, foloseau Maglavitul pentru a dirija și stăpâni emoțiile unei societăți adânc zdruncinate și dezorientate. Episcopul Vartolomeu Stănescu s-a îmbogățit nu doar prin publicarea de broșuri în tipografia numită după el, ci mai ales prin conducerea unei bănci care administra donațiile imense. Teologii includeau minunea în tradiția misticii ortodoxe: „Credem, Doamne, în Tine și în minunile Tale și ne hotărâm cu mult cutremur sufletesc să trăim o altă viață! Mai aproape de Tine dorim să trăim; să Te întâlnim în lumina fulgerătoare pe calea Damascului, ca și oarecând marele Pavel. Și așa, primeniți în haina însorită a bunătății Tale, să ne urcăm cu pași grăbiți spre muntele Taborului. Acolo să privim cu duhul strălucirea și slava Ta", scria preotul Demetriu Cristescu într-o broșură.[4]

Vocile critice nu lipseau, dar acestea aproape că n-au avut audiență. Naturaliști celebri, adesea apropiați de comuniști și de socialiști, cum ar fi vechiul adversar în publicistică al lui Codreanu din zilele Gărzii Conștiinței Naționale de la Iași, Constantin Parhon, s-au ridicat împotriva isteriei printr-o „Ligă contra prejudecăților", o organizație camuflată a Partidului Comunist. Critica lui Parhon arăta că masele de țărani ajunși în mizerie au nevoie de pâine, educație și dreptate, nu de misticism. Alte ziare orientate spre stânga denunțau îmbogățirea lui Bobin și a episcopului, dar și condițiile igienice catastrofale dintr-un sat sărac

Scrisoare autografă a lui Codreanu către Cantacuzino-Grănicerul cu privire la atitudinea pe care ar trebui s-o adopte Legiunea vizavi de presupusele apariții divine de la Maglavit.

Mulțime de pelerini la Maglavit.

în care se adunau zeci de mii de bolnavi. Rapoartele poliției contraziceau legenda pioasă potrivit căreia pelerinii nu mai păcătuiau: furturile și violența ajunseseră, dimpotrivă, la cote înfricoșătoare.

În toamna anului 1935, vremea rece a pus capăt, provizoriu, afluenței maselor, dar până la preluarea puterii de către comuniști Maglavit a rămas un loc de cult. Regele a devenit nașul fiului lui Lupu, iar în cel de-al Doilea Război Mondial și Ion Antonescu s-a folosit de cioban ca de un sfânt ocrotitor. Importanța pe care o acorda oficial România Maglavitului s-a văzut clar atunci când, în pavilionul românesc de la Expoziția Universală de la Bruxelles, a fost prezentat un film despre Lupu. Misticismul și pelerinajele trebuiau arătate lumii drept elemente ale României moderne.[5]

Fără Maglavit nu se poate înțelege redresarea rapidă a lui Codreanu după scoaterea Gărzii de Fier în afara legii la sfârșitul anului 1933. Contemporani ca Alexandru Vaida-Voevod vedeau deja o legătură între Codreanu și Lupu, care n-a fost însă niciodată investigată amănunțit de cercetători. Vaida-Voevod vorbea de „epidemii sufletești“.[6] Maglavitul

este expresia crizei profunde a societății românești. Multe s-au întâlnit aici: starea jalnică provocată de criza economică mondială, eșecul statului în mediul rural, neîncrederea în instituții, speranța nerealistă într-o schimbare rapidă printr-un eveniment miraculos, nevoia tuturor păturilor sociale de a avea un lider demn de a fi onorat și aducător de izbăvire. Era clară și pierderea încrederii și a respectului față de ierarhia Bisericii. Maglavitul a fost controlat de elitele existente. Lupu, pe care medicii l-au diagnosticat ba ca surdomut, ba ca întârziat mintal, era doar un instrument în mâinile celor care-l dirijau. În 1949, a semnat un proces-verbal al Securității comuniste, a cărui legătură cu realitatea este greu de dovedit, potrivit căruia Bobin l-ar fi dirijat, ba chiar Bobin însuși s-ar fi costumat în „Moș“, ca să-l impresioneze.

Ciobanul semidebil nu putea prelua un rol de conducere. Dar ceea ce întruchipa el a avut urmări esențiale pentru noua strategie a lui Codreanu, care, începând din 1935, nu și-a mai trimis adepții în popor mărșăluind și gata de violență, ci ca pe clăditori ai unei țări noi. Legiunea Arhanghelul Mihail cultivase dintotdeauna practici mistice, venerându-l pe Codreanu ca mântuitor. La Maglavit, influența legionară din culise s-a făcut simțită doar pentru scurt timp. Însă Legiunea nu avea nevoie să controleze Maglavitul ca să profite de forța mobilizatoare a credinței în minune și mai ales de așteptarea, amplificată până la isterie, a mult doritei izbăviri. Misticismul de la Maglavit, care cuprindea toate clasele sociale, este fundamental pentru înțelegerea mobilizării legionare. Aici s-a realizat haotic și instinctiv ceea ce făgăduia învățătura legionară a mântuirii: comuniunea populară, fără clase, a Omului Nou, creată printr-un act izbăvitor și prin educație, o comuniune care promitea dreptate pe pământ și mântuire în cer. Contemporanii conservatori au pierdut din vedere ce însemna, de asemenea, Maglavitul: nu doar începutul unei revoluții spirituale, ci și al uneia sociale, legată de cea dintâi.

33. „COLOANA A CINCEA“

MAGLAVITUL A AVUT ASUPRA LEGIUNII EFECTUL UNUI STRIGĂT DE trezire, iar 1935 a fost anul în care legionarii au mers „în popor“ asemenea narodnicilor ruși de odinioară, în „vara nebună“ din 1874. Spre deosebire de socialiștii ruși, în cea mai mare parte nobili, studenții activiști legionari proveneau cel mai adesea ei înșiși din familii de țărani, cunoșteau mentalitatea țăranilor, vorbeau ca aceștia și știau cum să-i abordeze. Vechiul model legionar al taberei de muncă a dobândit o nouă dimensiune: nu mai era vorba doar de o formare lăuntrică a comuniunii, ci și de o extindere în societatea rurală. În 1935, legionarii au înființat tabere de muncă în toată țara, în care se construiau și se renovau biserici, se ridicau case pentru săraci în sate, se îmbunătățea infrastructura. Numeroși țărani, adesea conduși de preoții lor, le ofereau legionarilor cazare și hrană, iar mulți localnici lucrau cot la cot cu ei. Legionarii erau primiți simbolic în comunitatea satului atunci când țăranii îi luau la horă.

Munca voluntară prestată de legionari nu era un fenomen specific românesc. Și în alte țări, tinerii intelectuali mergeau la țară ca să descopere o experiență nouă a comuniunii prin munca la sat, adesea organizată în tabere. În România însă, legionarii dădeau în vileag incapacitatea statului de a construi și întreține infrastructura în mediul rural; ei eludau represiunea aparatului de stat, trăiau ideologia faptei pe care o propaga Codreanu și se distanțau progresiv de metoda violenței pure a anului 1933, fără însă ca violența să fi dispărut din practica legionară, mai ales în zonele rurale. Adversitatea dintre jandarmerie și Legiune a dus mereu la incidente în aceste zone. În cele mai multe tabere nu apărea Codreanu însuși, ci se lăsa reprezentat de generalul Cantacuzino-Grănicerul. El s-a concentrat în întregime asupra taberei de la Carmen Sylva[1], la Marea Neagră, care, în topografia sa personală, a luat locul muntelui Rarău. Acolo, în 1935, a condus până la patru sute de legionari

la construirea unei străzi pe coastă. Pentru general, taberele aveau efectul unui Maglavit legionar – trezirea națiunii la o viață nouă.[2]

Reorganizarea și ascensiunea mișcării legionare și a organizației ei politice, partidul Totul pentru Țară, aveau loc pe fondul unei aparente stabilități politice a României. Economia s-a redresat la jumătatea anilor '30, lucru care s-a observat clar mai ales în capitală, în insulele industriale din Banat și în regiunile petrolifere din Muntenia. Între 1934 și 1937, Partidul Liberal a guvernat sub conducerea prim-ministrului Gheorghe Tătărescu, un om devotat regelui, iar în România acest lucru a dus la o continuitate politică neobișnuită. Totuși, liniștea de la suprafață era înșelătoare. Partidul Național-Țărănesc voia să ajungă la putere, lucru de care regele Carol II a profitat ca să slăbească sistemul partidelor, să șantajeze guvernul cu eventuala încredințare a puterii opoziției și să-i ademenească pe politicienii din opoziție cu posibila numire în funcția de prim-ministru. Îndărătul acestei stabilități de fațadă, sistemul românesc de partide s-a prăbușit. Acest lucru a fost provocat în mare măsură de intervențiile regelui și intrigile camarilei, dar și de înclinația majorității politicienilor de a nu refuza invitațiile și ofertele regelui. În mod deosebit a fost atins de aceste manevre Partidul Național-Țărănesc, deja eterogen. Aripa agrară de stânga a lui Ion Mihalache era împotriva celei ardelene, burghez-conservatoare, a lui Iuliu Maniu, care apăra intransigent statul constituțional parlamentar împotriva tendințelor autoritare ale regelui. Sprijiniți substanțial de Carol II, au apărut așa-numiții „centriști": oameni ca Armand Călinescu sau Virgil Potârca, ce sperau să-și satisfacă, prin apropierea de monarh, ambiția personală și, adesea, și setea de câștig. Cu abilitate, Carol II s-a folosit de Mihalache împotriva lui Maniu. Pentru a împiedica preluarea guvernării de către Maniu, Carol II a subminat baza regional-politică din Ardeal. Alexandru Vaida-Voevod a întemeiat în februarie 1935 Frontul Românesc, care a cerut un *numerus valachicus*, adică favorizarea etnicilor români față de minorități, și a înființat asociații paramilitare.[3] Dezbinarea bazei transilvănene a lui Maniu a eșuat. Maniu însuși a căutat aliați împotriva regelui și ai camarilei, iar astfel a început, mai ales în decursul anului 1937, să se întâlnească cu Codreanu, care se îndepărta tot mai mult de rege ca persoană – nu de monarhie ca instituție.[4]

Carol II era conștient de pericolul unei alianțe opozante dintre conservatorii ardeleni și mișcarea legionară extremist-naționalistă și s-a ocupat, de aceea, de formarea unui bloc antisemit de dreapta, credincios regelui. La 14 iulie 1935, cei doi mari antisemiți ultranaționaliști, A.C. Cuza și Octavian Goga, și-au unit partidele, formând Partidul Național

Defilarea antisemitelor „Cămăşi Albastre": manifestaţie a Partidului Naţional Creştin la Bucureşti (1936).

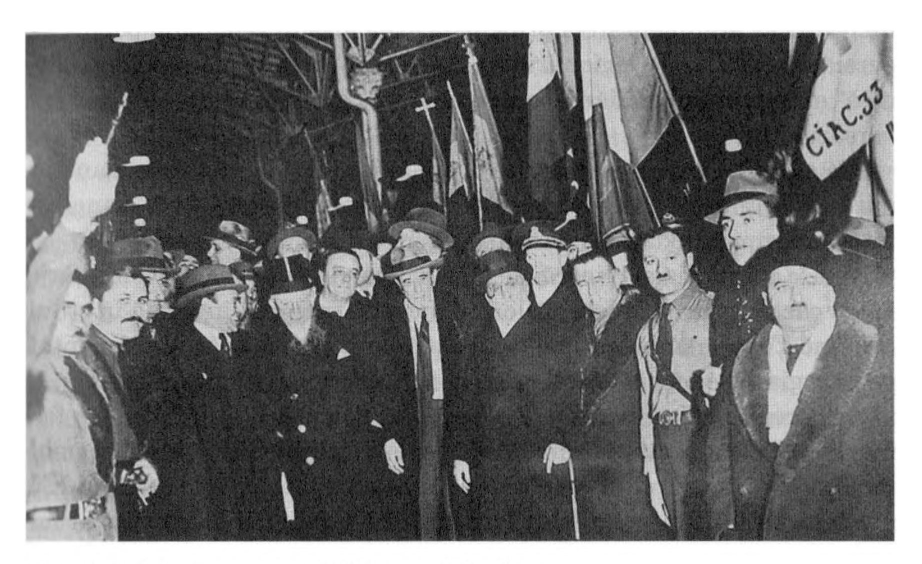
Creştin (PNC), fapt pe care fiul lui Cuza, Gheorghe, profesor universitar la Iaşi, ca şi tatăl său, poet, iar acum secretar general al antisemiţilor uniţi, îl aclama într-o broşură ca fiind „ideala înfrăţire". Mai ales în vechile fiefuri ale LANC din Basarabia şi nordul Moldovei, partidul dispunea de un bazin electoral ce îl depăşea pe cel al legionarilor. Regele folosea acest partid nu numai ca mijloc de presiune împotriva legionarilor greu de controlat, ci şi drept canal de comunicare neoficială cu Germania naţional-socialistă, a cărei putere crescândă în sud-estul Europei nu putea fi ignorată de România. PNC era sprijinit masiv de *Amt Rosenberg*[5], biroul (şi) de politică externă al Partidului Nazist. Goga, şi nu Codreanu, era omul naţional-socialiştilor în România, iar fiul lui Cuza, Gheorghe, era unul dintre cei mai mari admiratori ai lui Hitler de pe aceste meleaguri. Propaganda PNC răspândea, prin intermediul afişelor, cea mai primitivă ură antisemită.

Partidele lui Vaida-Voevod, Goga şi Cuza au luat parte la alegeri, în timp ce Codreanu şi mişcarea sa constituiau o grupare extraparlamentară, care mai întâi trebuia să-şi găsească locul în noul mediu politic.[6] A existat, fără îndoială, în România o „coloană a cincea"[7] a celui de-al

Treilea Reich; contrar celor trâmbițate de propaganda contemporană și de cea comunistă de după 1945, nu legionarii erau complicii „hitlerismului“, ci politicienii apropiați regelui din cadrul *establishment*-ului. La 8 noiembrie 1936, cu sprijinul secret al partidului nazist, 100 000 de adepți ai PNC au trecut în marș prin București, arborând salutul hitlerist și drapele cu svastică, iar aceasta cu aprobarea unui guvern care, prin intermediul lui Goga, întreținea legături secrete cu naziști de frunte. Asemenea marșuri nu li s-au permis niciodată legionarilor.[8]

Goga-cuziștii, cum au fost numiți, au rămas cei mai înverșunați adversari ai legionarilor, iar disputele violente în acest mediu afectau mai ales regiunile din estul țării. În Basarabia, de pildă, Legiunea rămânea slabă, iar în Bucovina și părți din Moldova, din cauza puterii PNC, nu putea câștiga întregul segment de alegători naționaliști-antisemiți. Strategia regelui s-a dovedit de succes.

O relație specială se crease între membrii taberei de extremă dreaptă în așa-numita „problemă evreiască“. Codreanu a rămas adânc marcat de gândirea lui Cuza și Iorga (de dinainte de 1914). Cu toate diferențele politice, nu și-a pierdut niciodată respectul față de Cuza ca doctrinar al antisemitismului românesc. Cuza cerea deschis, în Parlamentul României,

Ministrul de interne Armand Călinescu (al treilea din stânga), împreună cu Goga (cu joben) și A.C. Cuza (cu barbă albă și baston), flancați de bătăuși antisemiți ai Partidului Național Creștin (ianuarie 1938).

o „soluție finală“, pregătind retoric deportarea și uciderea evreilor. În scrierea sa programatică *Pentru legionari*, Codreanu reda în esență doctrine cuziste. Și în importantul interviu pe care l-a acordat cotidianului *Daily Herald*, publicat pe 8 ianuarie 1938, Codreanu spunea: „Sunt pentru eliminarea fără excepție a evreilor din viața națională a României. Aceștia au creat o clasă de mijloc care s-a așezat între cercurile conducătoare și clasa muncitorească, împiedicând amestecul dintre cele două clase [...]. Evreii vor să ne distrugă viața națională; de aceea, trebuie să-i anihilăm. Toți evreii trebuie să părăsească țara. Unde să meargă? Aceasta este o problemă pentru toate națiunile, care trebuie să le găsească teritorii. Dacă lumea a putut descoperi radioul, televiziunea, telegrafia și altele asemenea, de ce n-ar putea să rezolve și problema evreilor? Nu știu unde ar trebui să se ducă, dar trebuie să scăpăm viața noastră națională de ei“. Lupta Legiunii ar fi îndreptată împotriva „bolșevismului satanic“.[9]

Într-un comunicat de presă către opinia publică românească se observă o argumentare destinată uzului național ce poate fi considerată tipică pentru Legiune. În ianuarie 1938, erau la guvernare Goga și Cuza – antisemiți *și* dușmani înverșunați ai Legiunii. Codreanu le saluta măsurile antisemite, deplângând, în același timp, atacurile lor asupra Legiunii. Linia sa argumentativă principală avea însă în vedere nu populația evreiască, ci obsesia legionarilor: „trădătorii“ care urmau „oferta satanică“ și „principiul trădării“, adică românii care se înțelegeau drept adversari ai Legiunii.[10]

Ca și A.C. Cuza, Codreanu se arăta inflexibil în gândirea sa antisemită. „Eliminarea“ însemna pentru el emigrarea forțată. Într-o analiză internă asupra modalităților de învingere a dușmanilor, s-a discutat, cu privire la populația evreiască, de măsuri coercitive în vederea emigrării, iar în cazul deturnării fondurilor publice, de tragerea în țeapă în stilul lui Vlad Țepeș. Antisemitismul lui Codreanu era nu atât fundamentat pe biologia raselor, cât social, economic, cultural și religios. Evreii erau văzuți drept piedica principală în calea modernizării României și a formării unei comunități naționale omogene. Întâlnim aici antisemitismul românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, moștenirea lui Eminescu și a Partidului Naționalist-Democrat al lui Iorga și Cuza.

Codreanu a rămas, până la sfârșitul vieții sale, un antisemit convins. Legiunea, spre deosebire de cuziști, nu era o mișcare antisemită monotematică. Pe bună dreptate s-a observat că a avut un succes deosebit atunci când antisemitismul radical de la începuturi, din Moldova,

a fost desprins de dublul mesaj al resurecției naționale și al revoluției sociale.[11] Codreanu exercitase și încurajase ani de zile violența împotriva evreilor, contribuind astfel substanțial la starea de spirit antisemită din România. Dar el nu era singurul răspunzător pentru această stare de lucruri. Uciderea evreilor de către armată și autorități începând cu anul 1941 nu se datorează doar propagandei legionare și practicilor violente ale acesteia. S-a pierdut din vedere în mare măsură faptul că LANC și PNC, așadar partide tolerate de rege și de *establishment* – PNC fiind finanțat din Germania –, poartă o răspundere insuficient cercetată față de exercitarea violenței fizice împotriva evreilor, asta dacă facem abstracție de tonurile antisemite din multe partide, cu excepția aripii de stânga a Partidului Național-Țărănesc și a altor grupări de orientare mai accentuat stângistă.

În România comunistă, legionarilor li s-a atribuit, decenii de-a rândul, răspunderea exclusivă pentru violența antisemită dezlănțuită, implicația fiind că acesta ar fi fost un fenomen declanșat de elemente marginale. S-au estompat și diferențele dintre Legiunea aflată sub conducerea lui Codreanu și cea a lui Horia Sima – un aspect care, totuși, trebuie privit cu oarecare circumspecție. Căci, după 1945, adepții lui Codreanu au transferat toată răspunderea asupra lui Sima, construindu-și o legiune integră din punct de vedere moral, așa-zis „codrenistă", al cărei antisemitism a fost negat sau relativizat. Această reabilitare a lui Codreanu este contrazisă de dovezile adunate în urma cercetărilor. Cu toate acestea, trebuie să ținem seama de faptul că Legiunea s-a schimbat considerabil după arestarea și moartea lui Codreanu (după aprilie 1938), din cauza uciderii conducerii ei extinse (circa trei sute de persoane în septembrie 1939), a noii conduceri cu iz terorist de sub Sima și în urma primirii de numeroși membri noi în scurta perioadă a statului legionar. În 1940 n-au mai intrat în joc, ca primari și șefi de poliție, vechile cadre ale Legiunii, ci mai ales o nouă generație – nu „credincioșii", în mare parte intelectuali ai satelor, adică învățători și preoți, ci tineri țărani și muncitori radicali, care-l cunoșteau pe Codreanu doar ca icoană și abia dacă ar fi putut înțelege misticismul legionar al generației fondatorilor.[12]

34. COMUNA LEGIONARĂ

FAMILIA ESTE UN PUNCT DE REFERINȚĂ ȘI UN CONCEPT-CHEIE ÎN viața lui Codreanu – o viață care poate fi privită și ca o încercare continuă de formare a comunității. Familia a rămas întotdeauna cel mai important sprijin al Căpitanului, iar în perioadele de amenințări serioase cu moartea îi lăsa să se apropie doar pe frații și surorile sale. Totuși, strânsele legături familiale contraziceau doctrina lui Codreanu despre comunitate, care nu se forma prin rudenie sau prin alegeri democratice, ci în virtutea selecției operate de conducător. Arătându-se consecvent cu această idee, în toamna anului 1935 Codreanu le-a cerut fraților și surorilor sale să aducă „un imens sacrificiu" și să se retragă din mișcare. Rolul său de conducător era definit de el ca al unui bărbat „fără casă și avere". Combaterea clientelismului și corupției, sărăcia și corectitudinea sunt mesaje centrale ale legionarismului. Codreanu le lua în serios și voia să trăiască în conformitate cu ele. N-a rupt însă niciodată legăturile cu familia, ca sprijin emoțional; aceasta a rămas mereu un refugiu pentru el. De fapt, sora lui Iridenta, soția celui mai bun prieten al său, Ion Moța, precum și fratele său Horia îi stăteau aproape și păstrau vechea tradiție, din vremea studenției de la Iași, a cultivării legumelor în comun, pe moșii donate de protectori. Și tatăl său activa mai departe ca predicator legionar ambulant, admirat de adepți pentru talentul său oratoric. În centrul legionar din București, în schimb, abia dacă se arăta vreodată.[1]

Familia este însă și un concept-cheie al legionarismului. Într-adevăr, prin „familie legionară" Codreanu înțelegea acea comunitate de viață, de credință, dar și economică pe care o aduna în jurul lui în sediile mișcării din București – în casa lui Cantacuzino-Grănicerul din mijlocul orașului, în Casa Verde din cartierul Bucureștii Noi și, în cele din urmă, în Palatul Legionar de lângă casa lui Cantacuzino-Grănicerul. Această familie împărțea masa, patul și îmbrăcămintea după principiile „dragostei

și vredniciei“ (ale iubirii creștine de aproapele, interpretată legionar) și ale muncii în comun fără plată. Toate acestea pot fi înțelese și drept „comună legionară“, iar criticii i-au reproșat Căpitanului că ar fi comunist. Codreanu considera, în schimb, că este vorba de renunțare, dragoste, camaraderie, vrednicie, muncă, vitejie, bună-cuviință, despre o jertfă care susține comunitatea ca un „stâlp de beton“, despre un „trust al săracilor“ – „trustului diverșilor capitaliști și speculatori trebuie să le opunem trustul oamenilor săraci“, sublinia el într-o notă anticapitalistă. Toate acestea însă n-ar fi fost comunism, ci ar fi izvorât din iubirea creștină față de aproapele.[2]

Din această comună făceau parte femei și bărbați, dar și copii, pe care Codreanu i-a inclus anume în doctrina și practica mișcării lui. Căpitanul, neavând copii, adoptase o fiică a fratelui său Horia, dar numărul copiilor din anturajul lui a crescut prin adopția *de facto* din familii nevoiașe de țărani și muncitori. Pe acești copii i-a invitat și în tabăra de vară condusă de el la Carmen Sylva, la Marea Neagră. A fost selectat un mic grup, care trăia permanent în mansarda Casei Verzi. Principiile și modul de viață nu erau „comuniste“, ci ale unei comunități asemănătoare celei mănăstirești, în cadrul căreia Codreanu se manifesta ca un părinte strict. El, care în 1934 visase să întemeieze mănăstiri, a ajuns într-adevăr să creeze centrul cvasimonastic al unui ordin ascetico-militant. Unul dintre copii și-a publicat memoriile câteva decenii mai târziu, amintindu-și de atmosfera deosebită de comuniune, credință și respect față de conducătorul asemenea unui stareț, pe care copiii îl vedeau adesea plimbându-se prin curte însoțit de un câine ciobănesc și un lup domesticit. Codreanu conducea comunitatea împreună cu soția sa, dar în primul rând cu Nicoleta Nicolescu, conducătoarea femeilor Legiunii, văzută de copii în chip de mamă, care-i învăța rugăciuni și al cărei mod de viață ascetic amintea de cel al unei starețe. Desigur, nu era vorba de o comunitate contemplativă, ci de ceea ce Codreanu considera a fi o „școală“ – o școală a luptei, a faptei, constituindu-se ca o etapă pregătitoare pentru țelul legionar final, învierea colectivă a națiunii. Copiii îi ofereau, desigur, un reazem sufletesc, dar, totuși, primirea lor în comunitate era un act eminamente politic. Această comunitate din București era laboratorul României legionare utopice, condusă de rigoriști ascetici militanți. Se spunea că Nicolescu cerea ca tuturor legionarelor nou-venite să li se verifice fecioria de către medici. Ceea ce construise Codreanu era o comună legionară, organizată după principii militare și monastice – cei doi poli ai concepției lui despre lume.[3]

„Familia“ legionară se baza pe rudenia creată. Dacă în tinerețe Codreanu a fost, împreună cu A.C. Cuza, nașul a numeroși copii la botezuri

în masă – un obicei frecvent la politicieni, pentru a-și crea clientelă –, în mișcarea lui a promovat țintit căsătoriile între adepți: legionarele trebuiau să se mărite numai cu legionari, Căpitanul fiind uneori naș de cununie. Locurile unde se retrăgea la țară erau scena unor petreceri de nuntă la care se adunau uneori până la două mii de legionari, intrând astfel sub incidența restricțiilor legale în privința adunărilor. Cununiile legionare în prezența lui Codreanu celebrau ideea legionară de familie și însăși prezența în trupa Căpitanului, care altminteri apărea doar în fața unor grupuri mici de adepți.[4]

Autoritățile au analizat temeinic această „familie", identificând deținătorii de funcții în mișcare și partid, care administrau cele două centre din București și, începând din 1936, infrastructura legionară în rapidă dezvoltare: cantine, restaurante, prăvălii și ateliere meșteșugărești pe strada Gutenberg, în apropierea centralului Liceu Lazăr, în cartierul muncitoresc Grivița, în apropiere de Gara de Nord, în cartierul negustoresc Obor. Biserica Sfântul Ilie Gorgani, de lângă casa lui Cantacuzino-Grănicerul, a devenit punctul sacru central al legionarilor din București. Comandantul Frățiilor de Cruce, Gheorghe Istrate, comandantul Centrului Studențesc Legionar din București, directorul Cooperativei Legionare, un comandant legionar ce activa acolo, coordonatoarea cantinei, directorul cantinei și, pentru un timp, garda de corp a lui Codreanu, Dumitrescu-Zăpadă, precum și șeful legionar al județului Dolj făceau parte din cercul restrâns al administrației legionare, formând „familia legionară". O listă clară a membrilor „familiei" n-a existat niciodată. Codreanu stabilea cine are acces în nucleul fluctuant al acestui cerc. Un raport al poliției referitor la conducerea Legiunii menționa, la jumătatea anilor '30, 120 de persoane.

Dacă vrem să stabilim cine se bucura de încrederea Căpitanului – care se temea mereu, nu fără temei, de trădare și spionaj –, trebuie să citim scrierile lui Codreanu din perioadele de ilegalitate și de detenție. În 1938, în *Însemnări de la Jilava*, menționa pe Nicoleta Nicolescu, pe trezorierul său Nicolae Horodniceanu, pe Nicolae Smărăndescu, pe colonelul Zăvoianu (la care se ascunsese la începutul anului 1934), pe Alecu Cantacuzino, pe publicistul Mihail Polihroniade, pe profesorul de liceu Vasile Cristescu, pe cofondatorul Legiunii, Ilie Gârneață, mai mulți teologi, conducători ai studenților și avocați, precum și pe protectorii săi, anume inginerul Eugen Ionică și Nae Ionescu. Dintre cei care muriseră deja la acea vreme, Codreanu își amintea de Hristache Solomon, Sterie Ciumetti, Moța și generalul Cantacuzino-Grănicerul. Multă vreme a fost subestimat Horodniceanu: acest absolvent al Institutului Politehnic – legionar din 1928, responsabil cu studenții între 1932 și 1934 – era

secretarul lui Codreanu și cel mai important dintre apropiații săi. Cercul acesta de persoane se caracterizează prin faptul că mulți au suferit o moarte violentă, îndeplinind deci chemarea lui Codreanu la „jertfă", o convingere derivată din noțiunea legionară de „Crez".[5]

În analiza comunității trebuie să se distingă între mai multe cercuri. După familia biologică și cea „legionară" veneau membrii Legiunii, membrii partidului și asociația susținătorilor anonimi (Prietenii Legiunii), precum și marea oștire a simpatizanților. Statisticile autorităților arată că în anii '30 erau cam de patru ori mai mulți simpatizanți decât membri ai partidului. Aceștia din urmă, la rândul lor, nu trebuie confundați cu legionarii. Codreanu făcea o deosebire strictă între legionari, care erau primiți abia după trei ani de probă, și aripa partidului. Altă deosebire se făcea între „vechii luptători" din vremea Gărzii de Fier și cei care intraseră în mișcare după 1933, în împrejurări mai favorabile și mai puțin dominate de violență. Cele două organizații se suprapuneau doar la vârf, în persoana conducătorului. Pentru Codreanu, Legiunea a fost întotdeauna deasupra partidului. Între 1935 și 1937, partidul i-a fost încredințat bătrânului general Cantacuzino-Grănicerul, în timp ce Codreanu conducea Legiunea, considerându-se comandant „spiritual" al întregii mișcări. Componența cercurilor era determinată prin selecție, competența centrală a lui Codreanu. Legionarii ajungeau să fie selectați prin disciplină, ascultare și spirit de sacrificiu – însușiri pe care Codreanu le punea în mod repetat la încercare. Acest sistem de loialitate de coloratură personală nu corespundea structurilor organizatorice pe care Codreanu le instituise în partid.[6]

Codreanu a încercat să controleze creșterea rapidă a Legiunii și a partidului prin oprirea admiterilor și prin epurări, în cazul cadrelor o importanță hotărâtoare având contactul personal cu conducătorul. Astfel, Codreanu a mizat în repetate rânduri pe crearea unei elite evidențiate simbolic, pentru care se folosea de sistemul militar de ranguri și distincții sub formă de ordine, pe care l-a extins ultima oară în 1937 (Crucea Verde, Crucea Albă, Ordinul Comerțului Legionar, Majadahonda). Elita mai veche s-a constituit în Senatul legionar, un organ consultativ al personalităților. Grupul central a fost însă integrat în „Comandanții Bunei-Vestiri" și purtătorii Crucii Albe, iar un cerc mai larg în Comitetul de 1 000. Grupul central de intelectuali ai cuibului Axa i-a fost lăsat lui Ion Moța. Pe legături personale se baza și încercarea lui Codreanu de a-i integra pe simpatizanți și donatori în comitete. În 1931, Codreanu i-a împărțit pe susținători în donatori, ale căror nume erau publicate pe un avizier de la sediul Legiunii, și sponsori anonimi, Prietenii Legiunii.[7]

Numele „prietenilor" îi erau cunoscute doar lui Codreanu, pe unii dintre aceștia admițându-i personal în mișcare, dat fiind că administra fișierul membrilor. Vizibil era doar vârful, reprezentat de membri ai elitei, cum ar fi Maria Beiu Palade – în a cărei vilă de la Slănic Căpitanul a fost oaspete în mai 1937 –, Zoe Sturdza, membră a înaltei boierimi, bancherul Grigore Coandă. „Prietenii" aveau filiale în provincie. La Pașcani, de pildă, erau membri boierii și moșierii locali Mihai și Grigore Sturdza, un inginer feroviar, doi maiștri, un proprietar de local și unul de librărie (în aceasta din urmă făcându-se propagandă). „Prietenii" s-au dovedit o sabie cu două tăișuri. Ei ofereau bani, informații, ancorare în elită, dar, totodată, făceau ca Legiunea să fie sensibilă la influența notabilităților din mediul liberal și al *establishment*-ului. De aceea, în ultimă instanță, nu se poate lesne clarifica cine pe cine infiltra și dirija. În acest sistem de cercuri, la marginea exterioară se aflau industriași influenți ca Nicolae Malaxa, Ion Gigurtu – susținător al lui Moța –, Dimitrie Mociorniță sau directorul Uzinelor Reșița, locotenent-colonelul Petrescu, care finanțau Legiunea și-l sfătuiau pe Codreanu în chestiuni punctuale sau chiar îl avertizau.[8]

Adepții, funcționarii și politicienii de la partid, simpatizanții și finanțatorii – toți aceștia alcătuiau acele grupuri de persoane ierarhizate cu care Codreanu întreținea, la apogeul puterii sale, legături personale și pentru care el nu era trezitorul retras al națiunii, ci conducător și politician, deci un om care putea fi găsit în vederea stabilirii unui dialog. Lucrul acesta avea însă un preț: întâlnirile, adesea cu zeci de persoane pe zi, îl epuizau pe Codreanu văzând cu ochii. În vara anului 1937, așadar foarte târziu, s-a stabilit că vizitatorii care veneau în biroul lui Codreanu trebuiau să se înscrie sau să se anunțe șefului de județ; vizitatorii erau instruiți să plece dacă nu-i reținea Codreanu și să nu se așeze câtă vreme Codreanu însuși stătea în picioare. Stilul de conducere al lui Codreanu, care se baza pe contactul personal, își atinsese limitele. Numai prezența fizică și accesibilitatea conducătorului țineau mișcarea laolaltă: asta atrăgea după sine o certă slăbiciune organizatorică și vulnerabilitate.[9]

35. APROPIAȚII

GRUPUL DE OAMENI CU CARE CODREANU SE ÎNTÂLNEA ZILNIC ERA mare, mai ales că dedica mult timp primirii adepților. Totuși, trebuie să subliniem că, în punctul culminant al puterii legionare (1936–1938), spre deosebire de toți ceilalți conducători charismatici din Europa interbelică, Căpitanul nu apărea, cu puține excepții, în public, de pildă la mari manifestații, ci se întâlnea doar cu cei devotați într-o zonă semipublică, protejată, a mișcării.

El nu avea o viață privată, un domeniu al existenței care să nu fie politic. Virgil Ionescu povestea că a încercat în zadar să-l invite pe tensionatul Codreanu la un meci de fotbal. După doar câteva minute, Căpitanul a plecat, complet dezinteresat. Codreanu nu se ducea nici la cinema, nici la teatru. Nu citea. Nu știa ce este timpul liber. Tot ce făcea avea încărcătură politică. Găsea, cel mult, relaxare în sport – înota dimineața în mare în timpul taberelor de vară de la Carmen Sylva, sau mergea la schi când era la Predeal. Ce-i drept, la Carmen Sylva se mai amesteca printre turiști, dar chiar și la mesele de pe plajă ținea minute de reculegere pentru legionarii căzuți și încheia întrunirea cu cântecul bisericesc *Cu noi este Dumnezeu*. Cânta cu plăcere împreună cu legionarii, care-și aminteau de vocea lui bună de tenor. Mai degrabă tatăl lui Codreanu, cu umorul său rudimentar, bătrânul Cantacuzino-Grănicerul și preotul Dumitrescu-Borșa se îngrijeau de o atmosferă mai relaxată și chemau lăutari țigani. Cel mai cunoscut poet al Legiunii și, în același timp, conducător regional al Olteniei, Radu Demetrescu-Gyr, impresiona ca povestitor. Această viață axată în întregime pe politică și-a cerut tributul. De mai multe ori, Codreanu a suferit stări de epuizare, fiind nevoit să caute odihnă în natură.[1]

Despre căsnicia lui Codreanu se știe foarte puțin. După moartea sa, adversarii au răspândit zvonuri despre o relație a Elenei Codreanu cu Victor Silaghi, confidentul intim al Căpitanului, iar un raport al Securității

comuniste referitor la o întâlnire dintre Iridenta și Elena de după câteva decenii indică o situație asemănătoare. Aceste surse trebuie folosite cu cea mai mare prudență, deoarece mulți dușmani ai lui Codreanu voiau să lovească tocmai în conduita lui personală ireproșabilă, care le inspira respect multor contemporani, chiar și adversarilor. Dintre „măsurile de reeducare" la care au fost supuși legionarii în închisorile comuniste și care adesea erau însoțite de torturi brutale, fizice și psihice (un exemplu celebru este „Fenomenul Pitești", desfășurat în special între anii 1948 și 1951), făcea parte calomnierea sistematică a lui Codreanu. Făptași erau, la închisoarea Aiud, foști conducători legionari precum preotul pogromist Dumitrescu-Borșa, Ioan-Victor Vojen sau Petre Pandrea, al cărui volum *Garda de Fier* trebuie citit ca parte a acestei campanii. Dumitrescu-Borșa, care, în calitate de „comisar de românizare", efectuase exproprierea averilor evreiești la începutul anilor 1940, mai răspândea chiar și în anii 1970 zvonuri despre presupuse aventuri amoroase ale chipeșului Codreanu, care, în mod cât se poate de evident, erau inventate.[2]

Este limpede însă că, într-o oarecare măsură, Elena și Corneliu Codreanu au luat-o pe căi separate. Elena, activistă a studenților gata de violență, cel puțin la nivel declarativ, își dorea din ce în ce mai mult o viață liniștită, stabilă. A lucrat doar pentru scurt timp, în anii 1929–1930, ca profesoară suplinitoare, renunțând apoi la o viață profesională proprie. Până să se mute în Casa Verde din București, la sfârșitul anului 1937, familia Codreanu, adesea împreună cu familia Clime, locuia ca oaspeți ai susținătorilor, de exemplu, la inginerul Ionică – ca o ironie a istoriei, pe Strada Francmasonilor[3] din București –, iar mai târziu în casa generalului Cantacuzino-Grănicerul, în centrul capitalei. Înainte de mutarea la București, cuplul lipsit de posibilități locuia într-o cameră din casa socrilor, pe Strada Florilor din Iași. În 1934, Codreanu își amintea, în însemnările din jurnal, de atmosfera de țară, aproape idilică, dintre gară și universitate, de străzile nepavate și casa modestă a funcționarului feroviar Ilinoiu, unde își împodobise camera cu fotografii, arme și suveniruri. Codreanu a dobândit o anume independență financiară abia când a devenit deputat. Totuși, a dispus imediat ca deputații mișcării sale să doneze Legiunii mare parte din salariile lor mari. Ana Maria Marin, soția doctrinarului legionar Vasile Marin și confidentă intimă a Codrenilor, vorbea de sărăcia decentă în care trăiau aceștia și de virtuțile de femeie casnică ale Elenei. În schimb, Dumitrescu-Borșa relata că gestul de a refuza un cadou – mobilă și covoare scumpe, trimise de un legionar din Arad – ar fi enervat-o pe Elena. Codreanu a respins un

asemenea lux cu motivația că îl sufocă; obiectele le-a vândut lui Nae Ionescu, care tocmai își amenaja vila de la Băneasa, în apropiere de București. Episodul indică rigorismul moral-ascetic crescând al lui Codreanu, care voia să trăiască „modest", după cum spunea el. Virgil Ionescu relatează că, după uciderea lui Manciu, Codreanu ar fi renunțat la împărtășanie vreme de zece ani, mortificându-se în mod repetat și făcând pocăință – dormea pe podea. Elena Codreanu părea că agreează din ce în ce mai puțin acest mod de viață.[4]

Și astfel, în viața lui Codreanu a intrat o altă femeie, care-i împărtășea valorile într-un mod aproape fanatic: conducătoarea femeilor Legiunii, Nicoleta Nicolescu. Fiică a unor părinți divorțați, ea era susținătoarea unui model feminin care contrazicea doctrina legionară oficială privitoare la rolul mamei: „Orice cale pentru femeie e închisă, chiar aceea a dreptului de a avea datorii". Nicolescu însă își dorea o femeie „mai demnă de ea", „mai serioasă în atitudini și în preocupări, mai cinstită, mai capabilă". Era, în toate, o activistă hotărâtă și o adeptă fidelă: „[să] învățăm să prețuim Căpitanul".[5] Era prezentă permanent în anturajul lui Codreanu, în cercul oamenilor foarte apropiați, de pildă în excursiile la schi de la Predeal. Când interacționa cu bărbații cu funcții de conducere era foarte încrezătoare în sine. O dată însă Codreanu a pedepsit-o aspru în urma unui conflict intern. Ea și-a acceptat pedeapsa, arătând astfel credință și ascultare față de Căpitan. Nicolescu era nu numai conducătoarea organizației de femei, ci apărea în comuna legionară ca pandant feminin al lui Codreanu, mai ales în fața copiilor. În *Imnul tinereții legionare* se spune, cu trimitere la mitul național al Mioriței, că moartea ar fi „cea mai scumpă nuntă dintre nunți", unirea ultimă cu natura. Nicoleta Nicolescu a murit la mai puțin de un an după Codreanu, iar moartea ei se află în deplin acord cu acea cultură a jertfei și martiriului în care crezuse atât de mult. În timp ce Codreanu era arestat, iar Elena, ca soție, avea grijă de el, Nicolescu a intrat în lupta clandestină și a dezvoltat, printre alții împreună cu Mircea Eliade, o rețea de informații în București. Arestată la 29 iunie 1939, a fost aruncată de vie într-un crematoriu, potrivit relatărilor legionare (sursele poliției vorbesc, în schimb, de o execuție la marginea unui drum național). Conducătoarea femeilor Legiunii a fost prefăcută în cenușă, iar conducătorul, stropit cu acid sulfuric și acoperit cu o placă de beton. Acest sfârșit oribil i-a adus împreună pe Codreanu și pe femeia care, dintre cele aflate în anturajul său, i-a dăruit cea mai multă credință.

Nicoleta n-a dat-o însă la o parte pe Elena. În detenția cu izolare din 1938, Codreanu le-a visat „dormind în pat, pe soția mea și pe Nicoleta".

Însă femeia pe care el, în același vis, o căuta după un accident era Nicoleta, nu Elena. Visul ne arată cum se raporta, în subconștient, Codreanu la cele două femei care, pe lângă mama lui, i-au fost cel mai aproape. Relația dintre ele și față de el n-a fost, probabil, niciodată exprimată în cuvinte.[6]

Chiar și în cercul restrâns de apropiați, doar câțiva oameni au putut urma rigorismul moral din ce în ce mai pronunțat al lui Codreanu. Lipsa lui totală de umor, insistența față de reguli și principii, refuzul oricărui compromis îi copleșeau chiar și pe cei mai convinși legionari. „Omul drept“, căruia îi făcea propagandă Codreanu, era complet opus omului pe care, de pildă, Ion Luca Caragiale îl ridiculiza ca arhetip al caracterului național românesc. De aceea, nu ne surprinde faptul că Elena Codreanu n-a reușit să îndeplinească exigențele ascetice ale soțului ei. S-a retras în viața privată, și-a însoțit soțul la munte și la moșiile donate de protectori în Muntenia și Dobrogea și a reapărut în public abia la exhumarea soțului ei, în toamna anului 1940.

Există alte două figuri feminine foarte apropiate lui Codreanu despre care nu știm aproape nimic. Una este „fata mamii“, fiica adoptivă, Cătălina, căreia Codreanu îi ducea dorul când era închis în 1938 și despre ale cărei jocuri de copii relatau legionarii.[7] Puțin individualizată este și mama lui Codreanu, femeia care, probabil, a jucat cel mai important rol în viața lui. Eliza Brauner a rămas mereu în fundal, dar a oferit familiei ei, care credea profund că Corneliu Codreanu era un ales, mai mult sprijin decât tatăl, care prea des făcea pe grozavul și nu-și mai putea ascunde de mult problema cu alcoolul. Eliza Brauner devine accesibilă istoricului abia atunci când, în 1938, are grijă de fiul ei arestat, împreună cu Elena, în timp ce Nicoleta Nicolescu activa în clandestinitate. Legătura strânsă cu mama reiese din însemnările lui Codreanu din detenție: îi apărea în vis, iar faptul că era singură de sărbătoarea Paștelui, în 1938 – aproape toți membrii familiei erau arestați – îl preocupa în mod deosebit. Eliza Brauner a ținut familia laolaltă în timpul detenției fiului ei și, mai ales, după moartea Căpitanului. Faptul că nu era cu totul decuplată de politică îl arată schimbul de scrisori din anul 1944 cu Vartolomeu Stănescu, fostul episcop al Râmnicului, internat la mănăstirea Bistrița din cauza simpatiilor lui legionare.[8]

36. MUNȚII ȘI MAREA – AXE SPAȚIALE BIOGRAFICE

ESTE FRAPANT CĂ CELE MAI MULTE PERSOANE DIN CERCUL RE-strâns al lui Codreanu proveneau din Vechiul Regat, neapărând aproape deloc oameni din provinciile încorporate în 1918. Codreanu și cercul său restrâns au rămas legați de societatea României Mici de dinainte de războiul mondial. Căpitanul n-a vizitat aproape deloc meleagurile de la vest de Carpați. „Regățean" prin excelență, acestea i-au rămas în mare măsură străine – o alegere ciudată pentru conducătorul unei mișcări de omogenizare națională.

Nu doar Ardealul apare rar în însemnările lui Codreanu din timpul detenției din 1938. Dispar și Moldova și Bucovina, teritoriile unde a început activitatea Legiunii. De fapt, prin mutarea la București, rădăcinile lui moldovenești au slăbit. Legiunea combătea regionalismul ca pericol pentru națiunea română, ceea ce-i aducea succes politic. De aceea, Codreanu cultiva cercul din Moldova prin rare vizite la Iași, nedezvăluite publicului, cum a fost, de exemplu, cea din mai 1934. Se simțea bine printre „vechii luptători" de acolo. Era invitat la masă, cum s-a întâmplat în octombrie 1936, de vechii săi susținători, de pildă profesorii Șumuleanu și Găvănescu, se îngrijea de tipografia de la Căminul Cultural, se întâlnea cu tovarăși de drum precum Gârneață, sau cu avocați importanți ca Nellu Ionescu, făcea excursii cu mașina, dar mai ales vizita casa socrilor de pe Strada Florilor, unde-i aduna pe adepții cei mai apropiați. Toate acestea aveau efectul unei călătorii în propriul trecut: locuri, oameni, ritualuri. Totuși, Iașiul devenise un oraș de provincie. Codreanu urma logica centralismului românesc, nu pe cea a regionalismului moldovenesc al cuziștilor.[1]

După 1933, în viața sa și a apropiaților săi, o axă muntenească, ce pornea de la stațiunea montană Predeal, trecea prin topografia legionară a Bucureștiului și ajungea la stațiunea de la mare Carmen Sylva, a înlocuit axa moldovenească dintre muntele Rarău, Iași, Ungheni și

sudul Basarabiei. Odată cu schimbarea geografiei personale, s-a modificat și comunitatea. Moldova a rămas în urmă, la fel și Basarabia, ambele regiuni fiind orientate mai degrabă cuzist decât legionar. Înlocuirea Rarăului atât de iubit de el cu Carmen Sylva și Predeal este simbolică.

La Marea Neagră, în mijlocul unei comunități ajunse la șapte sute de persoane în 1936, Codreanu și-a petrecut probabil perioada cea mai fericită a vieții. Ca și pe Rarău, viața în tabăra de vară era strict reglementată. Seara, Codreanu răspundea la întrebările adepților săi – „Căpitane, dezvoltă chestia femeilor!" –, care-l ascultau cu credință în amfiteatrul natural al falezei. O imagine de propagandă îl arată în semiprofil, cu marea pe fundal – aproape ca un guru filozof.[2]

Carmen Sylva simbolizează ideea lui Codreanu despre modul de viață ideal pentru el, ca predicator și conducător aflat în fruntea unei comunități formate potrivit propriei dorințe. Predealul, în schimb, nu era o continuare nemijlocită a Rarăului. Alesese această stațiune montană pentru că acolo, pe muntele Susai, găsise osemintele neînhumate ale unor oșteni căzuți în războiul mondial. Codreanu s-a fotografiat în acest osuar natural, care este, probabil, icoana cea mai expresivă a credinței sale în comunitatea românilor ce cuprinde toate generațiile. Faptul că autoritățile au împiedicat cu forța construirea unui monument i-a supărat în mod deosebit pe el și pe Cantacuzino-Grănicerul. Predealul a devenit totuși un loc al intimității familiale și politice, dar și „cetatea sporirii spiritului și faptei legionare", o contragreutate la ceea ce propaganda legionară numea „Bucureștiul iudeo-bizantin". La Predeal, Codreanu a obținut un teren, unde plănuia să deschidă un restaurant legionar. În momentele hotărâtoare de la cumpăna dintre anii 1937–1938, Codreanu călătorea la munte, lăsând politica din capitală în seama echipei sale.[3]

La București a fost inaugurat în septembrie 1937 Palatul Legionar, sediul reprezentativ al partidului, pe terenul generalului Cantacuzino-Grănicerul din centrul orașului, în apropiere de biserica legionară Sfântul Ilie Gorgani. Sălile erau împodobite cu un portret mare al lui Codreanu și cu imagini reprezentându-i pe Arhanghelul Mihail, pe Ion Moța (soldatul participant la războiul civil din Spania, cinstit ca martir) printre arhangheli și pe Vasile Marin în ipostază de luptător, dar și cu diagrame și grafice referitoare la progresul mobilizării legionare. La parter se vindeau covoare și țesături, pe pereți atârnau fotografii și afișe, pe mese erau expuse ziare referitoare la istoria mișcării. Veneau mulți vizitatori.[4]

Codreanu era un om al Vechiului Regat, dar mai ales al Vechiului Regat rural. În ciuda propagandei legionare a unei Românii modernizate

a furnalelor, Căpitanul nu-i urma lăuntric pe doctrinarii săi urban-intelectuali. Când, în 1937, într-o scrisoare către generalul Cantacuzino-Grănicerul, lua măsuri de precauție pentru cazul în care ar fi fost ucis, l-a rugat pe bătrân ca, după pilda lui Daniil Sihastrul față de Ștefan cel Mare, să le dea legionarilor sfaturi „părintești". Daniil Sihastrul era întemeietorul mănăstirii Putna. În situații extreme, ceea ce gândea și simțea Codreanu avea legătură cu Moldova. În notițele sale scrise, în stilul unui jurnal, în ascunzătoarea de la București între februarie și aprilie 1934, Codreanu medita la muntele Rarău și la întemeietorul sihăstriei de acolo, Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare, care se retrăsese pe vârful muntelui pentru a scăpa de otomani. Codreanu se asemuia pe sine cu voievodul aflat la ananghie și jura să-i desăvârșească lucrarea prin construirea unei mănăstiri pe munte. În același timp, sublinia și legăturile sale cu mănăstirile moldovenești Bistrița, Agapia, Neamț și Văratec. Aici se arată, în două situații de urgență, un element central al personalității lui Codreanu: admirator al marilor voievozi moldoveni, cinstitor al mănăstirilor și sihăstriilor de munte, moldovean naționalist-romantic, care visa să fie, asemenea lui Ștefan și Petru, un conducător războinic ortodox în slujba credinței și un susținător al Bisericii.[5] Adepții săi au cuprins aceste elemente într-o formă tipic legionară. Cântecul *Ștefan Vodă* (*Marșul legionarilor vrânceni*) era printre cele mai îndrăgite, punându-l pe Căpitan pe același plan cu voievodul: „Tu, Codrene, ești nădejdea [...] /, Ia cum știi în mână cnutul / Și românii nu mai pier".

37. FRACȚIONISM

CODREANU PUNEA ATÂT DE MULT ACCENTUL PE FAMILIE ȘI COMUnitate și pentru că mișcarea sa era departe de a fi omogenă. Doar figura Căpitanului ținea laolaltă organizația de masă, a cărei uriașă dezvoltare între 1936 și începutul anului 1938 dădea la iveală sau abia forma unele falii. Până la arestarea sa din aprilie 1938, conducerea lui Codreanu a rămas, cel puțin în public, necontestată. În Legiune și în partid a trebuit însă, după 1933, să medieze și să facă ordine din ce în ce mai mult. Cel mai simplu de rezolvat erau invidiile personale, de pildă cele dintre Nicoleta Nicolescu și Dumitrescu-Borșa. La 30 februarie 1936, Codreanu a exclus-o pe Nicolescu pentru trei luni din mișcare și a suspendat organizația de femei din București. Cazurile de indisciplină sau de exces de zel, după cum am arătat, dăunau mișcării extrem de mult. Codreanu a intervenit aspru mai ales împotriva faptelor de violență neautorizate sau a înșelăciunilor, distanțându-se, de asemenea, de atacurile spontane la adresa membrilor elitei.[1]

Mult mai problematice s-au dovedit diferențele regionale și mai ales cele strategice. O primă fracțiune era reprezentată de „vechii luptători" de la Iași și din Ardeal, care, odată cu mutarea lui Codreanu în capitală și primirea intelectualilor în mișcare, s-au văzut dezavantajați. La început, chiar și Ion Moța a susținut opoziția lui Stelescu, care nu era respinsă nici de Dumitrescu-Borșa, Traian Cotigă și Ion Belgea. Aceștia îi priveau pe foștii carliști cu neîncredere și-i reproșau lui Codreanu trădarea față de vechile prietenii și o schimbare de caracter. El a explicat, în noiembrie 1934, că-i primește pe cei noi doar din motive tactice. Gruparea aceasta a căutat sprijin la generalul Cantacuzino-Grănicerul. Dat fiind că, după 1933, Codreanu întreprindea rar călătorii mai lungi, forțele centrifuge regionale nu s-au diminuat.[2]

Cu adevărat importante au devenit aceste grupări doar la vest de munți, în teritoriile odinioară maghiare, nu și în Bucovina, vechea zonă

de influență a Codrenilor. În Ardeal, Codreanu acționa doar prin rețeaua lui Ion Moța, care, până la sfârșit, a rămas adânc convins de misiunea cumnatului său. În octombrie 1936, Codreanu l-a însărcinat cu conducerea legionarilor din Muntenia. Moartea lui Moța în luptele din războiul civil din Spania, la Majadahonda, se explică nu prin fuga de opoziția din cadrul Legiunii, ci prin misticismul său exaltat legat de apărarea Crucii împotriva forțelor bolșevice infernale. Doliul lui Codreanu era sincer și întreaga mișcare a ținut un an întreg de doliu. Imnul dedicat lui Moța și lui Vasile Marin, căzut împreună cu el, expresiv din punct de vedere muzical, dar și ca text, redând tensiunea dintre întunecime și făgăduința mântuirii, făcea parte dintre cele mai importante cântece legionare. Ca guvernator al Legiunii la vest de Carpați, Moța era o personalitate de neînlocuit. Falia intralegionară de-a lungul Carpaților a devenit vizibilă de-abia în 1938. Fracțiunea apuseană s-a dovedit plină de succes – în 1937, partidul legionar a obținut cel mai bun rezultat în județul Arad. În primul rând însă, aceasta era, după 1937, substanțial mai activă și mai predispusă la violență decât Legiunea din Vechiul Regat, îndatorată mai puternic lui Codreanu personal.[3]

Codreanu se străduia din greu să controleze două curente care-l împingeau atât pe el, cât și mișcarea pe făgașe periculoase. Unul din ele era fracțiunea procarlistă care, chiar după ruptura cu regele din februarie 1937, căuta în continuare o reconciliere. Nae Ionescu și Mihail Manoilescu, oameni ai *establishment*-ului, acționau în această direcție, la fel ca și publicistul Mihail Polihroniade. Ca om de legătură, regele îl folosea din nou pe Alexandru Vaida-Voevod, cu care Codreanu încheiase o convenție în mai 1936, obligându-se să nu atace camarila – promisiune greu de ținut, din cauza grupării anticarliste din Legiune. Chiar și în iunie 1937, Codreanu tot se mai simțea legat de această convenție.[4] Abia în toamna anului 1937 a trecut de partea anticarliștilor din politica românească – Maniu (principalul concurent ardelean al lui Vaida-Voevod), Gheorghe Brătianu, Dr. Gerota –, punându-i, provizoriu, pe linie moartă pe carliștii din cadrul mișcării. Oscilarea a fost explicată de Codreanu în fața adepților dezorientați în august 1937, printr-o formulă contradictorie în politica reală: „în chestia națională, pe linia dlui Vaida-Voevod, însă pe chestia constituțională ea [Legiunea] se identifică cu acțiunea dlui Maniu".[5]

O a doua fracțiune puternică era constituită de aripa radical-fascist-social-revoluționară, apărută în urma propagandei masive a lui Codreanu printre muncitori de la sfârșitul verii anului 1936 – o acțiune cu consecințe extrem de grave la nivelul Legiunii. Personajul principal al grupării era Gheorghe Clime, șeful Corpului Muncitoresc Legionar. Clientela

sa își dorea acțiune, preluarea puterii, revoluție socială. Chiar dacă Clime, personal, i-a rămas fidel lui Codreanu până la sfârșit, muncitorii voiau o schimbare rapidă și o îmbunătățire a situației materiale, pe care propaganda legionară le-o și promitea. Mistica abia dacă avea efect în acest mediu. Muncitorii se dovedeau prompți, ușor de mobilizat și, de aceea, erau mai valoroși politic decât țăranii mai puțin mobili. Centrul de greutate politic aluneca însă spre o dinamică social-revoluționară pe care Codreanu cu greu o putea stăpâni. Nu degeaba se temea Căpitanul de infiltrarea comunistă. După ce a fost arestat în aprilie 1938, a pierdut controlul asupra acestei aripi foarte active. De la muncitorii legionari conduce un fir spre preluarea puterii de către comuniști începând cu vara lui 1944. Codreanu pusese bazele unei mișcări antisistem extreme, care n-avea simț pentru făgăduința mântuirii transcendente și respingea radical statul constituțional, societatea burgheză și economia de piață. În cercul intim al Legiunii se discutau fără echivoc țeluri comuniste, cum ar fi exproprierea terenurilor, naționalizarea economiei, distribuirea de către stat a unor resurse ca hrana, locuințele și educația. Această aripă de stânga era în mult mai mare măsură interesată de bunuri materiale și de putere lumească împotriva elitelor existente decât gruparea mistică din jurul lui Codreanu.[6]

O forță hotărâtoare în direcția acțiunii erau și cei doi Cantacuzini. Bătrânul își dorea implicare și luptă, promovând radicalizarea și exprimându-se mult mai apăsat decât voia Codreanu: în august 1936, la Rădăuți, ascultătorii înfierbântați strigau că oamenii Partidului Național-Țărănesc trebuie împușcați și spânzurați, iar Ion Mihalache, ars de viu. De aceea, la trecerea dintre anii 1936–1937, Codreanu i-a luat puterea lui Cantacuzino-Grănicerul, aristocratul șef de partid. La o dezbinare de durată nu s-a ajuns, fiindcă, în cele din urmă, generalul s-a supus conducătorului. Alecu Cantacuzino se profila însă nu doar ca teoretician legionar, ci și ca lider al unei mișcări de frondă împotriva regelui. În primăvara anului 1938, afirma că nu doar regele ar trebui înlăturat, ci întreaga dinastie. Le predica țăranilor că România este stăpânită de o casă regală străină, care trebuie înlocuită de o dinastie românească. Codreanu nu mersese niciodată atât de departe; regalismul său profund a rămas, până la sfârșit, motivul pentru care nu s-a luptat pentru înlăturarea regelui, ca să nu mai vorbim de dinastie. De altfel, comandantul Gărzii Regale era un simpatizant legionar. Înlăturarea monarhului ținea, prin urmare, de domeniul posibilului.[7]

Luptele dintre cercul moderaților fideli dinastiei, fracțiunea revoluționarilor sociali radicali și gruparea fascistă din jurul tânărului Cantacuzino au atins punctul culminant între toamna anului 1937 și primăvara

lui 1938. În Codreanu se dădea o luptă. Îl detesta personal pe rege şi aprecia destui politicieni anticarlişti de frunte. Totuşi, îi lipsea puterea de a rupe pisica în două. Dar nici n-a legat mâinile forţelor anticarliste, după cum nici mai înainte nu îi condamnase public pe asasinii legionari – „nicadorii“ şi „decemvirii“. Făcea aşa ceva doar în cazul unor legionari violenţi de rangul al doilea care îi atacaseră, de pildă, pe Virgil Madgearu sau pe rectorul de la Iaşi, Traian Bratu. Nehotărârea şi atitudinea tot mai contradictorie explică, în parte, eşecul lui Codreanu. El făcea să se ridice multe spirite. Ca să le stăpânească, trebuia să le canalizeze energia spre exterior. De aceea, mişcarea se reinventa aproape anual.[8] Sistemul de putere construit iniţial pe relaţii personale şi verificări personale efectuate de Codreanu era sortit eşecului ca mişcare de masă. Codreanu era devansat de forţele antisistem ale stângii revoluţionare şi fasciste, devenind el însuşi, în mod paradoxal, o forţă temperantă în propria mişcare. Toate aceste forţe s-au revărsat necontrolat de îndată ce autorităţile l-au plasat pe conducător în detenţie în regim de izolare.

ÎNTRE 1933 ŞI 1938, FORŢA DE RADIAŢIE charismatică a lui Codreanu a atins punctul culminant. Personalitatea Căpitanului a căpătat definitiv o interpretare dogmatic-doctrinară din partea adepţilor săi, fixându-se, în acelaşi timp, şi o iconografie la fel de dogmatică. Ca şi mai înainte, charisma se forma printr-o modelare conştientă la care contribuiau atât Căpitanul, cât şi cei care-l urmau. Codreanu acţiona prin cuvântul scris, dar mai ales prin imagini. Doctrina faptei şi a tăcerii propagată de el căpăta din ce în ce mai mult o formă vizuală. Chiar el considera imaginea mai importantă decât cuvântul, şi cu atât mai importante sunt transformările modului său de a se prezenta. Mutarea la Bucureşti a pus capăt apariţiei lui Codreanu în port moldovenesc, el nemaiarătându-se aproape deloc în public în haine albe, strălucitoare. La jumătatea anilor '30,

Codreanu a adoptat cinci forme de apariţie. Cea dintâi era urban-civilă: în costum şi cravată. A doua, Codreanu bronzat, în bluză bleu, cu părul în vânt. Cea de-a treia, Codreanu în haină lungă de piele neagră, o dată şi cu o pălărie mare întunecată. Cea de-a patra, Codreanu în cămaşă verde, şi cea de-a cincea, Codreanu în port popular cu cojoc închis la culoare.

Toate apariţiile Căpitanului luau în calcul impactul iconografic. În îmbrăcăminte de oraş se prezenta în faţa adepţilor. Îmbrăcăminte sport, de vară, purta la Carmen Sylva, unde iniţia sute de legionari în muncă şi ideologie. Haina lungă de piele o alegea în cazul rarelor apariţii în public la Bucureşti: la înmormântarea generalului Cantacuzino-Grănicerul păşea în faţa adepţilor, care formau o masă întunecată, cu privirea umbrită, îmbrăcat ca liderii politici extremişti din anii '30 – aceasta este ipostaza fascist-urban-activistă. În schimb, cămaşa verde ţine de perioada Gărzii de Fier. Îl vedem pe Codreanu în această uniformă de luptă în fotografii private făcute împreună cu oameni din cercul său intim, gata de violenţă. Codreanu considera cămaşa verde o îmbrăcăminte aproape

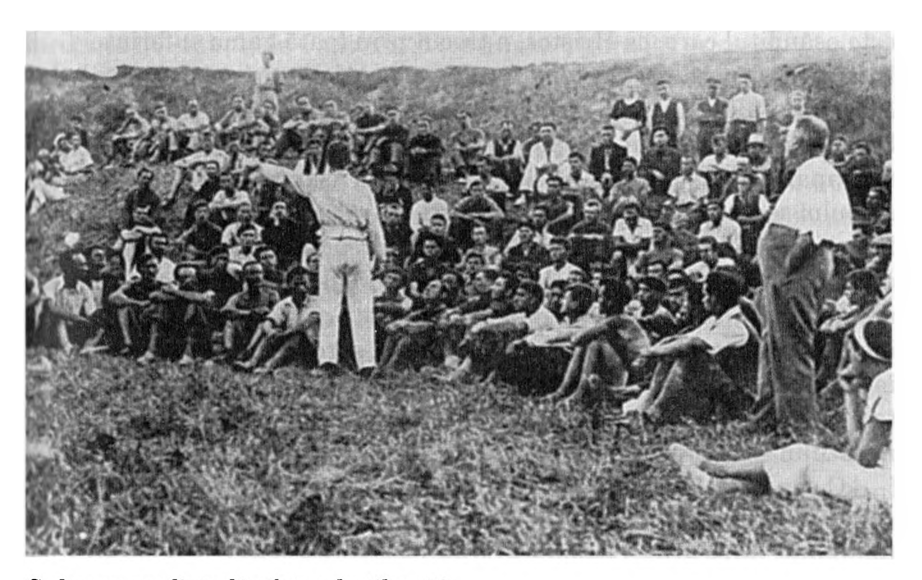

Codreanu bronzat, în două fotografii făcute la Carmen Sylva.

Imaginea iconică a Căpitanului.

sacră, interzicându-le legionarilor să apară în public în uniformă fără a li se fi ordonat. Se temea de „profanare“, dar reacționa și la represiunea în creștere a autorităților față de uniformele paramilitare. A cincea formă de apariție publică a devenit imaginea iconică a Căpitanului. Aceasta nu mai scotea în evidență părțile deschise ale costumului popular, ci îndrepta ochii privitorului, grație cadrului format de părțile de culoare închisă ale îmbrăcăminții, spre fața lui Codreanu. Pe chipul lui domină ochii, obiect de cult al Legiunii. Privirea trece pe lângă cel ce contemplă imaginea, spre depărtări. Acesta este vizionarul, alesul, Mesia, făgăduința întrupată a mântuirii neamului. Elementul mesianic era subliniat și de un afiș electoral care-l prezenta pe Codreanu în semiprofil, cu Marea Neagră pe fundal. Căpitanul este adâncit în lectură, în fața dimensiunii fundamentale a naturii. Ca filozof retras, se sustrage ochilor privitorului. În ambele cazuri lipsește orice alt simbol: fără svastică, fără crucea de gratii legionară. Conducătorul mesianic acționează printr-o pre-

Codreanu predicând în fața adepților săi la Carmen Sylva.

zență inaccesibilă adepților. La a zecea aniversare a Legiunii, Codreanu le-a împărtășit adepților săi certitudinea mântuirii: o turmă mică crescuse sub loviturile vrăjmașilor nemiloși și ale „tuturor uneltirilor întunecate". „Am trăit din mila lui Dumnezeu și din vârful săbiei noastre" – o formulare care rezumă cât se poate de plastic tensiunea dintre mistică și activism. „Suntem un milion! Un milion de suflete de femei, copii, de bărbați și bătrâni cari au o credință nouă, cari trăiesc, cari luptă, cari jertfesc sub steag legionar". Profesori universitari, muncitori, preoți, învățători de sat, comercianți, țărani sau ciobani, tați, soți, mame și soții – cu toții alcătuiau comunitatea legionară. „Fii corect; fii drept; fii curat; fii voios... în Patria legionară".[1]

Această prezentare de sine iconografică este completată, la nivelul textului, de o ortodoxie legionară discursivă. Un articol aproape delirant semnat de legionarul, altminteri necunoscut, Dimitrie Schlosser a apărut în revista de la Chișinău *România creștină* (1 septembrie 1935): „Căpitanul – un cuvânt magic, care, purtat pe aripi argintii de vulturi, prin undele nevăzute ale seninului ceresc, ca și fumul tămâit din cădelnița divină, s-a împrăștiat pe întregul cuprins al țării, umplând de un balsam dumnezeiesc inimile a tot ce e român [...]. Căpitanul este dezrobitorul de suflete [...]. El este retorta din care s-a născut elanul [...]. Căpitanul este o forță materializată și supranaturală [...], dominând ca un rege asupra lumii noastre spirituale. El este «Mesia» poporului românesc, el

este osânditul care, ca Hristos, a trecut prin toată gama suferinței [...]. El a cerut drumul «Golgotei».“ În aceeași revistă apăreau versurile lui Aurelian Călin: „Tu ești însuși adevărul [...]. / Vai celor pe cari îi zdrobește asprimea ta!“. În organul de presă legionar *Buna Vestire*, mesianismul apare, în 1937, la fel de clar. Cu prilejul așezării pietrei de temelie a noului sediu al Legiunii din București, ziarul scria la 3 iulie 1937: „Sus, la geam, Căpitanul generației, Corneliu Codreanu, ascultă, smerit, slujba divină. Depăna icoanele unei vieți întregi. De la începuturi până azi, 20 ani de viață înviforată, de luptă, de suferință și insultă, dar și de biruință, de răstignire, dar și de zare luminată spre Înviere, se spovăduiau în gândul Căpitanului. Și-aducea aminte... Cea dintâi piatră fundamentală așezată de Mișcarea Legionară la temelia Neamului, sub ocrotirea măritului Arhanghelul Mihail... Cele dintâi visuri... Cele dintâi lupte... [...] O generație întreagă se ruga în sufletul Căpitanului“. Codreanu era celebrat ca simbol al Omului Nou pe care voia să-l creeze Legiunea în România: „Mișcarea Legionară vrea ÎNNOIREA NAȚIUNII. Piatra de temelie a înnoirii este omul nou“, se spune, la 8 iulie 1937, în articolul de fond al ziarului *Buna Vestire*. „Un nou tip de om. Încăierat cu toate poftele și păcatele care strigă în carnea lui: omul capabil să se ridice peste el însuși, omul mare – al onoarei, al demnității –, omul tare – al curajului, al ordinei –, omul eroic: al luptei nepotolite, al sacrificiului, al jertfei [...]. Un singur om – Căpitanul – a cerut transformări de suflet, pentru transformarea sufletească a Națiunii. Un singur om – Căpitanul – poate birui, pentru că numai el a găsit calea biruinții. Prin omul nou pe care l-a cerut și l-a creat“. Codreanu este celebrat aici nu doar ca un conducător, ci ca un fel de demiurg care-i insuflă națiunii o nouă viață și o remodelează din temelii. Punctul culminant este atins de cvasidivinizarea lui Codreanu într-un alt text din aceeași ediție: „Neînfrânt, senin în fața loviturilor și a morții, Căpitanul a venit pentru a deschide veacul învierii. Singur și înțeles, la început, de o mână de oameni, cari au putut să cuprindă în mințile și-n sufletele lor Minunea, secondat mai târziu, cu religiozitate, de o generație întreagă, e stăpân azi. A adus în Neamul lui: religia muncii, credința în viitorul magnific al Patriei și disciplina, în suflet, în minte, în faptă. Când alții tăceau și întârziau zidirea, Căpitanul vorbea prin tăcere și-n faptă. A legat tot ce alții au dezlegat în ființa noastră autentică de neam; a dezlegat tot ce alții au legat cu otravă străină de noi. Restaurator al demnității, al onoarei, al dreptății și al bunului-simț, Căpitanul vine să ceară, hotarât, răscumperarea tuturor uitărilor noastre mari din trecut, când Horia și Tudor au trebuit să cadă sub roată și sub iataganul trădării. Căpitănia legionară nu este o comandă personală impusă, ci una istorică, simțită ca o necesitate vie,

începută de ziditor, de Căpitan, şi răsfrântă, oglindită în sufletul intemporal al neamului românesc, prin mărturisirea adeziunii voluntare, spre ordine, spre muncă şi spre credinţă. Nu se restrâng libertăţi, prin comanda Căpitanului, nu se renunţă la individualitate, nu se ordonă jertfă şi nu se creează disciplină formală obligatorie. Se disciplinează numai în şantier curat, adevăratul sens al libertăţii, prin renunţarea voluntară la beţia «libertăţilor» de ordin personal, egoist, pentru eliberarea, pentru expresia de libertate sublimă, în realizarea noastră ca neam, pe plan istoric [...]. Căpitanul nu are nevoie să comande şi să impună. E ascultat, instinctiv. E iubit, fără să fie temut – e respectat, fără să ordone. Biruinţa legionară nu va fi decât prezenţa Căpitanului în fiecare suflet de om nou de român nou, crescut din toate baladele noastre, din toate doinele şi de toate rugăciunile celor din cer şi celor pe pământ. Atunci, ţara îngenuncheată în faţa cerului se va recunoaşte, strălucitoare, în ziditorul drumului de biruinţă, în Căpitan". În acest text este rezumată chintesenţa cultului legionar al conducătorului – libertatea individului constă în faptul de a se lăsa, de bunăvoie, absorbit în marele ansamblu al colectivului, dăruindu-se conducătorului naţiunii. Colectivismul legionar trebuie să învingă orice formă de liberalism individual, văzut ca egoist. Conducătorul nu are nevoie să aplice forţa, fiind recunoscut şi iubit prin dăruire. Mintea se retrage din faţa instinctului, cuvântul din faţa tăcerii, raţiunea din faţa credinţei. Definirea doctrinei legionare ca atare, dar şi în folosul comunităţii populare naţionale poate fi înţeleasă doar pe fundalul unei puternice aşteptări a mântuirii; această aşteptare poate fi asumată şi împlinită cu adevărat doar de un mântuitor. Limbajul cu încărcătură religioasă oglindeşte exaltarea multor legionari, dar aruncă o lumină puternică şi asupra dezorientării evidente a unor părţi din societatea românească. Comparaţiile cu Hristos au loc, în acest sens, nu doar implicit, ci şi direct, prin folosirea unor noţiuni teologice cheie. Deşi în retrospectivă aceste lucruri pot părea o blasfemie, Biserica Ortodoxă Română şi mulţi cinstitori ai lui Codreanu din rândul clerului n-au avut, în mod evident, nici o problemă să-l venereze pe Căpitan ca pe un Mesia pe drumul Golgotei.[2]

S-a arătat, pe bună dreptate, că această charismă mesianică nu se mărginea doar la conducător, ci privea şi comunitatea credincioşilor, care se afla într-o relaţie apropiată de cea a apostolilor faţă de Mântuitor. Revista antisemită *Porunca vremii* îl aclama pe Codreanu ca „un inspirat, un om nou, un chemat al Neamului". Valeriu Cârdu celebra „caracterul mesianic" al mişcării, care a creat voluntari gata de jertfă şi martiriu, „soldaţi ai unei religii". Conducătorul studenţesc Şerban Milcoveanu, de viţă nobilă, prelucra mai departe ideea „neamului mesianic".

La sfârșitul anului 1937, când preluarea legală a puterii de către Legiune părea posibilă, iar opinia publică era de partea mișcării, credința în Legiune a unora dintre doctrinari a luat forme paroxistice. Ziarul *Buna Vestire* a publicat o serie de eseuri ale unor intelectuali de frunte, printre care Mircea Eliade și Sextil Pușcariu, sub titlul „De ce cred în biruința legionară". Codreanu însuși nu mai scria. El apărea doar ca icoană; se dădeau citate din scrierile sale, în calitate de creator retras.[3]

Întâlnirile personale, convertirile prin contact direct făceau parte din experiențele esențiale ale credincioșilor. Mulți dintre ei lăsau mărturii cu privire la convertirea lor. Cei mai mulți îl căutau pe Codreanu având deja așteptarea, speranța mântuirii, deseori în momente de criză existențială. Voiau să se dăruiască „magnetismului" său, așa cum spuneau ei. Virgil Ionescu l-a descris pe Căpitan în memoriile sale ca pe un excelent psiholog, care i-a arătat lui, bogatul om de afaceri, printr-o masă de prânz frugală, sensul ascetic al Legiunii. Codreanu ar fi fost un „izvor nesecat al iubirii", răspândind această iubire creștină asupra celor din jur, un bărbat ce deținea cheia lăzii de comori ascunse sub munți de gunoi. Conducătorul studențesc Traian Cotigă l-a văzut pe Codreanu de Paști, în 1925, la Focșani, fiind lovit de privirea acestuia ca de o săgeată. I-a întins mâna prin gratiile închisorii – o trăire pascală, ca o trezire personală, cu aluzie la crucea de gratii legionară.[4] Un student, influențat de îndrumarul lui Banea despre cultul conducătorului, s-a simțit „electrizat" la venirea lui Codreanu, fiind copleșit mai ales de privirea acelor ochi „de culoarea adâncimilor mării". Cele ce se aflau în jur ar fi dispărut: vedea totul ca învăluit în ceață, doar chipul Căpitanului lumina strălucitor.

În jurul ochilor lui Codreanu se crease aproape un cult, asemănător cu cel al lui Hitler. Virgil Ionescu spunea că îi străfulgera cu ochii pe vizitatorii săi, evaluându-i pe oameni după privirea lor. Un aromân relata că, atunci „când te privea, te pătrundea [...], nu mulți aveau curaj să se uite în ochii lui". *Buna Vestire* vorbea de „privirile de oțel fluid ale Căpitanului". Îndată ce Codreanu se arăta în Piața Unirii, istorisea în retrospectivă legionarul ieșean Nae Tudorică, se adunau iute mii de oameni în jurul siluetei sale impunătoare. Alții se entuziasmau de faptul că Codreanu „era ceva care te fascina", „era mândru, era corect". Liderul aromân Constantin Papanace îl elogia pe Codreanu ca „mare cunoscător al realității obiective", ca om care cultivă comuniunea spirituală cu adepții săi, un conducător responsabil, căruia i se aduce „cultul onoarei în exces", a cărui măreție naturală se regăsește și în scrisul său energic. Chiar și scepticii scriau despre o privire metalică pătrunzătoare, despre un bărbat frumos, care purta îmbrăcăminte ca de monah și era înalt ca

Ţara la cataf

Căpitanul

nat! Da, s'a însemnat
ţa Generalului!
De azi, bustul ei din
lui nu va mai fi sing
are pe generalul şi în
împreună. S'au regăsit
melnică despărţire!

IN DRUM SPRE B

La orele 13, cortegiul
în drum spre biserica
Trei coloane compa
nari, deschid drumul,
cruce vie, alcătuită d
după care, vine sicriul.
Deoparte şi de alta a
tuar, acoperit de flori,
lemn, comandanţii legi
După sicriu urmeaz
toarea ordine: rudenii
familiei Cantacuzino,
Z. Codreanu, ing. Clim
voianu. Apoi: statul
nar; comandanţii legio
muncitorilor legionari;
de-ale generalului; aut
gatul Spaniei naţionali
O mulţime de români
petreacă la Biserică ră
mânteşti ale aceluia ce
ralul Gh. Cantacuzino.
Pe margini, cordoan
formate din legionari.
cortegiul funebru este î
cordon de legionari

GENERALUL P
FALC

Convoiul a străbăt
rea rută: Str. Impri
Schitu Măgureanu, P
str. Uranus, până la
sericii militare a ord
hai Viteazul».
In curtea bisericii s
militar. Apoi, o com
gionarii dau onorul, s
la inimă spre Cer.
Sicriul este aşezat
în biserică, de către
ţii legionari: Gh. Cl
Popescu, Apostolescu,
ronovici, Mihail Polihr
culai Totu, Alexandru
Vasile Cristescu, Vlad
trescu, Gh. Pihu, etc.

OMAGIUL BUCU
LUI

Icoane îndoliate

Sâmbătă în zori, în bătaia ce-
lui de-al cincelea ceas, Genera-
lul Cantacuzino-Grănicerul s'a
despărţit de lumea pământeană.

Şiruri-şiruri, trec pelerini cu-
cernici să se'nchine în faţa rămă-
şiţelor pământeşti ale Generalu-
lui.

Codreanu la costum (Buna Vestire, *12 octombrie 1937*).

arborii din Bucovina.[5] Receptarea nemijlocită a charismei conducătorului avea o importanță deosebită în cadrul unei mișcări ce nu putea folosi nici radioul, nici cinematograful pentru propagandă. Astfel, cenzura de stat a făcut să apară un spațiu public alternativ care se baza pe oralitate și contacte directe și în care se întâlneau, într-o formă unică, religiozitatea populară și politica modernă a maselor. Experiențele de convertire petrecute în prezența conducătorului aveau caracter religios și creau legături personale neobișnuit de puternice.

Charisma lui Codreanu nu era însă recunoscută și amplificată doar de adepți, ci și de adversari și observatori, din țară și din străinătate. După 1918, România a dobândit nu doar drept de vot universal, ci și o nouă cultură mass-media. Tocmai ziarele bucureștene stângiste precum *Dimineața* sau *Adevărul*, dar și *Opinia* de la Iași, dedicau spații largi Legiunii și conducătorului ei. *Codreanu sells.*[6] Acest lucru era valabil, desigur, doar în perioadele în care cenzura nu elimina Legiunea din paginile ziarelor. Presa minorităților, cum ar fi *Arader Zeitung*, de limbă germană, prefera uneori să tacă. Între presa de stânga și Legiune exista o dialectică aparte. Începând din anii '20, legionarii ardeau acele ziare cu priză la public care nu le erau pe plac. Acestea, la rândul lor, câștigau în notorietate prin combatarea Căpitanului. Ca și în cazul Maglavitului, presa de stânga mediatiza fenomene național-ortodoxe. Fără agitația mediatică a adversarilor săi, Codreanu ar fi fost promovat doar de acea parte a presei care îl privea cu simpatie, respectiv de propaganda membrilor mișcării.[7]

Un rol aparte în creșterea celebrității lui Codreanu l-a jucat presa străină. Mai ales după preluarea puterii de către Hitler, care a coincis cu anul violent al Gărzii de Fier (1933), ziarele franceze și în special cele britanice au început să-l observe mai îndeaproape pe Codreanu, pe care-l percepeau drept un lider nazist român. Relatările despre Căpitan apelau, pe de o parte, la trimiteri către național-socialism, iar pe de altă parte la o exotizare deliberată a României. *Manchester Guardian* (1934) sau *Times and Tide* îl comparau pe Codreanu cu Hitler, considerându-l „brutal ca Göring“ și „lipsit de scrupule ca Goebbels“.[8] Ziarele franceze începuseră să relateze sporadic despre Codreanu după asasinarea lui Manciu. Procesul asasinării lui I.G. Duca din 1934 a stârnit în mod deosebit atenția. Ziarul comunist *L'Humanité* vedea în Codreanu un agitator antisemit și un pucist ca și Hitler, *L'Intransigeant* îi scotea în evidență misticismul, atitudinea ostilă Franței și apropierea de Germania. *L'Ouest-Éclair* scrisese deja în 1931 despre „ședințele nocturne“ ale unei „organizații ca în romane“. În 1938, reieșea că Codreanu ar fi „un om aparte

Codreanu prezentat aproape ca un star de cinema: afiș electoral legionar pentru alegerile din primăvara anului 1938, care n-au mai avut loc.

[...], cu capacități magnetice și putere psihică asupra maselor".[9] Presa germană și cea italiană îl judecau cu mai multă bunăvoință, vădind însă un anumit scepticism și o anume reținere de ordin cultural. *Hamburger Nachrichten* îl descria pe Codreanu, cu prilejul procesului Duca, drept un tânăr imberb, în costum național, cu „o statură impunătoare". Susținătorii îi admirau „voluntarismul" înflăcărat, „martirajul" – noțiuni cunoscute din limbajul nazist.[10]

Ritmul relatărilor din presa străină era dictat de evenimente spectaculoase, precum asasinarea lui Stelescu, declarația de adeziune la Axă a lui Codreanu sau criza de stat din România anului 1938. În presa franceză, articolele despre Codreanu reflectă, de fapt, însăși tensiunea extremă din politica internă a Franței. *L'Humanité* stigmatiza „internaționala fascistă sângeroasă" a „polonezului Zelinski" (*sic!*) și avertiza în 1938 față de o lovitură de stat fascistă, în timp ce cotidianul de extremă dreaptă

L'Action française manifesta simpatie, denunțând în decembrie 1938 asasinarea lui Codreanu drept lucrătură a evreilor și a premierului francez Léon Blum. În presa burgheză, Codreanu era respins din cauza opțiunilor lui în politica externă, schițându-se o imagine orientalizată, înstrăinată cultural. *Journal des débats* relata, în 1936, despre miile de tineri care umblau prin sate cântând și dansând sau organizau sărbători religioase pline de mister, la care, pe la miezul nopții, apărea Codreanu cu o cruce de foc, pe un cal bălan. În schimb, *La Croix* publica un presupus interviu cu Codreanu, care ar fi avut loc într-o cafenea de pe Schottenring, la Viena (Codreanu n-a ajuns niciodată la Viena!). Codreanu era descris ca un actor sau comediant care fabulează despre otravă și antidot, un personaj care posedă un farmec ștrengăresc, fără a seduce, și care privește masele ca pe o femeie gata să se dăruiască; toate aceste elemente amintesc parcă de thrillerele balcanice ale autorului britanic Eric Ambler, în care Garda, plasată într-un univers oriental al terorii, trebuia să-i dea frisoane cititorului.[11]

Înfățișarea plăcută a lui Codreanu era de asemenea speculată în reprezentarea mediatică, mai ales în publicațiile străine. În *Daily Herald* din 7 ianuarie 1938, era văzut ca un „personaj hollywoodian", care ar fi putut face în America o strălucită carieră de actor, iar sediul Legiunii era descris ca un loc în care pereții erau acoperiți de svastici, de portrete ale lui Hitler și ale legionarilor morți. Legionarii au răspândit imediat acest articol ca manifest. Înfățișarea lui Codreanu juca și în România un rol important, mai ales în cultul legionar al personalității. Cât de mult conta fizicul în acest cult o arată următorul detaliu: după instituirea dictaturii regale în februarie 1938, autoritățile au interzis filmele western, fiindcă legionarii erau tentați să-l vadă pe Codreanu în actorii chipeși de pe ecran, salutându-l cu mâna întinsă. Și prințul Paul al României și-l amintea pe Codreanu „frumos ca o vedetă de cinema".[12]

Alta era poziția presei poloneze, mai ales în 1938. Legiunea întreținea relații cu activiștii naționaliști polonezi, iar în România se vorbea despre contactele speciale ale „polonezului" Codreanu. Personajul-cheie era trimisul Poloniei la București, Mirosław Arciszewski, prin care se stabileau legături cu tinerii naționaliști polonezi care, de altfel, vizitau și tabăra de la Carmen Sylva. Arciszewski și cercurile poloneze naționaliste conservatoare care păstrau legătura cu el susțineau Legiunea atât de intens, încât Ministerul de Externe de la Varșovia se temea că, în cazul în care s-ar afla despre aceste acțiuni, ar apărea complicații diplomatice masive. În 1934, trimisul polonez, fără să facă un secret din respectul său pentru Hitler, care tocmai încheiase o convenție cu Polonia, îi ex-

plica ministrului Franței la București, André d'Ormesson, că majoritatea românilor ar sprijini Garda de Fier. Îl avertiza chiar pe francez că Garda l-ar putea pedepsi dacă alege să rămână în continuare pe poziții adverse. Polonia invita la Varșovia, pentru formare, legionari de frunte. Chestiunea de fond era interesul polonez pentru un front comun polono-român împotriva bolșevismului sovietic, care amenința ambele țări. Viceversa, presa legionară se arăta deosebit de favorabilă Poloniei. Din cauza pierderilor masive din arhivele poloneze, se poate reconstitui doar în linii mari legătura Legiunii cu Polonia, care a fost trecută cu vederea de majoritatea contemporanilor și istoricilor, dar care, după cum avea s-o arate intervenția lui Arciszewski în criza guvernamentală românească din februarie 1938, era mult mai importantă decât se crede de obicei. Dacă la începutul lui 1938 politica externă germană nu se baza pe Codreanu, iar pe prim-ministrul antisemit Goga îl considera slab, Polonia conta în totalitate pe o alianță Codreanu–Goga.[13]

Mai ales după asasinarea lui Codreanu, în presa poloneză au apărut relatări cuprinzătoare, pozitive, dar fără nuanțe exotizante. Nu doar apropierea culturală și ideologică a jucat un rol important, ci și teama îndreptățită, comună românilor și polonezilor, față de Uniunea Sovietică stalinistă. Codreanu a dat doar câteva interviuri, fiind însă conștient de efectul acestora. El pare să fi favorizat presa britanică. Ultimul ziarist străin primit de el, în ianuarie și februarie 1938, a fost corespondentul ziarului *Daily Herald*, Alexander L. Easterman, care avea legături foarte strânse și cu Casa Regală.[14] După aceea, Căpitanul și-a pierdut orice influență asupra presei. În timpul celor două procese intentate împotriva lui în primăvara anului 1938, presa românească i-a luat la țintă puterea charismatică. Presa occidentală era ușurată: prietenul Axei își aflase sfârșitul. În ziarele italienești și germane totuși, la indicația guvernelor, relatările au fost foarte reținute. Pentru Europa occidentală – dar și pentru presa sovietică, mai ales în 1938 – Codreanu reprezenta un decupaj est-european, balcanic, al lui Hitler, iar pentru puterile Axei, un personaj privit cu neîncredere crescândă. De aceea, nici n-a existat un război de presă între aceste două tabere din Europa.[15] Acoperirea mediatică pe care o avea în străinătate i-a dăunat mult lui Codreanu, deoarece adversarii săi străini dădeau crezare declarațiilor sale de politică externă, provenite dintr-o pură iluzie a Căpitanului. Impactul pe care îl avea Codreanu în străinătate a fost notat în țară de serviciile de informații, dar și de rivalii săi, precum cuziștii, care luau în derâdere cunoștințele deficitare de limba engleză ale Căpitanului, presupunând că în spatele interviurilor se afla soția doctrinarului Mihail Polihroniade.[16]

Deși a fost unul dintre cei mai cunoscuți lideri politici din perioada interbelică, nu există imagini filmate cu Codreanu, și ne-a parvenit doar o singură înregistrare audio originală. Pe film s-a păstrat numai a doua înhumare, din 1940, iar aceasta într-un jurnal cinematografic german.[17]

Codreanu apare astăzi atât de retras și premodern tocmai pentru că este cunoscut doar din imagini statice – fotografii și reprezentări idolatre realizate de adepții săi. Lipsa dimensiunii cinematografice subliniază o trăsătură fundamentală a istoriei lui Codreanu și a mișcării sale: ca opozanți ai sistemului, erau inferiori aparatului puterii de stat. Autoritățile i-au exclus din domenii centrale ale vieții publice: nu aveau acces la canalele de comunicare cele mai moderne și mai de succes, controlate de stat – cinematograful și filmul – și, în mare măsură, nici la expunerea oferită de adunările publice de partid. Legiunea avea propriul univers mediatic și dispunea de un spațiu semipublic în topografia legionară și în comunicarea „de la om la om". Cu atât mai valoros este singurul document audio disponibil, anume un discurs, înregistrat pe disc, din anul 1937. Acesta surprinde chintesența Legiunii sub Codreanu: „Dragi camarazi, după 15 ani de lupte, de prigoniri și de jertfe, tineretul României trebuie să știe că ceasul biruinței legionare nu mai este departe. Toate încercările de vrăjmășire vor fi strivite. Toate planurile de ademenire, toate încercările de cumpărare a sufletelor, toate încercările de dezbinare și toate trădările vor cădea la pământ. Priviți-i drept în ochi pe toți tiranii voștri. Îndurați cu resemnare orice lovitură. Suportați orice chin, căci jertfa noastră, a tuturora, va fi temelia de fier, de trupuri frânte și de suflete chinuite, a biruinței. Acei ce vor cădea dintre noi vor avea nume și morminte de eroi, iar cei ce ne vor ucide vor purta nume de trădători și vor fi blestemați din neam în neam. Din adâncuri se înalță biruitor legionarul, cu sufletul său de stâncă. Cei ce cred că-l pot învinge, ca și cei ce cred că-l pot cumpăra, se vor convinge în curând, dar prea târziu, că s-au înșelat."[18]

Codreanu vorbește rar și pătrunzător; diferența dintre modul său de exprimare și cel al altor lideri fasciști ai timpului este notabilă. În ceea ce îl privește, este propovăduitorul care se adresează credincioșilor. Este vorba de jertfă și martiriu, ispită și statornicie, blestem și alegere, de valea de lacrimi pământească și de speranța în înviere. Nu lozinci politice, nu antisemitism sau chemare la revoluție lumească. Dacă n-am cunoaște contextul campaniei electorale, am interpreta textul în primul rând din punct de vedere religios. Este vorba de un fel de descântec, amplificat și mai mult prin blestem. Din nici un alt document mistica legionară nu reiese atât de limpede.

39. MISTICUL

PERSONALITATEA LUI CODREANU ESTE GREU DE SURPRINS ÎN spatele universului imagistic al propagandei legionare. În 1933, în revista *Axa* a fost publicată o imagine care transpune în formă iconică acest sentiment: un legionar – modelat, evident, după Codreanu – cu o figură sculpturală, similară unui totem, și contururi neclare, evanescente. Căpitanul pare neclintit, rigid ca o imagine de cult destinată venerării, care poate fi însă interpretată, căci nu-i vorbește de la sine privitorului; mijlocirea are loc prin intermediul preoților. Poate că intelectualii cuibului Axa au gândit sau au simțit astfel. Sigur este că aura charismatică, „magnetică", privirea pătrunzătoare, capacitățile vizionare care-i erau atribuite lui Codreanu făceau dificilă apropierea lui de oameni. Rapoartele poliției vorbesc deschis despre faptul că mulți legionari vedeau în Codreanu o ființă semidivină, expunând icoane ale acestuia. Supraînălțarea conducătorului era un element fundamental al credinței legionare, care se manifesta și în propria familie. În 1941, Ion Zelea Codreanu scria că fiul său ar fi creat Legiunea „din inspirația lui Dumnezeu". Stelescu afirma că familia Codreanu vedea în Corneliu o „reîncarnare" a Arhanghelului Mihail.[1]

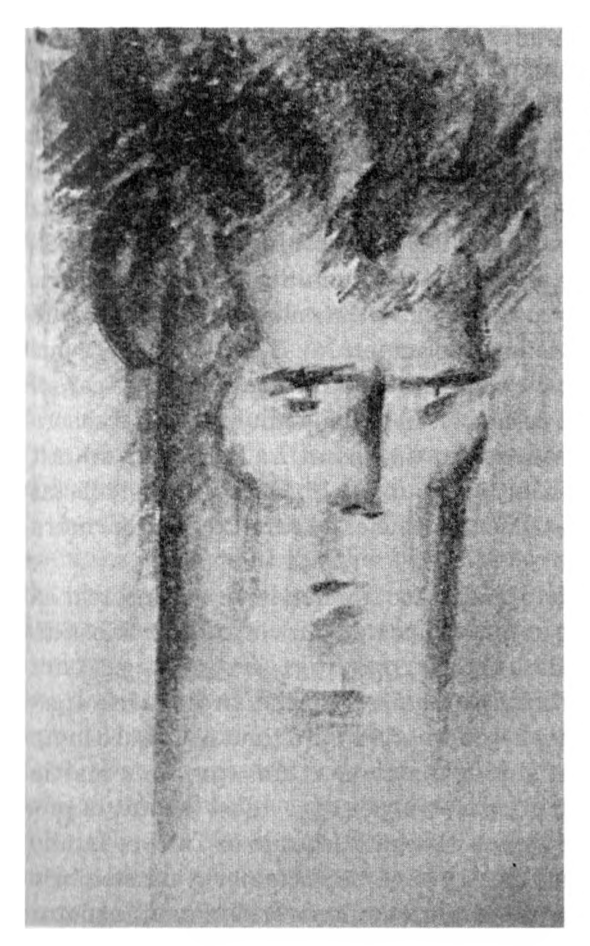
Modul de gândire al lui Codreanu apare în mai multe scrieri programatice, pregătite pentru public. Din corespondența lui s-a păstrat foarte puțin. Din aceasta fac parte și ciorne ale circularelor către adepți, asupra cărora se consulta cu Cantacuzino-Grănicerul. Mai multe scrisori adresate bătrânului general tratează probleme politice și chestiuni personale. În scrisul lui lăbărțat, Codreanu folosește un limbaj lapidar, cu propoziții scurte, cel mai adesea în stilul unor indicații. Dintre textele mai lungi, care nu erau concepute neapărat pentru publicare, fac parte *Însemnările de la Jilava*, redactate în timpul detenției (preponderent în regim de izolare) din primăvara anului 1938. Scrierea a fost răspândită de legionari sub formă tipărită începând cu 1940. Până de curând

s-a știut numai puțin de existența unui text în genul unui jurnal, pe care Codreanu l-a scris de asemenea într-o situație de excepție – ascuns în casa din București a colonelului Ștefan Zăvoianu – între februarie și aprilie 1934.

De mai multe ori, în arest, Codreanu a reflectat asupra propriei persoane. În retrospectivă, poliția politică a reținut că tocmai detenția în regim de izolare îi scotea la iveală adevăratul caracter – un amestec de nehotărâre, îndoială și misticism. Această evaluare pornea de la părerea lui Horia Sima, care în vara anului 1940 intrase din nou în politica oficială și avea toate motivele să-și devalorizeze predecesorul, plasându-se astfel în centrul atenției. O asemenea apreciere nu este însă cu totul greșită, după cum se poate constata în urma unei analize a celor două jurnale, surse-cheie referitoare la personalitatea lui Codreanu. În 1934, el scria în timp ce, pe stradă, vânzătorii de ziare anunțau arestarea lui. Textul îmbină, fără o structură recognoscibilă, meditații și idei despre politica internă și cea externă. Trăsătura de bază însă este urmarea Drumului Crucii.[2]

Codreanu își începe însemnările din 1934 recunoscându-și slăbiciunea: „Primește-ne, Doamne, în brațele tale [pe] cei ce ne-am pierdut orice sprijin material pe valurile lumii. Leagă rănile noastre și redă-ne putința de a ne reîntoarce în luptă".[3] Codreanu se simțea nu numai învins, ci și trădat, trădarea fiind o obsesie a vieții sale. Dacă ar avea un singur glonț și ar trebui să aleagă între dușman și trădător, ar trage în cel din urmă, spunea el odată; afirmația ilustrează sugestiv polarizarea politicii interne a României. În acele momente însă, medita asemuindu-se cu Hristos și încercând să se pună în locul Fiului lui Dumnezeu: „Sufletul dumnezeiesc al mântuitorului Iisus Hristos de acolo, de sus, desigur își aduce adesea aminte de timpul petrecut pe pământ, ca om printre oameni. Multe din aceste amintiri sunt dureroase". Apăsătoare trebuie să fi fost pentru Hristos amintirea loviturilor primite la interogatoriul din fața lui Ana și a lui Caiafa, dar cu adevărat înfiorător trebuie să fi fost gândul la trădare și la trădător. După o săptămână de post strict, Codreanu nota: „Trebuie să înțelegem în primul rând că nimic nu stă în calea credinței. Ea biruie [...]. Gândiți-vă numai la cei 12 apostoli ai Dumnezeului nostru Iisus Hristos. O mână de oameni luminați de credință în Dumnezeul lor și porniți în cele patru colțuri ale lumii. Câte le-au stat în cale; câte șiretenii, câte năpaste și câte asupriri". Marea gândire a grecilor și armata neînvinsă a romanilor păleau în fața credinței apostolilor. Toate prigonirile, toate rugurile înălțate de împărații păgâni doar au întărit credința, tot astfel cum împilarea românilor ardeleni

de către unguri n-a făcut decât să le întărească convingerea. Pe sine însuşi se vedea, pe de o parte, în strânsă legătură cu credinţa şi Biserica patriei sale moldoveneşti, având ca puncte de referinţă mănăstirile Bistriţa, Agapia, Neamţ şi Văratec, iar pe de altă parte se vedea urmându-i pe mucenicii creştini. „Centrul devenise mănăstirea Văratec, unde aveam cele mai mari prietenii în maicile Zenaida Racliş, Pompilia Cistor etc. şi unde era şi cumnatul meu, Mihail Craciu, inginer silvic, şeful ocolului Văratec". Statul român era considerat de el un stat păgân. O importanţă aparte revenea icoanei Arhanghelului Mihail, simbolul mişcării: donase copii ale icoanei din închisoarea Văcăreşti bisericii Sfântul Spiridon din Iaşi, Căminului Cultural Creştin din Iaşi şi mamei sale. O altă copie o purta mereu la el. „Sfântul Arhanghel Mihail şi-a arătat puterea lui către noi". Totuşi, Codreanu constata deprimat că el şi oamenii săi

*Codreanu reprezentat asemenea unui totem (*Axa, *1 octombrie 1933).*

influenţaseră, cu ideile lor, 30 000 de studenţi: „Unde sunt? S-au răspândit ca potârnichile. Să fi rămas, ar fi fost 40 000 de intelectuali cu situaţii, cu vârsta maturităţii, profesori, medici, ingineri etc. N-am rămas însă decât aceşti 5 şi în jurul nostru îi numărăm pe ceilalţi pe degete, Lefter, Ibrăileanu, Blănaru, inginerul Clime, Silaghi". Pe „Axa vieţii noastre" s-ar fi plasat văcăreştenii. Codreanu se vedea ca un conducător al unei mici grupări de aleşi prigoniţi, care-i urmau pe primii creştini, ca martir al unei noi credinţe. Elita bucureşteană care tocmai i se alăturase nu era inclusă în rândul lor.

Aceste meditaţii se întretaie cu notiţe referitoare la practici superstiţioase, din domeniul religiozităţii populare. Codreanu încerca să afle norocul şi ghinionul anumitor zile, luni, ani din semne, alcătuindu-şi un sistem de viaţă. Printre crizele sale existenţiale se număra o operaţie la faţă, efectuată la liceul militar din Dorohoi; compara această experienţă cu trecerea dintre anii 1933–1934, când au avut loc „cele mai mari mizerii şi cele mai mari primejdii". 1933 era apreciat ca „anul rău". Începuse bine, cu „lupte sângeroase, dar glorioase". Vara a adus „infamia de la Vişani", adică împiedicarea construcţiei digului. Ar fi fost mai bine spre toamnă, odată cu începerea construcţiei Casei Verzi. La 15 noiembrie au început schimbările: moartea lui Virgil Teodorescu, asedierea Căminului Cultural de la Iaşi, valul de arestări. „Toate drumurile acestea au dus la peronul de la Sinaia." Apoi a mai fost ucis şi Ciumetti. Codreanu se vedea pe sine şi pe ai săi ca victime ale violenţei exercitate de stat, justificând astfel asasinarea premierului. Eşecul politic era pus pe acelaşi plan cu neajunsurile din viaţa privată: socrul său, pe care îl iubise ca pe un tată, a murit de cancer. În toamna anului 1932, şi soacra şi-a descoperit un cancer la sân, de care s-a operat. La Botoşani i-a murit un unchi de cancer la stomac, apoi încă un unchi, la Huşi. A fost afectat şi de faptul că hingherii i-au omorât câinele, pe care-l numea „armura [lui] războinică".

Erau anumite luni care aduceau noroc sau nenorocire. A încercat să descopere un sistem printre acestea: luni rele din viaţa lui ar fi fost decembrie şi ianuarie, de pildă în 1916, 1930–1931 şi 1933–1934. Luni bune ar fi fost, în schimb, februarie, martie şi aprilie. În februarie 1928 a cumpărat camionul Legiunii; la 3 februarie 1930 a ţinut la Cahul o mare manifestaţie. Bună ar fi fost şi luna martie a anului 1917; la 4 martie 1923 a fost înfiinţată LANC; în 1924, 1925 şi 1931 a fost achitat la procese în martie; la 17 martie 1932 a câştigat alegerile în Tutova. Lunile de vară erau plasate în rândul celor bune, iar octombrie şi noiembrie erau considerate sumbre şi aducătoare de nenorociri. Pasul următor

consta în evaluarea zilelor săptămânii. În copilărie, joia ar fi fost o zi norocoasă. Vinerea postea mereu cu strictețe; era o zi ocrotită, dar nu o zi bună. Numărul său personal norocos era treisprezece, iar cel al mișcării, șapte. S-a născut pe 13 septembrie. În 1912, și-a dat examenul militar pe strada 13 Septembrie. Într-o zi de 13 a schimbat clasa la Dealu. Complotul din 1923 l-a plănuit la București, pe strada 13 Septembrie. Pe de altă parte, camionul Legiunii avea numărul de înmatriculare „Iași 7". În 1931 au fost arestați șapte legionari, care apoi au fost duși la circa de poliție în camera 7 și au stat 77 de zile în arest.

Acest simbolism al numerelor era completat de semne personale: în 1909, un învățător i-a citit în palmă, prezicându-i o încercare grea la vârsta de 34 de ani (deci în 1933–1934). După zece ani de luptă politică, legionarele din București i-au dăruit un cocker spaniel negru, pe nume Nero. Văzându-i culoarea, i-a trecut fulgerător prin minte că ar fi un semn rău. Tatăl său însă era de părere că un câine negru putea fi de bun augur. Totuși, atunci au început toate ghinioanele. Avea mereu presimțiri în noaptea de Paști. În 1933 a stat în mijlocul unei mulțimi de necredincioși și a simțit că se apropie cel mai rău an din viața lui. Zile întregi a fost supărat, deoarece Fragu, câinele lui, fusese omorât. Oamenilor săi le-a spus că el însuși va scăpa cu viață doar printr-o minune și, într-adevăr, dacă trăia acum, aceasta se datora numai unei minuni.

Însemnările lui Codreanu din 1938, spre deosebire de cele din 1934, se ocupă intens de interpretarea viselor sale. „Niciodată n-am visat așa de mult ca acum", nota el la 9 iunie 1938.[4] În noaptea de Paști din acel an, pe 24 aprilie, a văzut în vis următoarele persoane: pe mama sa, pe Elvira Gârneață (sora văcăreșteanului Ilie), pe Nicoleta Nicolescu, pe trezorierul Legiunii, Nicolae Horodniceanu, pe sora lui Iridenta, cu cei doi copii ai săi, pe ceilalți patru frați și surori și pe tatăl lui.[5]

În vis, cel mai mult îi apăreau tatăl său, și el arestat, dar mai ales mama sa, care era singură de Paști, într-o casă pustie. „Nu-i nici un suflet lângă mama. Străinii toți o ocolesc și de teamă nu-i mai intră în casă. Bate o inimă stingheră și ne caută pe toți prin închisori, aleargă după fiecare prin celulele noastre să ne găsească. Să ne mângâie, să ne sărute".[6] În alte vise își întâlnea tovarășii de drum: Moța, Hristache Solomon, generalul Cantacuzino-Grănicerul sau Alecu Cantacuzino.

A visat, de asemenea, despre o bătălie în împrejurimile foarte familiare ale Predealului și despre bucăți de stânci vulcanice care cădeau pe o masă la care stătea el, tatăl său și un al treilea, nenumit, în jurul unei singure cești de cafea. A încercat, împreună cu tatăl, să o salveze pe mama sa, acoperită cu pământ. A visat un tren deraiat, în care erau el, mama,

soția, fiica sa și Iridenta; a împiedicat trenul să se răstoarne punând umărul.[7] Sunt vise care dau expresie temerii de o catastrofă, dar care, în ciuda celor mai mari primejdii, se termină bine. Sunt și vise în care, pe lângă tatăl său, apar numai femei. În vise îl însoțeau mai ales femeile, nu camarazii săi legionari.

Un loc central în însemnările din 1938, la fel ca în notițele din 1934, îl ocupă meditațiile referitoare la simbolistica Drumului Crucii, care parcurge ca un fir roșu gândirea lui Codreanu. În *Cărticica șefului de cuib*, catehismul Legiunii, care trebuia citit la toate ședințele de cuib, Codreanu le-a recomandat adepților săi Drumul Crucii, într-un limbaj fără echivoc: „Legionarul [...] se urcă mereu cu nesfârșită credință. Acum e obosit. Cade. Își julește mâinile și din genunchii lui pentru prima dată vede sângele curgând [...]. Un ultim efort. Și fruntea de viteaz ajunge sus la creasta învingătoare, pe vârful muntelui suferinței, cu sufletul creștin și românesc, plin de fericire și bucurie".[8] Abia în 1938, mărturisește el, a început să citească sistematic Evangheliile și epistolele lui Pavel. Această lectură, în însingurarea aproape totală a unei celule umede, fără lumină – „stau singur, ceas după ceas, și zi după zi. Nu văd chip de om" – a potențat și mai mult dimensiunea mistică. „Peste timpul lung, dincolo de 2 000 de ani, îl văd pe Domnul nostru Iisus Hristos, descris din Evanghelie, ca și cum ar fi la zece pași de mine, îi văd îmbrăcămintea, îl văd cum pășește rar înaintea apostolilor, cum ridică brațul, cum vorbește cu ei, cum binecuvintează lumea, îl văd cum a căzut jos și se roagă: «Doamne, fă să treacă paharul acesta de la mine, dacă este cu putință» [...], îl văd cum l-au prins și cum îl duc legat spre Ana și Caiafa. Ce trebuie să fi fost în sufletul lui atunci, în drumul acela? Ce dureri, ce griji, ce amenințări copleșitoare îi fulgerau pe dinainte! Ce uriaș examen trebuia să dea! Îl văd cum îl bat, cum îl lovesc în față, la interogatoriul luat în noaptea aceea de către farisei și cărturari, mai-marii zilelor de atunci. Cum căuta să-l încurce cu tot felul de întrebări și El tace și se uită la fiecare din jurul lui. Se uită în ochii lor, poate va găsi vreun sprijin la vreunul din ei. În nenorocirile lui, omul se leagă de doi ochi prietenești. O privire caldă, prietenească, înțelegătoare, îi dă speranțe, puteri. Nimic [...], pretutindeni ochi de fiară, plini de ură, de viclenie, de pofta de a chinui".

Dând citate din Evanghelii, Codreanu îl urmează pe Hristos pe toate treptele Drumului Crucii. Paralelele cu propriile lui experiențe – arestarea, calomnierea prin presa aliniată, problemele grave de sănătate pricinuite de recidiva tuberculozei, singurătatea, procesul de fațadă – sunt evidente, ca și încercarea de a găsi speranță în învierea lui Hristos.

„A înviat Hristos, sădind nădejdea învierii din morți; că viața noastră nu se termină aici, la acești așa de trecători 60-70 ani; că se prelungește dincolo; că ne vom întâlni iar cu cei dragi ai noștri și nu ne vom mai despărți niciodată. Că vom învia din morți în numele lui Hristos și numai prin Hristos, adică în afară de credința în Hristos nimeni nu va învia și nu va fi mântuit“.[9]

Din aceste texte mistica transpare clar ca forță motrice. Codreanu era un om profund credincios, marcat de tradițiile ortodoxiei, de care ține și lectura sa târzie a Bibliei. Până la experiența citirii Bibliei din anul 1938, creștinismul său a fost caracterizat de ritualuri și practici religioase populare. În nici un caz nu se afla în afara Bisericii, care, în mod tradițional, mai ales în monahism, cultiva perspectiva mistică asupra lui Dumnezeu. Mistica nu era un simplu atribut, iar religia nu era pentru el doar un mijloc pentru a atinge un scop. În textele sale profund personale, Codreanu încearcă să-și învingă teama și îndoielile adânci prin credința în înviere și în viața veșnică făgăduită creștinilor.

Analizele asupra personalității lui Codreanu au scos în evidență când aplecarea spre misticism, când latura sa activist-violentă. Dar cele două nu se află în opoziție. Ambele fac parte din firea lui Codreanu, dar una din ele se manifestă, în diverse etape, mai puternic decât cealaltă: mistica, în perioadele de arest la izolare, în stare de asuprire și represiune politică, iar dimensiunea vitalistă în mijlocul oamenilor cu aceleași idei, care-i întăreau credința în misiunea lui. Acest fapt reiese limpede din cele două jurnale. Credința este izvorul datător de putere în vederea acțiunii politice. De lângă mistic nu lipsește niciodată politicianul.

Codreanu a lăsat și unele reflecții sumare despre configurația alianțelor în politica europeană. Îi admira pe social-democrații austrieci care s-au răzvrătit în februarie 1934 și-l disprețuia pe autoritarul cancelar federal social-creștin Engelbert Dollfuss și pe liderul *Heimwehr*-ului[10], Ernst Rüdiger Starhemberg. Muncitorii social-democrați erau pentru el eroi, iar susținătorii statului corporativ, reprezentanți lași ai unei societăți burgheze depășite. Exemplul Austriei, precum și propria sa experiență din 1933 i-au inspirat pe de-o parte o atitudine radical antiburgheză, pe de alta convingerea că revolta împotriva aparatului puterii de stat este zadarnică. Ambele elemente sunt fundamentale pentru evaluarea politicianului Codreanu. În privința politicii externe, era convins de ascensiunea Germaniei național-socialiste și profețea izolarea României în politica externă. Doar asocierea cu Italia și Germania ar fi putut proteja țara de amenințarea Uniunii Sovietice staliniste. Pe puterile occidentale aliate cu România nu le credea în stare de așa ceva. Considera

că România era mai prost înzestrată militar decât în 1916. Linia călăuzitoare în politica externă era, pentru el, lupta împotriva Uniunii Sovietice, percepută ca forță satanică. Interpreta politica externă a Italiei și Germaniei doar din perspectiva antisemitismului, dat fiind că Franța, în ochii lui, era stăpânită de evrei și masoni. Mussolini era antisemit în măsura în care combătea „efectul semiților“: comunismul și lojele. În viziunea lui, totul se desfășura pe tărâmul luptei finale „a popoarelor creștine de a se libera de sub stăpânirea și influența iudaică“. În politica internă, era preocupat de constelația partidelor și de posibila fuziune cu cuziștii, care însă nu-i surâdea, fiindcă unul singur putea să conducă.[11]

Reflecțiile de mai sus trebuie puse mereu în legătură cu ideile mistice, ceea ce se întâmplă foarte rar în cercetare. Toate laolaltă conturează o perspectivă apocaliptică asupra istoriei, în care forțele binelui luptă împotriva răului, întocmai cum face Arhanghelul Mihail cu sabia lui de foc. Codreanu reinterpreta fascismul italian și național-socialismul german drept mișcări creștine, considerându-le apropiate în plan ideatic de mișcarea sa. Această eroare fundamentală și exaltarea mistică a lui Codreanu se numără printre motivele pentru care puterile Axei nu sprijineau Legiunea. Nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că teoreticienii legionari accentuau diferențele față de fascismul german și cel italian de la sfârșitul anilor '30. Astfel, principalele deosebiri dintre „naționalismul nostru răsăritean“ și Occident vizau păgânismul celui din urmă, materialismul, separația dintre Biserică și stat, în timp ce scopul Legiunii era mântuirea religioasă. Interpretarea textelor profund personale ale lui Codreanu, cu puternicul lor filon mistico-ortodox, pune în lumină diferența de ordin politic și istoric dintre Hitler și Codreanu. Interpretarea zilei de pe urmă este la primul rasistă, la cel de-al doilea religioasă – iar la Codreanu această interpretare nu ia forma unei „religii politice“ cu atribute clar definite.[12]

Observatorii ortodocși slavi aveau o percepție aparte și înțelegeau dimensiunea politică a misticii legionare mai bine decât cei neortodocși. Nikolai Pavlovici Sablin, liderul diasporei rușilor albi din București, pe care Codreanu l-a întâlnit la un ceai împreună cu câțiva aristocrați români – Dimitrie Sturdza, Constantin Caragea, Mihai Sturdza, Alecu Cantacuzino –, l-a comparat pe Căpitan cu Rasputin, sfetnicul fatal al ultimului cuplu de țari, dată fiind forța lui hipnotic-magnetică. Ambasadorul iugoslav Iovan Ducici îl numea, în aprilie 1938, un „maniac“, a cărui mișcare ar aminti mai ales de curentele mistice din Rusia prerevoluționară: „agitația o fac cu icoana și cu cuțitul“, preiau școli, recrutează preoți și ofițeri, până la cel mai înalt grad. Din această perspectivă,

Codreanu, a cărui presupusă origine ucraineană era subliniată de diplomatul iugoslav, îmbina fascismul, național-socialismul și amalgamul ideologic care provocase revoluția din Rusia. Mișcarea lui Codreanu intra aici în rezonanță cu experiența balcanică a grupurilor teroriste subterane, care, pe atunci, dădeau de lucru Iugoslaviei.[13]

Mistica lui Codreanu explică, în orice caz, efectul său neobișnuit asupra unei mari părți a populației, care, stârnită de fenomenul Maglavit și de alte episoade similare, nu năzuia doar în mod difuz la izbăvirea supranaturală, ci spera în conturarea unei mistici structurate, îndreptate spre un țel politic, cu o făgăduință clară a mântuirii și, mai ales, cu un vestitor și izbăvitor bine definit. Acesta era, desigur, Căpitanul.

40. SCRIITORUL POLITICO-RELIGIOS

CODREANU SUSȚINEA O ÎNVĂȚĂTURĂ A TĂCERII, FIIND CONVINS DE superioritatea imaginii față de cuvânt, sau a cântecului față de discurs. Prin urmare, s-a delimitat de partidele consacrate, potențându-și astfel detașarea charismatică. Codreanu era însă și scriitor politic. În dezvoltarea sa intelectuală se distinge o cotitură: din activist violent, din avocat și ziarist, din orator în fața studenților și muncitorilor, devine un conducător izolat de majoritatea adepților și de public, accesibil doar prin imagini memorabile. Deoarece după 1933, chiar și în perioadele de relativă toleranță din partea autorităților și de sprijin din partea politicienilor bine situați, Codreanu apărea doar extrem de rar în fața publicului nelegionar – în fond, era șeful unei opoziții extraparlamentare cu posibilități limitate de a se întruni –, el comunica în scris cu adepții săi. Circularele cu indicații și instrucțiuni, precum și scrierile doctrinare mai ample erau principalele instrumente folosite în acest sens. După mutarea la București, Codreanu a lăsat propaganda publicistică în seama adepților. Articolele sale, până acum puțin cercetate, publicate în organe de presă cuziste, dar mai ales în revista *Pământul strămoșesc* din anii 1920 și 1928, erau caracterizate prin antisemitism, antibolșevism, cultul eroilor și polemici vizându-l pe A.C. Cuza.[1]

Universul doctrinar inspirat de credința Legiunii avea propriul său limbaj, cu un vocabular puternic marcat biblic și ecleziastic. Ca autor al celor mai importante scrieri, alături de Ion Moța, Codreanu și-a lăsat amprenta asupra limbajului folosit. Însă majoritatea mesajelor din spațiul politic condensau ideologii existente înainte de război, iar conceptele-cheie ale universului lingvistic legionar nu făceau excepție în această privință. Noțiunile de „mântuire", „izbăvire" și „înviere" fuseseră propagate vreme de decenii de reprezentanții naționalismului românesc. Codreanu însuși era un cititor plin de râvnă al limbajului bombastic, alarmist și chiliast al lui Nicolae Iorga și A.C. Cuza, la rândul lor

reprezentanți ai curentelor fundamentale ale gândirii naționaliste. Din aceste idei și elemente de recuzită conceptuală, legionarii au creat un mesaj coerent al credinței, pe care l-au extins, într-o perioadă de schimbări profunde, în rândul publicului larg, ceea ce mentorilor și îndrumătorilor lor nu le reușise înainte de 1914.

Contemporanii l-au ridiculizat pe Codreanu, considerându-l limitat intelectual și lipsit de erudiție. Nevolnicia intelectuală i-a fost reproșată de Stelescu, care încerca să-i fisureze charisma. Căpitanul nu era, într-adevăr, un intelectual în sens clasic, așa cum erau mulți dintre adepții săi bucureșteni din cercurile elitei. Nu prea citea. Nu se știe nimic de lecturile lui din anii maturității. Se uită însă că era un om interesat de limbaj – desigur, sub un aspect utilitarist, pentru a-și răspândi învățătura. Ciornele circularelor dovedesc o prelucrare intensă a textului. Lua parte și la compunerea cântecelor – atât de importante, de altfel –, intervenind în formularea mesajului. Spre exemplu, în *Imnul muncitorilor*, a înlocuit expresia „pâinea ne-au furat" cu „pâinea ne-au luat", fiindcă așa se spunea în popor. Legionarii acordau multă atenție folosirii unui limbaj ușor de înțeles, care să corespundă modului de exprimare al țăranilor și muncitorilor. Căpitanul a marcat decisiv acest univers lingvistic legionar.[2]

Ideologii legionari se străduiau să-l apere pe scriitorul Codreanu împotriva atacurilor critice. Demersul lui Ion Banea este concludent în acest sens, în lucrarea sa hagiografică: „Căpitanul nu este un obișnuit al scrisului. În viața lui plină de luptă a stat mai mult cu mâna pe sabie decât pe condei". Stilul lui Codreanu este caracterizat de Banea ca fiind „limpede, fără ascunzișuri și fără întortocheli". Tipice pentru conținutul său ar fi iubirea față de Moldova, „pământul nostru în suferință", afecțiunea față de cei mici și față de copii, pasiunea pentru păduri și munți. Apoi, ar fi energic și sentimental. Stilul se schimbă însă atunci când Codreanu vorbește despre „lupta" sa. Banea citează pasaje antisemite agresive („Ascultă, jidane, tu să vorbești în numele acestei Moldove?") și apelurile alarmiste specifice lui Codreanu („În clipa când dușmanii ne copleșesc și politicienii ne vând, români, strigați cu înfrigurare, ca pe potecile munților în ceasurile de furtună: PATRIA, PATRIA, PATRIA"). Banea își formula teoria literară legionară în felul următor: „Așa scrie Căpitanul! Limpede, curgător și energic, ca un râu de munte. Cu duioșie față de amintirile noastre și înțelegere pentru suferințele pământului strămoșesc. Cu seriozitate, despre misiunea generației noastre. Sobru și imperativ, când se adresează luptătorilor. Viforos, când apără onoarea Neamului și a Patriei".[3] Banea explică, în parte, felul de a scrie al lui

Codreanu prin misiunea acestuia. În acelaşi timp însă, scoate în evidenţă cele două trăsături definitorii ale conducătorului Legiunii: pe de o parte, iubirea sentimental-romantică faţă de natură, faţă de săraci şi de cei slabi, cu puternic ancoraj regional, iar pe de altă parte violenţa verbală a conducătorului unei mişcări de masă ce-i insultă pe străini ca fiind „venetici" şi „vampiri", făcând propagandă, în cuvinte patetice („fii ai lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, copii ai Moldovei"), unei resurecţii naţionale („energie cerească de trăsnet").

Scrierile principale ale lui Codreanu sunt *Cărticica şefului de cuib* şi volumul *Pentru legionari*, apărut în 1936. *Cărticica* reprezintă un melanj neînchegat, care ilustrează interesul lui pentru reglementarea şi organizarea grupurilor. Din acest motiv, uimeşte tocmai prin slabul caracter sistematic. Împărţirea cuiburilor, organigrama Legiunii, desfăşurarea şedinţelor, atribuţiile comandanţilor, trăsăturile de caracter ale conducătorilor, recrutarea, uniforma, disciplina şi pregătirea sunt cuprinse în primele opt părţi ale lucrării, aplicabile şi într-o şcoală militară. Semnificativă este partea a noua, despre drumul pe care-l are de străbătut legionarul. Limbajul este plastic, puternic expresiv: „muntele suferinţei", „pădurea cu fiare sălbatice" şi „mlaştina deznădejdei", ca metafore ale încercărilor la care era supus un legionar. Codreanu descria Legiunea ca pe o „şcoală a suferinţei": „Fiecare suferinţă este un pas înainte către mântuire, către victorie [...]. Cei ce-au suferit şi vor mai suferi încă vor fi adevăraţi eroi ai luptei legionare".[4] Dacă „muntele suferinţei" trimite la Drumul hristic al Crucii, „pădurea cu fiare sălbatice" şi „mlaştina deznădejdei" sunt prezentate fără referinţe religioase. Limbajul aminteşte de exerciţiile de supravieţuire din armată şi de romanele de aventuri cu pasaje de înfricoşător romantism eroic („De la marginea pădurii se aud urletele acestor fiare sălbatice care de abia aşteaptă să intre cineva acolo pentru a-l sfâşia"; „alţii intră şi se întorc înapoi, iar alţii se îneacă acolo"). Codreanu le cerea adepţilor lui să treacă eroic cele trei încercări – nu cel „abil", pe care-l respingea, trebuie să fie modelul, ci cel curajos („unde nu-i risc, nu-i glorie").[5] Aceste pasaje dau expresie adevăratelor preocupări ale lui Codreanu şi universului său de sentimente. Lucrul devine evident prin comparaţie cu partea politică extrem de vagă a *Cărticelei*. În aceasta din urmă se afirmă că statul bazat pe principiile de la 1789 trebuie depăşit de „un tip nou de om", care se naşte dintr-o „ofensivă categorică" împotriva „direcţiei spirituale de astăzi", din crearea unui om eroic, a unui „uriaş". În acest sens, Legiunea ar fi „o şcoală spirituală", nu o mişcare politică sau socială. După veacuri de întuneric, poporul român se află, zice el, în faţa „răsăritului soarelui", a

învierii. Însă Codreanu nu poate cuprinde în cuvinte felul în care ar trebui să se contureze noua Românie. Pe el îl preocupa calea spre mântuire, un drum pe care pășea ca un cavaler onest care învinge piedicile și nu le ocolește, care se luptă cu balaurul și biruie răul. În prim-plan stăteau faptele eroice, și mai ales curajul eroic; era gândirea unui ofițer, nu a unui strateg. În ultimă instanță, Codreanu era încă un entuziast comandant de grupă al cadeților, ca la Mănăstirea Dealu; zeflemeaua contemporanilor era, în această privință, justificată.[6]

După această făgăduință a mântuirii, urmează modele de formulare, instrucțiuni specifice, regulamentul utilizării diurnei parlamentare, texte pentru cântece, o scurtă schiță a istoriei organizației, formulele de legământ din 1927, textul a două discursuri ale lui Codreanu în Parlament, „Cele 10 porunci" legionare și regulile înscrierii în Legiune. În ansamblu, este vorba de un text foarte puțin structurat, alcătuit din fragmente, nesistematic, impulsiv, deloc intelectual, care articulează însă universul său de gândire și credință. Spre deosebire de Garda de Fier și de partidul Totul pentru Țară, Codreanu înțelegea Legiunea ca centru de pregătire a Omului Nou, acel ales cu care voia să înfăptuiască actul reînvierii naționale. Poate că, prin această scriere, el le-a oferit celor din cuiburi, deja însuflețiți de credința legionară, un fel de manual de meditație; însă e greu de crezut că și-a câștigat astfel noi adepți, cu atât mai puțin în cercurile intelectuale.

Acest obiectiv a fost însă atins grație volumului *Pentru legionari*, care nu doar a fost salutat de presa de dreapta, dar s-a dovedit și un succes de public. După câteva săptămâni, primul tiraj de 10 000 de exemplare era epuizat, iar în septembrie 1937 a apărut o ediție populară, în același număr de exemplare. Cartea descrie viața politică a lui Codreanu din 1916 până în 1933. Spre deosebire de *Cărticica șefului de cuib*, această scriere are o structură clară, îmbinând istoria politică cu problemele fundamentale ale învățăturii de credință legionare. Limbajul este ușor inteligibil, argumentarea, bine închegată. Adversarii au încercat să conteste calitatea de autor a lui Codreanu, iar la procesul din 1938 volumul a fost luat în derâdere – un indiciu al succesului său și al potențialului distructiv pe care i-l atribuiau autoritățile. Însă cea mai bună indicație a reușitei este modul în care au procedat autoritățile cu volumul al doilea, care trata anii 1933–1936 și care, cel mai probabil, fusese încheiat în aprilie 1938, la momentul arestării lui Codreanu. Căpitanul lucrase intens la al doilea volum, chiar și la Carmen Sylva.[7] Ministrul de interne, Armand Călinescu, a dispus ca manuscrisul să fie ars. Dacă au existat copii, acestea n-au ieșit la iveală până azi. În schimb, primul

volum fusese examinat în octombrie 1936 de poliția politică și apreciat ca neprimejdios.[8]

Pentru legionari este textul cel mai frecvent citat de cercetători; cu toate acestea, n-a fost aproape deloc analizat sistematic. Codreanu numea sursele ideologiei sale: Iorga și A.C. Cuza. În rest, lipsește orice dezbatere ideologică legată de liderii fasciști internaționali. Se vede foarte clar de aici că, asemenea altor doctrinari legionari, Codreanu considera legionarismul un fenomen paralel, independent de fascismul italian și de național-socialismul german. În timp ce Alecu Cantacuzino sau Mihail Manoilescu teoretizau această autonomie ideologică, iar Vasile Cristescu solicita, în 1933, material de propagandă la ambasada germană, Codreanu se abținea de la orice comparație.[9] Învățătura lui de credință era dedusă dintr-un mediu pur românesc, fapt prin care își sublinia propriile capacități de conducere.

Codreanu se distanța explicit de orice fel de program concret, nu pentru că, aidoma lui Hitler, n-ar fi vrut să-și îngrădească flexibilitatea politică printr-o platformă dogmatică, ci pentru că voia ca Legiunea să fie înțeleasă drept o comunitate de viață și credință destinată creării unui Om Nou. Pe Hitler îl menționa într-un scurt capitol în care, ca și în interviul din 1934, își exprima respectul față de prestația lui politică, dar, în același timp, respingea orice formă de dependență, chiar și financiară, așa cum insinuau adversarii săi. „În Germania, a învins Adolf Hitler, în luptă cu hidra iudeo-masonică din toată lumea.“ Prin această imagine tipică, Codreanu schița importanța pe care o avea pentru el Hitler. Totuși, accentua: „A.C. Cuza luptă împotriva jidanilor de la 1890, iar noi de la 1919 [...], când nici nu auzisem de Adolf Hitler“. Respingea astfel acuzele cum că ar fi un imitator al lui Hitler și, totodată, arăta clar că nu va îngădui ca problema sașilor din Ardeal să alimenteze tensiuni între național-socialiști și Legiune.

Dacă facem abstracție de această referire intenționată, prin care-și sublinia autonomia, principala scriere a lui Codreanu urmează firul roșu al propriilor convingeri și experiențe. Structura este alcătuită din părți de text întrețesute, referitoare la istoria propriei vieți și la istoria mișcării, alături de pasaje doctrinare. Părțile principale sunt intitulate „Pășind în viață“ – „Mișcarea studențească“ – „Problema jidănească“ – „Un an de mari încercări“ – „Legiunea Arhanghelul Mihail“ – „Spre masele populare“ – „Democrația împotriva neamului“ – „Ofensiva calomniilor“. În capitolele narative, Codreanu urmărește, în mare parte, fapte ce pot fi confirmate și din alte surse, pe care le interpretează din perspectivă proprie. Doctrina lui politică se înscrie în dimensiunile antisemitismului cuzist și ale considerațiilor antidemocratice. Respingerea democrației

este justificată prin șase afirmații doctrinare: „1. Democrația sfarmă unitatea neamului românesc"; „2. Democrația transformă milioanele de jidani în cetățeni români"; „3. Democrația este incapabilă de continuitate în efort"; „4. Democrația pune în imposibilitate pe omul politic de a-și face datoria către neam"; „5. Democrația este incapabilă de autoritate"; „6. Democrația este în slujba marii finanțe".[10] Aceste șase teze schițează universul ideologic al lui Codreanu: naționalismul integral și omogenizator, antisemitismul, autoritarismul, anticapitalismul se leagă de imperativul unei conduceri puternice.

Codreanu susținea o imagine elitistă asupra lumii. Mulțimea era slabă și influențabilă; prin urmare, trebuia condusă. „După cum albinele își cresc «regina», tot astfel un popor trebuie să-și crească elita lui." Această elită n-ar putea să apară prin alegeri, n-ar trebui să se bazeze nici pe ereditate, ci ar trebui creată prin selecție – el numea acest fenomen „selecțiune socială"–, care ar trebui să înlăture atât principiul democratic, cât și pe cel aristocratic, existent în societatea românească, așadar dubla moștenire a vechilor elite. Noua elită se constituie prin selecția operată de conducător, care se sfătuiește, în această privință, cu cei din jurul său. Acesta era, în viziunea sa, principiul de conducere a Legiunii.

Totodată, această conducere, care se formează singură, ar trebui să domnească după șapte principii fundamentale: curăția sufletească, capacitatea de muncă și de creație, vitejia, viața aspră, spartană, sărăcia, credința în Dumnezeu, dragostea. În continuarea acestei enumerări de virtuți legionare, Codreanu delimitează legionarismul de învățătura Bisericii Ortodoxe: „Facem o mare deosebire între linia pe care mergem noi și linia Bisericii Creștine. Linia Bisericii este cu mii de metri deasupra noastră. Ea atinge perfecțiunea și sublimul. Nu putem coborî această linie pentru a explica faptele noastre. Noi, prin acțiunea noastră, prin toate faptele și gândurile noastre, tindem către această linie, ne ridicăm spre ea, atât cât ne permite greutatea păcatelor cărnii și condamnarea la care am fost sortiți prin păcatul originar".[11]

Acest pasaj-cheie ne introduce în nucleul învățăturii lui Codreanu, o credință militant-ascetică ce corespunde principiilor ordinelor cavalerești medievale. Din volumul *Pentru legionari* lipsește orice mistică personală și orice referire la Drumul Crucii, elemente care, în însemnările de jurnal din 1934 și 1938, sunt atât de hotărâtoare. Codreanu își înțelegea scrierea ca o carte de luptă, ale cărei aspecte mistice nu sunt religioase, ci naționaliste. El respingea individualismul și, asemenea tatălui său odinioară la Putna, celebra neamul românesc, care cuprindea: „1. Toți românii aflători, în prezent, în viață. 2. Toate sufletele morților și mormintele strămoșilor. 3. Toți cei ce se vor naște români." Neamul ar

avea „1. Un patrimoniu fizic, biologic: carnea și sângele. 2. Un patrimoniu material: pământul țării și bogățiile lui. 3. Un patrimoniu spiritual". Acestuia din urmă îi atribuia cea mai mare importanță, patrimoniul spiritual cuprinzând „concepția despre Dumnezeu", „onoarea" și „cultura", socotite a fi „expresia geniului național, a sângelui".

„Un neam trăiește în veșnicie prin concepția, onoarea și cultura lui." Neamul era, pentru Codreanu, o comunitate ereditară, dar mai ales o unitate mistică, având un sistem specific de valori. Țelul neamului nu sunt puterea lumească și bunăstarea. „Țelul final nu este viața. Ci Învierea. Învierea neamurilor în numele Mântuitorului Iisus Hristos." Dumnezeu le-ar fi dat românilor o misiune istorică proprie, aprecia Codreanu, întărind această afirmație prin două citate din Apocalipsa lui Ioan. Pe baza acestui pasaj – și fără a se cunoaște jurnalele încă mult mai expresive –, Codreanu a fost caracterizat drept „un gen de mistic religios".[12] Un cercetător român exprimă acest lucru în felul următor: „În esență, Legiunea se poate reduce la ideea unei comunități de sânge mistică și transcendentă, care se vedea în stare să pună în aplicare poruncile timpului, făcând astfel uitat trecutul cu politicaștrii săi".[13]

Învierea națiunii este înțeleasă de teoreticienii fascismului, de preferință, ca teorie a unui „naționalism palingenetic", care ar fi nucleul oricărei ideologii fasciste.[14] Explicațiile lui Codreanu par să corespundă, punct cu punct, acestei definiții. Totuși, doctrina Căpitanului se deosebește în mod hotărâtor de alte fascisme prin modul său nemetaforic, profund religios, de a înțelege învierea. Nu este vorba doar de „renaștere" pe pământ (gr. *palingenesía*), ci de o cale îndreptată în sus, de o făgăduință a mântuirii transcendente, așa cum promite creștinismul. Tocmai pentru a nu se expune suspiciunii de erezie și de sectarism, Codreanu nu a fost nevoit să facă distincție între învățătura sa și cea a Bisericii. Dar el nu se vedea în afara Bisericii, cu atât mai mult cu cât era vorba de o Biserică care, reprezentând ortodoxia românească, se înțelegea pe sine drept instituție națională și voia să fie o Biserică națională. Considera că face parte din Biserică, dar ca lider al unei elite de luptători credincioși.

Nu e nevoie să facem referire la admirația lui Codreanu pentru Evul Mediu – fie că e vorba de Moldova sau de Franța – pentru a stabili comparația cu ordinele cavalerești. Etica răspândită de Codreanu – onoare, vitejie, ascultare, credință în Dumnezeu, sărăcie – corespundea principiilor marilor ordine cavalerești. Doctrinarul Mihail Polihroniade a exprimat acest lucru foarte concis: „Ca în Evul Mediu al apărării credinței, crucea și spada sunt emblemele mișcării legionare".[15] Ordine cavalerești n-au existat niciodată în ortodoxie, care, spre deosebire de Biserica

Catolică, a avut întotdeauna rezerve față de războaiele religioase și față de recunoașterea martirilor căzuți în războiul sfânt. Comunitatea de credință militantă creată de Codreanu în cadrul ortodoxiei reprezenta așadar o noutate, care a entuziasmat, desigur, ierarhi importanți, dar mai ales mii de preoți, monahi și monahii – chiar dacă conducerea oficială a Bisericii nu s-a declarat niciodată de partea lui Codreanu și, în cele din urmă, l-a combătut.[16] Între cele două războaie mondiale, în România s-au format puternice organizații de mireni, precum „Oastea Domnului", sub conducerea unor clerici care simpatizau cu legionarismul. Aceste organizații și aparițiile miraculoase de felul celor de la Maglavit sunt, pe de o parte, expresia unui fenomen de masă, prin care credincioșii căutau noi forme de participare activă la viața Bisericii, dar și expresia unui impas și a dorinței de orientare spiritual-religioasă. Legiunea s-a remarcat, în acest context, prin activismul său pronunțat, prin noile modele și practici de viață, precum și prin latura ei social-revoluționară tot mai accentuată. Această din urmă tendință – nu și întreaga mișcare – poate fi descrisă drept „naționalism proletar". Glorificarea cavalerilor monastici, curați din punct de vedere moral, nu reprezenta nimic neobișnuit pe plan european. Adolf Hitler a fost celebrat într-un asemenea mod în iconografia nazistă.[17]

S-a spus despre Codreanu, chiar și în cercetarea modernă, că ar fi condus o sectă religioasă plasată în afara ortodoxiei, făcându-se vinovat de erezie. Asemenea observații pierd din vedere faptul că procesul de reglementare și legalizare existent în bisericile ortodoxe se deosebește de acela al Bisericii Catolice. Drept urmare, hotarele rămân deseori vagi, iar Biserica Ortodoxă nu procedează la excluderi atât de prompte ca Biserica Romei. Dacă Biserica nu s-a distanțat de un politician eretic precum A.C. Cuza, care își articula propriul creștinism și sub aspect dogmatic, de ce ar fi condamnat în ansamblu legionarismul, care și-a exprimat întotdeauna adeziunea la ortodoxie? Biserica s-a pronunțat, punctual și sub presiunea împrejurărilor, asupra asasinării lui Duca și asupra taberelor de muncă, pe care guvernul voia să le îngrădească. A fost însă reținută când era în cauză doctrina legionară – lupta împotriva democrației, împotriva francmasonilor și a evreilor – și a trecut cu vederea practicile religioase ale legionarilor sau misticismul lor. Cum ar fi putut să procedeze altfel, când mitropoliții Basarabiei și Ardealului, mii de preoți, diaconi, teologi și studenți în teologie, călugări și călugărițe sprijineau entuziasmați Legiunea? Unele cercetări mai noi arată că, dimpotrivă, doctrina și practica legionară erau trup din trupul ortodoxiei, fie că era vorba de modul organic de a înțelege comunitatea sau de pomenirea morților, de pildă, sub formă de parastase.[18]

O a doua abordare contestă tocmai acest nucleu religios al mișcării lui Codreanu. În sensul teoriei religiei politice, expusă pe larg în cercetările asupra fascismului, se vorbește de „lozinci cvasireligioase", care ar fi servit unei „religii politic-seculare cu clară voință de putere".[19] Astfel, legionarismul este pus pe același plan cu fascismul italian și cu național-socialismul german. E adevărat că au existat voci care urmăreau în primul rând o revoluție politică și socială – oameni care se înțelegeau drept teoreticieni ai fascismului sau care susțineau, ca Mihail Manoilescu, variante ale doctrinelor fasciste, precum corporatismul lui Mussolini. Dezbaterile din cercetare neglijează uneori faptul că legionarismul era un edificiu doctrinar compus din mai multe voci și că exista o comunicare pe mai multe canale. Un edificiu doctrinar legionar de tip monolitic este mai degrabă un construct al cercetărilor asupra fascismului preocupate de istoria ideilor decât o realitate istorică. În punctul culminant al puterii sale, Codreanu era oarecum deasupra presei curente, chiar și deasupra organului de presă al mișcării sale, *Buna Vestire*. El nu se opunea însă ca intelectualii din jurul lui să-și realizeze propriile construcții de idei, care preluau elemente fasciste în chip mult mai pregnant decât conducătorul și care urmau doar parțial transcendența profund religioasă, mistică a lui Codreanu. Această relație tensionată a fost exprimată de Mihail Polihroniade, care, după prăbușirea mișcării în 1938, se plângea că ar fi fost mai bine ca legionarii să postească și să se roage mai puțin și să acționeze mai mult.[20]

Postul și rugăciunea erau însă pe atunci rânduite de Codreanu însuși. În loc să reacționeze prin violență, legionarii, spunea el, trebuie să stăruie „în înfrângerea oricărei pofte, în biruința contra trupului și a materiei". Codreanu propovăduia „eliberarea sufletului de sub jugul materiei [...], deci în apropierea cât mai mult de morți, de sfinți, de Mântuitorul Iisus Hristos, de Dumnezeu". După instituirea dictaturii regale, n-a ordonat, de pildă, rezistența armată, ci a recomandat invocarea duhului lui Ion Moța, căzut în Spania. Postul și rugăciunea înving orice dușman, credea Codreanu. Este nevoie de o „luptă ascetică". „Cei ce vă rugați, fiți siguri că în calea voastră totul se va lumina. Eu, în cei 18 ani de lupte, în cele mai grele și mai primejdioase clipe, am citit la 12 noaptea, timp de 12 de nopți, «Paraclisul maicii Domnului»; am mai citit în timpul prigoanei, am purtat-o [sic!] tot timpul cu mine cărticica cu rugăciuni a sfântului Anton de Padova."[21]

Acela care, referindu-se la Legiune în ansamblu, vede religiozitatea doar ca atribut și vorbește de sacralizarea politicului și, în cele din urmă, de pervertirea creștinismului în scopuri fasciste va găsi argumente în

acest sens în publicistica legionară. Însă Legiunea, sau, mai exact, anumite părți ale elitei ei intelectuale și, din 1938, ale grupării teroriste din jurul lui Horia Sima, nu trebuie confundată cu conducătorul ei. Dimpotrivă, ar trebui să căutăm să deslușim concepțiile și rolul lui Codreanu și să analizăm cu seriozitate afirmațiile lui.

Pentru Căpitan și pentru cei mai apropiați tovarăși întru „credința legionară", gândirea de martir și transcendența atârnau mai greu în balanță în momentele hotărâtoare, așa cum se vede și din citatul de mai sus; în orice criză politică majoră, misticismul lui Codreanu ieșea din nou la iveală. Fiecare arestare, fiecare retragere în clandestinitate, fiecare nouă victimă în rândurile mișcării îi întăreau convingerea că este un martir și că, asemenea lui Hristos, trebuie să ia asupra sa suferințele adepților. Cercetările asupra fascismului subliniază pe bună dreptate pronunțatul cult legionar al morții și al jertfei, care poate fi întâlnit și în alte fascisme, dar și în unele regimuri autoritare – să ne gândim doar la cultul morților creat în jurul cancelarului austriac Engelbert Dollfuss. Însă în cazul lui Codreanu și al multora dintre adepții săi cei mai convinși, rădăcinile acestor reprezentări nu pot fi scoase la suprafață printr-o înțelegere generică a fascismului. Codreanu se lăsa călăuzit de convingerea că urmează Drumul Crucii; acest lucru nu era valabil pentru toți adepții Legiunii. De asemenea, Legiunea sub conducerea lui Codreanu și mișcarea de după moartea lui nu trebuie privite ca unul și același lucru. Este limpede că acel „Drum al Crucii" căruia îi făcea propagandă Codreanu îi copleșea pe cei mai mulți dintre adepți. Când aparatul de stat a trecut cu adevărat la atac, din Legiune n-a mai rămas decât o comunitate mică de credincioși ai cărei membri au refuzat să se dezică de mișcare, asumându-și astfel, în mod conștient, moartea. Pentru nucleul dur al Legiunii și mai ales pentru Codreanu, religia nu era un atribut al doctrinei și practicii, un instrument pentru obținerea puterii, ci esența a ceea ce legionarii numeau „crez". În acest sens, Căpitanul, ca personalitate, a fost consecvent în cadrul universului său ideologic. Un cercetător român foarte critic față de Legiune precizează acest lucru: „Intransigența lui, statornicia în credință, integritatea morală, modul modest, ba chiar sărac, de a-și duce viața, credința lui ortodoxă fanatică erau, fără îndoială, însușiri care-l ridicau deasupra unei lumi de sceptici și profitori, cu moravuri laxe, ba chiar corupte".[22] Însă tocmai această mistică pronunțată, această năzuință spre transcendent a slăbit puterea de decizie a politicianului Codreanu. Până la sfârșit, Căpitanul nu și-a putut armoniza cele două roluri, de mântuitor al României și de politician fascist opus sistemului. De aceea a și eșuat.

41. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ȘI AL PARTIDULUI

DOCTRINA MISTICĂ ȘI ACTIVISMUL, ACTIVITATEA SCRIITORICEASCĂ și conducerea politică sunt strâns legate în viața lui Codreanu. Se vedea drept conducător care trebuie să pună în aplicare, în politică și societate, conceptul său al unei comunități de aleși. Mulți dintre adepții săi și mai ales cei din afara mișcării vedeau în el, în primul rând, un om politic care aspiră la putere. După eșecul Gărzii de Fier, al experimentului unui paramilitarism dispus la violență, între anii 1934 și 1938 Codreanu își restructurase mișcarea. Legiunea și partidul care o susținea, Totul pentru Țară, au trebuit armonizate. I-a încredințat generalului Cantacuzino-Grănicerul conducerea partidului. El însuși a păstrat conducerea Legiunii și rolul de călăuză „spirituală" a partidului, precum și comanda nemijlocită a legionarilor din partid. Voia să întrețină „focul sfânt al spiritului și doctrinei legionare". Așadar, ca grupuri, legionarii și membrii de partid nu se suprapuneau. Partidul era subordonat Legiunii, iar structurile de partid și ale Legiunii existau unele lângă altele. Oficial, se nega orice legătură a celor două aripi ale mișcării cu Garda de Fier, care era interzisă. *De facto* însă – asta o știau și autoritățile –, ramura de partid nu era nimic altceva decât o continuare a Gărzii cu o nouă strategie. Codreanu făcea o deosebire strictă între legionari, care trebuiau să treacă printr-o perioadă de probă de trei ani și reprezentau elita adepților, și simplii membri de partid. În ierarhiile Legiunii și ale partidului, organizate în paralel, atât la nivel național, cât și regional, funcționarii Legiunii au avut întotdeauna un statut superior șefilor de partid. Toți urmau un principiu strict de conducere.[1]

Relația cu șeful de partid Cantacuzino-Grănicerul n-a rămas netulburată. Codreanu i-a alăturat acestuia în partid pe Ion Moța, în calitate de vicepreședinte, și pe Gheorghe Clime, ca secretar general, iar problemele doctrinare le-a încredințat cuibului intelectualilor, Axa. Puterea formală a lui Cantacuzino-Grănicerul era astfel îngrădită. Informal, el

se vedea ca „om de paie al lui Codreanu". Omul de paie avea, totuși, idei proprii: voia participare la alegeri și stabilirea duelului ca mijloc de rezolvare a conflictelor interne. Acționa ca portavoce a Legiunii, dar prin scrisori de amenințare și atacuri sălbatice împotriva unor politicieni de frunte determina o radicalizare a opiniei publice mai puternică decât i-ar fi plăcut lui Codreanu. A numit candidați proprii pentru conducerea organizației de studenți, fără a ține cont de opinia Căpitanului. În august 1936, Codreanu a instituit o conducere extinsă a partidului și i-a pus în subordinea sa pe cei mai importanți lideri ai studenților, precum și pe șeful organizației de tineret a Frățiilor de Cruce. În octombrie, generalul era, *de facto*, înlăturat de la putere.[2]

La începutul anului 1937, Codreanu și Cantacuzino-Grănicerul au ajuns la un conflict deschis privind intervenția mișcării în războiul civil din Spania, o intervenție care, din cauza morții legionarilor Moța și Marin și a întoarcerii precipitate a generalului, dăunase atât renumelui șefului de partid, cât și prestigiului conducătorului Legiunii. Codreanu l-a destituit pe general, lucru de care nu știa însă nici un legionar. La 27 februarie 1937, Cantacuzino îi scria conducătorului Legiunii: „Dragă Corneliu, dar de ce ai plecat, tocmai în momentele acestea. Gândește-te și la mine. Mi-ai luat comanda (și foarte bine ai făcut și mă bucură foarte mult), dar știm numai noi amândoi". Îi cerea lui Codreanu să facă publică schimbarea conducerii, însă acest lucru ar fi putut duce la interzicerea partidului. Generalul și Căpitanul s-au împăcat; Cantacuzino-Grănicerul i s-a supus lui Codreanu, convins de „misiunea istorică" a acestuia. A rămas angajat față de mișcare și, cu puțin timp înainte de moarte, dădea sfaturi privind campania electorală și făcea recomandări referitoare la comerțul legionar, susținând înființarea unei „bănci legionare", în al cărei consiliu de supraveghere s-ar fi regăsit el, Codreanu, Clime și influentul simpatizant Grigore Coandă.

Când Cantacuzino-Grănicerul a murit, în toamna anului 1937, Codreanu a unit din nou, într-o singură mână, mișcarea și partidul. Înmormântarea generalului, organizată cu mare pompă, a fost ultima manifestație a legionarilor în spațiul public, după îngroparea celor doi luptători din Spania. Generalul Cantacuzino-Grănicerul i-a lăsat averea sa lui Codreanu. Moartea lui l-a privat însă pe Căpitan de cel mai puternic lobbyist al său în armată și în cercurile elitei, lucru care s-a întâmplat într-un moment politic hotărâtor. Atunci când avea cea mai mare nevoie, Codreanu pierdea o asigurare politică de viață, „un stâlp și un zid de apărare".[3]

Ca o măsură importantă de comandă și conducere, Codreanu a aplicat epurări repetate în mișcare și a recurs la răsplătirea sau pedepsirea

adepților. Nu degeaba se temea că, în cazul creșterii mișcării, în partid și în Legiune ar intra aventurieri politici, dar și criminali. Este evidentă strădania sa de a ține în mână mișcarea ce creștea rapid, de a-și păstra privirea de ansamblu asupra celor ce i se alăturau. Trecerea de la un mic grup de adepți pe care îi cunoștea personal la o mișcare de masă a copleșit, în mod evident, structurile de conducere ale mișcării legionare. În septembrie 1936, Codreanu a instituit comisii de control, a ordonat să se respingă nouăsprezece din douăzeci de cereri de înscriere, să se distingă clar între legionari și simpli membri de partid și să se facă excluderi, „cu blândețe și cu eleganță sufletească". Trei luni mai târziu a remaniat toate cadrele de conducere, cu excepția președintelui partidului, și l-a numit pe Ion Moța vicepreședinte. S-a exprimat aspru față de „o serie de mici haimanale, pleava satelor și orașelor, oameni fără nici un căpătâi, purtând și batjocorind sfânta cămașă verde, în care au murit martirii noștri".[4] În 1936 a convocat o întrunire a tuturor cadrelor de rang înalt, la care au fost invitați și simpatizanții doritori să se înscrie. Au fost de față trei secretari care au notat răspunsurile date la întrebarea lui Codreanu despre cum s-ar comporta cei prezenți în cazul preluării guvernării. Majoritatea pretindeau putere și posturi. Codreanu a ascultat, apoi a spus: „Nu au ce căuta în Legiune cei ce sunt stăpâniți de pofte și ambiții personale".[5] Lupta împotriva carierismului era susținută și de hotărârea ca, la alegerile din 1937, șefii de județe să primească locuri extrem de dezavantajoase pe liste. De mai multe ori a dizolvat organizații întregi, cum s-a întâmplat, de pildă, în noiembrie 1933 cu organizația județeană Constanța (din cauza „lașității" față de autorități). O măsură similară a vizat, în februarie 1936, centrul de la București, iar în iulie 1937, organizațiile județene de la Roman și Bălți, precum și cea a orașului Vaslui. La sfârșitul anului 1936 a lăsat intenționat fără conducere județe deosebit de slabe din Basarabia, din curbura Carpaților și din județul său natal, Fălciu. În 1933 l-a demis pe liderul bănățean Pavel Boldureanu, care catalogase Garda drept „teroristă". În culise, unii dintre vechii luptători uneltiseră împotriva lui Boldureanu, care trecea drept un moderat. Pedepsele au lovit și adepți foarte apropiați, precum Nicoleta Nicolescu – conducătoarea femeilor Legiunii –, Bănică Dobre, care nu împiedicase actele de violență ale oamenilor din tabăra de muncă pe care o comanda asupra politicianului țărănist Virgil Madgearu (Codreanu voia să-i supună pe vinovați la pedepse corporale în piața principală din Sinaia), sau pe șeful județean din Neamț, care adunase fără permisiune donații pentru cumpărarea unui camion. Numărul mare de astfel de cazuri dovedește că, până și în cadrul structurilor de condu-

cere, rigorismul propovăduit de Codreanu se putea pune în practică doar în linii mari. În februarie 1936, când invidiile interne dădeau în clocot, s-a grăbit la București ca să-i disciplineze pe Bănică Dobre și Nicoleta Nicolescu, amenințând să dizolve cu totul centrul legionar din București: „Vă rog să fiți asigurați cu toții că mă voi simți în stare să refac un viitor legionar sănătos, curat și puternic".[6]

În circulara nr. 80 din 1 iulie 1937, în mod deloc surprinzător, Codreanu îl vedea pe diavol în spatele conflictelor: „Unde începe conflictul, acolo încetează Legiunea, încetează viața legionară. Acolo este moarte și trăiește diavolul. De aceea, legionarul în conflict cu un altul și-a pierdut ființa sa legionară". A stabilit că, în cazul unui conflict, unul dintre cei implicați trebuie să plece, și anume, noul venit, cel fără grad, sau cel cu vechime, în cazul unui conflict cu un membru nou, dar de rang mai înalt. Prin aceasta, Căpitanul lăsa să se vadă un principiu de bază al mișcării: distincția între „vechii luptători", înscriși înainte de 1933 – căliți în anul violent 1933 și în ceea ce legionarii numeau, cu rezonanțe biblice, „marea prigoană" –, și cei ce se alăturaseră mișcării ulterior, într-o perioadă când represiunile se diminuaseră. Nu violența autorităților, ci ascultarea oarbă trebuie să țină laolaltă cea de-a doua categorie, transformând-o într-o comunitate.[7]

De asemenea, Codreanu voia să stăpânească creșterea mișcării prin standardizarea vieții legionare. În acest scop, serviciul în taberele de muncă, declarat, în vara anului 1936, obligatoriu pentru toți legionarii, trebuia să genereze angajament și loialitate.[8] Din nou se manifestă aici dubla formație a conducătorului: cea de militar, dar și cea de responsabil cu organizarea asociațiilor, datând din timpul studenției și al LANC. Invidiile și luptele pentru funcții duceau la tensiuni tocmai acolo unde viața comunitară legionară trebuia să fie trăită deosebit de intensiv: în taberele de muncă, unde membrii se denunțau reciproc.[9] Ca jurist, a pus accentul pe norme, creând în birocrația mișcării un nou serviciu, Contenciosul Legionar, care îi apăra, de asemenea, pe legionari în fața instanțelor de judecată. Din această structură făceau parte persoane din cercul restrâns al conducerii.[10] Printre acțiunile de standardizare și, totodată, de ierarhizare se numărau introducerea decorațiilor legionare, formarea mereu reînnoită a elitelor – culminând cu numirea „Comandanților Bunei-Vestiri" ca grupare conducătoare –, dar și procedee de contabilizare a participărilor la ședințe, a donațiilor obținute și a kilometrilor de marș parcurși, pe baza cărora se întocmeau tabele de ranguri, pe cuiburi și provincii. Toate aceste măsuri nu puteau fi aplicate fără extinderea birocrației. Astfel, a crescut numărul de servicii care se ocupau cu justiția,

furnizarea de informații, propagandă, inspecție și control (din decembrie 1936) și, mai ales, cu pregătirea cadrelor. Multe planuri au rămas neconturate sau doar în stadiu de proiect. Între 1933 și 1938, mișcarea nici nu mai avea o ramură paramilitară capabilă de intervenție.[11]

În ciuda pretențiilor la o conducere absolută, Codreanu acționa în acord cu cei mai apropiați adepți, care se schimbau continuu: Ion Moța, Gheorghe Clime, generalul Cantacuzino-Grănicerul și bibliotecarul Academiei, Ion Belgea, făceau parte, după 1933, din acest nucleu. Căpitanul își comunica ideile în cadrul unor consfătuiri lărgite de analiză a situației, la care participau, uneori de mai multe ori pe săptămână, legionari de frunte, bucureșteni și oaspeți din provincie. În acest cerc, Codreanu se manifesta mai ales ca vorbitor, referindu-se cu predilecție la istoria mișcării. Crearea unei narațiuni a mișcării legionare trebuia să susțină sensul drumului spre mântuire făgăduit.

Câteva exemple din toamna anului 1937, adică din punctul culminant al mobilizării legionare, ilustrează stilul de conducere al lui Codreanu: în vederea campaniei electorale care se apropia, la 2 septembrie 1937 el a instituit un birou dedicat pregătirii alegerilor, condus de avocatul Stelian Stănicel. A doua zi, le-a oferit ziariștilor care simpatizau cu Legiunea locuri pe liste. La 5 septembrie a creat o nouă decorație, Ordinul Comercial Legionar, pe care a acordat-o conducătorului Cooperativei Legionare. La 12 septembrie, alături de Gheorghe Clime, i-a convocat pe șefii și inspectorii regionali ai partidului Totul pentru Țară. Codreanu și-a început expunerea cu o retrospectivă istorică, pornind de la înființarea Legiunii, a criticat vehement guvernele din ultimii ani, printre care și pe cel al lui Vaida, pentru că acesta nu permisese construirea digului de la Vișani. Apoi a trecut la situația actuală. Elita românească, a arătat el, se mobiliza la lupta cea mare pentru comerț – așa descria Codreanu încercarea de a construi un sistem propriu de cooperative și prăvălii, îndreptat explicit împotriva oamenilor de afaceri evrei. Codreanu se considera, astfel, primul comerciant al țării. Vedea victoria foarte aproape, mult mai aproape decât s-ar fi așteptat. După această expunere, notată de un agent al serviciilor secrete, Codreanu i-a chemat la el, separat, pe șefi, purtând discuții până la ora 21.30, întrerupte doar de o pauză între orele 13 și 15. În încheiere, au fost date directive generale. Liderii legionari trebuiau să acționeze împotriva stângii și a adepților Partidului Național-Țărănesc, menajând însă aripa din jurul lui Iuliu Maniu, întrucât acesta urma să-și epureze partidul de forțele de stânga. De asemenea, legionarii trebuiau să evite fricțiunile cu alte forțe naționaliste. A doua zi, Codreanu a primit corul comunității din Bacău,

care, după o apariţie la radio, luase masa la restaurantul legionar, cântând acolo în cinstea lui. La 14 septembrie, Codreanu şi-a sărbătorit ziua onomastică participând la o slujbă în biserica Sfântul Ilie Gorgani. La o întâlnire cu şefii legionari, Codreanu şi-a expus previziunile politice: el credea că guvernul va rezista până în toamnă, urmând să fie înlocuit de o coaliţie formată de Octavian Goga şi Alexandru Vaida-Voevod. La 15 septembrie a anunţat o inspecţie în provincie, pentru reorganizarea structurilor regionale cu rezultatele cele mai slabe. La o întâlnire cu şefii regionali de partid, la 17 septembrie, au apărut tensiuni între Codreanu şi Clime, deoarece Căpitanul nu dorea să se exprime critici la adresa coroanei şi voia să respecte convenţia cu Vaida din mai 1936, cerând, de asemenea, o atitudine defensivă faţă de alte grupări, în timp ce Clime susţinea acţiuni violente. La o altă discuţie, din 21 septembrie, Codreanu şi-a păstrat strategia defensivă, deşi i s-au raportat „provocări" din partea adepţilor PNC-ului şi ai PNŢ-ului. Apoi a convocat 35 de legionare şi simpatizante care lucrau la restaurantul legionar. Spre sfârşitul lunii, se interesa de pregătirea inaugurării Palatului Legionar. Codreanu se mişca permanent într-un cerc restrâns de adepţi. Luna septembrie 1937 este reprezentativă pentru stilul său de conducere, care se baza pe convorbiri personale, cu discuţii foarte limitate de analiză a evoluţiei politice. Codreanu evita interacţiunea cu masele, neavând de altfel, oficial, nici o funcţie. El prefera să rămână într-o zonă protejată, în care nu i se opunea nimeni. Oamenii din lumea nelegionară de afară pe care îi lăsa să se apropie de el erau cel puţin simpatizanţi ai Legiunii, aşa cum a fost, de pildă, cazul corului de la Bacău. Codreanu conducea aşa cum învăţase la liceul militar – ca lider de grup; nu comunica cu marea masă a adepţilor săi decât prin circulare.

Codreanu voia, fără îndoială, să conducă – însă trebuie să ne întrebăm dacă înţelegea într-adevăr cum funcţionează o mişcare de masă, sau dacă înţelegea semnalele pe care le transmitea comportamentul liderului muncitorilor legionari, Gheorghe Clime. Se simţea legat mental, într-o măsură mult mai mare decât Clime, de oamenii din partidele naţionaliste consacrate, precum Goga sau Vaida.

Codreanu a fost cel care a întreprins schimbările hotărâtoare de direcţie politică atunci când activitatea mişcării atinsese punctul culminant: taberele de muncă, propagarea evitării violenţei, construirea unui sistem economic propriu („comerţul legionar", în toamna anului 1935), dar mai ales distanţarea de ţărani şi mobilizarea muncitorimii, în toamna anului 1936. Când, după patru ani de neparticipare, ramura politică a Legiunii a intrat din nou în campanie electorală în toamna anului 1937,

Codreanu a preluat conducerea acesteia: primea rapoarte telefonice, trimitea circulare și împărțea sarcini agenților electorali din provincie. Spre deosebire de perioada lui de început, nu mai călătorea în provincie pentru a înființa organizații locale, cum se întâmplase, de exemplu, la Râmnicu Vâlcea în 1932, sau pentru a conduce manifestații în campania electorală. Mobilizarea din județe era acum lăsată în seama oamenilor săi, pe care-i chema pentru raport la București. Călătorea doar în lumea protejată a comunității legionare. Presiunea autorităților și detașarea sa crescândă ca lider charismatic au contribuit, poate, la această retragere.[12]

Un impediment major în activitatea de coordonare și comunicare îl constituia infiltrarea de către agenții serviciilor de informații chiar și a cercului său celui mai intim. Codreanu știa că lucruri strict confidențiale erau cunoscute Siguranței, știa că și în cazul convorbirilor cercului conducător existau spioni în încăpere, iar aceste lucruri îi îngrădeau masiv capacitatea de acțiune politico-strategică. Uneori se plângea de acest lucru, alteori îi avertiza pe informatori. În iulie 1937, le-a cerut să vină la el și să se prezinte – o inițiativă neobișnuită, care n-a produs probabil rezultate, dar care este semnificativă pentru istorici. Căci se pune întrebarea: pentru cine vorbea, de fapt, Codreanu, în cercul extins, în care bănuia că există spioni – doar presupușilor săi fideli, sau și informatorilor, trimițând astfel mesaje mascate regelui, camarilei și guvernului?[13]

Rămâne neclar cine a colaborat cu diversele servicii de informații. După moartea lui Codreanu, succesorul său, Horia Sima, a fost acuzat că ar fi agent dublu și că s-ar afla în slujba lui Mihail Moruzov, șeful Serviciului Secret de Informații al Armatei. Începând din anul 1940, mai ales tatăl lui Codreanu și alți adversari ai lui Sima erau convinși de acest lucru. După 1945, respectiva teorie făcea parte din arsenalul metodelor comuniste de „reeducare“ a legionarilor arestați. În mod corespunzător, se cere prudență în interpretarea discursurilor din interiorul Legiunii.[14] În România interbelică, serviciile de informații, care supravegheau întreaga viață socială importantă din punct de vedere politic, reprezentau, probabil, cea mai eficientă componentă a administrației. Statul era autoritar, un stat al poliției și al informatorilor; orice politician trebuia să ia în calcul acest domeniu din umbră. Codreanu și-a format un serviciu de informații propriu, pe care l-a subordonat omului său de încredere, Ion Belgea. Despre modul de funcționare a acestui serviciu se știu foarte puține lucruri. Abia în iunie 1937 s-a stabilit obligația raportului săptămânal și lunar pentru ramura de partid.[15] Rețeaua simpatizanților legionari ajungea însă până în corpul ofițerilor superiori, în serviciul diplomatic și în Garda Regală. Este posibil ca „prietenii Legiunii“

să-i fi furnizat lui Codreanu informații importante. Ținând însă cont că acești reprezentanți ai elitelor își urmăreau propriile interese, Codreanu nu le putea da crezare întru totul. Și el avea contacte punctuale cu serviciile secrete – o întâlnire cu șeful Siguranței, Cernat, este documentată –, cu industriași de frunte – cunoscute mai ales din memorii, nu din rapoartele serviciilor secrete – și cu politicieni. Întâlnirile cu aceștia din urmă erau urmărite îndeaproape de poliția politică, ce-i menaja pe mai-marii din economie apropiați camarilei. Drept urmare, Codreanu avea unele informații despre mersul lucrurilor în culise, dar probabil știa mult mai puține decât cunoșteau adversarii săi politici despre treburile interne ale Legiunii. Ce urmări psihologice a avut activitatea neîndoielnică a informatorilor în cadrul Legiunii asupra lui Codreanu, care, oricum, presupunea că sunt trădători peste tot, este greu de apreciat. El se afla sub influența permanentă a diferitelor fracțiuni din mișcare, care urmăreau scopuri foarte diferite. Menținerea direcției în această situație, când Căpitanul nu mai avea încredere în cei din jurul său, constituie un segment din viața politică a lui Codreanu foarte puțin analizat de cercetători. Dar, hotărât lucru, aplecarea spre mistică și transcendență în perioadele de criză nu putea fi nicidecum atenuată de această paranoia a trădării.[16]

42. VIOLENȚE ȘI AMENINȚĂRI

CAPACITATEA DE MANEVRĂ A LUI CODREANU ÎN VIAȚA POLITICĂ A fost îngrădită treptat și din pricina violențelor legionare. Începând cu 1934, declarațiile sale publice referitoare la violență s-au schimbat, trecând de la încuviințarea clară la autoapărare și, în cele din urmă, la acceptare pasivă. Această evoluție nu s-a desfășurat pe deplin liniar; Codreanu n-a exclus categoric folosirea violenței pe drumul către putere. Problematică este, desigur, proveniența surselor, dat fiind că mare parte din enunțurile care încuviințează violența sunt furnizate doar de surse ale poliției. Discursul Legiunii despre violență și despre aplicarea acesteia avea efecte contradictorii atât asupra adepților, cât și asupra adversarilor. În cele din urmă, el a paralizat și a dezbinat Legiunea. Deseori se pierde din vedere că însuși Codreanu, care făcuse uz de violență și chiar ucisese, trebuia să țină seama tot mai mult de faptul că ar putea fi înlăturat de cercuri care îi erau ostile.[1]

De la adepții aromâni ai lui Stelescu, dar și din anturajul aparatului de securitate al regelui veneau semnale care trebuiau luate în serios, mai ales după ruptura cu Carol II, la începutul lunii februarie 1937. Conducătorul Legiunii primise amenințări clare chiar și înainte de asta. Șeful Siguranței, Cernat, care se temea de o lovitură de stat legionară, l-a sfătuit în august 1936 – după asasinarea lui Stelescu, și după ce persoane din anturajul regelui primiseră amenințări cu moartea, în contextul unei înclinații tot mai accentuate spre violență în rândul legionarilor – să-și tempereze atitudinea față de rege. Răspunsul primit nu l-a mulțumit însă pe Cernat.[2] Codreanu știa care este pericolul și, la 11 martie 1937, s-a exprimat față de omul de încredere al lui Maniu, Zaharia Boilă: „Eu sunt condamnat la moarte de către regele Carol II".[3] Într-adevăr, șeful Poliției Capitalei, Gabriel Marinescu, recomandase în 1936 lichidarea „decemvirilor" în timpul unui transport de deținuți și propusese, mai târziu, organizarea unei bande din trei sute de deținuți, cu scopul de a-i ucide

pe Codreanu şi pe cei mai importanţi treizeci de legionari. Generalul Cantacuzino-Grănicerul a intervenit, la jumătatea lui aprilie, pe lângă Marinescu, pledând pentru evitarea violenţelor extreme şi cerând ca poliţia să renunţe la şicanarea legionarilor. Cu toate acestea, vechea camaraderie dintre ofiţeri n-a mai fost de ajuns pentru o conciliere, atât de serios devenise conflictul cu regele.[4]

Zvonul planurilor de asasinat l-a determinat pe unul dintre legionarii de frunte să adune printr-o circulară, fără autorizaţie, păreri despre cum ar trebui răzbunat cel mai bine Codreanu.[5] Deja în martie 1937, poliţia consemna jurăminte de răzbunare ale grupării legionare aromâne, care era deosebit de predispusă la violenţă.[6] Această situaţie este semnificativă deoarece arată că legionarii se obişnuiseră cu ideea morţii lui Codreanu şi, mai ales, cu absenţa unor indicaţii privitoare la modul de a reacţiona într-o asemenea eventualitate. Căpitanul s-a văzut constrâns să ia măsuri de precauţie pentru eventualitatea lichidării sale, ceea ce, într-un fel sau altul, era de natură să-i zdruncine poziţia de conducător. În aprilie 1937, lua în calcul un complot comandat de Elena Lupescu.[7] Într-o discuţie cu generalul Ion Antonescu la Predeal, Codreanu i-a spus că are cunoştinţă de pericolul în care se află, dar că are totodată satisfacţia de a şti că, în situaţia uciderii sale, politicienii vor fi împuşcaţi în număr mare. Antonescu l-a avertizat că acesta nu era cel mai potrivit mod de a vedea lucrurile, fiindcă oameni nevinovaţi urmau să fie omorâţi; în opinia sa, calea legalităţii ar fi sporit popularitatea lui Codreanu.[8] Ca în multe alte situaţii, Codreanu oscila între violenţă impulsivă şi resemnare. La 25 februarie 1937 i-a scris generalului Cantacuzino-Grănicerul o scrisoare, publicată aici *in extenso* întrucât redă bine modul de gândire al lui Codreanu: faptul că se percepea ca lider al unei generaţii ce avea o răspundere deosebită faţă de întreaga naţiune; preocuparea sa pentru integrarea generaţiei mai vechi, al cărei rol era să ofere „sfat şi ajutor“ celor tineri; şi, cum s-a mai spus, interpretarea relaţiei cu generalul în strânsă conexiune cu istoria Moldovei – Codreanu apărea ca un nou Ştefan cel Mare, iar Cantacuzino ca un „părinte duhovnicesc“, asemănător lui Daniil Sihastrul, legendarul întemeietor al mănăstirii Putna: „În cazul când subsemnatul voi fi arestat sau voi muri ucis de aceşti vrăjmaşi ai naţiei noastre (Partide, Camarilă, Poliţie), care uneltesc de ani de zile la această ucidere mişelească a mea, doresc ca tineretul pe care eu l-am condus să se conducă, din acel moment, singur. Să fie singur stăpân pe soarta şi pe sângele său pentru împlinirea misiunei sale istorice. E o problemă de înaltă conştiinţă pentru mine de a prevedea şi această eventuală situaţie a morţii mele – şi de a nu lăsa

tinerețea de azi, care pășește în lume pe a sa răspundere, cu sabia și cu sângele său, sub conducerea unui om pe care noi toți îl iubim și-l respectăm, dar care aparține unei alte generații. Doresc deci ca tinerii să fie stăpâni pe soarta lor și să asculte de o singură poruncă: chemarea misiunii istorice a generației lor, care numai lor li se adresează. Dacă ei vor veni la Dv. și vă vor cere sfatul, ca Ștefan cel Mare lui Daniel Sihastru, vă rog să li-l dați cu aceeași părintească și caldă dragoste [cu] care mi l-ați dat și mie. Dacă vă vor cere un ajutor, cum ați fost pentru mine un părinte, fiți, vă rog, și pentru ei. Dacă vă vor cere mai mult decât atât (sfat și ajutor), stați-le, atât cât Dumnezeu vă va mai da puteri, cu toate puterile la dispoziție, pentru Binele neamului românesc și Biruința lui. Vă rog a anunța aceasta și celorlalți bătrâni ai mișcării legionare. Eu sunt lângă Dv., și lângă această sfântă tinerețe legionară, acum și totdeauna. Trăiască Legiunea!"

În aprilie 1937, el a stabilit ca, în cazul uciderii sale, legionarii să i se alăture lui Iuliu Maniu, de care Codreanu se apropiase atunci în viața politică, după cum vom relata îndată. Printr-o circulară, le-a ordonat adepților să-i răzbune moartea. Odată arestat însă, a transmis Legiunii să păstreze liniștea și să spere în vremuri mai bune, fiindcă supraviețuirea lui fizică depindea, din februarie 1938, de resemnarea adepților săi.[9]

Discursul lui Codreanu referitor la violență trebuie privit în relație cu amenințarea contraviolenței și cu problemele amenințătoare ale mobilizării celor din afara comunității credincioșilor. După 1933, discursul lui Codreanu despre violență s-a schimbat, cel puțin în declarațiile pentru publicul larg. A condamnat actele de violență și amenințările pe care nu le autorizase, cum s-a întâmplat, de pildă, în cazul atacului asupra politicianului țărănist Virgil Madgearu, opozant de frunte al mișcării, sau în cazul atentatului asupra rectorului Universității din Iași, germanistul Traian Bratu (1937).[10] Documente de arhivă arată că, în anumite cazuri, Codreanu i-a pedepsit pe legionarii violenți.[11] Totuși, această distanțare față de violență, permanent condiționată, urmărea obiective tactice; scopul era să demonstreze publicului că mișcarea se îndepărtase de epoca violentă a Gărzii de Fier. Pe de altă parte, Codreanu voia să instituie disciplina în rândul unei mișcări care creștea cu rapiditate și în care destule inițiative veneau „de jos" – căci asemenea inițiative puteau deveni periculoase pentru el în plan politic și puneau sub semnul întrebării pretenția sa de a conduce. Această dinamică a suprasolicitat vizibil structurile de comandă ale Legiunii, care se bazau pe contacte personale, pe încredere, dar și pe ideea exercitării unui control direct din partea conducătorului. Codreanu s-a arătat din ce în ce mai copleșit –

simplele sancţiuni împotriva comandanţilor din subordine care făceau exces de zel nu puteau rezolva neajunsurile organizatorice. În acel moment, era uşor de observat ceea ce constataseră dascălii săi de la şcoala de ofiţeri: Codreanu era un bun conducător de grup, dar nu un strateg. În problema violenţei, o mare importanţă revenea raportului cu aparatul represiv al statului. Deasupra partidului Totul pentru Ţară, organizaţia succesoare a Gărzii de Fier, atârna permanent sabia lui Damocles: partidul putea fi interzis oricând. „Vom îndura cele mai mari umilinţi pentru a nu da naştere la ocazii ca guvernul să poată aplica legi speciale", a ordonat Codreanu în martie 1937.[12] Cu cât mişcarea creştea, cu cât câştiga, mai ales începând cu anul 1936, mai mulţi membri şi simpatizanţi din pătura de mijloc, cu atât mai mult trebuia să se desprindă de reputaţia actelor de violenţă anarhică, pe care adversarii o subliniau neabătut. De aceea, controlul violenţei era un atribut esenţial al conducerii, ca şi al disciplinării în interiorul Legiunii. Codreanu însuşi, sub impresia uciderii lui Stelescu şi a atmosferei generale încărcate de violenţă, şi-a exprimat punctul de vedere într-o scrisoare către generalul Cantacuzino-Grănicerul, la 4 septembrie 1936, astfel: „Domnule General, urmăresc din ziare preocuparea autorităţilor de a restabili omenia, pacea şi ordinea în raporturile dintre diferitele organizaţii politice. Aud vorbindu-se de dezarmări. Desigur se face aluzie la singura înarmare reală: înarmarea sufletească. Zece sau douăzeci revolvere care s-ar găsi asupra membrilor unei organizaţii nu înseamnă înarmare. Dar dezarmarea nu înseamnă aruncarea sau confiscarea acestor 20 de revolvere. Ea înseamnă restabilirea păcii în suflete prin restabilirea omeniei în raporturile dintre oameni. Suntem cei dintâi care la sfaturile şi îndemnul autorităţilor răspundem: da, vrem pace! Pentru că ştim şi noi să răspundem la omenie cu omenie. Dar cerem ca să se ştie că noi n-am provocat pe nimeni şi n-am dorit război cu nimeni. Nici nu voi să venim la guvern: deci nu concurăm pe nimeni. Dacă s-a ajuns la această situaţie de încordare este numai pentru că am fost atacaţi cu mişelie, atacaţi pentru simplul motiv de a complace puterii iudaice. Vrem pace. Dar cerem să se renunţe cel puţin pe viitor la cuvinte şi atitudini care cer palme sau pistol. În acest sens, Domnule General, suntem gata să dezarmăm şi să aplicăm prin bună înţelegere orice măsură, legală şi omenească, pe care ar crede o autoritate a statului ca necesară pentru restabilirea păcii. Dacă vom vedea că nu se poate şi că iar voi fi ţintă, atunci, cu adâncă părere de rău, vom fi siliţi ca să ne apărăm".[13]

Codreanu însuşi folosise violenţa şi făcuse propagandă în favoarea violenţei şi, prin aceasta, a influenţat în mod esenţial climatul în care

acționau acei adepți care loveau în adversari chiar și în lipsa unor indicații de sus. Dincolo de asta, se pare că ar fi vorbit iar și iar despre preluarea puterii prin forța armelor, așa cum s-a întâmplat și la o consfătuire cu Ion Moța, Gheorghe Clime și alți conducători; a susținut că doar curajul și revolverele legionarilor puteau salva România de comunismul evreiesc.[14] Între anii 1936 și 1938, Codreanu nu mai reușea să controleze forțele pe care le dezlănțuise. Mulți adepți nu înțelegeau că liderul lor nu mai credea în capacitatea Legiunii de a prelua puterea imediat, insistând din ce în ce mai mult că trebuie înfăptuită educația lăuntrică și crearea Omului Nou, că Legiunea e o școală a „omului drept", nu doar o organizație de luptă. Totuși, Codreanu nu s-a distanțat niciodată de echipele morții – „nicadorii" și „decemvirii" – , ci, dimpotrivă, a făcut posibil cultul omagierii memoriei acestora. Propriul său discurs în favoarea violenței a alunecat, după 1933, tot mai mult în domeniul a ceea ce el înțelegea prin autoapărare. Totuși, la sfârșitul anului 1937, părea că, odată cu crearea corpului Moța–Marin, deschidea din nou calea acțiunii paramilitare, după ce un an întreg făcuse afirmații contradictorii: în septembrie 1937 era de părere că ar putea abandona tactica renunțării la violență în campania electorală – anunțată în primăvară –, iar două săptămâni mai târziu afirma din nou că renunțarea la violență ar fi o lecție pentru celelalte partide și un exemplu de etică legionară. În cele din urmă, în 1938, sub impresia represiunii masive din partea statului, vorbea despre acceptarea violenței fără împotrivire, ca semn al condiției alese a legionarilor. Această ezitare permanentă, evident sub influența fracțiunilor concurente între care oscila, trebuie să-i fi dezorientat atât pe adepți, cât și opinia publică, dându-le însă legionarilor dispuși la violență impresia unei încuviințării tacite.[15]

Problema aplicării necondiționate a violenței sau, dimpotrivă, a renunțării la violență din motive tactice a dezbinat tot mai mult mișcarea în 1938. Atitudinea lui Codreanu era contradictorie și echivocă. Câtă vreme s-a aflat în libertate a putut, din poziția sa de conducător charismatic, să împiedice opoziția fățișă, menținând mișcarea pe linia pe care o stabilea. Îndată ce a fost arestat, în aprilie 1938, contradicțiile interne s-au manifestat deschis.

În evaluarea violenței legionare, discuția a pornit, până acum, de la ideea unei mișcări centralizate și conduse riguros, în care Codreanu dădea toate ordinele, ce se aplicau cu strictețe. Dar, ca și în cazul altor mișcări de masă din perioada interbelică și al sistemelor totalitare, și în cadrul Legiunii se manifestau inițiative „pornite de jos", de la adepți care credeau că vin astfel în întâmpinarea conducerii; erau convinși că

acționează în slujba intereselor celor aflați în frunte, dacă treceau la acțiune fără ca inițiativele lor să fi fost autorizate de sus. Adversarii politici îl considerau responsabil pe Codreanu personal pentru orice act de violență al adepților săi. Într-adevăr, după cum am arătat, Codreanu a avut o contribuție semnificativă la degenerarea vieții politice prin propriile acte de violență și prin încurajarea, respectiv îngăduirea violenței exercitate de adepții săi. Cu toate acestea, măsurile disciplinare interne din ce în ce mai disperate arată că nici Căpitanul nu putea gestiona, din punct de vedere organizatoric – și, probabil, nici din punct de vedere mental – trecerea de la o comunitate de adepți bazată pe loialitate la o mișcare de masă mult mai anonimă. Codreanu a pierdut controlul, iar această pierdere a controlului, într-o chestiune hotărâtoare din punct de vedere politic, a contribuit substanțial la declinul său politic și personal. Chiar el a înțeles acest lucru foarte bine când, la 21 martie 1938, a salutat un posibil arest la domiciliu, căci în acest fel nu mai putea fi făcut răspunzător pentru eventuale acte de răzbunare.[16]

43. ESCALADAREA CONFLICTULUI: CĂPITANUL ȘI REGELE

DUPĂ CE, ÎN 1935, LEGIUNEA ȘI PARTIDUL SĂU, TOTUL PENTRU ȚARĂ, s-au consolidat, anul 1936 a fost cel al unei noi înfloriri. Taberele de muncă aveau un rol esențial în acest sens, deși Patriarhia își retrăsese binecuvântarea față de aceste întreprinderi în octombrie 1935, spre nemulțumirea vechiului șef de partid, Cantacuzino-Grănicerul. Până la sfârșitul anului 1937, partidul n-a luat parte la alegeri, chiar dacă mobilizarea luase amploare din 1936, atingând punctul culminant în 1937. La sfârșitul acelui an, partidul număra în jur de 178 000 de membri; numărul legionarilor era estimat la circa 270 000. Codreanu însuși anunța: „Suntem un milion!“ În aprilie 1938, centrala Legiunii presupunea că partidul (între timp desființat) avea undeva între 240 000 și 250 000 de membri și că numărul legionarilor se ridica la un milion.[1] La prima vedere, aceasta poate părea o exagerare. Dacă însă ținem seama că numărul de simpatizanți era apreciat de autorități ca fiind de patru ori mai mare decât cel al legionarilor reperați, dar mai ales că grupuri importante de adepți (femei, tineri și copii) nu aveau drept de vot, numărul apare într-o lumină nouă. Dacă pentru fiecare votant de sex masculin, potrivit rezultatelor alegerilor din 1937 – oficial 478 000 de voturi, număr redus prin manipulare –, mai socotim doar un singur membru al familiei, ajungem la cifra de un milion de românce și români orientați legionar. În orice caz, nu încape îndoială că Legiunea a fost în Europa interbelică organizația de extremă dreaptă care, fiind în opoziție, în așa-numita „fază de mișcare“ (adică înainte de preluarea puterii), a atins cea mai largă mobilizare de masă, indiferent de clasa socială, în raport cu populația totală. În același timp, Legiunea a fost singura mișcare studențească din istoria europeană recentă căreia i-a reușit trecerea din campusul universitar „în popor“. Fie și numai aceste lucruri fac ca Legiunea și conducătorul ei să se distingă într-o evaluare comparativă.[2]

Din punctul de vedere al politicii de partid, între 1934 şi 1938 s-au cultivat mai departe legături cu politicienii de dreapta, în special cu Vaida şi Goga şi, mai sporadic, cu Averescu. Lucrurile erau, şi în această privinţă, determinate de permanente manevre tactice. Astfel, în 1936, Averescu îşi întinsese tentaculele spre Codreanu, retrăgându-şi-le după asasinarea lui Stelescu; ulterior, camaradul său Cantacuzino-Grănicerul, precum şi Ion Moţa l-au acuzat de lipsă de caracter şi de servilism. Codreanu mai considera chiar şi în aprilie-mai 1937 că o apropiere de mareşal ar fi de dorit. În acelaşi timp, Legiunea trebuia să ia în calcul încurajările sporite din partea opiniei publice, şi, tocmai de aceea, o împotrivire mai puternică a guvernului liberal. La acea vreme, tânărul liberal Gheorghe Brătianu se apropia tot mai mult de Legiune. Istoricul a devenit cea mai importantă persoană de contact, neoficială, a Germaniei naziste; la 16 noiembrie 1936 a fost primit de Adolf Hitler, căruia i-a promis că România se va angaja într-o politică externă antibolşevică. Codreanu nu mai voia însă să-l sprijine pe ardeleanul Vaida-Voevod, carlist şi populist de dreapta, pe care-l credea asociat carliştilor de centru din Partidul Naţional-Ţărănesc; totuşi, în septembrie 1937 se gândea la o întâlnire cu acesta, întrucât era probabil ca ardeleanul să fie însărcinat cu organizarea alegerilor. Relaţia cu Vaida-Voevod era mereu un test cu hârtie de turnesol pentru poziţia Legiunii faţă de monarh. Octavian Goga a încercat atât să creeze o coaliţie a dreptei naţionaliste – Cuza, Goga, Vaida-Voevod (aprilie 1937) –, cât şi să-l curteze pe Codreanu.[3] Însă duşmănia lui Codreanu faţă de familia Cuza rămânea neclintită. E de presupus că motivele nu erau mai deloc ideologice, ci înainte de toate de natură personală: vechi animozităţi din perioada de la Iaşi, certuri familiale şi vanităţi de conducător vexate. Faptul că Gheorghe, fiul lui A.C. Cuza, fusese, pentru un timp, membru al unei loji masonice îl indigna în mod deosebit pe Codreanu. Când doi cuzişti au încercat să-l contacteze în vederea formării unui „front naţionalist“, Codreanu a reacţionat, în februarie 1937, spunând: „Camarazi, să vă feriţi de câini, de curve şi de cuzişti“. Tabăra naţionalist-antisemită a rămas dezbinată.[4]

Într-un mod aparte s-a dezvoltat, în 1936, şi relaţia faţă de monarh, a cărui politică de dezbinare progresivă a partidelor consacrate, prin sprijinirea luptelor interne între fracţiunile acestora, se vădea din ce în ce mai fructuoasă. Carol II punea Legiunea într-o situaţie inconfortabilă, sprijinindu-i atât pe Vaida-Voevod, cât şi pe Goga şi Cuza. Frontul Românesc al lui Vaida-Voevod a eşuat, în timp ce Partidul Naţional Creştin, sprijinit de regimul nazist, înflorea în România. Pe lângă acestea, existau numeroase facţiuni de extremă dreaptă, precum naţional-socialiştii

conduși de fratele premierului liberal Tătărescu, sau Svastica de Foc, desprinsă de partidul lui Goga și Cuza.[5] Carol II căuta să instrumentalizeze Legiunea pentru a institui o dictatură.

Prin mijlocirea renumitului sociolog Dimitrie Gusti, Gheorghe Furdui, responsabilul legionar cu mișcarea studențească – din cercetările istoricilor reiese că ar fi fost informator –, a obținut o audiență, precum și sprijin financiar și logistic pentru un congres al studenților la Târgu Mureș (aprilie 1936). Acest congres reprezintă o treaptă importantă în escaladarea conflictului și a violenței. Pe drum, participanții studenți au profanat, la Sinaia, piatra comemorativă a premierului I.G. Duca. Ciocnirile violente cu jandarmeria bine înarmată au fost evitate cu greu. Congresul s-a întrunit sub protecția lui Eugen Titeanu, subsecretar de stat la Interne. Dezbaterile au fost înfierbântate și au alternat cu marșuri. La sfârșit s-a impus o fracțiune a studenților legionari care a hotărât formarea unor „echipe de pedepsire". Legionari de frunte, printre care Alecu Cantacuzino, s-au angajat public să o ucidă pe Elena Lupescu, pe șeful Poliției Capitalei, Gabriel Marinescu, și pe alți funcționari și politicieni de la vârf, precum Armand Călinescu. Această stare de spirit încărcată de violență s-a extins în toată țara, alimentată și de generalul Cantacuzino-Grănicerul.[6]

Peste vară au fost agresați ziariști și au avut loc atacuri asupra întrunirilor Partidului Național-Țărănesc, iar economistul țărănist Virgil Madgearu a fost agresat în propria lui casă; au fost arse ziare de stânga, iar la București s-au tras focuri de armă la ciocnirile dintre muncitorii tipografi de stânga și legionari. Violența a culminat cu uciderea lui Stelescu la 16 iulie 1936. Șeful Siguranței, Constantin Cernat, presupunea că urmează o lovitură de stat legionară, și chiar susținători ai Legiunii precum ministrul de interne Inculeț au început să se teamă. În final, Inculeț și Titeanu, omul său, au tras ponoasele de pe urma afacerii „echipelor de pedepsire", despre care s-a presupus, probabil nu fără temei, că fuseseră inițial gândite ca mijloc de presiune împotriva unor grupări din Partidul Național-Țărănesc, aflat în opoziție. Trimisul austriac îl descria pe Titeanu drept un „Fouché român, un om tânăr, foarte ambițios și tot atât de cinic", adăugând că Inculeț ar fi mărturisit public că „nu vrea să se lase împușcat".[7]

Codreanu n-a apărut în public. Și-a petrecut vara anului 1936 la Carmen Sylva, unde le predica adepților și scria volumul al doilea al lucrării *Pentru legionari*.[8] Încuviințase asasinarea lui Stelescu, de ai cărui susținători se temea, dar altminteri se ținea departe de grupările radicale care incitau la acțiune. În interiorul mișcării, Căpitanul a intervenit pentru

moderație, motiv pentru care forțele radicale i-au reproșat că este lipsit de curaj și că-i trădează în acest fel pe activiștii legionari precum Ciumetti sau asasinii lui Stelescu.[9]

Vrând să canalizeze printr-o acțiune de amploare violența ce creștea amenințător, la sfârșitul verii lui 1936 Codreanu a înfăptuit probabil cea mai importantă schimbare de direcție din cariera sa politică. El a hotărât că țărănimea va scădea în importanță față de muncitorime, urmând ca atenția predilectă a Legiunii să se îndrepte către aceasta din urmă. Așadar, Codreanu ținea seama de rapidele schimbări sociale din țară, dar și de epuizarea și de posibilitatea redusă de mobilizare a țăranilor. Aceștia nu-și puteau părăsi satele atât de ușor, dat fiind că munca la câmp, dar și izolarea multor așezări le îngrădea considerabil capacitatea de acțiune. Altfel stăteau lucrurile cu muncitorii: în majoritatea lor, fii de țărani atrași de locurile de muncă din industrie, ei își duceau viața în orașe având un puternic sentiment de inferioritate economică, de izolare și de înstrăinare culturală. Înfometați la propriu, liberi și gata de luptă, muncitorii au devenit principala masă de manevră a Legiunii în ultimul an și jumătate sub conducerea lui Codreanu. La începutul lunii octombrie 1936, când și-a vizitat socrii și vechii camarazi la Iași, Căpitanul a profețit că Legiunea va ajunge la putere într-un an și jumătate sau doi și a adăugat: „Când voi fi stăpân și pe muncitorime, atunci cu aceste două forțe – studenții de o parte și lucrătorii de alta – voi sili pe oricine ar fi la cârma țării să ne lase conducerea țării“. În aprilie 1937, Codreanu a acordat muncitorimii statutul de vârf de lance al Legiunii, plasând-o chiar și înaintea studenților.[10]

Așadar, Căpitanul s-a întors la originile sale de activist antibolșevic: printre muncitori. Succesul a fost răsunător, susținut și de elocventul *Imn al muncitorilor legionari*, pe care Codreanu îl considera un antidot împotriva *Internaționalei*. Prin această rocadă, Legiunea a căpătat un caracter proletar și social-revoluționar mai accentuat. În cercul restrâns se vorbea despre o redistribuire radicală și despre o adevărată revoluție socială, plănuindu-se instaurarea unei economii a colhozurilor, ceea ce ar fi însemnat ca toate produsele să fie predate statului, care apoi trebuia să le ofere oamenilor îmbrăcăminte, hrană, locuințe și educație: „...pământul și uzufructul fiind al statului. În schimb, cei ce vor munci vor cere de la stat tot ce trebuie, afară de bani și drept la proprietate“; „Oamenii să fie întrebuințați acolo unde se simte nevoie, nu unde vrea omul“. În armată urma să se poarte cămașa verde și să se înlăture toate deosebirile vizibile de rang. Evreii nu aveau să fie izgoniți prin violență, ci siliți prin boicot să emigreze – sau, la nevoie, obligați să presteze munci la

câmp: „Pe evrei nu-i va scoate cu forța din țară, ci îi vor boicota și așa vor fi forțați să părăsească țara. De nu vor voi, vor fi trimiși la munca câmpului, și dacă nici acolo nu vor voi, apoi la cultivat ciuperci pe nisipurile Mării Negre". Minoritățile bulgară, maghiară și turcă urmau să fie protejate în caz de „purtare bună", iar pentru cei care deturnau bani din fonduri publice se prevedea pedeapsa trasului în țeapă, după vechiul obicei românesc. Totuși, aceste planuri sociale radicale sunt consemnate doar într-un raport al unui informator.[11] Propaganda legionară promitea „dreptate – pace – pâine pentru neamul românesc". Teoreticienii mișcării au dezvoltat o doctrină legionară axată pe muncitorime și un limbaj vizual expresiv-futurist, care trebuie privit în contextul unei propagande care se profesionalizase extrem de mult. Codreanu nu mai era interesat de grupuri marginale de țărani, ci de modernizarea industrială a țării. Fabricile și furnalele au devenit parte a imagologiei legionare. Corpul Muncitoresc Legionar i-a fost încredințat lui Gheorghe Clime, prilej cu care șeful aristocrat al partidului a îmbrățișat un muncitor. Comunitatea populară trebuia să fie și o comunitate economică, și anume pe socoteala minorităților, în special a celei evreiești. Corpul Muncitoresc, în care se adunau elemente orientate spre violență, mobile, ușor de folosit, a crescut masiv. Codreanu executase un viraj spre stânga care le-a dat comuniștilor, și așa lipsiți de susținere, lovitura de grație. Dar muncitorii nu aspirau la vreo mântuire mistică; ei voiau condiții de viață mai bune și putere economică pentru etnicii români. Stânga legionară, care s-a confruntat intens, în teorie și practică, cu concurența comunistă, vrând s-o învingă pe aceasta cu propriile ei mijloace, este parte integrantă a marelui succes politic din anul 1937. În același timp însă, ea a introdus încă un element eterogen în cadrul unei mișcări și așa împovărate de tensiuni latente între fracțiuni și orientări. Astfel, centrul de greutate s-a mutat spre un activism revoluționar înclinat spre violență, care prezenta asemănări ideologice cu comunismul; după 1945, acest fapt a produs urmări pe termen lung.[12]

Politicieni de frunte ai Partidului Național-Țărănesc, precum Ion Mihalache sau Armand Călinescu, interveneau pe lângă Carol II, îndemnându-l să acționeze hotărât împotriva Legiunii. În vara anului 1936, și Gabriel Marinescu l-a sfătuit pe rege să lichideze conducerea mișcării. Monarhul nu i-a răspuns, în mai 1936, lui Călinescu, pe care tocmai îl transforma în omul său de bază, a ezitat și în fața lui Max Auschnitt și a adjutantului său, Ernest Urdăreanu (amândoi membri ai camarilei), chiar dacă acesta din urmă îl ruga cu lacrimi în ochi să reprime Legiunea. La începutul lui 1937, monarhul încă justifica existența Legiunii,

în fața presei străine, ca formă de expresie a sentimentelor naționaliste[13], căci până în februarie 1937, dar probabil și după aceea, spera să aducă Legiunea sub controlul său. La începutul lunii februarie 1937, Carol II i-a oferit lui Codreanu, într-o întâlnire secretă din casa industriașului Malaxa, funcția de prim-ministru, dacă acesta i-ar încredința conducerea Legiunii. Codreanu, care în noiembrie 1936 încă mai spera la această funcție, a refuzat, spunând că n-ar putea dispune de Legiune ca de o masă de manevră. Acesta a fost momentul rupturii fățișe, momentul în care Codreanu – așa cum o știa și el, și așa cum l-au avertizat susținători puternici din culise, precum Malaxa („Nefericitule, ce-ai făcut?") – și-a semnat condamnarea la moarte. Coabitarea cu un monarh, după modelul italian, de pildă, nu-i părea posibilă, cel puțin nu cu cineva precum Carol II. Codreanu punea astfel misiunea deșteptării naționale deasupra dobândirii propriu-zise a puterii, dar arăta totodată că are prea puțină înțelegere pentru limitele propriilor posibilități. El voia să demonstreze că nu putea fi încadrat în tiparul politicianului convențional care urmărește în primul rând obținerea puterii și că punea pe primul loc misiunea sa istorică, așa cum o înțelegea el: abolirea sistemului existent și crearea Omului Nou, de tip legionar. Dar, în acest fel, risca să intre într-o luptă directă pentru putere cu monarhul, care a început să vadă în Codreanu un rival periculos, chiar dacă, în particular, l-a ridiculizat ca „belfer bicisnic".[14]

Apoi, Codreanu și-a îngustat și mai mult spațiul de manevră față de puternicul rege prin faptul că s-a aliat cu cei mai fermi adversari ai lui Carol II, care acționau din două direcții. Pe de o parte, erau democrații burghezi, oameni ca Maniu sau medicul Dimitrie Gerota (un personaj-cheie în privința stabilirii contactelor), care-l detestau pe rege din cauza defectelor lui morale și voiau să-l înlăture din cauza ambițiilor lui dictatoriale. Pe de altă parte, era fracțiunea aristocraților care spera să-l aducă pe tron pe prințul Nicolae. În primăvara anului 1937, conflictul intradinastic dintre Carol și Nicolae se îndrepta spre punctul culminant. Diplomații relatau că prințul moștenitor Mihai ar fi tras asupra Elenei Lupescu, iar alții spuneau că prințul Nicolae ar fi fost cel care trăsese; regina Maria s-ar fi aruncat între ei, fiind rănită. Simpatiile lui Nicolae pentru Legiune nu mai erau de mult un secret. Sub pretextul că ar avea un stil de viață imoral – domeniu în care, de fapt, cei doi frați se întreceau unul pe altul –, Nicolae a fost exclus din dinastie. Asta s-a întâmplat într-o ședință a Consiliului de Coroană la care partidul legionar n-a fost lăsat să participe. Generalul Cantacuzino-Grănicerul îi luase în mod public partea lui Nicolae. Legionarii și-au manifestat intenția de a-l

vizita pe prinț pentru a-și arăta solidaritatea. Responsabilii legionari cu mișcarea studențească și-au exprimat susținerea pentru Nicolae într-o foaie volantă. Toată lumea știa că prințul era omul Legiunii – nu atât al lui Codreanu, cât al lui Cantacuzino-Grănicerul. Aristocrația pusă pe frondă îl împingea pe Codreanu pe o pantă prăpăstioasă. La 12 aprilie 1937, Căpitanul a declarat în fața adepților (și cel puțin a unui informator): „Văd bine că împrejurările ne impun să trecem la luptă. Mi-am făcut toate socotelile și am ajuns la concluzia că trebuie să declarăm război Regelui, cu riscul de a cădea sfârtecați până la unul. Război între noi și M.S. Regele Carol [probabil, o formulare a informatorului – n.a.], căci lovitura întâia nu pornește de la noi, ci de la Suveran, care n-a știut decât să ne lovească [...]. Noi am încercat să[-l] salvăm pe Rege și încercăm încă, dar Suveranul nu ne-a ascultat [...]. Chiar și o cireadă de boi când o lovești, și ea reacționează și își iese din țâțâni. Vai de cel ce a lovit-o, căci din mijlocul ei se găsește vreunul care să te ia în coarne". În circularele legionare, monarhul a fost îndepărtat din formula „pentru Rege, Cruce și Neam".[15]

Căpitanul, care avusese mereu vederi regaliste, nu mai era acum doar un politician care nu voia să se supună monarhului, ci devenise șeful unei mișcări care acoperea o opoziție subversivă a aristocrației. Nu a căzut doar Nicolae; deja din noiembrie 1936, aparatul puterii îl înlăturase pe unul dintre susținătorii cei mai influenți și cei mai însemnați din punct de vedere simbolic, apropiat al lui Cantacuzino-Grănicerul: mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei, care și-a pierdut funcția și demnitățile în urma unor acuzații anume ticluite și a unei campanii de presă. Diplomații au constatat că poliția acționa din ce în ce mai dur împotriva Legiunii; trimisul austriac comenta modul de acțiune al lui Gavrilă Marinescu în felul următor: „Începe să capete proporții care, obiectiv, depășesc măsura necesarului și, fără îndoială, au ca urmare o înstrăinare generală a publicului larg față de guvern și chiar față de purtătorul coroanei. Aparatul puterii de care dispune guvernul este, în prezent, în mod sigur suficient pentru a putea preveni acțiuni publice și a-i reprima pe adversarii politici. Dar, sub suprafață, focul mocnește mai departe, creând o atmosferă care, în mod sigur, nu poate fi descrisă drept foarte îmbucurătoare și plină de speranță".[16]

Codreanu nu cultivase o relație apropiată cu prințul Nicolae. Aceasta era lumea celor doi Cantacuzini. Lui îi erau mai apropiați politicienii burghezi din tabăra conservatoare – Maniu, Vaida-Voevod, Goga, și, până la un punct, Averescu. În urma unor negocieri îndelungate, desfășurate prin mijlocirea unor ardeleni precum căpitanul Șiancu și Ion Banea, dar

și a studentului legionar muntean Șerban Milcoveanu, Căpitanul a început să se apropie de Iuliu Maniu în primăvara anului 1937. Tatonările între un democrat convins și adept al alianței cu Marea Britanie și Franța, pe de o parte, și un dușman declarat al ambelor orientări, pe de altă parte, trebuie înțelese într-un context anume. Cei doi își întemeiau apropierea pe un respect reciproc, care nu era nicidecum de natură politică, ci morală. Maniu n-a făcut niciodată un secret din faptul că respingea ideile politice de bază ale lui Codreanu. El a rămas un democrat, un adept al puterilor occidentale și un adversar al puterilor fasciste ale Axei. Totuși, după cum a declarat public în 1938, respecta incoruptibilitatea, consecvența și verticalitatea lui Codreanu. Ambii politicieni se opuneau dictaturii regale care prindea tot mai mult contur. Într-un spațiu politic care se baza încă puternic pe relații personale, un democrat și un fascist se aliau pentru atingerea unui țel comun: protejarea statului constituțional în fața autoritarismului. Prin comparație cu alte țări europene, o asemenea alianță poate părea neobișnuită sau chiar paradoxală, dar ea nu contravenea logicii sistemului politic românesc. Acestei coaliții i s-a alăturat un alt anticarlist, tânărul liberal Gheorghe Brătianu – om al naziștilor și, pe lângă asta, un strălucit istoric al Evului Mediu.[17]

Nou intrat în rețeaua politică a lui Codreanu era generalul Ion Antonescu, un ofițer de carieră ambițios și conștient de puterea sa. Acesta era dezgustat de corupția din armată, de care-l făcea răspunzător pe rege și care îl împinsese în tabăra forțelor critice față de monarh. Antonescu îl urmărise cu atenție pe Codreanu încă din 1933. În 1936 s-a ajuns la o primă întâlnire personală la Predeal, în timpul căreia Antonescu ar fi rostit salutul legionar: „Trăiască Legiunea și Căpitanul!" Antonescu vedea în Legiune o întărire ideologică a națiunii, dar, în același timp, un factor de instabilitate politică. În 1936, Codreanu se gândea deja la preluarea puterii împreună cu generalul, situație în care Antonescu ar fi trebuit să devină prim-ministru. Mai târziu, i-a oferit generalului – dar, pare-se, și altui militar, generalul Moruzi – chiar conducerea mișcării. În mai 1937, Antonescu și Codreanu s-au întâlnit din nou la Predeal; generalul nu s-a lăsat convins să ia poziție în problema conflictului dinastic dintre rege și prințul Nicolae și l-a îndemnat pe conducătorul Legiunii la moderație, mai ales cu privire la anunțatele acte de răzbunare legionare în cazul unei asasinări a lui Codreanu. Până la sfârșitul anului 1937, Antonescu, care, spre deosebire de Codreanu, susținea alianța cu puterile occidentale, a rămas în culise; ulterior, a intrat în forță în viața politică.[18]

În 1937, în jurul lui Codreanu s-au adunat tot mai mulți adversari ai lui Carol din viața politică și din armată. În decembrie 1937, când erau programate alegeri hotărâtoare, iar Codreanu s-a prezentat cu partidul Totul pentru Țară, relația cu monarhul era compromisă. Codreanu încheiase cu Maniu și Gheorghe Brătianu, la sfârșitul lunii noiembrie 1937, un „pact de neagresiune", care plasa întreaga opoziție anticarlistă împotriva guvernului liberal. Oamenii care mijlociseră mai înainte legătura cu regele – Nae Ionescu și Manoilescu – fuseseră marginalizați; starea de spirit era determinată de cei puși pe frondă. Codreanu a spus în cercul său intim (lucru transmis imediat mai departe de informatori): „În țara românească cunosc două rușini: rușine jidovească și rușine monarhică". Dacă regele nu avea să-și schimbe politica, îl păștea răzbunarea. Desigur, nu putem supraaprecia asemenea afirmații izolate. Ofensiva lui Codreanu se desfășura alături de politicienii burghezi, nu de extremiștii din propriile rânduri, precum conducătorul muncitorilor, Clime, sau Alecu Cantacuzino.[19]

Anii 1936–1937 au mai adus un moment de cotitură: orientarea politicii externe în favoarea puterilor Axei și împotriva alianțelor existente ale României cu puterile occidentale și cu forțele antirevizioniste din sud-estul Europei (Mica Antantă din Balcani, 1934). În 1936, într-o circulară, precum și într-o scrisoare deschisă către rege, redactată într-o manieră care arăta siguranța de sine, Codreanu își definea poziția în politica externă, având ca idee de bază respingerea explicită a Uniunii Sovietice. Teama de un atac al puternicului vecin sau de tranzitarea României de către trupele sovietice, care ar fi venit în ajutor Cehoslovaciei împotriva germanilor, era axa în jurul căreia gravita gândirea sa: sovieticii nu vor părăsi România „înainte de a ne sataniza, adică bolșeviza". La 8 aprilie 1936, ministrul de externe Titulescu a fost insultat într-o scrisoare de șeful partidului, Cantacuzino-Grănicerul. Acesta a proferat invective antisemite, reproșându-i lui Titulescu că ar fi dirijat de sinagogi și de lojile masonice: „D-ta ești șeful Internaționalei Roșii față de Corneliu Codreanu, ajutat de mine, șeful Naționalei Verzi". Mai mult, Cantacuzino-Grănicerul îl amenința, fără înconjur, pe ministru cu moartea: „Du-te la cimitir, du-te la Bellu și vei vedea pe lespezi numele meu și data nașterii; n-ai decât s-o sapi pe aceea a morții mele, dar să știi că nu toți judecă ca mine și ca Corneliu și, de nu te astâmperi, ți-o spun pe față, cum am spus-o și lui Duca; pot s-o spun și procurorului, și judelui, și lui Dumnezeu. Ți-o spun franc: dacă nu te vei astâmpăra, și D-ta, și toți Mihalachii din lume să știe că se va găsi iarăși unul cu dor de țară, de cruce și de Rege, să vă suprime ca pe niște câini". Subtextul

îl constituia încercarea ministrului de a căuta o conciliere cu Uniunea Sovietică, fără a obține o garantare explicită a graniței de est, dat fiind că aliați importanți ai României, precum Franța și Cehoslovacia, acționau similar, de teama celui de-al Treilea Reich. Scrisoarea este notabilă și prin prisma faptului că generalul îl informa pe Titulescu cu privire la diferența de opinii dintre el și Codreanu atunci când era vorba de mijloacele folosite pentru a ajunge la putere: „Corneliu vrea să ajungă pe căi pașnice și constituționale, dar noi dorim din răsputeri să ne jertfim, eu doresc prigoană, procese, condamnări, dizolvări, pentru că știu că fără sacrificiu nu se dă la o parte o haită de lupi, și indigeni, și străini. Eu, în special, știu că, pe cât ești de lichea și de fricos, pe atât sunt de curagios și, de când cu moartea scumpei mele Dudu, curagiul meu s-a înzecit". Citatul ilustrează firea violentă a generalului, care amesteca chestiunile personale cu cele politice, lăsându-se condus, în mare măsură, de bine-cunoscuta sa impulsivitate. De altfel, el trebuie socotit unul dintre principalii responsabili pentru crearea climatului de teamă și violență din România anului 1936.

Titulescu a fost destituit la sfârșitul lunii august 1936, deoarece devenise incomod pentru Carol II, care căuta să realizeze o apropiere de Germania, fără a rupe însă relațiile cu Franța și Marea Britanie. Pentru politica externă românească, aceasta a antrenat schimbări importante. În plan regional, regele și guvernul și-au îndreptat atenția asupra Iugoslaviei și Poloniei. Iugoslavia era interesată de statu-quoul teritorial. Polonia făcea demersuri pe lângă România în vederea aderării la un front antibolșevic.[20]

Legionarii, care își vedeau confirmată poziția, au început să arate un interes crescut pentru agenda externă. Se poate spune că, din toamna anului 1936, Codreanu a înglobat politica externă în activitatea sa, în sensul că a ieșit în public cu o strategie clară. Antibolșevismul lui Codreanu, care s-a manifestat încă din tinerețe, se împletea cu ideea unei alianțe ideologice româno-germano-italiene, căreia acum îi făcea propagandă într-un mod tot mai energic. În acest sens, la 26 septembrie 1937, el le-a adresat o telegramă lui Hitler și Mussolini: „Alături de întreg poporul italian, alături de întreg poporul german, alături de Roma și Berlin, legionarii români, adică tot ce are România mai tânăr, mai corect, mai hotărât și mai viteaz, salută cu elan nemărginit întâlnirea istorică a Ducelui Benito Mussolini cu Führerul Adolf Hitler. Nici o putere din lume nu va înfrânge puterea lor și nici o umbră nu va adumbri gloria lor".[21] În ajunul alegerilor din decembrie 1937, a mers și mai departe, promițând că, în situația preluării guvernării, va încheia în decurs de

48 de ore o alianță cu puterile Axei: „In 48 de ore după biruința mișcării legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul, intrând astfel în linia misiunii sale istorice în lume. Apărătoare a Crucii, a culturii și a civilizației creștine. Aceasta nu înseamnă că urâm Franța și poporul francez, căci el va face tot ca noi, reintrând și el în aceeași misiune istorică în lume. Ceea ce este azi, este o simplă divagație iudeo-masonică, de care poporul francez, în ceasul învierii lui, se va scutura cu o energie hotărâtoare. În privința revizionismului afișat și speculat de d. Titulescu, MIȘCAREA LEGIONARĂ AFIRMĂ CĂ NICI O REVIZUIRE DE FRONTIERĂ NU SE VA FACE ÎN DEFAVOAREA ROMÂNIEI", se putea citi în publicația legionară *Buna Vestire*. Codreanu visa la o axă a națiunilor creștine renăscute, evocându-i din nou pe evrei și pe francmasoni ca întruchipări ale dușmanului. Astfel de declarații au făcut ca mișcarea să fie privită ca opozant al garantării securității externe a României de către puterile occidentale. Din acest motiv, comunicatele lui Codreanu au provocat multă îngrijorare la Paris și Londra. În spatele acestor anunțuri nu se aflau nici negocieri, nici acorduri; politica externă legionară era irațională, dirijată de ideologie, necoordonată.[22]

Codreanu își vedea întărite convingerile de guvernul francez de stânga al Frontului Popular, condus de Léon Blum, dar și de izbucnirea războiului civil din Spania. Uciderea clericilor și distrugerea bisericilor de către comuniștii și socialiștii spanioli păreau să confirme coșmarurile legionarilor, care urmăreau în imediata proximitate lupta bolșevicilor împotriva ortodoxiei rusești. Legionarii erau convinși că trebuie să intre în lupta credinței împotriva puterilor infernului, fapt ilustrat de un afiș electoral din 1937: un supraom legionar, desenat în notă futuristă, ține în mâini o cruce de gratii; la stânga lui, forțele dezlănțuite ale iadului chinuie credincioșii și Biserica, iar la dreapta românii se prind în hora tradițională, pe un fundal în care apar fabrici moderne și o biserică neatinsă. „Împotriva dușmanilor de la hotare și a celor din țară, legionarul Gărzii de Fier stă strajă neclintită", se spune în textul afișului.

În presa legionară se urmărea războiul civil din Spania, dar și avansarea japonezilor în China. Legiunea simțea că ia parte la o luptă ce cuprinsese întreaga lume. Când Codreanu numea studențimea Alcázar-ul Legiunii, el prelua mitologia lui Francisco Franco – apărarea cetății Toledo împotriva forțelor republicane. Deosebit de înflăcărat era Ion Moța, care s-a hotărât să plece la luptă în Spania. Sub atenția exacerbată a presei, l-au urmat cei doi Cantacuzini, Vasile Marin, preotul Dumitrescu-Borșa și alți membri ai mișcării. Moța părea să caute moartea, martiriul în lupta împotriva răului. La Majadahonda, el și Marin

Afiş electoral legionar din anul 1937.

Codreanu în fața bisericii lui favorite din București,
Sf. Ilie Gorgani, la înmormântarea lui Moța și Marin.

au căzut la începutul anului 1937. Generalul Cantacuzino-Grănicerul, care se așteptase la o funcție de comandă din partea lui Franco, a venit înapoi nemulțumit, fapt ce a fost interpretat ca dezertare.[23]

Aducerea trupurilor neînsuflețite în țară s-a transformat în cea mai mare demonstrație legionară din toate câte au fost. Trenul a trecut prin Germania, unde național-socialiștii i-au omagiat pe cei doi legionari. Apoi, venind din Bucovina, a străbătut toată România, însoțit de Codreanu și de legionari de frunte. Chiar și în gările celor mai mici localități, țăranii așteptau alături de preoții satelor, într-un frig năprasnic. Acompaniat de circa două sute de preoți, de ambasadorul german și cel italian, precum și de reprezentantul lui Franco, catafalcul a fost purtat prin Bucureștiul acoperit de zăpadă. Presa aducea tribut morților, și chiar și Nicolae Iorga, adversar înverșunat al lui Codreanu, vorbea de „doi băieți viteji". În ceea ce privea anticomunismul, în România exista un consens fundamental, care făcea să pălească divergențele dintre partide. Faptul că doi legionari muriseră pentru convingerile lor a creat pretutindeni o impresie adâncă. În perioada următoare, mii și mii de oameni au intrat în partid și în Legiune. În 1937, aceasta s-a extins în toată țara, devenind o mișcare de masă care a cuprins toate păturile sociale.[24]

Cea mai mare manifestație legionară de până atunci a declanșat reacții vehemente, inclusiv în plan diplomatic. Guvernul a criticat aspru participarea diplomaților germani și italieni la înmormântare, însă curând a trebuit să constate că nu poate rezista la presiunea exercitată de puterile Axei. Roma și Berlinul au respins categoric rechemarea celor doi reprezentanți, Ugo Sola și Wilhelm Fabricius. Guvernul român a suferit o înfrângere diplomatică considerabilă, pe care trimisul britanic a comentat-o astfel față de colegul său austriac: „Cei doi miniștri au fost obraznici, dar prim-ministrul a fost un adevărat idiot".[25]

Mai importante s-au dovedit însă urmările pe plan intern. Regele i-a propus lui Codreanu să preia guvernarea, iar politicienii de dreapta au făcut noi avansuri Legiunii. Trimisul austriac evalua situația în felul următor: „Făcând abstracție de cazuri cu totul extreme, organismele determinante ale Ministerului de Interne n-au intervenit niciodată cu seriozitate împotriva elementelor radicale de dreapta, cel mai adesea studenți. Atitudinea antisemită a acestora displace probabil doar puținora dintre membrii guvernului, în adâncul sufletului lor; opoziția puternică împotriva comunismului și religiozitatea mistică a tinerilor oferă tot atât de puține motive de combatere ca și orientarea lor naționalistă; nu în ultimul rând, partidele de dreapta, și anume nu doar Totul pentru Țară al lui Codreanu, ci și național-creștinii și vaidiștii, au lansat un

berbece împotriva socialiştilor şi ţărăniştilor, împiedicând aceste grupări să-şi înceapă atacul propriu-zis împotriva guvernului liberal. În timp ce Goga, Cuza şi Vaida au adus servicii şi n-au făcut niciodată guvernului greutăţi deosebite, legionarii n-au renunţat niciodată la principiile lor, exprimându-şi tot mai des nemulţumirea în mod palpabil, fără a se da înapoi nici de la ameninţări şi atacuri teroriste. Condamnările la moarte ale adversarilor politici, ale disidenţilor din propriile rânduri, ale evreilor etc. n-au fost rare. Ameninţările nu s-au oprit nici în faţa unor persoane din anturajul suveranului, cărora li se reproşează o influenţă nefastă. În timp ce, în cercurile guvernante, mai înainte nu se acorda atât de multă importanţă pericolului din partea radicalilor de dreapta, în ultima vreme lucrurile s-au schimbat abrupt. Din partea miniştrilor şi a membrilor familiilor lor se pot auzi, dintr-odată, remarci extrem de îngrijorate, care le vădesc nervozitatea. Gărzile ar avea o răspândire cu totul incredibilă în ţară, se speră că nu este prea târziu şi că prim-ministrul va mai avea tăria de a stăpâni situaţia etc. – într-adevăr, maşina guvernamentală s-a pus în mişcare". În corpul diplomatic, resorturile ascensiunii lui Codreanu fuseseră înţelese într-o anumită măsură; dar faptul că sprijinul venea nu numai din interiorul guvernului, ci şi de la Casa Regală şi chiar de la monarh, a rămas, fără îndoială, neştiut. În schimb, se zvonea în aceste cercuri că o trupă de legionari, acţionând cu mai multe camioane, ar fi încercat eliberarea „decemvirilor", dar a fost oprită de unităţi puternice ale armatei, pentru ca apoi să se ţină, în prezenţa directorului închisorii, o ceremonie religioasă la care ar fi îngenuncheat împreună deţinuţii, legionarii şi trupele de pază.

Demonstraţia de putere politică a Legiunii i-a împins la acţiune şi pe duşmanii acesteia. Astfel a apărut un nou adversar hotărât al lui Codreanu, în persoana lui Armand Călinescu. Legiunea şi conducătorul ei nu mai erau masa de manevră a coroanei şi a politicienilor de dreapta. Distribuţia forţelor se schimbase. Codreanu ştia acest lucru şi se temea pentru viaţa lui. Dar şi legionarii sau simpatizanţii din păturile superioare erau din ce în ce mai neliniştiţi. În interiorul partidului, Codreanu a fost acuzat că, odată cu Moţa şi Marin, şi-a sacrificat cei mai buni oameni. Căpitanul a explicat, cu ochii în lacrimi, că s-a opus călătoriei, dar că Moţa, gata de orice, a ameninţat cu un scandal. Faţă de Ana Maria Marin, văduva lui Vasile Marin, n-a găsit cuvinte de alinare. S-a aşezat lângă ea, a făcut o pasienţă şi a plecat fără un cuvânt. Iridenta, sora lui, rămăsese şi ea văduvă.[26]

Celor doi morţi li s-a ridicat un mausoleu la Casa Verde. Când construcţia a ars, lovită de trăsnet, dar sicriele n-au fost deteriorate, s-a

vorbit de o minune. În jurul morților s-a creat un cult, iar corpul de elită al Legiunii, aflat încă în fază de proiect, a primit numele lor. Moța își căutase moartea. El s-a comparat cu miticul Meșter Manole, care și-a zidit soția într-o biserică, pentru a asigura trăinicia edificiului. Cine trage azi în Spania asupra lui Hristos, a spus el, o va face mâine în România. Scrisoarea de adio a lui Moța a fost citită de Codreanu în fața adepților săi: „Măi, Cornelule, am luptat 14 ani alături de tine, te-am cunoscut, și cu cât încercam să pătrund mai mult în inima ta, cu atât îmi dădeam seama că nu mă pot despărți de tine. Te-am înțeles în totul și am trăit în continuu însuflețit de crezurile tale. De la tine am învățat să iubesc credința în care m-am născut și să mă jertfesc pentru ea". Propoziția finală – „Să faci, Căpitane, o țară ca soarele sfânt de pe cer!" – a devenit făgăduința mântuirii legionare în toată țara.[27]

Starea de spirit mesianic-revoluționară l-a cuprins și pe Codreanu, care cu greu mai putea stăvili forțele radicale aflate în continuă expansiune. Lucrurile se precipitau spre deznodământ; acesta a venit la alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937.

44. „SPRE MAREA BIRUINȚĂ LEGIONARĂ"

DIN 1935, JANDARMERIA ȘI POLIȚIA ÎNTOCMISERĂ RAPOARTE ALARmante, arătând că legionarii câștigau teren în toată țara. Încetul cu încetul, acaparau spațiul public. Cântecele lor răsunau pretutindeni: la târgurile de vite, la hramurile bisericilor, la nunți, la serate dansante sau literare, la cinema, în universități și în trenuri. În toată țara se ridicaseră troițe, pe garduri și porți fuseseră inscripționate simbolurile legionare. Adepții mișcării construiseră, în regim de voluntariat, biserici, fântâni, case și străzi, adesea cu ajutorul populației locale. Propaganda faptei și a tăcerii îi impresiona pe țărani. În centrele industriale, muncitorii intrau masiv în Corpul Muncitoresc Legionar. În universități, consiliile studențești erau dominate de legionari. În școli și licee, profesorii cultivau entuziasmul pentru „România de mâine". Mulți preoți se alăturaseră mișcării, pe față sau pe ascuns. În armată, numeroși ofițeri își manifestau, de asemenea, simpatia: cei tineri în mod deschis, iar cei mai înalți în grad, ceva mai discret. La începutul anului 1938, diplomații erau de părere că două treimi dintre toți preoții și ofițerii erau de partea Legiunii. Brațul lung al mișcării ajungea până la Garda Palatului, al cărei comandant, Dumitru Coroamă, nutrea simpatii legionare. Printre funcționari, Legiunea se bucura de popularitate, lucru valabil și pentru o parte a boierimii și a elitelor urbane. Mobilizarea de masă din anul 1937 a adus Legiunii și partidului zeci de mii de noi membri. Prin moartea lui Moța și Marin în Spania, românii primiseră dovada eroismului și a spiritului de sacrificiu legionar. Asasinarea lui Duca și a lui Stelescu păreau uitate. Diversiunea cu Frontul Românesc al lui Vaida-Voevod eșuase. Ascensiunea puterilor Axei întărea orientarea politicii externe a lui Codreanu.[1]

Când România a intrat, în toamna anului 1937, în campania electorală pentru alegerile din 20 decembrie, Legiunea putea să conteze pe recolta eforturilor depuse de-a lungul mai multor ani. O premisă în acest

||| CETĂŢENI BUZOENI, |||

G. I. DUNKA

GH. BRATIANU

Sunt şapte ani şi şase luni, de la Iunie 1930, de când ţara trecea prin aceleaşi grele **momente** prin care trece şi astăzi.

Aceiaşi oameni, care atunci uneltau din răsputeri, prin cele mai josnice mijloace, în contra **restauraţiunii** ordinei în stat, ameninţă astăzi, prin permanentizarea lor la guvern, existenţa însăşi a Statului Român.

Patru ani de nefastă guvernare, prelungită prin fel de fel de tertipuri până la extrema limită. Patru ani de asupriri şi necinste, de umilinţi, lichelism şi slugărnicie, nu le-a fost deajuns pentru a distruge şi ultima celulă de demnitate şi mândrie, de cinste şi conştiinţă naţională care palpită încă în sufletul fiecărui adevărat Român şi, atunci, prin mijloace specifice numai lor, s'au instalat din nou la cârma statului, pentru a distruge şi ceiace mai este de distrus.

Atunci, în 1930, s'a ridicat din mijlocul nostru un om, unul singur, care datorită naşterii, culturei şi mai ales hotărâri de care a dat dovadă, a făcut ca mişei să amuţească, să se ascundă în gaură de şarpe, şi restauraţiunea să rămâe fapt împlinit.

Astăzi, acelaş om, **GHEORGHE BRATIANU**, în faţa pericolului care ne ameninţă, se ridică din nou cu glasu-i de Român neaoş pentru a preîntâmpina ca freamătul de mânie şi de revoltă al opiniei publice să nu se transforme mâine, într'o năprasnică furtună.

De data aceasta, însă, numai este singur.

Un partid întreg, călit în lupte grele, îl urmează cu credinţă, iar **pactul** încheiat de partidul „Naţional-Ţărănesc" cu partidul „Totul pentru Ţară" şi cu partidul lui **Gheorghe Brătianu**, este o garanţie mai mult că cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu acela al voturilor voastre, alegători Buzoeni, mişeii vor fi măturaţi şi vor dispare cum au dispărut şi în 1930.

Cetăţeni,

Pentru alegerile de Cameră, care vor avea loc la 20 Decembrie a. c. Gheorghe Brătianu, prezintă alegătorilor Buzoeni, următoarea lista de candidaţi, având semnul trei linii în picioare ||| şi cu subsemnatul în fruntea ei:

1) GEORGE I. DUNKA
2) Dr. TOMA MURGU
3) MIHAIL POPESCU avocat
4) ALEXANDRU BRANISKY inginer
5) NICOLAE BOGDANESCU avocat
6) ALEXANDRU GOTSMAN inginer

Mă cunoaşteţi de mulţi ani. Am fost de mai multe ori reprezentantul vostru în parlament şi Prefect al judeţului vostru. Nu v'am înşelat, nu v'am minţit niciodată şi cuvântul meu a fost cuvânt.

Alături de mine candidează prieteni, vouă bine cunoscuţi, cu obrazul curat şi mâini nepătate.

Asupra niciunuia dintre aceştia n'a planat vreodată, bănuiala unei fapte infamante, care să-i ameninţe cu puşcăria sau ocnă.

Nici unul dintre noi nu s'a atins de un ban străin, de un ban nemuncit.

Trăim din seul nostru, din munca noastră cinstită şi curată, aşa că pot, fără frică, să mă dau pentru prietenii mei, chezaş vouă, cum m'aşi da pentru mine însumi.

VOTAŢI, deci, candidaţii pe care vă îi prezintă GHEORGHE BRATIANU.
VOTAŢI, cu încredere, lista având semnul trei linii în picioare |||
VOTAŢI, pe aceia al căror trecut, vă stă chezăşie de cinste, dreptate şi mai multă omenie.

|||

SĂNĂTATE ŞI GÂND BUN SĂ VĂ DEA D-ZEU,
GEORGE I. DUNKA

Gheorghe Brătianu invocă, în campania electorală din 1937, pactul de neagresiune cu partidul Totul pentru Ţară.

sens era și „pactul de neagresiune“ cu Iuliu Maniu și Gheorghe Brătianu. Acest pact urmărea, formal, desfășurarea de alegeri libere, dar se opunea de fapt guvernului carlist condus de Tătărescu și mai ales tendințelor dictatoriale ale monarhului. Maniu îi ceruse lui Codreanu să-i marginalizeze din anturajul său pe oamenii apropiați regelui, mai ales pe Nae Ionescu și Mihail Manoilescu; cel dintâi îi catalogase pe oamenii lui Maniu drept „jidani țărăniști“. În contrapartidă, Maniu a făcut în așa fel încât fostul ministru de externe Nicolae Titulescu, de mai mulți ani adversar al Legiunii și critic influent pe plan internațional al monarhului, înlăturat de rege din guvern din cauza apropierii diplomatice de Uniunea Sovietică, să caute o conciliere cu Codreanu. Titulescu s-a înjosit atât de mult, încât, într-o broșură, a trecut răspunderea desființării Gărzii de Fier, din decembrie 1933, asupra lui Ion Gheorghe Duca, fapt care i-a scandalizat pe liberali, dar n-a reușit să diminueze iritarea lui Codreanu în privința fostului șef al diplomației române. Într-unul din rarele lui interviuri, Codreanu a subliniat că apropierea de Maniu avea la bază stima personală: „Mi-a făcut impresia unui om cu sufletul curat, ca a[l] unui tânăr din generația noastră. Vă spun lucrul acesta pentru că

Iuliu Maniu, personaj central al vieții politice în România interbelică, aici pe un afiș electoral.

eu apreciez, înainte de înțelepciune, puritatea sufletească a oamenilor. Fără aceasta, toate celelalte nu mai înseamnă nimic".[2]

În decursul anului 1937, Legiunea și partidul investiseră masiv în consolidarea structurilor organizatorice. Explozia numărului de membri copleșise conducerea. Dincolo de asta, mobilizarea nu se desfășura uniform în diferitele regiuni. La jumătatea lunii octombrie 1937, Codreanu a hotărât suspendarea înscrierilor. În campania electorală propriu-zisă, partidul și Legiunea desfășurau, pentru prima oară după 1933, acțiuni în toată țara, chiar dacă nu era vorba de manifestații ample. Codreanu însuși conducea acțiunile de la București. În zonele rurale, agenții electorali, adesea studenți, se loveau de represiunea hotărâtă a jandarmeriei. Manifestările electorale planificate în regiunea petroliferă de la nord de București au fost interzise de poliție. Legiunea a avut întotdeauna succes în contextul stabilirii unor legături directe între oameni. Cea mai importantă manifestare a fost, după înmormântarea lui Moța și Marin din februarie, înmormântarea generalului Cantacuzino-Grănicerul, decedat la 9 octombrie 1937. Codreanu l-a numit ca succesor pe adeptul său de încredere, Gheorghe Clime, conducătorul muncitorilor legionari. În acest fel, aripa social-revoluționară a dobândit o influență sporită în partid. Campania electorală a fost planificată cu precizie militară. Toți legionarii au fost implicați, inclusiv în supravegherea procesului de vot din ziua alegerilor, pentru a se împiedica eventuale falsificări. Reușita acestei acțiuni a fost confirmată de ministrul Franței la București, Adrien Thierry, care critica în raportul său către Paris intervenția jandarmeriei și instituirea carantinei în zonele rurale.[3]

Populația părea cucerită de Legiune, iar cooperarea cu politicieni respectați ai opoziției sporise renumele organizației. În provincie, atmosfera era încărcată, după cum o dovedesc rapoartele poliției: într-un vagon de clasa a III-a, pe ruta Vaslui–București, studenții au atârnat un tablou al lui Codreanu și au intrat în conflict cu conductorul trenului, care voia să-l înlăture. La Orhei, în Basarabia, un conducător legionar a anunțat că vrea să vadă guvernul tras în țeapă și că avea numele tuturor dușmanilor pe o listă neagră. Din multe regiuni, cum a fost cazul, spre exemplu, la Ploiești, soseau vești despre „echipe de sacrificiu" dispuse la violență. Conducătorii regionali din Oltenia vedeau în alegeri o luptă pe viață și pe moarte între Legiune și *establishment*.[4]

Pe baza rapoartelor alcătuite de oamenii săi de încredere, Codreanu conta pe circa 25-27 de procente din totalul voturilor. La alegerile propriu-zise, care au avut loc la 20 decembrie 1937, pe un ger năprasnic, partidul Totul pentru Țară a ajuns, după publicarea cu mare întârziere

a rezultatelor oficiale, la 478 000 de voturi (15,58 procente). Codreanu, care, într-o stare de spirit febrilă, își făcea propria numărătoare, a ajuns împreună cu oamenii săi la cifra de 1,28 milioane. În 1946, șeful Siguranței, Eugen Cristescu, avea să declare că numărul real de voturi acordat legionarilor fusese mult mai mare decât rezultatul oficial. Constantin Argetoianu, ca întotdeauna bine informat, cunoștea rezultatul corect: 22 de procente pentru Codreanu. În aceste condiții, titlul triumfător din *Buna Vestire* nu era foarte exagerat: „Am fost cinci – suntem un milion – vom fi țara toată", cita ziarul o lozincă a Legiunii, adăugând apăsat: „Prefacerea sufletească a neamului românesc într-un neam cu mândrie împărătească e în mers. Și mersul ei nimic nu îl poate opri. Nimeni nu se îndoiește că adevăr vorbesc legionarii: «Vom fi țara toată». Ba poate că sunt chiar de azi".[5] În mod neobișnuit pentru România, alegerile se desfășuraseră relativ liber, deși campania electorală nu fusese deloc lipsită de violență. Încă și mai neobișnuit era faptul că guvernul condus de Gheorghe Tătărescu, în ciuda manipulării masive a alegerilor, nu izbutise să obțină majoritatea.

Legionarii triumfau. Preluarea guvernării părea iminentă. Circulau zvonuri despre o lovitură de stat. Oportuniștii intrau în Legiune în valuri. Ediția de Anul Nou a ziarului legionar *Buna Vestire* a fost publicată cu titlul „1938 – Anul legionar". *Almanahul legionar* pentru anul 1938 anunța: „vom face din fiecare român un erou, gata de luptă, gata de jertfă, gata de moarte. Omul nou, sau națiunea înnoită, presupune o mare înnoire sufletească, o mare revoluție sufletească a poporului întreg". Mesajul „înnoirii sufletești" mergea mână în mână cu disprețuirea ostentativă a aspectelor materiale, atribuite lumii celei vechi, care trebuia învinsă: „Nu te gândi că sub regimul legionar vei putea trăi din afaceri, mită, intervenții". Codreanu credea că la următoarele alegeri va obține legal majoritatea.[6]

Marile partide democratice erau slăbite în urma luptelor interne și, astfel, incapabile să apere eficient statul constituțional. La 28 decembrie 1937, regele a încredințat formarea guvernului Partidului Național Creștin al lui Goga și A.C. Cuza, care obținuse doar 9,62 procente din voturi. Astfel, Carol II a adus la putere niște politicieni antisemiți, printre care profesori și intelectuali de frunte, care cereau de ani buni „eliminarea" evreilor, dar care aveau o susținere precară în Parlament. Pozițiile-cheie au fost încredințate de rege „centriștilor" din Partidul Național-Țărănesc grupați în jurul lui Armand Călinescu, măsură prin care Carol II a slăbit considerabil opoziția democratică. Armata a câștigat-o de partea sa prin cooptarea lui Ion Antonescu.[7]

În jurnalul său, monarhul a notat cu privire la formarea cabinetului: „Normal, după tabloul prezenței electorale, aș fi trebuit să[-l] chem pe Codreanu. Nimeni, în afar' de legionari, n-ar fi aprobat acest gest. Pentru mine, era o totală și absolută imposibilitate. Metodele teroriste ce le adoptase, antisemitismul violent, ideile lor vădit radicale în politica externă, răsturnarea alianțelor, legătura antinaturală de a se apropia numai de Germania, în general toate metodele lor radicale și antisociale. Mi-a rămas, deci, o singură soluție constituțională, aceea de a face apel național-creștinilor lui Goga și Cuza".[8]

Carol II sprijinise însă Legiunea din umbră timp de ani buni, iar cu zece luni mai devreme ar fi vrut să devină conducătorul acesteia. Acum, ca pretinsă măsură împotriva Axei și antisemitismului, îi numea în fruntea guvernului pe admiratorii radical antisemiți ai lui Hitler, ale căror vizite la Nürnberg și Berlin erau cunoscute tuturor și fuseseră denunțate în termeni duri, în timpul campaniei electorale, de Partidul Național-Țărănesc. De cealaltă parte, Julius Streicher și Alfred Rosenberg îl lăudaseră în mod public pe A.C. Cuza, numindu-l „mentorul antisemitismului european". Acest lucru se știa și în România.[9]

Partidul Național Creștin avea să-și dovedească în scurt timp incapacitatea de guvernare, vădind, prin extensie, incompetența generală a tuturor partidelor, ceea ce corespundea calculului dictatorial al monarhului. PNC mai servea însă la îndeplinirea unui scop. Printr-o înțelegere secretă cu Armand Călinescu, s-a dat mână liberă batalionului de asalt al PNC-ului, „Lăncierii", ținta fiind nu neapărat populația evreiască, ci mai ales Legiunea. În jurnalul său, Carol II nota: „Goga, mai ales, și Cuza sunt dușmani de moarte ai gardiștilor și hotărâți de a întreprinde orice pentru exterminarea lor. În aceasta vor fi perfect secondați de Călinescu, care este complect de acord cu ei". Faptul că, în acest fel, a fost instituită o dreaptă loială sistemului, dar coalizată împotriva Legiunii revoluționare, a fost înțeles și de ambasadorul sovietic. Aripa cuzistă a guvernului Goga–Cuza își încheia vechile socoteli cu legionarii, iar regele și ministrul de interne nu erau nevoiți să suprasolicite jandarmeria în contextul acestei escaladări calculate a violenței. A urmat o perioadă de turbulențe și lupte de stradă între Cămășile Albastre cuziste și Cămășile Verzi legionare. În plus, Partidul Național-Țărănesc și-a mobilizat Gărzile Țărănești.

Pe plan național, noul guvern a adoptat legi antisemite, care au dezlănțuit panica în rândul populației evreiești. Ziarele de mare tiraj de stânga, deținute de evrei, au fost interzise. Libertatea presei a fost îngrădită și mai mult de cenzură. Evreilor li s-a retras licența de comercializare a

băuturilor alcoolice. Goga a anunțat verificarea naturalizărilor, care, după 1918, avuseseră oricum loc la presiunea internațională, și expulzarea a jumătate de milion de imigranți evrei. La sate au apărut zvonuri legate de exproprierea evreilor. Exodul masiv al capitalului și retragerea din viața economică a oamenilor de afaceri evrei au aruncat țara într-o criză gravă. Pe 31 decembrie 1937, cursul dolarului a crescut de la 160 la 200 de lei. Bursa a fost închisă până la 10 ianuarie 1938, iar titlurile de stat românești s-au devalorizat, fiindcă țările occidentale au avut o puternică reacție negativă. Ambasadorul britanic a catalogat guvernul drept fascist și a pus sub semnul întrebării vizita lui Carol II la Londra, care urma să aibă loc în martie 1938. Ministrul Franței în România, Adrien Thierry, sprijinea din culise formarea unui guvern alcătuit din liberali și național-țărăniști, în fruntea căruia urma să se afle Dinu Brătianu. Însă mareșalul Palatului Regal, Ernest Urdăreanu, a zădărnicit acest plan, atrăgându-i atenția trimisului francez că mulți național-țărăniști respingeau cursul anticarlist al lui Maniu, iar linia de ruptură se desfășura de-a lungul Carpaților; oameni ca Titulescu constituiau o excepție de la această regulă. La liberali, se certau Dinu Brătianu și Gheorghe Tătărescu. Urdăreanu voia să-i inoculeze ministrului francez ideea că regele se temea de o lovitură de stat din partea lui Maniu și Codreanu; în același timp, el a căutat să-și liniștească interlocutorul, explicându-i că Ion Antonescu primise sarcina de a ține în frâu simpatiile legionare din cadrul armatei. Trimisul german considera că guvernul Goga–Cuza este proitalian. Telegrama de Anul Nou a lui Goga către Hitler n-a folosit la nimic, după cum n-a avut succes nici încercarea, susținută de Rosenberg, de a curma interesul Germaniei pentru Legiune. La scurtă vreme, și ambasadorul italian la București, Ugo Sola, se arăta sceptic: 75% din elitele românești erau de origine evreiască, drept care, considera el, Goga n-avea nici o șansă.[10]

Cu cât situația devenea mai haotică, cu atât creștea controlul regelui. Carol II se putea prezenta drept singurul garant al liniștii și ordinii, în stare să salveze țara de fascismul amenințător. Înainte de întrunirea Parlamentului, s-au stabilit noi alegeri pentru luna martie a anului 1938. Declarațiile naive ale lui Codreanu în materie de politică externă și numeroasele rapoarte care prezentaseră Garda de Fier ca vlăstar al național-socialismului n-au rămas fără rezultat. La Londra și Paris a sporit teama de Legiune, în timp ce Roma și Berlinul vedeau nu în Codreanu, ci în Goga reprezentantul intereselor lor. Faptul că, în România, cuziștii lui Goga primiseră de la rege misiunea de a acționa împotriva legionarilor abia dacă a fost perceput, iar complexitatea situației abia dacă a fost înțeleasă.

Formarea guvernului din antisemiți radicali și țărăniști cumpărați de rege zgâlțâise sistemul politic. Vechile partide au reacționat. La sfârșitul lunii decembrie 1937, schisma liberală a fost vindecată prin reunificarea dintre vechiul partid condus de Dinu Brătianu și tinerii liberali sub Gheorghe Brătianu. Totuși, premierul carlist aflat pe picior de plecare, Gheorghe Tătărescu, țesea intrigi eficiente împotriva acelor liberali care se opuneau perspectivei unei dictaturi regale. În Partidul Național-Țărănesc, Iuliu Maniu era vizibil slăbit. Din „pactul de neagresiune" nu mai rămăsese mare lucru, fiindcă Gheorghe Brătianu ieșise din ecuație, iar Corneliu Codreanu ezita între păstrarea coaliției alături de Maniu și concilierea cu Goga, mult mai apropiat ideologic.[11]

Între 20 decembrie 1937 și 10 februarie 1938, evenimentele care au marcat istoria României s-au succedat foarte rapid. Codreanu nu mai fusese niciodată atât de aproape de putere. La 29 decembrie 1937, serviciul de informații raporta că 50 000 de muncitori legionari plănuiau un marș spre București, sub pretextul de a-l da jos pe ministrul de externe, Istrate Micescu. Codreanu, presupusul lider revoluționar, se afla însă la Predeal, unde se refăcea după campania electorală la schi. Între timp, ceilalți oameni din fruntea mișcării se sfătuiau la București. Circulau insistent zvonuri potrivit cărora regele Carol II urma să fie înlocuit cu prințul moștenitor Mihai.[12]

Codreanu nu-și făcea însă mari planuri, căci se vedea din nou expus presiunilor venite din partea carliștilor și anticarliștilor din rândurile Legiunii. Între începutul lui ianuarie și data de 9 februarie s-a îndepărtat de Maniu, apropiindu-se de Goga. Reorientarea politică era radicală: alianța pentru ocrotirea Constituției era abandonată în favoarea unei reunificări parțiale a taberei naționalist-antisemite. Diferitele etape ale acestui proces pot fi reconstituite, dar motivele evenimentelor sunt mai greu de elucidat. Anticarliști precum Gerota și profesorul de liceu Grigore Forțu îl presau pe Codreanu să mențină alianța cu Maniu. De Anul Nou, Căpitanul promitea încă solemn că, împreună cu liderul țărănist, va duce o luptă pe viață și pe moarte împotriva regelui. La 5 ianuarie 1938, a negociat cu Maniu la hotelul Athénée Palace din București, unde acesta i-a oferit funcția de premier în cadrul unui guvern de coaliție. Codreanu a stat la îndoială, fiindcă în culise interveneau legionarii carliști, dar mai ales Ion Antonescu, care voia să medieze între Căpitan și Carol II. Generalul l-a avertizat pe Codreanu cu privire la infiltrări ale comuniștilor în rândurile Legiunii: muncitorii cereau o revoluție, îndepărtându-se de ideea fundamentală a mișcării. Antonescu n-a devenit doar un important om de legătură între Codreanu și *establishment*-ul credincios

regelui; era văzut de trimișii puterilor occidentale ca un partener de dialog extrem de important, datorită francofiliei lui cunoscute. Deși purta discuții cu toată lumea, Antonescu nu își lua nici un angajament, ci, gândindu-se la propria poziție, își asuma rolul de mediator între Legiune, rege și puterile occidentale. Prin intervenția ziaristului Stelian Popescu, trimisul francez Adrien Thierry s-a întâlnit cu generalul la 24 ianuarie 1938. Popescu îl informase pe Thierry că, în săptămânile precedente, Antonescu făcuse tot posibilul pentru a tempera Legiunea, mai ales în chestiuni de politică externă. În discuția cu Thierry, Antonescu a spus că Legiunea nu mai putea fi reprimată violent, iar în ceea ce privea politica externă, nu mai putea fi deturnată de la traseul ei, favorabil Germaniei. Prin urmare, era important ca liderul Legiunii să fie înconjurat de oameni chibzuiți, care să-i aducă aminte de răspunderea pe care o avea față de națiune. Antonescu a mai spus că îl sfătuise pe rege să respecte Constituția. Codreanu, pe de altă parte, părea să aibă încredere în Antonescu și chiar să fie deschis la o convorbire cu regele. Voia însă să fie invitat în audiență, nu să o solicite el. Pe 20 ianuarie 1938, i-a scris lui Ion Antonescu: „I. Dacă e vorba să fiu chemat: M.S. *alege momentul*, la orice oră din zi sau din noapte. II. Dacă e vorba să cer eu audiență, e *bun să aleg eu momentul*, în așa fel încât să nu am inconveniente. III. În cazul de față, acum nu-mi convine. Căci sunt în tratative cu dl Maniu. Este *foarte posibil* ca să nu se mai încheie *pactul de neagresiune*. N-aș dori ca să se interpreteze aceasta ca o urmare a audienței mele la Palat". Dată fiind neîncrederea lui Codreanu față de monarh, în acel moment de tensiune politică extremă audiența n-a mai avut loc. Maniu se băgase din nou pe fir, iar conducătorul legionar de la Storojineț, din nordul Bucovinei, boierul Neagoe Flondor, înrudit cu mareșalul Palatului Regal, a trebuit să dea deoparte fracul deja pregătit, căci Codreanu refuzase indignat o asemenea costumație: dacă ar fi mers în audiență, s-ar fi prezentat doar în costum național în fața monarhului. În acele zile tensionate, Codreanu a acceptat mai multe cereri de interviu din partea ziarelor occidentale. A răspuns ziarului fascist italian *La Stampa*, dar și ziarului britanic *Daily Herald*. Pentru cel din urmă a declarat, la 15 ianuarie 1938, că relația lui cu regele era „corectă", dar că el insista totuși în direcția unei schimbări în politica externă, care să se manifeste împotriva „bolșevismului satanist". În privința politicii interne, respingea atât democrația, cât și dictatura regală, prin formularea „noi suntem pentru creștinism, dragoste și credință, căci aceasta este adevărata dictatură". Față de Goga se arăta mai împăciuitor: nu va lupta împotriva unui guvern care ia măsuri antisemite *și* acționează împotriva Legiunii, chiar dacă nu

înțelege multe lucruri. Nu voia să devină unealta evreilor într-o luptă fratricidă între grupările naționale, nici nu se plângea de politica legionară a guvernului, ci se mărginea să spună: „Dumnezeu să vă ajute să faceți pentru popor ceea ce am vrea noi". În orice caz, trebuia evitat conflictul care amenința să apară între coroană și neam. La sfârșitul lui ianuarie, a intrat în scenă Vaida-Voevod, cerând o declarație de loialitate față de dinastie. În schimb, Codreanu l-a rugat să intervină pentru încetarea violențelor împotriva legionarilor.[13]

Însă aceste violențe au escaladat. Prim-ministrul Goga se simțea neajutorat, realizând că este jucăria unor forțe mai puternice. Întrucât partenerii lui de guvernare, cuziștii și fosta grupare de centru, îl obstrucționau foarte eficace, el vedea în asocierea cu Codreanu singura cale de scăpare. La 5 februarie 1938, Codreanu a publicat o circulară la adresa goga-cuziștilor: „Bine, frate naționalist, tu faci lagăre pentru români? [...] Vrei tu ca la sfârșitul guvernării tale să ieșim noi, românii, nimiciți, iar hoardele jidănești, pe care pretinzi că ai venit să le nimicești, să iasă neatinse?"

La 6 februarie 1938, Codreanu s-a întâlnit cu dr. Gerota și cu Alecu Cantacuzino în Casa Verde, manifestând înțelegere pentru A.C. Cuza și Goga, care, după părerea lui, erau manipulați de Călinescu și de șeful Poliției, Marinescu. Codreanu era totodată influențat de trimisul polon și de cel german; trimisul polon Arciszewski păstra legătura, în acest sens, cu colegul său german Fabricius. Polonia își dorea o Românie puternică drept aliat împotriva Uniunii Sovietice. Prin urmare, trimisul polon a intervenit pe lângă Ion Antonescu, căruia i-a cerut să-l determine pe Codreanu să adopte un comportament neutru față de Goga. Alfred Rosenberg miza, de asemenea, pe unificarea dintre PNC și Legiune. Polonia și Germania încercau astfel să stabilizeze tabăra naționalistă românească, ambele voind să îndepărteze România de Franța și s-o facă să adopte o orientare antisovietică.[14]

La 9 februarie 1938, prin medierea diplomatului Mihai Sturdza, membru al înaltei aristocrații, Codreanu s-a întâlnit cu Goga în casa industriașului Ion Gigurtu, simpatizant legionar. Cei doi au ajuns la o înțelegere. Senatul Legiunii a hotărât ca ramura de partid să suspende lupta electorală. Tatăl lui Codreanu luase poziție, la 8 februarie, împotriva dictaturii și violenței, declamând că țara nu este o moșie de dat în arendă și că poporul român nu se va lăsa subjugat.[15]

În decurs de o lună, Codreanu schimbase direcția politică dinspre Maniu spre Goga, de la o alianță care, în ciuda atitudinii politice diametral opuse, se baza pe stimă, pe convingerea – nouă pentru Codreanu –

în importanța regulilor politice și a rezistenței împotriva unei dictaturi iminente a camarilei spre o coaliție întemeiată ideologic. Codreanu spera într-o mișcare unitară naționalist-antisemită, care să pună capăt tulburărilor asemănătoare unui război civil și vechii schisme cu PNC/LANC, aducând, de asemenea, extrema dreaptă la putere, printr-o victorie clară în alegeri. Nu îndrăznea să se asocieze cu forțele anticarliste, în parte chiar antidinastice, împotriva monarhului. Nici în această problemă hotărâtoare n-a ajuns să adopte o poziție clară. Respectul profund față de coroană poate explica parțial ezitarea acestui regalist convins. Pe lângă asta, în urma unor alegeri relativ libere, o extremă dreaptă unită ar fi avut perspective bune de succes și ar fi putut prelua puterea legal, situație în care influența regelui putea fi limitată. Cât despre Goga, care avea relații din ce în ce mai tensionate cu aripa cuzistă a partidului său, el s-a îndepărtat politic de rege prin acest pact, scuturându-și dependența de până atunci. Ion Antonescu juca în continuare, din umbră, un rol însemnat: îl îndemna pe Codreanu la moderație, întreținea legături cu ambasadorul britanic, iar la 12 februarie 1938 a pregătit o mobilizare parțială, fiind preocupat de granița de vest.[16]

Carol II, susținut de ministrul său de interne, Armand Călinescu, accelerase pregătirile pentru o lovitură de stat cu mult înainte să se producă apropierea dintre grupările dreptei naționaliste. La 18 ianuarie 1938, cei doi aleseseră deja noi simboluri electorale, fapt menit să-i dezorienteze pe alegătorii slab alfabetizați. „Vechile sisteme de presiuni și falsificări nu mai sunt eficace", considera Călinescu. La 31 ianuarie 1938, regele și ministrul de interne au căzut de acord asupra unui plan de acțiune secret în vederea instituirii unei dictaturi, care prevedea înzestrarea masivă a Jandarmeriei cu arme automate și gaze otrăvitoare – „întâi gazele și apoi arme", nota ministrul. Lovitura de stat a fost planificată până în cele mai mici detalii: epurarea armatei de legionarii infiltrați, înlăturarea partidelor, o nouă constituție – „bine schițată, în taină" –, numirea în fruntea guvernului a unui om cu înalt prestigiu, organizarea rapidă a unui referendum asupra Constituției, „o nouă atmosferă, de reală înnoire" împotriva „forțelor revoluționare primejdioase".[17]

Între timp, liberalii pășiseră pe calea confruntării cu Legiunea, iar direcția tinerilor liberali fusese abandonată. Dinu Brătianu l-a atacat vehement pe Codreanu în ziarul liberal de partid *Viitorul*. Noțiunile-cheie erau impunitatea, teroarea, fanatismul – făcându-se trimitere la Petrache Lupu și la Maglavit –, infiltrarea comuniștilor, „germenii revoluției", dezorientarea conștiințelor. „De la marșul unor tineri în uniformă care pot cânta în cor și până la rezolvarea unor probleme sociale, economice,

financiare și politice este un drum lung. Valurile revoluției mătură tot ce le stă în cale, nimicindu-i chiar pe cei care le-au stârnit". Rareori a rezumat un politician natura și dinamica Legiunii atât de clar; în același timp, viziunea paternalistă arată cât de departe erau vechile elite de cele mai puternice forțe sociale.[18]

La 10 februarie 1938, Goga s-a prezentat într-o audiență la Carol II: „Te-ai pus de acord cu Codreanu? Foarte rău, dragă Goga, foarte rău. Voi forma alt guvern". Goga s-a retras. În ajun, Carol II discutase ultimele detalii ale loviturii de stat împreună cu ceilalți conspiratori – ministrul de interne Călinescu, Gheorghe Tătărescu și mareșalul Palatului Regal, Urdăreanu. Pentru păstrarea aparențelor, politicieni de frunte au fost convocați la rege și ademeniți cu posturi de miniștri. Cu această ocazie, Iuliu Maniu a evidențiat încă o dată pericolul instaurării unei dictaturi. Monarhul a suspendat Constituția, pretextând că apără țara de primejdia fascistă.

Această hotărâre a fost influențată și de considerente de politică externă. Franța făcea cele mai mari presiuni, amenința cu încetarea livrărilor de arme și cu retragerea garanției franceze pentru granițele românești. Marea Britanie își manifesta, de asemenea, ostilitatea, având în vedere prietenia lui Goga față de Axă. Trimișii celor două țări la București, Adrien Thierry și Reginald Hoare, manifestau o profundă neîncredere față de monarh, în contextul legăturilor sale cu extrema dreaptă. Thierry relata că regele Carol II prelua elemente din programul legionar, fiind interesat mai mult să dezbine Partidul Național-Țărănesc și să slăbească rezistența lui Maniu decât să-l neutralizeze pe Codreanu. Călătorind prin țară, Thierry și-a făcut o impresie neliniștitoare: la Ploiești, a ajuns cu mașina în mijlocul unei nunți legionare, la care se spune că ar fi participat o treime din populația orașului. La lumina torțelor, se intonau cântece legionare; domnea – spune Thierry – „o atmosferă mistică". Ministrul de externe francez Yvon Delbos și omologul său britanic Anthony Eden renunțaseră la orice politețe diplomatică față de ministrul de externe Istrate Micescu, transmițându-i că, din punctul lor de vedere, România se îndrepta spre un regim totalitar. Franța se resemnase cu sfârșitul democrației pe aceste meleaguri, iar Thierry a spus: „Măcar de ne-ar scuti dictatura regelui Carol de cea a «Căpitanului» Codreanu". Uniunea Sovietică s-a folosit de dispariția unui diplomat de frunte de la reprezentanța sa din București – care, din câte se știe, a reapărut la Roma, ca transfug – pentru a intimida guvernul român. Ceea ce a urmat a fost un regim care a preluat numeroase elemente din ideologia și practica legionară.[19]

În seara zilei de 10 februarie, la ora opt, Codreanu a primit un telefon de la Gheorghe Cuza şi A.C. Cuza, care l-au rugat să-i primească în Legiune, întrucât ar fi fost traşi pe sfoară de ministrul de interne. Potrivit celor doi, toată violenţa împotriva legionarilor pornise de la Călinescu – acolo unde prefecţii erau cuzişti, Legiunea fusese cruţată. Codreanu i-a scris lui Gheorghe Cuza, refuzându-l, dar promiţând să se răzbune pe duşmani, fireşte fără a-i numi. Căpitanul a adoptat această atitudine şi pe fondul planurilor de asasinat îndreptate împotriva sa, urzite de ministrul de externe Istrate Micescu cu ajutorul prefectului de Neamţ şi ajunse la urechile lui Codreanu graţie unui fost şef de stat-major.[20]

La ora unu noaptea s-a întrunit Consiliul de Coroană, care a pus în aplicare lovitura de stat, ştiind sigur că Occidentul îşi va arăta aprobarea. Adrien Thierry a raportat la Paris: „Regele Carol, în acelaşi timp neliniştit de tendinţele puternicului său vecin din răsărit şi zguduit în încrederea sa faţă de trăinicia regimului hitlerist, a constatat că, în urma greşelilor guvernului său, prietenia franco-engleză riscă să-i scape. Aceste împrejurări au provocat una din schimbările bruşte care-l caracterizează, aşa încât a hotărât să concedieze pe loc fragila echipă ministerială în spatele căreia crezuse, într-un moment de teamă, acum şase săptămâni, că se poate refugia". Cel dintâi premier al regimului de dictatură regală a fost patriarhul Miron Cristea. De distrugerea Legiunii, care se înţelegea pe sine drept mişcare naţional-ortodoxă, avea să se facă responsabil nimeni altul decât întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române. Cristea era omul de paie pe care-l căutaseră regele şi ministrul de interne. Coroana şi Biserica trebuiau să înlocuiască statul constituţional parlamentar. La 24 februarie, în urma unui plebiscit cu vot deschis, oral, a fost adoptată noua Constituţie – cu o majoritate, deloc surprinzătoare, de aproape sută la sută. Maniu conchidea lucid: „Carol se îndreaptă cu paşi repezi spre prăpastie. Nu este de regretat prăbuşirea lui iminentă, ci faptul că atrage în catastrofă ţara şi viitorul ei".[21]

45. LOVITURA DE STAT A REGELUI

DE CE N-A DAT CODREANU O LOVITURĂ DE STAT ÎN IANUARIE SAU februarie 1938, când opinia publică părea a fi de partea lui? Se poate argumenta că organizația lui nu era pregătită pentru acest pas. Lipseau unitățile paramilitare cu efective puternice, la fel și armele; lipsurile organizatorice ale mișcării, care creștea rapid, erau evidente. Mult anunțatul „Corp Moța–Marin" număra, la sfârșitul lunii ianuarie 1938, doar 6 800 de recruți neînarmați. Împotriva lui Codreanu stăteau jandarmeria, poliția și serviciile de informații. În armată se bucura de foarte multă simpatie, desigur, dar nu la nivelul structurilor de comandă. Ion Antonescu îi explicase fără echivoc lui Codreanu că, în caz de nevoie, armata va acționa în forță împotriva Legiunii. Este semnificativ că, la sfârșitul lunii decembrie 1937, nici serviciile de informații nu luau în calcul un puci clasic, ci un marș al muncitorilor asupra Capitalei. Codreanu trebuia să dea doar un semn, și avalanșa ar fi pornit. N-a făcut-o.

Analiza trebuie să țină seama de evoluția personalității lui Codreanu. În 1923, Codreanu plănuise asasinarea a jumătate din elită. În 1924, împușcase un șef al poliției. În 1933, el omagia încă modelul fascist clasic de folosire a forței. De aceea, contemporanii și istoricii n-au dat crezare declarațiilor lui de mai târziu, când se arăta în favoarea preluării legale a puterii și condamna punctual acte de violență ale adepților; afirmațiile sale în acest sens au fost catalogate drept acțiuni de propagandă și manevre înșelătoare. Totuși, analiza scrierilor lui Codreanu, și mai ales a documentelor personale, precum jurnalele și scrisorile, demonstrează că el își nuanțase abordarea. Odată cu înaintarea în vârstă, activistul fanatic al violenței devenise un om care oscila între acțiune politică și contemplație mistică și care, în momentele tensionate, se retrăgea în lumi mistice. Rolul său începea să semene, din ce în ce mai mult, cu cel al unui educator al neamului. În practica politică ezită din ce în ce mai mult, oscilând între fracțiunile concurente din Legiune și partid. Politicianul Codreanu

menționase în 1936, la Carmen Sylva, anii 1939–1940 ca moment al unei posibile preluări a guvernării, dar ulterior a devenit mai vag. Când spunea că mișcarea sa nu era pregătită să preia răspunderea guvernării, avea, din propria-i perspectivă, în multe privințe dreptate. Căci el urmărea înnoirea morală a societății, și prin aceasta, în cele din urmă, mântuirea colectivă transcendentă a neamului; în viziunea sa, puterea lumească era doar o etapă premergătoare în atingerea acestui țel. Dacă o obținea prea repede, proiectul de educație legionară risca să dea greș. Horia Sima a dovedit în 1940, în doar câteva săptămâni, cât de pertinentă era ipoteza lui Codreanu – desigur, din perspectivă legionară. În 1938, Căpitanul nu își manifesta imperativ dorința de a ajunge la putere. Preluarea puterii era mai curând condiționată, pe de o parte, de legalitate – fiindcă credea în succesul său în cazul unor alegeri libere – și, pe de altă parte, de ceea ce numea „pregătirea sufletească" a cadrelor sale.[1]

Există însă și alte motive importante. Codreanu avea îndoieli cu privire la reușita unui puci, consemnând acest lucru, în jurnalul său, încă din 1934. El știa că puterea statului era superioară puciștilor. La începutul anului 1937, după înmormântarea luptătorilor din Spania, când se vorbea insistent despre o lovitură de stat, a precizat, în Circulara 58, că Legiunea nu va organiza niciodată o conspirație sau o lovitură de stat. Totuși, în iunie 1937 un informator raporta că în cercul său restrâns se spunea: „Noi vom trebui să venim la putere numai prin forță"; pentru aceasta era nevoie ca lucrurile să fie pregătite cum se cuvine, pentru „a revoluționa statul, din temelie, creând statul legionar". Rapoartele informatorilor trebuie însă analizate cu prudență, de la caz la caz. Pe de altă parte, având în vedere schimbările din starea de spirit a Căpitanului și afirmațiile sale adesea impulsive, contradicțiile nu trebuie să ne mire prea mult.[2]

Câteva luni mai târziu și, de asemenea, și în timpul procesului său din primăvara anului 1938, Codreanu a declarat limpede că nu vrea să transforme România într-o a doua Spanie. Această motivație a fost probabil subestimată. Codreanu era profund tulburat de războiul civil din Spania și de moartea lui Moța și Marin. Teama de bolșevism a constituit o forță motrice de la începuturile lui politice și nu l-a părăsit niciodată. El îi prevestea României o soartă înfiorătoare în situația în care trupele sovietice ar fi venit în țară, fie și pentru a trece mărșăluind spre Cehoslovacia. Șase ani mai târziu, temerile lui au devenit realitate. Din punctul de vedere al lui Codreanu, un puci legionar ar fi provocat un război civil, iar acest lucru s-ar fi întâmplat într-o țară a cărei graniță răsăriteană nu era recunoscută de Uniunea Sovietică, care, de altfel, purta în

Spania un război prin intermediari; după cum am menționat, Ion Antonescu vedea situația într-un mod asemănător.[3]

Renunțarea la varianta loviturii de stat l-a adus pe Codreanu într-o situație dificilă; îi rămăsese doar asocierea cu o altă forță politică. Aici, și-a urmat impulsul ideologic, încheind cu Octavian Goga o înțelegere mediată de Germania. El conta pe alegerile de la 2 martie 1938 și spera că situația externă se va schimba în favoarea sa, prin ascensiunea rapidă a celui de-al Treilea Reich în spațiul dunărean. Credea că timpul acționa în favoarea lui. La 12 februarie 1938, un informator din cercul intim raporta că legionarii aveau de gând să aștepte majoratul prințului moștenitor Mihai. Potrivit acestui raport neobișnuit, dacă acesta n-ar fi devenit rege în 1940, dinastia urma să fie înlăturată, iar fiul mai mic al lui Moța avea să fie proclamat rege. Codreanu a hotărât să aștepte.[4]

Oricât de ciudat ar putea părea, Codreanu devenise un nehotărât, un factor de frânare și încetinire într-o mișcare ce se radicaliza tot mai mult. Succesul mobilizării muncitorilor, cooptarea unor aristocrați influenți cu agendă politică proprie, numeroasele fracțiuni reticente din cadrul mișcării, marginalizarea vechilor săi oameni de încredere au contribuit la înstrăinarea conducătorului de părți importante ale organizației pe care o crease. Codreanu mai ținea mișcarea laolaltă doar grație charismei lui incontestabile. Atitudinea și mesajele lui au devenit tot mai dificil de înțeles pentru partea predispusă la acțiune a mișcării, în puternică creștere. Spre deosebire de diverși diplomați de frunte și de oameni ca Ion Antonescu, Codreanu subestima caracterul social-revoluționar pe care-l asumase tot mai mult Legiunea începând cu sfârșitul anului 1936. Revelatoare sunt aprecierile lui Antonescu dintr-o convorbire cu trimisul extraordinar britanic Reginald Hoare; el descria Legiunea ca pe un protest politic declanșat împotriva uriașei corupții din țară, iar pe Codreanu, ca pe un mistic („în parte, o revoltă împotriva abaterilor politicienilor din partide și, în parte, un fel de misticism"). La remarca lui Hoare privind infiltrarea comuniștilor în Legiune, „... generalul mi-a spus că discutase foarte serios cu Codreanu despre prezența comuniștilor în mișcarea sa. Răspunsul acestuia fusese că erau cu toții convertiți, iar generalul evidențiase absurditatea unei asemenea idei, întrucât nu era vorba de adeziuni individuale, ci de grupuri întregi care se alăturau, păstrându-și organizarea intactă". Așadar, în cercurile politice importante de la București se știa că forța motrice a Legiunii nu mai era constituită de „vechii luptători" și de adepții unui crez legionar mistic, ci, în măsură tot mai mare, de revoluționari dispuși la violență. Aici, Antonescu era mai lucid decât Codreanu. Această situație avea să provoace urmări grave și să contribuie la căderea lui Codreanu.[5]

Codreanu s-a îmbolnăvit la sfârșitul lunii ianuarie și, de îndată ce a fost posibil, s-a retras în munți. Înstrăinarea de dinamica pe care o provocase a devenit vizibilă și în urma acestei distanțări spațiale. Între 10 februarie și 17 aprilie 1938, când un val de arestări a slăbit considerabil Legiunea, Codreanu era oarecum detașat de evenimente. După suspendarea Constituției, a analizat împreună cu cercul intim situația creată de „Franța jidovită“. Legiunea, sublinia el, urma să acționeze în strictă legalitate, pentru a îngreuna demersurile noului regim. Puciul împotriva Constituției i-a adus pe Maniu și pe Codreanu din nou împreună, prin mijlocirea lui Gerota. Pe 22 februarie, la sfatul lui Maniu, Codreanu a desființat partidul Totul pentru Țară, dar nu și Legiunea. El voia să protejeze țara de tulburări, dar era convins că, în conflictul dintre coroană și națiune, va învinge aceasta din urmă. Credința tuturor legionarilor urma să fie pusă la încercare. Totodată, a dispus ca activitățile cuiburilor să se desfășoare în liniște. Arhiva a fost în mare parte distrusă, respectiv ascunsă – iar azi e probabil pierdută. Pe 7 martie, întreprinderile economice legionare și-au încetat activitatea.[6]

La 23 februarie 1938 a apărut ultimul interviu al lui Codreanu pentru străinătate, în *Daily Herald*. Ziaristul a căutat să dramatizeze lucrurile: portretul lui Hitler din biroul lui Codreanu fusese, pasămite, dat jos, ba mai mult, Căpitanul ar fi dat la o parte propriul tablou. „Ochii mari și frumoși ai chipeșului Hitler român nu vor mai privi către admiratori și dușmani“.

Pentru publicul intern, Codreanu a explicat că, odată cu desființarea partidului, guvernul nu va mai putea să acuze mișcarea de anarhie sau să folosească forța împotriva ei. La 28 februarie și-a adunat echipa de conducere, printre ai cărei membri se numărau Gârneață, Clime și Dumitrescu-Borșa. A respins varianta negocierilor. Dorea să învingă prin luptă. Potrivit raportului unui informator, ar fi spus: „Dacă aș fi chemat acum și mi s-ar oferi puterea, n-aș primi-o, pentru că ar însemna în primul rând să ajungem la tranzacții [...], și deci [la] compromiterea și chiar ratarea reformelor revoluționare pe care vrem să le înfăptuim atunci când va veni biruința noastră“. Apoi și-a făcut cruce și a ridicat ședința cu cuvintele: „Am lăsat aici o foaie de hârtie și un creion, acestea în așteptarea zilei biruinței, când tot de aici voi scrie prima circulară a victoriei“. La 1 martie, i-a anunțat pe legionari că îi așteaptă o vreme a încercării. În acest mod teatral, voia să transmită încredere cercului său de apropiați. Poate credea, într-adevăr, că guvernul nu va îndrăzni să acționeze în forță împotriva lui. În fața adepților, a explicat că desființarea partidului trebuia privită ca o nouă „școală“, ca o „punere la încercare“ a încrederii și credinței lor.[7]

În mod vădit, Căpitanul voia să părăsească țara. Zvonurile au indicat ca destinații mai întâi Roma, apoi, fiindcă Italia n-a reacționat, Berlinul, ba chiar Londra, unde se pregătea traducerea cărții lui. La 1 martie, Codreanu a aflat că pașaportul i-a fost anulat. Dispoziția fusese dată de ministrul de interne personal, pentru a-l neutraliza politic pe conducătorul mișcării. Călinescu se temea, de asemenea, că puterile Axei l-ar putea folosi pe Codreanu ca mijloc de presiune împotriva României. Reacția Căpitanului a fost mai întâi de furie, apoi de neliniște. Cu puține zile în urmă, la 25 februarie 1938, eșuase un atentat asupra sa. Codreanu s-a retras la Predeal. Calea unui exil temporar era blocată. Nu pare să fi luat serios în considerare varianta fugii pe ascuns.[8]

În săptămânile următoare, starea lui de spirit a oscilat între dârzenie și disperare, între sete de răzbunare și resemnare. La 28 februarie vorbea despre demersuri pe lângă Hitler și Mussolini pentru a obține garantarea granițelor României Mari – până atunci nu luase în considerare un asemenea pas –, despre înscăunarea prințului moștenitor Mihai cu sprijin internațional și despre readucerea în țară a reginei Elena, care emigrase din cauza șicanelor lui Carol II și ale amantei acestuia, Elena Lupescu. Cumpănea din nou o acțiune anticarlistă. Dacă, în cazul unei emigrări provizorii, autoritățile nu l-ar mai fi lăsat să intre în țară, s-ar fi întors „pe o păsărică cu aripi de fier". De asemenea, Codreanu amenința să se răzbune pe Vaida-Voevod, Tătărescu, Iorga și pe patriarh, pe care-l numea „porc și sperjur".

Cu o săptămână înainte, la 22 februarie, îi scrisese ministrului de interne Călinescu o scrisoare în care-i reproșa încălcarea legii, jurământ fals și trădarea propriilor principii și în care anunța „lupta de eliberare a românilor din lanțurile puterii evreiești". În această scrisoare, Codreanu privea înapoi la cei șaisprezece ani de „luptă" politică, subliniind că și-a desființat partidul pentru că nu vrea să se lase împins într-un război civil. Suspendarea Constituției era privită ca o jignire a neamului, ca o provocare la război pentru orice român. Noul regim nu corespundea nici cursului istoriei, nici voinței poporului: „Pretutindeni națiunile refuză rolul de turmă. Ele voiesc rol de biruitor". Bătrânii, elitele, dar și Biserica Ortodoxă Română trădaseră poporul: „Actuala constituție este o piatră de mormânt pentru viața nației românești". Scrisoarea se dorea a fi o încheiere a socotelilor cu puterea și ducea lucrurile într-un punct din care nu mai exista întoarcere.[9]

Curând însă, în tumultul sentimentelor și-a făcut din nou loc încrederea. Evoluția politicii externe a avut un efect încurajator asupra lui Codreanu. Legionarii au salutat entuziasmați alipirea Austriei la Germania.

Potrivit raportului unui informator, Codreanu ar fi vorbit astfel: „Dictaturile polițiste instituite de oameni ce n-au nimic comun cu sufletul națiunei și cari le instituiesc contra națiunei nu pot să dureze; mai devreme sau mai târziu, se năruie. Nu pot dura decât regimurile de mână forte instituite de jos în sus, cari au consensul întregii națiuni, sau cel puțin a majorității națiunei, și care se bazează pe un ideal ce este al întregii națiuni. Regimuri noi cu oameni vechi nu se poate. Regimurile cari n-au la baza lor o morală nu pot trăi. Regimurile mixte care caută să împace «capra cu varza» se dovedesc până la urmă un simplu bluf. Cu cât regimul a fost mai despotic, cu atât reacțiunea este mai puternică. Popoarelor în genere le plac regimurile autoritare, nu însă cele despotice. În tot cursul istoriei s-a dovedit că toate regimurile despotice au avut urmări tragice și pentru cei ce le-au instituit, și asupra națiunilor. Forța armată și aparatul administrativ, în marea lor majoritate, de abia așteaptă momentul ca să reacționeze".[10] Așadar, Codreanu se simțea purtat de un trend istoric care, după părerea lui, trebuia să conducă la o stăpânire naționalist-autoritară sprijinită de mase. Dictatura regală, în schimb, era privită ca un regim artificial, fără suprastructură morală și fără sprijin în rândul populației. Căpitanul credea că are alături de el părți importante ale aparatului de stat. Regele, firește, nu putea să interpreteze un asemenea raport decât ca pe un semnal de alarmă. La 16 martie, Codreanu i-a trimis lui Hitler o telegramă de felicitare. În discuțiile purtate cu apropiații, prevestea căderea Cehoslovaciei, sfârșitul Micii Antante și implozia dictaturii lui Carol II, subliniind necesitatea unei alianțe cu Germania. Avea mari așteptări de la întâlnirea dintre Mussolini și Hitler, ce urma să aibă loc în mai 1938. Legionarii vedeau în Hermann Göring un susținător important. Codreanu primea rapoarte evidențiind nemulțumirea față de noul regim atât din partea corpului ofițeresc, cât și din Ardeal, unde îngrădirea drepturilor cetățenești provoca resentimente mai acute decât în Vechiul Regat, a cărui populație era mult mai pasivă și mai puțin educată politic. Codreanu își încuraja adepții. În anumite momente se simțea atât de puternic, încât lua în calcul o epurare temeinică a cadrelor. Uneori se mai retrăgea, așa cum făcuse și în timpul crizei guvernamentale de la începutul anului. La 1 aprilie a făcut o drumeție pe masivul Postăvaru, lângă Predeal.[11]

Celelalte partide politice fuseseră luate prin surprindere de lovitura de stat a regelui. Slăbiciunea lor s-a văzut limpede când, în decursul primăverii, tot mai mulți politicieni s-au lăsat ademeniți de ofertele monarhului și s-au alăturat dictaturii. În aprilie 1938, Dinu Brătianu și Iuliu Maniu au întreprins o încercare de a crea un front comun al opoziției,

dar au dat greş. Codreanu, care a fost şi el contactat, refuzase colaborarea cu liberalii. Regele şi ministrul de interne îşi puteau pune în practică planul de înlăturare a singurei opoziţii cu adevărat periculoase. Codreanu trebuia discreditat moral şi înlăturat din viaţa politică în urma unui proces aranjat. Din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică, unde se desfăşuraseră bine-cunoscutele procese staliniste, oferea material documentar bogat, lucru de care lumea era conştientă în România. Codreanu, a cărui ascensiune fusese înlesnită de o justiţie părtinitoare, avea să fie acum doborât de acelaşi sistem corupt. Situaţia era de două ori grotescă: Căpitanul fusese achitat pentru omucidere, dar urma să fie judecat pentru delicte pe care nu le săvârşise; pe de altă parte, statul recurgea la mijloace ilegale pentru a interveni împotriva unei mişcări care se dezvoltase prin violenţă şi cu ajutorul *establishment*-ului, dar care acum făcea apel la statul de drept pentru a se opune dictaturii regale.[12]

Ministrul de interne Călinescu a folosit drept pretext o polemică între Nicolae Iorga şi Codreanu pentru a intenta un proces împotriva celui din urmă. În *Neamul Românesc*, ziarul din care tânărul Codreanu îşi preluase ideile şi conceptele, istoricul a început o campanie împotriva Legiunii, cerând închiderea întreprinderilor economice legionare. La 26 martie 1938, iritat, Codreanu i-a trimis istoricului o scrisoare pătimaşă: „Ei bine, nu mai pot. Din marginile puterilor mele omeneşti, eu care te-am respectat îţi strig: eşti un incorect, eşti un necinstit sufleteşte. [...] Eu nu mă pot bate cu d-ta. N-am nici geniul, nici vârsta, nici condeiul şi nici situaţia d-tale. N-am nimic. D-ta ai totul. Dar din adâncul unui suflet lovit şi nedreptăţit îţi strig, şi îţi voi striga din adâncul gropii: eşti un necinstit sufleteşte, ţi-ai bătut joc pe nedrept de sufletele noastre nevinovate. Voi ne acuzaţi de violenţă, după ce aţi întrebuinţat contra noastră cele mai mari violenţe, împingându-ne la desperare şi păcat [...], voi necinstiţilor sufleteşte, vă vom dovedi acum că nu vom reacţiona în nici un fel la toate provocările voastre. Nu să ne închideţi comerţul nostru, să ne înăbuşiţi avântul, ci să ne bateţi la tălpi, să ne trimiteţi în Insula Şerpilor, să ne ucideţi cu pietre, să ne spânzuraţi cu picioarele în sus şi să ne bateţi în cuie, să ne supuneţi la cele mai mari umilinţi. Nu veţi întâmpina [...] nu numai nici o violenţă, ci nici măcar o opunere“.[13] Cu prilejul acestei polemici, Codreanu conştientizase că, deşi se afla în fruntea celei mai mari mişcări de masă din ţară, rămăsese în mare măsură un *outsider*. El păstrase întotdeauna distanţa faţă de politicienii consacraţi, atacându-i pe temeiul corupţiei atât de răspândite. Politicienii, pe de altă parte, nu-l consideraseră niciodată egalul lor în societate. Codreanu era revoltat din cauza loviturii primite de la cel pe care îl

considera maestrul său în politică. El nu realiza prăpastia adâncă dintre autoritarismul unui admirator al lui Mussolini, cum era Iorga, şi propria sa doctrină revoluţionar-chiliastă, pe care *establishment*-ul nu putea s-o perceapă decât ca pe o nebunie primejdioasă.[14]

Ministrul de interne Călinescu l-a convins pe irascibilul istoric şi ministru de stat să depună plângere, pentru că fusese insultat în calitate de funcţionar guvernamental. La 30 martie, s-a publicat un comunicat de presă potrivit căruia Iorga i-ar fi trimis înapoi scrisoarea lui Codreanu, „cu cea mai îndreptăţită indignare [faţă de] aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva care, neamintindu-şi cât sânge s-a vărsat de el şi de pe urma faptelor sale, ar trebui să se coboare în conştiinţa sa pentru a se pocăi, evitând Ţării primejdiile ce adună asupra ei". Prin aceste cuvinte, Iorga recunoştea indirect forţa pe care o dobândise mişcarea studenţească, la a cărei apariţie contribuise şi el şi care acum devenise o mişcare de masă revoluţionară deasupra stărilor sociale şi ostilă sistemului. Codreanu evalua greşit atât hotărârea duşmanilor săi, cât şi forţa mişcării sale. Ca de multe alte ori, atitudinea lui a oscilat şi în această perioadă critică între reflecţie mistică şi activism. Spera în sprijinul puterilor Axei, dar nu voia să rişte un conflict deschis, de teama Uniunii Sovietice. Drept urmare, a renunţat la orice iniţiativă, devenind un pion la discreţia actorilor politici interni şi externi. Ultimele luni din viaţa Căpitanului au fost marcate de pasivitate, de o atitudine pur reactivă.

Când a auzit zvonul că va fi pus sub arest la domiciliu, Codreanu a reacţionat pozitiv, gândindu-se că nu va mai putea fi tras la răspundere pentru actele de violenţă ale legionarilor – o recunoaştere indirectă a faptului că pierdea din ce în ce mai mult controlul asupra oamenilor săi. Discuţiile cu apropiaţii (19 martie 1938) arată că el gândea încă în termenii unui absolvent al şcolii de ofiţeri: Legiunea era asemenea unei companii care trebuia să treacă prin raza de acţiune a artileriei, iar el voia să o treacă fără morţi şi răniţi. Apoi a mai făcut o comparaţie: „barcagiul care îşi conduce barca printre alciurile de gheaţă nu loveşte gheaţa cu lopata, căci ar risca să-şi rupă lopeţile şi, în acest caz, ar sta la discreţia alciurilor de gheaţă cari l-ar strivi". După puţin timp, la 26 martie, când se apropia sărbătoarea Paştelui, a trasat o paralelă între patimile Mântuitorului şi prigoana îndurată de mişcarea sa, atacată de „calapodul monoclat al ministrului de interne" şi de presa controlată de stat. A avertizat că e posibil să apară circulare falsificate şi să se descopere aşa-zise depozite de arme legionare. S-a apărat împotriva acuzaţiei că n-ar fi etnic român, afirmând că şi lui Marinescu, şeful Poliţiei, i s-ar putea spune Marinschi, iar ministrului Călinescu, Călinschi. „Neamul

întreg este străin și numai ei sunt «Români», care schingiuiesc pe români, calcă în picioare Constituția și legile țării și care trimit în închisori cei mai buni entuziaști fii ai țării“, a încercat el să contraatace, prezentându-i pe dușmanii săi drept dușmani ai neamului. După autodizolvare și arestări în masă, rămăsese doar nucleul spiritual al Legiunii, „natura intim spirituală a mișcării, aceea care nici Căpitanul, nici sabia, nici focul, nici temnița, nici moartea nu o poate dizolva“. Oamenilor săi le-a ordonat, la 4 aprilie, să treacă în clandestinitate. La replica lui Iorga, a răspuns provocator: „Eu mă cobor în adâncul conștiinței mele și văd că mi-am apărat în 15 ani de luptă la baionetă pământul țării mele. În acest timp am primit lovituri. Îmi văd trupul și sufletul plin de răni, pe care mi le-au săpat dușmanii cu armele lor și, mai ales, trădătorii din mijlocul nației noastre. Coboară-te și dumneata și spune-mi: ce vezi?“ Credea mai departe în ascensiunea puterilor Axei și în prăbușirea dictaturii regale, pe care o prezicea pentru anul 1940 sau 1941. Coroana și opoziția democratică aveau să se sece una pe alta de puteri, iar după aceea va veni ceasul Legiunii. Pentru revărsarea tensiunilor, la care se va ajunge atunci, Legiunea nu va mai fi răspunzătoare. Cu puțin timp înainte de începerea procesului, la jumătatea lunii aprilie 1938, a luat în derâdere zvonurile privind planurile legionare de asasinare a monarhului, spunând că acesta se omoară singur. Carol II, la fel ca Stalin, dezonora prin regimul său întregul popor, ceea ce dictatorii puterilor Axei nu făceau. Afirmațiile Căpitanului depindeau însă de puternicele oscilații ale stării lui de spirit. La 5 aprilie, când și-a luat rămas-bun de la adepții cei mai apropiați, iar aceștia au invocat misiunea sa istorică, Codreanu a spus: „Nu! A venit timpul să-mi plătesc păcatele, nu poți totdeauna fugi în fața istoriei. Dacă Domnul va vrea, voi scăpa de această cursă, dar îmi veți promite că nu veți întreprinde răzbunări fără ordin“. Le-a impus tuturor să renunțe la răzbunare. Apoi a rămas singur în fața icoanei Arhanghelului, potrivit relatării îmbibate de dramatism a martorei oculare Ana Maria Marin. Recurgea iarăși la gesturi teatrale, la fel ca după autodizolvarea partidului. Își evidenția însingurarea, detașarea de adepții săi, pe care a înțeles să-i lase în urmă fără vreun mesaj clar, fără a le da o direcție. Într-o perioadă hotărâtoare, Codreanu n-a arătat spirit de conducere și s-a lăsat dirijat de factori externi, găsindu-și refugiul în reprezentări nebuloase, precum „misiune“, „încercare“ și „pedeapsă“.[15]

La 7 aprilie a avut loc o discuție între profesorul Enric Oteteleșanu, simpatizant legionar, și generalul Ion Antonescu. Cei mai mulți ofițeri din statul-major, a spus Antonescu, considerau Legiunea ca fiind de

neînvins. Mişcarea, aprecia el, dăduse naştere spiritului de sacrificiu, care-i „lipseşte românului nostru“. Legiunea avea însă nevoie de canalizarea forţelor ei. După Antonescu, ea aştepta slăbirea dictaturii, pentru a veni apoi la putere. Asta ar duce însă la o baie de sânge, iar regele ar ajunge în faţa unui tribunal popular. De aceea, Antonescu plănuia să preia el însuşi puterea, împreună cu Codreanu. Acesta nu trebuia însă să devină un *Führer* (Antonescu a folosit termenul german), aşa cum îşi dorea, căci aşa ceva ar însemna o catastrofă pentru coroană şi pentru ţară. Mai curând, un guvern militar va trebui să promoveze schimbarea treptată a mentalităţii societăţii româneşti în spirit legionar, creând astfel fundamentul necesar instalării lui Codreanu drept „simplu şef de guvern“. Antonescu, care era contestat de camarilă la momentul convorbirii cu Oteteleşanu, schiţează aici tocmai acel scenariu prin care avea să ajungă la putere un an şi jumătate mai târziu. Personal, îl aprecia pe Codreanu, dar îl considera cel mult un doctrinar spiritual. Convorbirea din aprilie 1938, interceptată de poliţia politică, a neliniştit, pe bună dreptate, atât pe rege, cât şi guvernul. Spre deosebire de Codreanu, acest om putea deveni realmente periculos pentru regim, căci Antonescu nu se pierdea într-o veşnică oscilare între mistică şi politica de zi cu zi. La 6 septembrie 1940, a înfăptuit ce a zis, dar nu alături de Codreanu, ci de Horia Sima, liderul necharismatic al fracţiunii teroriste a Legiunii.[16]

În timp ce adversarul său ezita, ministrul de interne Călinescu acţiona metodic şi hotărât. La 4 aprilie, i-a prezentat regelui ampla lui ofensivă politică: arest la domiciliu pentru 100-120 de legionari, cenzură strictă a presei, propagandă prin ziarele de stat şi cinema, epurarea administraţiei, organizarea unei călătorii a regelui în ţară, concomitent cu oferirea de daruri – de pildă, lemn din pădurile de stat pentru ţărani. Deja la 15 aprilie, exista Legea pentru apărarea ordinii în stat, ale cărei prevederi aveau ca scop eliminarea practicilor legionare: propaganda în lăcaşurile de cult şi în şcoli, depunerea de jurăminte, intonarea cântecelor cu motivaţie politică în grupuri – pe stradă, precum şi în autovehicule sau în trenuri –, exmatricularea elevilor şi studenţilor activi politic. Legionarii au fost indignaţi şi, fără ştirea lui Codreanu, şefii regionali au emis un apel hotărât la luptă. La 17 aprilie 1938, Codreanu a fost arestat. Adepţii săi bănuiau că se punea la cale asasinarea lui Codreanu – anume, împuşcarea sa în timpul unei aşa-zise evadări.[17]

Un val de arestări a paralizat mişcarea şi a făcut ca planurile gândite de Codreanu pentru această eventualitate să devină de prisos, asta pentru că şi prezumtivii săi succesori, Clime şi Banea, au fost reţinuţi în lagăre. În primul moment, legionarii au jurat răzbunare. Mulţi s-au

grăbit să vină la București, dar au fost nevoiți să se supună ordinului lui Codreanu de a păstra liniștea absolută. În mod evident, conducătorul Legiunii nu crezuse că adversarii săi vor acționa atât de hotărât. Represiunea exercitată de stat făcuse parte prea mult timp dintr-un proces al măsurării forțelor, pe care Codreanu nu îl considerase niciodată cu adevărat periculos. Acum însă, lucrurile se prezentau cu totul altfel. Ministrul de interne a distrus structurile de comandă și de comunicare ale unei Legiuni prost pregătite. Cenzura asupra presei a impulsionat zvonurile care, într-o Românie cu o libertate limitată a presei, se manifestaseră din plin și înainte. Începând din februarie 1938, legionarii au trăit mai mult ca oricând într-un univers al credințelor și supozițiilor. Intervenția forțelor externe și iminenta izbucnire a unei revolte – acestea două erau presupunerile cel mai frecvent exprimate printre legionari. La 18 aprilie se spunea că generalul Antonescu, care fusese eliberat din funcție în urma remanierii cabinetului și care era ținta unei campanii de presă duse de Călinescu, va contacta cât de curând Berlinul și Roma. Codreanu, se mai zvonea, era ținut captiv de singurul regiment de gardă rămas fidel regelui, în vreme ce ceilalți ofițeri de gardă îi pregăteau eliberarea; se aștepta o manifestație organizată de Maniu. Goga și adepții lui credeau într-un plan bine pus la punct al lui Codreanu și sperau să preia puterea alături de el, în timp ce Partidul Național-Țărănesc se aștepta la o intervenție a puterilor Axei.

Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat. Germania privise deja cu scepticism guvernul lui Goga. Acum, secretarul de stat Ernst von Weizsäcker i-a indicat în termeni clari trimisului german la București, Wilhelm Fabricius, că nu trebuie să se amestece deloc în politica internă românească. Carol II însuși îl întrebase pe trimisul german, la 19 martie 1938, dacă telegrama lui Codreanu cu urări pentru Hitler fusese trimisă prin intermediul legației, ceea ce Fabricius a negat. Monarhul cerea ca Germania să se distanțeze public de Codreanu și de mișcarea legionară. Germania n-a reacționat, deoarece influența economică în România era mai importantă pentru ea decât imprevizibilul Codreanu. Regele testase cu succes cel de-al Treilea Reich.

La 19 aprilie 1938, într-o zi însorită de primăvară, potrivit jurnalului lui Constantin Argetoianu, cu puțin înainte de ora opt dimineața, Codreanu a fost condus de doi jandarmi în fața curții marțiale, unde avocații săi l-au întâmpinat cu salutul legionar. Iorga s-a scuzat, invocând motive de sănătate și necesitatea de a termina *Istoria românilor*. Își dăduse seama că Armand Călinescu îl folosise într-un mod primejdios; era, de asemenea, conștient că ministrul de interne nu îngăduia ca el

să se retragă din proces. Termenul de judecată fusese fixat în așa fel încât mulți martori să lipsească. Codreanu a comparat procedura cu cea a proceselor staliniste, ținute doar pentru a păstra aparențele. Iorga, a spus el în instanță, se ascundea în spatele aceleiași cenzuri pe care odinioară o criticase. Pe Iorga îl prețuise întotdeauna, după cum se putea citi în volumul *Pentru legionari*. El îi trimisese scrisoarea în discuție lui Iorga în calitate de persoană particulară, și nu de ministru de stat; prin urmare, acuzația de insultă la adresa unui funcționar public era lipsită de obiect. În ziare, a mai spus Codreanu, se publicau scrisori falsificate ale adepților. Bătrânul Ion Găvănescu s-a prezentat în fața instanței și a confirmat rolul lui Iorga în formarea generațiilor de studenți naționaliști. Nae Ionescu, care s-a prezentat și el ca martor, a declarat că Legiunea nu era nici revoluționară, nici subversivă. Toată apărarea era însă inutilă, fiindcă sentința era stabilită dinainte. Pentru prima dată, Codreanu a fost condamnat serios de un tribunal românesc, pentru ca apoi să fie transportat imediat în sudul Bucureștiului, la închisoarea Jilava, bine-cunoscută lui, unde i s-a repartizat o celulă umedă, de șase metri pe patru. Acțiunile ministrului de interne erau bine ticluite: Codreanu trebuia istovit în izolare, nu numai psihic, ci și fizic. Într-adevăr, vechea tuberculoză i-a reapărut.[18]

La câțiva kilometri depărtare, în elegantul Jockey Club, Constantin Argetoianu observa reacția rudelor unora dintre cei arestați. Acești membri ai elitelor erau surprinși să vadă că și familiile lor aveau de suferit de pe urma acestor măsuri și încercau, prin intervenții, să-și elibereze fiii din arest. Potrivit lui Argetoianu, legionarii se lăsaseră duși ca mieii. Apelul lui Codreanu la liniște îl socotea „copilăresc", iar modul de acțiune al legionarilor – diletant. Cu puținele arme găsite nu s-ar fi putut ocupa nici măcar o mahala. La 21 aprilie 1938, toate asociațiile legionare au fost interzise: partidul Totul pentru Țară, Legiunea Arhanghelul Mihail și Garda de Fier.[19]

La 22 aprilie, Codreanu scria, de la Jilava, că se vede supus unei încercări de la Domnul, poate ultima din viață. Potrivit lui Codreanu, mulți se arătaseră imaturi în fața primei încercări – „la prima suflare de vânt aspru". Această constatare era valabilă mai ales pentru Prietenii Legiunii. „Iată pentru mine dovada tristă că am avut dreptate când am spus, în circulara de la 21 februarie, că bătălia trebuie amânată: nu eram pregătiți, țara nu era pregătită". Cei care erau urmăriți trebuiau să se retragă în păduri și în munți. Nimănui nu-i era permis să se poarte necugetat. Postul negru, adică renunțarea completă la hrană, trebuia ținut două zile pe săptămână, în sensul unei „lupte ascetice". „Vremurile de

azi ne impun o nouă şcoală: a aşteptării. Faceţi această şcoală". Poziţiei lui Codreanu i s-au alăturat, la 8 mai 1938, şi conducătorii legionari închişi la mănăstirea Tismana, care cereau dreptate de la rege, exprimându-şi, totodată, fidelitatea faţă de monarhie.[20]

Însă regimului îi reuşise lovitura. Nici partidele politice, nici opoziţia radicală nu îndrăzniseră să opună o rezistenţă reală. În ambele cazuri, baza de masă a organizaţiilor s-a dovedit prea slabă şi prea puţin structurată, iar ierarhia s-a vădit a fi limitată la câteva personaje-cheie, care, în situaţia unui conflict cu coroana şi aparatul acesteia, se simţeau inferioare inclusiv din punct de vedere psihologic. În ce priveşte politica externă, calculul lui Codreanu se dovedise greşit. Ministerul german al Afacerilor Externe era interesat de o convenţie economică extinsă şi de garanţia că România se va opune tranzitării armatei sovietice în cazul unui război cu Cehoslovacia, dar nu de soarta imprevizibilului mistic din fruntea Legiunii. Presa germană a scris despre proces fără să facă comentarii, iar cea italiană, în tonuri emoţionale care nu aveau semnificaţie politică. Codreanu apreciase greşit reacţia puterilor Axei, chiar dacă adepţii săi se agăţau mai departe de zvonurile privind presupuse intervenţii diplomatice.[21]

La jumătatea lunii mai, corespondentul agenţiei de presă sovietice TASS la Bucureşti nu se mai arăta interesat de Codreanu. Potrivit jurnalistului sovietic, soarta Căpitanului era pecetluită: urma să moară în închisoare, dacă nu cumva intervenea, totuşi, Germania. Mai important i se părea ce avea să se întâmple cu numeroşii conducători din eşalonul secund.[22]

Între timp, ministrul de interne pregătea o a doua lovitură, cea decisivă. Procesul pentru insultă la adresa unui funcţionar public servise, de fapt, la observarea reacţiei legionarilor şi a străinătăţii. Pedeapsa uşoară ar fi permis, în cazul unor intervenţii vehemente – de orice fel –, eliberarea lui Codreanu fără ca guvernul să-şi piardă prestigiul. La 17 mai, Călinescu, care cunoştea poziţia germană din rapoartele Siguranţei, l-a informat pe trimisul Fabricius cu privire la acuzaţiile ce urmau să-i fie aduse lui Codreanu şi a promis că presa românească va evita compromiterea Germaniei. Acest mod de acţiune demonstrează că ministrul de interne se simţea foarte sigur pe sine. Fabricius respecta politica noninterventionistă a ţării pe care o reprezenta. Faptul că îl simpatiza pe Codreanu îl arată propunerile sale, lipsite de succes, ca prinţul Friedrich von Hohenzollern să intervină pe lângă Carol II pentru Codreanu; ideea unui eventual apel la regina Maria nu a mai fost luată în calcul, dat fiind că aceasta nu mai avea influenţă asupra fiului ei. Partea românească

a menținut presiunea asupra lui Fabricius. La 22 mai, cu o zi înainte de începerea procesului, ministrul de externe Nicolae Petrescu-Comnen a sugerat că guvernul său ar deține materiale compromițătoare, pe care nu dorește însă să le folosească împotriva Germaniei. Asigurat în acest fel, Călinescu a mers până la capăt. Patriarhul Miron Cristea, prevăzător, plecase din țară, pentru a fi asociat cât mai puțin cu prăbușirea conducătorului unei mișcări de masă naționalist-ortodoxe și apropiate de Biserică. Între 23 și 27 mai 1938, Codreanu a fost pus din nou sub acuzare în fața curții marțiale, și anume pentru înaltă trădare, activități subversive și devoalarea unor documente de stat. Se afirma existența unui schimb secret de telegrame cu Hitler, când, de fapt, acesta nu răspunsese la telegrama oficială de felicitare trimisă de Codreanu după anexarea Austriei. Concomitent, campania de presă împotriva lui Codreanu a atins punctul culminant. Orchestrată de ministrul de interne, această ofensivă mediatică trebuia să năruie charisma Căpitanului. Principalele elemente ale atacului amintesc de textele lui Stelescu din anii 1934–1936. Titlul unui articol apărut în *Lumea Românească* pe 29 aprilie 1938 suna în felul următor: „Corneliu Zilinsky, acesta este adevăratul nume al lui Corneliu Zelea Codreanu. Șeful Gărzii de Fier are o origine polono-maghiaro-germană". În *Neamul Românesc* al lui Iorga, „teroristul Zelinski" era comparat cu liderul comunist român de origine bulgară Cristian Racovschi: ambii erau numiți „dușmani de țară și neam". La 8 mai 1938, ziarul lui Iorga apărea cu titlul: „Masca trădătorului Corneliu Zelea Codreanu a căzut. I-a fost smulsă de vrednicii ostași ai țării din justiția militară română". Iorga descria impactul lui Codreanu în felul următor: „în afara granițelor el trebuia să pozeze în super-intelectual al țării românești, înăuntru ca descendent din eroii legendari ai neamului românesc". *Informația* îl cataloga pe Codreanu, la 16 mai 1938, drept un „agent provocator" care stârnea neliniști în țară încă din 1919, adăugând: „...a ucis români, a ucis bolnavi pe patul de spital. A făcut «totul», dar nu «pentru țară», ci dimpotrivă în contra țării, în contra neamului, pentru îngenuncherea poporului unor interese străine". *Frontul* scria la 17 mai 1938: „Zilinsky e vinovat în fața lui Dumnezeu, a legilor și a oamenilor. [...] cu o perseverantă diabolică, cu o migală criminală, fostul conducător al Gărzii de Fier a învățat pe adepții săi să urască, să dușmănească, să se răzbune". În ziarul liberal *Viitorul* se publica în aceeași zi testamentul lui Stelescu, în care acesta îi atribuia lui Codreanu vina pentru asasinarea lui Duca. În *Lumea Românească* apărea pe 22 mai o istorie a familiei Codreanu, potrivit căreia tatăl lui Codreanu era un ateu care fusese exclus, în 1898, din toate liceele. Familia Codreanu era

ANUL IX No. 967 — Constanța 12 Decembrie 193

Ziua

Director-Proprietar
ALEX. D. DOINARU
Director politic: ION RAȚIU

Birourile Ziarului:
Bulevardul Ferdinand No. 20
Telefon 111

Abonamentul: 600
Autoritățile: 1000

Cine a îndrăgit străinii
Mânca-i'ar inima câinii
Mânca-i'ar casa pustia
Și neamul nemernicia.

ZELINSCHI zis CODREANU

Comandantul legionarilor este un străin de neam și de țară

Nu există nici un ZELEA CODREANU

Îl cheamă Zelinski din

Tatăl: ION ZELINSKI
Mama: ELISA BRAUNER

Pentru lămurirea mulțimii venim cu ACTE nu cu vorbe.

In ultimul timp a apărut pe arena vieții politice românești un nou partid intitulat „Totul pentru Țară firmă nouă a vechii asociațiuni teroriste „Garda de fier" care a înțeles să-și intemeeze activitatea pe asasinat oribile ce au produs unanima indignare și revolta întregii opinii publice românești.

Demolarea charismei: campanie de presă împotriva lui Codreanu în preajma alegerilor din decembrie 1937.

acuzată că a adus în Bucovina românească „duhul străin", neavând nimic de-a face cu „răzeșii săraci și mândri din Igești" (locul de naștere al lui Codreanu-tatăl), aceștia din urmă fiind, pe de altă parte, descriși ca deosebit de violenți în comparație cu vecinii lor.[23]

Toate aceste articole aveau drept scop excluderea lui Codreanu din corpul națiunii. Ziarele scriau despre presupusa lui origine străină și îl zugrăveau ca pe un om violent, care răspândea o mistică nesănătoasă și-i seducea pe românii pașnici. Spre deosebire de veneticul Zilinschi, răposatul Moța era prezentat drept conducătorul român al Legiunii: Iorga scria, la 21 mai 1938, în *Neamul Românesc*, despre un „intelectual fin, românul de inimă și de baștină", pe care Codreanu l-ar fi înlăturat („El trebuia, prin urmare, trimis departe pe drumuri fără întoarcere"). Întregul fenomen al mișcării legionare era externalizat, ca și cum n-ar fi avut nimic de-a face cu România și cu românii. În cel mai bun caz, adepții Legiunii erau români cu intenții bune, conduși pe căi greșite. În cercurile diplomatice se răspândea ideea că Codreanu era un fanatic și un mistic semidoct, un conspirator care-i împușca personal pe adversarii lui. Călinescu afirma că liderul legionar era bolnav, dar că poporul român nu avea înclinații mistice. Ambasadorul iugoslav – un bun observator, ținând cont de apropierea culturală – nota că ascensiunea lui Codreanu li se datora mai ales lui Vaida-Voevod și lui Tătărescu, adăugând că majoritatea populației era de partea sa. Acum, aprecia el, represiunea

era singura soluție, dar, cu toate acestea, Codreanu rămânea cel mai important bastion împotriva bolșevismului. Omologul său german atrăgea atenția asupra faptului că legionarii ar putea trece la comunism. Pe termen mediu, s-a dovedit că amândoi au avut dreptate.[24]

Acuzarea îl prezenta pe Codreanu și ca inapt din punct de vedere intelectual, punea la îndoială calitatea sa de autor al scrierilor semnate de el și susținea că are legături cu puteri străine (nenumite). Procuratura lucra cu documente evident falsificate; Codreanu a demonstrat acest lucru, dar cererea de investigare a problemei i-a fost respinsă. În ciuda intimidărilor, s-au înfățișat și de data aceasta martori dispuși să facă depoziții în favoarea lui Codreanu, în timp ce mulți dintre foștii lui avocați au refuzat preluarea apărării, iar mulți alți martori au fost închiși în lagăre.

Jurnalul din detenție al lui Codreanu probează gravele sale probleme de sănătate și șocul psihic suferit. Soția lui nu credea că va putea supraviețui în închisoare mai mult de trei-patru luni. Procesele din 1938 se deosebeau radical de triumfalele puneri în scenă din anii de început. Codreanu le spunea avocaților săi, pe care i-a primit la 20 mai 1938, că e indignat de acuzația dezonorantă de înaltă trădare, dar că, din pricina epuizării, nu mai poate să gândească clar. Această opinie era împărtășită și de principala lui apărătoare, Lizeta Gheorghiu. Zvonurile potrivit cărora Codreanu ar fi fost torturat nu pot fi dovedite. La alte discuții, el s-a arătat sceptic față de unii dintre apărătorii săi. Suspecta peste tot informatori. Când a fost vizitat de mama sa, a izbucnit în plâns, spunând totuși că va scăpa și de data aceasta. Cu totul altfel s-a exprimat față de doi dintre avocații săi: „Eu am să mor, voi să mă răzbunați nu pe mine, ci ideea". Nu existau unități secrete de luptă, a zis el. Legiunea n-avea nimic în comun cu Hitler și Mussolini: „...fascismul are concepția de stat sub vechea idee romană, iar hitlerismul ideea socialistă bazată pe rasă, pe câtă vreme legionarismul se bazează pe ideea sufletească. Aceasta este cauza că la legionari, fără program scris, se vede numai suflet, fiind hotărâți de convingerea sufletească". Codreanu era sfâșiat între speranță, disperare, dorință de răzbunare și încercarea de a-și formula testamentul politic.[25]

Nimeni nu se îndoia că și rezultatul celui de-al doilea proces fusese hotărât dinainte. Potrivit ambasadorului iugoslav, mare parte din populație vedea în acest proces o calamitate națională, întrucât doar Legiunea combătuse corupția, iar acum camarila ajunsese să-l pedepsească pe cel care voise mereu să facă bine. Împotriva acuzației de înaltă trădare au luat poziție reprezentanți de frunte ai elitei. Generalul Petrovi-

cescu, care condusese procesul Duca, s-a arătat sigur că liderul legionar va fi achitat din lipsă de probe. Codreanu, a spus el, nu era un trădător; dimpotrivă, el ar fi fost primul care a pedepsit orice trădător. Generalul Ion Antonescu a declarat că Codreanu fusese preocupat doar de binele țării, recunoscând, de altfel, că mișcarea lui nu era pregătită să preia puterea. Codreanu nu era, în mod sigur, un trădător, fiindcă el, Ion Antonescu, nu i-ar fi întins mâna unui trădător. Eugen Petit, prefect de Iași în anii 1919–1920, și-a amintit de angajamentul antibolșevic al lui Codreanu. Nichifor Crainic, care de trei ani și jumătate nu mai ținea legătura cu Codreanu, a spus că îl consideră incapabil de trădare. Mihail Manoilescu a afirmat că lui Codreanu i-ar fi stat în putere să dea o lovitură de stat, dar că refuzase să procedeze în acest fel din motive etice, socotind o asemenea acțiune lipsită de onoare. Cea mai impresionantă a fost depoziția lui Iuliu Maniu, care trebuia să-și apere și propria poziție. El a evidențiat că, dincolo de puternicele diferențe de opinie – care țineau de politică și de viziunea asupra lumii –, îl respecta pe Codreanu pentru „sinceritate în acțiune, consecvență și tenacitate, calități cari se găsesc atât de rar în viața noastră politică și la conducătorii vieții publice".[26]

La 24 mai, Codreanu a ținut o cuvântare în cauza sa. Ambasadorul iugoslav și-l amintea în haine murdare, după trei nopți nedormite în închisoare, la capătul puterilor. Codreanu a amintit de discuția cu Ion Antonescu din ianuarie 1938, când a promis să nu facă din România o a doua Spanie: „Lovitură de stat nu voim să dăm. Prin esența însăși a concepțiunei noastre noi suntem contra acestui stat [...], noi așteptăm biruința noastră de la desăvârșirea în sufletul națiunei a unui proces de perfecțiune omenească". Tânăra generație văzuse prea bine mănușa care i se aruncase, a continuat Codreanu, dar n-o va ridica. El nu voia să dea lecții generației vârstnice. Aceasta va da socoteală în fața istoriei. Nu plănuise o revoluție, ci ceruse un pașaport. Lăsa încrezător soarta sa și a tineretului român în mâna justiției militare, a spus în încheiere. Acest patos avusese efect ani de-a rândul.[27] Însă procesul din mai 1938 nu mai semăna deloc cu celelalte procese în care fusese implicat Codreanu. Curtea alcătuită din patru ofițeri a deliberat rapid. A respins cererile apărării, care voia să-i convoace pe martorii din arest și să dovedească falsul în documente și care solicita, de asemenea, mai mult timp pentru studierea dosarului. Pe 27 mai, Codreanu a fost găsit vinovat de deținerea unor documente secrete, de delicte împotriva ordinii publice, de contacte externe stabilite în scopul declanșării unei revoluții sociale și al înarmării adepților săi. A fost condamnat la zece ani de muncă

silnică, privat de drepturile civile vreme de șase ani și obligat să plătească o amendă de cinci mii de lei. Legionarii, dezorganizați, n-au întreprins nici o încercare de a-l elibera; mulți adepți proeminenți au început să se retragă. Presa dirijată de ministerul de interne aprecia: „Sentința de ieri a sancționat aventura personală [...]. Cariera personală a polonului rutean Corneliu Codreanu s-a sfârșit. Demnitatea unui neam întreg nu putea îngădui ca, în numele sufletului românesc și [al] aspirațiilor sfinte ale acestui suflet, să vorbească un STRĂIN" (*Informația*, 29 mai 1939); „O pedeapsă bine meritată care pune capăt anarhiei" (*Frontul*, 29 mai 1938). Ziarele scriau de un tineret condus pe căi greșite, care ar trebui să se adune cu încredere în jurul tronului. Însă limbajul și conținutul mesajelor propagandistice din presă purtau, în mod vădit, amprenta ideologiei legionare. Când *Seara* cerea o „nouă orientare către naționalism a tineretului", ea răspândea ideile lui Codreanu. Prețul pe care trebuia să-l plătească statul pentru acest proces era considerabil. Resturile statului de drept, oricum șubred, au fost năruite de guvern. Când Armand Călinescu combătea Legiunea fascistă, el nu apăra democrația, ci dictatura regelui. Ideologia lui nu aducea nimic nou, ci prelua elemente de recuzită ale acelui legionarism care pătrunsese adânc în porii societății românești – atât de adânc, încât gândirea și limbajul legionar impregnau chiar și concepția despre lume a adversarilor politici.[28]

46. ÎN PĂDUREA DE LA TÂNCĂBEŞTI

PRIN CONDAMNAREA DEFINITIVĂ, CODREANU A IEŞIT DIN VIAŢA politică a României ca personaj activ. Ultimele luni din viaţă şi le-a petrecut în închisorile de la Jilava, Doftana şi Râmnicu Sărat. La început a fost ţinut în izolare strictă, în condiţii aspre, care au fost ulterior îmblânzite, printr-o îngrijire medicală mai bună. Îmbunătăţirea condiţiilor de detenţie se datora, desigur, unei înţelegeri cu ministrul de interne. Câtă vreme Codreanu ţinea Legiunea sub control, nu avea să i se întâmple nimic. Disciplina legionarilor a devenit asigurarea de viaţă a Căpitanului. Puterile Axei n-au reacţionat la sentinţă. Trimisul german Fabricius s-a arătat sceptic cu privire la viitorul mişcării. Mistica lui Codreanu ar fi fost mai importantă, credea el, decât intelectualii din cercul restrâns. Ministrul de interne a acţionat hotărât împotriva adepţilor celor mai apropiaţi. Potrivit rapoartelor poliţiei, populaţia evreiască a primit sentinţa cu entuziasm. Altminteri, în România era linişte. La sfârşitul lui iunie au fost judecaţi adepţi de frunte; cei mai mulţi au fost internaţi în mănăstiri fortificate. Prin cântece, rugăciuni, precum şi prin prelegeri şi cursuri ţinute de numeroşii profesori universitari, au clădit aici o viaţă legionară a lor.[1]

Din iunie până în octombrie, Codreanu însuşi a folosit tot mai insistent cuvântul de ordine „linişte". Spera într-o revizuire a sentinţei la jumătatea lui iunie – speranţă zădărnicită la termenul din 16 iunie –, iar apoi, din nou, în noiembrie. O asemenea încredere într-o justiţie dirijată şi întru totul dependentă pare aproape suprarealistă, dar ne arată faptul că, într-un stat fără organizaţii civile, chiar şi adversarii declaraţi ai sistemului erau lăuntric orientaţi către instituţiile acestuia. Se conturau limpede, de asemenea, slăbiciunile politice şi aprecierile fundamental eronate ale lui Codreanu, atât în privinţa adversarilor, cât şi a propriilor adepţi.

Aceştia din urmă întreprindeau acţiuni spontane. Ţăranii din Bucovina plănuiau un marş la Bucureşti. Tinerii legionari, care se infiltraseră

masiv în Straja Țării, organizația de stat creată de rege din care trebuia să facă parte întreg tineretul României, au folosit concursul „Tineretul României“ de la 1 mai drept prilej de manifestație legionară. Dar Codreanu a interzis desfășurarea altor acțiuni similare, invocând amenințarea sovietică de la granița de est. De asemenea, a interzis orice propagandă prin stații radio clandestine. Aceste indicații au coincis cu apogeul însemnărilor mistice din detenție. Căpitanul, izolat și bolnav de plămâni, avea alături o singură ființă: o pasăre care-și făcea cuib, menționată în notițele sale cu o doză evidentă de autocompătimire.[2]

Legionarii aflați în libertate erau dezorientați. Structura de comandă se dovedea instabilă și vulnerabilă. Primul conducător, Radu Mironovici, a fost curând arestat. Aceeași soartă au avut-o și succesorii lui, Ion Belgea și Ion Antoniu. După valul de arestări din mai 1938, sistemul de comunicare nu mai funcționa în mare măsură, fiind înlocuit de zvonuri, care sporeau și mai mult confuzia. La începutul lunii iunie 1938, apăruseră deja două fracțiuni: o grupare care susținea atitudinea pasivă adoptată de Codreanu și o grupare înclinată spre activism. Din cea de-a doua orientare făceau parte mai ales studenți și intelectuali precum Ion Belgea, care a condus mișcarea în clandestinitate până la arestarea sa din iulie 1938, Viorel Trifa și mai cu seamă Horia Sima. Din prima grupare făceau parte Ioan-Victor Vojen, Nicolae Horodniceanu, Nicolae Smărăndescu, Radu Mironovici și Mircea Eliade. În timp ce Trifa plănuia atentate, Vojen ordona post negru. El urma astfel indicațiile lui Codreanu, care, în urma noilor sale trăiri mistice, devenise încrezător în biruința „luptei ascetice“, pe care o recomandase la sfârșitul lunii iunie 1938. Spre sfârșitul verii, s-au format grupuri de comandă subterane, în principal în jurul unor nume ca Horia Sima, aromânul Constantin Papanace, Alexandru Cantacuzino și Vasile Cristescu, pe care Codreanu îl numise în fruntea mișcării. Nu putea trece neobservat faptul că, pe lângă fruntașii din București, bănățeanul Horia Sima înainta în prim-plan, într-un mod de neoprit. Cum a reușit să facă acest lucru și cum trebuie apreciat rolul lui? În această privință s-a declanșat deja la începutul anilor '40 un conflict înverșunat între așa-numiții codreniști și simiști dinăuntrul mișcării.[3]

Timp de mai multe decenii, în comunitatea legionară rămasă, aceste două grupări au avut dispute aprige cu privire la răspunderea lui Sima pentru radicalizarea Legiunii și asasinatul judiciar al lui Codreanu. Codreniștii, începând cu tatăl lui Codreanu, considerau că, mai întâi, Sima i-a dat pe mâna poliției pe cei mai importanți lideri din clandestinitate, iar apoi, declanșând valul de teroare din toamna anului 1938, a provocat sfârșitul lui Codreanu. Prin alte acte de terorism, precum și prin asasi-

narea lui Armand Călinescu la 21 septembrie 1939, a provocat intenționat un al doilea asasinat judiciar, vizând aproape trei sute de cadre legionare. Atunci au fost executați legionari precum Gheorghe Clime, Alecu Cantacuzino, Ion Dobre, Mihail Polihroniade, Gheorghe Istrate, Ion Banea, Gheorghe Furdui. La ordinul regelui, în fiecare județ au fost împușcați doi legionari, cadavrele lor fiind expuse pe străzi și în piețe. În 1940, după eliminarea întregii elite legionare, Sima a devenit conducătorul necontestat al Legiunii. Argumentația codrenistă subliniază și distincția – deja menționată – dintre o tradiție „bună" și una „violentă" a mișcării, cea dintâi fiind reprezentată de Codreanu. Mai mult, codreniștii vedeau în Sima un agent al lui Mihail Moruzov, șeful serviciilor secrete militare. Pentru această ultimă acuză nu există dovezi, însă rapoartele serviciilor secrete militare din vara anului 1941 par să susțină interpretarea codrenistă a morții lui Codreanu. Horia Sima intrase, ce-i drept, de timpuriu în Legiune, ajungând în 1932 conducător în județul Caraş din Banat, dar a rămas puțin vizibil. Abia arestarea celorlalți lideri, în aprilie 1938, i-a netezit drumul spre putere. Prăbușirea canalelor de comunicare i-a înlesnit, grație numeroaselor sale călătorii, recunoașterea rolului de conducător în aproape toate părțile țării.

Sima miza pe teroare. Odată cu el au venit pentru prima dată la putere cadre din vestul României. Este frapant că mai ales cadrele din Vechiul Regat au sprijinit atitudinea pasivă a lui Codreanu. Teroarea legionară a venit din vest și a cuprins cu precădere această parte a țării. După ce, în vară, un atentat asupra regelui dăduse greș, oamenii lui Sima, în jur de o sută, au răspândit între 14 octombrie și 28 noiembrie 1938 un val de teroare, mai ales în Banat și în Ardeal. În Vechiul Regat a fost liniște. La 14 octombrie a fost aruncată în aer linia ferată Timișoara–Radna; au urmat atentate asupra depozitelor de gaz, a fabricilor de textile și de chibrituri. La 2 noiembrie a fost pusă o bombă în cantina studenților evrei din Cluj, la 16 noiembrie în sinagoga din Reșița, la 26 noiembrie în Teatrul Național din Timișoara, iar la 28 noiembrie, în urma unui atentat asupra rectorului de la Cluj, un polițist și-a pierdut viața. În noaptea de 29 spre 30 noiembrie, Codreanu, „nicadorii" și „decemvirii" au fost sugrumați de jandarmi, fără sentință judecătorească. Sima a răspuns, între 2 și 5 decembrie, cu o nouă serie de atentate, căutând să se afirme ca răzbunător al lui Codreanu.[4]

Era așadar Sima răspunzător de moartea lui Codreanu, pentru că nu respectase ordinul de a păstra liniștea? Chiar în situația celei mai favorabile interpretări a demersurilor sale, este limpede că Sima a nesocotit ordinele lui Codreanu. La un interogatoriu din mai 1940, Sima a justificat

atentatele respective ca măsuri de contracarare a planurilor guvernului de a-l ucide pe Codreanu, care circulau din august. Cert este că, în fața violenței autorităților, care includea adesea torturarea arestaților, mulți legionari nu mai voiau să stea liniștiți, că aura charismatică a lui Codreanu pălise în spatele zidurilor închisorii, că circularele false, răspândite de serviciile de informații, alimentau dezorientarea și zdruncinau încrederea în conducerea mișcării, și așa aproape anihilată. Totuși, Sima nu era un smintit oarecare; el își dădea probabil seama de consecințele abordării lui violente. Prin atentatele respective, a pus în pericol viața lui Codreanu, motiv pentru care familia liderului, chiar și decenii mai târziu, era convinsă că Sima poartă răspunderea politică pentru uciderea Căpitanului. În primăvara anului 1940, Siguranța ajunsese la concluzii asemănătoare, având informații că Sima nu s-a ostenit niciodată să intre în legătură cu Codreanu. Există indicii în favoarea tezei că Sima a provocat intenționat asasinarea lui Codreanu. Acest lucru nu poate fi însă dovedit.[5]

Cât despre Codreanu, în vara și toamna lui 1938 acesta era condamnat la pasivitate. La o vizită a soției, în iulie, îi povestea despre boala de plămâni, adăugând însă că se afla sub tratament. A recomandat păstrarea liniștii și s-a supus instrucțiunilor stricte ale personalului închisorii. Cu cei de afară întreținea legături prin mijlocirea angajaților instituției, precum și prin soția sau mama sa. Aceste contacte erau, cel puțin în parte, aprobate de ministrul de interne, fiindcă astfel Codreanu putea încuraja la calm. Căpitanul spera într-o schimbare a politicii externe. În tabăra adepților se vehiculau diverse circulare și ordine ale liderului, a căror autenticitate este însă greu de dovedit. La sfârșitul lunii iunie 1938, Codreanu ar fi comparat Legiunea cu un piersic care a înflorit iarna, adică mult prea devreme. Potrivit acestei directive (autentice sau nu), legionarii, ca și conducătorul lor, trebuiau să aibă încredere în Dumnezeu; cel care n-avea răbdare trebuia să părăsească Legiunea. La jumătatea lunii iulie 1938 a apărut o circulară în care Codreanu spunea că se simte cu douăzeci de ani mai tânăr și mai încrezător ca niciodată. Conform mesajului, la 18 septembrie urma să aibă loc o lovitură de stat; prin urmare, din fiecare regiune trebuiau să vină spre București între 800 și 1 000 de legionari.[6]

Armand Călinescu hotărâse ca presa să tacă, iar țara să uite. Dezorientarea legionarilor prin zvonuri contradictorii îi venea în ajutor. Avea nevoie de timp pentru construirea unui regim care, prin stil, retorică și program, încorpora multă substanță legionară. În mod clar, dictatura regală a lui Carol II a folosit elemente ale legionarismului în practica

politică, fără a atinge însă vreodată un sprijin popular comparabil cu cel de care se bucurase Legiunea. Printre legionari au existat mereu zvonuri referitoare la o mijlocire din partea generalului Antonescu (la sfârșitul lui septembrie), la o posibilă fugă a lui Codreanu și la o lovitură de stat care îi va urma. În sfârșit, mulți sperau într-o revizuire a procesului. Se mai spunea și că va interveni Maniu. La începutul lui octombrie, sora lui Codreanu, Iridenta, a făcut demersuri pe lângă profesorul Forțu, pentru ca acesta, împreună cu dr. Gerota și generalul Moruzi, să intervină la rege. Toate acestea indică o gândire marcată de o profundă încredere în autoritate, de mitul unui rege bun, dând la iveală o separare între coroană și persoana lui Carol II care nu poate să nu surprindă. De asemenea, devine limpede cât de redus era bagajul de idei autentic revoluționare la mulți membri din elita societății. În momentul crizei decisive, credința irațională în autoritățile consacrate s-a dovedit a fi mai puternică; acest lucru nu era însă valabil pentru aripa social-revoluționară a Legiunii, care risca totul.[7]

Situația politică s-a înăsprit în toamna anului 1938: pe de o parte, prin valul de teroare declanșat de Sima, iar pe de altă parte, prin apelurile disperate adresate de Vasile Cristescu și Alecu Cantacuzino regelui. Profesorul și aristocratul fugiseră din arest la 20 iunie 1938, beneficiind probabil de ajutorul mamei lui Cantacuzino, Alexandrina, luptătoare pentru drepturile femeilor și ortodoxă convinsă. La 13 octombrie, aristocratul l-a acuzat pe ministrul de interne că este „omul sinedriului“ și că jertfește România bolșevismului. Preotul Dumitrescu-Borșa i s-a adresat lui Constantin Argetoianu, descriindu-i metodele de tortură aplicate la ordinul șefului Poliției Capitalei, Nicky Ștefănescu: bastonade, sufocare prin scufundare în apă, scoaterea unghiilor, umilirea legionarelor – împinse în acest fel, de multe ori, la sinucidere.[8]

De la Codreanu însuși s-au păstrat doar câteva texte din ultimele luni ale vieții. La 14 iunie, cu sănătatea slăbită, și-a făcut testamentul. Le-a lăsat 50 de hectare de pământ și un teren de la Predeal (5 600 de metri pătrați), în părți egale, femeilor din familie: mama, soția și fiica; drepturile de autor ale cărților sale le-a împărțit între mamă și soție; s-a gândit și la Socrate, ciobanul care se ocupa de oile lui de la Silistra; moșia de la Carmen Sylva urma să fie administrată, până la încheierea contractului de arendă, de fratele său Ion.

Codreanu se gândea la o nouă carte – un comentariu la epistolele lui Pavel, care îl impresionaseră profund. Reflectase asupra unor figuri ca Napoleon, Hitler și Mussolini, pe care i-a interesat doar puterea lumească. Însă un adevărat conducător era dator să-și pregătească adepții, după

modelul primilor creştini, pentru lupta finală dintre bine şi rău. Ultimul plan al lui Codreanu viza crearea unei şcoli a înaltei moralităţi creştine.

În acest timp, strategia pasivităţii în clandestinitate ajunsese din ce în ce mai greu de aplicat, deoarece adepţii acestei orientări, şi în curând aproape toţi membrii Comitetului, au fost arestaţi, în ciuda purtării lor prudente. În libertate a rămas doar Horia Sima, omul care trebuia să-i succeadă lui Codreanu.[9]

În închisoarea Doftana, Codreanu a fost ţinut preponderent în regim de izolare. Mama lui l-a vizitat la 14 iulie, în condiţii stricte de siguranţă. Înaintea întâlnirii dintre mamă şi fiu, cantina închisorii a fost evacuată în întregime. Convorbirea a fost consemnată de funcţionarii aflaţi de faţă. Mama a întrebat de starea ochilor lui Codreanu; apoi au vorbit despre recolta viticolă şi despre rude. Codreanu a spus că primeşte tratament medical, i se fac injecţii şi iese la aer curat. La 30 iulie i-a scris de la Doftana tatălui său că suferă mai degrabă din pricina nefericirii familiei decât din cauza bolii de plămâni. Va rămâne însă tare pe timp de furtună, ca o santinelă românească, spunea el. Printre rudele şi adepţii lui domneau neliniştea şi nesiguranţa. La 30 septembrie, mama lui a încercat în zadar să-l viziteze după mutarea în închisoarea de la Râmnicu Sărat (15 septembrie 1938). Poliţia a interogat toate persoanele care se intersectaseră cu Eliza Codreanu, chiar şi pe cele pe care doar le întrebase de drum. Un deţinut eliberat de la Doftana a povestit că liderul legionar fusese ţinut acolo în detenţie strictă, dar că personalul de pază îi furnizase informaţii ascunse în ţigarete. De aceea, administraţia închisorii luase în calcul o tentativă de evadare. S-a vorbit mult şi despre o cerere de graţiere a lui Codreanu, ca şi despre o posibilă revizuire a procesului. Cât priveşte condiţiile de detenţie de la Râmnicu Sărat, cea mai precisă relatare i se datorează lui Virgil Ionescu, care era închis acolo împreună cu alţi legionari de frunte. Hrana era proastă: ceai din buruieni uscate, mămăligă plină de paie, nisip şi pietricele. Când s-a aflat de venirea lui Codreanu, s-a instalat neliniştea. Conducătorul legionar a fost ţinut izolat de ceilalţi deţinuţi; totuşi, a izbutit să le transmită un bilet adepţilor săi şi să vorbească o dată cu Bănică Dobre. La cererea autorităţilor, Codreanu dădea din închisoare ordine legionarilor să respecte înţelegerea cu guvernul în privinţa păstrării liniştii.

Vineri, 28 octombrie, cu o lună înaintea morţii, el a redactat un fel de scrisoare de rămas-bun, în care se prezenta nu doar ca martir al mişcării legionare, ci şi ca martir creştin. Textul este construit în jurul imnului dragostei din Epistola întâia către Corinteni a Apostolului Pavel (1 Cor 13: 4–7): „Dragostea este îndelung răbdătoare, dragostea nu se

mânie, nu pune în socoteală răul. Dragostea suferă toate, crede toate, nădăjduiește toate, rabdă toate". „În aceste zile", arată Codreanu, „cuvintele de mai sus pot părea stranii. Și totuși acesta este adevărul suprem". Toate loviturile îl purtau spre înălțimi aflate deasupra oricărei răzbunări. Pe dușmanii săi îi întâmpina cu iubire. Nu se temea de nimeni și nu cerea nimic. Celor care îi erau credincioși le dădea doar un singur sfat: „Urmați linia de mai sus, acceptați jertfa și vă veți bucura de Biruința Învierii". Scrisoarea se încheia cu o observație politică: el nu era de acord cu guvernul, dar de aceasta vor răspunde cei puternici. Acum românii trebuiau să păstreze liniștea: „Am auzit că vă agitați. Greșit. Ca români, vă îndemn la liniște desăvârșită, așa cum totdeauna v-am spus". Ultimul text al lui Codreanu se constituie din elemente mistice și politice deopotrivă. Totuși, bagajul de idei mistice cântărește mai mult decât ceea ce rămăsese din activismul politic. Codreanu, slăbit fizic și apăsat de izolare, se vedea din nou în descendența mărturisitorilor credinței creștine. În ce măsură o răsturnare politică l-ar fi condus din această fază mistică înapoi către activismul politic (dacă ne gândim la oscilațiile stării sale de spirit din primăvara anului 1938) rămâne de discutat.[10]

În vreme ce Codreanu scria aceste rânduri, îngrijorarea adepților săi creștea. Acordul de la München, din 30 septembrie 1938, a dus Germania național-socialistă spre un nou zenit al puterii. După prăbușirea Cehoslovaciei, România șovăia între Marea Britanie și Germania, în ideea de a obține sprijin împotriva Uniunii Sovietice. În timpul verii, când Codreanu era în detenție, Germania și România purtau negocieri tot mai intense referitoare la livrări de arme, petrol și cereale. La Ministerul german al Afacerilor Externe, secretarul de stat Ernst von Weizsäcker insista să se evite tot ce l-ar putea irita pe rege; avea în vedere, în primul rând, acordarea unui posibil sprijin încarceratului Codreanu. La 29 septembrie 1938, mareșalul Palatului Regal, Constantin de Flondor, a luat legătura cu trimisul german Fabricius. Aceasta a inaugurat o schimbare de direcție în politica externă a României, care nu mai putea menține o atitudine rezervată față de Germania. Industria de armament, reprezentată, de pildă, de Malaxa, arăta un interes deosebit pentru o colaborare cu firmele germane. Gheorghe Brătianu a preluat rolul de mediator cu reprezentanți de frunte ai național-socialismului. Trimisului german Fabricius i-a declarat că s-a îndepărtat de mișcarea legionară, „atunci când a observat că în aceasta s-au adunat toate elementele nemulțumite din România. A ajuns la concluzia că politica Gărzii – chiar împotriva dorinței conducătorului ei – trebuia să ducă la catastrofă".[11]

Acordul de la München a dat naștere la tot felul de zvonuri în cercurile diplomatice. Reprezentantul diplomatic al Albaniei la București

afirma că știe din sursă sigură că regele Carol II l-ar fi trimis pe ministrul de interne Călinescu la Codreanu pentru a-i oferi acestuia postul de ministru de externe, dacă Codreanu ar fi renunțat în scris la orice manifestare de dușmănie față de rege; însă conducătorul legionarilor ar fi refuzat oferta. Același diplomat a raportat la Tirana că Italia și Germania exercitau presiuni pentru formarea unui guvern de tranziție în care să fie cooptat și Codreanu. Zvonurile erau, cel mai probabil, lipsite de orice temei, dar arată că diplomații vedeau încă posibilă o conciliere între coroană și Legiune.[12]

În acest timp, monarhul pornise într-o călătorie care trebuia să-l ducă la Londra, Paris și Berghof, reședința montană a lui Hitler. Marea Britanie s-a arătat reținută; la Paris, Carol II a fost primit cu răceală. Vizita în Germania fusese pregătită de Gheorghe Brătianu. La 24 noiembrie, Hitler l-a primit pe rege. În timpul negocierilor privind poziția României într-o Europă de sud-est masiv remodelată politic, Carol II a telefonat de mai multe ori în țară. Atentatul asupra rectorului de la Cluj a fost, în mod evident, hotărâtor pentru indicația, care nu este documentată în scris, de a-l elimina pe Codreanu.[13]

Execuția lui Codreanu fără sentință judecătorească n-a fost însă un act de moment, ci rezultatul unui plan. Despre soarta lui Codreanu discutau și partidele de opoziție. La începutul lunii noiembrie 1938, Ion Inculeț, vechiul susținător al Căpitanului, schița un scenariu pentru cazul în care se va forma un guvern liberal: exil de câțiva ani pentru Codreanu, eliberarea legionarilor mai bătrâni din lagăr și reintegrarea lor, un nou ziar pentru Nae Ionescu, angajarea pe posturi în administrație a tinerilor fără experiență în vederea compromiterii lor – așadar o înfrânare și dezamorsare a mișcării printr-o presiune puternică a statului, dar fără vărsare de sânge. Iuliu Maniu insista pentru revizuirea procesului și eliberarea deținuților. Legionarii sperau în intervenția puterilor Axei, răspândeau zvonuri despre o acțiune de eliberare, lipeau bilete de propagandă verzi pe felinare și afișiere. Diplomații raportau că, la Cernăuți, cetățenii ceruseră cu multă insistență eliberarea lui Codreanu, fapt ce ar fi impresionat profund autoritățile. Nu atentatele lui Sima, ci presiunea politicienilor de frunte ai României, care voiau să-l readucă pe Codreanu în viața politică a țării, periclitând astfel regimul regelui, explică în mod esențial hotărârea monarhului și a lui Călinescu. Modul lor de acțiune s-a lovit de împotrivire chiar în cercurile de la curte. La începutul lunii noiembrie, Gabriel Marinescu, Constantin Argetoianu, comandantul Gărzii Regale, Dumitru Coroamă, dar și mareșalul Palatului Regal, Constantin de Flondor, le-au dat de înțeles unor legionari de

frunte că Codreanu va fi eliminat în timpul absenței lui Carol II, astfel încât regele să poată evita o complicitate prea vădită la un asasinat politic. Pentru a zădărnici acest plan, Horia Sima, Vasile Cristescu și aromânul Constantin Papanace au publicat la 11 noiembrie un apel în care se spunea că „cel mai curat om al generației noastre“ nu avea voie să fie ucis. Totuși, în același timp, Sima a ordonat să se săvârșească atentate.[14]

Asasinatul a fost plănuit în cele mai înalte cercuri. La 13 noiembrie 1938, omul cel mai apropiat de rege, Ernest Urdăreanu, i-a cerut lui Armand Călinescu să-i elimine pe Codreanu și pe Maniu. Călinescu nota lapidar în jurnalul său: „Codreanu da, Maniu nu“. Operațiunea s-a desfășurat în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938. Codreanu, „nicadorii“ și „decemvirii“ au fost luați din închisoarea de la Râmnicu Sărat și suiți într-un camion, legați de mâini și de picioare. Când coloana de mașini a ajuns în pădurea de la Tâncăbești, cei paisprezece deținuți au fost, după o scurtă ezitare, sugrumați de jandarmi. Coloana și-a continuat drumul spre închisoarea Jilava, unde a ajuns pe 30 noiembrie, la ora șapte dimineața. Pentru a face mai plauzibilă versiunea oficială a unei încercări de evadare eșuate, cadavrele au fost împușcate în spate. Trupurile, aruncate într-o groapă comună, au fost dezgropate după două zile, stropite cu acid sulfuric și acoperite cu o placă groasă de beton. Jandarmii implicați au fost lăudați și, pe lângă o recompensă, au primit și amenințări pentru cazul că ar rupe tăcerea.[15]

La 30 noiembrie, postul de radio al statului a relatat că cei paisprezece bărbați ar fi fost împușcați în timp ce încercau să fugă, pe o ceață deasă. În ceea ce privește reacția internațională, Germania s-a manifestat deosebit de virulent, deoarece Hitler se simțea pus într-o lumină proastă de Carol II. Într-adevăr, momentul ales de autoritățile române lăsa să se înțeleagă că Hitler ar fi aprobat asasinatul. Ministrul Propagandei, Joseph Goebbels, care, în calitate de fost agitator printre muncitori la Berlin, își ascundea doar cu greu resentimentele față de aristocrați, nota în jurnalul său la 2 decembrie 1938: „Acest porc de rege român. Un monarh tipic. Mă doare inima când mă gândesc la Codreanu“. Asasinatul judiciar l-a catalogat drept „triumf al evreimii“. Această atitudine a ideologului-șef nazist nu produsese încă urmări politice. Apoi, la 4 decembrie 1938, Goebbels a fost primit de Hitler, care i-a dat permisiunea să înceapă o campanie de presă împotriva României. Abia acum a început presa germană o campanie împotriva regimului carlist, adesea cu citate din ziarele poloneze și maghiare. Pe 6 decembrie, trimisul român n-a fost primit, pentru o discuție, de Goebbels. Presiunea

masivă a intimidat autoritățile române, iar câteva luni mai târziu Germania și-a atins scopul: o Românie aproape complet dependentă economic. Presa italiană vehicula lozinca, rămasă fără urmări politice, „Codreanu nu moare".[16]

În România, chiar și adepții regimului, precum Iorga și Argetoianu, erau dezgustați de modul de acțiune al guvernului, fiindcă vedeau în această faptă o lezare a principiilor statului de drept. Iorga a ajuns de aceea în conflict cu Călinescu, fiind nevoit să accepte cenzurarea ziarului pe care îl conducea. Doar puțini au încuviințat fapta, și asta doar în particular. Este cazul lui Istrate Micescu, care a spus că, în calitate de jurist, nu aproba cele întâmplate, dar că operațiunea fusese impusă de rațiuni de stat.

Diplomații puterilor Axei vorbeau despre o indignare generală. Trimisul albanez relata la 7 decembrie 1938 că Marea Britanie nu aproba, chipurile, „metoda medievală" de execuție. Trimisul german, Carl August Clodius, raporta la Berlin: „Respingerea acestui asasinat se manifestă la fel de puternic în aproape toate cercurile populației. N-am întâlnit nici un politician român care să fi făcut măcar încercarea de a justifica această crimă față de mine. Până și membrii guvernului și persoane apropiate de guvern au încercat doar cu multe ezitări să justifice și să explice asasinatul, cu argumente foarte slabe privind necesități de stat. Înverșunarea în Garda de Fier este uriașă. Chiar și funcționari ministeriali activi, apropiați de Garda de Fier sau de membri ai acesteia, și-au exprimat, în convorbirile cu mine, dezgustul în modul cel mai tăios". Pe 19 ianuarie 1939, ministrul de externe Grigore Gafencu a încercat, într-un mod penibil, să-l disculpe pe rege, care, fiind plecat din țară, n-ar fi știut nimic de toate acestea. Orice altceva ar fi însemnat o recunoaștere implicită a faptului că monarhul îl înșelase pe Hitler și îl mințise pe Hermann Göring. România nu-și mai putea permite așa ceva, iar Gafencu a afirmat deschis că guvernul său se temea de mânia lui Hitler. În vestul Europei – cu excepția unor cercuri din Action française –, precum și în rândurile populației evreiești din România, domnea, potrivit rapoartelor poliției, ușurarea, ba chiar bucuria fățișă. Reprezentantul diplomatic francez Henry Spitzmüller a raportat la Paris că Armand Călinescu i-ar fi comunicat pe 29 noiembrie 1938 că liderul Legiunii și ceilalți treisprezece deținuți vor fi împușcați „fără proces", iar Ion Antonescu va fi arestat. La 30 noiembrie 1938, diplomatul evalua situația astfel: „Opinia publică este nervoasă, iar reacția guvernului, prin brutalitatea ei neobișnuită, a produs stupoare [...]. Avem tendința de a aproba această trezire de energii, chiar dacă deplângem caracterul ei sângeros".[17]

În cultura legionară a amintirii, asasinarea lui Codreanu reprezintă un moment marcant. De aceea, nu surprinde tonul drastic al celor mai multe relatări. Familia lui Codreanu a fost cutremurată. La 24 decembrie 1938, fratele său Ion îi trimitea mamei, din închisoarea de la Caransebeș, o scrisoare care evidențiază adulația mistică a familiei pentru Corneliu Codreanu, dar care arată și cât de mult se simțea aceasta exclusă din societatea românească. Codrenii veniți de la Huși, sprijiniți multă vreme de *establishment*-ul naționalist, ajunseseră să se simtă tratați ca niște câini turbați. Nesiguranța profundă pe care o simțeau față de elite, dar căreia nu îi dăduseră expresie în perioada ascensiunii lor, transpare limpede aici. Narațiunea pe care o construise familia, povestea unei familii de naționaliști exemplari care își câștigaseră poziția în societate prin luptă neîncetată, se sfărâmă de un sistem politic și social solidificat, care i-a respins, i-a marginalizat și, în ultimă instanță, i-a lichidat fizic: „...în sufletul meu este noapte mereu și noapte va fi de acum încolo, căci ultima candelă ce-mi lumina calea s-a stins. S-a dus Corneliu, s-a dus la Ionel Moța. După 20 de ani de luptă, de suferință și de jertfă, moare în lanțuri de trădător, împușcat. Ar trebui pe toți să ne împuște ca pe niște trădători ce suntem. Tataie a trădat la Oituz, la Mărășești, la Cașin, în timpul războiului, iar noi am trădat în timp de pace. Nici unul să nu mai rămână din noi, de la bunic până la nepoți, să ne împuște ca pe niște câini turbați, să piară sămânța de trădători ai lui Codreanu. Să rămână numai ei, eroii din pădurea de la Doftana". Pentru legionarii din România, întregul edificiu al credinței lor politice se năruise. Timp de mai multe luni au circulat zvonuri potrivit cărora liderul legionar ar fi fugit, s-ar fi ascuns și se va întoarce. Se bănuia ba că este în Germania, împreună cu Ion Antonescu, ba la Trieste, ba la Elbasan, în Albania – un zvon răspândit de aromânii originari din sudul Balcanilor. Faptul că Elena Codreanu nu primise trupul neînsuflețit nu făcea decât să alimenteze aceste speculații. La 30 noiembrie, ea se prezentase la Jilava, dar un ofițer îi comunicase că nu știe nimic de morți și nici n-a auzit împușcături. În 1939, Elena a plecat pe ascuns în Germania, unde a aflat adevărul. Familia rămasă în România se agăța de orice fir de pai: în iunie 1939, părinții, împreună cu copiii lor Rea-Silvia și Ion, s-au reunit la Huși și au susținut că Corneliu ar fi intervenit la Berlin pe lângă Hitler, ca să împiedice un atac bulgăresc împotriva Cadrilaterului. Poliția locală lua în serios orice zvon care părea să indice că familia Codreanu nu credea în moartea lui Corneliu. Astfel, șeful poliției a raportat la București că numele lui nu era trecut în pomelnicul dat de familie la biserică. Toate aceste zvonuri și supoziții arată cât de mult

credeau Codrenii în misiunea fiului, respectiv a fratelui lor, cât de puternic era universul paralel pe care-l clădiseră și cât de intensă era mistica familială. La această cultură a neîncrederii și îndărătniciei contribuise mult și atmosfera socială a României Mari: cenzură, autocenzură, o zvonistică debordantă și nenumărate intrigi.

O jumătate de an mai târziu, familia a acceptat, în cele din urmă, moartea lui Corneliu drept un fapt. La 28 noiembrie 1939, Rea-Silvia și Constanța, soția lui Horia Codreanu, care se puteau mișca relativ libere, spre deosebire de alți membri ai familiei, i-au dat servitoarei Codrenilor sarcina de a împărți haine și mâncare săracilor și au asistat la o slujbă de pomenire pentru Corneliu și fratele său Ion, împușcat de autorități.

Majoritatea legionarilor au crezut însă varianta oficială. Mulți au izbucnit în plâns, alții au jurat răzbunare. Mulți s-au cufundat în trăiri mistice, pentru a putea trece peste șocul pierderii celui de la care așteptaseră mântuirea. Virgil Ionescu povestește în memoriile sale că, în noaptea întunecoasă și ploioasă de 29 spre 30 noiembrie, a visat că Codreanu mergea împreună cu el prin apa unui pârâu limpede, în amonte, până când, deodată, a dispărut. Diplomatul Mihail Sturdza, care coresponda din 1937 cu liderul Legiunii, a auzit despre cele întâmplate la radio; știrea ar fi fost transmisă printre melodii de muzică ușoară, jazz și vals. În multe locuri, legionarii au ținut trei zile de post negru. Doar îl veneraseră pe Codreanu ca pe un Dumnezeu. Mântuitorul era mort, iar vestea mântuirii părea să fi murit împreună cu el. Sima a ordonat din nou atentate, apoi s-a așternut tăcerea. Legiunea s-a dezmembrat definitiv în fracțiuni care se combăteau reciproc.

Între timp, regimul îi curta pe legionarii închiși. Deja din septembrie, poliția politică constatase cu satisfacție că mișcarea se destrăma. Mulți oportuniști, intrați târziu în Legiune, părăseau corabia în derivă; tineri din familii bine situate se prăbușeau plângând la interogatorii. Fără medierea lui Codreanu, numeroasele fracțiuni ale mișcării au pornit atacurile reciproce, iar vechile invidii au reapărut cu și mai multă intensitate. La trecerea dintre anii 1938–1939, mulți s-au dezis public de Legiune pentru a se integra din nou în societate. Presa românească a relatat pe larg despre gesturile de supunere ale unor legionari de frunte. S-a sărbătorit ca o victorie a statului faptul că Nae Ionescu și peste douăzeci și cinci de clerici legionari au recunoscut noul regim ca „loc al ideii de ordine și de adevărat naționalism constructiv", față de „o acțiune de neliniște și de zbucium potrivnică marilor interese istorice ale neamului românesc". Armand Călinescu a anunțat, în fața presei străine, sfârșitul Gărzii de Fier.

Odată cu Căpitanul, dispăruse și pretinsul său magnetism mistic. La 23 februarie 1939, Călinescu a declarat pentru *Paris Soir*: „Garda de Fier a dispărut pentru totdeauna [...]. Nu mai e, deci, nevoie să vorbim despre ea. Nici nu mai are rost să-i pomenim numele. Poate că e păcat pentru dumneavoastră și pentru confrații dumneavoastră ziariști, fiindcă era un excelent subiect de reportaj senzațional, care a dispărut acum pentru totdeauna. Scuzați-mă că, într-un fel, vă iau pâinea de la gură". Din aceste câteva propoziții reiese clar strategia lui Călinescu: o *damnatio memoriae*, accentuarea rolului presei în ascensiunea lui Codreanu și, în sfârșit, un cinism menit să atenueze îndoielile față de corectitudinea afirmațiilor sale. Dar, în linii mari, avea dreptate: câmpul magnetic al Legiunii fusese distrus. Particulele se reorientau. Mulți membri ai elitelor se întorceau spășiți la guvern și la rege.[18]

UN CULT EFEMER ȘI O TĂCERE ÎNDELUNGATĂ

ISTORIA VIEȚII LUI CODREANU NU SE ÎNCHEIE CU MOARTEA LUI: prea puternice au fost cultul celui dispărut și amintirea exacerbată, dar și tăcerea și uitarea. Trupul de care se temea regimul n-a fost dezintegrat atât de mult de acidul sulfuric, nici acoperit atât de bine de tonele de beton turnate deasupra, încât să nu poată fi exhumat după aproape doi ani de la execuție. În timp ce, în curtea închisorii Jilava, două macarale făceau un zgomot asurzitor, care se amesteca cu cântecele legionarilor, o trupă de extremiști a năvălit în celulele unde erau închiși reprezentanții de frunte ai regimului carlist. În ploaia de gloanțe au murit șeful Serviciului Secret de Informații al Armatei, Mihail Moruzov, șeful Jandarmeriei, generalul Bengliu, șeful Poliției, Nicky Ștefănescu, și încă vreo șaizeci de oameni (26–27 noiembrie 1940). Nicolae Iorga și Virgil Madgearu au fost răpiți și împușcați. Dintre figurile centrale aflate în conflict în anii '30 – fie de partea coroanei, fie de partea Legiunii –, doar câteva mai erau în viață la sfârșitul lui 1940, cel puțin în țară.[1]

În scurt timp, legionarii au brodat în jurul exhumării povestiri miraculoase, răspândite și în presa fascistă din străinătate: trupul lui Codreanu ar fi fost aproape neatins, doar spatele fiind marcat de acid; în schimb, cadavrele „decemvirilor" și ale „nicadorilor" ar fi fost desfigurate. Potrivit acestei relatări inspirate din tradiția hagiografică creștină, Codreanu trebuia sărbătorit ca un personaj din rândul sfinților.

Cultul morților era un element esențial al dictaturii lui Horia Sima. Reînhumarea lui Codreanu s-a desfășurat într-o notă emfatică și sumbră.

La 30 noiembrie 1940, într-o zi rece de iarnă, trupul neînsuflețit al Căpitanului, alături de cele treisprezece ale camarazilor săi, a fost purtat pe străzile Bucureștiului până la Casa Verde și înmormântat acolo, lângă Moța și Marin. Codreanu, „nicadorii" și „decemvirii" fuseseră depuși mai înainte la biserica Sfântul Ilie Gorgani, din centrul Bucureștiului. Pe

coșciuge se aflau coroane de la Hitler, de la ministrul de externe Joachim von Ribbentrop, de la Rudolf Hess, trandafiri roșii de la Benito Mussolini, trandafiri albi de la ministrul de externe italian Galeazzo Ciano, crizanteme de la Partito Nazionale Fascista. La ora nouă dimineața, s-au adunat la biserică Ion Antonescu, Horia Sima, un adjutant al regelui, reprezentanții diplomatici ai Germaniei, Italiei, Spaniei și Japoniei. Mitropolitul Moldovei a ținut slujba, în fața unei păduri de drapele verzi. Sicriele au fost purtate prin oraș, în acorduri legionare, până la Casa Verde. Elena Codreanu, în haine de doliu, mergea sprijinindu-se de Ion Zelea Codreanu, având-o alături și pe fiica ei adoptivă. Se spune că nu mai puțin de 100 000 de cămăși verzi au înfruntat vântul rece al iernii timpurii. Mai multe avioane au aruncat flori deasupra Casei Verzi, în sunet de bucium. În aceeași zi, printr-un act simbolic, au fost anulate sentințele împotriva lui Codreanu.

Legionarii voiau să transforme mormântul într-un loc de cult. Ideologul și poetul legionar Radu Gyr a compus, în acest sens, un poem ce exprimă cultul eroismului într-un limbaj cu accente tipic legionare, îmbinând misticismul cu chiliasmul și făcând din moartea lui Codreanu punctul de plecare al unei noi măsurări a timpului:

Mormântul Căpitanului

De-aici 'nainte, Vremea se măsoară
cu trudnicile tale oseminte,
și veacul care curge peste țară
începe din cenușa ta fierbinte.

Mergi printre noi cu sfânta-ți moarte vie
ne tămâiezi cu marea ta tăcere...
mormântul tău e numai Înviere,
prin tine luminăm de veșnicie.

Prin tine bem, setoși, din Mântuire,
prin tine doar, ne-am curățit de zgură...
Izvor ne ești și cină și zidire
și patrafir și cuminecătură. [...]

Dar de-or veni, cândva, cu pași ușarnici,
la groapa ta, mișeii și vicleniii,
și se vor bate-n piept cu pumni fățarnici,
slăvind lumina sfintelor vedenii,

Mormântul tău, gemând, să se ridice
și duhul tău, țâșnind din veșnicie,
într-un năprasnic fulger să despice
pângăritoarea lor nimicnicie!

În acest poem exaltat se consumă apoteoza postumă. Codreanu este pus în legătură cu elemente fundamentale ale creștinismului, este asociat cu noțiuni centrale ale teologiei creștine: înviere, mântuire, izvor, cuminecătură. Căpitanul este celebrat ca un mântuitor făcător de minuni, fără să reiasă clar dacă poziția lui este cea de sfânt sau aproape egală cu Hristos. La această înălțime amețitoare a fost adus cultul.

Și totuși, câteva săptămâni mai târziu, sub dictatura militară a lui Antonescu, locul destinat pelerinajului a devenit un loc al uitării. După 1944, comuniștii au distrus mausoleul legionar. Ce s-a întâmplat cu osemintele lui Codreanu, unde se află ele astăzi sau dacă mai există, nu se știe. Mormântul familiei de la Huși îi menționează numele, dar nu-i adăpostește rămășițele pământești.[2]

Aceste rămășițe emanau un mesaj pe care au vrut să-l anihileze toate cele trei dictaturi românești – cea a regelui, a mareșalului și a comuniștilor. Un loc de pelerinaj, așa cum plănuise Horia Sima, nu trebuia, în nici un caz, să ia naștere. Miza era însă una mai mare. Codreanu întrupa Legiunea, în sensul propriu al cuvântului. El însuși folosise imaginea propriului trup pentru propagandă, în cele mai diverse forme. Aspectul său plăcut, cultul creat în jurul privirii Căpitanului, al ochilor lui, trebuiau să accentueze elementul mesianic și vizionar al prezenței sale politice. Adepții și adversarii deopotrivă erau conștienți că succesul legionar depindea, în mare măsură, tocmai de prezența lui Codreanu în universul de reprezentări al membrilor mișcării, și în sensul intimidării taberei adverse. Convingerea cvasireligioasă a legionarilor se baza însă în mod substanțial pe ideea de integritate a acestui trup, fie el și neînsuflețit, care era oferit adepților spre venerare. În percepția susținătorilor, suprimarea corporalității nu se producea atât prin moarte, cât prin încercarea de a nimici trupul și, respectiv, de a-l face imposibil de localizat: în acest fel, se urmărea ca liderul legionar să nu mai aibă nici un loc în societatea și istoria românească. Izgonirea lui Zilinski-Brauner, așa cum îl numea propaganda de stat, din comunitatea etnico-națională a românilor trebuia săvârșită prin înlăturarea trupului neînsuflețit: Codreanu trebuia șters, discursiv și fizic, din amintirea colectivă. Această strategie a atins punctul culminant prin așa-numita „reeducare“ din închisorile comuniste, în cadrul căreia foști legionari își puneau adesea sub presiune „camarazii“ de odinioară.

Împotriva acestei strategii s-a format, în exil și chiar și în țară, în clandestinitate, o cultură legionară a amintirii, divizată între cea a codreniștilor și cea a simiștilor. Nu este cazul să urmărim aici, în detaliu, meandrele și intrigile acestor grupări. Trebuie mai curând să ne punem problema rolului jucat de membrii supraviețuitori ai familiei Codreanu, în sensul tezei unei biografii de familie pe care am expus-o la începutul acestei cărți.

Soarta familiei Codreanu, după moartea violentă a Căpitanului, ar putea constitui obiectul unei cărți aparte. Destinul ei oglindește, în miniatură, cursul istoriei românești de după 1938 – în miniatură însemnând aici, într-o măsură tot mai mare, departe de viața politică publică. În lunile imediat următoare asasinării Căpitanului, părea că atât Codrenii, cât și întreaga Legiune sunt, din punct de vedere politic, anihilați. La 15 februarie 1940, Ion Zelea Codreanu îi scria fiicei lui Rea-Silvia, din închisoarea de la Miercurea Ciuc, o scrisoare ce trăda o depresie profundă, dar demonstra și cât de puternică era aderența lui la reprezentări mistice tipice pentru Legiune: „În primăvară, foarte devreme, să plantați pe mormântul lui Ionică [fiul său, Ion, fusese ucis în 1939 – n.a.] din florile și trandafirii lui. Și de este loc alături, fixați o bancă bună. De asemenea, mormântul moșului. De mine nu duceți grijă, sunt deplin sănătos și rezist foarte bine prin minunile sfinților ocrotitori. Sunt liniștit sufletește de când am părăsit acea speranță lumească. Iar rugăciunile pentru toți viii și toți morții noștri și scrierea tâlcuirilor la Noul Testament sunt bucuriile mele. Doamne ajută!"

Totuși, cel târziu în contextul succeselor militare ale celui de-al Treilea Reich din primăvara anului 1940, Carol II s-a văzut nevoit să se apropie de Legiune pentru a-și salva poziția din ce în ce mai șubredă. Monarhul i-a curtat pe bătrânul Ion Zelea Codreanu și pe fiul acestuia Horia, care, dintre frații Codreanu, nutrea cele mai puternice ambiții politice. Ion Zelea Codreanu nu uitase însă represiunea dirijată de rege. El a fost arestat la începutul lui iunie 1940, când i-a blestemat la mormântul fiului său Ion, ucis în 1939, pe făptași – așadar autoritățile. În aceeași lună, a luat parte la un parastas pentru Alexandru Cantacuzino și Mihail Polihroniade. Spre deosebire de Horia Sima, a refuzat să încheie o înțelegere cu regele. În scurta perioadă a dictaturii legionare (din 6 septembrie 1940 până la 21–23 ianuarie 1941), bătrânul Codreanu a intrat într-un conflict înverșunat cu Horia Sima, care l-a marginalizat rapid. În acest context, Ion Zelea Codreanu i-a reproșat lui Sima inclusiv că voia să-l asasineze; pasămite Sima ar fi organizat un atentat asupra lui și a fiului său Decebal, care a eșuat. Bătrânul Codreanu și ceilalți

membri ai familiei se arătau convinşi că Sima se făcea răspunzător de moartea Căpitanului, fiindcă, împotriva ordinului acestuia, organizase atacuri teroriste. După căderea lui Sima, Codrenii au rămas în România, dar şi-au pierdut orice influenţă politică. Bătrânul Codreanu încerca să se prezinte ca adversar hotărât al lui Sima, pe care-l cataloga drept lider comunist al unei fracţiuni violente (vorbea de „pleava de la Bucureşti, comunistă, care a fost adunată de Horia Sima în scopuri criminale"), pentru ca, în acest fel, să supravieţuiască politic. În august 1941, ţinea post negru. Deoarece fuseseră marginalizaţi politic, Codrenii erau supravegheaţi de autorităţile antonesciene, dar nu urmăriţi ca mai înainte. Când bătrânul Codreanu a murit, la înmormântarea din 23 noiembrie 1941 au luat parte doar membrii cercului restrâns al familiei; înhumarea la Casa Verde, propusă de Ion Antonescu, a fost refuzată de Codreni. Odată cu Ion Zelea Codreanu, Legiunea codrenistă şi-a pierdut reprezentantul simbolic cel mai important din ţară, care nu numai că întruchipa continuitatea genealogică, dar se prezenta drept păstrător al învăţăturii Căpitanului împotriva ereziei simiste. Continuitatea genealogică devenise fragilă: Ion Zelea Codreanu junior fusese împuşcat în septembrie 1939, în timpul masacrului săvârşit de poliţie asupra legionarilor. Horia a fost ucis de un jandarm în 1941. Membrii supravieţuitori ai familiei, îndeosebi Elena Codreanu şi Iridenta Moţa, dar şi, din fundal, Eliza Codreanu, mama lui Corneliu – evanescentă ca întotdeauna –, au menţinut în timpul războiului legătura cu legionari de frunte. În special Elena a încercat, mai întâi la Berlin, unde plecase în 1939, apoi la Bucureşti, chiar şi după rebeliunea din 21–23 ianuarie 1941, să adune în jurul ei legionari reprezentativi. În aceste cercuri era continuat cultul iniţiat de Ion Codreanu, care îl prezenta pe Căpitan drept o figură luminoasă, iar pe Sima ca întruchipare a unei violenţe nelegionare – o naraţiune ce a fost reluată, după 1989, de apologeţii legionari.[3]

Începând cu 1945, supravieţuitorii nucleului legionar au împărtăşit soarta celorlalţi persecutaţi politic în România: ani de internare în lagăre, urmaţi de izolare în domiciliu forţat, iar în cele din urmă de marginalizare socială. Astfel, Elena Codreanu a fost arestată împreună cu cumnata ei, Iridenta, în primăvara anului 1945 şi închisă vreme de şase luni în lagărul de la Caracal. În 1950, a fost arestată din nou de Securitate şi, după o lună de detenţie pentru cercetări, plasată pentru încă două luni la închisoarea Jilava, şi apoi două săptămâni la Mislea. Până în 1950, a trăit din veniturile aduse de o tutungerie de pe Calea Rahovei nr. 1 şi de cele 33 de hectare de pământ de lângă Giurgiu. Între 1951 şi 1953 a lucrat în atelierele de confecţii din Târgşor. În 1954 a fost

Elena Codreanu
în arestul comuniștilor (1951).

dusă din nou la Mislea, în septembrie, același an, la Dumbrăveni și, în sfârșit, în martie 1955, la Jilava, unde a fost interogată timp de două luni. Securitatea n-a găsit suficient material acuzator pentru a deschide un proces, însă o considera pe Elena, în calitate de văduvă a conducătorului Legiunii, atât de periculoasă din punct de vedere politic, încât i s-a impus domiciliu forțat la Lătești (raionul Fetești, regiunea Constanța). Ca să scape de numele incriminator de Codreanu, s-a măritat la 21 octombrie 1956 cu locotenent-colonelul Praporgescu. Și Iridenta a ajuns, în 1950, din nou în arest, împreună cu fiica ei Gabriela și fiul ei Mihai, care au fost eliberați în 1954. A trăit în continuare ca femeie casnică, întreținută de copiii ei. În 1982 a vrut să plece în Austria, dar Securitatea n-a lăsat-o. Potrivit rapoartelor informatorilor, în cercul intim al familiei ea susținea mai departe idei legionare. Se plângea că, din cauza numelui pe care îl poartă, copiii ei se confruntau cu dezavantaje profesionale și sociale. Tot potrivit rapoartelor informatorilor, arăta preocupare pentru soarta legionarilor de frunte și a familiilor lor. De pildă, în aprilie 1974, se interesa de parastasul soției lui Virgil Ionescu sau de Radu Mironovici, care trăia într-un cămin de bătrâni de lângă București și care, de teama autorităților, refuza orice contact cu foștii legionari. Și Decebal Codreanu a petrecut mulți ani în lagărele comuniste: începând cu 1948, a stat închis șase ani. După eliberarea din 1954, au urmat patru ani de domiciliu obligatoriu; în 1960 a fost condamnat din nou la șaizeci de luni într-un lagăr de muncă, dar, în 1963, a fost eliberat de la Periprava, unde a stat și fratele său Cătălin până în 1964. Întrucât nu părea să fi renunțat la crezul legionar, Securitatea îl urmărea cu atenție. În 1968, Decebal i-a criticat pe legionarii de frunte care fuseseră implicați în reeducarea de la Aiud sau care, precum Radu Gyr sau Nichifor Crainic, scriau pentru

ziarul *Glasul patriei*, slujind astfel regimul comunist. Securitatea încercase să-l recruteze în martie 1954, dar este limpede că Decebal Codreanu a refuzat, iar discuţiile cu Securitatea s-au încheiat în primăvara anului 1965. Potrivit rapoartelor informatorilor, în anii 1970 încă mai susţinea Legiunea, dar şi un „antisemitism umanitar", considerându-l pe Horia Sima, după caz, fie agent britanic, fie agent al Gestapo-ului. Fratele său Cătălin, „comisar de românizare" în al Doilea Război Mondial, a fost închis aproape permanent între 1948 şi 1964, pentru că, în anii de după război, se alăturase unei grupări legionare clandestine. După eliberare, a fost urmărit de patru informatori; încercarea de racolare a Securităţii s-a soldat cu un eşec. Potrivit rapoartelor informatorilor, şi în anii 1970 îl mai venera pe fratele său Corneliu drept un „geniu", la fel ca Decebal, şi îi citea pe Mircea Eliade, Constantin Noica şi Nae Ionescu. Spre deosebire de Decebal, el critica lipsa libertăţii de opinie, dar saluta, pe de altă parte, naţionalismul promovat de comunişti. Securitatea a acordat un interes deosebit unei colecţii de fotografii păstrate de Cătălin.[4]

Codrenii au fost supravegheaţi intens de Securitate; numeroşi informatori au primit misiunea de a-i urmări. Aceştia au produs o mulţime de rapoarte, a căror interpretare, aşa cum se întâmplă mereu în astfel de cazuri, trebuie făcută cu multă prudenţă. Cu toate acestea, se face remarcat un fapt: Iridenta, Decebal şi Cătălin se arătau încântaţi de cotitura naţional-comunistă survenită la jumătatea anilor 1960. Îl admirau îndeosebi pe Nicolae Ceauşescu, care, aşa cum reiese din rapoarte, ar fi adus României, dupa părerea Codrenilor, renume mondial şi ar fi modernizat ţara. În 1972, un informator nota: „Decebal susţine întruna că legionarii ar fi urmărit ţeluri identice cu socialiştii, dacă nu chiar cu comuniştii, afară de politica agrară, unde nu s-ar fi atins de pământul ţăranilor. Dar ar fi expropriat moşiile, naţionalizat băncile şi industria". În 1975, se consemna o altă remarcă a lui Decebal: „Legionarii ar fi avut ţeluri identice ca ale comuniştilor, că ei ar fi chiar comunişti şi că familia CODREANU în frunte cu CORNELIU au urmărit să realizeze din România o ţară puternică, independentă, cum este astăzi". Astfel de afirmaţii, exprimate în repetate rânduri, corespundeau întru totul logicii unei orientări importante în legionarism: este vorba de ideea unei dictaturi a modernizării şi educaţiei, de crearea unui Om Nou – lucruri pe care le urmăreau şi comuniştii. Cum comuniştii se serveau tot mai mult de naţionalismul românesc ca sursă de putere, şi cum acest naţionalism era puternic marcat legionar, nucleul dur al vechii Legiuni se putea recunoaşte pe deplin în România naţionalistă şi xenofobă a lui Ceauşescu. După părerea lor, diferenţa esenţială consta, pe lângă colectivi-

zarea agriculturii, în lipsa unei ideologii naționale subliniat creștine. În ce măsură Codrenii făceau cunoscute astfel de opinii în mod intenționat posibililor informatori și ofițerilor coordonatori, cu scopul de a îmbunătăți condițiile de trai ale familiei, de care se plângeau deseori, este dificil de evaluat pornind de la surse. Totuși, chiar independent de aceste rapoarte, punctele de legătură recognoscibile dintre comunism și doctrina legionară sugerează că familia Codreanu ar fi putut aprecia ca pozitive anumite aspecte ale național-comunismului.

Începând cu anii '60, Codrenii urmăreau cu atenție reabilitarea treptată a ideologiei naționaliste din perioada interbelică. Astfel, Decebal Codreanu spunea în 1966, de față cu o persoană loială regimului: „L-ați reconsiderat pe GOGA și-l prezentați ca pe un mare patriot, deși el a fost prim-ministru antisemit și anticomunist. De unde știu eu că peste câțiva ani nu veți spune și despre fratele meu că a fost cel mai mare revoluționar și patriot?" În această privință se înșela, desigur, deoarece Ceaușescu era mult prea interesat să se prezinte pe sine însuși drept lider charismatic ca să ia în calcul reînvierea figurii lui Codreanu, arătând astfel întregii lumi de unde proveneau elemente esențiale ale ideologiei pe care o promova. Charisma lui Codreanu, odată reînsuflețită, ar fi devenit de-a dreptul periculoasă pentru dictator, căci putea pune sub semnul întrebării rolul de conducător al acestuia. În schimb, Decebal Codreanu avea dreptate când observa că, în regimul național-comunist, numeroase personalități antisemite ale culturii de altădată erau reintroduse, încet și pe nesimțite, în canonul culturii naționale.[5]

Supravegherea strictă a Codrenilor rămași în viață de către Securitate n-ar fi fost, așadar, necesară. Căci doar în cercul restrâns al familiei îl pomeneau aceștia pe Corneliu, în a cărui misiune n-au încetat să creadă niciodată. Nu par să se fi gândit vreodată la o propagandă activă sau la continuarea activității politice. Dimpotrivă, mulți dintre membrii familiei încercau să părăsească România. Cu un an înainte de prăbușirea regimului comunist, în octombrie 1988, Securitatea a realizat o privire de ansamblu asupra familiei Codreanu: Elena Praporgescu și fratele ei, Mihail Ilinoiu, erau supravegheați, la fel și celelalte rude supraviețuitoare ale Căpitanului. Iridentei i se refuzase în 1987 o cerere de călătorie în străinătate, deși nepoata ei era măritată în Austria. Fiul ei fusese recrutat ca informator de Securitate, dar a fost eliberat de responsabilități în 1976. Cătălin (care a murit în 2002, ca ultimul dintre frați) era, și el, supravegheat de Securitate; nepoților lui li s-a permis să facă studii universitare. Nepoții lui Horia Codreanu nu s-au mai întors din călătoriile întreprinse în Italia în 1982, respectiv în 1987, iar o nepoată a

emigrat în Canada. Şi copiii fiicei adoptive a lui Codreanu, Cătălina, plecaseră în Canada. Nicador Florea, fiul lui Horia, a practicat un legionarism activ după 1989, până la moartea sa, în 2014; soţia lui rămăsese, în 1980, în Israel. Decebal murise în 1977, iar fiul său, medic, a fost spionat de Securitate. Aşadar, după ce rudele din generaţia lui Corneliu Codreanu au trăit multă vreme în lagăre, copiii şi nepoţii s-au putut integra profesional în România. Faptul că ei şi-au văzut, totuşi, situaţia drept precară o arată cazurile de emigrare; membrilor mai tineri ai familiei li s-a permis să călătorească în străinătate, dorinţă refuzată însă reprezentanţilor generaţiei interbelice, chiar şi la vârste înaintate. Securitatea îşi justifica decizia arătând că fraţii şi surorile lui Codreanu îşi păstraseră convingerile legionare.[6]

Restrângerea cultivării memoriei Căpitanului la cercul strâmt al familiei oglindeşte, în miniatură, felul în care a gestionat România la scară largă, între 1941 şi 1989, moştenirea Legiunii. Codreanu a devenit o nonpersoană, un subiect tabu. În primii ani ai comunismului, adepţii săi au fost siliţi prin tortură să se dezică de idolul lor de odinioară şi să-l discrediteze în mod activ. Istoriografia regimului a dus mai departe strategia adversarilor lui Codreanu din perioada interbelică, prezentându-l pe Căpitan şi mişcarea sa drept ajutoare ale lui Hitler, cu care „românii adevăraţi“ nu aveau nimic de-a face.

După căderea comunismului, o bună parte dintre vechii legionari au apărut din nou în public. S-a format şi o „nouă dreaptă“, o mişcare neolegionară. Au fost reeditate scrieri multă vreme interzise, s-au tipărit o serie de memorii care urmăreau să-l prezinte pe Codreanu drept luptător anticomunist şi să-l exonereze de acuzaţiile de violenţă şi antisemitism. După ocultarea din timpul comunismului, a apărut un interes public, la început naiv, faţă de o mişcare care era cunoscută drept anticomunistă. Cercetările s-au axat, la rândul lor, asupra legionarilor care luptaseră în munţi împotriva comunismului. Neolegionarismul însă a rămas un fenomen fragmentat de luptele dintre fracţiuni, în spatele căruia mulţi observatori suspectau mâna Serviciului Român de Informaţii, provenit din fosta Securitate. Aceste grupări neolegionare au negat vehement caracterul fascist al Legiunii, văzând în Codreanu un învăţător religios sau chiar un „erou neo-cosmogonic“. Interpretarea de factură New Age s-a îmbinat cu venerarea lui Codreanu de către neonaziştii din alte ţări. Dar toate acestea n-au dobândit niciodată o reală însemnătate politică, iar Codrenii încă în viaţă n-au obţinut, înăuntrul acestui mediu, un rol conducător. Tot atât de puţin succes au avut şi cei care voiau să reînvie taberele de muncă legionare sau întreprindeau pelerinaje în locuri de comemorare. Dezbaterea publică din România nu s-a ocupat

de Codreanu, ci s-a concentrat mai degrabă asupra trecutului legionar al unor intelectuali importanți din perioada de după război, precum Mircea Eliade sau Emil Cioran, care, așa cum s-a arătat în această carte, în anii '30 nici nu făcuseră parte din nucleul dur al Legiunii. În cadrul acestei dezbateri, Codreanu a rămas mereu în umbră.

Mai puțin vizibile, dar de o importanță cel puțin tot atât de mare în societate, sunt curentele fundamentaliste ortodoxe active pe Internet, care-l cinstesc pe Codreanu ca mucenic creștin și confecționează icoane ale lui; de acest context țin și discuțiile privind trecutul autentic sau presupus legionar al unor cunoscuți duhovnici precum Arsenie Boca sau Iustin Pârvu. Biserica Ortodoxă Română nu și-a analizat până astăzi, în mod cuprinzător, relația cu Codreanu sau cu mișcarea legionară în ansamblu.

Multă vreme, părți ale cercetării și interpretării acestei teme au fost în mâinile istoricilor naționaliști antisemiți afiliați Partidului România Mare. În mass-media, Codreanu se constituie, de cele mai multe ori, ca subiect de scandal ori ca personaj exotic. Se discută despre nunta Căpitanului sau despre actele lui de violență, fără a se analiza însă contextul istoric mai larg și a se examina caracterul deosebit de problematic al persoanei sale și al Legiunii. În orice caz, statul român a reacționat la tendințele neolegionare. Legea 217/2015 „reglementează interzicerea organizațiilor, simbolurilor și faptelor cu caracter fascist, legionar, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni de genocid contra umanității și de crime de război". Până acum, această lege n-a provocat însă o dezbatere serioasă și cuprinzătoare privind locul lui Codreanu în istoria României. Pentru o analiză critică cuprinzătoare a moștenirii legionare în societatea românească și a locului lui Codreanu în istoria contemporană a României, crucială nu este atât legislația, cât inițiativa la nivelul societății, care lasă de dorit. În afara României, Codreanu este astăzi aproape necunoscut. Doar în cercurile de extremă dreaptă i se aduce o anume cinstire.[7]

ÎNCERCARE DE INTERPRETARE

LA ÎNCHEIEREA ACESTEI CĂRȚI, SE PUNE PROBLEMA INTERPRE-tării și încadrării. Ce loc are Corneliu Zelea Codreanu în istoria europeană recentă?[1] La un sfert de veac după moartea lui Codreanu, istoricul Ernst Nolte, teoreticianul fascismului, a formulat teza potrivit căreia, „în gândirea lui catastrofică monomană", doar Codreanu l-a egalat pe Hitler, iar Legiunea a fost, „probabil, chiar cea mai interesantă și mai complexă dintre toate mișcările fasciste". De aceea, în mod tradițional, pentru interpretarea Legiunii se face apel la comparația cu alte mișcări fasciste, demers în cadrul căruia aproape că nu se face nici o *diferență* între mișcare și conducătorul ei. O abordare biografică arată însă că aceste două elemente nu se suprapun, că există o diferență între masa revoluționară, ostilă sistemului, de la sfârșitul anilor 1930 și micul cerc de mistici fanatici din jurul conducătorului. În mod sigur, nu o diferență absolută, de vreme ce Codreanu s-a înțeles pe sine, până la sfârșit, nu doar ca doctrinar, ci și ca politician. Opoziția dintre orientarea mistic-transcendentă a nucleului și obiectivele întru totul lumești, adică social-revoluționare, ale celor mai mulți adepți ai Legiunii este însă crucială pentru interpretare.

Ca persoană, Codreanu n-a fost, până acum, aproape deloc comparat în mod sistematic cu alți conducători charismatici ai unor mișcări și regimuri totalitare din vremea sa. În schimb, s-a aplicat asupra sa și, mai nou, și asupra mișcării sale teoria charismei a lui Max Weber, care, în cazul lui Codreanu, chiar se impune. Deoarece însă, în urma unei asemenea abordări, pot fi șterse diferențe între conducător și mișcare, aici se va arăta, dintr-o perspectivă biografică, că liderul legionar se diferențiază prin trăsături marcante de alți conducători charismatici ai totalitarismelor europene din perioada interbelică. În acest sens, trebuie avute în vedere mai multe fapte: că el însuși a ucis; că, în mod evident, pentru el nu exista câtuși de puțin un spațiu privat în care să se retragă; relația

spirituală strânsă cu clerici și maici; separarea tot mai clară a unui cerc restrâns de fanatici religioși de masa adepților, care avea tendințe social-revoluționare tot mai pronunțate și nici nu înțelegea, nici nu împărtășea chiliasmul transcendent al lui Codreanu. Pe lângă acestea, odată cu înaintarea în vârstă, se amplifică momentele de slăbiciune ale Căpitanului în activitatea de conducere: fără a renunța la rolul său politic, el se înțelegea tot mai mult ca pedagog spiritual al neamului, se izola în anumite perioade de viața politică a Capitalei și nu mai putea stăpâni sau înțelege forțele sociale pe care le trezise. De aici a decurs istoricizarea conducătorului încă din timpul vieții: chiar dacă Codreanu ar fi supraviețuit detenției din 1938, i-ar fi fost foarte greu să stăvilească fracțiunea radical-teroristă din vestul țării, sub conducerea lui Horia Sima, și să nu pornească el însuși pe calea acelei revoluții sociale spre care se îndreptau activiștii proletari dispuși la violență ai Legiunii. Acest scenariu a fost prezis de Ion Antonescu la începutul lui 1938 și s-a transformat, sub dictatura legionară a lui Horia Sima, într-o realitate politică brutală, ce-i drept, de scurtă durată. În 1938, Codreanu a fost pur și simplu copleșit de acele elemente social-revoluționare pe care le activase cu atât de mult succes prin mobilizarea muncitorilor din 1936, iar aceasta nu doar când era încă în libertate, ci mai ales atunci când, în detenție, nu-și mai putea ține mișcarea laolaltă. Legionarii dedicați revoluției sociale aveau nevoie în continuare de Codreanu ca idol și icoană, dar nu ca lider efectiv. Scăpate de sub control erau, în 1938, și aripile rivale pro și anticarliste ale mișcării, și îndeosebi acei frondeuri care se gândeau chiar la răsturnarea dinastiei.

Prin neglijarea „conducătorului" ca fenomen de sine stătător în cadrul mișcării legionare, s-a pierdut din vedere și cât de mult îi determinau viața două principii care, la prima vedere, se armonizează greu: activismul politic radical și violent, în stil fascist – Codreanu a bătut adversari cu mâna lui, ca șef al unei trupe paramilitare, a săvârșit un omor și folosea cu plăcere metafore violente –, și o mistică pronunțată, o religiozitate profundă, de tradiție ortodoxă. Gândirea catastrofică a lui Codreanu era, într-adevăr, „monomană" – în această privință, nu se deosebea de Hitler. La fel ca Hitler, era profund convins că poporul său este amenințat cu declinul, că, așa cum vestise deja tatăl său înainte de Primul Război Mondial, ceasul al doisprezecelea era aproape și că trebuia să salveze neamul românesc dintr-o mare strâmtoare, înainte ca acesta să dispară. Codreanu se înțelegea pe sine – așa cum era înțeles și de segmente largi ale societății românești – ca salvator mesianic și ca înnoitor. Prin el trebuia să renască națiunea, nu printr-o simplă întoarcere la vechile stări,

care nu puteau decât să umple de spaimă masele țărănești din Regat, ci prin crearea unei comunități populare egalitare, în care țăranii și muncitorii etnici români ar fi fost integrați și acceptați social, dar în care și aristocrația, lipsită de orientare în societatea de mase, și-ar fi putut găsi loc. Această înnoire, care ar fi însemnat o nivelare socială și, prin industrializare forțată, o schimbare profundă a structurilor rurale, era înțeleasă drept modernizare tocmai de către intelectualii legionari radicali ai anilor '30 și avea puțin în comun cu entuziasmul conservator pentru țărani al multor intelectuali de dinainte de război.

Dacă definim acum fascismul, așa cum se obișnuiește în cercetările mai noi, drept „ultranaționalism palingenetic" (după formularea lui Roger Griffin), atunci Codreanu, cu doctrina lui despre izbăvire, mântuire și învierea colectivă a neamului, era un fascist în stare pură. Părți însemnate ale gândirii lui erau marcate de cuzismul radical antisemit, al cărui conducător, A.C. Cuza, se declara, ca și Codreanu, de partea lui Hitler. Admirația lui Codreanu pentru fascismele din Franța, Italia și Germania se observă fără dificultate, începând din anii '20. Modelului fascismului italian și german îi corespundea și activitatea paramilitară a Gărzii de Fier. Și din punctul de vedere al politicii externe, Codreanu își exprima o profesiune de credință clară față de Italia și Germania, ceea ce era motivat atât de ideologie, cât și de politica de securitate: socotea că doar puterile Axei sunt în stare să apere România în fața Uniunii Sovietice și, în același timp, credea profund în lupta comună alături de puterile Axei împotriva Satanei bolșevice. Dar Codreanu își sublinia mereu, prin raportare la adversarii săi politici, independența doctrinară și organizatorică față de fascismul italian și de național-socialismul german. Ca ultranaționalist, nu dorea vreo dependență față de cele mai importante mișcări fasciste, ci egalitatea Legiunii cu acestea – o idee pe care doctrinarii săi au elaborat-o ideologic în a doua jumătate a anilor '30, scoțând în evidență o spiritualitate transcendentă, antimaterialistă, ca specificitate legionară în comparație cu fascismul italian și național-socialismul german. Sublinierea acestei independențe a fost preluată, după 1989, și de apologeții legionari care voiau să desprindă Legiunea din contextul fascismului. Totuși, cercetarea istorică este unanimă în încadrarea ideologică a lui Codreanu și a legionarismului, din motivele menționate mai sus; astfel, Legiunea are un loc bine stabilit în orice teorie comparativă asupra fascismului. Dar, chiar și într-o examinare comparativă, trebuie să se țină seama de diferențele și specificul fascismului românesc. Căci liderul legionar a mers pe o cale proprie în credința lui că trebuie să lupte, asemenea Arhanghelului Mihail cu sabia sa de foc,

împotriva Satanei. Chiliasmul lui nu era împrumutat din limbajul religios doar ca metaforă, ca la alți lideri extremiști din perioada interbelică, ci era efectiv religios, orientându-se nu doar spre lumea aceasta, ci și spre cea de dincolo.

Sub aspect analitic, putem fi tentați, din perspectiva zilelor noastre, să despărțim cele două sfere, de vreme ce ele țin de două modele de interpretare aparent opuse, unul teoretico-fascist și altul istorico-religios. Însă tocmai din amalgamarea celor două dimensiuni a rezultat înțelegerea de sine și modelul de organizare al nucleului Legiunii, al acelui cerc intim în care se mișca Codreanu și pe care îl clădise de-a lungul anilor: un ordin cavaleresc ortodox cu o mistică pronunțată și o viață comunitară practicată ca „familie legionară", iar pentru cercul larg de adepți, o organizație laică cu caracteristici social-revoluționare tot mai puternice, în regiunile rurale militant antisemită, în orașe predominant naționalist-ortodoxă. În tradiția ortodoxă, care, spre deosebire de Occidentul catolic, nu cunoștea varii ordine călugărești, și cu atât mai puțin ordine militare, o asemenea mișcare era neobișnuită, dar nu eretică în sine, fiind sprijinită de numeroși preoți, monahi, maici și ierarhi și nefiind niciodată condamnată *in toto* de Biserica Ortodoxă Română, care, după 1918, căuta o bază de masă într-o societate de masă.

În cazul lui Codreanu, religia și religiozitatea nu serveau doar unei supraînălțări și sacralizări a politicului. O perspectivă care interpretează elementul religios în ultimă instanță în cheie seculară, așa cum se întâmplă mai ales în cazul religiei politice elaborate de teoreticianul italian al fascismului Emilio Gentile, este prea limitată.[2] Orice descriere a lui Codreanu și a mișcării lui trebuie să includă, în mod explicit, nu numai realitatea fascistă, ci și pe cea naționalist-religioasă. Codreanu nu doar că personifica această din urmă dimensiune, o și trăia. Stilul său de viață ascetic, activitatea sa militantă, mistica sa, „familia legionară" ca obște de aleși construită și condusă de el realizau pretenția mântuitoare utopică a doctrinei legionare deja în lumea aceasta, sub forma comunitarismului legionar. În această doctrină, în comunitatea populară legionară trăită sub un conducător charismatic, hieratic, se puteau recunoaște straturi sociale extrem de diferite, care căutau sprijin și orientare într-o țară răscolită de transformări radicale. După 1935, Codreanu a încercat să ancoreze cât mai mult în țară practica socio-culturală comunitaristă a nucleului dur al Legiunii, prin taberele de muncă și printr-o societate legionară paralelă de care țineau atât „comerțul legionar", cu magazine proprii, cât și restaurantele legionare.

Codreanu era ecranul cu multe fețe pe care se proiectau dorințele unei societăți profund dezorientate, traumatizate de război și clătinate

de permanente amenințări și crize. Ca nici un alt om politic, el s-a făcut ecoul acestora în numeroasele lui transformări politice de-a lungul a două decenii, încercând permanent să recâștige controlul discursiv asupra proiecțiilor respective sau, după posibilități, să le configureze el însuși de la bun început.

Analiza atinge aici unul dintre cele mai dificile puncte ale acestei biografii: trebuie să ne întrebăm în ce măsură poate fi privit Codreanu din punct de vedere structuralist, ca produs al unei societăți și al unor circumstanțe istorice, și în ce măsură poate fi văzut ca o forță creatoare autonomă. Sau, altfel spus: ce și cât de mult a configurat și a hotărât Codreanu însuși? Aici, în comparație cu alți lideri fasciști, precum Mussolini sau Hitler, situația izvoarelor este nefavorabilă. Dispunem de foarte puține surse care să nu fi fost destinate publicului larg sau să nu fi servit scopurilor serviciilor de informații. Aceasta înseamnă că istoricul nu are aproape deloc acces la cercul restrâns al Legiunii, în esență la familia lui Codreanu și la câțiva adepți, precum Gheorghe Clime. Oamenii cei mai apropiați lui Codreanu n-au lăsat memorii, iar memorialistica apărută în România înainte de 1989 ține adesea de contextul așa-numitei „reeducări“ din lagărele comuniste; textele scrise după 1989 sunt deseori apologetice, iar mesajul lor de ansamblu este denaturat din cauza distanței mari în timp față de epoca interbelică. Textele publicate de Codreanu în timpul vieții servesc autostilizării. Scrisorile lui s-au păstrat doar în mică parte. În măsură mai mare, jurnalul din 1934 oferă o privire asupra gândirii și emoțiilor lui Codreanu, ca text coerent și relativ amplu. În cazul însemnărilor din 1938, din timpul detenției, nu se poate exclude presupunerea că el le-a înțeles ca pe un fel de testament politico-mistic; în orice caz, trebuie să fi luat în calcul descoperirea notițelor. În ambele cazuri, este vorba de texte care erau predominant meditativ-mistice și doar în mică parte nemijlocit politice. Jurnalul din 1934 prezintă un om superstițios, marcat de practici popular-religioase mistice, al cărui univers cuprindea manifestarea entuziasmului față de domnitorii medievali ai Moldovei, față de mănăstirile moldovenești, față de lupta împotriva societății burgheze (chiar dacă, la fel ca în Austria, lupta a fost purtată de social-democrați), precum și reflecții tactice privind politica internă a României. Se profilează clar credința în soartă, ca și legătura strânsă cu oamenii săi de încredere. Predomină impresia pasivității, și nu a voinței de a acționa hotărât; acest lucru este valabil și pentru însemnările din 1938. Ambele texte au luat naștere în momente de izolare, în ascunzătoare și în detenție, și oglindesc o stare de spirit aparte. Lectura trezește îndoieli cu privire la voința și hotărârea conducătorului. Pentru a

răspunde la întrebarea formulată mai sus, istoricul ar avea nevoie de materiale privind desfăşurarea proceselor decizionale din cercul restrâns al Căpitanului. Există numeroase rapoarte despre întruniri de analiză a situației ale fruntaşilor legionari. Dar este vorba de monologuri ale lui Codreanu sau de dări de seamă ale membrilor fruntaşi, nu de discuții sau convorbiri care au dus la luarea de decizii. Hotărâri scrise aparținându-i lui Codreanu se găsesc mai degrabă în scrisorile lui, din care s-au păstrat doar puține fragmente, precum şi în corespondența cu şeful partidului Totul pentru Țară, generalul Cantacuzino-Grănicerul. Cele mai multe scrisori ale lui Codreanu nu discută însă decizii care să traseze o cale de urmat. Ele sunt scrise într-un stil laconic şi de cele mai multe ori organizate, concis, pe puncte. Sunt indicații militare, şi mai puțin reflecții strategice care să arate principiile ideologice şi considerentele de practică politică din spatele anumitor decizii. Este vorba, deseori, de disciplinarea adepților sau de încurajarea acestora. Nu se ştie clar, de exemplu, ce fel de dezbateri au precedat mobilizarea atât de însemnată a muncitorilor din toamna anului 1936. În schimb, din scrisori reiese poziția lui Codreanu față de fenomenul Maglavit sau față de escaladarea violenței politice în vara anului 1936. În acest caz, voința, dar şi capacitatea sa de conducere pot fi recunoscute fără echivoc.

Dificilă este şi încadrarea ideologiei legionare, a contribuției ideologice proprii a lui Codreanu şi a atitudinii sale față de publicistica din ambianța sa. Codreanu a elaborat scrieri doctrinare care erau în mod sigur citite de adepții săi, după cum o arată succesul la public al lucrării *Pentru legionari*. În această carte, Codreanu şi-a împletit viața cu istoria mişcării. A acordat o mare importanță volumului al doilea al acestei scrieri programatice autobiografice – ca şi adversarii săi politici, de altfel, care au pus să fie distrus manuscrisul, ceea ce e un alt indicator al influenței lui Codreanu ca scriitor politic. Nu se ştie cum se desfăşura procesul scrierii, cu cine discuta, sau dacă cineva citea textul pentru a formula sugestii. Şi tatăl său obişnuia să scrie broşuri. În mediul cuzist-legionar s-a discutat de mai multe ori aprins despre paternitatea unor broşuri programatice cum ar fi *Călăuza bunilor Români* sau *Cărticica şefului de cuib*, ceea ce arată că redactarea unor scrieri de acest gen era considerată un atribut important al conducătorului politic, iar contestarea paternității putea dăuna prestigiului politic. Succesul său printre adepții ştiutori de carte se datorează, în mod sigur, şi volumului *Pentru legionari*, în vreme ce *Cărticica* a fost declarată lectură obligatorie în cuiburi, devenind astfel o scriere canonică a mişcării. Nu se ştie ce anume şi cât de mult citea Codreanu din scrierile altor intelectuali legionari. În general,

nu se știe mai nimic despre lecturile lui sau despre reflecțiile din cercul intim și din cadrul familiei; singurele lecturi recomandate adepților săi pe care nu le scrisese el erau cărțile de rugăciuni în cinstea Maicii Domnului și a Sfântului Anton de Padova, scrieri care probabil n-aveau mare căutare printre ideologii și intelectualii legionari.

Privirea lui Codreanu se îndrepta în mod constant asupra României și neamului românesc. Șederile lui în străinătate n-au lăsat mai deloc urme intelectuale. Ce-i drept, întreținea legături cu presa internațională, dar Ion Moța era cel care voia să construiască activ o Internațională fascistă, în timp ce Codreanu se mulțumea să se plaseze retoric într-o relație de solidaritate cu Germania și Italia. Plecarea a șapte legionari pentru a lupta în războiul civil din Spania și decizia lui Codreanu de a rămâne în România au făcut vizibilă această opoziție, la fel ca politica externă naivă a lui Codreanu, care consta în lozinci fără nici un fundament în practica politică. Codreanu înțelegea prea puțin lumea din afara României. Aceasta îl interesa doar în măsura în care era importantă pentru proiectul său de mântuire națională; Căpitanul a rămas, până la sfârșit, un ideolog extremist al politicii interne.

Cu o carieră axată pe propria țară, el face parte dintre politicienii de opoziție cu cel mai mare succes din istoria recentă a Europei. De asemenea – iar asta i-ar putea surprinde mai ales pe observatorii occidentali, pentru care anul 1968 reprezintă un reper al istoriei contemporane –, el a fost singurul conducător european al studenților care a reușit să mobilizeze, grație mișcării sale, o țară întreagă, și anume nu dintr-o poziție de extremă stângă, ci de extremă dreaptă. Prin „succes“ înțelegem aici faptul că a reușit să creeze o mișcare de masă amplă, dincolo de vârste și pături sociale, cu toate că nu a ajuns niciodată la putere. „Opoziție“ înseamnă că în toate negocierile cu elita naționalist-conservatoare el a fost condus de o viziune revoluționară (despre un plan clar nu poate fi vorba) care trecea dincolo de structurile existente, care viza distrugerea și, astfel, depășirea acestora. Cazul lui Codreanu ilustrează și calea pe care o poate apuca un conducător al unei mișcări studențești radicale. Încă din 1923, avântul acestei tendințe antisemit-ultranaționaliste slăbise. Susținătorii mișcării s-au radicalizat și mai mult și au trecut la o strategie bazată pe teroare – asemenea stângii radicale din Italia și Germania anilor 1970. Spre deosebire de aceasta, terorismul studențesc românesc s-a bucurat de sprijinul unor largi cercuri ale populației, dar și al autorităților. Tocmai acest consens politico-ideologic între părți importante ale societății românești a făcut posibilă trecerea de la activismul studențesc la o mișcare politică. Universitățile și școlile au

rămas cadre de formare a radicalilor. Aceștia însă s-au desprins de mediul universitar, acționând asupra unui mediu social mult mai important din punct de vedere numeric. Sprijinul din partea unor segmente importante ale elitelor a contribuit considerabil la ascensiunea lui Codreanu. Delimitarea de aceste elite era, totodată, un element central al discursului legionar. Numai la o examinare superficială s-ar putea vedea aici o contradicție. În esență, Legiunea nu mai era parte a *establishment*-ului conservator-naționalist din perioada de dinainte de 1914, așa cum rămăseseră, de pildă, cuziștii, în ciuda imaginii lor de pogromiști brutali. Emanciparea lui Codreanu față de susținătorii lui din partea coroanei, a serviciilor secrete, a partidelor, a Bisericii, a demnitarilor, a industriei și a mediului universitar s-a manifestat încă de la început. Prin urmare, ceea ce elitele concepuseră ca instrument de control al societății de masă pe cale de formare, ca o curea de transmisie între *establishment*-ul naționalist-conservator și masa reprezentată de țărani și muncitori (care aveau acum drept de vot), precum și de generația mai tânără de elevi și studenți, ca stăvilar împotriva agitației sociale și a pericolului revoluției comuniste, s-a transformat în anii '30 într-o forță care voia să frângă regulile vieții politice și sociale ale României Mari. În acest proces în mod fundamental opoziționist, Codreanu a fost la început o forță motrice, iar spre sfârșit, în raport cu elementele militante ale Legiunii, a devenit o frână – asta pentru că nu mai putea canaliza în scopuri politice violența pe care o practicase și o glorificase el însuși vreme îndelungată.

Zdrobirea Legiunii lui Codreanu de către dictatura regală și tabuizarea ei în comunism au ascuns multă vreme acțiunea pe termen lung a ascensiunii legionare. Într-adevăr, din perspectivă istorică, nimeni n-a mai bulversat vreodată societatea românească așa cum au făcut-o, la timpul lor, Căpitanul și adepții săi. Un asemenea impact al lui Codreanu a fost cu putință deoarece el nu era un agent venit din afară – așa cum îl prezentau adversarii săi –, ci un produs al societății românești la trecerea acesteia spre modernitate. Formarea lui, atmosfera politică din tinerețe izvorau din acel naționalism și antisemitism pe care îl propagau intelectuali români de frunte, atât de la catedrele universităților, cât și la manifestări electorale. Codreanu a fost influențat de instituțiile centrale ale statului – mai ales de armată –, iar în al doilea rând, de universitate. Biserica Ortodoxă și tradiția sa monastică au jucat, de asemenea, un rol fundamental. Trăsături esențiale ale gândirii, simțirii și modului de acțiune au fost dobândite de Codreanu într-o casă părintească religios-militaristă, dar mai ales la școala de ofițeri. Fără încuviințarea și

sprijinul material al *establishment*-ului, cariera lui politică nu s-ar fi putut desfășura niciodată cu atâta succes. Aceasta a început cu acțiunile antibolșevice de spărgător de grevă la Iași, de care burghezia orașului nu putea decât să se bucure, continuându-se cu o înlănțuire aproape nesfârșită de încurajări pentru un tânăr dintr-un târg de provincie care urca tot mai mult pe scara socială: laude din partea profesorilor și bunăvoință din partea notabilităților Moldovei, sprijin duhovnicesc în importante mănăstiri de maici și de călugări din Moldova, jurați care îl aplaudau, complicitatea vădită a justiției, iar mai târziu, sprijinul unor politicieni de frunte ca Vaida-Voevod, Inculeț, Tilea și Titeanu, precum și al camarilei de sub Puiu Dumitrescu, prințul Nicolae și regele Carol II. În anul 1934, la procesul Duca, toți cei care aveau un rang și un nume au depus mărturie în favoarea lui. Iuliu Maniu i-a arătat respect, ba chiar și Nicolae Titulescu, care, în 1933, susținuse interzicerea Gărzii de Fier, i s-a supus, până la urmă, printr-un act de înjosire de sine. Acestea sunt însă doar exemplele vizibile ale sprijinului oferit de elită. Greu de sesizat din izvoare este sprijinul tacit din partea industriașilor sau a Bisericii, ai căror reprezentanți nu-și făceau publice simpatiile, cu câteva excepții, printre care mitropolitul Basarabiei, Gurie Grosu. Nu mai punem la socoteală aprobarea maselor largi. Într-un stat guvernat autoritar, cu o democrație care funcționa, în cel mai bun caz, parțial, asta nu conta însă mult în luptele bucureștene pentru putere. Codreanu trebuie să fi avut, până la sfârșit, sentimentul că societatea românească l-a vrut, l-a dorit și l-a susținut și că astfel, din perspectiva lui, a făcut ceea ce este bine. Încercările disperate ale guvernului de a-l exorciza pe Codreanu în anul 1938, de a-l exclude din comunitatea populară, pe care conducătorul Legiunii o construise în mod esențial prin propaganda sa, dovedesc susținerea de care se bucura Căpitanul în societatea românească.

România era guvernată – ca să folosim un concept pertinent, deși, altminteri, se folosește izolat, doar în legătură cu Turcia – de un „stat profund“, a cărui expresie (desigur, nu exclusivă) era camarila. Serviciile secrete, armata, oamenii de afaceri importanți, lojile masonice, intelectualii ambițioși aveau mai multă influență decât Parlamentul și instituțiile prevăzute de Constituție. Acest „stat profund“ îl susținea pe Codreanu, fiindcă Legiunea se dovedea un instrument folositor pentru intimidarea adversarilor politici sau – în sensul lui Carol II – pentru subminarea statului constituțional și pregătirea unui regim autoritar, care avea nevoie de o masă de manevră. „Statul profund“ era, din punct de vedere mental, în mare măsură ancorat în epoca de dinainte de 1914; era elitist și se limita la un cerc de bărbați aflați în competiție, care se

cunoşteau bine personal. Mulţi dintre aceşti oameni politici, mai ales cei din Regat, nici n-au înţeles şi nici n-au acceptat societatea de masă, cu dreptul ei de vot universal. Ei s-au folosit de acel *homo novus* venit din provincie, de la Huşi, care, deşi era în mod vădit nesigur şi lipsit de experienţă pe scena politică bucureşteană, reuşea să capteze atenţia maselor. În acest fel, puterea *establishment*-ului naţionalist-conservator trebuia să dobândească o nouă bază de masă, fără a se schimba în mod substanţial. Importantă a fost, în acest sens, şi impresia unor asemănări ideologice între vechile elite şi Legiune. Faptul că mulţi membri ai elitelor, din partide, universităţi, armată, mediul de afaceri şi Biserică, împărtăşeau în mare măsură ideile Legiunii a înlesnit considerabil ascensiunea lui Codreanu şi a adepţilor săi: antibolşevismul, antisemitismul şi naţionalismul pronunţat erau promovate în majoritatea partidelor politice, deşi cu intensităţi diferite. Conflictele Legiunii cu autorităţile aveau loc deoarece în cadrul *establishment*-ului nu exista un consens referitor la atitudinea faţă de Legiune, fapt care s-a manifestat, de exemplu, prin luptele pentru putere dinăuntrul camarilei de la răscrucea anilor 1933–1934 sau prin conflictele din interiorul guvernului Tătărescu. Legiunea a fost însă zdrobită abia atunci când Codreanu s-a distanţat definitiv de rege, respingând făţiş propunerea de colaborare a acestuia, şi s-a orientat pentru un timp spre opoziţia anticarlistă, respectiv a plecat urechea spre fracţiunile anticarliste şi antidinastice din cadrul mişcării. Atât Carol II, cât şi Codreanu par să fi tras învăţăminte din modelul italian al coabitării dintre Victor Emanuel III şi Benito Mussolini. Căci Carol nu voia să fie un monarh lipsit de susţinerea poporului: de aceea îşi dorea să devină conducător al Legiunii, oferindu-i lui Codreanu funcţia de prim-ministru cu preţul de a renunţa la mişcare. În schimb, Codreanu nu se vedea, asemenea lui Mussolini, stând alături de un monarh influent, care, în ciuda lipsei de popularitate, ar fi constituit un al doilea centru de putere. În momentul conflictului dintre coroană şi Legiune, la începutul anului 1938, aceasta din urmă pătrunsese atât de mult în societatea românească, încât până şi dictatura autoritară care l-a eliminat pe Codreanu a fost nevoită să preia, în mare măsură, idei legionare şi limbajul legionar. A fost tragedia României că Legiunea n-a fost zdrobită de o democraţie în stare să se apere cu mijloacele statului de drept, ci de un regim autoritar, impregnat de idei legionare, fără susţinere propriu-zisă în societate. Mai ales tineretului, curtat de monarh, îi lipsea încrederea în dictatura regală.

Corneliu Zelea Codreanu, cu mistica sa şi entuziasmul său pentru Evul Mediu, cu viziunea sa romantică asupra naturii şi stilul său de

viață monastic, prezintă numeroase trăsături premoderne, care amintesc de intelectualii români ai națiunii din perioada premergătoare lui 1914. În același timp, ca lider politic, el era totuși un om modern, o dată pentru că, fiind un fiu al epocii sale, nu se putea sustrage evoluțiilor fundamentale ale societății, iar apoi pentru că încerca să le modeleze în mod activ. Se vedea pe sine, împreună cu Hitler și Mussolini, ca parte a unei triade fasciste internaționale. A absorbit schimbările sociale și a înțeles instinctiv, de la început, importanța muncitorimii în formare. În anturajul său au fost schițate diferite propuneri de remodelare socio-economică radicală a României, de la corporatismul de tip italian până la idei colectiviste, care amintesc de bolșevismul stalinist. Și aici se ridică din nou întrebarea cu privire la conducerea politică personală a lui Codreanu: el nu a definit-o niciodată în conținutul ei. Politica lui economică, înainte de 1933, era negativă; ea consta în denunțarea emoțională a unor abuzuri, în cererea pedepsei cu moartea pentru corupție. Această emoție avea resorturi personale, corespunzând convingerii că și el, și neamul lui ar fi victimele unei mari nedreptăți. Lui Codreanu îi lipsea înțelegerea teoretică aprofundată a politicii economice. El înțelegea însă intuitiv dimensiunea emoțională a mizeriei economice, resentimentele enorme ale țăranilor și muncitorilor declasați social față de un *establishment* puțin credibil politic și moral, disperarea stârnită de faptul că nici Marea Unire nu îmbunătățise simțitor condițiile de viață ale majorității populației. Mobilizarea muncitorilor după 1936 a fost răspunsul Legiunii la schimbările sociale rapide din România, dar și o reacție față de constatarea că țăranii se lăsau implicați cu greu în acțiuni politice de durată ale Legiunii, iar studențimea era prea slabă numeric. Schimbarea de direcție pare să fi pornit de la Codreanu, care a reacționat la aceste două fenomene; faptul că a contribuit la ofensiva muncitorească inclusiv prin elemente de detaliu e vizibil în intervențiile lui redacționale în *Imnul muncitorilor legionari* al lui Radu Gyr. În anturajul lui Codreanu – participarea lui nu poate fi stabilită pornind de la surse – s-a creat un nou limbaj propagandistic cu imagini ale unei Românii legionare a fabricilor și furnalelor strălucitoare, ale unei țări urbane, industrializate și respectate în Europa modernă, care le oferea muncitorilor condiții mai bune de viață și includerea într-o comunitate populară definită etnic. Asupra acestui Codreanu modern își proiectau speranțele intelectualii bucureșteni și muncitorii români.

Stânga legionară, care se configura și din punct de vedere doctrinar, a evoluat rapid într-o forță dinamică, a cărei tendință social-revoluționară avea însă doar puțin în comun cu mistica legionară din anii '20. În

curând, doar Codreanu, ca idol legionar, mai ţinea legate aceste curente; conducătorul muncitorilor, Gheorghe Clime, spre deosebire de majoritatea activiştilor din Corpul Muncitoresc Legionar, făcea parte dintre veteranii legionari ai anilor '20. Unii observatori, precum Ion Antonescu, au înţeles pericolul acestei dinamici, considerând că asistau la infiltrarea comunistă a unei mişcări, ce-i drept, naţionalist-ortodoxe radicale, dar totuşi loială sistemului economic şi social prin respectarea proprietăţii private. Codreanu susţinea, cel puţin în discuţiile cu Antonescu, că poate controla acest curent proletar revoluţionar. Însă Antonescu a fost cel care a avut dreptate. Dictatura legionară a lui Horia Sima n-a adus la putere vechile cadre din anii '20 şi din prima parte a anilor '30, ci aripa social-revoluţionară din generaţia mai tânără, adică acei oameni pe care Ion Zelea Codreanu îi descria, în 1941, ca „pleava de la Bucureşti". Şi totuşi, aceşti oameni orientaţi spre îmbogăţirea personală, care urau elitele burgheze, nu fuseseră crescuţi de Horia Sima, ci de Codreanu şi de aripa de stânga a Legiunii. Pentru Antonescu, încă de la începutul lui 1938, Codreanu putea fi un om al ordinii, nu însă şi Legiunea în ansamblu. Antonescu se îndoia de capacităţile lui Codreanu ca politician şi l-ar fi văzut mai degrabă ca doctrinar fără putere în cadrul unei dictaturi militare conduse de el, ca mesager al suprastructurii legionare a unui regim autoritar. În 1941, Antonescu a zdrobit cu armata această stângă legionară. Însă sămânţa legionarismului social-revoluţionar a răsărit cu adevărat abia în comunism. Iar această stângă legionară nu poate fi nicidecum desprinsă de acţiunea politică a lui Codreanu şi, implicit, de răspunderea lui. Rămâne deschisă întrebarea dacă şi când a devenit el conştient că aripa social-revoluţionară îi scăpase de sub control şi că pierdea din ce în ce mai mult puterea asupra propriei mişcări.

Discuţia privitoare la relaţia conducătorului Legiunii cu modernitatea nu se epuizează însă luând în considerare problema muncitorească şi folosirea dinamicii sociale. Nu în ultimul rând, Codreanu a dat dovadă de modernitate în calitate de actor şi de obiect al noului univers mediatic al perioadei interbelice. El şi anturajul său s-au adaptat societăţii de masă, care impusese votul universal şi, odată cu introducerea acestuia, se dezvoltase şi în România, semnificativ mai bine decât partidele tradiţionale ale notabilităţilor. Presa naţionalistă îl proslăvea pe Codreanu, presa de stânga îl ataca, făcându-i astfel publicitate şi în afara ţării. În acest sens, Căpitanul era produsul unui nou peisaj mediatic românesc, cu ziare de mare tiraj, orientate spre senzaţional. Curând a apărut un univers mediatic al Legiunii.

Cuvântul rostit şi scris, precum şi imaginile erau elementele centrale ale lumii mediatice legionare, dat fiind că imaginea în mişcare, aşadar

cinematograful și, în cadrul acestuia, jurnalul de actualități au rămas inaccesibile pentru Codreanu. Până astăzi, Codreanu este recunoscut pentru lipsa lui de talent retoric. Și totuși, el și-a început cariera ca vorbitor în adunările publice. Desigur, a eșuat în Parlament, într-un mediu politic care îi era străin și care-l respingea și-l disprețuia. În fața muncitorilor și țăranilor, dar mai ales în fața adepților săi vorbea, în schimb, cu plăcere și ținea cuvântări lungi. Totuși, a devenit conștient că, prin tăcere și mai ales prin accentuarea elementului vizual, putea obține succese politice mult mai mari în spațiul public. Astfel, în funcție de regiune și de mediul social, a manevrat abil diferite așteptări: s-a purtat ca un nou Ștefan cel Mare în Moldova, ca un nou Avram Iancu în Ardeal, ca un erou călare printre țăranii din Basarabia, ca Făt-Frumos în port popular în târgurile din Moldova, ca apostol tăcut al țăranilor ajunși în mizerie, în anii de început; apoi, ca idol – până la încremenirea într-o figură totemică – al intelectualilor rafinați, cunoscători ai culturii din afara Europei, și ca icoană în mediul urban, în anii pe care i-a petrecut între București și Carmen Sylva. Mulți intelectuali îl ridicau în slăvi, tocmai pentru că aveau puține contacte efective cu el și pentru că simțeau nevoia unui obiect de venerație. Codreanu și cei din jurul lui au speculat entuziasmul cremei intelectuale față de moda fascistă, față de modelul totalitar, au câștigat de partea lor scriitori și compozitori, primindu-i însă pe foarte puțini dintre ei în cercul lor intim – de pildă, pe Radu Gyr. Iconografia conducătorului oglindește manipularea tipic legionară a așteptărilor regionale sau specifice diferitelor pături sociale – un element central al succesului mobilizării și, în același timp, o cauză a creșterii fracționismului și contradicțiilor interne în cadrul mișcării.

Iconografia lui Codreanu a devenit, în ultimii săi cinci ani de viață, tot mai diversă și mai profesionistă: Căpitanul trăia retras, departe de orice adunare publică – de care statul îl priva, acum, în mod intenționat –, accesibil și tangibil aproape exclusiv prin intermediul imaginii statice. Doar apropiații îl cunoșteau pe acel Codreanu bronzat, în îmbrăcăminte sport, cu pantaloni și cămașă de culori deschise, care își instruia adepții la Carmen Sylva, se întreținea și cânta cu ei. Imaginile pe care le răspândea Legiunea în toată țara se prezentau cu totul altfel: Codreanu apărea de cele mai multe ori în port popular, mai rar în haină lungă de piele sau în îmbrăcăminte de oraș. Varianta din urmă apărea mai ales în fotografiile publicate în presă, la care susținătorii de la țară nu aveau acces decât sporadic. Nici o imagine de largă circulație nu-l prezintă în cămașa verde. Evita să apară într-o postură militară într-un univers politic dominat de numeroase uniforme de partid. În acest fel, se plasa

deasupra brațului militar al mișcării sale, alunga intenționat amintirea violențelor care erau legate de cămașa verde a Gărzii de Fier și care acum, pe drumul spre putere, erau tot mai puțin oportune. Înainte de toate însă, el evita în acest fel să fie urmărit personal de autorități ca urmare a interzicerii uniformei.

Reprezentarea iconică a avut succes și pentru că liderul legionar în carne și oase a rămas absent din jurnalele cinematografice. La apoteoză s-a ajuns printr-o imagistică orientată tot mai mult după modele religioase, care sublinia hieraticul, imobilitatea și, astfel, vizionarul și asceticul. Era un limbaj imagistic care, datorită asemănării cu icoanele, era înțeles cu ușurință de populația de la țară, dar care, grație rafinamentului estetic, găsea ecou și în mediul intelectual. Acest univers de imagini era însoțit de un discurs legionar care-l înălța pe Codreanu la rangul de supraom și-l venera ca apostol sau chiar ca mântuitor – ceea ce, de fapt, contravenea atașamentului profund al mișcării față de Biserică.

Spre sfârșit, Codreanu cel iconic a avut, probabil, mai multă importanță pentru mobilizarea legionară decât omul și politicianul care, în rare ocazii, apărea personal în costum în spațiul public. Deloc întâmplător, cele două apariții importante în public după interzicerea Gărzii de Fier – la funeraliile lui Moța și Marin, precum și la înmormântarea generalului Cantacuzino-Grănicerul, ambele în 1937 – au fost înscenate cu grijă. La marșul în cinstea generalului, Codreanu pășea singur, în haină neagră de piele, încadrat larg de un careu de legionari: în acest fel era subliniată inaccesibilitatea unui presupus ales al Providenței.

Iconizarea conducătorului a continuat și după moartea lui Codreanu. Portretul acestuia era un element esențial pentru legitimarea succesorului său, Horia Sima. Dacă virajul spre stânga și mobilizarea muncitorilor l-au copleșit în cele din urmă pe politicianul Codreanu, cultul său, care, după cum am văzut, era construit cu precădere din imagini, l-a transformat într-un monument, într-un totem pietrificat ce nu mai avea nevoie de omul în carne și oase, de politicianul ezitant, adesea nesigur și supus oscilațiilor stării de spirit.

Iconografia conducătorului a fost creată atât de oameni aflați la baza ierarhiei, cât și de personaje din vârful ei. În anii '20 au apărut o mulțime de broșuri cu poezii și cântece, redactate de adepți entuziaști. Reflecțiile lui Codreanu cu privire la punerea în scenă publică a persoanei sale sunt greu de reconstituit pe baza surselor disponibile, spre deosebire, de pildă, de cazul lui Hitler sau al lui Mussolini. Dar nu trebuie să-l privim în nici un caz ca pe un simplu obiect mânuit de cei apropiați. El era conștient de efectul apariției lui în public și punea mare preț pe anticiparea

și dirijarea reacțiilor la acțiunile politice – să ne gândim numai la atitudinea lui în momentul primirii invitației la Maglavit sau la intervențiile lui redacționale în textele cântecelor legionare de propagandă.

Cultul legionar al conducătorului a fost tot atât de puțin impus din afara societății românești ca și legionarismul în ansamblu. Codreanu și adepții săi au venit în întâmpinarea unor așteptări enorme din partea unei societăți profund dezorientate: etnicii români din teritoriile unificate în 1918 erau chinuiți de temeri și îndoieli, de noi probleme de identitate într-un stat eterogen din punct de vedere cultural, iar aceasta nu numai din cauza populației numeroase de alte etnii (regionalismul etnicilor români atârna, de asemenea, greu în balanță), apoi se adăugau criza economică mondială, sărăcia larg răspândită, neîncrederea în elita politică extrem de coruptă și în structurile de stat în parte nefuncționale, teama de vecinii revizioniști de la est, vest și sud, instabilitatea vădită a sistemului politic – toate acestea exacerbau speranțele într-o soluție clară, rapidă, izbăvitoare. Cât de prezentă era această speranță de mântuire în toate păturile populației o demonstrează isteria din jurul arătării lui Dumnezeu la Maglavit. Codreanu a preluat aceste speranțe, adesea mistice, într-o intervenție divină și a schițat o viziune vagă despre o Românie mare, puternică, nivelată social, care avea să învie colectiv în urma unei purificări morale. Faptul că el, spre deosebire de Garda Conștiinței Naționale, nu s-a legat niciodată de un program practic (nu a preluat, de exemplu, corporatismul fascist italian susținut, printre alții, de Mihail Manoilescu) l-a făcut să devină mai lesne un ecran de proiecție al tuturor dorințelor posibile, chiar contradictorii, de la muncitori până la înalta aristocrație. Aceasta din urmă era, după reforma agrară și introducerea votului universal, precum și după intrarea în scenă a elitelor burgheze din teritoriile odinioară maghiare și austriece, tot mai marginalizată politic, economic și social.

În lucrările de specialitate, Legiunea și legionarismul sunt percepute adesea drept *o singură* ideologie și *o singură* mișcare sub *un singur* conducător. O abordare de tip biografic, care se apleacă și asupra adepților, adică asupra bărbaților și femeilor din anturajul lui Codreanu, ne arată altceva. Dezbinările adânci din rândurile Legiunii au devenit într-adevăr vizibile abia după moartea lui Codreanu, dar ele erau cunoscute elitelor politice și serviciilor secrete, care încercau să le exploateze în folosul lor. Această mișcare eterogenă era ținută laolaltă, de fapt, prin figura conducătorului, care era de necontestat în public, și prin declarațiile de susținere față de el, ceea ce nu excludea critici și tensiuni interne. La prima vedere, Legiunea pare centrată atât de mult asupra conducă-

torului, încât întrebarea cu privire la capacitatea de conducere a lui Codreanu nu s-a pus propriu-zis încă. Multe dintre considerațiile de mai sus îl fac pe Codreanu să apară drept un produs al societății și al contextului istoric, drept obiect și instrument al elitelor politice; alte elemente, în schimb, îi pun în lumină voința și capacitatea de a conduce. Se impune, așadar, întrebarea privitoare la rolul său ca subiect activ care decide singur și, prin aceasta, la responsabilitatea lui politică. Răspunsul nu este, nici aici, lipsit de ambiguitate. Pe de o parte, Codreanu s-a lăsat ani buni folosit, ba chiar condus de rege și de politicienii naționaliști de dreapta. Aceștia îl considerau o resursă politică disponibilă în spectrul de dreapta, un garant al bazei de masă necesare unei guvernări autoritare, însă altfel un politician mediocru, un provincial care nu înțelegea politica înaltă. Condescendența vechilor elite bucureștene îi aplica lui Codreanu, după categoriile specifice Regatului de dinainte de 1914, ștampila de *outsider* sau, în cel mai bun caz, pe aceea de fiu al unui carierist care se luptă pentru recunoaștere. Disprețul lui Iorga față de fostul său ajutor și admirator entuziast, Ion Zelea Codreanu, ale cărui tirade de dinaintea războiului le publicase fără ezitare în *Neamul Românesc*, este aici simptomatic.

Pe de altă parte, Codreanu ne apare ca un actor independent, care a ridicat pretenții clare de conducere încă din anii '20 și s-a impus treptat. Și aici, imaginile sunt un indicator important: în propaganda ulterioară anului 1930 nu mai existau fotografii de grup cu Codreanu; camarazii săi dispăruseră în umbră, în timp ce pe afișe apărea doar portretul conducătorului. El și-a afirmat poziția de conducere și după ce s-a retras în mare măsură din adunările publice (manifestații, deplasări călare, marșuri, prezență în Parlament), după iarna 1933–1934, și anume în calitate de autor al unor scrieri doctrinare și de om care lua decizii strategice hotărâtoare, precum mobilizarea muncitorilor. În numeroase ședințe, adică în fața unui auditoriu devotat și redus, își explica în mod regulat viziunea asupra ideologiei legionare, vorbind, de preferință, despre începuturile mișcării, îmbinându-și biografia cu istoria Legiunii, ceea ce a și fixat până la urmă în scris în lucrarea *Pentru legionari*, o narațiune canonică pentru adepți. În mod vădit, Codreanu era avantajat atunci când putea conduce și îndoctrina un mic grup de adepți legați prin jurământ, pe care-i cunoștea și-i alesese personal, sau când ținea lecții unor legionari ce-l ascultau orbește, fie la Căminul Cultural din Iași, fie la Carmen Sylva; evita să se angajeze în dezbateri cu intelectualii legionari de frunte, întrucât aceasta i-ar fi zdruncinat poziția de conducător charismatic. De aici reiese indirect și nemulțumirea lui față de anonimizarea mișcării, care era urmarea inevitabilă a creșterii ei rapide.

Coordonarea unei mişcări de masă cerea însă mai mult decât acest stil de conducere bazat pe contact personal. Acest lucru a ieşit în evidenţă atunci când Codreanu a stabilit ca fiecare membru al Prietenilor Legiunii să se anunţe personal la el sau atunci când a preluat personal instruirea conducătorilor studenţilor legionari.[3] Stilul său de conducere era marcat de militărie – din care a cunoscut însă doar practica ofiţerilor inferiori –, dar şi de neîncredere, precum şi de teama de informatori şi de trădare. Nu putem sublinia îndeajuns că liderul legionar considera că „trădătorii“ sunt mai periculoşi decât populaţia evreiască a României, pe care o atacase deosebit de agresiv în anii '20. În jurul „trădătorilor“ din interior, din societatea românească şi din Legiune, construise o poveste de-a dreptul obsesivă, care punea cazuri precum cele ale lui Vernichescu şi Stelescu în legătură cu bine-cunoscutele cazuri de trădare din istoria României, de pildă sfârşitul tragic al lui Mihai Viteazu sau al lui Tudor Vladimirescu. Codreanu era convins că istoria neamului său fusese adusă pe un făgaş greşit de duşmanii din afară şi de trădători – o idee care nu-i aparţinea, ci pe care o preluase de la intelectualii naţionalişti, ascuţind-o extrem de mult. În schimb, faptul că în rândurile Legiunii se infiltraseră serviciile secrete, până în cercul foarte apropiat conducerii, era o realitate. Codreanu avea o conştiinţă acută a acestui fapt, iar o atmosferă de neîncredere îi limita serios capacitatea de acţiune.

Dinamica unei mişcări ce creştea rapid şi stilul de conducere al lui Codreanu, bazat pe control şi verificare directă, care putea atinge efectiv doar un mic cerc de persoane, au ajuns tot mai mult în contradicţie. Schimbarea permanentă a sistemului de organizare a Legiunii nu rezolva problemele de conducere, ci le amplifica, pentru că ierarhia şi controlul strict care se cereau, în lipsa unor căi de comunicare clare, nu puteau decât să rămână fără efect într-un stat cu o suprafaţă mare şi cu o populaţie majoritar rurală. Atârna greu în balanţă şi faptul că, deseori, competenţele nu erau definite clar în Legiune şi în partid. În 1935, de teama unor noi interdicţii, Codreanu l-a împins în faţă pe Cantacuzino-Grănicerul ca şef de partid. Bătrânul general trebuia să conducă formaţiunea Totul pentru Ţară, iar Codreanu şi-a rezervat conducerea supremă a Legiunii şi, astfel, şi pe cea a partidului. Această dublă structură de conducere a deschis poarta intrigilor de tot felul, dat fiind că adepţii, în cazul unor conflicte, se plângeau de preferinţă la unul dintre cei doi conducători. Analiza relaţiei generalului cu Codreanu aruncă o lumină deosebită asupra poziţiei celui dintâi în Legiune: Cantacuzino-Grănicerul recunoştea charisma lui Codreanu, resimţind, spre sfârşitul vieţii sale, Legiunea drept o nouă sursă de sens. N-avea nici o dificultate să-l

recunoască pe Codreanu drept conducător la nivel ideologic. Dar, ca politician experimentat, ca membru al înaltei nobilimi ce avea acces la rege, el cunoştea bine mecanismele de putere ale României. Codreanu era, în ochii lui, un *outsider* nefamiliarizat cu tainele puterii, pe care trebuia să-l inițieze în mod corespunzător. Prin tiradele lui şi prin înclinația spre violență, generalul era convins că poate stabili orientarea partidului. Codreanu îi era, din punct de vedere social, inferior lui Cantacuzino-Grănicerul, iar lecțiile din partea acestuia erau greu de suportat. De aceea, l-a făcut pe general să simtă că el era deținătorul charismei ce asigura puterea. Generalul s-a supus. Propaganda legionară a trecut sub tăcere lupta pentru putere şi s-a folosit în continuare de popularitatea vechiului luptător, cinstit ca erou de război. Cantacuzino-Grănicerul nu a avut intenția să se îndepărteze de Legiune, dar, din cauza bolii, a dispărut din viața politică. Codreanu se emancipase de bătrânul general, exact cum se desprinsese odinioară de A.C. Cuza. De teama unei apropieri, i-a ținut prevăzător la distanță şi pe alți posibili patroni ai Legiunii din cadrul *establishment*-ului – Nae Ionescu, dar mai ales Mihail Manoilescu –, folosindu-se de ei împotriva altor fracțiuni ale Legiunii.

Stilul de conducere al lui Codreanu era caracterizat printr-o distanțare crescândă de adepții săi. Întrucât autoritățile nu permiteau adunări publice legionare, iar Codreanu nu mai voia să se prezinte în fața unui public nelegionar, după 1933 el nu mai apărea la manifestații. Radioul şi cinematograful, după cum am arătat, i-au rămas inaccesibile. Frapant este şi felul în care s-a restrâns raza de acțiune teritorială a conducătorului: până în 1933 desfăşurase el însuşi campanii electorale intense, vizitase sate, se arătase adepților din provincie. Represiunea din iarna 1933–1934 l-a silit să se retragă în spațiul intern legionar – în clădirile legionare din Bucureşti, la Carmen Sylva, în curtea din Giuleşti, iar spre sfârşitul vieții sale şi la conacul Frunzescu de lângă Tuzla sau la Predeal. Spațiul semipublic legionar – înțelegând prin aceasta grupuri mai mari de legionari şi simpatizanți care se întâlneau întotdeauna în domenii protejate (de pildă, la Carmen Sylva, acest spațiu semipublic cuprindea peste 700 de persoane) – era condus de Căpitan, care comunica prin circulare, iar în cazul unor chestiuni secrete, prin curieri. În presa legionară – de pildă, în *Buna Vestire* – n-a mai scris după 1933, în contrast cu încercările sale jurnalistice din anii '20. Aşadar, el apărea în aceste publicații de cele mai multe ori prin portrete şi lozinci, nu cu contribuții personale. Şi aceasta era o formă de distanțare față de adepții săi, dar şi o strategie de a evita o comparație directă între textele sale şi cele ale intelectualilor legionari.

Codreanu conducea vrând să creeze loialitate prin contact personal, fie prin primirea vizitatorilor, prin rapoarte directe ale cadrelor din provincie sau prin întâlnirile regulate extinse ale fruntaşilor legionari din Bucureşti. Această experienţă a contactului personal era ridicată în slăvi de propaganda legionară şi stilizată ca moment de convertire, ceea ce se vedea şi din cultul creat în jurul privirii lui Codreanu. Trăirea contactului personal avea poate darul de a întări puterea charismatică a lui Codreanu, dar ea nu oferea un substitut pentru apariţia lui regulată la manifestaţii de masă, care ar fi demonstrat publicului larg puterea de mobilizare a Legiunii.

Capacitatea de conducere a fost limitată considerabil de căile de comunicare fragile şi de infiltrarea informatorilor în organizaţie. Dat fiind că autorităţile controlau poşta, telefonul, căile ferate, drumurile şi cenzurau presa, mulţi adepţi din Bucureşti, ca să nu mai vorbim de provincie, nu aveau acces la informaţii şi indicaţii. Implementarea unei informări şi comunicări constante şi demne de încredere, în statul poliţienesc care era România, a rămas pentru Codreanu, până la sfârşit, o problemă aproape de nerezolvat. Formarea unui serviciu de informaţii propriu a înaintat lent, ceea ce, într-un spaţiu public marcat de cenzură şi de zvonuri, a avut un efect negativ asupra capacităţii de acţiune a conducătorului Legiunii. Căpitanul a încercat să se conecteze la starea de spirit din provincie solicitând rapoarte şi dări de seamă constante. Totuşi, nu putea conta pe loialitate adevărată decât acolo unde erau în funcţiune vechile reţele – acest lucru era valabil pentru Moldova, Bucovina şi zona din jurul Bucureştiului, dar nu pentru Banat şi Ardeal. În aceste din urmă regiuni trebuia să se bizuie pe autoritatea cumnatului său. Când Ion Moţa a fost ucis, poziţia lui Codreanu la nord-vest de Carpaţi a fost zdruncinată. Horia Sima şi adepţii lui au acţionat într-o dependenţă laxă faţă de Codreanu şi faţă de regăţenii din conducere. Ei au fost astfel în stare să umple rapid vidul de putere creat prin arestarea capilor Legiunii în primăvara anului 1938. Adepţii lui Sima îl cinsteau poate pe Codreanu ca idol, dar ca lider politic în îndepărtatul Bucureşti nu-l văzuseră aproape deloc de aproape.

Politicienii care îl susţineau din umbră pe Căpitan au avut grijă ca Legiunea să rămână o opoziţie extraparlamentară şi ca accesul ei la adunări publice să rămână interzis. Legiunea a contracarat această strategie mergând în popor, înfiinţând tabere de muncă, desfăşurând propagandă prin viu grai, iar conducătorul ei, pe care doar puţini îl cunoşteau personal, a devenit, tocmai prin această decuplare de populaţie promovată de autorităţi, un idol situat la distanţă. Această distanţare n-a fost

aleasă de Codreanu de la început; totuși, el și anturajul său – și în această privință am fi dorit să avem surse mai exacte privind reflecțiile strategice – trebuie să fi înțeles că un om care se prezenta ca mântuitor al neamului va exercita de la distanță o fascinație mult mai mare decât în calitate de vorbitor la manifestații, fapt ce nu l-ar fi diferențiat de concurența politică. Fără voie, adversarii politici din structurile de securitate ale statului au contribuit la impactul lui charismatic.

Dacă adepții ar fi aflat mai multe despre practica conducerii sub Codreanu, imaginea sa de vizionar înțelept s-ar fi clătinat. Căpitanul intervenea adesea, ce-i drept fără o metodă recognoscibilă, în proceduri disciplinare și în chestiuni punctuale privind organizațiile județene ale partidului Totul pentru Țară, dar se și retrăgea de multe ori din domeniul operativ, lăsându-l în seama bătrânului general. Însă de îndată ce acesta acționa autonom, se ajungea la tensiuni cu întemeietorul Legiunii. Chiar și în momente hotărâtoare, de pildă la începutul anului 1938, Codreanu a părăsit Bucureștiul, ducându-se la Predeal. Acest comportament trebuie să-i fi dezorientat pe adepți și să fi slăbit mișcarea, care, fără conducătorul absolut, nu avea o viață organizatorică proprie. Desigur, după cum au arătat cercetările asupra național-socialismului german, tocmai structurile de comandă neclare și suprapuse creează mecanisme care, în mișcările policratice, îi oferă conducătorului putere și spațiu de manevră, deoarece în cazul conflictelor create, în ultimă instanță, artificial el rămâne singura instanță de legitimare și de decizie. În mod evident, și Codreanu s-a folosit de acest mecanism pentru a-și asigura puterea în cadrul mișcării.

În aprilie 1938, consecințele acestei structuri centrate pe persoana lui Codreanu și ale sistemului de comandă neclar au devenit vizibile. Dacă conducătorul nu voia sau nu putea să acționeze și să decidă, aparatul se rupea în părțile din care era format, adică în fracțiunile concurente, care aproape că nu aveau legătură între ele. În absența lui Codreanu, majoritatea fruntașilor nu îndrăzneau să acționeze. În acest fel s-a deschis calea pentru Horia Sima, singurul hotărât să umple vidul de putere fără să țină seama de Căpitan.

Poziția de lider a lui Codreanu, atât de bine reliefată pentru cei din exterior și evidențiată continuu de Căpitan în relațiile cu susținătorii săi, era așadar considerabil mai fragilă și trebuia să fie tot timpul afirmată de el înăuntrul mișcării. Căci din afară pretenția sa de conducător și charisma sa nu erau periclitate, dat fiind că atacurile externe mai degrabă îi uneau pe legionari. Pericolul a apărut atunci când unii adepți apropiați, care-l cunoșteau bine, au început să se îndoiască de capacitatea

sa de a conduce și de înzestrarea lui intelectuală și când îndoiala s-a tradus prin acțiune politică. Așezarea ambițiilor personale deasupra intereselor de partid făcea parte din viața politică de zi cu zi în România interbelică, la fel și sistemul bine pus la punct de informatori și de propagatori de zvonuri. Totuși, în afară de Mihai Stelescu, nimeni n-a îndrăznit să opună rezistență pe față, iar asasinarea lui Stelescu arată că anturajul lui Codreanu vedea în disidență cel mai mare pericol pentru mișcare. Ion Moța a dat expresie acestui fapt atunci când l-a comparat pe Stelescu cu adversarii național-socialiști ai lui Adolf Hitler, care au fost, de asemenea, uciși. În această atmosferă de tensiune latentă și, uneori, cât se poate de vizibilă, Codreanu trebuia să meargă mereu înainte, pentru a îndrepta în exterior energia acumulată de adepți. Aceasta antrena o radicalizare aproape permanentă a mișcării. Se trezeau speranțe care cu greu puteau fi împlinite. Codreanu crea o stare de spirit revoluționară, în care el era, în același timp, cel care pune în mișcare și cel care este pus în mișcare; în cele din urmă, aceste două posturi nu au mai putut fi clar deosebite.

În cadrul organizației, fracțiunile concurente îi dădeau de lucru lui Codreanu. Legiunea era concepută ca o suită de adepți care-i datorau supunere absolută conducătorului. Dar, între 1927 și 1938, ea a evoluat într-o structură multiformă: ca mișcare de tip *catch-all*, care se adresa tuturor păturilor sociale, Legiunea trebuia să preia și toate tensiunile ce caracterizau societatea românească din perioada interbelică. Această structură tot mai contradictorie era ținută laolaltă de Codreanu, respectiv de recunoașterea statutului său de conducător. În procesul de diferențiere a suitei de adepți se pot recunoaște mai multe straturi temporale: astfel, dacă privim dinspre sfârșit, în 1938 nu mai rămăsese aproape nimeni dintre camarazii din vremea începuturilor de la Iași. Cel mai important element de legătură cu originile fusese Ion Moța, a cărui moarte l-a zdruncinat pe Căpitan. Cu cadrele de conducere din anii 1936–1938, în special cu bucureștenii, rareori putea împărtăși experiența acțiunilor violente comune și momentele legate de începuturile mișcării (așa cum se întâmpla, de pildă, cu Gheorghe Clime).

Prima generație de legionari din anturajul lui Codreanu era marcată de legătura dintre violența exercitată personal și aplecarea mistică, dar și de o comunitate în care actorii se cunoșteau personal și, adesea, trăiau împreună. Căminul Cultural Creștin de la Iași este un simbol al acestei perioade. Acest grup aparținea aceleiași generații și era susținut material și politic de vechile notabilități ale Moldovei.

De îndată ce, după 1930, Legiunea a devenit un fenomen politic de importanță națională, iar Codreanu s-a mutat la București, au slăbit

legăturile cu camarazii moldoveni. Dintre aceştia, mulţi au renunţat la activitatea militantă, în timp ce susţinători importanţi de la Iaşi au trecut pe planul al doilea. Moldova în ansamblu a dispărut din orizontul politic al lui Codreanu. În imediata apropiere a Căpitanului s-au adunat noi forţe, mai ales oameni din Muntenia, care-i erau superiori intelectual, dar şi din punctul de vedere al provenienţei sociale, şi care deseori – dacă ne gândim la cei doi Cantacuzini – aveau opţiuni mai radicale şi cedau mai greu pretenţiei lui de a conduce decât fiii ţăranilor moldoveni de la Universitatea din Iaşi. Aceştia din urmă văzuseră în Codreanu nu numai un lider, un idol, ci şi unul de-al lor, unul care se simţea, la fel ca ei, acasă şi la universitatea ieşeană, şi în lumea antisemitismului militant de provincie, şi într-un univers îmbibat de o religiozitate populară ortodoxă. Fotografiile de la Văcăreşti arată că tânărul Codreanu, deşi era recunoscut drept conducător, era privit mai degrabă ca un *primus inter pares*.

Această experienţă împărtăşită a originii, a acţiunii şi – deosebit de important – a detenţiei comune lipsea în lumea bucureşteană. Mediul acesta era mai dinamic, mai intelectual, mai modern, dar şi mai dificil de controlat. Codreanu se bucura aici de mai multă autoritate ca idol şi ecran de proiecţie al viziunilor politice decât ca politician. Trebuia să ţină seama mai puţin de vechii camarazi şi susţinători, care cunoşteau bine începuturile lui modeste. De aceea, altfel decât în Moldova, la Bucureşti trebuie să se fi simţit un *outsider* într-un mediu urban, rafinat, marcat de conexiuni politice greu de desluşit, de intrigi şi zvonuri, în care pretenţia lui charismatică, recunoscută de ţăranii moldoveni, era în pericol să devină obiectul criticii sau chiar al ridiculizării şi astfel, prin nerecunoaştere, să-i fie risipită charisma.

Apoi, între 1930 şi 1933, Codreanu a mers pe calea acţiunilor paramilitare. Era vremea cămăşilor verzi (succesoarele portului popular), a unei practici şi ideologii care, inspirându-se din modelul italian şi cel german, dar şi din starea de spirit dominantă în Europa, viza ritmul, violenţa şi activitatea militantă. În această direcţie a fost sprijinit din umbră mai ales de Vaida-Voevod. Codreanu a împins înainte această evoluţie, pentru a-şi asigura poziţia de conducere. În perioada respectivă, s-au ridicat militanţi precum Mihai Stelescu şi Horia Sima. Această tendinţă a condus la escaladarea şi la turbulenţele din decembrie 1933.

După valul de represiuni din iarna 1933–1934, Codreanu s-a hotărât să apară mai puţin în public. Este evident că se temea, în ciuda susţinerii arătate de o parte a guvernului Tătărescu, de o nouă interzicere a ramurii de partid a Legiunii, dacă şi-ar fi asumat iarăşi pe faţă conducerea. Ca să nu mai fie el însuşi răspunzător din punct de vedere juridic,

a pus oameni de paie în fruntea partidului Totul pentru Țară – pe Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul sau pe Gheorghe Clime. Aceștia au recunoscut în exterior charisma conducătorului, dar în activitatea politică au avut inițiative proprii, foarte radicale. Șefii de partid aparțineau aripii militante a Legiunii și trebuie să-l fi considerat pe Codreanu o fire ezitantă. Faptul că bătrânul general i-a reproșat șovăiala și frica l-a marcat probabil puternic pe conducătorul Legiunii.

Retragerea lui Codreanu dintr-o poziție de conducere vizibilă, ce se prefigurase încă înainte de 1933, i-a zdruncinat charisma în fața adepților celor mai militanți. În acel moment a intervenit cel mai periculos concurent al său, Mihai Stelescu, care a avut o vreme succes considerabil, dat fiind că și-a exprimat public nedumerirea cu privire la lipsa de implicare a lui Codreanu în timpul ciocnirilor dintre gardiștii militanți și forțele de ordine. Ceea ce Stelescu spunea deschis, trebuie să fi gândit, în tăcere, mulți legionari dezamăgiți; dați deoparte se simțeau mai ales cei din generația fondatorilor mișcării și moldovenii, dar și cei care-și doreau o dinamică revoluționară. S-ar putea spune că Codreanu a fost nevoit să se redescopere: nu mai era credibil ca lider al unor unități paramilitare; pe lângă aceasta, autoritățile au împiedicat o nouă înarmare a unui braț militar legionar. Așa se explică de ce Codreanu se prezenta mai mult ca un doctrinar, ca un personaj care voia să educe mișcarea și neamul. Începând din 1934, a încercat să se descotorosească de faima proastă a violenței gardiste. Ca să-și păstreze statutul de conducător, s-a ridicat deasupra adepților și s-a distanțat de cei care-l urmaseră în perioada de început. Renunțând la activitatea militantă, anume la participarea la marșuri și manifestații, s-a înstrăinat de adepții radicali ai perioadei de început. Totuși, decizia a fost contrabalansată de faptul că, în urma acestei retrageri, Codreanu a dobândit – abia acum – acea charismă care a făcut posibilă mobilizarea maselor, mai ales începând cu anul 1936.

Printre schimbările survenite în configurația adepților se numără, după 1933, și retragerea oficială a familiei sale din mișcare, un gest menit să sublinieze poziția singulară și libertatea de acțiune a lui Codreanu, potrivit modelului altor conducători charismatici din perioada interbelică. Conducătorul Legiunii voia să aparțină întru totul mișcării sale și neamului său. Cu toate acestea, părinții, frații și surorile au rămas, în culise, persoanele cele mai apropiate. Întrucât serviciile secrete nu se puteau infiltra în familie, știm foarte puține despre mecanismele interne din acest cerc intim, de exemplu despre relația lui Codreanu cu cumnatul său Ion Moța, care s-a alăturat cuibului de intelectuali Axa, și cu

tatăl său, Ion, care a venit foarte rar la București. Ca întruchipare a antisemitismului de provincie, ca om cu purtări grosolane, dependent de alcool, tatăl nu era deloc prezentabil la București, în timp ce în țară a rămas popular ca orator.

Între 1935 și 1938, împărțirea s-a conturat clar: „familia legionară" din jurul lui Codreanu, adepții cu viziune social-revoluționară, aristocrații anticarliști radicali, care odinioară fuseseră carliști aparținând *establishment*-ului, intelectualii bucureșteni, toți concentrați în București, în timp ce camarazii moldoveni din perioada de început își pierduseră orice influență, iar cadrele din provincie erau aproape complet lipsite de greutate politică.

În percepția contemporanilor și a posterității, Legiunea Arhanghelul Mihail era și este indisolubil legată de violența politică. Dimpotrivă, apologeții legionari îl zugrăvesc pe Codreanu drept un educator al neamului și arată că violența trebuie considerată o deviere. Aceasta este o narațiune pe care legionarii codreniști au dezvoltat-o imediat după moartea conducătorului, delimitându-se de gruparea din jurul lui Horia Sima, pe care o prezentau drept îndepărtată de ideile legionare. Cum trebuie înțeleasă atitudinea lui Codreanu față de violența legionară? Căpitanul se arătase în tinerețe extrem de agresiv, dar, odată cu vârsta, a început să se detașeze de viața politică cotidiană, retrăgându-se la munte sau la mare. În perioada de început el se situa încă bucuros în fruntea unor oameni gata să folosească violența. Amenința el însuși cu violența și nu se sfia să-și pună în practică amenințările. La 24 de ani, a plănuit chiar și o mare lovitură teroristă împotriva elitei politice și economice. Schimbarea ulterioară venea în contradicție cu dinamica accelerată a mișcării sale, îndeosebi după 1936. Codreanu îmbătrânea; deseori părea epuizat, copleșit de numeroasele presiuni din interiorul și exteriorul mișcării. Cazul Stelescu și obsesia trădării nu puteau decât să-l consume și mai mult. Desigur, ar fi greșit să construim o evoluție liniară de la activistul violent la misticul tăcut. În anii '20, dar și mai târziu, Codreanu nu doar a acționat violent, dar a și promovat cultul violenței. Faptul că cei treisprezece asasini din rândurile mișcării, „nicadorii" și „decemvirii", au fost executați împreună cu el a subliniat la sfârșit acest lucru, așa cum intenționaseră, de altfel, autoritățile. Dacă, după 1933, Codreanu urmărea limitarea violenței, el se gândea în primul rând la controlul asupra mișcării sale. Se temea, pe bună dreptate, de puterea poliției, a jandarmeriei și a serviciilor secrete, și voia să evite confruntarea deschisă, ca în vremea Gărzii de Fier, spre deosebire de legionarii mai tineri și mai radicali. Cezura anului 1933 reiese clar din convingerea,

fixată în scris în jurnalul din 1934, că o mișcare paramilitară nu poate face față aparatului de securitate al statului, când acesta e bine organizat. Asta o simțise pe propria piele, asta era și lecția pe care o învățase în urma revoltei social-democrate eșuate din Austria (februarie 1934). Șocul suferit în urma represiunii din partea statului în 1933–1934 explică schimbarea sa de strategie, fără ca el să se fi distanțat vreodată definitiv și explicit de violență.

Odată cu creșterea rapidă a mișcării, începând cu toamna anului 1936, a apărut șansa reală de a obține legal puterea. Dar militantismul exagerat îi speria pe alegători. Renunțarea la violență, recomandată în interiorul mișcării încă din 1936 și propagată în spațiul public mai ales în 1937, trebuia să facă din Legiune o organizație respectabilă, cu precădere în cercurile conservatoare, care cereau liniște și ordine. Astfel, Codreanu a subliniat caracterul de organizație educativă al Legiunii și faptul că ea nu era încă pregătită să preia puterea, fiindcă pentru aceasta îi lipseau cadrele necesare. Adepții radicali vedeau altfel lucrurile, iar în noiembrie 1937 cu greu au fost împiedicați să profereze amenințări cu moartea la adresa adversarilor politici, în vechea tradiție gardistă.[4] Dimensiunea mistic-contemplativă a lui Codreanu, care n-a înlocuit-o însă niciodată pe cea politică, a devenit mai pronunțată tocmai în momentul în care adepții cereau preluarea puterii, adică în primăvara anului 1938. Dincolo de asta, membrii Legiunii credeau că vin în întâmpinarea conducerii dacă devin violenți, căci, până la urmă, nu făceau decât să-i imite pe Căpitan și pe cei din jurul său. De aceea, este greu de dovedit dacă atacurile asupra lui Mihai Stelescu sau asupra membrilor elitei, precum Virgil Madgearu sau rectorul de la Iași, Traian Bratu, au fost ordonate de Codreanu personal sau nu. În cazul lui Madgearu și al lui Bratu, corespondența internă a Legiunii vorbește mai degrabă împotriva acestei presupuneri; cu toate acestea, dinamica violenței a fost declanșată de Codreanu personal, în calitate de agresor și de asasin. Legionarii care săvârșeau acte de violență din proprie inițiativă și credeau că vin în întâmpinarea conducerii nu se deosebeau aproape deloc de autorii actelor de violență din sistemele de putere fascist, național-socialist sau bolșevic, de pildă în timpul Marii Epurări din Uniunea Sovietică sau al Holocaustului.

Codreanu nu s-a dezis niciodată în mod univoc de violență, fiindcă atunci și-ar fi renegat implicit începuturile în rândurile mișcării și n-ar mai fi fost înțeles de cei mai dinamici adepți ai săi – muncitorii și intelectualii radicali care promovau violența. Deosebit de periculoase erau pentru Codreanu reproșurile adepților, cum că ar fi temător și lipsit de

curaj, că nu i-ar fi susţinut îndeajuns pe „nicadorii“ şi „decemvirii“ arestaţi, că se ascundea de copoii lui Stelescu, că nu îndrăznea să dea marea lovitură. Prin raportare la planurile de asasinate şi de puciuri din anii '20, Codreanu trebuie să fi părut aripii dispuse la violenţă din mişcare puţin credibil sau, în cel mai bun caz, enigmatic. Afirmaţiile contradictorii făcute de el pe tema violenţei între anii 1935 şi 1938 trebuie înţelese pe fondul tensiunilor uriaşe dintre radicalii şi moderaţii din Legiune, cărora trebuia să le facă oferte politice. Dar, nici în ceea ce îl priveşte, Căpitanul nu pare să fi rezolvat vreodată contradicţia dintre disponibilitatea la violenţă, etica creştină şi speranţa într-o preluare legală a puterii. Nu trebuie să uităm că pentru Codreanu, ca şi pentru atât de mulţi autori ai unor acte de violenţă politică, violenţa reprezenta mereu un gest defensiv şi că această convingere era utilizată drept justificare a violenţei legionare. Un conducător care se vede pe sine permanent ca victimă, care promovează un cult al martirajului şi care îndeamnă la jertfa de sine consideră violenţa ca parte componentă a vieţii politice. De aceea, discursul legionarilor despre statutul lor de victime nu implică o distanţare faţă de violenţă, ci mai degrabă o legitimare şi înnobilare a acesteia.

Ţinta acestei violenţe erau acele grupuri în care Căpitanul credea că i-a identificat pe duşmanii neamului românesc: populaţia evreiască, precum şi „jidăniţii“ şi „trădătorii“, adică oamenii bănuiţi că lucrează în favoarea evreilor. Antisemitismul lui Codreanu era cuzist – prin urmare, un produs al tradiţiei antisemitismului românesc din secolul al XIX-lea. Definirea altor grupuri de adversari era însă mult mai neclară. Legiunea oferea numeroaselor grupuri etnice ale României Mari integrarea în comunitatea românească dacă ele renunţau la apartenenţa la o altă comunitate etnică, adică se dizolvau ca structuri colective, reducându-şi alteritatea culturală la poziţia de indivizi. Acest lucru era valabil, o dată, pentru toţi ortodocşii de altă etnie decât cea română, inclusiv pentru romi. În acest sens, în 1933, Codreanu s-a oferit să-l ajute pe preşedintele Uniunii Generale a Romilor din România, Gheorghe Lăzărescu-Lăzurică, susţinut şi de patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, să organizeze un congres al romilor.[5] Datorită confesiunii lor, romii îi păreau integrabili şi, în plus, politic nepericuloşi. Acelaşi lucru era valabil pentru comunităţile mai mici de ucraineni, ruşi şi lipoveni de rit vechi, dar şi pentru catolici, de pildă pentru polonezii şi germanii din Bucovina. O atitudine ostilă maghiarilor este greu de reperat la regăţeanul Codreanu, spre deosebire de cumnatul său, Ion Moţa. Încă de la început, excluşi din comunitatea plănuită erau evreii, a căror „eliminare“ din România –

acesta era termenul folosit de propagandă – era susținută deja de A.C. Cuza, reprezentând totodată un obiectiv pe care Codreanu l-a urmărit până la sfârșit. Programul nivelării depline a tuturor diferențelor regionale și etnice și al înlăturării comunităților de alte etnii era fundamental pentru Codreanu. Indivizii de etnie neromânească erau tolerați atâta timp cât nu erau organizați în comunități etnice proprii. În ochii Legiunii, și românii cu identitate regională bine definită erau un pericol pentru națiune – să ne gândim la marșul peste Prut, plănuit ca măsură de românizare a basarabenilor de etnie română. Codreanu, care avea el însuși o origine etnică amestecată, înțelegea neamul în mod biologic, dar nu, în sens rasist, ca fiind închis ermetic prin naștere. El cerea un angajament față de neamul românesc, în vreme ce apartenența la Biserica Ortodoxă Română reprezenta un avantaj, ca indicator al loialității. Programul lui, cel al unei comunități etnice omogenizate și nivelate social, a pregătit în România persecutarea și masacrarea populației evreiești, iar mai târziu s-a manifestat în politica regimului național-comunist de sub Nicolae Ceaușescu.

Tema violenței legionare din timpul vieții lui Codreanu, care este adesea tratată izolat, punându-se accentul asupra unor atentate spectaculoase, trebuie plasată într-un context mai larg. Această biografie încearcă să arate că violența nu străbate doar viața lui Codreanu, ci caracterizează în genere societatea românească a vremii sale. În acest sens, am subliniat intenționat o continuitate în cadrul căreia Primul Război Mondial a adus cu sine o intensificare a violenței, dar n-a marcat deloc o ruptură. Anii 1903, 1905 și 1907 indică izbucniri ale violenței de masă în acele zone de graniță dintre România și Rusia în care a crescut Codreanu. Pe lângă asta, anii 1903 și 1907 reprezintă puncte culminante ale violenței antisemite. Viața politică a României Mari era marcată de violență verbală și fizică; limbajul politic exaltat și demonizarea adversarilor politici erau elemente caracteristice aproape tuturor partidelor. Mai ales în campaniile electorale, violența nu rămânea apanajul legionarilor; cuziștii, agenții electorali ai Partidului Liberal, dar și susținătorii Partidului Național-Țărănesc se năpusteau cu pumnii asupra adversarilor, iar uneori foloseau și arme. Înaintea asasinării lui Ion Gheorghe Duca, mulți politicieni din opoziție au creat aproape o stare de spirit a linșajului. Organele de ordine acționau deseori brutal, nu doar împotriva extremiștilor, ci mai ales împotriva păturilor lipsite de privilegii, precum țăranii sau muncitorii. Desigur, această stare de fapt nu-i scutește de răspundere pe Codreanu și pe adepții săi, care au alimentat considerabil o asemenea stare de spirit. Însă presupusa opoziție între un

activism legionar violent și o societate preponderent nonviolentă, despre care se vorbea deja în anii '30, nu corespunde realității sociale a României interbelice. Și în ceea ce privește violența, Codreanu și adepții lui erau produse ale timpului și societății în care trăiau – desigur, nu erau niște obiecte lipsite de voință, ci configurau, în mod conștient, o societate ce devenea tot mai brutală. Această cale a condus, începând cu 1941, la Holocaust, și cu participare românească. Pentru asta Legiunea poartă, desigur, o parte din vină, ce poate fi ușor identificată și indicată, dar vinovate se fac și elitele și instituțiile centrale ale României Mari, al cărei monarh a instituit, în decembrie 1937, un guvern declarat antisemit, din care făceau parte intelectuali de frunte ai țării – printre alții, și A.C. Cuza, părinte politic adoptiv al lui Codreanu și responsabil de violențe antisemite mai ales în estul României.[6]

Discuția despre conducere și violență ne duce la problema relației lui Codreanu cu puterea și cucerirea puterii. Dorința de a ajunge la putere l-a motivat încă din prima parte a anilor '20. În 1923, a plănuit o mare lovitură teroristă pentru doborârea elitelor aflate la conducere. Se pare că, în anii ce au urmat, a avut planuri, vag conturate, privind o lovitură de stat. În 1933, conducea Garda de Fier în numeroasele ciocniri cu jandarmeria, asemănătoare celor dintr-un război civil. După cum am arătat mai sus, contraatacul autorităților l-a făcut să-și vadă clar limitele; prin urmare, a ordonat mișcării sale să se retragă, mizând pe pătrunderea organică a țării prin propagandă legionară. Când aceasta a dat rezultate, iar numărul simpatizanților a crescut, posibilitatea unei preluări legale a puterii părea foarte aproape. Dar, în sistemul politic românesc, acest lucru era posibil doar cu sprijinul regelui. Codreanu a refuzat însă condițiile lui Carol II. Începând din acel moment, lupta sa pentru putere nu s-a mai dus împotriva unor grupări ale Partidului Național Liberal și ale Partidului Național-Țărănesc (este vorba de grupări, fiindcă în ambele partide erau politicieni care-l sprijineau pe Codreanu), ci împotriva aparatului de putere al monarhului. Codreanu a fost deturnat de la orientarea lui, la început carlistă, de două fracțiuni: cea social-revoluționară și cea a frondei aristocrate. Numai în anturajul său se vorbea despre posibilele urmări ale acestui conflict, în cazul victoriei Legiunii: înlăturarea monarhului, eventual chiar a dinastiei. Codreanu s-a apropiat de actori anticarliști precum Maniu și a negociat cu oameni ca Ion Antonescu, care-și jucau propria carte între coroană și Legiune. La sfârșitul anului 1937, regele a încercat să stăvilească opoziția anticarlistă, exploatând vechea dezbinare din spectrul ortodox-naționalist-antisemit. Dar când, în februarie 1938, Codreanu s-a apropiat de Octavian Goga,

ținând cont de atmosfera generală și de înscrierile masive în Legiune, nu mai era exclusă o victorie a extremei drepte unificate, în cazul unor alegeri desfășurate corect. Codreanu ar fi venit la putere formând o coaliție cu conservatorii naționaliști, asemenea lui Adolf Hitler cu cinci ani înainte.

Alegerile n-au avut loc. Legiunea n-a ajuns la putere. Speculațiile contrafactuale sunt, pe bună dreptate, controversate în cercetarea științifică. Totuși, pentru evaluarea lui Codreanu, este important să ne întrebăm dacă preluarea puterii sub conducerea sa s-ar fi desfășurat altfel decât sub Horia Sima, doi ani și jumătate mai târziu. Codreanu însuși a dat răspunsul, în repetate rânduri: mișcarea lui, spunea el, nu e pregătită. Avea dreptate. Slăbiciunile structurale ale Legiunii, descrise mai sus, arată că liderul dispunea de o masă mare de adepți slab coordonați: s-ar fi zis că ei îl purtau pe conducătorul lor înainte precum o forță a naturii, însă primăvara anului 1938 a arătat cât de falsă era această impresie. Un val de arestări a fost suficient pentru a separa micul nucleu dur de restul adepților, reducând Legiunea la grupări militante fărâmițate. Codreanu ar fi vrut să creeze o organizație de masă într-o societate de masă, dar, cu excepția părților odinioară habsburgice ale țării, în România Mare lipsea orice tradiție a rezistenței organizate împotriva puterii de stat, atât în cazul elitelor, în mare parte dependente economic de stat, cât și în cazul țăranilor, a căror împotrivire se manifesta doar în momente de extremă disperare, iar atunci în mod haotic, așa cum arătase anul 1907. Când aparatul de stat a lovit, în Regat s-a prăbușit până și ideea de rezistență, în timp ce în vestul guvernat de maghiari până în 1918, unde românii aveau o lungă tradiție de rezistență organizată, se puneau bombe. Pierderea treptată a controlului asupra adepților săi, deseori subliniată în interpretarea de față, precum și activitatea violentă notorie a acestora în opoziție permit presupunerea întemeiată că o preluare a puterii de către legionari în anul 1938 s-ar fi sfârșit la fel ca în 21–23 ianuarie 1941. Am fi asistat la căderea regelui, la pogromuri, la declanșarea haosului în stat și în administrație, la îmbogățirea celor ajunși la putere și, în cele din urmă, la o intervenție a forțelor armate.

O biografie, chiar dacă este concepută ca descriere a vieții politice, cum este cartea de față, trebuie totuși să se ocupe și de cele personale, private, cel puțin în măsura în care acestea au produs efecte în activitatea politică. Codreanu nu făcea diferențieri între sfera privată și cea publică, politică. Crescuse într-o familie puternic politizată; tatăl său, frații, surorile, soția și cumnatul făceau parte din mișcarea condusă de el. Multă vreme, Codreanu abia dacă a dispus de vreo proprietate privată. Până în anii '30, locuia împreună cu soția la socri, sau la camarazi apro-

piaţi. Destinderi private, cum ar fi lectura sau filmele, nu sunt cunoscute; fumatul – la Grenoble se fotografia cu pipa în gură – l-a lăsat de timpuriu, alcool pare să nu fi consumat aproape deloc, iar de mâncat mânca foarte modest, ţinându-se de regulile ortodoxe ale postului. Cum viaţa îi era marcată întru totul de politică, a ajuns de mai multe ori în stări de epuizare. Odihnă găsea mai ales în natură, la munte şi la mare, iar în anii de început, la mănăstirile din Moldova; se relaxa de asemenea prin activitate fizică, în drumeţii şi la schi, prin meditaţie, dar şi cântând alături de adepţii săi. Totuşi, nici în aceste împrejurări nu rămânea loc pentru momente strict private, petrecute fără adepţi sau fără activităţi cu amprentă politică. Dimpotrivă, cultul conducătorului se manifesta şi în cadrul informal, deoarece Codreanu li se înfăţişa adepţilor ca învăţător şi deschizător de drumuri. Dat fiind că Siguranţa nu s-a putut infiltra în familia sa, se cunosc foarte puţine lucruri despre cercul său cel mai intim. Acest lucru este valabil şi pentru căsnicia lui. După 1945, Securitatea a încercat să-i determine pe foştii legionari să vorbească despre sexualitatea lui Codreanu. Fapt este că nu se ştie nimic despre acest subiect; în timpul vieţii lui, nici măcar adversarii politici declaraţi n-au abordat vreodată această temă. Trebuie să presupunem că Codreanu trăia în asceza pe care o propovăduia. Acelaşi lucru e valabil pentru situaţia lui financiară. În mod evident, Căpitanul nu avea o viaţă privată. Trăia pentru ceea ce socotea a fi misiunea sa politică. Modul în care-şi ducea viaţa – sărăcie ostentativă, renunţarea la distracţie şi destindere – era o parte elementară a programului său politic. Prin această radicalitate personală, a câştigat o credibilitate care le lipsea celor mai mulţi dintre concurenţii lui politici – poate cu excepţia lui Iuliu Maniu, a cărui orientare în viaţă era pur burgheză. Codreanu s-a remarcat şi prin faptul că nu accepta existenţa unor zone gri. El cunoştea doar sisteme binare: prieten–duşman, susţinător–trădător. Nuanţele intermediare şi compromisurile îi erau străine. De aceea, nu cunoştea umorul sau gluma şi, în general, nimic din ceea ce l-ar fi putut abate de la misiunea sa; nu există mărturii că ar fi râs vreodată spontan. Toată viaţa s-a aflat într-o tensiune enormă. Nu pare să fi cunoscut destinderea, fapt ce explică epuizarea, îndoiala şi temerile, împotriva cărora căuta sprijin în meditaţia mistică. Momentele de meditaţie au inspirat în repetate rânduri noi acţiuni, adesea violente (să ne gândim, de pildă, la planurile şi faptele sale din 1923 şi 1924). „Familia legionară“ pe care a adunat-o în jurul lui în anii '30 nu lăsa loc, pur şi simplu, vieţii private: Codreanu trăia sub acelaşi acoperiş cu numeroşi oameni, care îl venerau, dar îl şi condiţionau şi controlau social. Şi adversarii lui îl observau atent şi ar

fi făcut publică orice abatere de la traiul ascetic pe care îl propovăduia. În asemenea circumstanțe pot rezista vreme îndelungată doar oameni cu adevărat convinși de misiunea lor; Elena Codreanu nu făcea parte, evident, dintre aceștia, Nicoleta Nicolescu însă, da. Se știe că liderul legionar căuta și găsea sprijin mai ales din partea femeilor și copiilor: aici trebuie menționate mama sa, Nicoleta Nicolescu, apoi soția sa și sora Iridenta și, de asemenea, copiii din familii sărace pe care-i lua la el. Din lipsă de surse, acest domeniu rămâne însă în mare măsură închis pentru istorici. Certe sunt doar venerația și loialitatea pe care i le arătau oamenii foarte apropiați. Acele scrieri ale lui Codreanu care nu au fost gândite pentru publicare (scrisorile, jurnalul din anul 1934) subliniază politizarea sferei private. Scrisori cu caracter pur privat aproape că nu s-au păstrat; spre exemplu, corespondența cu activistul LANC Marcel Adam de la Dorohoi este preponderent politică. Interpretările conținute în jurnal arată că până și credința lui Codreanu în semne și minuni era pusă constant în slujba politicii. Tot așa, atașamentul față de mănăstirile din Moldova, despre care scrie în jurnal, leagă permanent spiritualitatea și politica. Religiozitatea populară, interpretarea semnelor și viselor jucau în familia lui Codreanu un rol important, dar, cu excepția jurnalului și, mai târziu, a rapoartelor informatorilor Securității, nu sunt documentate într-o proporție care ar fi necesară pentru evaluarea acțiunilor politice întreprinse de Căpitan.

Subordonarea radicală a întregii vieți unui crez pe care nu doar îl propaga în afară, dar potrivit căruia trăia zi de zi, face ca liderul Legiunii să ocupe o poziție singulară printre conducătorii charismatici radicali ai perioadei interbelice europene. Ea îl ridică și deasupra propriei sale societăți, deasupra experienței istorice a României – cea a unei adaptări flexibile într-un mediu geostrategic dificil, a ambiguității și a politicii secrete. Lipsa totală de echivoc a misiunii sale, respingerea absolută a compromisurilor, seriozitatea lui sumbră, radicalitatea lui au impresionat multă lume. Dar toate acestea i-au și suprasolicitat pe mulți dintre adepții săi, așa cum a trebuit să constate, spre sfârșit, Codreanu însuși. Contemporanii lucizi trebuie să fi observat, cu repulsie și teamă, aceste trăsături drept semnale de avertizare cu privire la amenințările violente venite de la el.

Așa cum reiese din considerațiile de mai sus, instrumentarul cercetării comparate a fascismului nu poate da singur seama de fenomenul politico-cultural întruchipat de Codreanu. El trebuie examinat și în mediul cultural care l-a marcat și care a influențat și după 1918 societatea românească: spațiul conflictual din estul României și Basarabia de la

începutul secolului XX, mizeria economică din mediul rural, reformatori ai educației cu o retorică exacerbată și propovăduitori ai trezirii naționale, o mistică răspândită în mediul rural, exprimând așteptarea mântuirii în tradiția credinței populare ortodoxe, vechi mănăstiri și duhovnici. Nici acest spațiu, nici România nu trebuie exotizate în vreun fel prin recursul la optica occidentală sau la perspectiva epocii noastre. Mai degrabă, cadrul de referință trebuie extins spațial – și implicit temporal – spre est, și anume în Rusia prerevoluționară, cu mișcările ei subterane: secte religioase, bande de bătăuși antisemiți, grupări religioase chiliaste, o ortodoxie aflată într-o criză profundă. Cu toate acestea intrase în contact deja tatăl lui Codreanu, care a întreținut de timpuriu relații cu Basarabia și a cunoscut, prin legături personale, antisemitismul pogromiștilor din Imperiul Țarist târziu. Mișcările religioase de masă din sânul populației românești (multă vreme ignorate de cercetare), fie că este vorba de apariția de la Maglavit sau de cei circa un milion de ortodocși de rit vechi din estul țării, indică o dezorientare spirituală profundă a populației, care nu ajungea în atenția parlamentarismului de fațadă de la București și pentru care puterea de stat nu avea pregătite nici un fel de oferte politice. Pătrunderea modernității în acest spațiu rural a creat o agitație enormă, atât la nivel social, cât și al mentalităților. Legiunea a oferit un dublu răspuns, și anume o comunitate etno-națională nivelată și omogenizată în lumea aceasta, și o înviere colectivă într-o dimensiune transcendentă – o făgăduință a mântuirii ce a fost întruchipată de un conducător iconizat.[7]

Trecerea tinerilor intelectuali și a societății românești, încă preponderent țărănească, atât din punct de vedere social, cât și la nivelul mentalităților, spre o societate de masă modernă a fost însoțită de violență și de spaime profunde. Nimeni nu a fost afectat mai mult de toate acestea decât Codreanu. Toată viața, el s-a văzut persecutat, tratat nedrept, rănit în orgoliul său exacerbat. Această stare de spirit a transferat-o asupra colectivității naționale, pe care credea că o conduce într-o luptă de apărare legitimă. Din sentimentul amenințării, politicianul Codreanu deriva dreptul la apărare prin atac, în vreme ce fanaticul religios ținte a crearea unui Om Nou, deopotrivă eroic și mistic.

Așadar, Corneliu Zelea Codreanu poate fi înțeles doar într-o abordare cu două orientări: pornind de la interpretarea fascismului, deoarece modul cum s-a înțeles pe sine, drept conducător al unei mișcări ideologic autonome în cadrul internaționalei fasciste, al unei mișcări pe care o voia recunoscută pe plan european, trebuie luat în serios; pe de altă parte, din perspectiva istoriei religiei, dat fiind că nu urmărea nici mai

mult, nici mai puţin decât o mântuire colectivă, înţeleasă în sens creştin-ortodox, şi o înviere a neamului românesc. În aceste două dimensiuni – ca lider politic fascist într-o societate de masă modernă în formare şi ca mântuitor al unei întregi naţiuni zguduite de criză –, el a mobilizat şi a polarizat societatea românească mai puternic decât oricine altcineva înaintea lui sau după el, fără a ajunge însă vreodată la putere. Cu teama lui de declin şi catastrofă, cu sentimentul permanent al ameninţării interne şi externe, cu obsesia infiltrării şi a trădării, cu convingerea realmente fanatică că este dator, potrivit modelului oferit de Arhanghelul Mihail, să combată forţele răului, cu certitudinea că îndeplineşte o misiune istorică, că îşi salvează şi-şi mântuieşte neamul, Codreanu ne apare ca un personaj al interbelicului european, al unui continent zdruncinat din temelii de Primul Război Mondial şi de criza economică mondială. Iar aparenta contradicţie dintre nostalgia premodernă şi modernitatea revoluţionară nu este unică din perspectivă europeană.

Acea ridicare pe care a promis-o el a sfârşit într-o violenţă fără precedent, nu numai pentru România. În mod şocant, aceasta a fost, de asemenea, singura lansare spre modernitate care nu a fost impusă României din afară în cursul secolelor XIX şi XX, fie de marile puteri occidentale sau central-europene, fie de Rusia şi, mai târziu, de Uniunea Sovietică. Codreanu şi mişcarea sa, cu lupta lor împotriva democraţiei liberale, a statului constituţional, a drepturilor cetăţeneşti individuale şi a economiei de piaţă, reprezintă în mod arhetipal ceea ce s-a dezvoltat în societatea românească de atunci ca reacţie la provocarea unor vremuri noi, în ceea ce priveşte reaşezarea unei societăţi în interior, dar şi stabilirea locului României într-o nouă Europă. Codreanu a pus bazele ideologice şi sociale pentru trei dictaturi – cea carlistă, cea antonesciană şi cea naţional-comunistă –, iar aceste trei sisteme au înfăptuit, desigur în moduri diferite şi în contexte politice diferite, ceea ce propagase el. Toate cele trei dictaturi au proscris memoria conducătorului Legiunii, dar nu şi ideile lui, care, prin intermediul multor oameni marcaţi de fenomenul legionar, au continuat după 1938, timp de decenii, să acţioneze adânc în societatea românească şi să hrănească până în prezent modele sociale antioccidentale, antidemocratice, colectiviste. Tocmai de aceea, un studiu dedicat lui Codreanu şi Legiunii rămâne şi astăzi un demers incomod.

DIN ATELIERUL ISTORICULUI – O POSTFAȚĂ

ÎN AFARA ROMÂNIEI, CORNELIU ZELEA CODREANU ESTE CUNOSCUT doar de o mână de specialiști în cercetarea fascismului. Chiar și în România, puțini oameni știu lucruri precise despre el, iar acestea se limitează, de cele mai multe ori, la istorisiri cu tentă senzațională promovate în mass-media, de pildă despre nunta lui sau despre moartea lui violentă. Această constatare este surprinzătoare: în timpul vieții, Codreanu se număra printre cei mai cunoscuți conducători ai mișcărilor fasciste europene. Din Marea Britanie, trecând prin Polonia și până în Uniunea Sovietică, ca să nu mai vorbim de Italia fascistă și de Germania național-socialistă, se bucura de mare atenție. După cum am arătat în paginile precedente, în România amintirea lui a depins de anumite conjuncturi. Însă, chiar și după 1989, detabuizarea Legiunii, eforturile revizioniste ale foștilor adepți, neolegionarismul și mai ales discuțiile în jurul simpatiilor legionare ale unor intelectuali ca Mircea Eliade, Emil Cioran sau Constantin Noica abia dacă au condus la o dezbatere biografică asupra conducătorului mișcării legionare. După 1989, spațiul public românesc l-a evitat pe Codreanu ca personaj și s-a ocupat în loc de asta mai îndeaproape de aspecte care țin de istoria ideilor și istoria intelectuală a mișcării; a fost vorba de o evaluare a implicării legionare a intelectualilor, făcută de intelectuali care năzuiau spre o Românie nouă, ce trebuia să depășească trauma stăpânirii comuniste.[1]

Dezbaterea aceasta pe planul istoriei ideilor, despre intelectuali bucureșteni legionari sau apropiați de Legiune, maschează faptul că, până acum, s-a studiat prea puțin istoria Legiunii ca fenomen social interbelic, adică evoluția mișcării sub conducerea lui Codreanu. În schimb, dezbaterea științifică și, în parte, cea din societate în privința coresponsabilității românești față de Holocaust a făcut progrese importante. Perioada interbelică românească însă, care în anii '90 a fost un etalon mult discutat pentru o Românie postcomunistă democratică, a devenit

între timp mai puţin interesantă pentru cercetători decât, de pildă, epoca comunistă.

Pe acest fundal, un istoric străin care alege să ofere o biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu are o serie de lucruri de explicat cititorului român. De ce s-a ales această temă? Ce metode au fost aplicate? Pe ce surse se sprijină lucrarea? De ce a fost preferat genul biografic?

Spre deosebire de antropologi, istoricii nu obişnuiesc să reflecteze în mod deschis asupra alegerii temelor lor, chiar dacă asemenea decizii marchează mulţi ani – în cazul de faţă, în jur de un deceniu – dintr-o viaţă de cercetător. Atunci când subiectul ales este dezbătut şi în afara unor cercuri ştiinţifice restrânse, o clarificare mi se pare, totuşi, necesară. În cele ce urmează, aş dori să-i explic cititorului cum am ajuns să mă îndeletnicesc cu cercetarea ştiinţifică a Legiunii.

Codreanu mi-a atras atenţia încă din liceu, când am citit lucrarea lui Ernst Nolte despre fascismul european. Nolte schiţa o imagine sumară, dar foarte densă, citând descrierea, întâlnită în aproape întreaga literatură despre Legiune, pe care a dat-o Nicholas Nagy-Talavera, pe atunci martor ocular, iar mai târziu cercetător al fascismului, despre intrarea lui Codreanu într-un sat ardelean: conducătorul, înconjurat de o aură mistică, admirat cu veneraţie de ţăranii tăcuţi. După ce, mulţi ani, m-am ocupat de alte teme, această imagine a ieşit din nou la suprafaţă şi mi-a stârnit curiozitatea de a afla mai multe despre personaj, acum printr-un demers ştiinţific personal. În acest scop, am început să studiez literatura de specialitate dedicată subiectului. În interpretarea fenomenului legionar mi-a fost de ajutor pregătirea mea iniţială de bizantinist. Căutând informaţii suplimentare pe Internet, am dat de site-uri neolegionare, care mi-au oferit posibilitatea să ascult cântece legionare. Acest fapt mi-a marcat demersul de cercetare din anii următori: cântecul şi strategiile de mobilizare ale Legiunii s-au aflat în centrul activităţii mele.[2]

Ambele m-au îndepărtat, încă de la început, de subiectele preferate ale dezbaterilor din România: intelectualii bucureşteni şi ideile acestora. Dat fiind că eu însumi provin dintr-o ţară federală, organizată descentralizat, mi-am îndreptat privirile spre provincia românească. Decalajul dintre centru şi restul ţării, văzut ca periferie, care în România este atât de frapant, nu mi s-a părut prea potrivit pentru a înţelege România interbelică. Regatul României Mari era un stat postimperial compozit. România în care a fost activ Codreanu trebuia să integreze regiuni marcate de tradiţii politice foarte diferite. O privire asupra ziarelor româneşti din perioada interbelică – în măsura în care nu erau supuse cenzurii sau autocenzurii – dovedeşte cât de puternic se confruntau amprentele

regionale și reprezentările politice după 1918, cât de diferită era înțelegerea statului la românii din Basarabia, Banat, Ardeal, Bucovina și din Regat – asta făcând abstracție de celelalte grupuri etnice, care reprezentau circa 30% din populație și care, până în 1918, fuseseră deseori dominante din punct de vedere economic și social. Pe acest fundal, voiam să înțeleg Legiunea din punct de vedere socio-istoric, și anume mai ales modul în care a mobilizat ea masele în provincie.[3] Pentru aceasta, în mod analog cercetărilor fascismului în Germania și Italia, am ales o abordare social-istorică cantitativă și am cercetat împrejurimile rurale ale Bucureștiului, județul Vâlcea și, alături de participanții la un seminar, regiunea subcarpatică de la nord de București. Barbara Holzer, o studentă de-a mea, a încheiat de curând un prim studiu la nivel național despre șefii de cuiburi legionare. Această metodă de cercetare este exact opusul unui studiu biografic, dar creează contextul necesar pentru o interpretare a lui Codreanu. Conducătorul și adepții săi sunt cele două fațete ale medaliei; ambele trebuie luate în considerare.

În ceea ce privește istoria ideologiei legionare, foarte controversată printre cercetători, se pune întrebarea dacă legionarii foloseau creștinismul în mod funcționalist, în sensul unei religii politice, sau dacă era vorba totuși de o mișcare în care credința era mai mult decât camuflajul unei idei centrale de natură fascistă. Am încercat, cu sprijinul noilor lucrări de istorie culturală a fascismului, dar și impregnat de pregătirea mea bizantinistă, să iau în serios religiozitatea în idei, imagini, limbaj și acțiuni, pentru a nu compromite cercetarea în urma unor judecăți pripite. După cum a arătat Alessandra Tarquini în cazul fascismului italian, istoricii au confundat deseori analiza și dorința de a înțelege cu acceptarea conținutului. Legionarii se înțelegeau pe sine drept creștini loiali Bisericii, drept credincioși care năzuiau la învierea neamului, și au reușit să mobilizeze astfel foarte mulți oameni. Istoricul trebuie să încerce să analizeze acest fenomen, și nu să-l dea la o parte pe temeiul propriei păreri politice. Dar, fără îndoială, a cerceta nu înseamnă nicidecum a aproba obiectul cercetării.[4]

Pe lângă aceste cercetări proprii, am vrut să intru în discuție cu specialiștii. În 2011, Armin Heinen și cu mine am organizat o conferință la Viena, ale cărei rezultate au fost publicate în 2013 și, sperăm, vor fi disponibile, în scurt timp, și în limba română.[5] De-a lungul anilor în care am venit în România pentru a studia documente de arhivă, am avut posibilitatea să port discuții amănunțite la Iași și la București. Pentru carte, aceste schimburi de idei au fost de o importanță excepțională. Din punct de vedere intelectual, un moment culminant a fost întrunirea organizată

de Societatea de Studii Istorice din România în septembrie 2015, la Iași, pentru a dezbate o parte din tezele acestei cărți.

Lucrarea de față a luat ființă nu doar din lectura izvoarelor și literaturii secundare, ci și în urma a numeroase discuții, din care am reținut sugestii și critici care m-au ajutat să citesc corect sursele și, înainte de toate, să înțeleg contextul lor cultural. Fără un asemenea sprijin în lectură mi-ar fi fost greu să scriu această carte. Totuși, miza acestor convorbiri nu era de a înlocui, ca să spunem așa, privirea „din afară" cu privirea „dinăuntru". Apropierea culturală pe care o posedă un cercetător român nu poate fi atinsă de cineva venit din afară; acesta poate oferi însă o perspectivă complementară bine informată. Deoarece am scris prima ediție a acestei cărți pentru cititorii de limbă germană, dar am avut în vedere că lucrarea va apărea și în limba română, a luat naștere o tensiune suplimentară: cititorului de limbă germană trebuie să i se explice multe lucruri care îi sunt familiare unui cititor român cultivat; pe de altă parte, anumite perspective și interpretări îl vor surprinde mai curând pe cititorul român decât pe cel de limbă germană. Cine are în minte doi cititori atât de diferiți riscă un șpagat intelectual. Iar asta oglindește, la scară redusă, provocările unei istoriografii europene în care trebuie să fie depășită o istoriografie națională clasică, adică o cercetare în care istoricul se confruntă doar cu propria lui societate.

Studiul meu despre Legiune urma nu numai să se distingă de dezbaterea românească centrată asupra Bucureștiului, ci și să găsească o nouă abordare a materialului. Afirmațiile științifice privind Legiunea pornesc de la surse documentare extrem de limitate. Cercetarea internațională face apel mai ales la lucrarea lui Armin Heinen, fără a recurge la materialele de arhivă. Dar și cercetătorii români, care nu sunt nevoiți să depășească bariera lingvistică, au tendința de a lucra cu materiale tipărite, evitând mai curând arhivele. Foarte multe lucrări despre Legiune se bazează pe scrierile lui Codreanu, și mai ales pe volumul *Pentru legionari*. Atenția acordată acestor scrieri programatice se explică, în parte, prin faptul că mulți cercetători sunt preocupați în primul rând de aspectele ce țin de istoria ideologiei. Interesant este că multe dintre textele tipărite aparținându-i lui Codreanu au fost folosite oarecum ca o carieră de piatră. O evaluare sistematică sub aspect istorico-biografic abia dacă a avut loc; această observație este valabilă mai ales pentru însemnările, interesante psihologic, din închisoare (primăvara anului 1938). Cartea de față a mers pe calea unei noi lecturi, din perspectiva unei noi interogații.

Actele constituie fondul principal al materialului disponibil. Dar și unele lucrări recente, cu abordare teoretică, care își propun să meargă

mai departe valorifică doar puține dintre actele publicate; iar acestea din urmă sunt, la rândul lor, disponibile doar în număr mic, în principal în culegerea de izvoare privind extrema dreaptă publicată de Ioan Scurtu. Oricât de valoroase ar fi aceste texte pentru analiză, ele nu înlocuiesc recursul la arhive. Cartea de față a luat naștere și pe temeiul premisei metodologice că trebuie să fie obținută o bază stabilă de material de arhivă în vederea studiului biografic. Într-adevăr, noi texte-cheie au fost supuse interpretării, precum jurnalul lui Codreanu din 1934, părți ale corespondenței lui, precum și numeroase rapoarte ale poliției, ceea ce conferă cărții o bază documentară solidă. Desigur, așa cum se întâmplă în cazul tuturor lucrărilor istorice, este necesară o interogare critică a surselor.

Privirea dinăuntru este îngrădită substanțial de pierderea arhivei legionare. Uneori se pot găsi, risipite printre acte, materiale care au fost confiscate de poliție în timpul raziilor. Dar e vorba mai degrabă de niște frânturi. Codreanu scria numeroase scrisori. Textele sunt scrise de cele mai multe ori cu cerneală verde, într-un stil apropiat de limbajul cazon de comandă, care oglindește modul de gândire format la școala de ofițeri. Scrisorile de acest fel sunt însă rare; o căutare sistematică în arhive este dificil de realizat. E de presupus că asemenea scrisori există încă în proprietate privată, chiar dacă păstrarea lor în timpul regimului comunist era foarte compromițătoare. Poate că acest volum îi va convinge pe unii dintre deținătorii acestor scrisori să le facă accesibile cercetării. În orice caz, căutarea surselor de material legionar nu este nici pe departe încheiată.

Cea mai mare parte a materialului provine de la instituții ale statului, mai ales de la aparatul, foarte bine organizat, al poliției și al serviciilor secrete. Acesta descrie Legiunea din exterior, ceea ce nu înseamnă că rapoartele respective nu păstrează și urme ale limbajului legionar. Stereotipurile naționaliste și antisemite se infiltrau uneori și în dările de seamă ale autorităților. Cercetătorii sunt de mult conștienți că textele produse de structurile de securitate, și mai ales de serviciile secrete, nu redau un punct de vedere obiectiv și nu pot conta ca „adevăr" dovedit prin acte, ci trebuie citite ca punct de vedere al autorităților și ca instrument în lupta politică. Încă de la început, în Legiune s-au infiltrat colaboratori ai serviciilor secrete, fapt cunoscut Căpitanului. Numeroase discursuri și afirmații ale liderului legionar devin cunoscute numai din asemenea rapoarte ale informatorilor. În complexa urzeală de interese din perioada interbelică românească trebuie să plecăm de la premisa că rapoartele redau doar o parte a evoluției evenimentelor. Legiunea a fost vreme îndelungată susținută de părți ale *establishment*-ului, ba chiar și de dinastie; prim-miniștri ca Vaida-Voevod, membri ai camarilei, prințul moștenitor

Nicolae, miniştri de interne precum Ion Inculeţ şi, nu în ultimul rând, Carol II l-au sprijinit pe Codreanu în măsura în care au putut. Industriaşi importanţi i-au acordat subvenţii, probabil cu ştirea coroanei. Nu ne putem aştepta ca forţe poliţieneşti subordonate sau chiar un şef al Siguranţei să fi trecut aceste informaţii în acte oficiale. Referitor la finanţarea propriu-zisă a Legiunii, dincolo de contribuţiile cunoscute şi, de pildă, de acţiunile de colectare de fier vechi, istoricul va obţine cu dificultate date din actele româneşti. Deoarece în acţiunile camarilei erau implicaţi atât generali, cât şi poliţişti, şi în această privinţă multe lucruri nu pot fi probate prin acte.

Asemenea dedesubturi vor fi găsite mai degrabă în jurnale sau memorii ale adversarilor şi adepţilor Legiunii, a căror interpretare trebuie însă întreprinsă cu precauţie. Genului îi este propriu, în principiu, pericolul tendinţei apologetice. Pe lângă aceasta, e vorba despre scrieri ce puteau fi retuşate ulterior: jurnalele regelui nu conţin însemnări din lunile hotărâtoare ale planificării şi instituirii dictaturii regale; relaţiile regelui cu Codreanu nu sunt redate adecvat. O sursă mult mai valoroasă este reprezentată de jurnalele ministrului de interne Armand Călinescu, care oferă o perspectivă excelentă asupra mecanismelor politicii româneşti.

De partea legionară, există o mulţime de memorii apologetice, în care se oglindeşte adversitatea înverşunată dintre codrenişti şi simişti. Aici se află o mulţime de detalii, de elemente referitoare la atmosferă, dar şi mistificări şi ocultări de tot felul, începând cu amintirile lui Horia Sima. În cazul multor texte, trebuie să ţinem seama că s-a scurs o lungă perioadă de timp de la acele evenimente. În cazul memoriilor scrise în România, trebuie să ţinem seama de „reeducarea" legionarilor în închisori precum cea de la Piteşti, unde redactarea autobiografiilor ţinea de metodele de presiune psihologică. Memorialişti importanţi, ca preotul Ion Dumitrescu-Borşa, au făcut parte atât din rândul victimelor, cât şi al făptaşilor. Alţii, precum Nichifor Crainic, aveau toate motivele, din cauza trecutului antisemit, să-şi adapteze memoriile la aşteptările politice ale epocii comuniste.

Presa din România interbelică cunoscuse o dezvoltare considerabilă, dar era supusă mai multor forme de cenzură şi autocenzură. Ziarele legionare sunt o sursă excelentă pentru cercetarea ideologiei şi lumii socio-culturale paralele create de Legiune. Cartea de faţă încearcă să-l analizeze pe Codreanu şi ca actor şi produs al unui nou univers mediatic. În această privinţă şi-au adus contribuţia şi adversarii săi, care l-au ajutat pe Codreanu să devină cu adevărat cunoscut. Codreanu însuşi a fost la începutul carierei sale foarte activ din punct de vedere jurnalistic,

însă în anii '30 s-a retras cu totul din presă. Importantă este și presa internațională – adică cea europeană –, ale cărei relatări erau urmărite și analizate atent de Siguranța românească. În atmosfera politică tensionată din Europa anilor '30, chiar state democratice precum Franța au folosit presa ca mijloc al politicii lor de putere pe plan internațional. State totalitare ca Germania, Italia și Uniunea Sovietică nu aveau deloc presă liberă; cu atât mai atent era analizat conținutul acelor ziare la București, pentru a identifica mesajele politice ale regimurilor respective.

Cartea de față a folosit, pe lângă documentele utilizate de Armin Heinen și Francisc Veiga – autori ai prezentărilor de ansamblu rămase până astăzi de referință –, și rapoarte ale reprezentanților diplomatici ai Franței, Iugoslaviei, Poloniei, Austriei și Albaniei. În cazul Franței, acestea oferă perspectiva celui mai important aliat al României pe plan european, respectiv regional. Pierderile din surse sunt, din păcate, considerabile. Rapoartele trimișilor francezi din anii 1937–1938 s-au păstrat doar fragmentar, deoarece au fost distruse în mare măsură la intrarea trupelor germane în Paris (1940). Și arhivele poloneze au suferit pierderi masive în timpul războiului. Fragmentele păstrate indică sprijinul masiv primit de Legiune de la Varșovia. Austria, devenită un stat mic, observa cu atenție evoluțiile politicii interne românești. Reprezentanții Albaniei profitau de rețeaua marii comunități albaneze din București. Rapoartele diplomatice lărgesc perspectiva și creează cadrul pentru situarea lui Codreanu în contextul european.

Această lucrare încearcă să trieze și să compare critic diferitele categorii de izvoare. Cea mai mare greutate o capătă, în cele din urmă, materialul furnizat de poliție și de serviciile de informații. Cititorul primește adesea indicații acolo unde aceste texte sunt considerate deosebit de problematice pentru a servi drept temei al unor enunțuri științifice. Chiar și după ani de cercetare asupra perioadei interbelice românești, persistă impresia că numeroși actori ai scenei politice își disimulau cu multă abilitate acțiunile și motivele reale, iar asta într-un stat ale cărui instituții erau invadate de rețele de relații personale și, de aceea, își putea exercita doar parțial atribuțiile legale. Rapoartele diplomaților din statele prietene, precum Franța, arată limpede cât de puternic era marcată viața politică a României Mari de intrigi și zvonuri și cât de puternic afecta neîncrederea din spațiul public comportarea actorilor politici și analizele observatorilor.

Cititorul găsește în cartea de față numeroase citate. Acestea îndeplinesc mai multe obiective de ordin metodologic: deseori este vorba de texte necunoscute sau puțin cunoscute, care dobândesc, fie și doar grație

acestui fapt, valoare științifică; mai important este însă că naționalismul radical românesc și-a dezvoltat un univers lingvistic propriu care a luat naștere cu mult timp înaintea apariției legionarilor. O lectură a acestor texte trebuie, de aceea, să înceapă cu documente din secolul al XIX-lea, pentru a arăta că ideologia și limbajul legionar au fost un produs organic al unui mediu politic bine așezat. În cele din urmă, citatele transmit adesea mai bine decât orice analiză starea de spirit socio-politică a timpului, exaltarea unui discurs marcat de ideea declinului și de speranța mântuirii, care impregnează atât propaganda politică, cât și corespondența politică privată a timpului. În acest sens, îl avertizăm pe cititor că limbajul exaltat nu era o trăsătură distinctivă a Legiunii, ci făcea parte din limbajul specific vremii, ceea ce se vede prin comparație cu discursul celorlalte partide. Această observație este valabilă și în cazul folosirii rimelor sau imaginilor simple și a caricaturilor ca propagandă electorală, care se adresau alegătorilor de la țară. Citatele restituie universul lingvistic în care se mișca Codreanu – pe care, de altfel, și-a pus amprenta el însuși ca scriitor politic.

Mai mult decât în cercetarea de până acum, în această carte sunt interpretate imagini. Codreanu era o apariție iconică, imaginea lui acționa în mare măsură mobilizator tocmai pentru că, în cazul lui, cuvântul rostit (nu însă și cel scris!) era aproape lipsit de importanță. Imaginile, caracterizate adesea printr-un statism surprinzător, sprijineau mesajul legionar al tăcerii și al misticii politico-religioase. Ele reprezintă o parte esențială a pronunțatului cult al personalității, care capătă, mai ales în iconografie, vădite trăsături sacrale. De aceea, viața lui Codreanu se poate citi și în imagini – de la activistul aflat în fruntea studenților, mereu înconjurat de adepți, până la conducătorul retras, din a cărui făptură, la fel ca în icoanele sfinților, nu se mai vede decât capul.

Caracterul problematic al unui studiu biografic despre Codreanu nu constă doar în accesul dificil la izvoare. Trebuie clarificată, de asemenea, contribuția pe care o poate avea o biografie la îmbogățirea cunoașterii. Multă vreme mai curând proscrisă în cercetare, biografia ca gen literar se bucură de aprecierea unui număr mare de cititori. Din punct de vedere științific, ea ascunde și primejdii. În cel mai rău caz, biograful se identifică cu obiectul său, istorisește o poveste eroică plină de anecdote și se lasă antrenat în presupuneri psihologizante. De cele mai multe ori nu are loc o contextualizare a interdependențelor sociale, politice și de alt gen, cu atât mai puțin o analiză condusă de teorie. În cazul extremiștilor politici și al activiștilor violenți, asemenea lui Codreanu, acest fapt ascunde o primejdie epistemologică și politică evidentă, și anume posibilitatea unei instrumentalizări a textului în scopuri revizioniste. Biograful

trebuie să se străduiască neîncetat să păstreze distanța necesară față de obiectul cercetării și să nu cadă pradă seducției exercitate de sursele sale, care pot vorbi, deschis sau pe ascuns, în favoarea celui care este subiectul biografiei.[6] Orice istoric care se încumetă să abordeze genul biografic trebuie, de aceea, să se confrunte cu ampla cercetare a temei biografiei și, de asemenea, cu problema unei delimitări exagerate – drept cealaltă extremă în raport cu identificarea excesivă cu obiectul cercetării –, îndeosebi atunci când biograful respinge clar poziția politică a personajului despre care scrie. În această privință, cercetarea biografică a fascismului constituie o contribuție considerabilă.

Pe lângă o identificare nepermisă a biografului cu un obiect transformat în „erou", psihologizarea exagerată, drept o altă formă a empatiei, reprezintă încă un risc evident al biografiilor. Cu toate acestea, un studiu biografic trebuie să se apropie de universurile de viață ale obiectului său și să-l ia pe acesta în serios ca persoană, atât în acțiunile sale politice, cât și în cele private. În ceea ce îl privește pe Codreanu, nu există mărturii scrise care să nu fie de natură politică. Acest lucru este valabil pentru scrierile lui publicate – din motive ușor de înțeles –, pentru scrisorile descoperite până acum, dar și pentru jurnalul său. Cel din urmă oferă totuși, în mai mare măsură decât celelalte documente, acces la un domeniu care ar putea fi descris drept privat. Însă tocmai jurnalul din 1934 arată că acest domeniu pur și simplu nu funcționa separat de cel politic în viața lui Codreanu și că, în această privință, el nu se deosebea prea mult de alți conducători politici din vremea sa (și nu numai). Nici acțiunile lui Codreanu – cele despre care avem cunoștință – nu se pot încadra într-o schemă public/privat. În mod evident, Codreanu nu avea vreo oră liberă căreia să nu-i dea conotație și încărcătură politică – munții și marea, sportul și cântecele, ba chiar și căsătoria (cel puțin la început) au fost legate de politică. Astfel, în cazul lui Codreanu se poate vorbi, într-adevăr, de o biografie politică care trebuie să lase deoparte domeniul privat, pentru că acesta nu exista despărțit de sfera politică. Însă asta nu înseamnă că oamenii ce au fost cei mai apropiați de Codreanu pot fi excluși din analiză. Codreanu trebuie descris și analizat prin recurs la familie și comunitate, la adepții din cercul restrâns, dar și la adversarii politici. Aici se încadrează și relațiile cu cele mai importante personaje feminine din viața lui, în măsura în care o îngăduie sursele. În această privință, studiul de față încearcă să cuprindă aspectul, multă vreme neglijat, al istoriei relațiilor dintre sexe în Legiune.

O biografie cu pretenții științifice trebuie să clarifice și în ce constă valoarea ei științifică adăugată. Sau, punând altfel problema: ce oferă o biografie a unui lider fascist în raport cu o analiză a mișcării sale? Pe

de o parte, o biografie poate transmite cunoştinţe obţinute prin cercetare unor cercuri de cititori care capătă acces la temă prin intermediul acestui gen, deoarece nu citesc cărţi ce tratează teme mai abstracte. Asemenea biografii se extind adesea în prezentări ale unor epoci, caz în care obiectul biografiei se retrage în planul al doilea, fiind eclipsat de marile evoluţii ale vremii sale. Cartea de faţă caută să evite ambele extreme ale genului: sinteza camuflată a epocii şi simpla istorisire lipsită de teorie.

Mai mult decât atât, ea ridică o problemă de cercetare pentru care genul biografic pare să fie potrivit. Care a fost rolul lui Codreanu în mişcarea legionară? Întrebarea poate părea paradoxală: Codreanu este cel care a întemeiat şi a condus Legiunea; pentru el, şi nu pentru altcineva, a fost creat un cult bombastic. Şi totuşi, este un fapt că majoritatea cercetătorilor aproape că n-au separat analitic mişcarea de conducător. Scrierile lui Codreanu sunt valabile, ca *pars pro toto*, pentru întreaga Legiune, activitatea lui reprezintă întreaga Legiune, de aceea el este şi răspunzător pentru tot ce s-a întâmplat sub conducerea sa. Această biografie decortichează, aşa spunând, poziţia lui Codreanu în mişcare, investigând-o ca problemă separată. Este un demers care, potrivit tezei acestei cărţi, se vădeşte a fi productiv, căci evoluţia conducătorului şi cea a mişcării nu coincid nicidecum. Biografia reflectează asupra oamenilor, nu în ultimul rând asupra oamenilor din ambianţa lui Codreanu. Se conturează, astfel, o imagine extrem de complexă a fracţiunilor rivale, precum şi a unui conducător suprasolicitat, tot mai înclinat spre acţiuni contradictorii. Cultul conducătorului nu trebuie să ne împiedice să ne punem întrebări cu privire la conducerea efectivă exercitată de Codreanu, la capacitatea lui de conducere şi la răspunderea lui politică, nici să ne împiedice să reflectăm în ce măsură era el subiect şi obiect, figură care modelează şi produs al societăţii şi politicii româneşti din primele patru decenii ale secolului XX. O biografie are sens ca analiză contextualizată a unei vieţi a cărei influenţă asupra societăţii româneşti a epocii este dincolo de orice îndoială.

Este atins, astfel, un punct important al abordării teoretice: persoana lui Codreanu trebuie pusă permanent în relaţie cu societatea românească a timpului său. Personalitatea lui a fost formată de această societate, succesul lui a fost posibil doar pentru că aspiraţiile lui Codreanu veneau în întâmpinarea aşteptărilor acestei societăţi. De aceea, viaţa descrisă aici a fost pusă mereu în relaţie cu structurile şi evoluţiile politice şi sociale. Acest lucru a fost realizat printr-o arhitectură a cărţii care, pe de-o parte, ţine seama de dinamica diacronică, iar pe de alta intercalează mai multe capitole de istorie structurală, care întrerup un flux

narativ ordonat pur cronologic. Sunt incluse intenționat mai multe perspective spațiale, care pun în lumină mediul legionar din Moldova sau fenomenul – pe cât de important pentru mobilizarea legionară, pe atât de neglijat – de la Maglavit.

Apoi, viața lui Codreanu este plasată în mediul politic al României interbelice. Istoria politică este înțeleasă aici ca istorie a instituțiilor și partidelor, precum și a actorilor. N-am căutat însă să istorisim cele mai mici detalii ale încurcatelor afaceri politice de zi cu zi, ci să arătăm cât de implicat era Codreanu în viața politică oficială, dar și în „statul profund“, adică în structurile de putere care, deși nu erau prevăzute de constituție, erau, *de facto*, foarte influente. Legiunea a combătut aceste structuri, dar a fost și parte a lor, iar sfârșitul lui Codreanu trebuie văzut și drept o emancipare eșuată a unui *outsider* social față de *establishment*-ul care l-a susținut vreme îndelungată.

În structura generală a cărții, Bucureștiului, ca centru al vieții politice, i se acordă, în mod firesc, o importanță considerabilă. Totuși, ar trebui să reiasă clar că Corneliu Zelea Codreanu a fost și a rămas moldovean, că el a cunoscut țara ca regățean și a preferat mereu munții, iar spre sfârșitul vieții, și marea, în locul marilor orașe. De aceea, biografia lui nu se încadrează în perspectiva dominantă în România, o perspectivă centrată asupra capitalei și a elitelor intelectuale ale acesteia. Acest fapt ar putea să-l surprindă pe cititorul român. Odată cu Codreanu, târgul moldovenesc de coloratură rurală, cu elita lui în ascensiune dependentă de stat, a intrat în viața politică a României Mari, cu societatea ei de masă apărută ca urmare a introducerii votului universal. De aceea, cartea de față încearcă să conecteze diferitele etape din viața lui Codreanu cu spațiile în care s-au desfășurat – asta și pentru că unele locuri au fost incluse în mod deliberat într-o topografie simbolică. Privirea orientată spre provincie trebuie însă să arate și cum a mobilizat Legiunea masele și ce rol a jucat aici Codreanu – în mod surprinzător, în punctul culminant al mobilizării (1937), aproape nici unul.

Cartea încearcă să împletească pasajele narative cu analiza și să organizeze întregul într-o matrice care este subordonată cercetării conduse de teorie. Un asemenea program este mai ușor de formulat decât de transpus în practică. Bazele teoretice au fost create, în ultimele decenii, de cercetarea comparată a fascismului. Este vorba de teme precum teoria charismei a lui Max Weber, problema religiei politice și a religiozității Legiunii, a caracterului fascist sau a drumului ideologic aparte al Legiunii, a ultranaționalismului palingenetic, a compoziției sociale a comunității de adepți. În câmpul restrâns al cercetării istoriei ideologice

a Legiunii, Constantin Iordachi a produs în ultimii ani rezultate notabile, mai ales prin aceea că a aplicat teoria charismei nu doar asupra conducătorului, ci și asupra întregii mișcări legionare. De asemenea, rămân îndatorat lucrărilor lui Armin Heinen și Francisc Veiga, care au furnizat, înainte de deschiderea arhivelor, monografii ce rămân de referință până astăzi. Importante sunt și abordările mai recente ale cercetării fascismului, care iau în discuție practica socio-culturală și, astfel, trec dincolo de o pură istorie a ideologiei sau de abordări social-istorice preponderent cantitative (un exemplu sunt lucrările cercetătorului german al fascismului Sven Reichardt). De interes deosebit este, în acest sens, conceptul universurilor de viață, așa cum a fost acesta dezvoltat pentru cercetarea istorică, printre alții, de istoricul Europei de Est Heiko Haumann – sondarea câmpurilor culturale la scară mică, aici în cazul unei biografii, și cuplarea cunoștințelor obținute cu structuri sociale supraordonate.

Adaug o observație privind ediția românească, prin comparație cu cea germană: este o traducere din germană, dar nu corespunde decât în parte versiunii publicate la Viena. Editura Zsolnay a insistat asupra scurtării considerabile a manuscrisului. Cititorul român însă va fi interesat de numeroase detalii și izvoare necunoscute, care unui cititor de limbă germană nu i-ar spune prea multe. Aici, ele sunt publicate într-o versiune lărgită cu mai mult de jumătate. De aceea, consider că ediția de față nu este o simplă traducere, ci reprezintă, în sens științific, versiunea definitivă a cărții.

Cercetarea temei nu este, desigur, încheiată. Sper ca această lucrare să stimuleze dezbaterea științifică asupra lui Codreanu, să înlesnească descoperirea de noi izvoare, mai ales deținute de persoane particulare, și să conducă, prin discuția științifică, la noi evaluări și interpretări.

MULŢUMIRI

Părţi extinse ale acestei cărţi se bazează pe studiile desfăşurate în Arhivele Naţionale de la Bucureşti şi Iaşi, precum şi în arhiva CNSAS. Doamnelor şi domnilor care lucrează în aceste instituţii le mulţumesc în mod deosebit. Pentru documentele de arhivă studiate la Bucureşti îi sunt recunoscător mai ales colegului şi prietenului meu Dorin Dobrincu, care, în calitate de director general al Arhivelor Naţionale (2007–2012), le-a pus la dispoziţia cercetătorilor; le aduc, totodată, mulţumiri călduroase lui Cătălin Botoşineanu şi Mihai Mârza, de la Iaşi, pentru întregul lor sprijin. Condiţiile excelente de studiu de la Biblioteca Universitară din Iaşi le datorez directorului acesteia, Bogdan-Petru Maleon. În ultimii ani, Iaşiul a devenit pentru mine o a doua patrie academică, fapt la care au contribuit, pe lângă colegii mei interesaţi de Evul Mediu, specialiştii în istorie contemporană Flavius Solomon, Ovidiu Buruiană şi Dorin Dobrincu, cu care am purtat numeroase convorbiri. În septembrie 2015, Societatea de Studii Istorice din România a organizat la Iaşi o întrunire în cadrul căreia a fost pusă în discuţie cartea mea, aflată atunci în pregătire. Această iniţiativă a reprezentat, în ce mă priveşte, un dar intelectual extrem de valoros. Constantin Iordachi, unul dintre cei mai buni cunoscători ai subiectului, mi-a oferit prin lucrările sale, dar şi prin discuţiile avute cu el, impulsuri importante. Îmi amintesc cu plăcere de numeroasele convorbiri cu istoricii români, care mi-au relevat, din diferite perspective, dificultatea subiectului ales. Volumul datorează mult lucrărilor clasice ale lui Armin Heinen şi Francisc Veiga, precum şi discuţiilor din Colegiul Doctoranzilor de la Viena, iniţiat de Oliver Rathkolb, despre regimurile autoritare din interbelicul european. Marina Cattaruzza, Sybille Steinbacher, Konrad Clewing, Heiko Haumann, Michael Metzeltin, Konrad Petrovszky şi Daniel Ursprung au citit manuscrisul din diferite perspective, în întregime sau parţial, au adus observaţii importante şi m-au ferit de erori.

Lui Wilhelm Tauwinkl îi sunt îndatorat pentru traducerea atentă şi meticuloasă. Aceeaşi rigurozitate a arătat-o Dan Flonta în lecturarea traducerii. Amândurora le aduc mulţumiri călduroase.

Editurii Humanitas îi mulţumesc pentru publicarea acestei versiuni considerabil extinse a lucrării şi pentru generoasa includere a materialului iconografic.

Viena, iulie 2017

NOTE

INTRODUCERE

1. Vezi și Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–1944*, London, 2006; Sebastian Balta, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940–1944)*, Stuttgart, 2005; Petre Țurlea, *Ion Antonescu. Între extrema dreaptă și extrema stângă*, București, 2009, p. 79. Pentru secvențele filmate, vezi https://www.youtube.com/watch?v=XxL3TTdpkTk (accesat la 9 octombrie 2017).
2. Referitor la începutul venerării lui Codreanu după lovitura de stat din 6 septembrie 1940, *cf.* Țurlea, *Ion Antonescu*, pp. 26 *sqq.*; textul cuvântării la Ioan Scurtu *et alii*, *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. 6, București, 2007, pp. 169–173.
3. Aluzie la Sf. Ioan Gură de Aur, Părinte al Bisericii.
4. *Glasul strămoșesc*, 5 decembrie 1940.
5. Vezi site-ul neolegionar www.miscarea.net/glasul-stramosesc-profilul-capitanului.htm (accesat la 4 iulie 2015); Țurlea, *Ion Antonescu*, pp. 26 *sqq.*, unde apar alte exemple; Bernd Matheus, *Cioran. Porträt eines radikalen Skeptikers*, Berlin, 2007, p. 92; Marta Petreu, *An Infamous Past. E.M. Cioran and the Rise of Fascism in Romania*, Chicago, 2005, p. 278; Zigu Ornea, *The Romanian Extreme Right. The Nineteen Thirties*, New York, 1999, pp. 359–364.
6. Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), Fond I 262411, vol. 2, ff. 20–22.
7. Sic (probabil greșeală de tipar); cuvântul ar putea fi „țării" sau „trăiri" (n. tr.).
8. CNSAS, Fond I 211932, vol. 3, ff. 3–8; *Glasul strămoșesc*, 5 decembrie 1940.
9. Armin Heinen, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*, München, 2007, pp. 104–108; Hildrun Glass, *Deutschland und die Verfolgung der Juden im rumänischen Machtbereich*, München, 2014; Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu, *International Commission on the Holocaust in Romania. Final Report*, Iași, 2005.

1. INVOCAREA MORȚILOR

1. Liderul de partid al lui Ion Zelea Codreanu, Nicolae Iorga, a redactat chiar o lucrare oficioasă pe această temă: *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului*

românesc, București, 1904; ed. nouă, cu o postfață de Andrei Pippidi, București, 2004.
2. Corneliu Zelea Codreanu, „Situația la cărămidărie", *Pământul Strămoșesc*, 16/1928, pp. 1–3, aici p. 1.
3. Ion Zelea Codreanu, *O mărturie*, București, 1941, p. 15; aprecieri praxiologice la Sven Reichardt, *Faschistische Kampfbünde*, ed. a II-a, Wien/Köln/Weimar, 2009.
4. Ion Zelea Codreanu, *Pentru ordine, muncă și dreptate*, Huși, 1920, pp. 51–56.

2. TRIUMFUL ÎN RĂZBOI ȘI TEAMA DE REVOLUȚIE

1. Vezi, mai recent, Emilio Gentile, *E fu subito regime. Il fascismo e la marcia su Roma*, Bari, 2012.
2. Stelu Șerban, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, București, 2006; Florin Müller (ed.), *Elite parlamentare și dinamica electorală în România (1919–1937)*, București, 2009; Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România, 1866–1937*, Iași, 2005.
3. Vezi Constantin Iordachi, „Faschismus, Charisma und Politik. Die Legion «Erzengel Michael» im Zwischenkriegsrumänien 1927–1941", în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael" in Rumänien 1918–1938*, München, 2013, pp. 20–68, aici pp. 26–32; o lucrare fundamentală este cea a Irinei Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca–London, 1995; dintre studiile regionale sunt de menționat Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina 1918–1944*, München, 2001 și Florian Kührer-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg*, München, 2014.
4. Cornel Micu, *From Peasants to Farmers? Agrarian Reforms and Modernisation in Twentieth Century Romania*, Frankfurt am Main, 2012; Dietmar Müller, *Agrarpopulismus in Rumänien. Programmatik und Regierungspraxis der Bauernpartei und der Nationalbäuerlichen Partei Rumäniens in der Zwischenkriegszeit*, St. Augustin, 2001; Klaus Peter Krauss (ed.), *Agrarreformen und ethnodemographische Veränderungen. Südosteuropa vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*, Stuttgart, 2009.
5. Hans-Christian Maner, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen den Weltkriegen (1918–1940)*, Stuttgart, 2007.
6. Contribuții fundamentale au adus Maner, *Multikonfessionalität*, și Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919–1937)*, Iași, 2004; studii importante se găsesc la Müller (ed.), *Elite parlamentare*.
7. Potrivit Legii 1424 din 27 martie 1926, partidul care obținea minimum 40% din voturi primea automat jumătate din mandate, iar restul de jumătate se împărțea între toate partidele, inclusiv cel majoritar, proporțional cu numărul de voturi obținute, după ce se scădeau mandatele atribuite minorităților (n. tr.).

3. „APOSTOL" ÎNTR-O ZONĂ DE CRIZĂ SOCIALĂ: TATĂL

1. Consultată pe site-ul neolegionar www.miscarea.net/ion-zelea-codreanu-crampeie-de-amintiri1.htm (accesat la 16 iunie 2015).
2. Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 651/1, ff. 58, 66; Ion Zelea Codreanu ca secretar al Facultății de Științele Naturii (toamna anului 1899), *ibid.*, 651/2, f. 368; *ibid.*, 688/1904, referitor la asociațiile „Unirea" și „Solidaritatea"; *ibid.*, 656/1900–1901, f. 522, despre eliberarea diplomei de licență în științe filozofico-istorice pentru I. Zelea Codreanu la 31 august 1901; *ibid.*, 675, f. 135: Ministerul Cultelor îl scutește pe I. Zelea Codreanu de taxele pentru eliberarea diplomei (8 martie 1904); câteva decenii mai târziu, în procesul împotriva fiului său, și Codreanu-tatăl a fost atacat vehement: la liceul din Suceava s-ar fi remarcat prin exaltare și megalomanie, visând să devină președintele unei republici a României; Victor Roncea, Gheorghe Buzatu, *Documente din arhiva Corneliu Zelea Codreanu*, 27 vol., Iași, 2012 (în continuare, prescurtat Roncea, Buzatu; nu este vorba de o ediție, ci de imprimarea unor materiale digitale din arhiva fostei Securități de la CNSAS; de aceea, vom indica întotdeauna și cota arhivei), vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, f. 216.
3. Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu*, Iași, 2011, pp. 530–535.
4. Andrei Kușko, Viktor Taki, *Bessarabiia v sostave Rossiskoi Imperii*, Moscova, 2012; Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993; Kurt Scharr, *Die Landschaft Bukowina. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774–1918*, Viena, 2010.
5. Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească*, București, 2012, oferă cea mai bună prezentare. Rolul lui Iorga în viața politică este cercetat deosebit de amănunțit în Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București, 1991; Petre Țurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală și dictatura legionară*, București, 2001; Radu Ioanid, „Nicolae Iorga and Fascism", în: *Journal of Contemporary History* 27 (1992), fasc. 3, pp. 467–492; Bogdan C. Iacob, „Nicolae Iorga as New Man. Functions of a Teacher Cult", în: *Studii și materiale de istorie contemporană* 13 (2014), pp. 178–192.
6. Victor Neumann, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, ed. a II-a, București, 2005, pp. 135–146.
7. *Neamul Românesc*, 25 octombrie 1910, pp. 2007–2009.
8. *Neamul Românesc*, 3 mai 1910, pp. 838–840.
9. Împrumut intrat în limba română din ebr. *qahal*, „adunare" (n. tr.).
10. *Neamul Românesc*, 6 aprilie 1910, pp. 690–693, și 9 aprilie 1912, p. 604. Comparația cu altarul este folosită și de Iorga: *Neamul Românesc*, 7 mai 1910, p. 873; *Neamul Românesc*, 6 aprilie 1910, p. 693.
11. *Neamul Românesc*, 21 iunie 1910, pp. 1141–1142; *Neamul Românesc*, 7 mai 1910, p. 874; *Neamul Românesc*, 14 mai 1910, p. 899.
12. Bibliografia pe această temă este foarte amplă; trimitem la Lucian Nastasă (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919–1939): mărturii documentare*, Cluj-Napoca, 2011; Lucian T. Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România, până la al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2010; Marta Petreu, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iași,

2011; Andrei Oişteanu, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian & Other Central-East European Cultures*, Lincoln, London, Jerusalem, 2009; Marius Turda, „The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania", în: *Slavic Review* 66 (2007), fasc. 3, pp. 413–441; Marius Turda, „Conservative Palingenesis and Cultural Modernism in Early Twentieth-century Romania", în: *Totalitarian Movements and Political Religions* 9 (2008), fasc. 4, pp. 437–453; Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, Boulder (Colorado), 1990; Constantin Iordachi, „God's Chosen Warriors. Romantic Palingenesis, Militarism and Fascism in Modern Romania", în: Constantin Iordachi (ed.), *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, New York, 2010, pp. 316–357; Dietmar Müller, *Staatsbürger auf Widerruf. Juden und Muslime als Alteritätspartner im rumänischen und serbischen Nationscode*, Wiesbaden, 2005; Jochen Schmidt, *Populismus oder Marxismus? Zur Ideengeschichte der radikalen Intelligenz Rumäniens 1875–1918*, Tübingen, 1992. Analize amănunţite se găsesc la Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 21–63, de unde provine şi citatul, p. 51, precum şi la Radu Ioanid, *Holocaustul în România*, Bucureşti, 2006, pp. 21–31.

13. În această privinţă se deosebea de Cuza şi de invectivele lui împotriva Vechiului Testament; Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 50–51. Religiozitatea profundă se observă şi din scrisorile lui către membrii familiei după moartea lui Corneliu Codreanu, CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 137, 140, 142.
14. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 21: potrivit statisticilor din anul 1899, localităţile Iaşi, Botoşani, Piatra Neamţ, Bacău, Dorohoi şi Dărăbani aveau 50–56% populaţie evreiască, iar Bârlad, Focşani, Roman, Vaslui, Tecuci, Huşi şi Paşcani, 25–45%. Müller, *Staatsbürger auf Widerruf*, pp. 41–42; Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania*, Stanford, 1970, pp. 258–259; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 23.
15. Universul în care trăiau boierii este descris foarte sugestiv în memoriile lui Radu Rosetti, *Amintiri*, pref. de Neagu Djuvara, Bucureşti, 2013. Referitor la romi, vezi Viorel Achim, *The Roma in Romanian History*, Bucureşti, 2004. Oişteanu, *Inventing the Jew*, p. 9; Müller, *Staatsbürger auf Widerruf*, pp. 47, 94–99; Constantin Bărbulescu, *România medicilor. Medici, ţărani şi igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, Bucureşti, 2015, pp. 162–164. Alexandru Constantin Cuza, *Ce-i Alcoolismul?*, Jassy (sic!), 1897; broşura este alcătuită după o schemă cu întrebări şi răspunsuri şi tratează exemple de cazuri din întreaga emisferă nordică. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 24.
16. În continuare, îi urmăm pe Schmidt, *Populismus oder Marxismus?*, şi pe Klaus Heitmann, „Das «rumänische Phänomen». Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900", în: *Südost-Forschungen* 29 (1970), pp. 171–236.
17. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 22; Bărbulescu, *România medicilor*, pp. 160–217: despre alcoolism, pp. 160–185; despre pelagră şi mămăliga ca aliment de bază, pp. 186–217.
18. Schmidt, *Populismus*, pp. 127–128.

19. Philipp G. Eidelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907: Origins of a Modern Jacquerie*, Leiden, 1974; Karl Scheerer, *Die rumänischen Bauernaufstände vom Frühjahr 1907*, Berna, 1974; Andrei Oțetea *et alii* (eds), *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, ed. a II-a, București, 1987. Izvoare referitoare la Moldova în: Ion Popescu-Puțuri *et alii* (eds), *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. 2, *Desfășurarea răscoalei; A. Moldova*, București, 1983.
20. Referitor la modul de reprezentare a țării, vezi Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale: România la expozițiile universale și internaționale de la Paris, 1867–1937*, Iași, 2007; referitor la Averescu, vezi biografia prea puțin critică a lui Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, 2009.
21. Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, p. 36; Horia Bozdoghină, *Partidul Naționalist-Democrat în viața politică a României*, Sibiu, 2007, p. 21 (îi mulțumesc lui Sorin Radu, Sibiu, pentru un exemplar al acestui volum).

4. TEORIA ȘI PRACTICA ANTISEMITISMULUI DE PROVINCIE

1. *Cf.* Felix Schnell, *Räume des Schreckens. Gewalträume und Gruppenmilitanz in der Ukraine 1905–1933*, Hamburg, 2012.
2. Schnell, *Räume des Schreckens*; Edward H. Judge, *Ostern in Kischinjow*, Mainz, 1995; Radu Harald Dinu, „Antisemitismus als soziale Praxis", în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael" in Rumänien 1918–1938*, München, 2013, pp. 113–129; *Naționalistul*, 3 septembrie 1922, p. 1. Referitor la Galiția austriacă, comparabilă structural, vezi Magdalena Opalski, *The Jewish Tavern-Keeper and His Tavern in Nineteenth-Century Polish Literature*, Ierusalim, 1986; Yohanan Petrovsky-Shtern, *The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe*, Princeton, 2014 (îi mulțumesc lui Kerstin Jobst, Viena, pentru această indicație). Andrei-Florin Sora, *Servir l'État roumain. Le corps préfectoral 1866–1940*, București, 2011; *Neamul Românesc*, 22 februarie 1911, p. 339, și 8 martie 1911, p. 456.
3. Cu privire la anturajul lui Codreanu, vezi *Neamul Românesc*, 14 martie 1911, p. 519; 13 noiembrie 1912, p. 2202; 11 decembrie 1912, p. 2359; Bozdoghină, *Partidul Naționalist-Democrat*, pp. 28 și 41; Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 38–40 (citat p. 40); *Neamul Românesc*, 27 aprilie 1910, p. 808.
4. *Neamul Românesc*, 14 iunie 1910, p. 1092; *Neamul Românesc*, 2 octombrie 1912, pp. 1924–1927; *Neamul Românesc*, 18 septembrie 1912, pp. 1783–1786; Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silivestru (eds), *Țara, Legiunea, Căpitanul. Mișcarea legionară în documente de istorie orală*, București, 2008, p. 123.
5. *Neamul Românesc*, 30 mai 1911, pp. 954–956.
6. Corneliu Codreanu, *Pentru legionari*, Editura Scara, București, ed. a IX-a, 1999, p. 15; CNSAS, I 10744, vol. 2, ff. 393, 395; cu puțin timp înainte de moarte, Ion Zelea Codreanu avea în proprietate casa de la Huși și un hectar de vie, precum și o locuință la București, trecută pe numele soției; trăia dintr-o pensie lunară de 8 000 de lei; *ibid.*, vol. 1, nr. 33; *Neamul Românesc*, 22 martie 1911, p. 541; *Neamul Românesc*, 8 martie 1910, pp. 474–477. În noiembrie 1909, Ion Zelea Codreanu a

primit o scrisoare anonimă în germană: „Vă felicit, domnule Conte de Păducheni. Uită-te la mine! Dacă la primăvară crește iarba, poate începe să muște. O să ne bucurăm să vă știm la casa de nebuni. Apropo, de Crăciun puteți să vă prăjiți la frigare"; *Neamul Românesc*, 7 mai 1910, p. 878 (presupusul credit: el s-a apărat că doar ar fi garantat pentru un coleg). *Neamul Românesc*, 13 iulie 1910, proces de calomnie intentat de Codreanu unui ziarist. Referitor la problema cu alcoolul, CNSAS, P 10744, vol. 2, și Petre Pandrea, *Garda de Fier*, București, 2001, p. 326. Aprecierea aparține renumitului jurist Matei B. Cantacuzino, în: Ioan Scurtu *et alii* (ed.), *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție: 1919–1927*, București, 1996, p. 461.

5. O FAMILIE NAȚIONALISTĂ ROMÂNEASCĂ

1. CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 52–53.
2. CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 70.
3. CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 71–72.
4. CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 57; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 15–16.
5. CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 59–64.
6. În *Pentru legionari*, p. 17, Codreanu îi enumeră, printre alții, pe Miron Costin, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihai Eminescu, Ion Creangă și Vasile Alecsandri, nefiind însă clar dacă chiar i-a citit pe acești autori sau dacă doar îi pomenește în legătură cu istoria culturală a Iașilor. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (DANIC), Ministerul de Interne – Diverse (MI-D) 26/1934, vol. 1, f. 116. Cu privire la Dumas, vezi Constantin Papanace, *Stilul legionar de luptă*, București, 2004, p. 173.
7. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 123, 126.
8. Jurnalul în Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 116–171; Ion Banea, *Căpitanul*, ed. a III-a, Sibiu, f.a., pp. 12–13.
9. Neculai I. Staicu-Buciumeni, *Colegiul Național „Nicolae Filipescu"*, Galați, 2006. www.bvau.ro/docs/e-books/2007/Staicu-Buciumeni,%20Neculai/M-rea%20Dealu%20.pdf, p. 4.
10. Staicu-Buciumeni, *Colegiul Național*, p. 7; Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 33–36. *Cf.* Iordachi, „God's Chosen Warriors", pp. 327–331.
11. Arhivele Militare Pitești, Fond Mănăstirea Dealu, Dosar 2/1912, f. 4; 4/1913, ff. 22, 77–78, 114–117, 146–147, 182–186, 199, 201–202, 258; 8/1913, f. 61; 11/1915, f. 113; 14/1915, f. 164; îi mulțumesc Mihaelei Stroe, de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București, pentru sprijinul acordat în procurarea acestui material.
12. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 14.
13. Pandrea, *Garda de Fier*, p. 37; *cf.* Grigore Traian Pop, *Mișcarea legionară*, București, 2007, p. 129.

6. EXPERIENȚA RĂZBOIULUI

1. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 14–15.
2. *Ibid.*, p. 15. Banea, *Căpitanul*, p. 15.
3. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 387.

4. Banea, *Căpitanul*, p. 16; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 124 (este vorba de jurnalul lui Codreanu din prima jumătate a anului 1934, necunoscut, pare-se, cercetătorilor); Ana Maria Marin, *Prin poarta cea strâmtă*, Timişoara, 1993; Pandrea, *Garda de Fier*.
5. Bozdoghină, *Partidul Naţionalist-Democrat*, pp. 70 *sqq*.; *Reichspost*, 19 iulie 1918, p. 3; *Arbeiter-Zeitung*, 1 iulie 1918; *Wiener Zeitung*, 18 iulie 1918, p. 22.
6. Radu Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgovişte, 2012, p. 44.
7. Svetlana Suveică, „Die Verwaltung Bessarabiens in der Transformation. Legislativer Rahmen, Institutionen und Beamtenschaft (1918–1928)", în: *Südost-Forschungen* 71 (2012), pp. 183–233; Mariana Ţăranu, „Politica statului român faţă de minorităţile naţionale din Basarabia în primii ani după Mare Unire", în: Vasile Ciobanu, Sorin Radu (eds), *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, Sibiu, 2006, pp. 37–49 (statistica la p. 47).
8. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 13.

7. ÎNTÂLNIREA CU ORAŞUL: IAŞI

1. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 17.
2. Cu privire la istoria oraşului, vezi Gheorghe Iacob (ed.), *Iaşi – memoria unei capitale*, Iaşi, 2008; referitor la construcţiile istorice, vezi Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*, Iaşi, 2007; un material bogat ne oferă Nicolai Andriescu-Bogdan în *Oraşul Iaşi* – o monografie a oraşului apărută prima oară în 1913–1915 şi retipărită la Iaşi în 2008; Liviu Brătescu, *România la răscruce. Anul 1866*, Iaşi, 2014, pp. 141–165; Rosetti, *Amintiri*, pp. 619–621.
3. Hedda Binder-Iijima, *Die Institutionalisierung der rumänischen Monarchie unter Carol I. 1866–1881*, München, 2003, pp. 45–50 şi, mai ales, 90–94.
4. Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (eds), *Istoria universităţii din Iaşi*, Iaşi, 2010; referitor la numărul de studenţi, vezi pp. 184–185 (articolul lui Leonidas Rados); referitor la profesori, vezi articolul lui Gheorghe Platon, pp. 151–175.
5. Andriescu-Bogdan, *Oraşul Iaşi*, pp. 76–80.
6. Oliver Jens Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter» – Arbeiterfrage und Arbeiterschaft in der Legionärsbewegung (1919–1938)", în: Heinen, Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht*, pp. 277–360, aici 286.
7. Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, p. 257; Lucian Nastasă-Kovács, „Frontierele spirituale şi avatarurile Marii Uniri. Publicul studenţesc în universităţile româneşti", în *Archiva Moldaviae* 7 (2015), pp. 29–56, aici 36, 40, 43–44.
8. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 148; Mariana Hausleitner, *Deutsche und Juden in Bessarabien 1814–1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens*, München, 2005, pp. 90–91.
9. Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, pp. 251–255.
10. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 181–185, unde sunt reproduse statutele.

8. ACTIVIST PRINTRE MUNCITORI

1. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 287–298.
2. Referitor la Grigore Bejan, vezi schița biografică din publicația cuzistă *Naționalistul*, 3 septembrie 1922.
3. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, p. 296; *Unirea*, 25 martie 1920, p. 1. Un rol important a jucat la această manifestație și adversarul politic de mai târziu al lui Codreanu, Victor Iamandi.
4. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 20.
5. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, p. 303.
6. *Ibid.*, p. 304; Turda, „The Nation as Object“, pp. 413–441; Turda, „Conservative Palingenesis“, pp. 437–453; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 25.
7. *Conștiința*, 17 mai 1920; trad. germ. de Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael“ in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation*, München, 1986, p. 110.
8. Bozdoghină, *Partidul Naționalist-Democrat*, p. 29; Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 306–307; Stelu Șerban, „The Nation as Religious Utopia in the Romanian Political Establishment of the 1930s“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010, pp. 95–107.
9. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, p. 310.
10. Radu Ioanid, „The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard“, *Totalitarian Movements and Political Religions* 5/3 (2004), pp. 419–453, aici 421; Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 310–315.
11. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 290, 294; A.C. Cuza, „Ce sunt grevele“, în: *Unirea*, 24 martie 1920, p. 1; *Unirea*, 25 martie 1920, p. 1.

9. CONDUCĂTOR AL STUDENȚILOR DIN „GENERAȚIA 1922“

1. Pentru o comparație între mișcările studențești de extremă dreaptă și extremă stângă în secolul XX, vezi, referitor la cazul Germaniei, Götz Aly, *Unser Kampf. 1968*, Frankfurt am Main, 2008.
2. „Număr închis“, „număr limitat“ (lat.), aici referitor la numărul celor care pot fi admiși la o universitate (n. tr.).
3. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 191–225; Roland Clark, *Holy Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania*, Ithaca/London, 2015, pp. 28–36; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 229; Scurtu, *Totalitarismul*, nr. 31; referitor la Moța, vezi Francisc Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, București, 1995, p. 75; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 219.
4. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 62–73, unde apar și alte statistici.
5. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, nr. 19; analize excepționale la Livezeanu, *Cultural Politics*, pp. 211–245; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 28–73.
6. Când a avut loc o demonstrație socialistă la Iași în data de 1 mai 1920, tânărul Codreanu și-a făcut apariția la Fălticeni, unde voci din public l-au întrebat batjocoritor dacă îl cheamă de fapt Zelica sau Zelinschi: *Opinia*, 4 mai 1920.

7. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 167; Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 948/1921, scrisoare a Centrului Studenților din 31 mai 1921; Dinu, „Antisemitismus als soziale Praxis".
8. Scurtu, *Totalitarismul*, nr. 19.
9. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 37; Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 925/1920, ff. 470–488.

10. ACTIVIST STUDENȚESC AL VIOLENȚEI

1. Karl-Heinz Schlarp, „Das ungarische Numerus-clausus-Gesetz von 1920 als erste judenfeindliche Gesetzgebung in Europa – Ursachen und Folgen", în: Konrad Clewing, Oliver Jens Schmitt (eds), *Südosteuropa. Von vormoderner Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung*, München, 2005, pp. 349–381, cu o bogată bibliografie. Cu privire la evenimentele de la Universitatea din Viena, vezi Klaus Taschwer, *Hochburg des Antisemitismus*, Viena, 2015; *cf. Arbeiter-Zeitung*, 12 decembrie 1922, p. 3; *Neue Freie Presse*, 11 decembrie 1922, p. 1; *Neue Freie Presse*, 13 decembrie 1922, p. 5.
2. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 35.
3. *Ibid.*; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 175, nota 1.
4. Livezeanu, *Cultural Politics*, pp. 245 *sqq*.
5. Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 925/1920, f. 382.
6. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 191–194.
7. *Ibid.*, nr. 20, 21, 23; Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 948/1921, adresă din 31 mai 1921; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 179; *ibid.*, nr. 23; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, cu data de 13 aprilie 1921.
8. Cătălin Botoșineanu, „Demisia în spațiul universitar ieșean. Cazul profesorilor Facultății de Drept din anul 1925", *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 87–101; după tulburările grave din 10 decembrie 1924, care nu au fost stăvilite de autorități, rectorul universității, Alexandru Slătineanu, a instituit o curte de arbitraj, cu colaborarea președintelui Curții de Casație; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 183–185; cu privire la optica lui Codreanu, vezi *Pentru legionari*, pp. 40–41; Arhivele Statului din Iași, Fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" 948/1921, f. 104.
9. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 44.
10. Radu-Dan Vlad, *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu*, vol. 1: 1923–1934, București, 1999, pp. 36–37; CNSAS P 006495, ff. 1–10, cu o autobiografie a Elenei Codreanu în închisorile comuniste.
11. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 53.

11. MISIONAR ANTISEMIT ÎN GERMANIA

1. Sorin Radu, în *Electoratul*, pp. 178–181, vorbește de „delir" (p. 180); Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 39 *sqq*.; Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, pp. 254–255, după memoriile lui Constantin Argetoianu.

2. Fascia Națională Română, „Către poporul român“, în: *Vestul României*, 5 octombrie 1923, p. 2 (n. tr.).
3. DANIC, Fond Direcția Generală a Poliției (DGP) 49/1924, ff. 118, 199; *ibid.*, f. 93; *ibid.*, Statutul Fasciei, art. 22–26; *ibid.*, ff. 134–146; numărul membrilor era mai mare decât s-a presupus până acum: la Ploiești cca 1 800, la Brăila 850, la Bârlad 300, în Bucovina 600, la Târgu Mureș 350, la Cluj 2 000, la Arad 2 200, la Timișoara 5 000; referitor la italienii din Timișoara, *ibid.*, ff. 118–138.
4. Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, p. 92; Gavin Bowd, „Charles Maurras et la Roumanie“, în: *Studii și materiale de istorie contemporană*, 2014/1, pp. 205–209.
5. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 58; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 318; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 256–257 și 387. Codreanu a plecat fără acordul tatălui său. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 58; DANIC, DGP 4/1929, Apelul Legiunii Arhanghelul Mihail.
6. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 58–60; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 320; Scurtu, *Totalitarismul*, p. 387; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, raport din 20 februarie 1923; scrisoare a lui Italo-Romano Bardelli, care îi amintește lui Codreanu, probabil în 1933, de ziua înscrierii; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 163; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 59; Heinen, *Legion*, p. 134, menționează un contact cu activistul popular Richard Kunze (Knüppel-Kunze), un personaj de frunte în Deutschvölkischer Arbeitsring Berlin [„Cercul de lucru popular german din Berlin“, ulterior absorbit de Deutschnationale Volkspartei – Partidul Național al Poporului German; n. tr.].
7. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 387: depoziția lui Codreanu în fața judecătorului de instrucție, 31 octombrie 1923. Codreanu nu era înscris la Jena; numele lui poate fi găsit în arhiva universității. Îi mulțumesc doamnei Margit Hartleb, de la Arhiva Universității din Jena, pentru eforturile depuse în această chestiune (înștiințare în scris din 5 august 2015). Codreanu se înscrisese la Berlin la 22 noiembrie 1922, cu numărul matricol 2706. Pentru transmiterea documentelor corespunzătoare din Arhiva Universității Humboldt îi mulțumesc directoarei acesteia, Dr. Aleksandra Pawliczek (înștiințare în scris din 9 iulie 2015).
8. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 63; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 321.

12. LIGA APĂRĂRII NAȚIONALE CREȘTINE

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 247–249, 254–255; *ibid.*, nr. 35, extras din ziarul *Aurora* din 4 februarie 1923; *ibid.*, p. 234.
2. Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 322.
3. Programul Uniunii Naționale Creștine în DANIC, MI-D 4/1922, vol. I; Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 76–79; Heinen, *Legion*, p. 120; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 37–38; Peter Manu, Horia Bozdoghină, *Polemica Paulescu*, București, 2010; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 91; A.C. Cuza, *Călăuza bunilor Români*, ed. a III-a, Iași, 1927; referitor la programul LANC, vezi Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 94–97; Cuza, *Călăuza bunilor Români*, p. 9; de

asemenea, A.C. Cuza, *Doctrina naționalistă creștină. Introducere. Cuzismul. Definiție, teze, antiteze. Sinteza*, Iași, 1928.

4. Cuza, *Călăuza bunilor Români*, pp. 13–14, pp. 18–20. Programul economic mai prevedea, pe lângă expulzarea „străinilor", adică a evreilor, o îmbunătățire vag formulată a balanței comerciale, prin creșterea exporturilor și scăderea importurilor. Alte elemente ale programului erau: administrarea corectă a bunurilor statului; combaterea deturnării fondurilor publice; administrarea profitabilă a sistemelor de transport de stat; controlul asupra capitalului străin, care trebuia folosit doar în slujba națiunii; înlesniri fiscale pentru familiile cu mulți copii; favorizarea românilor față de minorități; proporționalitatea etnică în sistemul bancar; naționalizarea întreprinderilor străine; formarea de specialiști români; favorizarea preluării de proprietăți de către etnici români prin acordarea de credite; combaterea cametei; o mai bună administrare a reformei agrare; sporirea numărului de cooperative; promovarea producției industriale naționale; exploatarea pădurilor prin intermediul cooperativelor sătești.
5. A.C. Cuza, *Învățătura lui Isus. Judaismul și teologia creștină*, Iași, 1925; primele citate sunt din introducerea nepaginată; ultimele citate, de la p. 7, respectiv 32.
6. Citat în Manu, Bozdoghină, *Polemica Paulescu*, p. 165.
7. *Opinia*, 31 martie 1923; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 96–101.
8. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 341–342, 345–347.
9. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 233–238, 239–245, 247–251, 255–257; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 110–112; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 245.
10. Potrivit propriilor spuse la interogatoriu: Scurtu, *Totalitarismul*, p. 388; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 122; vezi ordinul de arestare a lui Codreanu și a celorlalți conspiratori la Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 41.

13. PUCIST

1. Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, ff. 323–330; DANIC, DGP 16/1923, f. 104.
2. *Opinia*, 22 septembrie 1923; 25 septembrie 1923: planificarea unui puci de către șase generali pentru data de 21 septembrie; 26 septembrie 1923.
3. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 123.
4. Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, raport din Cernăuți, septembrie 1923; CNSAS, D 19306, vol. 1, f. 244; delegația a fost stabilită la o conferință LANC de la Câmpulung Moldovenesc și trebuia să protesteze, sub conducerea lui Dr. Cătălin și a lui Valer Dănileanu, împotriva defrișărilor de păduri; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 123–125.
5. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 126–128, precum și interogatoriile lui Moța la Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 379–381.
6. Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 41; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 128–129; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, file nenumerotate între 130 și 131; scrisoarea către Popescu, *ibid.*, f. 131; Scurtu, *Totalitarismul*, p. 385.
7. Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 36–37.

14. COMUNITATEA DEȚINUȚILOR ÎN EXTAZ RELIGIOS: VĂCĂREȘTENII

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 382–385; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 337: și Ilie Gârneață, bolnav de plămâni, se plângea de probleme de sănătate provocate de detenție.
2. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 135.
3. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 393–394; *Opinia*, 14 octombrie 1923; *Unirea*, 6 aprilie 1924, p. 1; *Unirea*, 13 aprilie 1924, p. 1; Pandrea, *Garda de Fier*, p. 43. Potrivit unor relatări din presă, Codreanu s-ar fi mândrit, în schimb, cu legăturile lui la Viena și în Imperiul German. Presa a vorbit și de subvențiile pe care i le-ar fi dat ministrul învățământului, Constantin Angelescu, pentru călătoria la Berlin: *Opinia*, 14 octombrie 1923. Publicația cuzistă *Unirea*, 6 aprilie 1924, p. 1, a apărat fapta unui „tânăr de o educație distinsă, de o cultură aleasă, un scriitor de talent, un *caracter*"; *cf.* și editorialul lui A.C. Cuza „Antisemitismul și doctorii lui", în: *Unirea*, 13 aprilie 1924, p. 1; referitor la proces, p. 4. În *Garda de Fier*, p. 43, Pandrea afirmă că ar fi aflat de la Radu Mironovici că Iridenta Codreanu adusese arma ascunsă în dulciuri de la o cofetărie de lux din București.
4. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 397–398.
5. *Ibid.*, pp. 405–406.
6. *Ibid.*, pp. 407–408; *Unirea*, 26 aprilie 1924, p. 2, „Glonțul de la Văcărești"; DANIC, DGP 16/1923, f. 53; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 64; Veiga, *Istoria*, pp. 84–85.
7. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 409, 411–413; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, pp. 317–318.
8. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 156–157.

15. ASASIN

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 422–423.
2. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 152–153.
3. Roland Clark, „Conflict and Everyday Life at the Legionary Cultural Centre in Iași (1924–1938)", *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 139–161; Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 68–70; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 162–167; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 151; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 424–425.
4. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 425; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 154–159; violența împotriva lui Codreanu este confirmată de studentul Aurel Cozmin într-o interogare a martorilor; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, f. 391, la 24 iunie 1924; planul, schițat naiv, al casei lui Manciu, cu împărțirea camerelor, la f. 256.
5. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 425; Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 24–25; Alexandru Vaida-Voevod, în: *Memorii*, vol. 3, Cluj-Napoca, 2002, p. 160, îl numește pe Manciu sadic. *Cf.* Radu, *Electoratul*, pp. 285–304; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 327–328; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, pp. 383–384; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 182–184.

6. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 158–160; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 427, 438, 440–442; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, p. 289; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 428–437.
7. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 169–170; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 65–75.

16. ACHITAREA, NUNTA, TRIUMFUL

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 486–487. Raportul procurorului general din 13 noiembrie 1924 referitor la condițiile arestului: arestații ar fi fost tratați potrivit regulamentelor în vigoare. Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207 vol. 1, f. 274.
2. CNSAS, D 006147, 2v; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 290–315; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 488–492 (adresă către rege, semnată de Ilie Gârneață, Ion I. Moța, Teodosie Popescu și Radu Mironovici; cu excepția lui Moța, toți și-au menționat statutul de ofițeri în rezervă); Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, ff. 264, 274, 299, 327 *sqq*.; 337, 436 *sqq*.; 447; 449; 486. Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 1087/1925: protocolul ședinței Senatului din 6 ianuarie 1925, precum și ff. 4–6.
3. Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 283; Valentin Săndulescu, „Note privind extremismul de dreapta în România Mare: clarificări doctrinare și practici politice“, *Studii și materiale de istorie contemporană*, S.N. 12 (2013), pp. 184–193, aici 187–188.
4. DANIC, DGP 49/1925, scrierea *Micul dor și marele dor*; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 325–326, interpelarea parlamentară a deputatului rabin L. Tzirelson; pe acest subiect, vezi și Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 510–512; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 83–89; Irina Livezeanu, „Fascists and Conservatives in Romania: Two Generations of Nationalists“, în: Martin Blinkhorn (ed.), *Fascists and Conservatives: The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe*, London, 1990, pp. 218–239.
5. Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 238.
6. *Ibid.*, pp. 237–254; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 516–518 (relatare din *Universul*), precum și nr. 120, 122, 123; Livezeanu, *Cultural politics*, pp. 284 *sqq*.; Ion Cristoiu, „Corneliu Zelea Codreanu și procesul de la Turnu Severin – un moment esențial pentru Mișcarea Legionară“, partea I pe historia.ro (http://www. historia.ro/exclusiv_web/general/articol/corneliu-zelea-codreanu-i-procesul-turnu-severin-un-moment-esen-ial-mi, accesat la 5 iulie 2015); partea a II-a (http://www. historia.ro/exclusiv_web/general/ articol/corneliu-zelea-codreanu-i-procesul-turnu-severin-un-moment-esen-ial-m-o, accesat la 5 iulie 2015), de asemenea cu ample citate din presa timpului și din arhive; fotografia la Florentina Țone, „Corneliu Zelea Codreanu, achitat la Turnu Severin“, pe historia.ro (http://www.historia.ro/ exclusiv_web/general/articol/corneliu-zelea-codreanu-achitat-turnu-severin, accesat la 5 iulie 2015); Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 519–523; Bowd, „Charles Maurras“, pp. 206–207. Moța afirma, de asemenea, că 19 600 de avocați s-ar fi înscris la judecătorie pentru a-l apăra pe Codreanu; procesul ar fi însemnat, pentru majoritatea românilor, șapte zile de sărbătoare și de rugăciune; guvernul s-ar apropia acum de mișcare, aceasta concentrându-se pe construcția căminului cultural de la Iași.

7. DANIC, DGP 49/1925, f. 2 și urm.; DGP 51/1925, ff. 1–4. Ion Cristoiu, „Nunta lui Zelea Codreanu: un exemplu de marketing politic“, pe historia.ro (http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/nunta-lui-zelea-codreanu-un-exemplu-marketing-politic, accesat la 5 iulie 2015).
8. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 529–531: vicepreședintele evreu al Camerei de Comerț fusese brutalizat în casa lui. Poliția era cu totul copleșită. La ciocniri violente s-a ajuns și la Darabani, unde, după un raport al poliției, evreii îi provocaseră pe studenți. Populația creștină nutrea o „ură neîmpăcată contra elementului evreiesc“. DANIC, MI-D 1/1925, ff. 48, 60, 75, 127, 130, 135, 138–139; 148, 152–153; MI-D 36/1933, f. 37. Se plănuia și fuziunea grupărilor fasciste.

17. IDOL

1. Constantin Iordachi, *Charisma, Politics and Violence. The Legion of the „Archangel Michael“ in Inter-war Romania*, Budapesta, Trondheim, 2004; Constantin Iordachi, „Charisma, religion, and ideology. Romania's Interwar Legion of the Archangel Michael“, în: John R. Lampe, Mark Mazower (eds), *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapesta, New York, 2004, pp. 15–53.
2. Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 449; Arhivele Statului din Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 1087/1925, f. 6; CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 5; CNSAS, I 498423, ff. 4–7; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 241, precum și 71.
3. http://surfingthekaliyuga.tumblr.com/post/116565303607/ boracai-corneliu-zelea-codreanu-si-elena-ilinouiu (accesat la 6 iulie 2015). Alte fotografii o arată într-un rol mai tradițional, ca mireasă în poziție mai curând subordonată, dar acest lucru corespundea convențiilor sociale: vezi, de exemplu, http://mariuscruceru.ro/ 2010/05/01/imagini-incomode-crucea-%C8%99i-zvastica-de-pe-cununiile-lui-zelea-codreanu/ (accesat la 6 iulie 2015).
4. Oliver Jens Schmitt, „Sfântă tinerețe legionară. Cântecul ca mijloc și esență a mobilizării politice de extremă dreaptă în România interbelică“, în: *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 163-184; DANIC, DGP 49/1925, f. 21; Radu-Florian Bruja, „Ștefan cel Mare în imagologia legionară“, în: *Codrul Cosminului* 10 (2004), pp. 93–97.
5. Un raport al poliției din anul 1933 a evidențiat această interdependență: DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 38; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 547–551, 562–563, 583–584, 597–599.

18. ÎN FRANȚA

1. Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza, Rectorat, 1085/1925, adresa lui Corneliu Zelea Codreanu către rector cerând eliberarea unei diplome în vederea studiului doctoral în Franța, la 29 august 1925. Raportul poliției la Scurtu, *Totalitarismul*, p. 537, și Codreanu, *Pentru legionari*, p. 200. Radu-Florian Bruja, „Traian Brăileanu – life marks of a legionary ideologist“, în: *Valahian Journal of Historical Studies* 11 (2009), pp. 134–149. Un alt indiciu apare în memoriile văduvei ideologului legionar Vasile Marin, Ana Maria Marin, *Prin poarta cea strâmtă*, Timișoara, 1993; „autoflagelarea mistică“, Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 67–68.

2. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 202–203.
3. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 202–203; CNSAS, P 011784, vol. 18, f. 46.
4. Louise David, Ion Mării, *À Grenoble. Sur les traces du Capitaine*, Madrid, 1971.

19. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ARHANGHELUL MIHAIL

1. Potrivire de nume cu celebra mănăstire și localitatea omonimă din Bucovina, fiind însă vorba de un județ existent până în 1950, cu reședința la Focșani, al cărui teritoriu a fost inclus în 1968 în județul Vrancea de azi (n. tr.).
2. Florin-Răzvan Mihai, „Alegerile generale din mai 1926", în: Müller, *Elite parlamentare*, pp. 105–144 – despre LANC pp. 127–133, despre violențe p. 139; MI-D 5/1926, vol. 1, f. 1; *ibid.*, 3/1926, f. 18; ziarul *Alarma*, organ al LANC în județul Tutova, 15 ianuarie 1926; *ibid.*, relatare din 4 martie 1926; *ibid.*, pp. 30–38; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 204–205; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, pp. 250–255.
3. În ceea ce privește istoria Partidului Liberal între 1927 și 1933, există o monografie monumentală în două volume: Ovidiu Buruiană, *Construind opoziția. Istoria politică a Partidului Național Liberal între anii 1927 și 1933*, Iași, 2013, precum și *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, Iași, 2013; cu privire la dezvoltările abia schițate aici, vezi Buruiană, *Construind opoziția*, pp. 111–146.
4. Buruiană, *Construind opoziția*, pp. 186–215, 263–267; Kührer, *Siebenbürgen*, pp. 76–77; referitor la istoria politică, vezi Klaus Beer, *Zur Entwicklung des Parteien und Parlamentssystems in Rumänien 1928–1933*, Frankfurt am Main, Berna, 1983; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 69–71.
5. Săndulescu, „Note privind extremismul de dreapta în România Mare", pp. 188–189; DANIC, MI-D 2/1926, f. 6; *ibid.*, 9/1927: extras din *Cuvântul*, 8 august 1926.
6. CNSAS, P 011784, vol. 18, ff. 45–52.
7. MI-D 2/1926, ff. 22, 24, 36, 49, 51, 54, precum și rapoartele din 11 septembrie și 4 octombrie 1926; *ibid.*, 3/1926, ff. 1-3; Heinen, *Legion*, pp. 129–130; CNSAS, P 011784, vol. 18, ff. 52–53; Traian Sandu, *Un fascisme roumain*, Paris, 2014, p. 57 [citatul în fr.: „fiecare cu treaba lui" – n. tr.].
8. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 94–103.
9. DANIC, DGP 18/1926, f. 14; CNSAS, D 19306, vol. 1, f. 247 (vizita la Cuza); Scurtu, *Totalitarismul*, p. 619; *ibid.*, p. 618: raportul poliției.
10. DANIC, DGP 18/1926, ff. 6–11, precum și Lucian Nastasă, „Preludii ale Holocaustului. Congresele studențești antisemite din anii '20", în: Carol Iancu, Alexandru-Florin Platon, *Pogromul de la Iași și Holocaustul în România*, Iași, 2015, pp. 59–92, aici 72–73; Pop, *Mișcarea legionară*, p. 320, citează un raport potrivit căruia Codreanu l-ar fi amenințat pe Cuza cu revolverul, iar acesta, la rândul său, l-ar fi numit pe Codreanu „copil tâmpit".
11. Ioan Scurtu *et al.*, *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. 2: 1927–1931, București, 2000, pp. 56–59. Referitor la relația aparte dintre Nicodim și familia Codreanu, vezi Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, Cluj-Napoca, p. 175 și nota 513. Potrivit acestuia, se prezuma că Nicodim ar fi abuzat un frate mai mic

al lui Codreanu, aşa încât orele de religie fuseseră încredinţate unor profesoare. Scurtu, *Ideologie*, pp. 58–59; o amplă justificare în faţa cuziştilor a fost publicată de Codreanu în *Pământul strămoşesc*, 10/1927: „Marşul înainte" (pp. 7–9).
12. Heinen, *Legion*, p. 143.

20. SECTANT

1. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 133 (atacul asupra lui Bejan; certurile erau legate şi de uneltele de grădină de care oamenii lui Codreanu aveau nevoie pentru cultivarea legumelor pe terenul doamnei Ghica); DANIC, MI-D 4/1929, ff. 13–16 (la sfârşitul lunii septembrie 1929, Bejan a ameninţat că se va opune cu revolverul în mână ca omul de încredere al lui Codreanu, Nicolae Totu, să golească o cameră în căminul cultural în care funcţiona banca LANC; Bejan a chemat şi poliţia; în octombrie 1929, legionarii ocupaseră deja în mare parte căminul, iar Cuza şi Bejan au făcut plângere în justiţie, care însă a fost respinsă; în noiembrie 1929, Codreanu a stabilit un regulament care trebuia să înlesnească o coexistenţă a celor trei grupări antisemite: Legiunea, LANC şi Asociaţia Studenţilor Creştini); *Pământul strămoşesc*, 18/1928, pp. 4–5, articolul lui Codreanu „Răutatea omenească"; Scurtu, *Ideologie*, pp. 80–81.
2. *Pământul strămoşesc*, 19/1928, p. 2; Scurtu, *Ideologie*, pp. 158–160.
3. Sic (greşeală de tipar); foarte probabil, „rămâie" (n. tr.).
4. DANIC, MI-D 4/1929, f. 22; *Pământul strămoşesc*, 18/1926, p. 6.
5. Scurtu, *Ideologie*, p. 148; Sandu, *Fascisme*, pp. 63–64.
6. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 278.
7. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 238–240. Rândurile lui Moţa se găsesc în scrierea acestuia *Cranii de lemn. Articolele, 1922–1936*, Bucureşti, 2007, pp. 21–23, retipărită după ediţia apărută la Bucureşti în 1940. Zeev Barbu, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania", în: Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Petter Myklebust (eds), *Who were the Fascists?*, Bergen, Oslo, Tromsö, 1980, pp. 379–394, aici 392; în schimb, afirmaţia lui Barbu potrivit căreia „credinţa mistică în voinţa omenească" ar fi fost moştenită de la mama de origine germană este pură speculaţie; Eliza Brauner era ortodoxă şi crescută într-un mediu ortodox; e greu de crezut că a auzit vreodată de Nietzsche.
8. CNSAS, D 16600, vol. 22, ff. 104–109.
9. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 13, f. 124. Cu numele, le menţionează pe maicile Zenaida Racliş şi Pompilia Cistor. Brigadierul silvic din judeţ era rudă cu Codreanu.
10. *Pământul strămoşesc*, 8/1927, pp. 12–13; 9/1927, pp. 10–12; 10/1927, pp. 12–14; 14/1928, pp. 6–7; CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 76, raport al brigăzii mobile a corpului de detectivi din 29 iulie 1938 ca reacţie la un denunţ anonim.
11. DANIC, DGP 159/1928, ff. 2–11; *Pământul strămoşesc*, 20/1928, f. 8; Pandrea, *Garda de Fier*, p. 321; Radu Mironovici era angajat ca secretar. Mai târziu, cabinetul de avocatură a fost mutat la Vaslui, unde Victor Silaghi, legionar din Ardeal, absolvise un stagiu de practică – CNSAS, P 074684, vol. 2.

12. *Pământul strămoșesc*, 15/1928, „Un an de existență"; *Pământul strămoșesc*, 21/1928; *cf.* tonul asemănător al lui Codreanu într-un alt articol din *Pământul strămoșesc*, 20/1928, p. 2.
13. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 13, f. 124; DANIC, MI-D 4/1929, raport din 20 iulie 1929 (Putna), precum și ff. 8–9; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 13, f. 124; Scurtu, *Ideologie*, p. 206.
14. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 112–121; DANIC, MI-D 4/1929, ff. 3–23.
15. DANIC, MI-D 4/1929, f. 23; MI-D 4/1929, raport din 27 noiembrie 1929 și f. 39 (raport din 24 decembrie 1929); MI-D, ff. 207–228; CNSAS, D 19306, vol. 1, f. 248 (întrunirea șefilor de cuib).
16. Scrisorile către Adam, CNSAS, I 257486, vol. 3, ff. 132–133, 150.
17. Organul de presă al Partidului Muncitoresc Național-Socialist German între anii 1920 și 1945 (n. tr.).
18. Roncea, Buzatu, vol. 7/8 = CNSAS, P 011784, vol. 2, f. 26; Heinen, *Legion*, p. 147.
19. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 1–3.

21. MARȘUL

1. Heinen, *Legion*, pp. 154–157 (citatul la p. 157).
2. Această parte se sprijină pe analiza excelentă a lui Buruiană, *Construind opoziția*, pp. 355–392, unde se vorbește și despre eșecul instituțiilor la p. 370; *cf.* și Hans-Christian Maner, „Die Rückkehr Carols aus dem Exil. Macht und Herrschaftspolitik in Rumänien gegen Ende der 20er Jahre", în: *Südost-Forschungen* 56 (1997), pp. 341–372, precum și, pe larg, Ioan Scurtu, *Criza dinastică din România*, București, 1996, unde se vorbește despre atitudinea legionarilor la p. 207; desprinderea tinerilor liberali este discutată pe larg în Buruiană, *Liberalii*, pp. 508–567; cu privire la Carol, vezi portretul lui Hans-Christian Maner, „König Carol II. Der Anfang vom Ende der rumänischen Monarchie?", în: Edda Binder-Iijima, Heinz-Dietrich Löwe, Gerald Volkmer (eds), *Die Hohenzollern in Rumänien 1866-1947*, Köln, Weimar, Viena, 2010, pp. 151–164.
3. Adrian Cioroianu (ed.), *Comuniști înainte de comunism: procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*, București, 2014; Scurtu, *Ideologie*, pp. 192–193, 204–219 (citat la p. 209). Lucrul acesta a fost recunoscut mai întâi de autoritățile românești, cu mult înaintea cercetărilor comparate asupra fascismului. Vezi și Eugen Weber, „The Men of the Archangel", în: *Journal of Contemporary History* 1/1 (1966), pp. 101–126, aici 117; prelucrare și aprofundare ulterioară la Wolfram Nieß, „Hai să dăm mână cu mână cei cu inima română – Der geplante Propagandazug der Legion durch Bessarabien vom Sommer 1930", în: Heinen, Schmitt, *Inszenierte Gegenmacht von rechts*, pp. 217–276, aici 218–219. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 151: într-o scrisoare privată către Marcel Adam, activist LANC la Dorohoi, Codreanu scria: „Drumul cel nou se deosebește profund de vechiul suflu. Legiunea tindea să creeze nu numai un curent popular, ci un om nou, tipul legionarului. Într-o zi el va învinge".

4. Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 680, Inspectoratul regional de poliție al Basarabiei, Dosar 3433, ff. 87–116 (îi mulțumesc lui Wolfram Nieß, care mi-a pus la dispoziție acest dosar).
5. Nieß, „Hai să dăm mână cu mână“, p. 233.
6. *Ibid.*, pp. 230–233; Scurtu, *Ideologie*, p. 220.
7. Scurtu, *Ideologie*, p. 220.
8. Heinen, *Legion*, pp. 203–204. Șeful de cabinet al lui Vaida-Voevod fusese mai înainte ziarist cuzist.
9. Nieß, „Hai să dăm mână cu mână“, pp. 241–251.
10. Vezi culegerea de texte a lui Alexander Randa, șef cu propaganda guvernului legionar în 1940–1941, mai târziu profesor la Universitatea din Salzburg: *Lebende Kreuze*, München, 1979, p. 47.
11. Nieß, „Hai să dăm mână cu mână“, pp. 251–276; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, fără indicarea filelor după f. 206.

22. GARDA DE FIER

1. Scurtu, *Ideologie*, p. 238; DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 54, 65 (pustiiri într-un sat de lângă Suceava), f. 64 (alte tulburări); *ibid.*, f. 66; Scurtu, *Ideologie*, pp. 240–242, 245–249. Vezi memoriile lui Ion Dumitrescu-Borșa, *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, București, 2003, pp. 16–37.
2. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, f. 89; Sandu, *Fascisme*, pp. 70–71.
3. Tipografia Cooperativă „Trecerea Munților Carpați“, Iași, 1930 (n. tr.).
4. Cu o prefață de A.C. Cuza. Tipografia „Cartea Medicală“, București, 1924 (n. tr.).
5. Câte un exemplar în DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1; MI-D 36/1933, ff. 73–77.
6. DANIC, MI-D 36/1933, ff. 73–78: potrivit raportului, majoritatea cămătarilor erau evrei, fără a se da cifre.
7. Ionuț Nistor, *Identitate și geopolitică. Românii din sudul Dunării în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, București, 2014, pp. 187–192; Roland Clark, „Claiming Ethnic Privilege: Aromanian Immigrants and Romanian Fascist Politics“, în: *Contemporary European History* 24/1 (2015), pp. 37–58; Heinen, *Legion*, pp. 201–202, Scurtu, *Ideologie*, pp. 249–250, 264–267, 269–272; textul manifestului *Al II-lea avertisment* la Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 201.
8. Nistor, *Identitate*, pp. 189–191.
9. Heinen, *Legion*, p. 199.
10. Scurtu, *Ideologie*, pp. 282–287.
11. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 15–32, mai ales 21–23.
12. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 37, 91; CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 151: scrisoarea lui Codreanu către cuzistul Marcel Adam, 13 noiembrie 1930.
13. Deosebit de interesantă este, în acest context, monografia lui Sven Reichardt, *Faschistische Kampfbünde*, ed. a II-a, Köln, Weimar, Wien, 2009.
14. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 209.
15. DANIC, MI-D 9/1930, ff. 33, 73.
16. DANIC, MI-D 9/1930: ziarul *Legionarii. Organ al Batalionului I-iu de Legionari Covurlui*, ed. Mihai Stelescu; MI-D 2/1930, vol. 1, f. 71: comparația cu Mussolini.

23. CRIZA ȘI CAMARILA

1. DANIC, MI-D 7/1931, ff. 4–30; 36/1933, f. 40; Niculcea se certase cu Grigore Bojan.
2. Cercetătorii, mai ales cei din România, au opinii divergente cu privire la rolul lui Carol; pentru evaluări, vezi Maner, *Parlamentarismus*, pp. 75–112; Buruiană, *Construind opoziția*; Ioan Scurtu, *Carol al II-lea*, București, 2002; regele apare într-o lumină favorabilă în Lucian Boia, *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*, București, 2014, pp. 55–64.
3. Buruiană, *Construind opoziția*, pp. 435–441.
4. Buruiană, *Construind opoziția*, p. 498; DANIC, MI-D 1/1932, afișul „Garde de Fer", afișul „Frați olteni", precum și f. 150.
5. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 103–112; Veiga, *Istoria*, pp. 126–128.
6. Maner, *Parlamentarismus*, p. 107; referitor la Crainic, *ibid.*, pp. 117–119; Roland Clark, „Nationalism and Orthodoxy. Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania", în: *Nationalities Papers* 40/1 (2012), pp. 107–126; Angela Harre, *Wege in die Moderne. Entwicklungsstrategien rumänischer Ökonomen im 19. und 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, 2009; Ornea, *The Romanian Extreme Right*, pp. 201–221; Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său. Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iași, 2010; Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Leben – Werk – Wirkung*, Viena, 2008 (cu tendință apologetică). Referitor la implicarea profesorilor și intelectualilor, vezi Lucian Boia, *Capcanele istoriei*, ed. a II-a, București, 2012, pp. 112–157; referitor la Marinescu, revista *Historia*, an 13, nr. 135, aprilie 2013, pp. 12–45; referitor la Iorga, Maner, *Parlamentarismus*, pp. 108–109 și critica lucidă a legatului austriac față de ideile autoritare ale istoricului (p. 109); referitor la Manoilescu, vezi și Dan Dungaciu, *Elita interbelică. Sociologia românească în context european*, București, 2011.
7. Petre Țurlea, *Carol al II-lea și camarila regală*, București, 2010, pp. 132–136 (citatul la p. 132); Armand Călinescu, un personaj favorabil regelui, a fost informat personal despre aceasta în repetate rânduri, printre altele și de către șeful serviciului secret; vezi Armand Călinescu, *Însemnări politice*, București, 1990, pp. 92, 119, 122; Zaharia Boilă, *Amintiri și considerații asupra mișcării legionare*, Cluj-Napoca, 2002, p. 138 (poker cu industriașii Auschnitt și Malaxa).
8. Țurlea, *Carol al II-lea și camarila regală*; această monografie este fundamentală pentru secțiunea de față; *cf.* pp. 11–19: Lupescu era fiica evreului botezat Nicolae Wolf-Lupescu. După o căsnicie cu un ofițer, un proprietar de cinematograf i-a făcut cunoștință cu Carol: *Historia*, an 13, nr. 135, aprilie 2013, p. 20; aici, detalii și despre serile de poker la Lupească și dependența de jocuri de noroc a șefului poliției; cu protecția regelui, acesta din urmă ținea și un bordel de lux în București (p. 21). Referitor la fetele de pe stradă, Țurlea, *Carol al II-lea*, pp. 183, 201 (poker, cinema); regele, Lupescu și Urdăreanu alcătuiau, probabil, un triunghi amoros (p. 184).
9. Dorin Dobrincu, *Cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța. Între neputință și iresponsabilitate*, București, 2010.
10. Maner, *Parlamentarismus*, p. 121; Țurlea, *Carol al II-lea și camarila regală*, pp. 130–131 (citat la p. 132). Informatorii erau politicianul Grigore Gafencu și soția sa, prietenă de încredere a reginei, precum și Lucia Caragea.

24. ÎN PARLAMENT

1. DANIC, DGP 103/1933, pp. 228–229; Heinen, *Legion*, pp. 204–205.
2. Heinen, *Legion*, pp. 206, 214, 216–217; Veiga, pp. *Istoria*, pp. 135–136; Oliver Jens Schmitt, „Clerul ortodox și extrema dreaptă în România interbelică", în: *Archiva Moldaviae* 8 (2016), pp. 95–115.
3. DANIC, MI-D 13/1930, f. 22. În 1931, legionarii din București n-au ținut mai mult de zece mici întruniri. Mult mai activă era organizația de tineret a LANC. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 315.
4. Heinen, *Legion*, p. 217.
5. DANIC, MI-D 13/1930, ff. 199, 362.
6. Heinen, *Legion*, pp. 218, 221 (citat); Veiga, *Istoria*, p. 137; Sandu, *Fascisme*, p. 74. DANIC, DGP 8/1932, f. 18 (la târgul de vite din Câmpulung-Moldovenesc au vorbit Codreanu și Moța); f. 19 (la 4 iulie 1932, Codreanu a vorbit împreună cu colonelul Niculcea, disident din LANC, la Suceava și Bosanci; în aceeași zi, Ion Zelea Codreanu și colonelul Niculcea au făcut propagandă la Vama); f. 28 (manifestație la o biserică din Rădăuți, iar nu departe de acolo avea loc o acțiune a LANC); *ibid.*, ff. 31 *sqq.*; f. 44 (ciocniri între gardiști și cuziști la târgul de vite de la Siret la 12 iulie 1932); ff. 51, 83–86. De partea cuziștilor, s-a remarcat prin brutalitate Nichifor Robu, cunoscut pentru manifestările sale violente. MI-D 4/1933, f. 49: ciocniri grave între gardiști și cuziști la Iași pe 24 aprilie 1933; aici, sediile celor două partide se aflau la numai 300 de metri unul de altul.
7. DANIC, MI-D 13/1930, ff. 171, 185, 199, 390; MI-D 4/1933, f. 134.
8. Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, Cluj-Napoca, 2002, p. 149; prea puțin critică este biografia lui Nicolae Chivulescu, *Armand Călinescu, om de stat și conducător de țară*, București, f.a.
9. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, pp. 162–164; DANIC, MID-D 13/1930, f. 171.
10. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, p. 162, îl numește „sprintenel".

25. SEDUCȚIA BUCUREȘTIULUI

1. În continuare, urmăm memoriile lui Ionescu publicate în revista *Pământul strămoșesc*, serie nouă, nr. 5/1979 (Buenos Aires), acestea fiind disponibile și pe site-ul neolegionar http://www.zelea-codreanu.com/Carti/Virgil_Ionescu-Memorii_Legionare/index.htm până la îndepărtarea de pe internet a acestei surse în virtutea noii legislații românești; http://www.zelea-codreanu.com/ _Ultima_Ora.htm (accesat la 11 iulie 2015); Șerban Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu? (30 noiembrie 1938)*, 2 vol., București, 1998, pp. 118–119; Valentin Săndulescu, „Generation, Regeneration and Discourses of Identity in the Intellectual Foundations of Romanian Fascism: the case of the AXA group", în: Diana Mishkova, Balázs Trencsényi, Marja Jalava (eds), *„Regimes of Historicity" in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945: Discourses of Identity and Temporality*, London, 2014, pp. 210–229.
2. Mihail Sebastian, *Jurnal 1935–1944*, București, 2005; *cf.* memoriile lui Zaharia Boilă, om de încredere al lui Iuliu Maniu: *Amintiri*, pp. 30–31; Petreu, *Diavolul*,

pp. 111–123; Boilă, *Amintiri*, p. 30 (Nae Ionescu plătit de germani), p. 128; Carol îl numea pe Ionescu *„mon petit bolchevik"*; Boilă vorbește de „cinism diabolic".
3. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 117–120; DANIC, MID 4/1933, ff. 7, 15: la 14 martie 1933, Manoilescu a ținut un discurs în acest sens în sala Teatrului Comunal din Brăila.

26. „IEȘIȚI LA LUPTA CEA SFÂNTĂ!"

1. Referitor la Noica: Sorin Lavric, *Noica și Mișcarea legionară*, București, 2007; referitor la Eliade: Florin Țurcanu, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, București, 2007 (ed. franceză originală: Paris, 2003).
2. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 330–333.
3. CNSAS, D 19306, vol. 1, p. 249 (4 000 de adepți); Roncea, Buzatu, vol. 7/8 = CNSAS. P 011784, vol. 2, ff. 81–97 (aici și citatul din Sima); Codreanu, *Pentru legionari*, p. 334; DANIC, MI-D 1/1932, f. 167; MI-D 1/1932: Eșanu era elogiat în versuri, alături de Codreanu, pe un afiș electoral; DGP 105/1932, vol. 1, f. 157; MI-D 1/1932, f. 14; *Garda*, organul Gărzii de Fier Muscel, nr. 1, 1 noiembrie 1932; vezi documentele referitoare la Clime de la CNSAS, P 013999, vol. 1, f. 118, date biografice de la un interogatoriu al lui Clime din 23 ianuarie 1934; *cf.* DANIC, MI-D 3/1926, f. 3, participarea lui Clime la manifestațiile din județul Covurlui în ianuarie 1926.
4. Azi, Strada Franceză (n. tr.).
5. DANIC, MI-D 1/1932, pp. 47–56.
6. Exemple în secțiunea de planșe din Heinen, Schmitt, *Inszenierte Gegenmacht von rechts*.
7. DANIC, MI-D 1/1932, afișul „Frați olteni", f. 82; MI-D 9/1933, vol. II, f. 27.
8. DANIC, MI-D 1/1932, ff. 89, 122.
9. DANIC, MI-D 1/1932, ff. 121, 124; MI-D 27/1935, f. 12.
10. DANIC, MI-D 1/1932, f. 165, precum și ediția ziarului *Straja Neamului*.
11. DANIC, MI-D 1/1932, ff. 167–168; MI-D 5/1935, ff. 131, 137; DANIC, Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ) 27/1935, f. 72 (comemorare).

27. „ȘCOALA DE FANATISM"

1. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 140.
2. DANIC, MI-D 36/1933, ff. 43–57; MI-D 9/1933, vol. 1, f. 118; 36/1933, f. 295: chiar și în Gara de Nord din București, brigada mobilă a poliției scria despre „legionarii LANC în cămăși albastre"; MI-D 4/1933, ff. 33–41.
3. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 188; Boilă, *Amintiri*, p. 129.
4. Pentru punctul de vedere din interiorul Partidului Național-Țărănesc, vezi Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 151–152.
5. Asociație înființată în 1925 de regimul fascist din Italia, care facilita participarea muncitorilor la activități sportive, turistice și artistice, îngrijindu-se și de asistența socială și medicală, precum și de perfecționarea profesională a acestora (n. tr.).
6. Corneliu Zelea Codreanu, „Din programul legiunii Arh. Mihail (Garda de fer). Principii călăuzitoare", *Garda Basarabiei*, anul I, nr. 3–4 (15 septembrie 1932), pp. 3–4, aici 4.

7. Descriere exactă din punctul de vedere al unui responsabil, în Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 141–143; DANIC, MI-D 36/1933, f. 123; MI-D 16/1933, f. 128; 17/1933, f. 136.
8. DANIC, MI-D 2/1923 (sic; dosarele Arhivelor Statului conțin deseori documente fără legătură cu anul înregistrării acestora), ff. 23–31. Faptul că situația din alte județe era de asemenea critică este vizibil în numeroase rapoarte ale inspectoratelor jandarmeriei, de exemplu IGJ 14/1932, ff. 123–129, 142–153; 19/1932, ff. 7–25, 106, 192: în contextul manifestației legionare de la Teiuș, țăranii i-au amenințat pe evrei că îi vor omorî dacă nu părăsesc România; MI-D 9/1933 vol. 1, f. 51; MI-D 2/1923, ff. 56, 68.
9. DANIC, MI-D 4/1933, f. 60.
10. *Pământul strămoșesc*, 15/1928, „A trecut un an".
11. *Glasul Bucovinei*, 5 noiembrie 1933. Cu privire la fascinația naziștilor pentru Atatürk, vezi Stefan Ihrig, *Atatürk in the Nazi imagination*, Cambridge, MA, 2014; DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 111; MI-D 10/1933, vol. 1, f. 2; *Garda*, Muscel, 1 iulie 1933.
12. DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 102. La o manifestație de la Adjud, în prezența lui Ion Zelea Codreanu și Hristache Solomon, inginerul Blănaru i-a slăvit pe Hitler și Mussolini. Codreanu-tatăl a cerut un guvern ca în Italia și în Imperiul German (*ibid.*, ff. 129–131).
13. DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, f. 229; MI-D 9/1933, vol. 1, f. 134.
14. DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, ff. 117–121 (citat f. 121); MI-D 9/1933, vol. 1, ff. 45, 50, 53.
15. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, raport din 3 octombrie 1933; *ibid.*, f. 99; MI-D 11/1933, f. 19.
16. DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 4 și rapoartele din 3 octombrie 1933 și din 8 octombrie 1933; DGP 7/1933, ff. 4–14; Codreanu-tatăl făcea propagandă și în Basarabia, întâlnindu-se de pildă în Tarutino, la jumătatea lui iulie 1933, cu adepții locali ai lui Hitler; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 255, 259.
17. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 55–58.
18. Referitor la cele de mai jos, DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, ff. 5–8, 114–117, 158–164; Codreanu către toți șefii de cuiburi și de unități, la 23 iulie 1933; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 189. La 17 octombrie 1933, cu puțin timp înainte de căderea sa, Vaida-Voevod și-a exprimat îngrijorarea față de creșterea forțelor extremiste și a exceselor verbale în Parlament.
19. Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, ff. 283–315; MI-D 9/1933, vol. 1, f. 60 (invitație la cură de băi la Amara).
20. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 58–59: Nichifor Crainic, inginerul Gigurtu, generalul Cantacuzino-Grănicerul, Mircea Eliade, Dan Rădulescu, Gheorghe Racoveanu, Dragoș Protopopescu, Mircea Vulcănescu, prof. Glondys, Grigore Forțu, Alexandru Cantacuzino, Grigore Manoilescu, inginerul Fotiade, N. Crevedia, Florin Popescu, N. Roșu, C. Pusin, Grigore Coandă, Ștefan Tătărescu, arhitectul Enescu, Ferdinand Coșcă, Florică Antonescu, N. Reoșeanu, inginerul Mateescu, Victor Papacostea, inginerul Mareș, E. Mihăileanu, Petre Pandrea, colonelul Todicescu.

21. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, f. 128; MI-D 9/1933, vol. 1, ff. 118, 192, 125–126. Cât de diferite erau părerile în Legiune o arată un articol al lui Ion Banea apărut în *Garda Moldovei* pe 12 octombrie 1933, în care le reproșa celor din LANC că ar copia modelul de succes al Legiunii – cămăși albastre în loc de cămăși verzi, tipografie, propagandă pe camioane –, luând în derâdere și megalomania cuziștilor, care afirmaseră că l-ar fi influențat pe Adolf Hitler. La o manifestare ținută la Cluj pe 23 mai 1933, Codreanu respinsese unificarea; DANIC, DGP 7/1933, f. 2; DGP 7/1933, f. 2.
22. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 162–163.

28. GENERALUL

1. Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784 vol. 4, f. 166.
2. Erich Ludendorff (1865–1937), general cu funcții de conducere în armata germană în timpul Primului Război Mondial, care a căpătat o mare faimă după victoria asupra rușilor la Tannenberg (n. tr.).
3. Sursa principală referitoare la el este CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe; câteva scrisori către prim-miniștrii Duca și Tătărescu, către Armand Călinescu și Virgil Madgearu sunt reproduse la Constantin Petculescu, *Mișcarea legionară. Mit și realitate*, București, 1997, pp. 262, 266–267, 279–280; DANIC, DGP 232/1935, f. 133; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, ff. 351, 353; își zicea, în raport cu Codreanu, atât „părinte", cât și „tatăl". Referitor la limbajul cazon și numeroase anecdote, vezi Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 149–151, 221; referitor la duel, vezi studiul lui Mihai Chiper *O societate în căutarea onoarei*, Iași, 2012; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 36; *ibid.*, pachet 15, ff. 10, 13; pachet 31, f. 32, către Marinescu; f. 34, către ierarhii Bisericii Ortodoxe Române; pachet 14, ff. 52–53, 57.
4. CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 42, scrisoare din 5 septembrie 1936; *ibid.*, pachet 32/2, f. 265; CNSAS, I 257486/3, f. 105. Cât de des intervenea Codreanu în activitatea politică a generalului o arată o scrisoare nedatată, scrisă de mână: „Domnule General, părerea mea este ca să nu dați acest interviu pentru că: întrebările nu sunt bune și cred că din această cauză el nu este reușit. E spus prea puțin în el. Poporul român așteaptă cu mult mai mult de la noi. E sigur că dacă ați spune mai mult vă taie cenzura. Să trăiți, Domnule General, Corneliu" (Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, f. 288).
5. CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, f. 351; DANIC, DGP 284/1936, f. 3; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, f. 352.
6. Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 127 și în special 143; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, f. 416; cuvântarea în pachet 31, ff. 36 *sqq.*; *ibid.*, f. 252, scrisoarea din 25 august 1936; un schimb de scrisori al lui Codreanu cu un lider LANC din Dorohoi, Marcel Adam, este păstrat la CNSAS, I 257486, vol. 3.
7. CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 229–231; pachet 32, ff. 349–350.

8. Wolfgang Martynkewicz, *Salon Deutschland. Geist und Macht 1900–1945*, Berlin, 2009, pp. 38–42; Constantin Iordachi, „Aristocracy, Fascism and the Social Origins of Mass Politics in Romania“, în: Karin Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*, Oxford, 2007, pp. 201–232, despre Alecu Cantacuzino la pp. 223–224.
9. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 283–316; memoriul subliniază importanța unor donații care ar fi dificil de urmărit, fiindcă nu erau făcute organizației, ci unor oameni de paie; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 69; Boilă, *Amintiri*, p. 31; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 293, notiță referitoare la o convorbire cu Mihai Stelescu în primăvara anului 1936; Stelescu relata că Malaxa i-ar fi promis lui Codreanu două milioane de lei în scopuri de propagandă. Pandrea, *Garda de Fier* (desigur, o sursă îndoielnică), pp. 57, 309–310, menționează plăți din Germania către Nae Ionescu, Gheorghe Cuza și Crainic; Codreanu însuși ar fi refuzat bani din Germania. Ilie Tudor, *Un an lângă Căpitan*, ed. a III-a, București, 2009, p. 89.
10. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11: f. 7, pedepsirea falșilor colectori de donații, cerere de donație de mobilă pentru un restaurant legionar; f. 88, subscrierea de 0,55 milioane lei pentru construcția Palatului Legionar de pe str. Gutenberg; f. 106. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9: f. 7 (oct. 1937); f. 84, dobândirea a 30 000 lei din strângerea de fier vechi în cartierul Negru din București. La începutul verii anului 1934, legionarii și-au înființat o croitorie proprie. I s-a găsit un loc la subsolul casei din Strada Imprimeriei 3, ulterior str. Gutenberg, unde locuia generalul Cantacuzino-Grănicerul în capitală. Această casă se afla în inima Bucureștiului, în apropiere de Universitate, de parcul Cișmigiu și de biserica Sf. Ilie Gorgani, care a devenit cea mai importantă biserică legionară din București. Proiectul a fost plătit de cei doi Cantacuzini și de Virgil Ionescu; vezi și Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013027, vol. 3, f. 283; Boilă, *Amintiri*, pp. 34–35; DANIC, MI-D 15/1933, f. 40; alte ateliere de croitorie au urmat în septembrie 1937, DGP 11/1937, ff. 86, 103, 114, o croitorie de damă pe Strada Luterană 6, et. 4, precum și o croitorie bărbătească pe bd. Mihail Ghica 75.

29. ASASINAREA PREMIERULUI

1. Acest paragraf se bazează pe analiza bogată în surse a lui Buruiană, *Construind opoziția*, pp. 530–554, precum și pe Maner, *Parlamentarismus*, pp. 144–151; *Axa*, 1 octombrie 1933, cu o replică a lui Moța; *Axa*, 5 februarie 1933 și 14 mai 1933; injuriile lui Cuza sunt citate în *Pământul strămoșesc*, 10/1927, pp. 7–9.
2. Țurlea, *Carol al II-lea și camarila regală*, pp. 229–232; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 152–153; DANIC, DGP 101/1933, f. 33.
3. DANIC, MID 4/1933, ff. 233–235; IGJ 9/1933, ff. 309–320; IGJ 9/1933, ff. 339–345.
4. Citatul la Buruiană, *Construind opoziția*, p. 563, nota 3; Buruiană, *Construind opoziția*, pp. 572–577, în special nota 50; Maner, *Parlamentarismus*, p. 154; Heinen, *Legion*, p. 255; DGP 113/1933, f. 2; politicieni ca Argetoianu, Averescu, A.C. Cuza sau Gheorghe Brătianu au criticat interzicerea Gărzii de Fier – vezi Mihail Petcu, „Alegerile parlamentare din decembrie 1933“, în: Müller, *Elite parlamen-*

tare, pp. 291–307, aici 302; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, ff. 87–95.

5. Petreu, *Diavolul*, pp. 123–132; Boilă, *Amintiri*, p. 34; scrisoarea este reprodusă la Petculescu, *Mişcarea legionară*, p. 262; *cf. ibid.*, p. 278. Vezi scrisorile păstrate la CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, f. 422, dar mai ales ff. 18–19; importantă este şi scrisoarea sa de justificare, redactată în închisoarea Jilava la 7 ianuarie 1933, către prim-comisarul regal al Corpului II de Armată, colonelul Pomponiu. *Ibid.*, pachet 14, f. 23, scrisoarea lui Cantacuzino-Grănicerul către Gh. Tătărescu: el l-ar fi avertizat pe Duca, dar în zadar, „şi atunci revolverul a făcut ca Duca să plătească nesocotinţele regimului arbitrar"; în acelaşi timp, Cantacuzino-Grănicerul îl acuza pe Tătărescu că se află în spatele încercării de otrăvire a lui Codreanu. *Ibid.*, pachet 31, ff. 27–28: acuzaţiile de crimă privindu-l pe Auschnitt au fost ridicate de aromânul Gh. Beza, care mai târziu a fost exclus din Legiune; Cantacuzino-Grănicerul a negat categoric acest lucru. Vezi şi *ibid.*, pachet 32/1, f. 436; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 106–107; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 206. După arestarea sa, bătrânul general l-a atacat fizic pe politicianul liberal Victor Iamandi, provocându-l apoi la duel: CNSAS, I 257486, vol. 1, ff. 156–157. Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 98.
6. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 200; Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 564–569, cu o analiză a surselor. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe pachet 32/2, ff. 265–266: scrisoarea generalului către fratele său Costache, 20 februarie 1935. Înainte să se mute pe str. Ferdinand din zona Obor, Codreanu ar fi locuit pe o uliţă din cartierul Izvor. Când poliţia a început să-l vâneze „ca [pe] o fiară sălbatică", ar fi fugit la doamna Cernăianu. Aceasta ar fi ţipat: „«Cine te-a trimis la noi? Ştii că sunt rudă cu dna Lupescu?!» [...] Corneliu, rămas cu gura căscată, spune: «Nu ştiam, doamnă. Vă rog să mă iertaţi. Mă duc.» «Nu! Să nu te duci, că te vede poliţia, să stai aci şi eu trimit de îndată la Sinaia cu o maşină să ne dea instrucţiuni». Dupe câteva ore instrucţiunile au fost să plece, şi Corneliu împreună cu un legionar cu care era nu a mai aşteptat să fie daţi afar', ci au şters-o repede, de teama ca Cernăianca să nu asmută poliţia la eşirea lor. La Crăciuneasca [...] a stat mai multe zile, aşa că se face confuzie între Cernăianca şi Crăciuneanca, confuzie pe care o speculează şobolanii liberali, inamicii noştri de moarte". Călinescu, *Însemnări politice*, p. 231 (instalaţie de interceptare a convorbirilor telefonice, potrivit informaţiei furnizate de Cristescu, omul Siguranţei). Nae Ionescu i-a spus lui Ion Mihalache că regele ar fi ştiut despre atentat, iar Codreanu ar fi fost ascuns chiar de prefectul poliţiei, Marinescu (*ibid.*, p. 285). Înainte de atentat, Codreanu s-ar fi întâlnit deseori cu doi dintre asasini, Nicolae Constantinescu şi Ion Caranica, în casa unei rude a soţiei sale, pe nume Florica Crăciunescu; Roncea/Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 98. Între 30 decembrie 1933 şi 1 ianuarie 1934, Codreanu s-a ascuns, împreună cu Victor Silaghi, la Alfons şi Sofia Sion, pe str. Carolina 13 din Bucureşti; *ibid.*, f. 90. Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 119; Veiga, *Istoria*, p. 201, nota 53; Călinescu, în *Însemnări politice*, pp. 222–223, relatează despre o discuţie cu Victor Iamandi, care credea că fusese vorba de un aranjament între Codreanu şi rege. Dincolo de asta, prim-ministrul

Tătărescu l-ar fi întrebat pe rege cine trebuie condamnat dintre acuzați; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 121–124; CNSAS, P 006495, f. 172.

7. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 200–201, 204, 206 (citat). Marinescu îl avertizase, de bună seamă, pe Codreanu; *ibid.*, p. 221. Petreu, *Diavolul*, p. 132; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, ff. 194–201.
8. DANIC, MI-D 7/1930, ff. 113–117; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, ff. 141–152.
9. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 211, 216, 217 (citat), 223; Heinen, *Legion*, pp. 258–259; Maner, *Parlamentarismus*, p. 172, nota 596; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 234.
10. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 172–173.
11. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 292–293; Stelescu a afirmat acest lucru și în testamentul său, reprodus la Petculescu, *Mișcarea legionară*, p. 268. Vezi și Veiga, *Istoria*, p. 201, care arată că Ciumetti e singurul care a avut o asemenea soartă. Un raport al Inspectoratului Poliției Iași din 15 mai 1935, reprodus la Petculescu, *Mișcarea legionară*, pp. 273–275, prezintă presupuneri din cercurile guvernului, ale lui Gheorghe Brătianu și ale Gărzii de Fier, potrivit cărora Ciumetti ar fi fost curierul dintre Lupeascǎ și Codreanu. „Nicadorii" l-ar fi acuzat de trădare, ceea ce ar fi declanșat o intrigă printre aromâni. Ciumetti ar fi fost primit și apoi ucis de prefectul Poliției Capitalei, Gavrilă Marinescu. Legionarii aromâni ar fi cerut răzbunare la Codreanu, fiind însă respinși. Cercetările împotriva celor doi polițiști prezumtiv vinovați de crimă au fost suspendate, legionarii aromâni presupunând, de aceea, că Codreanu încuviințase fapta. S-a afirmat și că Codreanu ar fi fost invitat la masă de Lupeascǎ. Potrivit altui zvon, regele l-ar fi îndemnat pe Ciumetti să-l omoare pe Duca, motiv pentru care, după atentat, a fost înlăturat, ca unul care știa prea multe. Cum proliferau zvonurile o arată și părerea că tatăl Lupeascăi ar finanța Garda de Fier. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, ff. 422–423 – scrisoarea nicadorilor, care-și subliniau „liniștea și satisfacția omului care și-a făcut datoria".
12. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 197; Clark, „Claiming Ethnic Privilege", p. 51; Boilă, *Amintiri*, pp. 35–36: Boilă menționează la p. 35 o primă încercare de atentat la sediul oficial al lui Duca, în care cei trei legionari au pătruns nestingheriți; *cf.* și Veiga, *Istoria*, pp. 198–201; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 297–298; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 109; ministrul Franței la București vorbește de „grava responsabilitate" a lui Vaida și Tilea.
13. Heinen, *Legion*, p. 259; Veiga, *Istoria*, p. 202; Maner, *Parlamentarismus*, p. 601; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 219; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 255, precum și vol. 172, f. 5.
14. Maner, *Multikonfessionalität*, p. 157.

30. SCHISMATIC

1. Bogdan Bucur, *Jean Pangal. Documente inedite: 1932–1934*, București, 2016, pp. 26–32, în special nota 13; Roland Clark, „Anti-Masonry as political protest: Fascists and Freemasons in interwar Romania", în: *Patterns of Prejudice* 46/1 (2012), pp. 40–57.

2. DANIC, DGP 102/1933, ff. 275–277; Codreanu se exprimase încă din toamna anului 1933 împotriva adversarilor camarilei, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 60, 128; MI-D 7/1930, f. 85; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 208, 217; era vorba de generalii Rădescu și Dragu; Cristian Troncotă, *Mihai Moruzov și frontul secret*, București, 2004, pp. 58–70; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 173–194; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 172, ff. 32–33.
3. DANIC, IGJ 14/1932, ff. 123–129.
4. Oliver Jens Schmitt, „Der «Kreuzzug des Rumänentums» des Mihail Stelescu als legionäre Dissidenz", în: Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Loránd Mádly, Dumitru Țeicu (eds), *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräf la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj, 2015, pp. 645–677; Conovici, Iliescu, Silvestru, *Țara, legiunea, căpitanul*, p. 142; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 137; Scurtu, *Ideologie*, pp. 61 și 64. Șerban Milcoveanu, pe atunci un influent responsabil legionar cu studenții, relatează că un chimist francmason, pe nume Cristian Leu, l-ar fi vizitat la jumătatea lunii septembrie 1934 pe Codreanu, relatându-i că Gheorghiade, referindu-se la conflictul dintre loji și Codreanu, i-ar fi cerut cianură de potasiu, care trebuia să ajungă la Codreanu într-o sticlă de țuică. Șerban Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu?*, pp. 74–75; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 431; DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, f. 233; Virgil Ionescu, „Memorii legionare", *Pământul strămoșesc*, serie nouă, nr. 5/1979 (Buenos Aires), pp. 5–194, aici 35–39.
5. DANIC, MI-D 2/1935, vol. 1, f. 5; Sandu, *Fascisme*, p. 104.
6. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, f. 23. Întâlnirea avusese loc la 15 februarie 1935. *Ibid.*, f. 146: *Cruciada Românismului*, 17 ianuarie 1935.
7. Acest lucru a fost recunoscut clar și de poliția politică: DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, f. 233.
8. *Cruciada Românismului*, 10 ianuarie 1935, 4 aprilie 1935; *cf.* și DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, f. 36; *ibid.*, 7/1936, f. 27.
9. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, f. 93 = *Cruciada Românismului*, nr. 17; *Cruciada Românismului*, 2 iulie 1936.
10. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, ff. 45, 133; DGP 264/1937, f. 416; *Cruciada Românismului*, 7 martie 1936.
11. *Cruciada Românismului*, 7 martie 1936.
12. DANIC, DGP 284/1936, f. 33.
13. Scurtu, *Ideologie*, vol. 4, p. 112; scrisoare a lui Ion Moța către un colaborator al serviciului național-socialist internațional de la Erfurt; DANIC, DGP 232/1935, f. 189: Codreanu, se spune aici, arată suferind, obosit, deprimat și încontinuu nervos; MI-D 2/1935, f. 95.
14. Stelescu făcuse imprudența de a-l acuza pe ministrul de interne de delapidare, de față cu șeful poliției, Gavrilă Marinescu; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 339.
15. DANIC, IGJ 284/1936, f. 154; DGP 284/1936, din 27 iulie 1936.
16. DANIC, DGP 284/1936, din 27 iulie 1936.
17. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 2, ff. 102–106; MI-D 3/1936, f. 168; DGP 284/1936, f. 195; IGJ 11/1937, f. 428.

18. DANIC, IGJ 284/1936, f. 146; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 311; MI-D 22/1935, vol. 1, f. 166, din 17 iulie 1936. Cercurile apropiate de Iuliu Maniu nu reușeau să se dumirească dacă Stelescu fusese ucis de legionari cu încuviințarea regelui Carol II și la sugestia lui Nae Ionescu, naș intelectual al Legiunii și fost membru al camarilei, sau dacă Stelescu, dimpotrivă, ar fi trebuit să-l ucidă pe Codreanu din însărcinarea regelui. Acestea sunt alternativele pe care omul de încredere al lui Maniu, Zaharia Boilă, le discută în amintirile sale: Boilă, *Amintiri*, p. 39.
19. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 139; *Cioclii*, 20 noiembrie 1935: revista satirică cuzistă *Cioclii* îl ironiza pe Codreanu ca zarzavagiu care primește defilarea artileriei de dovleci.

31. TATONAREA UNUI NOU ÎNCEPUT: TOTUL PENTRU ȚARĂ

1. DANIC, MI-D 15/1933, ff. 18, 35; IGJ 10/1933, f. 249; DGP 102/1933, ff. 45–47: vizite s-au primit și de la Asociația culturală germană din Cernăuți.
2. DANIC, DGP 102/1933, f. 76 (cultivarea legumelor pe moșia de lângă București); vezi Virgil Ionescu în ale sale „Memorii legionare", *Pământul strămoșesc*, serie nouă, nr. 5/1979 (Buenos Aires), pp. 5–194, aici p. 35; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, f. 295.
3. Vezi articolul din *Manchester Guardian*, reprodus la Scurtu, vol. 4, pp. 70–71; DANIC, MI-D 15/1933, f. 32; Scurtu, vol. 4, pp. 75–76; exemple referitoare la Muscel, județul natal al lui Gh. Clime, în DANIC, IGJ 8/1935, f. 22 *sqq*.; *ibid*., f. 95; f. 213 *sqq*.; ff. 219, 287; 20/1935, cu referire la județul Bihor, ff. 76, 127, 206.
4. Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, 011784, vol. 1, f. 201; DANIC, MI-D 7/1930, ff. 203–206; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 104.
5. Dora Mezdrea, *Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității*, București, 2008, nr. 12–13; Scurtu, vol. 4, p. 87.
6. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 93: scrisoarea lui Cantacuzino către Gh. Clime din 25 decembrie 1935.
7. Interviul este rezumat în *Bozener Alpenzeitung* din 8 iunie 1934; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 268, scrisoare din 4 octombrie 1934; DANIC, DGP 116/1933, ff. 99–100.
8. Scurtu, vol. 4, pp. 74–75, 84–86; DANIC, DGP 102/1933, f. 324.
9. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 1, f. 45; Scurtu, vol. 4, pp. 78–79; Iordachi, „Aristocracy", p. 228.
10. Petculescu, *Mișcarea legionară*, pp. 273–275. Discursul este reprodus la Scurtu, vol. 4, pp. 99–105.
11. Alexandru Cantacuzino, *Între lumea legionară și lumea comunistă*, București, 1935.
12. Reprezentativ în acest sens este unul dintre frații lui Codreanu, Decebal – CNSAS, I 235111, vol. 1, f. 48: „esențial este că astăzi se clădește o Românie așa cum și-au dorit «codrenii»", era el de părere în decembrie 1975; cf. și *ibid*., vol. 2, f. 8.

32. UN „LOURDES ROMÂNESC"

1. Preot Demetriu Cristescu, *Scurte lămuriri asupra minunii dela Maglavit*, Râmnicu Vâlcea, Tipografia „Episcopul Vartolomeu", 1935, p. 11.
2. Mihail Drăgănescu, *Minunea de la Maglavit: viziunea ciobanului Petrache Lupu, omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Craiova, 1936, p. 9.
3. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 18–19.
4. Cristescu, *Scurte lămuriri asupra minunii dela Maglavit*, pp. 30–31.
5. Relatarea se bazează pe un raport amplu al Inspectoratului Regional al Jandarmeriei, nedatat (1936) – CNSAS, D 11599, ff. 2–9 –, precum și pe dosarul de Securitate al lui Petrache Lupu – CNSAS, P 016678, ff. 3–26; diagnosticul medical, *ibid.*, f. 33; mărturisirea lui Lupu referitoare la rolul lui Bobin, *ibid.*, ff. 36–37, ff. 52–53. Rapoarte ale poliției se găsesc la DANIC, DGP 42/1935, ff. 1–16, ff. 63–98; referitor la filmul turnat la Maglavit, f. 88. Contribuții critice se găsesc mai ales în ziarul *Zorile* din 8 septembrie și 13 septembrie 1935. Importantă este lucrarea lui Constantin Parhon, Demetru Paulian, Ștefan Irimescu, Ilie Cristea *„Minunea" dela Maglavit*, editată de Liga contra prejudecăților, București, 1935, unde apare și informația despre prezentarea de la Bruxelles. *Cf. Dimineața*, 25 septembrie 1935; *Tempo*, 25 septembrie 1935. Atitudinea Bisericii este rezumată de Cristescu, *Scurte lămuriri*; vezi și Ștefan D.M. Căzan, *Reconvertirea dela Maglavit a unui fost sectant*, Râmnicu Vâlcea, 1935. Broșurile mai importante sunt: Preot Nicolae Bobin, *Minunile dela Maglavit. Convorbirile cu Dumnezeu ale Petrache Gh. I. Preda Lupu din comuna Maglavit-Dolj*, 1935; Vasile Popa, *Minunile dela Maglavit (Dolj). Omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Focșani, 1935; *Sfântul Petrache ciobanul dela Maglavit. Cuvânt scris de un pios creștin*, Craiova, f.a. O amplă comparație cu Lourdes în *Maglavit-Dolj (Satul minunilor). Ciobanul Petre Gh. Lupu vorbește în mai multe vineri cu Dumnezeu. Minuni ce-au urmat apariției Dumnezeești. Pelerinajul dela locul sfânt. Apariția Diavolului. Ce va deveni Maglavitul*, Editura N. Bădescu. Comparația cu Lourdes a fost făcută și de academicianul Marinescu într-o conferință de la Universitatea din Iași la 26 ianuarie 1936, la care au participat numeroși legionari. Medicul Marinescu avea sarcina oficială de a cerceta starea de sănătate mintală a lui Lupu, dar a fost intimidat de preoți și de mulțime; DGP 42/1935, f. 113. Referitor la ecouri în presa internațională, *Paris Soir*, 11 februarie 1936. Singurele studii științifice elaborate până acum sunt: Florin Müller, „Das Wunder von Maglavit", în: Hans-Christian Maner, Martin Schulze Wessel (ed.), *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen*, Stuttgart, 2002, pp. 189–198; Oliver Jens Schmitt, „Das «rumänische Lourdes»", în: Martina Thomsen (ed.), *Religionsgeschichtliche Studien zum östlichen Europa. Festschrift für Ludwig Steindorff zum 65. Geburstag*, Stuttgart, 2017. Referitor la Vartolomeu, Sorin Oane: „Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu", *Buridava* 6 (2008), pp. 164–172; Gheorghe Enache, „Episcopul Vartolomeu Stănescu, promotor al «creștinismului social» în România interbelică (I)", *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, 50 (2013), pp. 355–370; CNSAS, D 19733, vol. 1, ff. 17–20.
6. Vaida-Voevod, *Memorii*, pp. 174–176; Zeev Barbu este singurul dintre cercetătorii moderni care a făcut referire la legătura dintre Maglavit și Codreanu; Barbu, „Psycho-historical and Sociological Perspectives", p. 393.

33. „COLOANA A CINCEA“

1. Denumirea localității Eforie Sud între 1929 și 1948 (n. tr.).
2. Rebecca Haynes, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement“, *Historical Journal*, 54 (2008), pp. 943–967; Valentin Săndulescu, „Taming the spirit. Notes on the shaping of the Legionary «New Man»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010, pp. 207–216; Oliver Jens Schmitt, „«Eine mächtige Bewegung auf den Dörfern». Mechanismen der politischen Mobilisierung der rumänischen Legionärsbewegung im ländlichen Raum (1933–1937) – Vorskizze zu einer Sozialgeschichte der «Eisernen Garde»“, în: Marija Wakounig, Wolfgang Mueller, Michael Portmann (eds), *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*, Münster, 2010, pp. 389–418; DANIC, IGJ 8/1935; 20/1935; 28/1935; 29/1935, mai ales f. 22, cu o listă a taberelor – toate oferă material bogat; IGJ 27/1935, f. 7 *sqq.*; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 18.
3. Vaida-Voevod păstrase legătura cu Codreanu prin intermediul șefului său de cabinet, Gheorghe Tăzlăuanu, pe care Dumitrescu-Borșa, om de încredere al lui Codreanu, îl descrie drept un afacerist având legături cu Siguranța, dar care avusese mereu acces direct la politicieni de frunte ai Partidului Național-Țărănesc, cum ar fi Maniu sau Mihalache; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 146–147; Ioan Scurtu, *Carol al II-lea*, București, 2010, p. 195; vezi amintirile lui Corneliu Coposu, colaborator al lui Maniu, *File dintr-un jurnal interzis*, Doina Alexandru (ed.), București, 2014, pp. 28–30.
4. Scurtu, *Carol al II-lea*, pp. 190–200; Petre Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, București, 2013, p. 259.
5. „Biroul Rosenberg“, serviciul de politici culturale și supraveghere a formării ideologice naziste, condus de Alfred Rosenberg (n. tr.).
6. Grigore Traian Pop, *Mișcarea legionară*, ed. a II-a, București, 2007, pp. 314–317; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1965, pp. 10–12.
7. Grupare subversivă care acționează din interiorul unui stat sau al unei organizații în favoarea unei forțe străine; termenul a apărut în timpul războiului civil spaniol, când generalul Emilio Mola, conducând patru coloane împotriva Madridului, a declarat că mai dispune de o a cincea coloană în interiorul orașului (n. tr.).
8. Alfred Rosenberg, *Die Tagebücher von 1934 bis 1944*, ed. Jürgen Matthäus și Frank Bajohr, Frankfurt am Main, 2015, p. 132: la 29 mai 1934, Rosenberg notează că ar primi de la Goga informații secrete privind reorientarea politicii externe românești. *Ibid.*, p. 174 (26 februarie 1935): speranța lui Rosenberg într-un cabinet Goga–Vaida-Voevod; și Carol II întreținea legături informale cu Rosenberg. *Ibid.*, p. 186: vizita lui Goga la Berlin, cu ocazia Jocurilor Olimpice; Goga căuta să fie primit de Hitler, dar Carol II protestase, preventiv, împotriva amestecului german în politica românească; când Rosenberg a intervenit, totuși, să fie primit, Goga „mi-a mulțumit cu ochii în lacrimi“; „La plecare, Goga nu-mi mai lăsa mâna, promițând cea mai credincioasă alianță în lupta cea mare“. P. 191 (12 august 1936): convorbirea lui Goga cu noul ministru de externe von Ribbentrop, a

cărui atitudine favorabilă Ungariei îl deranja pe Goga; Rosenberg vorbește de „munca anevoioasă cu Cuza-Goga". P. 195 (20 august 1936): călătoria lui Goga împreună cu șeful Siguranței la Viena și în Cehoslovacia; Carol II încearcă să folosească PNC ca unealtă în politica externă față de Germania nazistă. P. 202 (29 august 1936): Rosenberg plănuia sprijinirea unei mari manifestații a PNC la București; Rosenberg voia să atribuie măcar în parte căderea ministrului de externe Titulescu PNC-ului; Rosenberg l-a informat pe Goga privind negocierile dintre Carol II și Codreanu. P. 216 (30 octombrie 1936): Goga plănuia o convenție economică cu Germania în cazul că ar prelua el puterea. P. 281 (14 noiembrie 1936): satisfacția lui Rosenberg față de marea manifestație PNC de la București. P. 222 (24 noiembrie 1936): declarația lui Rosenberg referitoare la revizionismul maghiar l-a entuziasmat pe Goga. P. 232 (8 ianuarie 1937): vizită de mai multe zile a lui Goga la München; anticamera făcută de Vaida-Voevod și de teoreticianul corporatismului, Manoilescu, la naziști importanți; PNC a aranjat livrări consistente de cereale în Germania. P. 250 (31 decembrie 1937): cu ocazia formării cabinetului Goga-Cuza, „munca noastră de doi ani a avut succesul pentru care ne-am străduit [...]. Acum a apărut cel de-al doilea stat antievreiesc din Europa". P. 253: căderea lui Goga a fost explicată de Rosenberg, printre altele, astfel: „au fost amenințări cu publicarea unor lucruri murdare privind viața lui de la Paris". Și soția lui Goga, cântăreața de operă Veturia Goga (1883–1979), întreținea legături politice cu Partidul Nazist. Ca interpretă în opere de Wagner la Bayreuth, l-a întâlnit și pe Adolf Hitler. În ianuarie 1938 l-a vizitat pe Rosenberg, iar după căderea soțului ei de la putere, a anunțat o nouă călătorie. Și după căderea lui Carol II a călătorit la Berlin, „cu totul frântă" (p. 337). În octombrie 1941, a luat parte la o conferință a femeilor la Berlin (p. 426). A.C. Cuza s-a întâlnit cu Rosenberg pentru prima dată în 1927, la un congres antisemit de la Budapesta (p. 546, nota 43). Referitor la Veturia Goga, care era considerată agentă a celui de-al Treilea Reich, a lui Carol II, dar și a Secret Service, vezi „Castelana de la Ciucea – Veturia Goga, Muzeul Octavian Goga, Consiliul Județean Cluj, http://www.muzeuloctavian goga.ro/expozitii/castelana-de-la-ciucea; „Soția lui Octavian Goga, spionul lui Hitler?", *Historia*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/sotia-lui-octavian-goga-spionul-lui-hitler. Vezi și Heinen, *Legion*, pp. 339–341; referitor la Coselschi, vezi p. 241, pp. 243–245. Legătura cu Coselschi a fost stabilită de Nichifor Crainic în timpul unei călătorii în Italia.

9. *Daily Herald*, 8 ianuarie 1938, citat în Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011784, vol. 7, ff. 63–64; numeroase declarații ale unor legionari de frunte sunt prezentate de Ornea, *The Romanian Extreme Right*, pp. 365–396, care însă îi analizează mai ales pe intelectualii din jurul lui Codreanu și mai puțin pe el însuși.
10. *Curentul*, 15 ianuarie 1938, în Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011784, vol. 7, f. 67.
11. Dylan Riley, *The Civic Foundations of Fascism in Europe. Italy, Spain, and Romania 1870–1945*, Baltimore, 2010, pp. 134–136.
12. Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de Fier. Organizație teroristă de tip fascist*, București, 1975, este prezentarea comunistă oficială; sursele codreniste sunt discutate de Tiberiu Tănase, *Fețele monedei. Mișcarea legionară între 1941 și 1948*,

București, 2010, pp. 39–40 (Constantin Papanace, Ștefan Palaghiță, Șerban Milcoveanu, iar pe lângă aceștia, ca antisemit, Dumitrescu-Borșa, care însă în urma „reeducării“ comuniste a legionarilor l-a defăimat pe Codreanu; totuși, în volumul său *Cal troian* o face mai degrabă într-un mod subînțeles); Oliver Jens Schmitt, „Approaching the Social History of Romanian Fascism. The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period“, *Fascism* 3 (2014), pp. 117–151; Oliver Jens Schmitt, „Wer waren die rumänischen Legionäre? Eine Fallstudie zu faschistischen Kadern im ruralen Umland von Bukarest (1927–1941)“, *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 64 (2016), nr. 3 (iulie), pp. 419–448.

34. COMUNA LEGIONARĂ

1. DANIC, DGP 232/1935, f. 244; Petculescu, *Mișcarea legionară*, pp. 275–277; Conovici, Iliescu, Silvestru, *Țara, legiunea, căpitanul*, pp. 123–124.
2. Scurtu, vol. 4, pp. 132–134.
3. Tudor, *Un an*, pp. 38–47; DANIC, MI-D 2/1936, f. 90 (copii de mineri).
4. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 207.
5. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 391–392; CNSAS, P 007346, vol. 2, ff. 11, 67; Stelian Stănicel, *Lângă Căpitan*, Buenos Aires, 1978, pp. 15–17, 25–27.
6. Schmitt, „Eine mächtige Bewegung“, p. 417.
7. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 100, f. 123; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 21.
8. Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 69; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, f. 132 (extras din registrul donațiilor, în care apar atât Mociorniță, cât și Stelian Popescu); Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 76; *ibid.*, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 73; Stănicel, *Lângă Căpitan*, p. 26.
9. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 192.

35. APROPIAȚII

1. Tudor, *Un an*, pp. 28–34, p. 49: bătrânul general făcea glume pe seama tuturor celor de față; p. 52 (vocea lui Codreanu); p. 59 (lăutarii țigani). DANIC, DGP 102/1933, f. 85: în mai 1934 plănuia o retragere la Brașov sau Piatra Neamț.
2. Ilarion Țiu, *Istoria mișcării legionare: 1944–1968*, Târgoviște, 2012, pp. 205–238; o imagine schițată de un deținut referitoare la presupusul viol al unei țărănci de către Codreanu, *ibid.*, p. 258. CNSAS, I 264316, vol. 3, f. 115; la 15 mai 1948, Dumitrescu a fost condamnat la 20 de ani de temniță grea; datorită dezicerii lui de legionarism și participării la „reeducarea“ legionarilor închiși, în 1963 a fost grațiat și eliberat; a servit Securității ca informator de încredere (*ibid.*, f. 267).
3. Azi, strada Mircea Vulcănescu (n. tr.).
4. CNSAS, P 006495, f. 3 *sqq*.; R 396591, f. 117. E vorba de o notă informativă asupra unei discuții la care au participat Elena Codreanu și Iridenta Moța; zvonul adulterului a fost răspândit și de succesorul lui Codreanu, Horia Sima, în fața Siguranței Statului, într-un moment (vara anului 1940) în care voia să fie primit în guvern;

avea tot interesul să fie considerat corespunzător și, în comparație cu Corneliu Zelea Codreanu, care murise, un conducător mai bun. Vezi documentele la Dana Honciuc Beldiman, *Dosar Horia Sima (1940–1947)*, București, 2007, pp. xxv și 124; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 327; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 143, 153 (locuințele); *ibid.*, pp. 167, 236 (cadoul); Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 340–345; DANIC, IGJ 27/1935, f. 91, f. 110; DGP 11/1937, f. 56; referitor la construirea Casei Verzi, vezi CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 11; lucrările erau supravegheate de Alecu Cantacuzino.

5. DANIC, DGP 102/1933, f. 269; referitor la Nicoleta Nicolescu, vezi CNSAS, P 074681, vol. 1, ff. 5–7.
6. Corneliu Zelea Codreanu, *Însemnări de la Jilava*, München, 2010, p. 46; CNSAS, P 074681, vol. 2, f. 59 (conflict cu Tache Savin); intervenția tatălui ei pentru clarificarea împrejurărilor morții: *ibid.*, f. 131; ff. 90, 136, 140 (activitate clandestină).
7. Codreanu, *Însemnări de la Jilava*, p. 17; Tudor, *Un an*, pp. 74–77.
8. CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 286 (scrisoare din 8 septembrie 1944); aici se menționează și că Eliza făcuse studii, f. 284; Marin, *Prin poarta cea strâmtă*.

36. MUNȚII ȘI MAREA – AXE SPAȚIALE BIOGRAFICE

1. DANIC, DGP 102/1933, ff. 64, 73, 83.
2. Conovici, Iliescu, Silvestru, *Țara, legiunea, căpitanul*, p. 43; Șerban Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu?*, pp. 119–120; DANIC, MI-D 14/1935, f. 80 *sqq.* (cuvântările în stil de predică); Scurtu, vol. 4, pp. 114, 123–124.
3. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 1, ff. 50–55; *Buna Vestire de duminică*, 22 decembrie 1940; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, pp. 120–121; Rebecca Haynes, „Corneliu Zelea Codreanu, the Romanian «New Man»", în: Rebecca Haynes, Martin Rady (eds), *In the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe*, London, 2014, pp. 169–187, aici pp. 176–177.
4. Tudor, *Un an*, p. 62; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, fără numerotarea filelor (raport din 26 septembrie 1937).
5. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 2, f. 254: Codreanu către Cantacuzino, 25 februarie 1937.

37. FRACȚIONISM

1. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 67; CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 87: scrisoarea lui Codreanu către conducătorii legionari referitoare la o pedeapsă disciplinară pentru Nicoleta Nicolescu; *ibid.*, f. 102: procedură împotriva unui legionar vinovat de sustragere la 15 februarie 1935.
2. CNSAS, P 007013, vol. 3, ff. 141–142; f. 148; P 074684, vol. 2, f. 33: conflictul cu Victor Silaghi. S-a ajuns la ridicarea tonului în fața lui Codreanu. Silaghi a amenințat cu părăsirea mișcării. Conflictul s-a atenuat când Silaghi a plecat, pentru studii doctorale, în Italia, unde a intrat sub îndrumarea fasciștilor; *ibid.*, f. 35.
3. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 87; DANIC, MI-D 3/1936, ff. 190–192.

4. Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 189–190.
5. DANIC, DGP 17/1937, ff. 63, 78; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, p. 275.
6. Schmitt, „Zum Kampf, Arbeiter". La sfârşitul lunii decembrie 1937, Codreanu a dispus verificarea muncitorilor nou-veniţi. DANIC, MI-D 14/1937, f. 55.
7. DANIC, DGP 3/1936, f. 168 (cuvântare). CNSAS, P 013999, vol. 2, ff. 61–63: interacţiunile lui Codreanu şi Cantacuzino cu ziaristul Georges Oudard (1889–1971), care s-a aflat în România între 24 februarie şi 18 martie 1938; Cantacuzino spunea despre viitorul dinastiei: „Nici tatăl, nici fiul, nici fratele [...], vom avea un rege român".
8. Armin Heinen, „Wahl-Maschine. Die Legion «Erzengel Michael», die Wahlen 1931–1917 und die Integrationskrise des rumänischen Staates", în: Heinen, Schmitt, *Inszenierte Gegenmacht*, pp. 130–154, aici pp. 148–150; DANIC, DGP 3/1936, f. 181: măsuri disciplinare împotriva lui Bănică Dobre şi a legionarilor agresivi.

38. ICONIZAREA

1. Tudor, *Un an*, 26 (cămaşa bleu); Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 19, circulară din 18 iunie 1937.
2. *Buna Vestire*, 9 iulie 1937.
3. Iordachi, *Faschismus, Charisma und Politik*; Scurtu, vol. 4, pp. 215–217; *Buna Vestire*, pp. 9–12, 17 decembrie 1937; număr comemorativ al publicaţiei *Cuvântul studenţesc* dedicat lui Moţa şi Marin (DANIC, DGP 114/1937, Milcoveanu).
4. *Buna Vestire*, 27 iunie 1937.
5. Ionescu, „Memorii", p. 37; Conovici, Iliescu, Silvestru, *Ţara, legiunea, căpitanul*, pp. 40–42, 48–49, 94–95, 138–139; Papanace, *Stilul legionar*, pp. 62–64, 168–169, 171–173; referitor la ochi, vezi şi Tudor, *Un an*, p. 48; Virgil Gheorghiu, *Memorii*, Oradea, 1999, pp. 448–450; *Buna Vestire*, 3 iulie 1937.
6. „Codreanu vinde" (engl.) (n. tr.).
7. Numeroase exemple la Scurtu, vol. 4.
8. Scurtu, vol. 4, pp. 70–71, 124–125.
9. *L'Écho de Paris*, 27 octombrie 1924; *La Croix*, 28 octombrie 1924; *L'Action française*, 27 iulie 1930; *L'Ouest-Éclair*, 26 ianuarie 1931; *Le Figaro*, 1 aprilie 1934; Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 19.
10. *Hamburger Nachrichten*, 16 martie, 20 martie, 26 martie 1934.
11. *L'Humanité*, 10 aprilie 1934; *L'Intransigeant*, 5 mai 1934; *L'Humanité*, 3 ianuarie, 15 ianuarie, 8 februarie, 24 februarie 1938; *L'Action française*, 17 ianuarie, 19 aprilie, 3 decembrie, 11 decembrie 1938; *Journal des débats*, 6 decembrie 1936; *La Croix*, 26 iunie 1938, 7 decembrie 1938.
12. Gheorghiu, *Memorii*, p. 448; Paul al României, *Carol al II-lea*, Bucureşti, 1991, p. 181; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 58–60.
13. Documentele menţionate în continuare mi-au fost transmise de Dr. Agnieszka Pasieka, de la Viena, căreia îi datorez multe mulţumiri. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 12711, „Polski akademicki związek zbliżenia Międzynarodowego – Liga. Stosunki z Rumunią, 1934–1935", ff. 17–23, ff. 38–39; Konsulat w Czerniocach,

Teczka 408, f. 5 *sqq*. din anul 1930, cuprinzând o caracterizare a lui Codreanu ca antisemit „brutal" care a studiat în Germania, unde a intrat în legătură cu *Hackenkreuzler* (*sic!* – „svasticarii") şi „hitleriştii"; ar fi sprijinit, se mai spunea, cu fonduri de la Vaida-Voevod. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 9182, ff. 161–163, 165–169. Stowarzyszenia Akademickie: Arciszewski a propus în 1935 invitarea lui Nae Ionescu, Grigore Cristescu, Dragoş Protopopescu şi Traian Brăileanu, aşadar a unor intelectuali legionari de frunte. După căderea lui Titulescu, apropierea dintre Polonia şi România a fost urmărită îndeaproape şi de diplomaţia austriacă: Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv, Karton 23, Gesandtschaft Bukarest, rapoarte din 7 iunie 1937, 9 iunie 1937; 29 iunie 1937 (vizita lui Carol II în Polonia). *Buna Vestire* din 8 iunie 1937 vorbeşte despre vizita preşedintelui polon Ignacy Mościcki la Bucureşti, iar ediţia din 29 iunie 1937 relatează despre vizita lui Carol II la Varşovia. Convorbirea cu d'Ormesson, în Archives diplomatiques, Paris, Roumanie, 1930–1940, vol. 171, f. 185.

14. Referitor la legăturile cu Polonia, vezi Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 157, 188; Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 51 (presupusă admiraţie pentru Piłsudski), p. 75 (vilegiatura lui Piłsudski la Mănăstirea Dealu, 1925–1926); se pretinde că noţiunea de „legionar" ar fi fost preluată de Codreanu de la medicul personal polonez al regelui, dr. Lucian Skupiewski. CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 463: în noiembrie 1936, la despărţirea de Alecu Cantacuzino, care pleca în Spania, lângă Codreanu se afla şi ing. Paprocki de la Legaţia Polonă; *Daily Herald*, 8 ianuarie 1938.
15. Numeroase exemple la Roncea, Buzatu, vol. 12 = P 011784, vol. 7, precum şi la Vlad, *Procesele*, vol. 2, aici şi din presa sovietică (p. 52).
16. *Cioclii*, 20 noiembrie 1935.
17. https://www.youtube.com/watch?v=cJhKs9ALi_Q – pe fondul sonor al unui cântec de doliu legionar (accesat la 27 ianuarie 2016).
18. Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări şi manifeste*, München, 1981, p. 287; pe internet sunt disponibile mai multe pagini cu această înregistrare, spre exemplu, https://www.youtube.com/watch?v=5HoaULJiwkQ (accesată la 27 ianuarie 2016).

39. MISTICUL

1. Ion Zelea Codreanu, *O mărturie*, p. 12, în Roncea, Buzatu, vol. 21 = P011784, vol. 13; *ibid.*, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 260 (reîncarnare).
2. Honciuc Beldiman, *Dosar*, f. 12; majoritatea scrierilor autografe ale lui Codreanu se află la CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31–32.
3. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 116–171; interesul pentru supranatural al lui Codreanu este menţionat şi de fostul său coleg de la Mănăstirea Dealu, Petre Pandrea, în *Garda de Fier*, p. 342, care, ce-i drept, nu reprezintă o sursă credibilă.
4. Codreanu, *Însemnări*, p. 45.
5. *Ibid.*, p. 6 *sqq*.
6. *Ibid.*, *Însemnări*, pp. 6–7.
7. *Ibid.*, *Însemnări*, pp. 45–48.

8. Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica șefului de cuib*, ed. a XIII-a, București, 2000, pp. 70–71 (n. tr.).
9. Codreanu, *Însemnări*, p. 17, precum și pp. 24, 38, 44–45.
10. „Garda Patriei" (germ.): organizație paramilitară naționalistă care a activat în Austria interbelică (n. tr.).
11. DANIC, MI-D 3/1936, f. 195.
12. *Buna Vestire*, 26 august 1937, precum și 2 septembrie 1937.
13. Gheorghe Jurgea-Negrilești, *Troica amintirilor. Sub patru regi*, ed. a II-a, București, 2007, pp. 260–261. (Îi mulțumesc lui Michael Metzeltin, Viena, pentru această indicație.) Jovan Dučić, *Rapoarte diplomatice din București (1937–1939)*, București, 1998, pp. 32–37, 170; nu apar informații corespunzătoare la Vadim Guzun, *Comandantul Sablin. Liderul monarhiștilor ruși urmărit de Siguranță și Securitate*, Cluj-Napoca, 2014. Referitor la relațiile româno-iugoslave, vezi și Mihaela Bărbieru, *Relații militare româno-iugoslave în perioada interbelică (1919–1939)*, Craiova, 2011.

40. SCRIITORUL POLITICO-RELIGIOS

1. Corneliu Zelea Codreanu, *Scrisori studențești din închisoarea Văcărești, 9 octombrie 1923–30 martie 1924*, Iași, 1925. Ideologia legionară a fost cercetată pe larg. Pe lângă lucrările de referință, citate deja, ale lui Heinen, Veiga și Iordachi, precum și, mai recent, ale lui Clark, pentru paginile ce urmează sunt relevante și următoarele studii de cercetare comparată a fascismului: Barbu, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives", pp. 383–385; Ernst Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, ed. a IX-a, München, 1984, pp. 223–226; Arnd Bauerkämper, *Der Faschismus in Europa 1918–1945*, Stuttgart, 2006, p. 155; Thomas Schlemmer, Hans Woller (ed.), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München, 2014 – în special articolul lui Emilio Gentile, „Der «neue Mensch» des Faschismus. Reflexionen über ein totalitäres Experiment", pp. 89–106; Robert O. Paxton, *Anatomie des Faschismus*, München, 2006, p. 36, referitor la „mesianismul religios" al lui Codreanu; Michael Mann, *Fascists*, Cambridge, 2004, pp. 265–272; Wolfgang Wippermann, *Faschismus*, Darmstadt, 2009, tratează la pp. 150–154 motivul „cruciatului", dar nu-l pune în relație cu contextul specific ortodox al României; Stanley Payne, *Geschichte des Faschismus*, Wien, 2006, pp. 340–355; Riley, *Civic Foundations*, pp. 137–148.
2. Schmitt, „Heilige Jugend der Legion"; Roland Clark, „Collective Singing in Romanian Fascism", *Cultural and Social History*, 10/2 (2013), pp. 251–271.
3. Banea, *Căpitanul*, pp. 126–131.
4. Codreanu, *Cărticica*, p. 68.
5. Codreanu, *Cărticica*, pp. 69–75.
6. Pandrea, *Garda de Fier*, p. 31 *sqq*.; Codreanu, *Cărticica*, p. 79.
7. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 65; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 217; Scurtu, vol. 4, pp. 212–213.
8. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 168.
9. Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 148.

10. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 317–318.
11. *Ibid.*, pp. 319–324.
12. *Ibid.*, pp. 326–328; Payne, *Geschichte*, p. 344; referitor la dezbaterea privind heterodoxia şi relaţia lui Codreanu cu creştinismul, vezi Mirel Bănică, *Biserica Ortodoxă Română. Stat şi societate în anii '30*, Bucureşti, Iaşi, 2007; Săndulescu, „Taming the spirit“, mai ales pp. 212–213; Mihai Chioveanu, „«Glaubenseiferer», Die Erneuerung der Nation und die Verzauberung der Politik im Rumänien der Zwischenkriegszeit“, în: Heinen, Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts*, pp. 69–88, referitor la cavalerismul de cruciat – p. 86; Re-becca Haynes, „Die Ritualisierung des «Neuen Menschen» – Zwischen Orthodoxie und Alltagskultur“, în: *ibid.*, pp. 89–112, unde se arată că cultul legionar al morţilor nu se afla, în nici un caz, în opoziţie cu tradiţiile ortodoxe; Mihai Chioveanu, „Sacralizing the Nation. The political messianism of the Legion «Archangel Michael»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes?*, pp. 83–94, unde se trimite la consideraţii asemănătoare ale lui Hitler.
13. Chioveanu, „Glaubenseiferer“, p. 86.
14. Roger Griffin, „The Primacy of Culture. The Current Growth (or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies“, *Journal of Contemporary History* , 37 (2002), pp. 21–43; Roger Griffin, „Fascism's New Faces (and New Facelessness) in the «Post-Fascist» Epoch“, în: Roger Griffin, Werner Loh, Andreas Umland (ed.), *Fascism Past and Present, West and East. An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006, pp. 29–67; Roger Griffin, „Exploding the continuum of history: a non-Marxist's Marxist model of fascism's revolutionary dynamics“, în: Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes?*, pp. 27–49; pentru o discuţie în acest sens, vezi Ernst Nolte, „Faschismus – eine palingenetische Form von populistischem Ultranationalismus?“, în: Griffin, Loh, Umland, *Fascism Past and Present*, pp. 161–167; Roger Eatwell, „New Styles of Dictatorship and Leadership in Interwar Europe“, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7/2 (1996), pp. 127–137; Constantin Iordachi, „Comparative Fascist Studies. An introduction“, în: *idem* (ed.), *Comparative Fascist Studies: New Perspectives*, New York, 2010, pp. 1–48; referitor la contextul românesc, vezi Turda, „Conservative Palingenesis“, pp. 437–453.
15. Mihail Polihroniade, „Legiunea în viaţa României“, în: *Buna Vestire*, 27 martie 1937. Observaţii la Ovidiu Pecican, „Fantasme cruciate. Izvoare medievale occidentale ale legionarismului“, în: *idem* (ed.), *România interbelică. Istorie şi istoriografie*, Cluj-Napoca, 2010, pp. 205–208.
16. Radu Harald Dinu, *Faschismus, Religion und Gewalt in Südosteuropa. Die Legion Erzengel Michael und die Ustaša im historischen Vergleich*, Wiesbaden, 2013, pp. 208–217.
17. Schmitt, „Clerul ortodox“; Mihai Chioveanu, „Sacralizing the Nation. The political messianism of the Legion «Archangel Michael»“, în: Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes?*, pp. 83–94, aici p. 88; Mann, *Fascists*, p. 272 (naţionalism proletar).
18. Pentru o discuţie critică, vezi Rebecca Haynes, „Ritualisierung“, pp. 89, 109–112; Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 184–199; Payne, *Geschichte des Faschismus*, p. 345. Pentru reflecţii pe această temă îi mulţumesc lui Konrad Petrovszky, Viena.

19. Mai pronunțat la Chioveanu, „Glaubenseiferer“, p. 87; Ioanid, „Sacralised Politics“; Bănică, *Biserica*, pp. 197–200; Iordachi, „Faschismus, Charisma und Politik“, pp. 104–114; William O. Oldson, „Alibi for prejudice: Eastern Orthodoxy, the Holocaust and Romanian nationalism“, în: *East European Quarterly*, 36/3 (2002), pp. 301–310; o contribuție importantă la Dinu, *Faschismus, Religion und Gewalt*, pp. 226–231, care subliniază caracterul religios. Referitor la dezbaterea din cercetare, vezi studiul clasic al lui Emilio Gentile, *Il culto del littorio. La sacralizzazione della politica nell'Italia fascista*, Roma, 1995; *idem*, *Le religioni della politica fra democratismi e totalitarismi*, Roma, 2001.
20. Scurtu, vol. 4, pp. 155–159, după amintirile lui Mircea Eliade.
21. DANIC, MI-D 1/1938, f. 137.
22. Ornea, *The Romanian Extreme Right*, p. 364; Veiga, *Istoria*, pp. 248–250. Cu privire la Dollfuss, vezi Lucile Dreidemy, *Der Dollfuß-Mythos. Eine Biographie des Posthumen*, Viena, 2014.

41. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ȘI AL PARTIDULUI

1. Scurtu, vol. 4, pp. 128–129; CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 136. Conducerea extinsă era formată din Virgil Ionescu, Nae Ionescu, Grigore Cristescu, colonelul Zăvoianu, Vasile Marin, Ion Moța, Mihail Polihroniade și Alecu Constant. Conducătorii studenților erau Traian Cotigă, Gheorghe Furdui și Victor Dragomirescu, iar șeful Frățiilor de Cruce, Gheorghe Istrate. Pentru organigrama organizației, vezi *ibid.*, ff. 90–101.
2. DANIC, MI-D 3/1936, f. 191: Generalul l-a susținut pe Ion Antoniu, iar Codreanu, pe Gheorghe Furdui, care, la rândul lui, i-a adus în discuție pe Șerban Milcoveanu și Viorel Trifa; CNSAS, I 257486, vol. 2, f.221.
3. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 2, scrisoarea lui Cantacuzino către Codreanu (27 februarie 1937), precum și *ibid.*, ff. 354–355, scrisoarea anterioară a lui Codreanu, din 25 februarie 1937; *ibid.*, pachet 32, vol. 1, f. 17: scrisoare a lui Cantacuzino către Clime (14 septembrie 1937): „O campanie electorală este ca un război. Războiul se pregătește ani de zile cu de toate, iar guvernele indirect încălzesc poporul până strigă toți, spre pildă: «La Sofia!» Campania electorală se pregătește mai dinainte, ca și războiul, ani de zile. Asta am făcut-o cu doctrina noastră și cu cartea lui Corneliu. Propaganda noastră care ne adus [*sic!*] votanți. Să nu confundăm însă votantul cu legionarul și simpatizantul ferm. Votanți sunt turma, iar legionarul, câini ce păzesc turma pe care a pregătit-o și o duce buluc în ziua votului ca să pună ștampila pe • • [simbol electoral, n.a.]“; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 22–23 (asigurare de viață); cu privire la înmormântarea generalului se găsesc materiale ample la CNSAS, I 257486, vol. 1 și 2.
4. Scurtu, vol. 4, pp. 210–211, 237–238; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 100.
5. Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 190.
6. Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, ff. 140–142 (Banat), f. 138; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 371 (București); CNSAS,

I 257486, vol. 3, ff. 87–91; DANIC, MI-D 26/1934, vol. 2, f. 89 (citat), ff. 89–91; DGP 4/1936, f. 58 (pedeapsă corporală); CNSAS, D 009805, vol. 43, f. 350 (intrigi împotriva lui Boldureanu); Scurtu, vol. 4, pp. 237–238; *Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt*, 14 noiembrie 1937 (locuri pe liste).
7. Această reflecție apare la Clark, *Holy legionary youth*, p. 121.
8. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 87: scrisoare a lui Codreanu către conducătorii legionari din 20 februarie 1936; DANIC, IGJ 3/1936, f. 139.
9. Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 181.
10. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 121; DANIC, DGP 102/1933, f. 28; DGP 264/1937, f. 429. Din compartimentul juridic făceau parte Ion Moța, Ion Banea, Victor Silaghi, Gheorghe Clime, Ion Belgea, Alecu Cantacuzino, Traian Cotigă, precum și simpatizanți, de pildă avocatul Radu Budișteanu.
11. CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 37, cu o listă din Caraș datând din noiembrie 1936.
12. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 63–162; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 224; DANIC, IGJ 20/1935, f. 256; MI-D 27/1930, vol. 1, ff. 1–4 și 21: cuvântare la căminul cultural din Iași (martie 1930) despre ruptura traumatică de Cuza, despre procesele legate de căminul cultural și despre excluderea Legiunii din Asociația Studenților Creștini; Scurtu, vol. 4, pp. 129–130; DGP 11/1937, f. 209: o asociație legionară de consum s-a deschis la 3 octombrie 1937 la București.
13. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 37, 149 (Codreanu credea că cercul său intim era infiltrat de agenți – noiembrie 1936); P 011784, vol. 10, f. 237.
14. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 37. Informatorii Prefecturii Poliției Capitalei trebuiau să se anunțe între 18 și 23 iunie 1937, orele 19–21, cei ai Siguranței, pe 24 și 25 iunie, iar cei ai Serviciului Secret al Statului Major, la 26 iunie. Vezi Troncotă, *Mihail Moruzov*, pp. 117–156, în special pp. 150–156.
15. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, f. 351; Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 45; DANIC, DGP 9/1937, f. 1. Cu privire la serviciile de informații românești, vezi Alin Spânu, *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Iași, 2010.
16. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 314, 317.

42. VIOLENȚE ȘI AMENINȚĂRI

1. În 1933 aprobase clar violența – ca mijloc de autoapărare, dar folosind un limbaj agresiv; CNSAS, P 014548, vol. 2, f. 63. În aprilie 1934, violența i se părea, chiar și după asasinarea lui Duca, un mijloc esențial pentru preluarea puterii; DANIC, MI-D 7/1930, f. 303.
2. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 314, 317.
3. Boilă, *Amintiri*, p. 52.
4. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 338–339, 303, 311; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, ff. 71–72. Marinescu l-a rugat pe general să întocmească o listă cu abuzurile poliției.
5. DANIC, DGP 264/1937, f. 433.
6. DANIC, IGJ 40/1937, f. 326.

7. DANIC, DGP 284/1937, f. 141 (steliştii); Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 253.
8. DANIC, MI-D 5/1937, f. 58.
9. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 234–235; vezi scrisoarea de la CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, f. 354.
10. DANIC, IGJ 20/1935, f. 187; MI-D 8/1937, f. 117; DGP 3/1936, f. 181.
11. DANIC, IGJ 29/1935, f. 45; ff. 96, 100, 216.
12. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 332.
13. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 43–44.
14. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 124.
15. DANIC, MI-D 1/1938, f. 4; la sfârşitul lui ianuarie 1938 fuseseră recrutaţi 6 800 de oameni; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 117, 163.
16. DANIC, MI-D 1/1938, f. 83.

43. ESCALADAREA CONFLICTULUI: CĂPITANUL ŞI REGELE

1. DANIC, MI-D 1/1938, f. 129. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 117: în martie 1937, printre ziarişti circula deja zvonul referitor la un milion de adepţi. MI-D 27/1935, f. 25: numai pe aria Direcţiei Regionale a Poliţiei din Cernăuţi, responsabilă pentru Bucovina, poliţia reperase în octombrie 1937 68 000 de membri în 8 656 celule de partid; faţă de august 1937, se înregistra o creştere de circa 12 000 membri; cifrele nu includeau şi Frăţiile de Cruce sau membrii Corpului Muncitoresc Legionar.
2. Schmitt, „Eine mächtige Bewegung“, p. 417. Heinen, „Wahl-Maschine“, p. 135.
3. *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Serie C: 1933–1937*, vol. 6/1, Göttingen, 1981, nr. 38. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 228, 269; Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 256–257, f. 284; DANIC, IGJ 26/1936, f. 198: scrisoarea lui Moţa către Averescu, în care îl face pe mareşal parţial răspunzător pentru defectarea lui Stelescu din Legiune; Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, ff. 80, 99; vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 87–88; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, p. 254; Florin Müller, „Alegerile parlamentare din decembrie 1937, un test al democraţiei româneşti“, în: Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coord.), *Hegemoniile trecutului. Evoluţii româneşti şi europene. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani*, Bucureşti, 2006, pp. 127–137, aici p. 338; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 253: scrisoarea către Vaida, din 23 aprilie 1937, în care Codreanu vorbeşte despre un atentat plănuit de Lupeascǎ; *ibid.*, f. 270 (Goga); ff. 87–89: conflict cu Clime pe problema poziţiei faţă de Vaida-Voevod. DANIC, MI-D 8/1937, f. 124: la sfârşitul lunii martie 1937, Codreanu purta negocieri cu Maniu şi Vaida-Voevod; Maniu cerea o distanţare clară de Vaida-Voevod, ceea ce Codreanu a refuzat; de faţă cu Ioaniţescu, omul de legătură cu Vaida-Voevod, Codreanu a proferat ameninţări la adresa lui Armand Călinescu, spunând despre acesta că este „o mare canalie, care-şi va primi pedeapsa“.

4. Roncea, Buzatu, vol. 13, f. 58 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 11: este vorba de cuziștii Vasile Prelipceanu și Gheorghe Urziceanu.
5. Scurtu, vol. 4, pp. 157–160.
6. Scurtu, vol. 4, pp. 175–176, 178, 180–181, 190–193. DANIC, DGP 4/1936, f. 47: întâlnire a cadrelor în casa lui Nae Ionescu, la începutul lui mai; Ion Moța, în special, s-a exprimat vehement împotriva Elenei Lupescu.
7. Scurtu, vol. 4, p. 201; Călinescu, *Însemnări politice*, f. 306; Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23, 16 aprilie 1936.
8. Scurtu, vol. 4, pp. 212–213.
9. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 223.
10. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 294, precum și Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 173–175.
11. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 331, 6 aprilie 1936: la discuție au luat parte Codreanu, generalul, Horia Codreanu, Vasile Dancu și alți legionari ale căror nume nu sunt menționate.
12. Vezi Schmitt, „Zum Kampf, Arbeiter".
13. Scurtu, vol. 4, pp. 186–187; Carol al II-lea, Regele României, *Însemnări zilnice*, vol. 1, București, 2001, pp. 45–46; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 313–314; Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, f. 166.
14. Boilă, *Amintiri*, pp. 49–50 („Băiete, ai făcut o nemaipomenită imprudență. Prin refuzul dat regelui ți-ai iscălit pedeapsa de moarte"), pp. 133–134 (pentru epitetul dat lui Codreanu, pp. 50, 54); Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 121: cu prilejul unei ședințe a Contenciosului Legionar, în prezența, printre alții, a lui Clime, Moța, Belgea, Alecu Cantacuzino și Cotigă.
15. Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23, raport din 12 aprilie 1937. CNSAS, I 257486, vol. 2, cu numeroase documente pe acest subiect, de exemplu f. 51, unde generalul declară că Legiunea nu e interesată de intervenția în problemele dinastiei, ci de onoare; *ibid.*, f. 52, circulara 67 din 11 aprilie 1937; *ibid.*, f. 56, delegație la Snagov; *ibid.*, f. 57, despre întâlnirea generalului cu Gabriel Marinescu, care a propus să se cadă de acord cu regele; generalul a spus că nu strigă nici „trăiască regele", nici „jos cu regele", fiindcă „tot răul văd că vine de sus"; *ibid.*, ff. 58–59, cuvântarea lui Codreanu. CNSAS, I 257486, vol. 1, f. 25: articol cenzurat din *Frontul*, referitor la întâlnire. DANIC, MI-D 5/1937, ff. 18, 55; *The Times*, 21 aprilie 1937: *Family troubles in Romania*; *Daily Telegraph*, 13 aprilie și 16 aprilie 1937. Printre cei care făceau frondă, potrivit acestei relatări, se numărau cei doi Cantacuzini, Nae Ionescu, I.V. Vojen și Sima Simulescu, care pregăteau o broșură împotriva Elenei Lupescu; vezi și CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 33. Poliția presupunea că Maniu urma să primească un exemplar în avans, iar apoi broșura avea să fie tipărită în Ardeal, sub îngrijirea lui Ion Banea. Țurlea, *Carol al II-lea și camarila*, pp. 293–302: ciocnirile grave dintre cei doi frați din familia regală au afectat-o probabil și pe mama lor, de origine engleză. Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 47–49: despre recepțiile exclusiviste și ceaiurile oferite de Mihai Sturdza și soția sa, Zozo. Iordachi, „Aristocracy".
16. Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23, raport din 16 aprilie 1937; DANIC, MI-D 46/1937, f. 50; Țurlea, *Carol al II-lea*

și Iuliu Maniu, p. 264; Müller, „Alegerile parlamentare", p. 339; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, f. 66 (delegația de solidaritate), f. 69 (dispută cu Iorga); CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 52: circulară din 11 aprilie 1937 în favoarea lui Nicolae; *ibid.*, f. 66: delegație respinsă la reședința lui Nicolae de la Snagov (14 aprilie 1937), din care făceau parte generalul, Clime, Cotigă, Alecu Cantacuzino, Alexandru Vergati, prof. Cristescu, Cristian Tell, avocatul Ștefan Anastasescu și alți câțiva; *ibid.*, f. 57: ședința cercului intern din 12 aprilie.

17. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 298–301; Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania", *Slavonic and East European Review*, 85/1 (2007), pp. 105–134; Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 225, 229: întâlnire cu istoricul în casa de pe Strada Francmasonilor, 22 aprilie 1937.
18. Scurtu, vol. 4, p. 201; Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 39–40; Balta, *Rumänien und die Großmächte*, pp. 52–53; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, p. 129; Müller, „Alegerile parlamentare", pp. 341–342.
19. Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, f. 40; Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, pp. 284–292; DANIC, MI-D 5/1937, f. 55. Manoilescu încercase să împiedice acordul cu Maniu. Vezi un raport al poliției din 28 noiembrie 1937, reprodus la Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie*, Iași, 2009, p. 415. Boilă, *Amintiri*, p. 61.
20. DANIC, DGP 102/1933, f. 105; MI-D 3/1936, ff. 195–198: România ar fi mai slab înzestrată militar decât în 1916 și, în caz de război, Franța nu s-ar grăbi să-i sară în ajutor împotriva Uniunii Sovietice; Scurtu, vol. 4, pp. 188–189: circulară din 30 mai 1936; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 190. Referitor la contextul politic pe plan extern, vezi Alexandru-Murad Mironov, *Vremea încercărilor. Relațiile româno-sovietice*, București, 2013, pp. 155–196, unde se discută acordurile echivoce referitoare la granița de la Nistru (pp. 192–193); surse diplomatice în: Dumitru Preda *et alii*, *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II, *1935–1941*, București, 2003, X–XI; Gabriel Moisa, „Historiography and politics in Communist Romania. Nicolae Titulescu case", *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" – Series Historica*, 52 (2013), pp. 301–317.
21. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 45.
22. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 45; Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P011784, vol. 7, ff. 63–64; *Buna Vestire* din 1 decembrie 1937.
23. DANIC, MI-D 3/1936, ff. 190–192; IGJ 26/1935, f. 209: legionarii au adunat bani pentru o sabie de onoare ce a fost dăruită apărătorului Alcázarului, colonelul Moscardo.
24. Roncea, Buzatu, vol. 13, f. 58 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 50 *sqq*. (funcție de comandă în Spania); Valentin Săndulescu, „Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin", în: *Totalitarian Movements and Political Religions* 8/2 (2007), pp. 259–269.
25. „*The two ministers were naughty, but the Prime Minister was a bloody fool.*" [în engl. în orig. – n. tr.].
26. DANIC, DGP 10/1937, ff. 31–32; Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23: rapoarte din 1 martie 1937, 9 martie 1937

(slujba religioasă de noapte), 16 martie 1937 (comentariul ambasadorului britanic); Ana Maria Marin, *Prin poarta cea strâmtă*.

27. *Buna Vestire*, 29 iunie 1937: „Flacăra Minunii"; Scurtu, vol. 4, pp. 225–226: scrisoarea de adio a lui Moța către părinți și surori: „Așa a voit Dumnezeu [...]. L-am iubit pe Hristos și sunt fericit să mor pentru El"; *ibid.*, pp. 233–234: articol al lui Moța de la Lisabona; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 58: scrisoarea a fost citită în prezența lui Nae Ionescu, Zăvoianu, V. Cristescu, Polihroniade, Vojen și Clime; Ciucanu, *Dreapta*, p. 417; DANIC, DGP 10/1937, ff. 37–41.

44. „SPRE MAREA BIRUINȚĂ LEGIONARĂ"

1. Dučić, *Rapoarte*, p. 74; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, p. 251; Ion Scurtu *et alii* (eds), *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. 5 (1938–1940), București, 2006, p. 183 *sqq*.; comandantul Gărzii Regale îl cunoștea pe Ion Zelea Codreanu din 1916 și era înrudit îndeaproape cu activistul legionar Nuțu Eșanu, reponsabil cu alcătuirea programelor; CNSAS, P 010744, vol. 2, f. 76.
2. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 11; Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, pp. 284–292; Buruiană, *Construind opoziția*, p. 576 și nota 50, referitoare la rolul lui Titulescu în 1933; Ciucanu, *Dreapta*, pp. 415–416; Corneliu Ciucanu, „Nicolae Titulescu și Mișcarea legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică", în: Sorin Liviu Damean *et alii* (eds), *Permanențele Istoriei. Profesorul Corneliu-Mihail Lungu la 70 de ani*, Târgoviște, 2013, pp. 484–512; *Buna Vestire*, 26 noiembrie 1937.
3. *Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt*, 15 octombrie 1937, 14 noiembrie 1937; Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 224–225; Schmitt, „Zum Kampf, Arbeiter", p. 354; DANIC, MI-D 14/1937, f. 23; Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 55–63.
4. DANIC, MI-D 14/1937, ff. 18–19, 24, 28.
5. Pentru previziunile lui Codreanu, vezi CNSAS, P 011784, vol. 10, f. 2. În favoarea guvernului prognoza 35-36% din voturi, în favoarea partidului său 25-27%, a Partidului Național-Țărănesc 16-17%, a Partidului Național Creștin 10-12%, a partidului lui Gh. Brătianu 2-3% și a partidului minorității maghiare 2-3%; pentru raportul poliției, vezi Ciucanu, *Dreapta*, p. 419; pentru calculele lui Codreanu, vezi Dumitrescu-Borșa, *Cal troian*, pp. 232–233. Alegerile din 1937 sunt bine investigate în cercetare: Heinen, *Legion*, pp. 352–356; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 239–248; Radu, *Electoratul*, pp. 90, 211–212; Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc: 1938–1944*, București, 2006, pp. 172–182; Florin Müller, „Alegerile parlamentare", cu privire la critica PNȚ-ului față de cuziști și Goga, pp. 323–324; Haynes, „Reluctant Allies?", p. 120 (Argetoianu); *Buna Vestire*, 23 decembrie 1937.
6. DANIC, DGP 117/1937, ff. 88–103: rapoarte privind starea de spirit, inclusiv din trenuri, unde răsunau cântări legionare, și din cazărmi, unde mai ales ofițerii inferiori simpatizau cu legionarii; în Ardeal, curentul de opinie era clar îndreptat

împotriva guvernului liberal; *ibid.*, f. 112 (zvonuri despre o lovitură de stat); *Almanahul legionar*, în MI-D 14/1937.

7. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 226; Coposu, *File*, p. 32.
8. Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, vol. 1, p. 134; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 248–254.
9. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 199; Boia, *Capcanele*, p. 102.
10. Hillgruber, *Hitler*, p. 15; Jovan Dučić, *Rapoarte diplomatice*, pp. 27–29; *Die Stimme*, 21 ianuarie 1938; Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, vol. 1, p. 135; DANIC, MI-D 10/1937 – cu analize detaliate ale reacţiilor populaţiei evreieşti: ff. 85–87, 90, 118 (enumerarea cafenelelor bucureştene din care evreii răspândeau zvonuri), f. 95 (analiza ambasadorului sovietic), f. 84 (poziţia ambasadei britanice), f. 94 (reclamaţie la trimisul francez Thierry), f. 98 (scepticismul lui Fabricius, atitudinea lui Sola); Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 70–75; DANIC, DGP 17/1937, ff. 98–103 (şocul economic); în mod surprinzător, studiul lui Lilian Zamfiroiu *Relaţii diplomatice româno-italiene, 1918–1940*, Bucureşti, 2011, omite anii 1937–1939.
11. Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 628–633; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 332–334, 342–345.
12. Ciucanu, *Dreapta*, Documente, p. 421, despre o întâlnire întâmplătoare dintre Mihai şi Codreanu la Predeal, la 30 decembrie 1937. De departe cea mai bună analiză a acestor evenimente încâlcite o oferă Haynes, „Reluctant Allies?“, pp. 122–125.
13. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 366; Ciucanu, *Dreapta*, Documente, pp. 422, 436–439; Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 93–102; scrisoarea lui Codreanu către Antonescu din 20 ianuarie 1938 (CNSAS, P 011784, vol. 18, f. 85); Ciucanu, *Dreapta*, pp. 420–422; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 9–15; textele din presă la Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011874, vol. 7, ff. 63–67: într-o discuţie cu presa italiană, le-a oferit maghiarilor „libertate totală“ în cazul loialităţii faţă de statul român; *Banater Deutsche Zeitung*, 18 ianuarie 1928; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 234 (frac; Maniu), p. 233 (probleme disciplinare); Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 41. *La Stampa*, 17 ianuarie 1938 (îi mulţumesc lui Philippe Blasen pentru indicaţie).
14. Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 15; *Akten zur deutschen auswärtigen Politik*, Serie D (1937–1945), vol. 5, Baden-Baden, 1954, nr. 169.
15. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 7–13; Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 15; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 12, circulara 135; Hillgruber, *Hitler*, p. 15; *Banater Deutsche Zeitung*, 8 februarie 1938 (declaraţia lui I.Z. Codreanu).
16. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 42–44.
17. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 370–377.
18. *Banater Deutsche Zeitung*, 9 februarie 1938.
19. Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 93–102; Documents diplomatiques français 1932–1939, 2e série (1936–1939), vol. 8, Paris, 1973, nr. 73, f. 81; o bună analiză a trimisului austriac: Archiv der Republik, Wien, Neues politisches Archiv, Karton 23, Gesandtschaft Bukarest, raport din 11 februarie 1938 (acesta a fost şi ultimul raport al trimisului austriac, a cărui ţară

a fost anexată de Germania național-socialistă); citatul la Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, pp. 340–341.

20. MI-D 1/1938, ff. 9, 13. În iulie 1938, prefectul de Neamț, V. Emilian, a încercat să se reapropie de Codreanu; DANIC, MI-D 10/1937, f. 203.

21. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 254–262, cu o analiză a celor mai importanți factori de politică externă; Heinen, *Legion*, pp. 362–363; Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 41–43; Scurtu, *Carol al II-lea*, pp. 221–229; Hillgruber, *Hitler*, pp. 15–16; Hans-Christian Maner, „Voraussetzungen der autoritären Monarchie in Rumänien", în: Erwin Oberländer *et alii* (eds), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa*, Paderborn ș.a., 2001, pp. 431–469; Florin Müller, „Autoritäre Regime in Rumänien 1938", în: *ibid*., pp. 471–498; Riley, *Civic Foundation*, p. 142; Sorin Arhire, „Guvernul patriarhului Miron Cristea și politica lui față de evrei. Atitudinea Marii Britanii", în: *Apulum* 48/1, (2011), pp. 133–146; *idem*, „Guvernarea Goga–Cuza și «problema evreiască». Percepții britanice", *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 15/1 (2011), pp. 301–319; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 368–377: sursa principală pentru acțiunile din culise; Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, pp. 334–350 (p. 341, citat Carol II, potrivit amintirilor lui Mihai Sturdza); ziarul vienez evreiesc *Die Stimme*, 14 februarie 1938, vehicula exclamația lui Goga „Ai învins, Israele", constatând: „Este o lecție aspră, amară, dar meritată, dată României" (și aici apare confuzia dintre cuziști și legionari, de pildă în afirmația că prefecții ar fi „tovarăși de luptă încercați ai lui Codreanu"); *Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt*, 16 ianuarie 1938 (asocierea dintre PNC și Totul pentru Țară); Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 110–113; Coposu, *File*, pp. 33–34 (citat Maniu). Pentru o discuție în scris referitoare la motivele lui Codreanu, îi mulțumesc lui Constantin Iordachi (scrisoare din 9 februarie 2016). Volumul lui Cristian Vasile Petcu *Guvernarea Miron Cristea*, București, 2009, nu este de mare ajutor. Referitor la dictatura regală în provincie, vezi studiul descriptiv al Danei-Mihaela Păunoiu, *Rezidența regală a ținutului Olt (1938–1940)*, București, 2012.

45. LOVITURA DE STAT A REGELUI

1. DANIC, MI-D 1/1938, f. 4; DANIC, MI-D 2/1936, f. 330 (Carmen Sylva).
2. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 55; Iordachi, *Charisma, Politics and Violence*, pp. 122–123, utilizează amintirile lui Constantin Papanace ca sursă principală pentru a analiza comportarea lui Codreanu și subliniază totodată capacitatea limitată de intervenție a asociațiilor legionare împotriva aparatului de stat.
3. DANIC, MI-D 1/1938, f. 85: raport al informatorilor cu privire la o întrunire a conducătorilor din 19 martie; *ibid*., f. 116: Circulara 140.
4. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 85, 7 (despre Mihai).
5. Public Record Office, Foreign Office 371/22453 (R 2058), ff. 257–260: raportul lui R. Hoare din 24 februarie 1938; îi mulțumesc lui Philipp Blasen pentru transmiterea acestui document.
6. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 53–54 (desființarea gospodăriei din Giulești și vinderea celor 300 de porci crescuți acolo); *ibid*., vol.

14, f. 233: raport din 22 februarie 1938 referitor la convorbirea cu Maniu din 21 februarie, între orele 17–18.25; după aceea, Codreanu a plecat cu Gerota la sediul Legiunii; *ibid.*, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 333, 335, 371; DANIC, MI-D 1/1938, ff. 17, 22; DGP 11/1937, f. 288 (arhiva); s-ar putea ca arhiva partidului să fi fost ascunsă de Clime și Horodniceanu; CNSAS, P 007013, vol. 1, f. 14; arhiva Prietenilor Legiunii a fost, pasămite, ascunsă la Maria Beiu Palade sau la Zoe Sturdza, CNSAS, P 074681, vol. 2, f. 90.

7. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 317, 333, 335.
8. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 1 (zvonuri despre plecarea în Italia: Codreanu ar fi fost invitat de Mussolini, urmând să se adreseze publicului român de la Roma, prin intermediul radioului; de asemenea, plecarea din țară a Căpitanului era pesemne motivată de un motiv strict secret, pe care nu-l cunoștea nimeni); *ibid.*, ff. 7, 321–322, 337–338, 340–341 (Codreanu avertiza că vrea să ajungă la putere doar prin jertfă sângeroasă; prea des se crezuse că biruința vine de la sine; în mișcare intraseră prea mulți oameni, iar acum era timpul să fie supuși unei încercări); Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, p. 191.
9. DANIC, MI-D 1/1938, f. 36: întâlnirea conducătorilor din 28 februarie 1938; Roncea, Buzatu, vol. 21 = P 011784, vol. 13, f. 10; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 388; Țurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală și dictatura legionară*, p. 38 (amenințări).
10. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 61–62.
11. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 318–322, 324, 337–338; ff. 5–6 (în timpul unei vizite la Consumul Legionar din București, Codreanu se arăta optimist; abia ce recomandase post și rugăciune, dar acum dușmanii dădeau înapoi); f. 9 (convorbire cu Virgil Ionescu pe teme de politică externă); f. 10 (la 19 martie, circulau zvonuri despre un guvern Vaida–Goga și despre neînțelegeri între patriarh și ministrul de interne); f. 12 (telegrama); ff. 13–33. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 36, 85, 99, 122, 116, 120; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 24–32; analiză la Haynes, „Reluctant Allies?“, pp. 125–126.
12. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 118, 120; Maner, *Parlamentarismus*, p. 263; Coposu, *File*, pp. 33–37; Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, pp. 368–371; Haynes, „Reluctant Allies?“, p. 126.
13. Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 24–32.
14. DANIC, MI-D 9/1937, f. 4: în iunie 1937, cu ocazia conferinței lui Iorga la Liga Culturală din Iași, studenții legionari i-au pregătit o primire demnă. La 4 septembrie 1937, *Buna Vestire*, ziar apropiat legionarilor, îl numea pe Iorga o „personalitate gigantică“, afirmând că, pentru lectura operei sale, ar fi nevoie de munca mai multor generații de învățați români. Tot astfel, în *Buna Vestire* din 13 august 1937, Valeriu Cârdu îi amintea lui Iorga că, din perspectivă legionară, era „icoana tineretului“. Comparația cu ucenicul vrăjitor a fost făcută de Radu Ioanid („Nicolae Iorga“). Țurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală și dictatura legionară*, pp. 28–33. De curând, a apărut un studiu care analizează admirația lui Iorga pentru Mussolini și pentru fascismul italian: Georgiana Țăranu, *Nicolae Iorga și Italia lui Mussolini. Studii*, Cluj-Napoca, 2015, pp. 59–78.
15. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 83–87; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 24–32; Scurtu, vol. 5, p. 53; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 53 (schimbându-i-se

starea de spirit în jur de 5-6 aprilie, Codreanu a remarcat că regimul va rezista doi-trei ani); Marin, *Prin poarta cea strâmtă*.

16. Scurtu, vol. 5, p. 53; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 32–33; Roncea, Buzatu, vol. 21 = P 011784, vol. 13, ff. 30–53.
17. Scurtu, vol. 5, pp. 54–55; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, pp. 203–204. Nicoleta Nicolescu ar fi împiedicat acest lucru, urmărind mașina poliției.
18. Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 179, 186, 189, 196, 197; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, ff. 13, 25–41, 48–49, 70; Scurtu, vol. 5, p. 53: secretarul lui Iorga i-a relatat ulterior, în arestul comunist, lui Milcoveanu, responsabilul cu studenții legionari, că plângerea lui Iorga împotriva lui Codreanu fusese redactată de ministrul de interne; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, p. 206; Marin, *Prin poarta cea strâmtă* (tuberculoza).
19. Scurtu, vol. 5, p. 63.
20. Scurtu, vol. 5, pp. 57–64, 137; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 44–46; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 288.
21. Rebecca Haynes, *Romanian Policy towards Germany 1936–1940*, Houndsmills–London, 2000, pp. 48–53.
22. Roncea, Buzatu, vol. 7–8 = CNSAS, P 01178, vol. 3, f. 160; referitor la știrea TASS, vezi Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 91, precum și Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, f. 177; *cf.* și vol. 7–8 = CNSAS, P 011784, vol. 3, f. 53–55, 160 (corespondentul TASS, Vladimir Bodrov).
23. Toate textele la Roncea, Buzatu, vol. 12 = P 011784, vol. 7, ff. 112 –126, unde sunt reproduse și articole din *Corriere della Sera*, 25 mai 1938; *Il Popolo d'Italia*, 27 mai 1938; *La Tribuna*, 28 mai 1938; *Völkischer Beobachter*, 25 mai 1938 („Martorii nu găsesc nici o vină la Codreanu"); *ibid.*, 26 mai 1938; *Christian Science*, 24 mai 1938. *Universul*, 26 mai 1938, *Neamul Românesc*, 26 mai 1938, și *Semnalul*, 26 mai 1938, subliniau presupusa independență a justiției. De atitudinea ateistă a lui Codreanu-tatăl își amintea o așa-zisă fostă elevă încă din 1927: Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 92. Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 179, 186, 189, 196, 197. Cu privire la spionajul românesc în legația germană, vezi Roncea, Buzatu vol. 7–8 = CNSAS, P 011784, vol. 3, f. 71 (raport din 13 mai 1938).
24. Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, pp. 79–80. Față de ambasadorul iugoslav, Călinescu a afirmat că are dovezi potrivit cărora Moța ar fi autorul scrierii *Pentru legionari*; Dučić, *Rapoarte*, pp. 106, 170, 179, 200–203; argumente asemănătoare ministrului de interne aducea și Nicolae Iorga în *Neamul Românesc*, 21 mai 1938.
25. Roncea, Buzatu, vol. 6 = P 011784, vol. 1, ff. 365–369 (citatul la f. 369); *ibid.*, vol. 7–8 = CNSAS, P 011784, vol. 3, f. 115 (Elena Codreanu); *ibid.*, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 190–222 (pledoaria procurorului Radu Ionescu). Referitor la tortură, *cf.* Pandrea, *Garda de Fier*, p. 56: pasămite i-a șoptit mamei lui că este bătut ca un hoț de cai.
26. Referitor la Maniu în acest context, vezi Haynes, „Reluctant Allies?", pp. 126–130.

27. Depoziția lui Maniu: Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011784, vol. 7, ff. 148–151, precum și *ibid.*, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 141–152; cuvântarea lui Codreanu: *ibid.*, ff. 83–120; numeroase materiale referitoare la proces: *ibid.*, ff. 128–194.
28. Dučić, *Rapoarte*, pp. 189–193; Scurtu, vol. 5, pp. 83–98, 121–131; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, ff. 332–358; f. 375 (deplângerea de către Codreanu a lașității adepților săi); Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 167–168: documentele secrete pe care le-ar fi difuzat Codreanu erau, după spusele martorilor, cunoscute public; *ibid.*, f. 168: relațiile cu ziarul *Völkischer Beobachter* erau tensionate, după cum admitea corespondentul acestuia la București; *ibid.*, f. 172: presa guvernamentală i-a atacat și pe avocații lui Codreanu, de pildă pe Lizeta Gheorghiu, care a fost catalogată drept agentă a Cominternului.

46. ÎN PĂDUREA DE LA TÂNCĂBEȘTI

1. Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 96–97, 99; Scurtu, vol. 5, pp. 150–152, 155–159 (din amintirile lui Mircea Eliade); Vaida, *Memorii*, vol. 2, pp. 177–178; existența unei înțelegeri este indicată, printre altele, de vizita în închisoare a comandantului jandarmeriei, generalul Bengliu; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 304; *ibid.*, vol. 7–8 = P 10784, vol. 3, ff. 71, 75 (zvonul că Hitler l-ar fi numit pe Codreanu cetățean de onoare al Imperiului German), 153.
2. Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 119–121; DANIC, DGP 11/1937, f. 292: pregătiri pentru un puci la 8 iunie; Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 250–252; *ibid.*, vol. 21 = P 011784, vol. 13, ff. 258–259: apel la liniște, la jumătatea lui iunie 1938, cu trimitere la situația externă și la ura împotriva guvernului; *ibid.*, ff. 262–263: indicațiile din 21 iunie privind „lupta ascetică"; *ibid.*, f. 296: presupusă circulară din 15 iulie pentru ridicarea moralului; vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, ff. 257–262: recursul din iunie; legionarii nu-și făceau iluzii; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 120–121: procesul s-a desfășurat foarte strict; obiecțiile apărării au fost respinse, cu argumentul că este vorba de justiție militară.
3. Scurtu, vol. 5, pp. 138–139; *ibid.*, f. 141, cu privire la scrisoarea lui Codreanu către Vojen din 11 iunie 1938; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 258–281; Ilarion Țiu, *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu*, New York, 2009, pp. 47–65.
4. DANIC, MI-D 4/1922, vol. 1, f. 88 (confirmarea execuțiilor de la Râmnicu Sărat), f. 90 (fuga lui C. Herghelegiu, asupra căruia se deschisese focul); Cristian Troncotă, Alin Spânu, Florin Pintilie, *Documente S.S.I. despre poziția și activitățile politice din România, 6 septembrie 1940–23 august 1944*, vol. 1, București, 2005, pp. 153–158.
5. Martor al evenimentelor și codrenist vehement, Șerban Milcoveanu explică, în lucrarea *Pentru ce a fost asasinat...*, pp. 207–209, arestarea membrilor conducerii din clandestinitate (Gheorghe Furdui, Ion Belgea, Dumitrescu-Borșa) prin trădarea lui Sima; Honciuc Beldiman, *Dosar Horia Sima*, pp. 71–79.
6. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 258–259, 262–263, 296.

7. DANIC, DGP 105/1932 vol. 1, ff. 133, 137 (Maniu), f. 143 (presupusă audiență a lui Antonescu); Scurtu, vol. 5, pp. 153–155; *ibid.*, p. 162: zvon despre un memorandum al lui Antonescu; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, p. 47: comandantul închisorii Râmnicu Sărat ar fi fost un coleg de la școala de ofițeri din perioada petrecută la Botoșani; referitor la experiențele din detenție, *ibid.*, pp. 229–233; Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, f. 227: la începutul lui iunie 1938, Codreanu comunica pasămite prin casierul închisorii; *ibid.*, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5: la Doftana, Codreanu menținea legătura cu cei de afară prin gardieni; mesajele clandestine erau, conform relatării, ascunse în țigarete.
8. Scurtu, vol. 5, pp. 148–149, 164–166 (memorandumul lui Cristescu către rege), pp. 166–167 (foaie volantă împotriva prim-ministrului), pp. 170–171 (metode de tortură), pp. 171–174 (apelul lui Cantacuzino).
9. Scurtu, vol. 5, p. 142; Roncea, Buzatu, vol. 7–8 = CNSAS, P 10784, vol. 3, f. 115; Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, f. 298 (testamentul).
10. Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, ff. 240–248, f. 280; scrisoare către tatăl său, Scurtu, vol. 5, pp. 159–160; scrisoarea de adio la CNSAS, P 011784, vol. 18, f. 96; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 132–135, 137; Ionescu, „Memorii"; Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, ff. 227, 231, 251–252.
11. Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 208, 212, 227, 228, 230, 231, 234–239 (citat: 239), 242, 243, 246, 247, 249; Dietrich Eichholtz, *Deutsche Politik und rumänisches Öl (1938–1941). Eine Studie über Erdölimperialismus*, Leipzig, 2005, pp. 17–21.
12. Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94, ff. 249–250. Raport din 8 octombrie 1938.
13. Hillgruber, *Hitler*, pp. 20–29; Haynes, *Romanian Policy*, pp. 58–60; Sorin Arhire, „Vizita oficială a Regelui Carol al II-lea în Marea Britanie (15–18 noiembrie 1938)", *Apulum* 47 (2010), pp. 383–394.
14. Scurtu, vol. 5, p. 183 *sqq.*; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat...*, pp. 250–251, referitor la o încercare de evadare înscenată (23 noiembrie), cu aportul unui medic militar pe post de agent provocator; Haynes, „Reluctant Allies?", p. 131; Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94, f. 331, raport din 14 noiembrie 1938; DANIC, MI-D 4/1938, vol. 1, ff. 65, 80 (planul liberalilor), 96, 136 (avertizarea cu privire la asasinat).
15. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 401; Scurtu, vol. 5, pp. 196–199 (comunicat, declarațiile polițiștilor implicați din anul 1940); Țiu, *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu*, pp. 35–38.
16. *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Teil I: Aufzeichnungen von 1923–1941*, vol. 6, editate de Jana Richter, München, 2000, pp. 207–214; Haynes, *Romanian Policy*, pp. 58–74; Hillgruber, pp. 30–31; Vaida afirmă, în *Memorii*, vol. 2, pp. 178–179, că Hitler l-ar fi rugat pe Carol II să se poarte blând cu legionarii și că după execuția lui Codreanu s-ar fi înfuriat pe Göring din cauza stabilirii acelei întâlniri cu Carol II, întrucât acesta din urmă și-ar fi încălcat cuvântul dat; reportaj de Gianni Alberti în revista *Lambello* (Torino), 19 decembrie 1938: „Vita, apoteosi e morte di Codreanu, l'apostolo della nuova Romania"; Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 260.

17. Gheorghiu, *Memorii*, p. 457; Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94, f. 341 (raport din 1 decembrie 1938), precum și ff. 365–366 (raport din 7 decembrie 1938); trimisul albanez descria Garda de Fier drept o creație germană, față de care Italia s-ar raporta cu scepticism; *ibid.*, ff. 376–377 (raport din 19 decembrie 1938); Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 264, 275; Documents diplomatiques français, vol. 12, Paris, 1978, nr. 455; Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 150 (Micescu).
18. Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, ff. 288, 292, 296 (refuzul predării trupului neînsuflețit, zvonurile referitoare la o înscenare), ff. 294–296 (presupusa fugă a lui Codreanu, împreună cu Antonescu, în Germania), f. 322 (alte zvonuri din aprilie 1939); *ibid.*, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 68; CNSAS, P 10744, vol. 2, file nenumerotate: scrisoarea adresată de Ion Codreanu mamei sale, Eliza, din închisoarea de la Caransebeș, 24 decembrie 1938; DANIC, IGJ 5/1938, ff. 47–49; MI-D 4/1938: raport privind reacția populației în nou-creatul ținut administrativ Dunărea de Jos; *L'Action française*, 3 și 11 decembrie 1938; *Le Figaro*, 11 și 13 decembrie 1938; *La Croix*, 7 decembrie 1938; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 292 (presupusă circulară din Trieste); CNSAS, P 10744, vol. 1, ff. 117, 135 (rapoarte de la Huși); *România*, 11 decembrie 1938; *Universul*, 3 ianuarie 1939; interviul ministrului de interne în *Paris Soir*, 23 februarie 1939: „La Garde de Fer a disparu à jamais". Ionescu, „Memorii"; Ilie-Vlad Sturdza relatează, în volumul *Pribeag printr-un secol nebun*, București, 2002, p. 18, că părinții lui au izbucnit în lacrimi și că, după difuzarea știrii, la radio s-a transmis muzică de dans; scrisorile lui Mihail Sturdza în Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, ff. 120–124; DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, ff. 126–132: clacarea multor legionari la interogatorii, conflicte interne, deziceri publice; *România*, 11 decembrie 1938: Nae Ionescu, preoții; *Universul*, 3 ianuarie 1939; *Timpul*, 5 ianuarie 1939.

UN CULT EFEMER ȘI O TĂCERE ÎNDELUNGATĂ

1. Referitor la trupul neînsuflețit al conducătorului, vezi studiul lui Sergio Luzzatto *Il Duce. Das Leben nach dem Tod*, Frankfurt am Main, 2008 (datorez această indicație Marinei Cattaruzza).
2. Exhumarea: reportaje în *Il popolo d'Italia*, 27 noiembrie, 28 noiembrie și 1 decembrie 1940, precum și în *Giornale d'Italia*, 28 noiembrie și 1 decembrie 1940; Scurtu, vol. 6, pp. 230–249 (actul de stat de la 8 noiembrie), pp. 257–258 (conflictul dintre Sima și Ion Zelea Codreanu), pp. 275–290 (seria de asasinate săvârșite de legionari); cortegiul funebru a fost prezentat într-un jurnal cinematografic german: https://www.youtube.com/watch?v=kFRxIP9ximc (accesat la 30 martie 2016); Iordachi, „Charisma, religion, and ideology", pp. 40–41.
3. Numeroase materiale privind familia Codreanu se găsesc la CNSAS, P 10744, vol. 1–2; vol. 2, f. 137: scrisoarea lui Ion Zelea Codreanu; vol. 2, ff. 159, 300–320: protocoale de supraveghere detaliate, vara lui 1941; *ibid.*, ff. 328–329, 385: înmormântarea bătrânului Codreanu. CNSAS, I 235077, f. 33; *ibid.*, I 259142, f. 13: scrisoare de protest a Elizei către ministrul de interne împotriva arestării Elenei

şi Iridentei (14 martie 1945); Eliza Codreanu nega că familia ar fi folosit vreodată violența, „iar pentru înfierarea fărădelegilor comise de bandele simiste, a fost persecutată, culminând prin arestarea soţului meu, a ginerelui meu şi a copiilor mei direct de către Horia Sima în noiembrie 1940". Ion Zelea Codreanu a redactat, în 1941, broşura *O mărturie*, în care îl ataca vehement pe Sima şi căuta să se distanţeze de dictatura legionară: Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 77, 82, 100; CNSAS, I 10744, vol. 2, ff. 342–349; citatul în *Acțiunea*, 4 martie 1941.

4. CNSAS, I 235077, ff. 12–13, 25: decizia Securității de impunere a domiciliului forțat, 29 martie 1955 („cu toate că nu există fapte justițiabile împotriva sus-numitei, trebuie ţinut seama că ELENA CODREANU este soţia lui CORNELIU ZELEA CODREANU, fost conducătorul [sic!] organizației legionare din ţara noastră, care a trăit sub influenţa acestuia şi a altor conducători legionari şi că oricând, fiind liberă, ar putea să fie folosită de elemente legionare spre a întreprinde vreo acţiune împotriva regimului democrat popular din ţara noastră şi, în consecinţă, trebuie luate măsuri pentru izolarea ei de societate"); CNSAS, I 400741, f. 1; CNSAS, R 396591, ff. 76, 79; CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 286: scrisoarea Elizei Codreanu către Vartolomeu Stănescu, 6 septembrie 1944; referitor la Decebal Codreanu, CNSAS, I 235128, ff. 1–3, 7, precum şi I 235111, vol. 2, ff. 25, 48, 95, 182, 221–223; referitor la Cătălin, CNSAS, I 548891, ff. 58–60 (nota-sinteză a agentului „Codin", 30 septembrie 1978).
5. CNSAS, I 235111, vol. 2, ff. 221, 8, 58; Boia, în *Capcanele istoriei*, vorbeşte pe larg despre biografiile întortocheate ale unor intelectuali importanți; Alina Tudor, „Legionarism şi comunism. Un mariaj imposibil?", *Arhivele Totalitarismului*, 26/27 (2000), pp. 148–155; Stefano Bottoni, „Reassessing the Communist Takeover in Romania", *East European Politics and Societies*, 24/1 (2010), pp. 59–89.
6. Un material bogat, dar problematic, pentru o istorie a Codrenilor după 1938/1944 este oferit de actele proceselor şi de dosarele de urmărire întocmite de Securitate, mai ales în CNSAS, P 006495, P 079938, vol. 1–3, P 010744, vol. 1–2, P 006151, vol. 113, I 261169, vol. 1–2; I 369345, I 235077, I 235128, I 235111, vol. 1–4 (vol. 1, f. 64: în iunie 1976, Decebal Codreanu recita pe dinafară fraze întregi din discursurile lui Ceauşescu; vol. 2, f. 244: poezie despre Mao); pe larg despre Codreni după 1938 la Ţiu, *The Legionary Movement*; citatul Iridentei la CNSAS, R 396591, f. 89; raportul din 1988: CNSAS, I 548891, ff. 208–209, *cf.* ff. 61–62 referitor la profesii şi f. 31 referitor la biografia lui Cătălin.
7. Referitor la Legiune după 1944, vezi Ţiu, *Istoria mişcării legionare 1944–1968*, precum şi Tănase, *Fețele monedei. Mişcarea legionară între 1941 şi 1948*; cea mai cuprinzătoare cercetare a neolegionarismului a fost întreprinsă de Cecilie Endresen, „«The Legionaries rise!». The Neo-Legionary Movement in Post-Communist Romania", *Südost-Forschungen*, 69/70 (2010/2011), pp. 284–317; vezi şi James Frusetta, Anca Glont, „Interwar fascism and the post-1989 radical right: Ideology, opportunism and historical legacy in Bulgaria and Romania", *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (2009), pp. 551–571, 564–565, referitor la legionarism şi la partidul ultranaționalist al lui Corneliu Vadim Tudor,

România Mare, precum și la folosirea propagandei legionare de către Gigi Becali; Paul E. Sum, „The radical right in Romania: Political party evolution and the distancing of Romania from Europe", *Communist and Post-Communist Studies*, 43 (2010), pp. 19–29; interpretarea oficială din perioada comunistă este expusă la Fătu, Spălățelu, *Die Eiserne Garde. Terrororganisation faschistischen Typs*, București, 1975; Stefan Both, Mircea Merticariu, „Ce controverse aduce «legea antilegionară». Petre Țuțea, părintele Iustin Pârvu și Radu Gyr, în pericol să dispară din memoria națională", *Adevărul* online, 12 august 2015: http://adevarul.ro/locale/timisoara/ce-controverse-aduce-legea-antilegionara-petre-Tutea-parintele-iustin-parvu-radu-gyr-pericol-dispara-memoria-nationala-1_55c9f988f5eaafab2c713ad5/index.html (accesat la 12 iulie 2017); Mariana Iancu, „Secretele din dosarul lui Arsenie Boca de la Securitate. Căsătoria cu maica Zamfira și legăturile legionare ale «pictorului mic burghez fără loc de muncă»", *Adevărul* online, 9 februarie 2016: http://adevarul.ro/locale/constanta/secretele-dosarul-arsenie-boca-securitate-casatoria-maica-zamfira-legaturile-legionare-pictorului-mic-burghez-loc-munca-1_56b8ca595ab6550cb895477c/index.html (accesat la 27 iulie 2017); înregistrarea „De ziua Părintelui Justin, 92 de ani, 10 februarie 2011": https://www.youtube.com/watch?v=LPjkEtCzp-Y (accesat la 27 iulie 2017); icoane se pot găsi pe Internet, pe site-uri neolegionare – vezi, de pildă, „Mărturisitorul Corneliu Zelea Codreanu – Semne minunate după moarte despre sfințenia sa", *Flamura Verde*, 5 decembrie 2011: https://flamuraverde.wordpress.com/tag/corneliu-zelea-codreanu, precum și http://www.apologeticum.ro/2012/11/30-noiembrie-74-de-ani-de-la-martiriul-capitanului-corneliu-zelea-codreanu-apostol-si-mucenic-al-neamului-romanesc-testamentul-sau/ (accesate la 28 iulie 2017); vezi studiul fundamental al lui William Totok și Elena-Irina Macovei, *Între mit și bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutului, Ion Gavrilă Ogoranu și rezistența armată anticomunistă din România*, Iași, 2016.

ÎNCERCARE DE INTERPRETARE

1. Interpretări: Ernst Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, pp. 223–226 (citatul la p. 226); Haynes, „Corneliu Zelea Codreanu, the Romanian «New Man»"; Ioanid, „Sacralised Politics"; Cristian Sandache, *Istorie și biografie. Corneliu Zelea Codreanu*, București, 2011, p. 53; *idem*, *Îngerii căzuți. O istorie a extremei drepte din România*, București, 2010 (ambele sunt cărți cu o tendință revizionistă).
2. Gentile, *Il culto del littorio*; *idem*, *Le religioni della politica*.
3. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 34, 155.
4. CNSAS, P 011784, vol. 10, f. 107.
5. Lucian Nastasă, Andrea Varga (eds), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare: Țiganii din România (1919–1944)*, Cluj, 2001.
6. Dinu, *Faschismus, Religion und Gewalt in Südosteuropa*; Heinen, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*.
7. Vera Shevzov, *Russian Orthodoxy on the Eve of Revolution*, Oxford, 2004.

1. În această postfață nu voi mai indica bibliografia citată deja în note.
2. Traduceri românești ale unor articole ale autorului: „«Un puternic curent» la sate: mecanismele mobilizării politice ale mișcării legionare în lumea rurală, 1933–1937", *Revista Arhivelor* 1 (2011), pp. 153–178; „Sfântă tinerețe legionară. Cântecul ca mijloc și esență a mobilizării politice de extremă dreaptă în România interbelică", *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 163–184; „Clerul ortodox și extrema dreaptă în România interbelică", *Archiva Moldaviae* 8 (2016), pp. 95–115.
3. Oliver Jens Schmitt, „Approaching the Social History of Romanian Fascism. The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period", *Fascism* 3 (2014), pp. 117–151; „Wer waren die rumänischen Faschisten? Eine Fallstudie zu legionären Kadern in Südostrumänien 1927–1941", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 64/3 (2016), pp. 419–448; de curând a apărut un volum coordonat de Sorin Radu și de mine: *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Newcastle upon Tyne, 2017.
4. Alessandra Tarquini, *Storia della cultura fascista*, Bologna, 2011.
5. Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael" in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
6. Din bogata bibliografie: Ian Kershaw, *Hitler*, 2 vol., München, 2002, vol. 1, pp. 23–28; François Dosse, *Le pari biographique. Écrire une vie*, Paris, 2005.

BIBLIOGRAFIE

Documente de arhivă

Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23.
Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940.
Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond D 006147; D 11599; D 15188; D 16600; D 19306; D 19733.
——, Fond I 211932; I 235077; I 235111; I 235128; I 257486; I 259142; I 261169; I 262411; I 264316; I 369345; I 400741; I 498423; I 548891.
——, Fond P 13; P 006151; P 006495; P 007013; P 007346; P 10744; P 011784; P 013027; P 013999; P 016678; P 074681; P 074684; P 079938.
——, Fond R 396591.
——, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe.
Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fond 680, Inspectoratul regional de poliție al Basarabiei, dosar 3433.
Arhivele Militare Pitești, Fond Mănăstirea Dealu, Dosar 2/1912; 4/1913; 11/1915; 14/1915.
Arhivele Statului Iași, Fond Universitatea A.I. Cuza 651/1–2; 656/1900–1901; 675, 135; 688/1904; 925/1920; 948/1921; 1085/1925; 1087/1925.
Direcția Arhive Naționale Istorice Centrale, Fond Direcția Generală a Poliției (DGP); 16/1923; 49/1924; 49, 51/1925; 18/1926; 159/1928; 4/1929; 8, 105/1932; 7, 101–103, 113, 116/1933; 42, 232/1935; 3–4, 284/1936; 9–11, 17, 114, 264, 284/1937.
——, Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ) 14, 19/1932; 9–10/1933; 8, 20, 27–29/1935; 3, 26, 284/1936; 11, 40/1937; 5/1938.
——, Fond Ministerul de Interne (MI-D) 4/1922; 2/1923; 1/1925; 2–3, 5/1926; 9/1927; 2, 7, 9, 13, 27/1930; 7/1931; 1/1932; 4, 9–11, 15-17, 36/1933; 26/1934; 5, 22, 27/1935; 2–3/1936; 5, 8, 10, 14/1937; 1, 4/1938.
Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 12711, „Polski akademicki związek zbliżenia Międzynarodowego – Liga. Stosunki z Rumunią, 1934–1935"; Konsulat w Czerniowcach, teczka 408.
Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94.
Public Record Office, Foreign Office 371/22453 (R 2058).

Surse primare publicate

* * *, *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945*, seria C (1933–1937), Göttingen, 1981; seria D (1937–1945), Baden-Baden, 1954.

* * *, *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. 2, *Desfășurarea răscoalei; A. Moldova*, București, 1983.
* * *, *Documents diplomatiques français 1932–1939*, 2e série (1936–1939), vol. 8, Paris, 1973.
* * *, *Maglavit-Dolj (Satul minunilor). Ciobanul Petre Gh. Lupu vorbește în mai multe vineri cu Dumnezeu. Minuni ce-au urmat apariției Dumnezeești. Pelerinajul dela locul sfânt. Apariția Diavolului. Ce va deveni Maglavitul*, Editura N. Bădescu, f.a.
* * *, *Sfântul Petrache ciobanul dela Maglavit. Cuvânt scris de un pios creștin*, Craiova, f.a.
Banea, Ion, *Cauzele Mișcării din Maramureș*, Iași, 1930.
——, *Căpitanul*, ed. a III-a, Sibiu, f.a.
Bobin, Nicolae (preot), *Minunile dela Maglavit. Convorbirile cu Dumnezeu ale lui Petrache Gh. I. Preda Lupu din comuna Maglavit-Dolj*, 1935.
Boilă, Zaharia, *Amintiri și considerații asupra mișcării legionare*, Cluj-Napoca, 2002.
Bucur, Bogdan, *Jean Pangal. Documente inedite 1932–1934*, București, 2016.
Cantacuzino, Alexandru, *Între lumea legionară și lumea comunistă*, București, 1935.
Carol al II-lea, Regele României, *Însemnări zilnice*, București, 2001.
Călinescu, Armand, *Însemnări politice*, București, 1990.
Căzan, Ștefan D.M., *Reconvertirea dela Maglavit a unui fost sectant*, Râmnicu Vâlcea, 1935.
Codreanu, Corneliu Zelea, *Cărticica șefului de cuib*, ed. a XIII-a, București, 2000.
——, *Circulări și manifeste*, München, 1981.
——, „Din programul legiunii Arh. Mihail (Garda de fer). Principii călăuzitoare“, *Garda Basarabiei*, anul I, nr. 3–4 (15 septembrie 1932).
——, *Însemnări de la Jilava. Martiriul Fondatorului Mișcării Legionare*, München, 2010 (reproducere în facsimil a ediției de la Linz, 1951).
——, *Pentru legionari*, ed. a IX-a, București, 1999.
——, *Scrisori studențești din închisoarea Văcărești, 9 octombrie 1923–30 martie 1924*, Iași, 1925.
Codreanu, Ion Zelea, *O mărturie*, București, 1941.
——, *Pentru ordine, muncă și dreptate*, Huși, 1920.
Conovici, Mariana, Silvia Iliescu, Octavian Silivestru (eds), *Țara, legiunea, Căpitanul. Mișcarea legionară în documente de istorie orală*, București, 2008.
Coposu, Corneliu, *File dintr-un jurnal interzis*, ed. îngrijită de Doina Alexandru, București, 2014.
Cristescu, Demetriu (preot), *Scurte lămuriri asupra minunii dela Maglavit*, Râmnicu Vâlcea, Tipografia „Episcopul Vartolomeu“, 1935.
Cuza, Alexandru Constantin, *Călăuza bunilor Români*, ed. a III-a, Iași, 1927.
——, „Ce sunt grevele“, în: *Unirea*, 24 martie 1920.
——, *Ce-i Alcoolismul?*, Jassy, 1897.
——, *Doctrina naționalistă creștină. Introducere. Cuzismul. Definiție, teze, antiteze. Sinteza*, Iași, 1928.
——, *Învățătura lui Iisus, judaismul și teologia creștină*, Iași, 1925.
David, Louise, Ion Mării, *À Grenoble. Sur les traces du capitaine*, Madrid, 1971.

Drăgănescu, Mihail, *Minunea de la Maglavit: viziunea ciobanului Petrache Lupu, omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Craiova, 1936.
Dučić, Jovan, *Rapoarte diplomatice din București (1937–1939)*, București, 1998.
Dumitrescu-Borșa, Ion, *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, București, 2003.
Esser, Hermann, *Die jüdische Weltpest: Kann ein Jude Staatsbürger sein?*, München, 1927.
Gheorghiu, Virgil, *Memorii*, Oradea, 1999.
Goebbels, Joseph, *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, editate de Jana Richter, München, 2000.
Guzun, Vadim (ed.), *Comandorul Sablin. Liderul monarhiștilor ruși urmărit de Siguranță și Securitate*, Cluj-Napoca, 2014.
Honciuc Beldiman, Dana, *Dosar Horia Sima (1940–1947)*, București, 2007.
Ionescu, Virgil, „Memorii“, *Pământul strămoșesc*, serie nouă, nr. 5/1979, Buenos Aires.
Jurgea-Negrilești, Gheorghe, *Troica amintirilor. Sub patru regi*, ed. a II-a, București, 2007.
Marin, Ana Maria, *Prin poarta cea strâmtă*, Timișoara, 1993.
Milcoveanu, Șerban, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu? 30 noiembrie 1938*, 2 vol., București, 1998.
Moța, Ion, *Cranii de lemn. Articolele, 1922–1936*, 1940, reeditare București, 2007.
Nastasă, Lucian (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919–1939): mărturii documentare*, Cluj-Napoca, 2011.
Nastasă, Lucian, Andrea Varga (ed.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare: Țiganii din România (1919–1944)*, Cluj, 2001.
Pandrea, Petre, *Garda de Fier*, București, 2001.
Papanace, Constantin, *Stilul legionar de luptă*, București, 2004.
Parhon, Constantin, Demetru Paulian, Ștefan Irimescu, Ilie Cristea, *„Minunea“ dela Maglavit*, Liga contra prejudecăților, București, 1935.
Paul al României, *Carol al II-lea. Rege al României*, București, 1991.
Polihroniade, Mihail, „Legiunea în viața României“, *Buna Vestire*, 27 martie 1937.
Popa, Vasile, *Minunile dela Maglavit (Dolj). Omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Focșani, 1935.
Preda, Dumitru (coord.), *Relațiile româno-sovietice. Documente*, 2 vol., București, 1999–2003.
Randa, Alexander, *Lebende Kreuze*, München, 1979.
Roncea, Victor, Gheorghe Buzatu, *Documente din arhiva Corneliu Zelea Codreanu*, 27 vol., Iași, 2012.
Rosenberg, Alfred, *Die Tagebücher von 1934 bis 1944*, editate de Jürgen Matthäus și Frank Bajohr, Frankfurt am Main, 2015.
Rosetti, Radu, *Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe*, pref. de Neagu Djuvara, București, 2013.
Sava, Ion, *Pericolul satanei*, București, 1924.
Scurtu, Ioan (coord.) *et alii*, *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție / Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, 7 vol., București, 2000–2009.

Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935–1944*, București, 2005.
Stănicel, Stelian, *Lângă Căpitan*, Buenos Aires, 1978.
Sturdza, Ilie Vlad, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea Străină*, București, 2002.
Troncotă, Cristian, Alin Spânu, Florin Pintilie, *Documente S.S.I. despre poziția și activitățile politice din România, 6 septembrie 1940 –23 august 1944*, București, 2005.
Tudor, Ilie, *Un an lângă Căpitan*, ed. a III-a, București, 2009.
Vaida-Voevod, Alexandru, *Memorii*, Cluj-Napoca, 2002.

Periodice

Acțiunea
Adevărul
Alarma
Apărarea Națională
Arader Zeitung
Arbeiter-Zeitung
Aurora
Axa
Banater Deutsche Zeitung
Berliner Illustrierte Nachrichten
Bozener Alpenzeitung
Buna Vestire
Cioclii
Corriere della Sera
Cruciada Românismului
Cuvântul
Cuvântul studențesc
Daily Herald
Daily Telegraph
Die Stimme
Dimineața
Dreptatea
Facla
Frontul
Garda
Garda Moldovei
Glasul Bucovinei
Glasul strămoșesc
Hamburger Nachrichten
Il Giornale d'Italia
Il Lambello
Il Popolo d'Italia
Journal des débats
L'Action française
L'Écho de Paris
L'Humanité
L'Intransigeant
La Croix
La Stampa
La Tribuna
Le Figaro
Lumea Românească
Manchester Guardian
Naționalistul
Neamul Românesc
Neue Freie Presse
Opinia
Paris-Soir
Pământul strămoșesc
Porunca vremii
Reichspost
România creștină
Seara
Semnalul
Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt
Tempo
The Times
Time and Tide
Timpul
Unirea
Universul
Vestul României
Viitorul
Völkischer Beobachter
Wiener Zeitung
Zorile

Surse secundare

Achim, Viorel, *The Roma in Romanian History*, București, 2004.
Aly, Götz, *Unser Kampf: 1968*, Frankfurt am Main, 2008.
Andriescu-Bogdan, Nicolai, *Orașul Iași*, 1913–1915, reeditare Iași, 2008.
Arhire, Sorin, „Guvernarea Goga-Cuza și «problema evreiască». Percepții britanice", *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 15/1 (2011).
——, „Guvernul patriarhului Miron Cristea și politica lui față de evrei. Atitudinea Marii Britanii", *Apulum* 48/1 (2011).
——, „Vizita oficială a Regelui Carol al II-lea în Marea Britanie (15–18 noiembrie 1938)", *Apulum* 47 (2010).
Balta, Sebastian, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940–1944)*, Stuttgart, 2005.
Barbu, Zeev, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania", în: Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Petter Myklebust (eds), *Who were the Fascists?*, Bergen, Oslo, Tromsö, 1980.
Bauerkämper, Arnd, *Der Faschismus in Europa 1918–1945*, Stuttgart, 2006.
Bădărău, Dan, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 2007.
Bănică, Mirel, *Biserica Ortodoxă Română. Stat și societate în anii '30*, București, Iași, 2007.
Bărbieru, Mihaela, *Relații militare româno-iugoslave în perioada interbelică (1919–1939)*, Craiova, 2011.
Bărbulescu, Constantin, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, București, 2015.
Beer, Klaus, *Zur Entwicklung des Parteien- und Parlamentssystems in Rumänien 1928–1933*, Frankfurt am Main, Bern, 1983.
Binder-Iijima, Edda, *Die Institutionalisierung der rumänischen Monarchie unter Carol I. 1866–1881*, München, 2003.
Boia, Lucian, *Capcanele istoriei: elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, ed. a II-a, București, 2012.
——, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997.
——, *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*, București, 2014.
Botoșineanu, Cătălin, „Demisia în spațiul universitar ieșean. Cazul profesorilor Facultății de Drept din anul 1925", *Archiva Moldaviae*, 3 (2011).
Bottoni, Stefano, „Reassessing the Communist Takeover in Romania", *East European Politics and Societies*, 24/1 (2010).
Bowd, Gavin, „Charles Maurras et la Roumanie", *Studii și materiale de istorie contemporană*, 13 (2014).
Bozdoghină, Horia, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească*, București, 2012.
——, *Partidul Naționalist-Democrat în viața politică a României*, Sibiu, 2007.
Brătescu, Liviu, *România la răscruce. Anul 1866*, Iași, 2014.
Bruja, Radu-Florian, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgoviște, 2012.
——, „Ștefan cel Mare în imagologia legionară", *Codrul Cosminului*, 10 (2004).
——, „Traian Brăileanu – life marks of a legionary ideologist", *Valahian Journal of Historical Studies*, 11 (2009).

Buruiană, Ovidiu, *Construind opoziția. Istoria politică a Partidului Național Liberal între anii 1927 și 1933*, Iași, 2013.
——, *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, Iași, 2013.
——, „Tendințe și evoluții în viața politică“, în: Gheorghe Iacob (ed.), *Iași – memoria unei capitale*, Iași, 2008.
Butaru, Lucian T., *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România, până la al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2010.
Chioveanu, Mihai, „«Glaubenseiferer». Die Erneuerung der Nation und die Verzauberung der Politik im Rumänien der Zwischenkriegszeit“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, „Sacralizing the Nation. The political messianism of the Legion «Archangel Michael»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveaux Consensus“ et Religion Politique en Europe Centrale*, Paris, 2010.
Chiper, Mihai, *O societate în căutarea onoarei. Duel și masculinitate în România (1859–1914)*, Iași, 2012.
Chivulescu, Nicolae, *Armand Călinescu, Om de stat și conducător de țară*, București, f. a.
Cioroianu, Adrian (ed.), *Comuniști înainte de comunism: procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*, București, 2014.
Ciucanu, Corneliu, *Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie*, Iași, 2009.
——, „Nicolae Titulescu și Mișcarea legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică“, în: Lucian Dindirică, Marusia Cîrstea, Mihaela Damean, Sorin Liviu Damean (coord.), *Permanențele istoriei. Profesorul Corneliu-Mihail Lungu la 70 de ani*, Târgoviște, 2013.
Clark, Roland, „Anti-Masonry as political protest: fascists and Freemasons in interwar Romania“, *Patterns of Prejudice*, 46/1 (2012).
——, „Claiming Ethnic Privilege: Aromanian Immigrants and Romanian Fascist Politics“, *Contemporary European History*, 24/1 (2015).
——, „Collective Singing in Romanian Fascism“, *Cultural and Social History*, 10/2 (2013).
——, „Conflict and Everyday Life at the Legionary Cultural Centre in Iași (1924–1938)“, *Archiva Moldaviae*, 3 (2011).
——, *Holy Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania*, Ithaca–London, 2015.
—— „Nationalism and Orthodoxy. Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania“, *Nationalities Papers*, 40/1 (2012).
Cușco Andrei, Victor Taki, *Bessarabia v sostave Rossiiskoi imperii, 1812–1817*, Moscova, 2012.
Deletant, Dennis, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–1944*, London, 2006.
Dinu, Radu Harald, „Antisemitismus als soziale Praxis“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.

——, *Faschismus, Religion und Gewalt in Südosteuropa. Die Legion Erzengel Michael und die Ustaša im historischen Vergleich*, Wiesbaden, 2013.
Dobrincu, Dorin, *et alii* (eds), *Cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța (26–28 iunie 1940): între neputință și iresponsabilitate – o perspectivă românească*, București, 2010.
Dosse, François, *Le pari biographique. Écrire une vie*, Paris, 2005.
Dreidemy, Lucile, *Der Dollfuß-Mythos. Eine Biographie des Posthumen*, Viena, 2014.
Dungaciu, Dan, *Elita interbelică. Sociologia românească în context european*, București, 2011.
Eatwell, Roger, „New Styles of Dictatorship and Leadership in Interwar Europe", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7/2 (1996).
Eichholtz, Dietrich, *Deutsche Politik und rumänisches Öl (1938–1941). Eine Studie über Erdölimperialismus*, Leipzig, 2005.
Eidelberg, Philipp G., *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907: Origins of a Modern Jacquerie*, Leiden, 1974.
Enache, George, „Episcopul Vartolomeu Stănescu, promotor al «creștinismului social» în România interbelică (I)", *Anuarul Institutului de istorie „A.D. Xenopol"*, 50 (2013).
Endresen, Cecilie, „«The Legionaries rise!». The Neo-Legionary Movement in Post-Communist Romania", *Südost-Forschungen*, 69/70 (2010/2011).
Fătu, Mihai, Ion Spălățelu, *Garda de Fier. Organizație teroristă de tip fascist*, București, 1975.
Friling, Tuvia, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu (eds), *Final Report: International Commission on the Holocaust in Romania*, Iași, 2005.
Frusetta, James, Anca Glont, „Interwar fascism and the post-1989 radical right: Ideology, opportunism and historical legacy in Bulgaria and Romania", *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (2009).
Gentile, Emilio, „Der «neue Mensch» des Faschismus. Reflexionen über ein totalitäres Experiment", în: Thomas Schlemmer, Hans Woller (eds), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München, 2014.
——, *E fu subito regime. Il fascismo e la marcia su Roma*, Bari, 2012.
——, *Il culto del littorio. La sacralizzazione della politica nell'Italia fascista*, ed. a VII-a, Roma, Bari, 2009.
——, *Le religioni della politica fra democratismi e totalitarismi*, Roma, 2001 (ed. a II-a, 2007).
Glass, Hildrun, *Deutschland und die Verfolgung der Juden im rumänischen Machtbereich*, München, 2014.
Griffin, Roger, „Exploding the continuum of history: a non-Marxist's Marxist model of fascism's revolutionary dynamics", în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus" et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.
——, „Fascism's New Faces (and New Facelessness) in the «Post-Fascist» Epoch", în: Roger Griffin, Werner Loh, Andreas Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East. An international Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006.

——, „The Primacy of Culture. The Current Growth (or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies“, *Journal of Contemporary History*, 37 (2002).
Griffin, Roger, Werner Loh, Andreas Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East. An international Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006.
Harre, Angela, *Wege in die Moderne. Entwicklungsstrategien rumänischer Ökonomen im 19. und 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, 2009.
Hausleitner, Mariana, *Deutsche und Juden in Bessarabien 1814 – 1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens*, München, 2005.
——, *Die Rumänisierung der Bukowina 1918–1944*, München, 2001.
Haynes, Rebecca, „Corneliu Zelea Codreanu, the Romanian «New Man»“, în: Rebecca Haynes, Martin Rady (eds), *In the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe*, London, 2014.
——, „Die Ritualisierung des «Neuen Menschen» – Zwischen Orthodoxie und Alltagskultur“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania“, *Slavonic and East European Review*, 85/1 (2007).
——, *Romanian Policy towards Germany 1936–1940*, Houndsmills–London, 2000.
——, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement“, *Historical Journal*, 54 (2008).
Heinen, Armin, *Die Legion „Erzengel Michael“ in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation*, München, 1986.
——, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*, München, 2007.
——, „Wahl-Maschine. Die Legion «Erzengel Michael», die Wahlen 1931–1937 und die Integrationskrise des rumänischen Staates“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
Heitmann, Klaus, „Das «rumänische Phänomen». Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900“, în: *Südost-Forschungen*, 29 (1970).
Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1965.
Iacob, Bogdan C., „Nicolae Iorga as New Man. Functions of a Teacher Cult“, în: *Studii și materiale de istorie contemporană*, 13 (2014).
Iacob, Gheorghe (ed.), *Iași – memoria unei capitale*, Iași, 2008.
Iacob, Gheorghe, Alexandru-Florin Platon (eds), *Istoria universității din Iași*, Iași, 2010.
Ihrig, Stefan, *Atatürk in the Nazi imagination*, Cambridge MA, 2014.
Ioanid, Radu, *Holocaustul în România*, București, 2006.
——, „Nicolae Iorga and Fascism“, în: *Journal of Contemporary History*, 27 (1992), fasc. 3.
——, „The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard“, în: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 5/3 (2004).
——, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, Boulder (Colorado), 1990.

Iordachi, Constantin, „Aristocracy, Fascism and the Social Origins of Mass Politics in Romania“, în: Karin Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*, Oxford, 2007.
——, *Charisma, Politics and Violence. The Legion of the „Archangel Michael“ in Inter-war Romania*, Budapesta, Trondheim, 2004.
——, „Charisma, religion, and ideology. Romania's Interwar Legion of the Archangel Michael“, în: John R. Lampe, Mark Mazower (eds), *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapesta, New York, 2004.
——, „Comparative Fascist Studies. An introduction“, în: John R. Lampe, Mark Mazower (eds), *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, New York, 2010.
——, „Faschismus, Charisma und Politik. Die Legion «Erzengel Michael» im Zwischenkriegsrumänien 1927–1941“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, „God's Chosen Warriors. Romantic Palingenesis, Militarism and Fascism in Modern Romania“, în: Constantin Iordachi (ed.), *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, New York, 2010.
Iorga, Nicolae, *Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc*, ed. nouă, cu o postfaţă de Andrei Pippidi, Bucureşti, 2004 (ed. orig. 1904).
Judge, Edward H., *Ostern in Kischinjow*, Mainz, 1995.
Kershaw, Ian, *Hitler*, 2 vol., München, 2002.
Krauss, Klaus Peter (ed.), *Agrarreformen und ethnodemographische Veränderungen. Südosteuropa vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*, Stuttgart, 2009.
Kührer-Wielach, Florian, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg*, München, 2014.
Lavric, Sorin, *Noica şi Mişcarea Legionară*, Bucureşti, 2007.
Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca-London, 1995.
——, „Fascists and Conservatives in Romania: Two Generations of Nationalists“, în: Martin Blinkhorn (ed.), *Fascists and Conservatives: The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe*, London, 1990.
Luzzatto, Sergio, *Il Duce. Das Leben nach dem Tod*, Frankfurt am Main, 2008.
Maner, Hans-Christian, „Die Rückkehr Carols aus dem Exil. Macht und Herrschaftspolitik in Rumänien gegen Ende der 20er Jahre“, *Südost-Forschungen*, 56 (1997).
——, „König Carol II. Der Anfang vom Ende der rumänischen Monarchie?“, în: Edda Binder-Iijima, Heinz-Dietrich Löwe, Gerald Volkmer (eds), *Die Hohenzollern in Rumänien 1866–1947*, Köln,Weimar,Wien, 2010.
——, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen den Weltkriegen (1918–1940)*, Stuttgart, 2007.
——, *Parlamentarismus in Rumänien (1930–1940). Demokratie im autoritären Umfeld*, München, 1997.

——, „Voraussetzungen der autoritären Monarchie in Rumänien“, în: Erwin Oberländer (ed.), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*, Paderborn, 2001.

Mann, Michael, *Fascists*, Cambridge, 2004.

Manu, Peter, Horia Bozdoghină, *Polemica Paulescu*, București, 2010.

Martynkewicz, Wolfgang, *Salon Deutschland. Geist und Macht 1900–1945*, Berlin, 2009.

Matheus, Bernd, *Cioran. Porträt eines radikalen Skeptikers*, Berlin, 2007.

Mezdrea, Dora, *Nae Ionescu. Leben – Werk – Wirkung*, Viena, 2008.

——, *Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității*, București, 2008.

Micu, Cornel, *From Peasants to Farmers? Agrarian Reforms and Modernisation in Twentieth Century Romania*, Frankfurt am Main, 2012.

Mihai, Florin-Răzvan, „Alegerile generale din mai 1926“, în: Florin Müller (ed.), *Elite parlamentare și dinamica electorală în România (1919–1937)*, București, 2009.

Mironov, Alexandru-Murad, *Vremea încercărilor. Relațiile româno–sovietice, 1930–1940*, București, 2013.

Müller, Dietmar, *Agrarpopulismus in Rumänien. Programmatik und Regierungspraxis der Bauernpartei und der Nationalbäuerlichen Partei Rumäniens in der Zwischenkriegszeit*, St. Augustin, 2001.

——, *Staatsbürger auf Widerruf. Juden und Muslime als Alteritätspartner im rumänischen und serbischen Nationscode*, Wiesbaden, 2005.

Müller, Florin (ed.), *Elite parlamentare și dinamica electorală în România (1919–1937)*, București, 2009.

Müller, Florin, „Alegerile parlamentare din decembrie 1937, un test al democrației românești“, în: Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coord.), *Hegemoniile trecutului. Evoluții românești și europene. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani*, București, 2006.

——, „Autoritäre Regime in Rumänien 1938“, în: Erwin Oberländer (ed.), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*, Paderborn, 2001.

——, „Das Wunder von Maglavit“, în: Hans-Christian Maner, Martin Schulze Wessel (eds), *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen*, Stuttgart, 2002.

——, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938–1944*, București, 2006.

Nagy-Talavera, Nicholas M., *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford, 1970.

Nastasă, Lucian, „Frontierele spirituale și avatarurile Marii Uniri. Publicul studențesc basarabean în universitățile românești“, în *Archiva Moldaviae*, 7 (2015).

——, „Preludii ale Holocaustului. Congresele studențești antisemite din anii ’20“, în: Carol Iancu, Alexandru-Florin Platon, *Pogromul de la Iași și Holocaustul în România*, Iași, 2015.

Neumann, Victor, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, ed. a II-a, București, 2005.

Nieß, Wolfram, „Hai să dăm mână cu mână cei cu inima română – Der geplante Propagandazug der Legion durch Bessarabien vom Sommer 1930“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.

Nistor, Ionuț, *Identitate și geopolitică. Românii din sudul Dunării în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, București, 2014.
Nolte, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen*, ed. a IX-a, München, 1984.
——, „Faschismus – eine palingenetische Form von populistischem Ultranationalismus?“, în: Roger Griffin, Werner Loh, Andreas Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East. An international Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006.
Oane, Sorin, „Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu“, *Buridava*, 6 (2008).
Oișteanu, Andrei, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures*, Lincoln, London, Jerusalem, 2009.
Oldson, William O., „Alibi for prejudice: Eastern Orthodoxy, the Holocaust and Romanian nationalism“, *East European Quarterly*, 36/3 (2002).
Opalski, Magdalena, *The Jewish tavern-keeper and his tavern in nineteenth-century Polish literature*, Jerusalem, 1986.
Ornea, Zigu, *The Romanian Extreme Right. The Nineteen Thirties*, New York, 1999.
Otu, Petre, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, 2009.
Paxton, Robert O. , *Anatomie des Faschismus*, München, 2006.
Payne, Stanley, *Geschichte des Faschismus*, Viena, 2006.
Păunoiu, Dana-Mihaela, *Rezidența regală a ținutului Olt (1938–1940)*, București, 2012.
Pecican, Ovidiu, „Fantasme cruciate. Izvoare medievale occidentale ale legionarismului“, în: *idem* (ed.), *România interbelică. Istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, 2010.
Petcu, Cristian Vasile, *Guvernarea Miron Cristea*, București, 2009.
Petcu, Mihail, „Alegerile parlamentare din decembrie 1933“, în: Florin Müller (ed.), *Elite parlamentare și dinamica electorală în România (1919–1937)*, București, 2009.
Petculescu, Constantin, *Mișcarea legionară. Mit și realitate*, București, 1997.
Petreu, Marta, *An Infamous Past. E.M. Cioran and the Rise of Fascism in Romania*, Chicago, 2005.
——, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iași, 2011.
——, *Diavolul și ucenicul său. Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iași, 2010.
Petrovsky-Shtern, Yohanan, *The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe*, Princeton, 2014.
Pop, Grigore Traian, *Mișcarea legionară*, ed. a II-a, București, 2007.
Radu, Sorin, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919–1937)*, Iași, 2004.
——, *Modernizarea sistemului electoral din România, 1866–1937*, Iași, 2005.
Radu, Sorin, Oliver Jens Schmitt (eds), *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Newcastle upon Tyne, 2017.
Rădvan, Laurențiu, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu*, Iași, 2011.
Reichardt, Sven, *Faschistische Kampfbünde*, ed. a II-a, Wien, Köln, Weimar, 2009.
Riley, Dylan, *The Civic Foundations of Fascism in Europe. Italy, Spain, and Romania 1870–1945*, Baltimore, 2010.
Sandache, Cristian, *Istorie și biografie. Corneliu Zelea Codreanu*, București, 2011.
——, *Îngerii căzuți. O istorie a extremei drepte din România*, București, 2010.
Sandu, Traian, *Un fascisme roumain*, Paris, 2014.

—— (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus" et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.
Săndulescu, Valentin, „Generation, Regeneration and Discourses of Identity in the Intellectual Foundations of Romanian Fascism: The Case of the AXA Group", în: Diana Mishkova, Balázs Trencsényi, Marja Jalava (eds), *„Regimes of Historicity" in Southeastern and Northern Europe. Discourses of Identity and Temporality 1890–1945*, London, 2014.
——, „Note privind extremismul de dreapta în România Mare. Clarificări doctrinare și practici politice", *Studii și materiale de istorie contemporană*, 12 (2013).
——, „Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 8/2 (2007).
——, „Taming the spirit. Notes on the shaping of the Legionary «New Man»", în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus" et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.
Scharr, Kurt, *Die Landschaft Bukowina. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774–1918*, Wien, 2010.
Scheerer, Karl, *Die rumänischen Bauernaufstände vom Frühjahr 1907*, Berna, 1974.
Schlarp, Karl-Heinz, „Das ungarische Numerus-clausus-Gesetz von 1920 als erste judenfeindliche Gesetzgebung in Europa – Ursachen und Folgen", în: Konrad Clewing, Oliver Jens Schmitt (eds), *Südosteuropa. Von vormoderner Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung*, München, 2005.
Schlemmer, Thomas, Hans Woller (eds), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München, 2014.
Schmidt, Jochen, *Populismus oder Marxismus? Zur Ideengeschichte der radikalen Intelligenz Rumäniens 1875–1918*, Tübingen, 1992.
Schmitt, Oliver Jens, „Approaching the Social History of Romanian Fascism. The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period", *Fascism*, 3 (2014).
——, „Clerul ortodox și extrema dreaptă în România interbelică", *Archiva Moldaviae*, 8 (2016).
——, „Das «rumänische Lourdes»", în: Martina Thomsen (ed.), *Religionsgeschichtliche Studien zum östlichen Europa. Festschrift für Ludwig Steindorff zum 65. Geburstag*, Stuttgart, 2017.
——, „Der «Kreuzzug des Rumänentums» des Mihail Stelescu als legionäre Dissidenz", în: Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Loránd Mádly, Dumitru Țeicu (eds), *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräf la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca, 2015.
——, „Sfântă tinerețe legionară. Cântecul ca mijloc și esență a mobilizării politice de extremă dreapta în România interbelică", *Archiva Moldaviae*, 3 (2011).
——, „«Un puternic curent» la sate: mecanismele mobilizării politice ale mișcării legionare în lumea rurală, 1933–1937", *Revista Arhivelor*, 1 (2011).
——, „Wer waren die rumänischen Legionäre? Eine Fallstudie zu faschistischen Kadern im ruralen Umland von Bukarest (1927–1941)", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 64 (2016).
——, „«Zum Kampf, Arbeiter» – Arbeiterfrage und Arbeiterschaft in der Legionärsbewegung (1919–1938)", în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte*

Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938, München, 2013.
Schnell, Felix, *Räume des Schreckens. Gewalträume und Gruppenmilitanz in der Ukraine 1905–1933*, Hamburg, 2012.
Scurtu, Ioan, *Carol al II-lea*, București, 2002.
——, *Criza dinastică din România*, București, 1996.
Shevzov, Vera, *Russian Orthodoxy on the Eve of Revolution*, Oxford, 2004.
Sora, Andrei-Florin, *Servir l'État roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*, București, 2011.
Spânu, Alin, *Istoria serviciilor de informații / contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Iași, 2010.
Sum, Paul E., „The radical right in Romania: Political party evolution and the distancing of Romania from Europe“, *Communist and Post-Communist Studies*, 43 (2010).
Suveică, Svetlana, „Die Verwaltung Bessarabiens in der Transformation. Legislativer Rahmen, Institutionen und Beamtenschaft (1918–1928)“, *Südost-Forschungen*, 71 (2012).
Șerban, Stelu, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, București, 2006.
——, „The Nation as Religious Utopia in the Romanian Political Establishment of the 1930s“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.
Tarquini, Alessandra, *Storia della cultura fascista*, Bologna, 2011.
Taschwer, Klaus, *Hochburg des Antisemitismus*, Viena, 2015.
Tănase, Tiberiu, *Fețele monedei. Mișcarea legionară între 1941 și 1948*, București, 2010.
Totok, William, Elena-Irina Macovei, *Între mit și bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutului, Ion Gavrilă Ogoranu și rezistența armată anticomunistă din România*, Iași, 2016.
Troncotă, Cristian, *Mihai Moruzov și frontul secret*, București, 2004.
Tudor, Alina, „Legionarism și comunism. Un mariaj imposibil?“, *Arhivele Totalitarismului*, 26/27 (2000).
Turczynski, Emanuel, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993.
Turda, Marius, „Conservative Palingenesis and Cultural Modernism in Early Twentieth-Century Romania“, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 9 (2008), fasc. 4.
——, „The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania“, *Slavic Review*, 66 (2007), fasc. 3.
Țăranu, Georgiana, *Nicolae Iorga și Italia lui Mussolini. Studii*, Cluj-Napoca, 2015.
Țăranu, Mariana, „Politica statului român față de minoritățile naționale din Basarabia în primii ani după Marea Unire“, în: Vasile Ciobanu, Sorin Radu (eds), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Sibiu, 2006.
Țiu, Ilarion, *Istoria Mișcării legionare 1944–1968*, Târgoviște, 2012.
——, *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu*, New York, 2009.
Țurcanu, Florin, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, București, 2007.
Țurlea, Petre, *Carol al II-lea și camarila regală*, București, 2010.

——, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, București, 2013.
——, *Ion Antonescu. Între extrema dreaptă și extrema stângă*, București, 2009.
——, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București, 1991.
——, *Nicolae Iorga între dictatura regală și dictatura legionară*, București, 2001.
Veiga, Francisc, *Istoria Gărzii de Fier, 1919–1941. Mistica ultranaționalismului*, București, 1995.
Vlad, Laurențiu, *Imagini ale identității naționale: România la expozițiile universale și internaționale de la Paris, 1867–1937*, Iași, 2007.
Vlad, Radu-Dan, *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu*, vol. 1, 1923–1934, București, 1999.
Weber, Eugen, „The Men of the Archangel“, *Journal of Contemporary History*, 1/1 (1966).
Wippermann, Wolfgang, *Faschismus*, Darmstadt, 2009.
Zamfiroiu, Lilian, *Relații diplomatice româno-italiene 1918–1940*, București, 2011.

DRAMATIS PERSONAE

ARGETOIANU, CONSTANTIN (1871–1955), de mai multe ori ministru, adesea schimbându-şi apartenenţa de partid (printre altele, a făcut parte din partidele lui Alexandru Averescu şi Nicolae Iorga).

AVERESCU, ALEXANDRU (1859–1938), general, din 1930 mareşal; de mai multe ori ministru şi prim-ministru; fondator al formaţiunii populiste de dreapta Liga Poporului (din 1920, Partidul Poporului).

BRĂTIANU, CONSTANTIN (DINU) I.C. (1866–1950), politician şi preşedinte al Partidului Naţional Liberal (1934–1947).

BRĂTIANU, GHEORGHE (1898–1953), istoric; conducător al tinerilor liberali carlişti (1930–1937).

BRĂTIANU, ION (IONEL) I.C. (1864–1927), figură centrală a Partidului Naţional Liberal; prim-ministru în repetate rânduri.

CANTACUZINO, ALEXANDRU (ALECU) (1901–1939), doctrinar legionar.

CANTACUZINO-GRĂNICERUL, GHEORGHE (1869–1937), general, erou în Primul Război Mondial; în intervalul 1935–1937 a fost preşedinte al partidului Totul pentru Ţară, ramura politică a Legiunii.

CAROL II (1893–1953), rege al României între 1930 şi 1940.

CĂLINESCU, ARMAND (1893–1939), membru proeminent al Partidului Naţional-Ţărănesc, aparţinând grupării de centru carliste; l-a susţinut pe regele Carol II în acţiunea de combatere a mişcării legionare şi în instituirea dictaturii regale; ministru de interne, prim-ministru.

CODREANU, CORNELIU ZELEA (1899–1938), întemeietorul mişcării legionare, supranumit „Căpitanul".

CODREANU, ELENA ZELEA (1902–1994), soţia lui Corneliu Zelea Codreanu.

CODREANU, ELIZA ZELEA, născută Brauner (1876–1956), mama lui Corneliu Zelea Codreanu.

CODREANU, ION ZELEA (1878–1941), tatăl lui Corneliu Zelea Codreanu.

CRAINIC, NICHIFOR (pseudonimul lui ION DOBRE, 1889–1972), profesor de teologie; doctrinar al naţionalismului ortodox (exponent al gândirismului) şi director al ziarului *Calendarul*.

CUZA, ALEXANDRU CONSTANTIN (1857–1947), politician antisemit; fondator al Ligii Apărării Naţionale Creştine (1923–1935) şi cel mai important ideolog al antisemitismului.

CUZA, GHEORGHE ALEXANDRU (1896–1950), fiul lui A.C. Cuza; politician antisemit.
DUCA, ION GHEORGHE (1879–1933), membru marcant al Partidului Național Liberal; ministru în repetate rânduri, prim-ministru.
DUMITRESCU-BORȘA, ION (1899–1981), preot, secretar general al partidului Totul pentru Țară.
FERDINAND I (1865–1927), rege al României între 1914 și 1927.
GOGA, OCTAVIAN (1881–1938), poet și politician naționalist antisemit; în 1935 înființează, împreună cu A.C. Cuza, Partidul Național Creștin; prim-ministru.
IONESCU, NAE (1890–1940), profesor de filozofie la Universitatea din București; membru al camarilei lui Carol II, ulterior mentor al mișcării legionare.
IONESCU, VIRGIL (1892–1960), inginer; membru al camarilei lui Carol II, iar mai apoi susținător al lui Codreanu și legionar de frunte.
IORGA, NICOLAE (1871–1940), istoric, politician, prim-ministru; în 1910 a fondat, împreună cu A.C. Cuza, Partidul Naționalist-Democrat, de orientare naționalistă și antisemită.
LUPESCU, ELENA (1896–1977), amanta și, mai târziu, soția regelui Carol II; a avut o influență considerabilă asupra politicii românești între 1930 și 1940.
MANIU, IULIU (1873–1953), politician de frunte din Ardeal; din 1926, o figură centrală a Partidului Național-Țărănesc; prim-ministru în repetate rânduri.
MARIN, VASILE (1904–1937), doctrinar legionar.
MIHALACHE, ION (1882–1963), om politic, doctrinar al „statului țărănesc"; din 1926, una dintre figurile marcante ale aripii de stânga a Partidului Național-Țărănesc.
MOȚA, ION I. (IONEL) (1902–1937), cumnatul lui Corneliu Zelea Codreanu; cofondator al Legiunii și doctrinar de frunte al acesteia.
NICOLESCU, NICOLETA (?–1939), conducătoarea organizației de femei din cadrul mișcării legionare.
STELESCU, MIHAI (1907–1936), legionar de frunte, iar apoi, din 1934, disident și conducător al mișcării Cruciada Românismului.
TĂTĂRESCU, GHEORGHE (1886–1957), membru proeminent al Partidului Național Liberal; ca prim-ministru, a fost loial regelui.
VĂCĂREȘTENII – fondatorii Legiunii Arhanghelul Mihail, numiți astfel ca urmare a detenției la închisoarea Văcărești; alături de Corneliu Zelea Codreanu și Ion Moța, din acest grup făceau parte Tudose Popescu, Radu Mironovici, Ilie Gârneață și Corneliu Georgescu.
VAIDA-VOEVOD, ALEXANDRU (1872–1950), politician de dreapta, originar din Ardeal; de mai multe ori prim-ministru; din 1926 membru al Partidul Național-Țărănesc, de care se desprinde în 1935, când întemeiează partidul naționalist antisemit Frontul Românesc.

TABEL CRONOLOGIC

13 sept. 1899	Naşterea lui Corneliu Zelea Codreanu.
1903	Pogrom la Chişinău.
1905	Revoluţie în Imperiul Ţarist.
1907	Răscoala ţărănească din România.
apr. 1910	Nicolae Iorga şi A.C. Cuza întemeiază Partidul Naţionalist-Democrat.
1912	Corneliu Zelea Codreanu devine elev al liceului militar de la Mănăstirea Dealu.
1916–1918	România ia parte la Primul Război Mondial.
1918–1921	Tulburări politice interne în România.
primăvara 1919	Se înfiinţează Garda Conştiinţei Naţionale.
febr. 1920	În timpul conflictelor de muncă de la Iaşi, Codreanu se manifestă ca activist antibolşevic printre muncitori.
nov. 1920	Codreanu blochează accesul în Universitatea din Iaşi, în semn de protest faţă de hotărârea conducerii de a renunţa la slujba religioasă de la începutul semestrului.
4 mai 1921	Se ia decizia excluderii lui Codreanu de la Universitatea din Iaşi, din cauza actelor de violenţă.
6 iunie 1921	În ciuda deciziei, Codreanu îşi continuă studiile la Facultatea de Drept din Iaşi.
iarna 1922–1923	Studii la Berlin şi Jena.
10 dec. 1922	Grave tulburări antisemite provocate de studenţi în universităţile româneşti.
4 mart. 1923	Se înfiinţează Liga Apărării Naţionale Creştine.
oct. 1923	Codreanu şi alţi activişti plănuiesc să asasineze mai mulţi politicieni importanţi şi evrei din elita societăţii.
30 mart. 1924	Conspiratorii sunt achitaţi.
25 oct. 1924	Prefectul poliţiei din Iaşi, Constantin Manciu, este asasinat de Codreanu.
26 mai 1925	Achitarea lui Codreanu la Turnu Severin.
14 iun. 1925	Nunta lui Codreanu cu Elena Ilinoiu.
oct. 1925–mai 1927	Studii la Grenoble.
24 iun. 1927	Întemeierea Legiunii Arhanghelul Mihail.

10 nov. 1928	Preluarea guvernării de către Partidul Național-Țărănesc, care este înclinat spre reforme.
1929	Începutul crizei economice mondiale.
iarna 1930	Marșuri prin sudul Basarabiei și prin Moldova.
13 apr. 1930	Se înființează Garda de Fier.
8 iun. 1930	Carol II devine regele României.
iul. 1930	Grave tulburări antisemite în Maramureș și Bucovina; interzicerea marșului planificat în Basarabia.
aug. 1930	Codreanu este achitat după ce amenințase cu un atentat asupra unui subsecretar de stat.
3 ian. 1931	Garda de Fier este interzisă.
febr.–mart. 1931	Nouă achitare a conducerii Legiunii.
31 aug. 1931	Codreanu candidează la alegerile suplimentare din județul Neamț și este ales deputat.
mart. 1932	Garda de Fier este din nou interzisă.
17 apr. 1932	Tatăl lui Codreanu este ales deputat în județul Tutova.
17–20 iul. 1932	În urma alegerilor regulate, Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu obține cinci locuri în Parlament.
24 ian. 1933	Lupte de stradă la București între legionari și autorități.
vara 1933	Repetate ciocniri violente cu autoritățile.
toamna 1933	Începerea lucrărilor la Casa Verde; noi conflicte cu autoritățile în timpul campaniei electorale.
9–10 dec. 1933	Interzicerea Gărzii de Fier; arestări în masă.
29 dec. 1933	Asasinarea prim-ministrului Ion Gheorghe Duca de către trei legionari („nicadorii“).
19 mart.–5 apr. 1934	Procesul asasinării lui Duca: ucigașii prim-ministrului sunt condamnați, dar conducerea Legiunii este achitată.
vara 1934	Sunt organizate primele tabere de muncă legionare.
sept. 1934	Ruptură între Mihai Stelescu și Codreanu.
20 mart. 1935	Se înființează partidul legionar Totul pentru Țară.
vara 1935	Isterie religioasă de masă după presupusele apariții divine de la Maglavit.
primăvara–vara 1935	Se înființează formațiunile naționaliste antisemite Frontul Românesc (Alexandru Vaida-Voevod) și Partidul Național Creștin (Octavian Goga, A.C. Cuza)
3–5 apr. 1936	Legionarii domină congresul studenților de la Târgu Mureș.
vara 1936	Al treilea sezon al taberelor de muncă legionare.
16 iul. 1936	Asasinarea disidentului Mihai Stelescu de către legionari („decemvirii“).
primăvara–toamna 1936	Codreanu își intensifică luările de poziție asupra politicii externe.
toamna 1936	Începutul mobilizării muncitorilor (Corpul Muncitoresc Legionar).
13 febr. 1937	Mare manifestație legionară cu prilejul înmormântării a doi legionari căzuți în războiul civil din Spania (Ion Moța și Vasile Marin).

9 apr. 1937	Excluderea din dinastie a prinţului moştenitor Nicolae, simpatizant al Legiunii.
25 nov. 1937	Pact de neagresiune electorală încheiat de Codreanu cu Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu.
20 dec. 1937	După anunţarea rezultatelor oficiale ale alegerilor parlamentare, partidul Totul pentru Ţară obţine 15,58% din voturi (în realitate, procentul era de 22-25%).
28 dec. 1937–10 febr. 1938	Guvernare antisemită Goga–Cuza; ciocniri grave între susţinătorii acesteia şi legionari.
ian.–început febr. 1938	Apropiere între Codreanu şi Goga.
10 febr. 1938	Lovitura de stat a lui Carol II şi instituirea dictaturii regale.
19 apr. 1938	Codreanu este condamnat la şase luni de închisoare pentru calomnierea lui Nicolae Iorga.
27 mai 1938	Codreanu este condamnat la zece ani de muncă silnică, între altele pentru înaltă trădare.
29 sept. 1938	Acordul de la München.
15–28 nov. 1938	Carol II desfăşoară vizite de stat în Marea Britanie, Franţa şi Germania.
29–30 nov. 1938	Codreanu, „nicadorii“ şi „decemvirii“ sunt executaţi.

INDICE DE NUME

Adam, Marcel, 111, 112, 360
Alexandru II, țar al Rusiei, 29
Ambler, Eric, 224
Angelescu, Constantin, 121
Antec, Agafia, 36
Antec, Lorențu, 36
Anton de Padova, Sfântul, 244, 336
Antonescu, Ion, 7, 8, 11, 190, 255, 267, 280, 282–286, 289, 291, 297–299, 305, 311, 317, 321, 324, 331, 341, 357
Antoniu, Ion, 308
Arciszewski, Mirosław, 224, 225, 285
Argetoianu, Constantin, 128, 168, 171, 172, 280, 299, 300, 311, 314, 316
Atatürk, Mustafa Kemal, 148, 176, 177
Auschnitt, Max, 128, 264
Averescu, Alexandru, 18, 31, 44, 45, 56, 62, 66, 98, 109, 115, 127, 152, 153, 156, 162, 164, 168, 171, 172, 174, 180, 261, 266
Avram Iancu, 14, 22, 141, 342

Bacaloglu, Alexandru, 99
Backer, Hugo, 128
Banea, Ion, 39, 43, 118, 119, 123, 130, 147, 220, 237, 266, 298, 309
Barrès, Maurice, 184
Bauer, Otto, 51
Bayard, cavalerul de (Pierre Terrail), 96
Beiu Palade, Maria, 202
Bejan, Grigore, 78, 99, 100, 102, 105
Belgea, Ion, 123, 181, 210, 250, 252
Belimace, Doru, 149, 165
Beneš, Edvard, 161
Bercovici, Ely, 72
Berdiaev, Nikolai Alexandrovici, 184
Berindei, Andrei, 119
Beza, Gheorghe, 121, 133, 174
Blank, Aristide, 72

Blănaru, Ion, 110, 111, 146, 230
Blum, Léon, 224, 270
Bobin, Nicolae, 185, 187, 189, 191
Boca, Arsenie, 329
Boilă, Zaharia, 254
Boldeanu, Vasile, 177
Boulanger, Georges, 63
Bratu, Traian, 213, 256, 354
Brauner, Carol, 36
Brauner, Eliza *vezi* Codreanu, Eliza Zelea
Brauner, Maria, 36
Brăileanu, Traian, 11, 95, 106
Brătianu, Constantin (Dinu) I.C., 282, 283, 286, 294
Brătianu, Gheorghe I., 115, 162, 163, 171, 211, 261, 267, 268, 277, 283, 313–314
Brătianu, Ion I.C., 66, 68, 71, 72, 98
Brătianu, Vintilă, 98, 127
Bruckmann, Elsa, 159
Butnaru, Ion, 108

Cantacuzène, Elsa *vezi* Bruckmann, Elsa
Cantacuzino-Grănicerul, Costache, 156
Cantacuzino-Grănicerul, Gheorghe, 154–159, 166, 168, 169, 171, 174, 179, 181, 182, 187, 192, 198, 200, 201, 203, 204, 208–210, 212, 215, 227, 231, 246, 247, 250, 255, 257, 260–262, 265, 266, 268, 270, 273, 279, 335, 343, 346, 347, 351, 352
Cantacuzino, Alexandrina, 311
Cantacuzino, Alexandru (Alecu), 181–184, 200, 212, 231, 234, 240, 262, 268, 270, 285, 308, 309, 311, 323, 351
Caragea, Constantin, 174, 234
Caragiale, Ion Luca, 206
Caranica, Ion, 165
Carol I, rege al României, 47

Carol II, rege al României, 7, 12, 20, 98, 115, 127–129, 135, 137, 153, 154, 161, 162, 166, 167, 170, 171, 173, 174, 193, 254, 261, 262, 264–266, 268, 269, 280–283, 286–288, 293, 294, 297, 299, 301, 310, 311, 314, 315, 323, 338, 339, 357, 368
Călinescu, Armand, 128, 132, 165, 167, 168, 178, 193, 195, 239, 262, 264, 274, 280, 281, 285–288, 293, 295, 296, 298, 299, 301–303, 306, 309, 310, 314–316, 318, 319, 368
Cârdu, Valeriu, 219
Ceaușescu, Nicolae, 326, 356
Cernat, Constantin, 253, 254, 262
Ciano, Galeazzo, 321
Cioran, Emil, 9, 139, 329, 363
Cistor, Pompilia, 229
Ciumetti, Sterie, 169, 179, 200, 230
Clime, Gheorghe, 140, 149, 157, 181, 204, 211, 212, 230, 246, 247, 250, 251, 258, 264, 268, 279, 292, 298, 309, 334, 341, 350, 352
Clodius, Carl August, 316
Coandă, Grigore, 202, 247
Codreanu, Cătălin Zelea, 38, 325–327
Codreanu, Cătălina Zelea, 206, 328
Codreanu, Constanța Zelea, 318
Codreanu, Decebal Zelea, 38, 146, 323, 325–328
Codreanu, Elena Zelea, 61, 73, 80, 88, 89, 96, 204–206, 317, 321, 324, 325, 327, 360
Codreanu, Eliza Zelea, 36, 37, 206, 312, 324
Codreanu, Horia-Septimin Zelea, 38, 175, 187, 198, 199, 318, 323, 324, 327, 328
Codreanu, Ion Zelea, 13–16, 18, 21–25, 27, 30, 31, 33–38, 44, 45, 56, 61, 62, 64, 67, 84, 87, 93, 98, 101, 104, 106, 131, 148–151, 169, 227, 303, 321, 323, 324, 341, 345
Codreanu, Iridenta-Cornelia Zelea, 38, 88, 93, 103, 198, 204, 231, 232, 274, 311, 324–327, 360
Codreanu, Nicador Florea Zelea, 328
Codreanu, Rea-Silvia Zelea, 38, 87, 88, 317, 318, 323
Condeescu, Nicolae, 128
Condac, Maria, 36
Constant, Alexandru, 181
Constantinescu, Nicolae, 165
Coroamă, Dumitru, 276, 314
Coselschi, Eugenio, 182
Cotigă, Traian, 140, 149, 180, 210, 220
Craciu, Mihail, 229
Crainic, Nichifor (Ion Dobre), 128, 135–137, 150, 152, 154, 156, 161, 164, 166, 174, 181, 305, 325, 368
Cristea, Miron, 98, 288, 302
Cristescu, Demetriu, 189
Cristescu, Eugen, 166, 167, 280
Cristescu, Vasile, 136, 181, 200, 240, 308, 311, 315
Crușeveanu, Pavel A., 32
Cuza, Alexandru Constantin, 22, 24–28, 31–35, 38, 44–48, 51, 53, 56, 60, 61, 64, 67–69, 75–79, 81–84, 87, 88, 90, 91, 95, 96, 98–103, 105, 107, 108, 111, 115, 122, 124, 127, 132, 133, 140, 144, 153, 162, 172, 176, 178, 181, 193, 194–196, 199, 236, 240, 243, 261, 262, 274, 280–282, 285, 288, 332, 347, 356, 357
Cuza, Alexandru Ioan, 29, 57
Cuza, Gheorghe, 132, 288

Daniil Sihastrul, 209, 255
Decebal, rege dac, 14, 38
Delbos, Yvon, 287
Demetrescu-Gyr, Radu *vezi* Gyr, Radu
Dobre, Bănică, 248, 249, 312
Dobre, Ion, 181, 309
Dollfuss, Engelbert, 233, 245
Donca-Manea, Petre, 132
Dostoievski, Feodor Mihailovici, 184
Drumont, Édouard, 51
Duca, Ion Gheorghe, 91, 153, 156, 160–169, 173, 174, 176, 177, 222, 223, 243, 262, 268, 276, 278, 302, 305, 338, 356
Dumas, Alexandre, 38, 72
Dumitrescu-Zăpadă, Constantin, 130, 174, 200
Dumitrescu, Puiu, 128, 144, 167, 338
Dumitrescu-Borșa, Ion, 166, 181, 187, 203, 204, 210, 270, 311, 368

Easterman, Alexander L., 225
Eden, Anthony, 287
Elena, regină a României, 129, 293
Eliade, Mircea, 136, 139, 205, 220, 308, 326, 329, 363
Eminescu, Mihai, 28, 196
Esser, Hermann, 112
Eșanu, Nuțu, 140, 148

Fabricius, Wilhelm, 273, 285, 299, 301, 302, 307, 313
Falik, David, 101
Ferdinand I, rege al României, 46, 66, 98, 129
Fildermann, Wilhelm, 73
Filipescu, Nicolae, 40
Flondor, Constantin de, 314
Flondor, Neagoe, 284
Forțu, Grigore, 153, 283, 311
Franasovici, Richard, 174, 178
Franco, Francisco, 270
Furdui, Gheorghe, 262, 309

Gabriel, Arhanghel, 40
Gafencu, Grigore, 316
Găvănescu, Ion, 22, 47, 81, 137, 207, 300
Gârneață, Ilie, 10, 70, 90, 101, 108, 119, 132, 200, 207, 292
Gentile, Emilio, 333
Georgescu, Corneliu, 90
Georgescu-Edineț, Nicolae, 123, 132
Gerota, Dimitrie, 152, 211, 265, 283, 285, 292, 311
Gessler, Albrecht, 83
Ghelerter, Litman (Leo), 48, 51
Gheller, Leon, 48
Gheorghiu, Aristotel, 152
Gheorghiu, Lizeta, 316
Ghyka, Grigore, 108
Gigurtu, Ion, 160, 202, 285
Goebbels, Joseph, 222, 315
Goga, Octavian, 69, 79, 83, 108, 162, 163, 176, 182, 193–194, 196, 225, 251, 256, 261, 262, 266, 274, 280–287, 291, 299
Göring, Hermann, 222, 294, 316
Gorki, Maxim, 175
Griffin, Roger, 332
Grosu, Gurie, 266, 338
Gusti, Dimitrie, 262
Gyr, Radu, 203, 321, 325, 340, 342

Halippa, Pan, 24
Haret, Spiru, 25
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 28
Haumann, Heiko, 374
Heinen, Armin, 365, 366, 374
Hess, Rudolf, 321
Hitler, Adolf, 316, 317, 321, 328, 330–332, 334, 340, 343, 350, 358
Hoare, Reginald, 287, 291
Horea (Vasile Ursu Nicola), 14, 22
Horodniceanu, Nicolae, 200, 231, 308

Iamandi, Victor, 91, 163, 166, 174
Iancu, Avram, 14, 22, 141, 342
Iașinschi, Vasile, 9, 11
Ilinoiu, Elena *vezi* Codreanu, Elena Zelea
Ilinoiu, Mihail, 327
Inculeț, Ion, 156, 167, 169, 177, 178, 262, 314, 338, 368
Ioan, evanghelist, 242
Ionescu (Leibovici), Barbu, 128
Ionescu, Eugen, 137
Ionescu, Nae, 101, 128, 136, 137, 144, 153, 154, 156, 161, 163, 164, 166, 168, 169, 180, 181, 200, 211, 268, 278, 300, 314, 318, 326, 347
Ionescu, Virgil, 135, 136, 167, 173, 203, 205, 220, 312, 318, 325
Ionică, Eugen, 200
Iordachi, Constantin, 374
Iorga, Nicolae, 24, 25, 27–29, 31, 33–35, 38, 44, 47, 51, 53, 56, 64, 91, 108, 115, 127, 131, 140, 162, 168, 195, 196, 236, 240, 273, 293, 295–297, 299, 300, 302, 303, 316, 320, 345
Istrate, Gheorghe, 200, 309
Istrati, Panait, 175
Iisus Hristos, 9, 67, 68, 228, 232, 242, 244

Jaurès, Jean, 184

Kant, Immanuel, 95
Kun, Béla, 49, 51

Lăzărescu-Lăzurică, Gheorghe, 355
Lefter, Mile (Mille), 116, 123, 130, 230
Leibovici, Barbu *vezi* Ionescu, Barbu
Lenin, Vladimir Ilici, 51, 52, 88, 176, 184
Ludendorff, Erich, 154
Lueger, Karl, 51, 117
Lupescu, Elena, 98, 127–129, 156, 162, 166, 167, 169, 173, 183, 262, 265, 293
Lupu, Petrache, 185–187, 190, 191, 286

Macridescu, Ion, 85, 95, 107, 111
Madgearu, Virgil, 248, 256, 320, 354
Malaxa, Nicolae, 128, 160, 202, 265, 313
Manciu, Constantin, 77–81, 83, 102, 205, 222
Maniu, Iuliu, 66, 99, 114–116, 78, 127, 129, 161, 164, 168, 171–173, 193, 211,

250, 254, 256, 265–268, 278, 282–284, 287, 288, 292, 294, 299, 305
Manoilescu, Mihail, 128, 137, 160, 180, 240, 244, 268, 278, 305, 344, 347
Maria, regină a României, 123, 128, 129, 265, 301
Marin, Ana Maria, 204, 274, 297
Marin, Vasile, 136, 158, 159, 162, 181, 204, 208, 211, 247, 258, 270
Marinescu, Gavrilă, 167, 173, 178, 254, 255, 262, 264, 285, 296, 314
Marx, Karl, 53, 157, 184
Maurras, Charles, 63, 84
Micescu, Didi, 179
Micescu, Istrate, 179, 283, 287, 288, 316
Mihai, principe moștenitor al României, 98, 110, 114, 265, 283, 291, 293
Mihai Viteazu, 40, 346
Mihail, Arhanghelul, 11, 16, 40, 74, 87, 105, 110, 183, 208, 218, 227, 229, 234, 332, 362
Mihalache, Ion, 18, 48, 66, 115, 153, 162, 168, 173, 193, 212
Milcoveanu, Șerban, 219, 267
Mironescu, George, 127, 153
Mironovici, Radu, 90, 102, 106, 108, 111, 308
Mociorniță, Dumitru, 160
Moruzov, Mihail, 252, 309, 320
Moruzi, Gheorghe, 78, 267, 311
Moscovici, Ilie, 48, 51
Moța, Ioan, 89, 90
Moța, Ion, 55, 63, 70, 72–76, 79, 80, 84, 88, 89, 90, 93, 95, 96, 101–103, 105–108, 119, 136, 153, 156, 158–160, 172, 176, 182, 183, 198, 200–202, 208, 210, 211, 231, 244, 247, 248, 250, 258, 261, 270, 272, 274–276, 279, 289–291, 303, 317, 320, 324, 336, 343, 348, 350, 352, 355
Munteanu, Nicodim, 24, 103
Mussolini, Benito, 63, 64, 100, 109, 124, 148, 153, 173, 176, 181, 182, 234, 244, 269, 293, 296, 304, 311, 339, 340, 343
Myler, Alexandru, 81
Myler, Vera, 81

Nagy-Talavera, Nicholas, 364
Napoleon I Bonaparte, 311
Nicolae, principe al României, 129, 160, 179, 265–267, 338
Nicolescu, Nicoleta, 199, 200, 205, 206, 210, 231, 248, 249, 360
Niculcea, Ioan, col., 99, 126, 176
Noica, Constantin, 139, 326, 363
Nolte, Ernst, 330, 364

d'Ormesson, André, 164, 166–169, 172, 225
Oteteleșanu, Enric, 297, 298

Pancu, Constantin, 50, 69
Pandrea, Petre, 40, 204
Pangal, Jean, 168, 172
Pantelimon, Ion, 152
Papacostea, Petre, 152
Papanace, Constantin, 220, 308, 315
Parhon, Constantin I., 51, 81, 189
Paul-Boncour, Joseph, 162
Paulescu, Nicolae C., 68, 69, 76, 79, 137
Pavel, apostol, 189, 232, 311, 312
Pârvu, Iustin, 329
Pelivan, Ion, 24
Petit, Eugen, 305
Petrescu-Comnen, Nicolae, 302
Petrovicescu, Constantin, 304
Petru Rareș, 209
Polihroniade, Mihail, 211, 225, 242, 244, 309, 323
Pop, Ștefan Cicio, 133
Popescu, Stelian, 284
Popescu, Tudose, 70, 72, 81, 90, 99, 101, 102, 143
Potârca, Virgil, 193
Praporgescu, Elena *vezi* Codreanu, Elena Zelea
Precup, Victor, 128, 170
Purișkevici, Vladimir M., 32

Racliș, Zenaida, 107, 229
Racovschi, Cristian, 53, 302
Rasputin, Grigori Efimovici, 32, 234
Rădescu, Nicolae, 174
Reichardt, Sven, 374
Ribbentrop, Joachim von, 321
Rivera, José Antonio Primo de, 13
Röhm, Ernst, 176
Rolland, Romain, 175
Rosenberg, Alfred, 281, 282, 285

Sablin, Nikolai Pavlovici, 234
Sârbu, Ion, 102
Schlosser, Dimitrie, 217
Sebastian, Mihail, 136
Silaghi, Victor, 118, 203

Sima, Horia, 7, 8, 11, 140, 197, 228, 245, 252, 290, 298, 308–312, 314, 315, 318, 320–324,, 326, 331, 341, 343, 348, 349, 351, 353, 358, 368
Smărăndescu, Nicolae, 200
Sola, Ugo, 273, 282
Solomon, Hristache, 107, 111, 140, 143, 200, 231
Spitzmüller, Henry, 316
Stalin, Iosif Vissarionovici, 7, 13, 129, 297
Starhemberg, Ernst Rüdiger, 233
Stănescu, Vartolomeu, 187, 189, 206
Stănicel, Stelian, 250
Stelescu, Mihai, 116, 118, 123, 130, 133, 140, 143, 148–151, 157, 158, 168, 173–175, 176–178, 180, 183, 210, 223, 227, 237, 254, 257, 261–263, 276, 302, 346, 350–355
Strasser, Gregor, 176
Streicher, Julius, 281
Sturdza, Dimitrie, 234
Sturdza, Mihai, 234, 285, 318
Suțu, Rudolf, 132

Șeicaru, Pamfil, 101, 136, 167, 174, 189
Șiancu, Emil, 151, 266
Ștefan cel Mare, 13–15, 22, 40, 60, 91, 110, 116, 117, 123, 141, 209, 238, 255, 256, 342
Ștefănescu, Nicky, 311, 320
Șumuleanu, Corneliu, 24, 47, 78, 79, 81, 83, 100, 137, 207

Tarquini, Alessandra, 365
Tănase, Gheorghe, 48
Tătărescu, Gheorghe, 156, 166, 168, 193, 262, 278, 280, 282, 283, 287, 293, 303, 339, 351
Tell, Wilhelm, 83
Teodorescu, Virgil, 143, 230
Thierry, Adrien, 279, 282, 284, 287, 288
Tilea, Viorel-Virgil, 133, 169, 338
Titeanu, Eugen, 169, 176, 262, 338
Titulescu, Nicolae, 128, 162–168, 182, 268–270, 278, 282, 338
Totu, Nicolae, 101, 108
Trancu-Iași, Grigore, 162
Trifa, Viorel, 308
Trifu, Vasile, 100, 132
Troțki, Lev Davidovici, 51–53, 61, 88, 106, 177

Uică, Nicolae, 167
Urdăreanu, Ernest, 128, 264, 282, 287, 315

Vaida-Voevod, Alexandru, 115, 117, 118, 127, 132, 133, 144, 152, 153, 161, 162, 168, 169, 172, 173, 175, 176, 190, 193, 194, 211, 250, 251, 261, 266, 274, 276, 285, 293, 303, 338, 351, 367
Vernichescu, Aurel, 73, 75, 79, 100, 346
Veverca, Ion, 181
Vlad Țepeș, 196
Vladimirescu, Tudor, 346
Vojen, Ioan-Victor, 136, 162, 204, 308

Weber, Max, 86, 330, 373
Weizsäcker, Ernst von, 299, 313

Xenopol, Alexandru D., 22, 28

Zăvoianu, Ștefan, 128, 166, 200
Zilinschi, Ion *vezi* Codreanu, Ion Zelea
Zilinschi, Nicolaie, 36
Zilinschi, Simion, 36